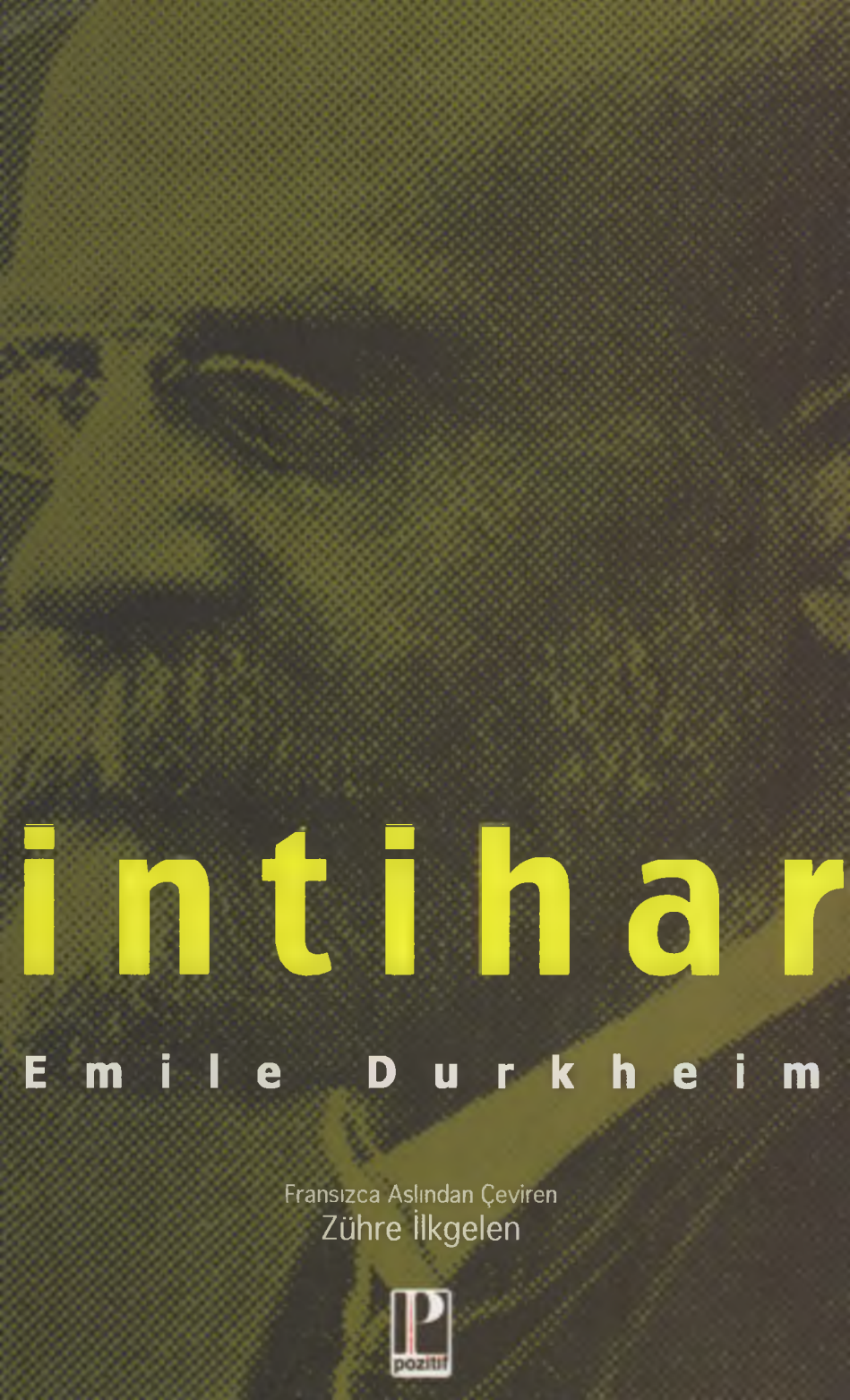

intihar

Emile Durkheim

Fransızca Aslından Çeviren
Zühre İlkgelen

pozitif

Kitabın Adı: *İntihar*
Orijinal Adı: Le Suicide Étude de Sociologie
Yazar: *Émile Durkheim*

Yayın Yönetmeni: Muharrem Kaşıtoğlu
Çevirmen: Z. Zühre İlkgelen
Editör: Şeniz Baş
Sayfa Tasarımı: Adem Şenel
Kapak Tasarımı: Duygu Serin

© 2013, Pozitif Yayınları

© Bu kitabın yayın hakları Pozitif Yayınları'na aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Baskı: Nisan 2013
Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifikası No: 1206-34-004355
ISBN 978-605-4726-09-7

Baskı-Cilt : Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven san. Sit. C Blok No:244 Topkapı/İstanbul
Tel : 0 212 612 31 85 Sertifika No:12156

GENEL DAĞITIM – ARTI YAYIN DAĞITIM
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Çatalçeşme Han
No: 25/2 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 57 87 • Faks: (0212) 512 09 14
satis@artidagitim.com.tr / www.artidagitim.com.tr

POZİTİF YAYINLARI
Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok. Çatalçeşme Han
No: 25/2 34110 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 514 57 87 • Faks: (0212) 512 09 14
Tel: (0212) 512 48 84 • Fax: (0212) 512 09 14
www.pozitifkitap.com

ÉMILE DURKHEIM

İNTİHAR

Bir toplumbilim incelemesi

Çeviren: Z. Zühre İlkgelen

pozitif

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
İntihar karşısında toplumbilimci VII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ KİTAP
TOPLUMSAL-DIŞI ETMENLER
BİRİNCİ BÖLÜM
İNTİHAR VE PSİKOPATİK DURUMLAR 17
BÖLÜM II
İNTİHAR VE NORMAL RUHSAL DURUMLAR 50
IRK- KALITIM 50
BÖLÜM III
İNTİHAR VE DIŞ DÜNYA ETMENLERİ 76
BÖLÜM IV
ÖYKÜNME 98

İKİNCİ KİTAP
TOPLUMSAL NEDENLER VE TOPLUMSAL TİPLER
BÖLÜM I
BELİRLEME YÖNTEMİ 127
BÖLÜM II
BENCİL İNTİHAR 136

BÖLÜM III
BENCİL İNTİHAR (DEVAM)....159
BÖLÜM IV
ÖZGECİ İNTİHAR....212
BÖLÜM V
KURALSIZ İNTİHAR....241
BÖLÜM VI
ÇEŞİTLİ İNTİHAR TİPLERİNİN BİREYSEL BİÇİMLERİ....285

ÜÇÜNCÜ KİTAP
BİR TOPLUMSAL OLGU NİTELİĞİYLE İNTİHAR
GENEL ÇİZGİLER

BÖLÜM I
İNTİHARDAKİ TOPLUMSAL ÖĞE....307
BÖLÜM II
İNTİHARIN BAŞKA TOPLUMSAL OLAYLARLA İLİŞKİLERİ....340
BÖLÜM III
SOMUT SONUÇLAR....381

Önsöz
İntihar karşısında toplumbilimci
Serge Paugam

Durkheim *İntihar*'ı yayımladığında 39 yaşındadır. *Toplumsal Emeğin Bölünmesi* konulu tezini 1893'te vermiştir ve on yıldır Bordeaux Üniversitesi'nde toplumbilim okutmaktadır. Yani *İntihar* bir gençlik yapıtı değil, toplumbilim yöntem örneği olma savında ve deneye dayalı büyük bir araştırmadır. Durkheim, bu kitabı yazmakla, tezinin yayımlanması sırasında kendisinde görülen yetenekleri doğrulamış olarak, toplumbilime vermek istediği yönleri vurgular. Yüzyılı aşkın bir süreden sonra, bu iki ereğin yerine geldiğini kabul etmemiz gerekiyor. Toplumbilimin çeşitli dallarında araştırma yapanlara intihar terimi hiç duraksamadan 1897 tarihli bu ünlü incelemeyi çağrıştırır. Çünkü bu, toplumbilimsel düşüncenin tarihine girmiş ve gerek Fransa'da gerek yabancı ülkelerde tüm toplumbilim öğrencilerine okutulan bir yapıttır. Hâlbuki yayımlanmasını izleyen birkaç on yıl boyunca Durkheim'ın *İntihar*'ının kadri bilinmemiştir.[1] Durkheim'ın öteki yapıtları, hele *Les règles de la méthode sociologique*[2] ve De *la division du travail social* defalarca basılırken, bunun ikinci baskısı ancak 1912'de yapılmıştır. Onu, 1930'da Maurice Halbwachs'ın *İntiharın Nedenleri*[3] kitabının yayımlanması dolayısıyla yapılan baskı izlemiştir.

1 Krş. Philippe Besnard, "*La Destinée du Suicide*. Réception, diffusion et postérité," şurada: Massimo Borlandi et Mohamed Cherkaoui (yay), *Le Suicide, un siècle après Durkheim*,Paris, PUF, "Sociologies," 2000, s. 185-218.

2 Bu giriş yazısında sözü geçen kitapların başlıklarının Türkçesi yazının sonunda verilmiştir.

3 Maurice Halbwachs, *Les causes du suicide* [1930], Paris, PUF, "Le lien social," 2002.

Bu kitabının yayımlanmasından çok şey bekleyen Durkheim 1897 Temmuz'unda yeğeni Marcel Mauss'a şunları yazar: "İntihar kitabımın kuşkuları gidereceğini, bir anlaşmaya varılmasını belirleyeceğini sanıyordum. Görüyorum ki hiçbir şey olmayacak. Bana yazılanlarda hep aynı tutukluğu, açılamamayı hissediyorum. Bana en inandırıcı gelen kanıtlar bile galiba etkisini yapmamış. Biri filan şeye karşı çıkıyor, bir başkası falan noktaya. Şu anda kamuoyuna egemen görüşlere karşı bir şey yapamayacağımı iyice görüyorum."[4] Aynı kişiye Temmuz 1897'de yazılmış mektup da hafifçe çökkünlük izleri taşıyor: "Doğru mu yanlış mı bilemem, ama bana öyle geliyor ki '*İntihar*'ımla akıntıya kürek çekiyorum. Biraz gerilettiğimi sandığım o katı dar kafalılığın yine karşıma çıktığını hissediyorum."[5] Biraz sonra, ne olursa olsun diye çalışmaya sığınıp kendini toparlamaya çalıştığını itiraf eder: "Ancak çalışmayı basit bir uğraş, bir kendimi unutma, zamanın geçişinin duymama aracı yapmam gerek. Yaptığını ciddiye alan biri için üzücü durum. Zevkle çalışabilmem için emeğimin bir kimseye ve bir şeye yaradığını görmeliyim.[6] Durkheim'ın kitabın yayımlandığı sıradaki sezgisi hayli doğru çıkmış, *İntihar* pek sıcak karşılanmamıştı. Kendisine yöneltilen eleştiriler arasında *Sosyoloji Yıllığı*'ndaki[7] çalışma arkadaşlarından gelenler bile vardı. Fakat en önemlisi, kitap bu en yakın çevre dışında, yazarın beklediği coşkuyu uyandırmadı. Tıp basınında kuşkulu bir sessizlik gözlemlendi; halbuki on yıllardan beri uzmanlar, en çok da akıl hastalıkları doktorlarının bu konularda yayınları pek boldu. Fransa dışında Durkheim'ın kitabı hemen hemen fark edilmedi bile.

4 Emile Durkheim, *Lettres à Marcel Mauss*, Paris, PUF, "Sociologies," s. 77.

5 *A.g.y.*, s. 78.

6 *A.g.y.*, s. 79.

7 Özellikle şu yazarların eleştirilerini kaydedelim: Année sociologique, 1897 ve Revue de métaphysique et de moral, 6, 1898 içinde François Simiand; Revue philosophique, 45, 1898 içinde Paul Dauconnet; Année sociologique 1, 1898 içinde Gaston Richard, "Compte rendu d'E. Durkheim, *Le Suicide*."

Hakkında yorum yapıldığında da özellikle *American Journal of Sociology*'de[8] çok sert eleştirildi. Öte yandan, 1910'lu ve 1920'li yıllarda Durkheim sosyolojisini geniş okur kütlesine tanıtan kitaplarda *İntihar*'a ikincil bir yer verilmiştir.

Peki, nasıl oluyor da yeni yayımlandığında aşağı yukarı başarısızlığa uğrayan, yarım yüzyıl kadar neredeyse saklı kalan bir yapıt bir klasiğe dönüşebiliyor? Buna yanıt verebilmek için iki dünya savaşı arasında ve XX. yüzyılın ikinci yarısında toplumbilimine neler katıldığını ve onun topluma verdiklerini derinine incelemek gerekirdi. Yine de Philippe Besnard'ın çalışmalarından[9] yararlanarak birden çok açıklama getirmeye çalışabiliriz. Birincisinde belki bir zıtlık, tutmazlık görülebilir. Çünkü *İntihar* yayımlandıktan sonraki yaşamı, 1930'lu yıllarda Harvard Üniversitesi'nde yeni bir Amerikalı toplumbilimciler kuşağı çıkıp da Durkheim'ın metinlerinin tümünü yeniden keşfetmesiyle, çok şey kazanmıştır. Bu yeni kurulmuş toplumbilim bölümünden gelen hem kuramcı hem uygulamacı birçok araştırmacı, dikkatleri Avrupalı kuruculara yöneltince anomi, yani kuralsızlık konusundaki çalışmalarına gereken kaynağı Durkheim'da buldular, ondan esinlendiler. O dönemde gözde olan bu kavrama Elton Mayo, Robert Metron ve Talcott Parsons'un gösterdikleri ilgi, dolaylı yoldan *İntihar*'ın o zamana kadar uyandırmadığı bir ilgiyle tanınmasını sağladı.[10] Bu toplumbilimcilerin amacı kendilerini başat Amerikan toplumbilimi içinde belli etmek, dikkatleri üzerlerine çekmekti. O sırada başat Amerikan toplumbilimi Chicago ekolünün etkisindeydi. Bu ekol de, kent üzerindeki çalışmalarıyla tanınır,

8 Gustavo Tosti, "*Suicide* in the light of recent studies" *American Journal of Sociology* içinde, 4 (1), 1898, s. 467–469.

9 Philippe Besnard, *L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim*, Paris, PUF, "Sociologies," 1987.

10 Özellikle şu yapıtları kaydedelim: Elton Mayo, The Human Problems of an Industrial Civilization, New York, Macmillan, 1933; Robert Merton "Social structure and anomie," American Sociological Review, 3 (5), 1938, 672–682 ve Talcott Parsons, The structure of social action, New York, MacGraw-Hill, 1937.

kentsel çevrebilimle, toplumda örgütlenmenin çözülmesiyle[11] uğraşırdı, fakat Durkheim'ın intihar kuramına hemen hiç yankı vermemişti; bu, şaşılacak bir şeydi.[12]

İkinci açıklama birinciye bağlıdır. 1950'li yıllarda profesyonelleşme yolunda bulunan Fransız toplumbilimi, herhalde Durkheim'ın kitabının Amerika'da böyle yeniden ilgi görmesinin etkisi altında kalarak, eski defterleri yoklamaya başladı, eski yöntemlerine başvurdu. 1958 yılında bir sosyoloji lisansı konulması kaynaklara dönülmesi fırsatını yarattı. Böylece *İntihar* kitabı, klasik metinleri inceleyen pek çok üniversite programının toplumbilimde nedensellik araştırmalarına örnek olarak sokuldu. Durkheim'ın metninin yeniden keşfi çok yönlü çözümleme ilkelerine büyük bir ilgi gösterileceğini belli ediyor ve istatistik verilere dayanan görgüsel araştırmayı başka bir şeye bağlama olanağını veriyordu. Bu başka şey, toplumbilimin ABD'de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Paul Lazarsfeld'in etkisi altında, gelişen biçimiyle aldığı yönelimlere uygun, ancak kuramsal bir amaçtı.

Üçüncü açıklama da yine yayınla ilgili önemli bir seçimle geliyor: Presses Universitaires de France yayınları 1960'lı yıllar başlarken, Durkheim'ın yapıtlarının tümünü yeniden basma işini üstlenmişti. O zamana kadar gölgede kalan kitabı da bunlar arasında yer alacaktı. İşte o zamandan sonradır ki *İntihar*, ünlü *Kuralların*[13] uygulanmasıyla ilgili somut bir örnek arayan her toplumbilimci için gerçekten vazgeçilmez bir başvuru yapıtı durumuna geldi.

Bu canlanış, bir de Raymond Aron'un 1967'de *Etapes de la pensée sociologique* adlı yapıtını yayımlamasına bağlanabilir. Bir klasik yapıt kabul edilen bu kitapta Durkheim toplumbilimi, Alman geleneğinde

11 Metinde: la désorganisation sociale.

12 Chicago'daki intiharlar hakkında yaptığı incelemede Ruth Cavan bir tek Durkheim'ın kitabına göndermede bulunur. Bkz. Ruth Cavan, *Suicide*, University of Chicago Press, 1928.

13 Durkheim'ın *İntihar*'dan önce yazdığı *Les règles de de la méthode sociologique* kitabından söz ediliyor.

Max Weber'inki, İtalyan geleneğinde Vilfredo Pareto'nunki neyse Fransa için de aynı değerde bir örnek özellik olarak tanıtılır. Aron, Durkheim'ın yapıtlarının tümünü XIX. yüzyıl biter, XX. yy başlarken toplumbilim konusunda amaçlananların merkezine yerleştirir. Kendisi de, Durkheim'a eleştirel bakmakla birlikte, öğrencileri ve öğretmenleri Durkheim'ın yapıtlarına, en çok da *İntihar*'a başvurmaya yüreklendirir. Kitabında ona tam 16 sayfa ayırmıştır. Diyebiliriz ki, *İntihar* bir alana yeni girenler için temel okuma sayılanlar sırasına bu yoldan yükselmiştir.

Uzun yıllar unutulup kalmış bu kitabın klasikler arasına sokulması için gerekli koşullar 1960 yıllarda bir araya gelmiş ve kitap satışta *Règles de la méthode sociologique'nin* arkasında ikinci yeri almış, birçok yeni baskı yapmıştı. Ancak unutmamalı ki bu başarı aynı zamanda her intiharın uyandırdığı temel sorgulamadan da geliyordu. Böyle bir tekil dramdan sonra hep müntehirin[14] biyolojik geçmişi, o geçmişteki rahatsız edici olaylar araştırılırken, Durkheim'ın toplumsal nedenlerin altını çizen savı şaşırtıyordu. Ona göre intihar her şeyden önce toplumsal bir olaydı ve öyle incelenmesi gerekiyordu.

Durkheim'ın 1930'da Maurice Halbwachs tarafından yeniden ele alınarak incelenen sonuçları bu olayın çözümlenmesinde yeni bir aşama oluşturur. Araştırmacılar bugün bu görüşü izlemeye çalışıyorlar ve ellerindeki daha uzun istatistiklere dayanarak ek açıklamalar önerebiliyorlar. Burada intiharın anlaşılabilmesine, toplumbilimin ve özellikle Durkheim'ın katkısını ve bunu yaparken o katkının kişiselliğini, özgünlüğünü ve sınırlarını belirlemeye çalışacağız.

İntiharı toplumsal bir olgu olarak incelemek

Durkheim neden başka bir konuyu değil de intiharı seçmiştir? Bu, karmaşık ve toplumbilimsel denecek bir araştırmanın çerçevesinde

14 "İntihar etmiş kişi"den çok daha kısa olduğu için bu çeviride yer yer *müntehir* sözcüğü de kullanılacaktır. (Ç.N.)

zor bir konu; hele ereği o bilim dalını kurmak olan bir girişim içinde ele alınıyorsa birçok bakımdan zor görünebilir. Durkheim'ın intiharla nasıl bir kişisel ilişkisi olabilirdi? Özel mektuplarından kendisini bir nevrasteni hastası olarak gördüğünü, yani bu konu üzerinde düşünmeye yatkın olduğunu biliyoruz.[15] Zaten "intihar ve psikopatoloji durumları" başlıklı birinci bölümde nevrasteni konusuna değinir.[16] Amacı bu nevrozun zorunlu olarak insanı intihara yatkın kılmadığını ve ille intihar sonucu vermediğini göstermekti. Durkheim'a göre, nevrasteni hastasının organik durumunun ötesinde başka nedenler, en çok da toplumsal nedenler aramak gerekir. İlginç olan şu ki savını açıklarken, nevrasteni hastasını acı çeken bir varlık, fakat aynı zamanda değerli niteliklere sahip biri olarak göstermeye çalışır: "Kendisini eyleme elverişsiz kılan aşırı duyarlığı, kaslarının zayıflığı, tersine zihinsel işlevlere -ki bunlar da uygun organlar isterler- yatkın yapar. Keza fazlasıyla hareketsiz bir toplumsal çevre böyle bir kişinin doğal içgüdülerini ancak -toplumun kendisinin devinimliliği ölçüsünde ve toplum ilerlemedikçe ayakta kalamayacağı için- rahatsız ettiğinden, yararlı bir rolü vardır. Çünkü tam anlamıyla ilerlemenin aygıtıdır. Geleneğe ve alışkanlığın boyunduruğuna direndiği için, yeniliklere gebe bir kaynaktır."[17] Kısaca nevrasteni çeken kişinin, çektiği acıya karşın, toplum içinde yerini rahatça bulabildiğini anlayabiliyoruz belki, ama Durkheim'ın bu ruhsal durumu betimlerken kullandığı biçemde de çok duygudaşlık, empati var, ele aldığı konuya pek de uzak görünmüyor. Toplumsal olayları çözümlerken kullandığı açık biçemden ayrılıyor. Yani herhalde bu konunun Durkheim için, toplumbilimsel amacının ötesinde, yaşanmış

15 Bu konuda bkz. Laurent Mucchielli, "Autour de la 'révélation' d'Emile Durkheim. De l'inscription biographique des découvertes savantes a la notion de 'Névrose créatrice,' şurada: J. Carroy, N. Richard (başk. altında) *La découverte et ses récits en sciences humaines. Champollion, Freud et les autres*, Paris, L'Harmattan, 1998, s. 57-96.

16 *İntihar*, özellikle bkz. s. 33-46.

17 *A.g.y*, s. 45.

gerçeklikle ilgili bir önemi olduğunu söyleyebiliriz. Toplumbilimcilerin araştırma izleklerini tam rastlantısal olarak seçmediklerini biliriz. İntiharla da, yaşamının bir anında doğrudan ya da dolaylı olarak bu konuyla karşılaşmamış bir toplumbilimcinin ilgilenmesi az rastlanan bir durumdur.

Ne var ki bu yorum toplumbilimcinin inceleme konusuyla olan tekil ilişkisinden doğuyor, ama bu yorum ne denli yerinde olursa olsun, nedeni göstermiyor. İntiharın incelenmesi için uygun bir ortam vardı. Önce, istatistikler geliyor. Görüleceği gibi güvenilirlikleri sorgulanabilir, ama unutmamalı ki Fransa'da XIX. yüzyılın başından beri düzenli biçimde istatistik tutulmaktaydı ve bu, toplumbilimsel bir araştırmaya zemin oluşturabilirdi. İkincisi, daha 1830'lardan başlayarak istatistikçiler, özellikle Adolphe Quételet, bu kaynakları incelemiş, toplum ve nüfus arasında değişen ilişkileri hesaplamışlardır. Yani intiharla ilgili istatistiklerdeki düzenliliği Durkheim'dan çok önce görenler olmuştu. Üçüncü noktaysa, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, intihar üzerine tutulmuş makrososyolojik istatistiklerin kullanılmasına dayanan birçok büyük incelemenin bu olayın yorumu üzerindeki tartışmalarda kullanılmasıdır. İktisatçı Wagner'in[18] intihar üzerine 1862 tarihli görgül temele oturttuğu geniş ve inceden inceye araştırılmış incelemesini, akıl hastanesi müdürü Morselli'nin 1879 tarihli olup birçok yönetimsel verilerle tamamlanmış incelemesini,[19] Wagner'in yeni çalışma kaynaklarını, Jacques Bertillon'un intiharın aile ve boşanma üzerindeki etkilerini ele alan 1879–84 arasında yayımlanmış makalelerini[20] söyleyebiliriz. Kısaca o yıllarda bu konuda

18 A. H. G. Wagner, Die Gesetzmäßigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik, Hamburg, Boyes und Geisler, 1864.

19 E. Morselli, *Il suicidio. Saggio di statistica morale comparata*, Milano, Dumolard, 1879.

20 Özellikle bkz. Jacques Bertillon, "*Les célibataires, les veufs et les divorcés du point de vue du mariage*," şurada: La Revue scientifique, 2°s. 16, 1879, s. 776-783 ve "Notes sur l'influence du mariage sur la tendance au suicide," şurada: Annales de démographie internationale, 3.1879, s. 617-621.

yapılmış çalışmaların çok olduğunu görürüz. Böylece Durkheim'ın elinde yayımlanmış veriler ve çeşitli çözümlemeler bulunuyordu. Bunların hepsi aynı değerde olmasa da, onlardan yola çıkarak kendi bakış noktasını saptayabilir, değişik ve elbette daha derin bir çözümleme yapabilirdi.[21] Bu anlamda *İntihar*'ın yazarı istatistiksel dizileri büyük enerjiyle saptamış ve çok düzenli bir biçimde çözümlemişse de, getirdiği yenilik bu bilgileri kullanmasında değildir. Onun asıl katkısı, toplumbilimin ilerleyişini başlatma, ona bir geçerlik verme amacıyla meydana getirdiği kavramlaştırma ve kuramsal yapıdadır.

İncelemesinin başında Durkheim şu tanımlamayı verir:

> *"Kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilmiş, olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir. İntihar girişimi, böyle tanımlanan, ancak ölümle sonuçlanmadan önce durdurulan edimdir."*[22]

Bu tanımlama birkaç açıklama gerektiriyor. Durkheim'ın amacı, incelemesinin alanını saptamaktır. İntiharın olumlu ya da olumsuz bir edimin sonucu olabildiğini belirterek, kendini asan ya da kendini pencereden atan -yani doğrudan davranan- kişi ile örneğin yemek yemeyi reddedip de dolaylı olarak ölümü meydana getirten kişiyi de aynı yere koyar. Başka bir anlatımla, intihar tanımı Durkheim'ın gözünde hem yaşama nedeninin yitimine bağlı umutsuzluk edimlerini, hem de felaket yaratmayı, toplu heyecanlar uyandırmayı amaçlayan kadın ya da erkek canlı bombaların gerçekleştirdiği gibi bir ülkü, savunulacak bir dava adına girişilmiş, kahramanca olmak iddiasındaki edimleri kapsar. Durkheim, "ve [kişi] bu sonucu ürettiğini biliyordu," derken sadece kişinin istençli olarak davrandığını

21 Bu konuda bkz. Massimo Borlandi'nin çok aydınlatıcı bölümü Lire ce que Durkheim a lu. "Enquête sur les sources statistiques et médicales du suicide," şurada: Borlandi ve Cherkaoui (yay.) *Le suicide, un siècle après Durkheim*, s. 9-46.

22 İntihar, s. 5.

vurgulamak ister. Bununla ileride görüleceği gibi, intihar eden kişinin her zaman ediminin gerekçelerinin bilincinde olduğu anlaşılmamalıdır.

Önce, Durkheim çalışmasını psikiyatr ya da doktorunkinden ayırmak ister. Şurasını anımsatmak yerinde olur ki, intiharın nedenleri hakkındaki tartışmaların hemen tümü, 1840'lı yıllardan başlayarak, tıp dünyasının çeşitli dallarının egemenliği altındaydı.[23] Sorun intihar eden ya da intihara girişenlerin akıl hastası olup olmadığını belirlemekti. O önemde birçok tıbbi görüş, en çok da intiharı özgün olmayan bir akıl hastalığına bağlayan Esquirol ile özgün bir akıl hastalığında (intihar monomanisi) karar kılan Bourdin'in görüşleri çarpışmıştır. Bu tartışmaların sonunda, intihar ediminin suçlanıp suçlanmayacağı ve ilaçlarla devasını bulup bulamayacağının açığa çıkması amaçlanıyordu. İlginçtir ki Durkheim bu tartışmalara çok önem veriyordu. Kitabında hem Esquirol hem Bourdin'den alıntıları vardır. Birinci bölümünü psikopat durumların çözümlenmesine ayırması da boşuna değildir. Kendisinin tutumu açıktır. Daha önsözde belirttiğine göre toplumbilim bireysel etmenlerden ayrılacak ve her şeyden önce toplumsal nedenleri araştıracaktır.

"Çünkü intiharları sadece birbirinden ayrı ve tek tek ele alınması gereken özel olaylar diye görmek yerine, belli bir toplumda belli bir zaman parçası içinde meydana gelmiş intiharların tümüne bakılırsa, şu gözleme varılır ki; bu şekilde elde edilen toplam, bağımsız birimlerin basitçe üst üste konulması, bir araya getirilmesi değildir. Böyle bir şey *sui generis*, yani türü kendine özgü yeni bir olgudur. Kendine özgü bir doğası vardır ve üstelik bu doğa öncelikle toplumsaldır."[24]

23 Krş. Laurent Mucchielli ve Marc Renneville, "Les causes du suicide: pathologie individuelle ou sociale? Durkheim, Halbwachs et les psychiatres de leur temps (1830-1930) (İntiharın nedenleri: bireysel patoloji mi, toplumsal patoloji mi? D, H ve zamanlarının psikiyatrları)", şurada: *Déviance et Société*, 1998, 22, 1, ss.3-36.

24 *İntihar* s.8.

Kendinden önceki başka yazarlar gibi Durkheim da belli başlı Avrupa ülkelerinin XIX. yüzyıl istatistiklerini incelerken intihar rakamlarının hiç değişmemesine şaşar.

"Bu oranın uzun süreler aynı kalması bir yana, değişmezliği belli başlı nüfus olaylarının değişmezliğinden de büyüktür."[25]

Bundan intihar olayının karmaşık, fakat düzenli olduğu ve öylelikle de önceden kestirilebileceği sonucuna varır.[26]

"Şu halde intihar oranı, tek ve belirli olgulardan bir dizi oluşturuyor. (...) Özetlersek bu istatistik verilerinin anlattığı şey, ortak olarak her topluma musallat intihar eğilimidir. (...) Her toplumda belirli bir miktarda, 'istençli ölüm' ya da 'isteyerek ölüm' çıkarmaya hazır ortam vardır. Bu yatkınlık toplumbilimin konusuna giren özel bir inceleme ister. İşte giriştiğimiz böyle bir inceleme olacaktır."[27]

Durkheim çalışmasına salt toplumbilimsel bir yön vermek istemiş, bu da onu intiharın bireysel gerekçelerine kesinkes gözlerini kapamaya itmiştir. Bu seçimini de, söz konusu gerekçelerin neredeyse sonsuz sayıda olmalarını -ona göre bu çokluk yüzünden onları dıştan ve ancak yaklaşık olarak fark edebiliriz- fakat ondan da çok, *niyetin* kendisinin çoğu zaman iç gözlemden kaçtığını ileri sürerek savunur. Daha kitabının girişinde şöyle der: "Attığımız adımların gerçek nedenleri konusunda pek çok kez yanılmışızdır."[28] Üçüncü kitabın birinci bölümünde daha da açık olarak, intiharın bireysel koşullarının kendilerini izleyen edimin belirleyici nedenleri olmadığını söyler:

"Ölçüp biçmede bazen oynadıkları önemli rol, etkili olduklarını göstermez. Çünkü biliyoruz ki, düşünen insanın ölçüp tartmaları çoğu zaman salt biçim olmaktan öteye gitmez ve kişinin bilmediği

25 *İntihar* s.11.

26 Bugün de üç yılın müntehir sayısı ortalamasından yola çıkarak yüzde bir yanlış olasılığıyla bir sonraki yılın müntehir sayısına varılabilir. Bu konuda bkz. Christian Baudelot ve Roger Establet,*Durkheim et le suicide*, Paris, PUF, "Philosophies", s.20

27 *İntihar*, s. 14, 15.

28 A.g.y., s. 4.

birtakım nedenlerden ötürü, alınmış bir kararı desteklemekten başka bir amacı da yoktur."[29]

Bu yaklaşım onu, Laurent Mucchielli ile Marc Renneville'in haklı olarak üzerinde durdukları gibi, XIX. yüzyıl sonunda insan bilimleri üzerinde çalışan birçok araştırmacıyı büyülemiş olan bilinçdışı işleyişlere büyük önem vermeye götürür.[30] Dönemindeki başkaları gibi, Durkheim da bilinçaltı olaylar üzerinde yazılanlara duyarlıydı ve görüşünü savunmak için o yazılardan kanıtlar çıkarırdı. Savı şuydu: Toplumbilimin amacı bireysel davranışların değil, toplumdan geçen ve kendini bireylere onlar farkında olmaksızın dayatan ortak akımların açıklanmasıdır. Toplum bireyler üzerinde zihinsel bir baskı yapıyorsa, intiharyapar[31] akımlar da bireysel bilinçlere işliyordur ve ona göre bu süreci açıklayabilecek tek şey toplumsal bilinçdışıdır. Durkheim'ın düşüncesine göre, ulusun huyunda insanları üzgünlüğe ya da şenliğe iten ortak mizaçlar bulunabilir ve "... insan yaşamı üzerinde bir genel yargı verebilecek olan sadece toplumdur; birey o konuda uzman değildir."[32] Başka bir anlatımla toplumbilimci, toplumu kendine özgü yaşamı olan ve kendi hakkındaki duygusunu genelleştirebilen bir bütünmüş gibi inceleyebilmelidir. İşte Durkheim bu anlamda, zorunlu olarak bireylerin acısına dönüşen toplum acısından söz eder.

"Toplum bir bütün olduğu için, duyduğu acı onu oluşturan parçalara iletilecektir. Fakat o zaman da, parçalandığı vakit genel yaşamın düzenli koşullarının aynı ölçüde sarsıldığının mutlaka farkına varacaktır. En iyi parçamızın asılıp kaldığı amaç toplum olduğu için, ondan koptuğumuzu hissettiğinde etkinliğimizin de amaçsız kaldığının kesinlikle farkına varacaktır. Mademki biz onun yapıtıyız,

29 A.g.y., s. 334.

30 Krş. Laurent Mucchielli ve Marc Renneville, "Les causes du suicide," adı geçen makale.

31 Durkheim'ın İntihar'ında sıkça geçen ancak bugün bile pek az sözlükte rastlanan *suicidogène* sıfatı karşılığı. Krş. Türkçe *halüsinojen*, *kanserojen* vb.

32 *İntihar*.

kendi düşüşünü, çöküşünü duyunca yapıtının da artık bir şeye yaramadığını fark edecektir. İşte hiçbir bireyden kaynaklanmayan, fakat toplumun içinde bulunduğu çözülme, ayrışma durumunu dışa vuran çökkünlük ve düş kırıklığı akımları böyle meydana gelir. O akımların anlattıkları toplumsal bağların çözülmesidir, bir çeşit ortak bıkkınlık, yılgınlık, bireysel üzgünlüğe benzer toplumsal tatsızlık durumudur; süreğenleştiğinde bireyin olumsuz organik durumunu kendine göre anlatır."[33]

Durkehein'ın izlemek istediği yol; intiharı bir toplumsal olgu olarak incelemektir, anlattığının gücünü ve ilginçliğini oluşturan da budur. Ancak belirtelim ki, bu yöntemine kendisi her zaman uymaz. Kuralsız tipte intihara ayırdığı bölümden bir örnek görelim.[34] Şu gözlemde bulunuyor: "Boşanmanın olmadığı ya da kısa süre önce kabul edildiği yerlerde kadın bekârlardan çok evlilerin intiharlarına katılıyor."[35] Yani o ülkelerde evlilik kadından çok erkeği kayırıyor. Buna karşı boşanma yayıldığında durum tersine dönüyor. Durkheim bundan şu yasayı çıkarıyor: "İntihar söz konusu olduğunda, boşanma ne kadar çok uygulanıyorsa evlilik kadını o kadar korur ve bunun tersi de geçerlidir."[36] Şu halde evlilik kurumu eşlerden birine yarıyor, ötekine zarar veriyor. Burada bir çıkarlar zıtlığı görüyoruz ve Durkheim erkeğin baskıya, kadının özgürlüğe gereksinimi olduğu sonucuna varıyor. Boşanmanın yaygın olduğu ülkelerdeki bu evli intiharları, ona göre kuralsız tipte intiharın bir biçimidir. Fakat evlilikteki kural tanımazlığın erkek ve kadın üzerinde niçin bu derecede ayrı etkiler yaptığı anlaşılmıyor. Durkheim safdil açıklaması bugünün okurunu gülümsetir. En azından pek az toplumbilimsel bulunur.

"Erkeğin kadında aradığı şey, sadece üreme isteğinin doyması değildir. Bu doğal eğilim, evet her türlü cinsel gelişmenin tohumu

33 *A.g.y.*
34 Bkz. İkinci Kitap/ Bölüm IV.
35 *A.g.y.*
36 A.g.y.

olmuştur, ama gitgide birçok ve çeşitli estetik ve tinsel duyguların eklenmesiyle karmaşık bir nitelik almıştır. Bugün artık kendinin meydana getirmiş olduğu bütüncül ve çoklu *sürecin* en küçük öğesinden başka bir şey değildir. O düşünsel öğelerle karşılaşınca, kendini bir dereceye kadar somutluktan kurtarmış ve zihinselleşmiştir. Bunu yapan, yani o doğal eğilimi zihinselleştiren, fiziksel istekler olduğu kadar tinsel nedenlerdir de. Aynı zamanda hayvandaki düzenli ve otomatik dönemselliği de kalmamıştır. Herhangi bir ruhsal uyarma, onu her an harekete geçirebilir. Bu, her mevsimde olabilir. Fakat işte bu çeşitli eğilimler doğrudan doğruya organik gereksinimlere bağlı olmadığı için, toplumsal bir düzenleme gereklidir. Organizmada bunları tutan bir şey bulunmadığına göre, onların toplum tarafından baskıya alınması gerekir. İşte evliliğin işlevi budur. Bütün bu tutku yaşamı düzenler. Tek eşli evlilikse bunu başka çeşitlere oranla en iyi yapar. Çünkü erkeği hep aynı kadına bağlanmaya zorlamakla, sevme gereksinimine kesinlikle belirli bir amaç vermiş ve artık ufkunu kapamış olur.

Kocanın yararlandığı tinsel denge durumunu oluşturan bu belirlemedir. Kendisine tanınmış olan başka doyumları ararsa görevini yapmamış durumuna düşecektir; bundan ötürü de isteklerini verilmiş izinle sınırlar."[37]

Görüldüğü gibi, açıklama organik gereksinimlerin toplumsal denetimini istiyor; bunun kadın için de aynı olacağı beklenirken Durkheim'ın sözü neye getirmek istediğini anlayamıyoruz. İki sayfa ileride kadının içgüdüsünden söz edilirken aydınlanabiliyoruz:

> *"Fakat boşanmanın verdiği bu sonuç erkeğe özgüdür. Kadını etkilemez. Çünkü kadının cinsel gereksinimleri o kadar zihinsel nitelikte değildir, çünkü kadının zihinsel yaşamı genel olarak daha az gelişmiştir. Onun cinsel istekleri organizmasının istekleriyle doğrudan bağlantılıdır; organizmanın isteklerinin önünde gitmekten çok onları izler; bu nedenle de onlarda etkili bir fren bulur. Kadın erkeğe göre*

37 *A.g.y.*, İkinci Kitap, Bölüm II, Kuralsızlık İntiharı.

daha içgüdüsel bir varlık olduğundan dinginlik ve barış bulmak için içgüdülerini izlemesi yeter. Yani evlenme kadar sıkı, hele tek eşli evlenme kadar sıkı bir düzenleme ona gerekli değildir."[38]

Başka bir anlatımla, evlilikteki kuralsızlık durumunun intihar üzerinde cinse göre ayrı etkisi olması, kadınların daha içgüdüsel ve cinsel gereksinimlerinin de erkeklerinkine göre daha organik olmasından ileri geliyormuş. Durkheim'ın evli erkek ve evli kadın intihar oranları arasında, boşanmanın yasal ya da yasak olduğu bir ülkede oturmalarına göre gözlemlediği değişiklikler meğer sonunda doğa-kültür ya da hayvanlık-insanlık arşınına göre ölçülüyormuş.

Zaten Durkheim "Somut Sonuçlar" adım verdiği son bölümde, erkekler ve kadınların "doğasının aynı iki varlık" olmadığını, bundan ötürü de aynı kurum tarafından eşit derecede korunamayacaklarını söyler.[39] Toplumsal bir olgunun açıklanması burada *Les règles de la méthode sociologique* içinde yer alan ilkelere uygun olarak başka bir toplumsal olgu içinde değil de, temelleri bugün en azından belirsiz görülebilecek birtakım içgüdüsel yatkınlıklarda aranıyor. Bu açıklama en çok Durkheim'ın toplumbilimsel yorumun sınırları karşısında düştüğü sıkıntıyı anlatıyor. Peki, ama böyle bir açıklamanın gereği var mıydı gerçekten? Geleneksel evlilik karıkoca arasında cinsel eşitsizlik içerir, kadınlara karşı erkeklere olduğundan daha baskıcıdır demek yetmez miydi? Ya da evliliğin kadın için, onun aşağı statüsünden kaynaklanan bütün o baskılara ek ağır bir baskı olduğu söylenemez miydi? Şu halde Durkheim'ın inceden inceye ele aldığı intihar istatistiklerinden çıkan kuramın tümü içinde belleklerde kalacak olan, sonda verdiği açıklama değil, temel olarak ileri sürdüğü olgudur: Bir kurum olarak evlilik, kadından çok erkeğe yarar. Ölüm kaydı yöntemlerinin evlilik ve aile değişimlerine uymamasından doğan yöntem sınırlarına ve eldeki verilerin bölük

38 *A.g.y.*

39 *A.g.y.*, Üçüncü Kitap, Bölüm III.

pörçük olmasına karşın, görülüyor ki bu sav genel olarak bugün de değerini koruyor.[40]

İntiharın toplumsal çeşitleri

Gördüğümüz gibi Durkheim, kendisinden önce uzun istatistik dizileri üzerinde, özellikle Wagner, Morselli ve Bertillon tarafından hazırlanmış incelemelere dayanarak, intihar oranını etkileyen birtakım düzensizlik durumlarının varlığını doğrular. İntihar oranı yaşla artmaktadır. Kadınlardan çok erkeklerde görülür. Protestanlar Katoliklerden çok, onlar da Yahudilerden çok intihar ettiğine göre, intihar dine bağlıdır. Yerleşim yeri boyutlarıyla intihar sayısı artar. Son olarak da cins, yaş ve oturulan yer ne olursa olsun, intihar oranı evlilerde bekâr ve dullardakinden düşüktür. Durkheim bundan şu sonuçları çıkarır: Aile intihara karşı korur. Daha genel olarak da, kişilerin dinsel, ailesel ve siyasal toplumla bütünleşme dereceleriyle ve onlarla ait oldukları toplumsal gruplar arasındaki bağların gücüyle, intihar ters orantılıdır. Durkheim'ın katkısındaki yenilik, eldeki istatistiklerden, intihar tiplerini toplumsal açıdan belirlemesidir.

İkinci kitabın başlangıç bölümünde, toplumsal nedenler ve toplumsal tipler konusunda uygulanmasından yana olduğu yöntemi açıkça belirtir. Bir tipoloji, yani tipleme yapmak için birçok yöntem vardır. Zaten toplumbilimciler yalın görgül sınıflamalar için bu terimi çok kullanıyorlar. Bu da erişmek istedikleri amaç konusunda bir karışıklık yaratıyor. Toplumbilimsel bir tipleme, görgül verilerin daha önceden nedensel açıklamalara oturtulmuş bir çözümlemeli çerçeveyle karşılaştırılmasına olanak verecektir. Ereği, değişkenler arasındaki ilişkileri anlaşılabilir kılmaktır. İşte Durkheim da intiharın toplumsal çeşitlerini işlemekte bu yolu izlemek ister.

40 Philippe Besnard, "Mariage et suicide: la théorie durkheimienne de la régulation conjugale a l'épreuve d'un siecle," *Revue française de sociologie*, XXXVIII, 1997, s.735–758.

"Bu nedenle intiharın toplumsal tiplerini daha önce betimlenen intihar özelliklerine göre sınıflandırarak değil, intiharları meydana getiren nedenleri sınıflandırarak oluşturabiliriz. Birbirlerinden niçin ayrıldıkları sorununu bir yana bırakarak, hemen bağlı oldukları toplumsal koşulların neler olduğunu araştıracağız. Sonra bu koşulları benzerlikleriyle farklarına göre birkaç sınıfta toplayacağız ve bu sınıfların her birinin belirli tipte bir intihara denk geldiğinden emin olacağız. Kısaca sınıflandırmamız morfolojik, yani yapısal değil, daha ilk elde etiyolojik olacak yani nedenlere dayanacak."[41]

Bu ilk etiyolojik sınıflandırma bir bakıma ileride görgül verilerle sistemli biçimde karşılaştırılarak zenginleştirilecek -ve gerekirse düzeltilecek- bir geçici yapıdır. Durkheim girişimini nitelerken tersine çevrilmiş yöntemden söz ediyor.

"Bir kez nedenlerin doğası öğrenildi mi, bundan sonuçların doğasını çıkarabiliriz. Sonuçların doğası böylece, her biri kendi kaynağına bağlandığı için, belirlenmiş ve sınıflandırılmış olacaktır. (...) Bir kez nedenlerin doğası öğrenildi mi, bundan sonuçların doğasını çıkarabiliriz. Sonuçlar böylece her biri kendi kaynağına bağlandığı için, nitelikleri açısından belirlenmiş ve sınıflandırılmış olacaktır."[42]

Yöntem hakkındaki bu önemli açıklamadan sonra İkinci Kitap'ta üç büyük intihar tipini çözümlüyor: *Bencil intihar* (I. ve III. bölümler), *özgeci intihar* (IV. bölüm) ve *kuralsızlık*[43] *intiharı* (V. bölüm). Gerçekte tipleme dört çeşit içerir, çünkü bölüm V. Durkheim'ın kuralsız intihar karşısında gösterdiği *yazgısal intihardan* söz ettiği bir notla son bulur. Aşağıdaki I numaralı tablo yardımıyla bunların her birini inceleyelim. Hareket noktamızdaki ön gerçek, intiharın toplumsal nedenlere, yani bireye değil de toplumun bütünüyle işlemesine bağlı

41 *İntihar*, İkinci Kitap, Bölüm I.

42 *A.g.y.*

43 Durkheim'ın kullandığı sözcük Yunanca yasasızlık, düzen yokluğu anlamına gelen anomia adından türetilmiş anomique sıfatıdır. Fransız dilinde ilk kez 1885'te, yani *İntihar*'ın yayımlanmasından on iki yıl önce rastlanan sözcük günümüzde de çok seyrek kullanılır. (Ç.N.)

olmasıdır. Durkheim iki temel düşünceden yola çıkar. Bunlardan birincisi bütünlüğe göndermede bulunur. Entegre, yani bütünleşmiş bir toplum demek, üyeleri arasındaki dayanışma üzerinde örgütlenmiş toplum demektir. *Division du travail*'da Durkheim bu dayanışmanın çağdaş toplumlarda organik nitelikte olduğunu, yani bireyler arasındaki işlevsel birbirini tamamlama üzerine kurulduğunu gösteriyordu.[44] Fakat ola ki bu toplum tipinde ortak bilinç zayıflayıp bireyler de toplumsal bağın anlamını yitirir, kendi içlerine kapanırlar. Tersi de olabilir ve yetersiz bir bireyselleşme kişileri kendilerini feda etmeye götürebilir. Sözünü ettiğimiz düşüncelerden ikincisi birinciye bağlıdır ve şöyle dile getirilebilir: Kendisini meydana getiren bireylerce kabul edilmiş ve saygı gören kurallar bütünü olmadıkça bir toplum kendini düzene koyamaz. Bununla birlikte gerek kuralların zayıflaması ya da gereğinden hızlı dönüşmeleri, gerek kuralların çok katı olmasının bireyleri boğması durumlarında işleyiş bozuklukları ortaya çıkabilir.

Tablo I

Durkheim'ın dört intihar tipi

	Toplumsal bütünleşme	Düzenleyici kurallar
Yetersiz	1. Bencil intihar	3. Kuralsız intihar
Aşırı	2. Özgeci intihar	4. Yazgısal intihar

Durkheim böylece bu dört çeşit intiharı, ikişer ikişer birbirine karşıt getirmeye çalışmıştır. Bencil intihar özgeci olana toplumsal bütünleşmenin yetersizliği ya da aşırılığına göre karşı çıkıyor. Kuralsız olan da yazgısal olana düzenleyici kuralların zayıf ya da çökmekte oluşuna veya fazla baskıcı oluşuna göre karşı çıkıyor.

Bencil intihar topluluğun birey üzerindeki basıncının zayıflamasının, toplumun çözülmesinin bireyde yaratabileceği tinsel şaşkınlığın

44 Emile Durkheim, *De la division du travail social*, 1893, PUF, "Quadrige/Grands textes," 2007 (introduction de Serge Paugam "Durkheim et le lien social").

sonucudur. Durkheim en çok iki tane birleştirici toplumsal çerçeve üzerinde durur; bunlardan biri din, öteki evlilik ve çocuklar açısından görülen ailedir. Şöyle bir genel sonuca varır: Kadın olsun erkek olsun, insan kendi başına terk edildiği, bir toplumsal grupla iyice bütünleşmediği ve bundan ötürü o toplumsal gruptan kaynaklanan ortak güç ona yeterince canlılık ve yetke vermediği zaman, intihara eğilim gösterir. Bu durumlarda, insanların istekleri bütünleyici bir ortamın içinde yeterince güçlü kapsanmadığından, genellikle derin bir yoksunluk meydana gelir.

Özgeci intihar bireyin ortak değerlere sıkı sıkıya tabi olduğu toplumlarda görülür. Durkheim tarihsel ve antropolojik, yani insanbilimsel araştırmalara dayanarak, ortak nedeni aşırı bireycilik değil de tersine toplumun bireyi birçok şeyden vazgeçmeye, katıksız bir özveriye itmesi, yüreklendirmesi olan intiharları birbirine yaklaştırmıştır. Bu başlık altında birden çok ulam sınıflandırır:

"1° Yaşlılığın eşiğine gelmiş ya da hastalığın pençesine düşmüş erkeğin intiharı.

2° Kocasının ölümünde kadının intiharı.

3° Başkanlarının ölümünde ona bağlı yanaşma ya da korunuk[45] konumdaki kişilerin veya hizmetkârların intiharı."[46] Durkheim bu birinci listeye, en ufak bir kötü davranışla karşılaşınca ya da bir onur kayıbı yüzünden veya toplumsal zorunluluk altında -batan gemisini bırakmayan kaptan örneği- kendini öldürebilen kişileri de ekliyor. Bu örnekler geleneksel -Durkheim "ilkelin ahlaksal özelliği"nden söz eder-[47] toplumların işleyiş biçimini anımsatır ve *Emeğin Bölünmesi* kitabında anlattığı makineleşmiş dayanışma kavramına yaklaştırılabilir: "Bireyin ortak yaşamda öylesine ufak bir yer tutması için grubun içinde tümüyle emilmiş, yani grubun güçlü biçimde

45 Metinde Latince "yüksek sınıftan birinin koruması altına giren halktan kişi" anlamına gelen "cliens" sözcüğünden gelen "client" kullanılıyor. (Ç.N.)

46 *İntihar*, İkinci Kitap, Bölüm IV, Özgeci İntihar.

47 *A.g.y.*

bütünleşmiş olması gerekir."[48] Çağdaş toplumlarda özgeci intihar, ancak bazı özel grupları etkiler. Durkheim en çok asker intiharlarını incelemiş ve şu gözlemi edinmiştir: Asker intiharları aynı yaşta ve aynı koşullardaki sivillerde görülenlerden daha çoktur. Bir askerden beklenen nitelik bir çeşit kişilik özelliği taşımamadır. Bundan da şu sonucu çıkarıyor: "Asker intiharı aramızda aşağı toplumlardan kalma bir davranıştır, çünkü bazı bakımlardan asker ahlakı ilkel ahlakın bir devamıdır."[49]

Kuralsız intihar politik, ekonomik, kurumsal krizlerle, toplumu bütünüyle olumsuz etkileyen karışıklıklarla açıklanır. Durkheim sınai ya da mali krizler sırasında olduğu gibi, gönenç bunalımları dediği bolluk dönemlerinde de intiharların arttığını gözlemliyor. Ötekilere göre beklenmedik bir şey olan bu ikinci durumu doğrulamak için, 1870'te İtalya'nın birliğinin sağlanmasını izleyen yirmi yılı örnek gösteriyor. O yıllarda ticaret ve sanayi hızla gelişmişti ve bu sıradışı etkinlik artışına koşut olarak yine sıradışı bir intihar artışı gözlemlenmişti. Durkheim bundan intiharın açıklayıcı etmeninin doğrudan doğruya etkinliğin sönüşü ya da canlanışı değil, bu olayların toplumun tümü üzerinde meydana getirdiği bunalım ve ortak düzen bozulması olduğu sonucunu çıkarır. Kuralsız intiharı çözümlemek için bir de yukarıda gördüğümüz gibi, boşanmanın toplumda yayılmış ya da yasaklanmış olması durumunu dikkate alır.

Kısaca değindiği yazgısal intihara gelince, o da düzenlemelerin aşırılığından doğan bir olaydır. Durkheim, bu dördüncü tipe yol açan birçok uç olaydan söz eder: "Geleceği acımasızca kösteklenmiş, tutkuları baskıcı bir disiplinle gemlenmiş kişilerin," "pek genç kocanın," "çocuksuz evli kadının," "kölenin" intiharları, kısaca "maddesel ya da tinsel despotluğun aşırılıklarına yakıştırılabilecek" intiharlardan söz eder.[50] Ona göre yazgısal intiharın kaynağı, "esneklikten

48 *A.g.y.*

49 *A.g.y.*

50 *A.g.y.*, dipnot 308.

yoksun kurala karşı elimizden bir şey gelmemesi"dir. Bununla birlikte her ne kadar Durkheim bu son tipin üzerinde durmayı -çağdaş toplumlarda pek az yer tutmasından ötürü- yararsız buluyorsa da önerdiği çözümlemenin doyurucu olmadığını belirtelim. Durkheim kuralın aşırılığını kabul edilemez bir kuralın içselleştiremeyişi ile karıştırmıyor mu? Köleler örneğini alırsak onları katıksız esir durumuna bağlayan kural dışarıdan gelir. Genç koca söz konusu olduğunda kural aşırı bulunabilir; çocuksuz evli kadında da kurala sadece yararsız diye bakılabilir. Şu halde bireyin tümden haksız yargısına vardığı ya da yasal diye kabul edemediği bir kuralın getirdiği baskı üzerinde durmak daha uygun düşerdi.

Yazgısal ve kuralsız intiharlar arasındaki zıtlık, Durkheim'ın emeğin bölünmesinin anormal biçimlerine ayırdığı çalışmasının son bölümünde çözümlemesini yaptığı, emeğin kuralsız (anomik) bölümü ve emeğin zor altında bölümü arasındaki zıtlığı andırıyor. Orada şöyle yazıyordu: "Kurallar olması yetmez; onların adil olmaları gerekir."[51] Yani gönül isterdi ki yazgısal intiharın tanıtımı ve çözümlemesinde bu düşünceyi sonuna kadar götürsün, fakat bu "unutma" belki bu tip intihara pek ilgi duymamasından ileri gelmiş olabilir.

Durkheim'ın tiplerine birçok eleştiri yöneltilmiştir. Bunlardan iki tanesi üzerinde durabiliriz. Birincisi iki tip intiharın, özgeci ve yazgısal intiharların pek belli olmayan bir görgül temele oturmuş olmalarına yöneliktir. Zaten Durkheim yazgısal intihardan sadece bir dipnotta söz eder. Özgeci tipe de otuz sayfa kadar ayırmıştır, ama ileri sürdüğü görgül kanıtlar elindeki verilerle az ilişkili görünüyor. Herhalde şurası açık ki Durkheim'ın bencil ve kuralsız intiharlara ilgisi öteki ikisine oranla daha çoktur. Denilebilir ki, çağdaş toplumların çözülmesi ve bireyi toplumla birleştiren bağların zayıflığı onu çok düşündürür.

İkinci eleştiri ise, iki büyük tip olan bencil ve kuralsız intiharlar arasındaki ayırıma yöneliktir. Çünkü bu ayırım epeyce öznel

51 *De la division du travail social*, s. 403.

görünüyor. Durkheim'ın kendisi de soruna değinir; nitekim kuralsız intihara ayırdığı bölümde şöyle der: "Elbette bu çeşit intiharla bencil intihar bağlantısız değildir. Her ikisi de toplumun bireyde yeterince *var* olmamasından ileri gelir."[52] Bir sonraki bölümde de şunu ekler: "Birbirine özel ilgisi bulunan, özel olarak birbirini çeken iki intihar etmeni vardır; bunlar bencillikle kuralsızlıktır. Bunların genellikle aynı toplumsal durumun iki farklı görünümü olduğunu biliyoruz. Şu halde ikisinin aynı bireyde bulunmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Hatta bencilin bir düzen bozukluğuna eğilimi olması hemen hemen kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü bencil, toplumdan kopmuş olduğu için toplumun ona düzen vermeye yetecek bir etkisi yoktur. (...) Tersine, düzen bozulması varsa, bir bencillik tohumu da var demektir. Çünkü insan güçlü biçimde toplumsallaşmışsa her türlü toplum frenine baş kaldırmaz."[53] Birçok yazar bundan bencilliğin ve kuralsızlığın eş olduğu, bu nedenle de toplumbilimsel kuramın iki temel kavramı olan entegrasyon, yani özümleme ile regülasyon, yani denetim altına alma olgularının birbirlerine eklendiği sonucunu çıkarmıştır.[54] Yine de Durkheim'ın açıkça dile getirdiği ince ayrımları dikkate almadan iki intihar tipi arasındaki bu benzerlik saptamasıyla yetinmemek gerekir. Yazara göre, toplumun bireyde bulunmaması karşımıza iki intiharda da aynı biçimde çıkmaz: "Bencil intiharda, toplumu arayıp da bulamadığımız yer ortak etkinliktir. Böylece ortak etkinlik nesne ve anlamdan yoksun kalmaktadır. Kuralsızlık intiharında, toplumun bulunmadığı yer bireysel tutkular alanıdır. Bireysel tutkular onları düzenleyecek bir frenden yoksundur. Öyle ki bu iki çeşit intihar, aralarındaki ilişkiye karşın birbirinden bağımsızdır."[55]

52 İntihar, İkinci Kitap, BölümV, III.

53 A.g.y., İkinci Kitap, Bölüm VI, I.

54 Bu konuda bkz. Philippe Besnard'ın çeşitli görüşleri özetleyen çalışması *L'anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim*; özellikle s. 62–81.

55 İntihar, İkinci Kitap, BölümV, III.

Bu iki tip intihar arasındaki ayrımın görgül temelinin pek sağlam olmadığı yolunda yorum yapanlar da az değildir. Durkheim ayrımı savunurken şunları söyler: "Nitekim bu iki çeşitte intiharı seçenler ayrı toplumsal çevrelerden çıkarlar. Biri (bencil intihar) aydınlar çevresi, düşünülen dünyadır; öteki (kuralsız intihar) sanayi ya da ticaret dünyasıdır."[56] Yine de Durkheim'ın verdiği mesleklere göre intihar tablosuna -kitapta bu esasa göre tek tablo vardır- bakılırsa bu ayrımın intihar gerekçeleri üzerinde bir bilgi vermediği görülür.[57] *İntihar* yazarının elindeki verilerden yola çıkarak yeterince destekli bir ispatlamaya gidemediği herhalde bugün tartışma götürmez. Fakat bundan *İntihar*'ın bütünleşme ve denetim altına alma işlemlerinin eşzamanlı etkisini gerçekten saptamamıza olanak verecek görgül veriler içermediği sonucunu da çıkarmamak gerekir. Philippe Besnard bu noktayı Durkheim'ın rakamlarından hareket ederek düzenlediği bir tabloyla ispatlayabilmiştir. Besnard'ın tablosu ailenin bütünlemesini (çocukların varlığına göre) evliliğin denetim altına almasından (bekâr erkekler için yetersiz, evli kadınlar için aşırı, evli erkekler ve bekâr kadınlar için yeterli bulunan) ayırır.[58] Sonuç iki değişkenin bağımsızlığını doğruluyor: Denetim altına alma derecesi ne olursa olsun, yeter derecede bir bütünleme intihar sıklığını azaltır ve denetim altına almayla intihar arasındaki ilişki, bütünleme derecesi ne olursa olsun bir U eğrisiyle kendini gösterir.

Durkheim, bencil ve kuralsız intiharların ayrımının ötesinde, aslında bütünleme (entegrasyon) ve denetim altına alma (regülasyon) ayrımına da büyük önem veriyordu. Hatta yapıtının tümü içinde bu iki kavram toplum bağının iki belli başlı ilkesini oluşturur. 1902-1903'te yani *İntihar*'dan altı yıl sonra Sorbonne'da verdiği ilk eğitim bilimi dersinin dayandığı *L'Education morale* adlı yapıtında ahlaklılığın iki öğesi üzerinde durduğunu görürüz: Disiplin ruhu ve

56 *A.g.y.*

57 *İntihar*, İntihar, İkinci Kitap, BölümV, III, Tablo XXIV

58 Philippe Besnard, "Durkheim et les femmes ou *Le suicide* inachevé," *Revue française de sociologie*, 14 (I), 1973, s. 27–61.

gruplara bağlılık. Bunlardan birincisi denetim altına almaya, yani kuralsız intihara; ikincisi bütünlemeye, yani bencil intihara gönderir. Bazı insanlarda kural duygusu önde gelir. Hiç ikircikli kalmaksızın kurala boyun eğerler, böylelikle usçu yoldan hiç şaşmaksızın görevlerini yerine getirdiklerine inanmışlardır. "Özellikleri, kendi üzerlerinde gösterebildikleri tutma, otomatizmleri baskıya alabilme gücüdür."[59] Başka insanlarda da tersine, ahlaksal etkinliğin temelini seve seve vazgeçme, kendini verme, başkalarına bağlanma oluşturur. "Bağlanmayı, kendilerini vermeyi severler; bunlar seven yüreklerdir, cömert ve ateşli ruhlardır, fakat buna karşı bu insanların etkinlikleri zor düzenlenir."[60] Özetlerse birincilerin kendi üzerlerinde görevi yerine getirmekten doğan bir yetkeleri vardır; herhalde daha tutkulu olan ikincilerse toplumla birleşmeleri içinde yaratıcı bir güç yayarlar. Fakat Durkheim iki birey tipi arasındaki bu ayırımla yetinmez, ahlak sahibi olmanın bu iki durumunun toplumların da yapıcı öğesi olduğunu ve kâh birinin kâh ötekinin başat olduğunu vurgulamak ister. Böylece toplumların iki çeşit aşaması arasında bir ayırım yapar. Bir yanda denge ve olgunluk aşaması vardır; bu aşamada düzen bireylerin çoğunluğuna kendini doğallıkla dayatır. Öte yanda geçiş ve dönüşüm aşaması vardır; bunda disiplin ruhu ahlaksal gücünü koruyamaz. Geçerli kuralların sarsıldığı böyle aşamalarda bir ülküye gereksinim duyulur ve kendini verme, fedakârlık birinci sırada gelen ahlak gücünü, toplum bağının birincil esasını oluşturur. Bu nedenle Durkheim, hem kurallara saygıyı hem değişmeye rahatça uymayı sağlamak için, çocuğun içine yerleştirilecek ahlak öğelerinin disiplin ruhu ve gruplara bağlılık olmasını akla uygun bulur. Böylece görüldüğü gibi, bencil ve kuralsız intihar tipleri karşısında sadece iki temel toplumbilimsel kavram, yani bütünleme ve denetim altına alma değil, aynı zamanda birbirinden ayrı iki ahlak eğitimi kaynağı olmuş oluyor.

59 *L'éducation morale*, Paris, PUF, "Quadrige/Grands textes," s. 85.
60 A.g.y.

Durkheim'dan Halbwachs'a

Durkheim'ın *İntihar*'ı her toplumbilimci için vazgeçilmez bir yapıttır, ama arkasından Maurice Halbwachs'ın[61] *İntihar*'dan 33 yıl sonra yayımladığı *Les causes du suicide* kitabının da okunmasıyla yerinde olur. Çünkü bu yapıt konunun eksiksiz bir yeniden incelenmesidir ve Marcel Mauss[62] önsözünde Halbwachs da okunmadan Durkheim'ın okunamayacağını söylemekten çekinmez. Durkheim'ın konuyu ortaya koyuşuyla birçok noktada uyuşmazlığa düşen Halbwachs yine de üstadına sadık kalmış ve onunla yarışmaya çıkmış gibi davranmaktan kaçınmıştır. Genellikle intihar olayını, özellikle de Durkheim'ın kitabını yeniden derinlemesine ele almasının nedenlerini açıklamak için önsözde, "Hiçbir bilimsel yapıt yoktur ki," der, "yeni deneyimler gözden geçirilmesini ve tamamlanmasını zorunlu kılmasın."[63] Birçok nokta üzerinde durur: 1) Durkheim 1840'tan geri gitmeyen ve 1890-91'den daha yeni olmayan sınırlı istatistiklere dayanıyordu; 2) birçok ülkenin istatistikleri çok yenidir; özellikle Alman İmparatorluğu'nunkiler, ancak 1881 sonrası rakamlarını verir; 3) verilerin değerleri eşit olmasa da bilgiler düzeltilmiş ve onar yıllık bölümler tamamlanmıştır; 4) istatistiksel bilgilerin işlenmesi yöntemleri gelişmiştir, "artık," der, "ortalama almakla oran ya da yüzde hesaplamakla yetinilmiyor;" şimdi sapmalar, bağlaşım ve dağılım indeksleri hesaplanıyor. Halbwachs çeşitli Avrupa ülkelerinde ve bir ülkenin çeşitli bölge ya da eyaletlerinde, büyük, orta, küçük kentlerde intihar oranının ne hızla ve hangi kesin ölçüde birbirlerine yaklaşıp yaklaşmadığını nispeten kolay hesaplarla belirleyebildiğini gösterir.

61 M. Halbwachs (1877–1945) Fransız toplumbilimci. (Ç.N.)

62 M. Mauss (1872–1950) Fransız insanbilim (antropoloji) okulunun kurucusu ve Emile Durkheim'ın yeğeni. (Ç.N.)

63 Halbwachs'ın kitabının yeni baskısının önsözünde ayrıntılarıyla verilen bazı öğeleri burada özet olarak alıyorum. Bkz. Serge Paugam, "*Le suicide* revisité. En quoi Halbwachs s'oppose a Durkheim," Halbwachs'ın Les causes du suicide, Paris PUF, "Le lien social," 2002, s. IX-XXXVI kitabına önsöz.

"Bu noktadan bakınca intihar kuramı denen şey epeyce yeni bir biçimde karşımıza çıkıyor", böyle olunca da Halbwachs daha ilk sayfalarda, önceki incelemelere kendisinin gerçek katkısının ne olabildiğini belirlemek zorunda kalıyor: "Ne Morselli ne Durkheim intiharların sayısı ve dağılımı üzerinde kentin ya da kırsal alanın etkisini öne almıştır. Belki bunun incelemek onlara zor geldiği için böyle yapmışlardır. İncelememizin en yaygın parçası olan birinci bölüme bakılırsa, intiharların iniş çıkışlarını en anlaşılır biçimde açıklayan şeyin böyle tanımlanan yaşam biçimi değişiklikleri olduğu görülecektir. Aile ile duyguları, dinsel uygulamaları hiçbir biçimde tanımazdan gelecek ya da hor görecek değiliz; bunlar bir âdetler topluluğuyla, onlara güçlerinin bir bölümünü veren bir çeşit toplumsal örgütlenmeyle dayanışma durumundadırlar, bunlardan ayırt edilemezler. Yaşam biçimi dediğimiz şey budur; işte Durkheim'dan sadece aile ve meslek grubunu -sadece tek bir cephesini oluşturdukları- daha kapsamlı toplumsal çevreler içine oturtmamızla ayrılmaktayız."[64]

Halbwachs toplum dışı etmenlerin incelenmesiyle uğraşmıyor. İntiharın toplumsal nedenlerinin çözümlenmesini tartışmasız kabul edilmiş sayıyor ve kendisine en önemli gelen çeşitli açıklayıcı etmeni sırayla ele alıyor. Doğrudan doğruya Durkheim'ın tanımladığı dört tip intihar üzerinde bir tartışmaya girmiyor; bunun iki nedeni olabilir: Dört tip sınıflamasının görgül olarak doğrulanmasını güç buluyordur ve kendi ispatlamasında bunların az çok ikincil bir yer tuttuklarını düşünüyordur. Halbwachs istatistik verilere daha yakın bir çözümlemeli sunum biçimini benimsemiştir.

İlk bölümünü eldeki istatistiklerin niteliğini çözümlemeye ayırması ve karşılaştırmaların yerinde olup olmadığı yolunda sorular getirmesi boşuna değildir. Halbûki Durkheim bu konuda fazla bir şey söylememiştir. Simiand[65] zamanında *Année sociologique* içinde

64 Bkz. *Les causes du suicide*, s.7 –Halbwachs'ın metnine göndermelerde 2002 baskısının sayfa numaraları verilecektir.-

65 François Simiand (1873–1935) Fransız tarihçi, toplumbilimci ve iktisatçı. (Ç.N.)

İntihar hakkında yayımladığı makalesinde, Durkheim'ın kullandığı istatistik kaynakların güvenilirliğini sorgulamayışını ağır biçimde eleştirmişti. Elbette istatistik yoluyla ispatlamanın akademik kuralları 1897 ile 1930 arasında çok daha sıkılaşmıştır. Yine de kabul etmek gerekir ki Halbwachs'ın kitabına başlarken sunduğu biçim bugün basit görünüyor ve -halbuki sadece yöntembilim açısından çok hassas olan- bu konu üzerinde düşünülmemesi bugün Durkheim'ın metninin bir eksikliği olarak görülür.

Halbwachs intihar istatistiklerinin çok tartışılmasını doğru bulduğunu söylemekle başlar: "Bu malzeme, der, görevlerinin zorluğunun farkında olmayan görevlilerce toplanmış ve yine aynı durumdaki yöneticilerle işlenmiştir. Bu rakamların nereden geldiklerini, bunları ilk kaydedenlerin öğrenebildiği, görebildiği, gözlemleyebildiği şeyleri ve yayınlarını okuduğumuz istatistik dairelerine bunların ne biçim altında nakledildiklerini bilmeseydik, bu rakamların incelenmesine öyle pek fazla zaman verilmesine hatta hiç zaman verilmesine değmezdi."[66] Şöyle de söyleyebiliriz: Halbwachs, Durkheim'ın tersine, yayımladığı rakamlara, daha önce sıkı bir denetimden geçirmeden güvenmiyordu. Üzerinde durduğu ilk sorun, intiharların kaydında çeşitli ülkeler arasında türdeşlik olmamasıydı. Bazı ülkelerde kaydı yapan nüfus memurudur ve bu kişi -bildirilmemişse- ölüm nedenini sorabilir. Bazı ülkelerde de intihar hem tıp adamlarının hem polisin tuttuğu zabıttan öğrenilir. Daha başka ülkelerde de polis memurları ya da komiserleri intiharı istatistik dairesine bildirmekle görevlidirler. Son bir grup ülkede de intiharı saptayıp kaydeden adli makamlardır.

Halbwachs'a göre bu çeşitlilikteki söz konusu kaynakların kullanılmasındaki yararı tartışılmaz, fakat çözümleme ve yorumlarda, hele aralarında pek zayıf bir sapma olan ülkeler söz konusuysa, sakınım gösterilmelidir. "Aynı biçimde," diye vurguluyor, "bir ülke içindeki değişiklikler konusunda hemen karar vermekten kaçınılmalı ve

66 *A.g.y.*, s. 15.

o ülkenin kayıt yöntemlerinde bir değişiklik olup olmadığını araştırmalıdır. Örneğin Prusya'da 1882–1883 arasındaki değişikliğin beşte biri, polis kayıtlarıyla nüfus idaresi kayıtları arasındaki yaklaşması yolunda yapılan düzenlemeden gelmiştir. Halbwachs'ın böylesine dikkatli davranışı, çalışmasının bilimselliğinin kanıtıdır.

İntihar konusuyla uğraşan uzmanların çok tartıştıkları bir sorun da intiharı gizleme, bildirmeme sorunudur.[67] Halbwachs her zaman kolay olmamasına karşın, müntehirin yakınlarının, anne ve babasının skandaldan kaçınmak, toplum içindeki onurlarını korumak gibi endişelerle olayı saklamak için her türlü yolu deneyebileceklerini söylerken, bunun zor olduğunu da yadsımaz. Yazar bu gizlemenin temelinde aile ile duyguları olduğunu söyler, fakat aynı zamanda din duygularından da söz eder. Özellikle Katoliklerde intihar etmiş kişinin usulünce gömülmemesi korkusu aile içinde duyulur. Yazar bu nedenlerden ötürü intihar kayıtlarında yanlışlar olabileceğine kesin gözle bakar ve bu yanlışları hiç de azımsamaz.

Öte yandan kendisinden önceki araştırmacılar gibi, Halbwachs da birçok yılı kapsayan gözlemlerde intihar oranının hep aynı kalmasına şaşar. Özellikle II. bölümde intihar biçimlerinin uzun sürelerde değişmediğine dikkat eder. Ondan önce Durkheim da her toplumun tercih ettiği bir intihar çeşidi olduğunu yazmıştır. Fakat araç seçiminin, intiharı belirleyen nedenlerden bağımsız nedenler ortaya koyacağına o denli inanmaktadır ki bunun üzerinde pek durmamıştır. "Bununla birlikte," der Halbwachs, "intiharın gerçekleştirilmesi ve intihar yollarının seçimi sadece olayın dışta ve yüzeyde kalan cephesidir, ama intihar konusunda belki de en nesnel, en somutça

67 İntihar istatistiklerinin güvenilirliğinden Halbwachs'ın kitabını yazdığı sırada duyulan kuşku, daha sonra şu yapıtlarda daha belirginleşmiştir: Jack Douglas, *The Social Meanings of Suicide*, New Jersey, Princeton University Press, 1967 ve Fransa'da Jean Baechler, *Les suicides*, Paris, Camlan-Lévy, 1975. Philippe Besnard şurada bu iki yapıtın sağlam bir eleştirisini yapar: "Anti- ou antédurkeimisme? Contribution au débat sur les statistiques officielles du suicide," *Revue française de sociologie*, cilt XVIII, 2, 1976, s. 313–341.

kavranabilecek şeydir. Bize gerekçelerin tablosu gösterildiğinde, gözlemcilerin ya da tanıkların yorumuyla karşı karşıya olduğumuzdan kuşkulanabiliriz; halbûki intiharı gerçekleştirme biçimlerinin istatistiğinde kuşkulanılacak bir yan yoktur. En azından müntehirin kendini öldürmek için seçtiği yok hakkında yanılamayız."[68]

Yazar bir ülkede yıllar boyu bir intihar biçiminin şaşılacak derecede hep başat olduğuna bakarak iki karara varmıştır. Bunlardan birincisiyle istatistiklerin sistem yanlışları yüzünden sakatlanması olasılığını saf dışı bırakır. İkincisiyle intihara hazırlanan kişinin araç seçimine toplum güçlerinin yön verdiğine inanır. Bu güçler kişinin kendine bağlı değildir; ulusal, geleneksel, koşullardan, farklı bölgelerin âdetlerinden ve uygarlığın farklı aşamalarından ileri gelirler.[69]

Halbwachs'ın istatistiklerin yorumunda gösterdiği sakınım ve yöntem titizliği araştırmasının değerini gösterir, ama bunu Durkheim'ın *İntihar*'ına getirdiği katkının esası sanmamalıyız. Halbwachs'ın asıl buluşunun temeli, istatistiklerin gösterdiklerini, en çok da dağılım katsayılarını daha derinine işlenmiş yöntemlerde kullanmasıdır. Böylece intihar oranı yükselişinin nüfus artışına bağlı olduğu yasasını saptayabilmiştir. Şu gerçeği ortaya çıkarmıştır: İncelediği on bir Avrupa ülkesinde, nüfus artışı gösteren ve çok intihar görülen bölgelerde intihar oranı, nüfusu az artan, hatta azalan ve az intihar görülen bölgelere oranla daha yavaş yükselmektedir. Şunu da saptamıştır: Üzerinde çalıştığı seksen yılda (1834-45'ten 1911-13'e kadar) ülkelerin çoğunda intihar artmıştır, ama dönemin sonunda doruk çizgisine erişmiş gibidir. Bu da her ülkede intihar artışına çekilmiş oynak bir sınırın varlığını düşündürür.

Demek ki Avrupa'da intihar oranlarının birbirlerine yaklaşması, gittikçe aynı kent yaşamının yayılmasından ileri geliyor. Yazar,

68 *Les causes du suicide*, s. 31–32.

69 Bu konuyu derinleştirmek isteyen okurlar bkz. E. Jougla ve ark. "La qualité des données de mortalité sur le suicide," Revue épidémiologique de Santé publique, 50, 2002, s. 49-62. Yazarlar ölüm bildirmedeki eksikliklere bağlı sapmaların düzeltilmesi için yeni bir yöntem deniyorlar.

intiharın bir bakıma kent nüfusunun önemine ve ondan da çok kırsal toplumların kentsel uygarlığa dönüşmesine bağlı olduğu sonucuna varıyor. Bu evrim ise çoğu zaman zorlama bir evrimdir. "Çok geniş bir alanda başka bir yaşam biçiminin yerine bir yaşam biçimi, tekbiçim ya da tekbiçim olmaya yönelen bir yaşam bu."[70] Gerçekte Halbwachs'ın kendi yaşadığı dönemde ve en çok da Fransa'da intihar artışının o sırada boşalmakta olan ve geleneksel olarak az intihar kaydedilen kırsal bölgelerde hızlandığını gözlemlemekle yüzyılın yaklaşan gerçek devrimine parmak basıyordu. Çünkü bugün biliyoruz ki intihar oranı, kişinin yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun, kırsal yerleşim yerlerinde daha büyük boyutlardaki yerleşim yerlerine oranla daha yüksektir; bu da bir yüzyıl önce Durkheim'ın gözlemlediği durumun tam tersidir.[71]

Fakat herhalde bir istatistik gözlemden yola çıktığı anlaşılan bu keşif -ya da öngörü- ile yazar Durkheim'ın çözümlemesindeki birçok noktayı yeniden gözden geçirmeye eğiliyor. Gerçekten de kendi çözümlemesinde şunu gösterir: Belirleyici olan tek bir etmen değil, aynı anda gelişen ve bir yaşam biçimi dediği şeyin dönüşümüne katkıda bulunan birçok etmenin birlikteliğidir. Yine de bu kavramın kesin bir tanımını elde edebilmek için yapıtının sonunu beklemek gerekiyor: "İnsanların alışılmış uğraşlarının, yerleşme biçimlerinin sonucu olan bir âdetler, inanışlar ve varlık biçimlerinin birlikteliği."[72] Sonra şöyle tamamlıyor: "Aralarında ne fark olursa olsun, iki tür yaşam ya da iki tür uygarlık birbirine benzer. Sadece birbiriyle ilişkiye, dostça ilişki, kayıtsız ilişki ya da düşmanca ilişkiye yol açacak az ya da çok fırsata sahip olmaları bile birbirine benzemesi için yeter."[73]

Böylece kırsal yaşam biçimi ile kentsel yaşam biçimini karşı karşıya getiriyor ve birinden ötekine geçişte insanlar arası ilişkilerin

70 *Les causes du suicide*, s. 147.

71 Bu konuda bkz. Christian Baudelot ve Roger Establet, *Durkheim et le suicide* başlıklı yapıtın son bölümü : *« Le suicide d'aujourd'hui .»*

72 *Les causes du suicide*, s. 375–376.

73 *A.g.y.*, s. 376.

gerekli, ama yavaş ve zor bir yeniden biçimlenmesini görüyor. Fikrince, kırsal uygarlığın yaşam biçimi, hele XIX. yüzyılın kentleşme ve sanayileşme hareketinden önce, bireyler arası ilişkiler için bir denge ve kararlılık kurardı. Bundan şu sonuca varıyor: "Bir yaşam biçiminden ötekine geçiş ve bundan doğan ilerleme, öncelikle, birtakım edim ve girişimlerin, az ya da çok kalıcı durumların daha geniş bir çeşitliliği, aynı zaman dilimi içinde toplaşır. Sanki toplumsal yaşam ağı sıkılaşmış gibidir, çünkü iplikler daha yakın aralıklarla çaprazlaşmaktadır. Yani insanlar arasındaki temasların çoğaldığı bir toplumda intihar olasılıkları da daha sıktır."[74]

İntiharla aile ve intiharla din arası ilişkilere ayırdığı iki bölümde Halbwachs yaşam biçimine gösterdiği kavramsal yaklaşımdan yararlanarak Durkheim'ın yorumunu derinleştirir ve bazı yerlerini yeniden sorgular.

Ailenin intihar üzerindeki etkisi söz konusu olduğunda, Halbwachs evli kişilerin bağışıklığının asal etmeninin anne baba ve çocuklardan oluşan kapalı grup olduğunu kabul eder ve Durkheim'ın öne sürdüklerini doğrular, hatta onları çok etkileyici bulur. Yine de üstadının çocuk sayısı hakkındaki bir sezgisini derinleştirmeye gider. Fransa illerinde evli çift sayısıyla intihar oranını karşılaştıran Durkheim, "aile ne denli yoğun olursa, yani ne kadar çok sayıda üyesi olursa, bu korumanın o denli eksiksiz olacağına"[75] işaret etmişti. Ancak çözümlemesi sınırlıydı, çünkü intihar oranı hâlâ toplam nüfusa (kaydedilen intihar oranı pek zayıf olan 15 yaş altı çocuklar da dahil) göre hesaplanıyordu. Yani üst üste konulmuş iki haritaya aynı açıklayıcı etmenin yakıştırılmak, yani aile yoğunluğu yüksek illerde 15 yaş altı çocukların yüksek oranda oluşları ve böylece Durkheim'ın kurmaya çalıştığı nesnellik ilişkisini yadsımak olanaksız değildi. Halbwachs bu konuda kesin karara varmak için elde çocuk sayısına göre sınıflandırılmış evli çiftlerin intihar oranını gösterir istatistikler

74 *A.g.y.*, s. 379.

75 *İntihar*, İkinci Kitap, Bölüm III, III.

olması gerektiğini vurgular. 1923–1925 yılları Macar istatistiklerini ele alır. Bunlarda bekâr olmayan müntehirleri dört sınıfa ayırır: Evli erkekler, karısı ölmüş erkekler, evli kadınlar, kocası ölmüş kadınlar. Çıkardığı tablo[76] kadınların çocuk sayılarıyla ters orantılı olarak intihar ettiklerini ortaya koyuyor. Halbwachs ayrıca çocukların varlığının intihar eğilimi bulunan evli erkekler üzerinde de bir etkisi olduğunu söyleyebiliyor. Bu noktada aile bütünleşmesi savı doğrulanıyor. "Özetle," diyor, "son istatistikler bize erkek olsun kadın olsun evlilerin, fakat daha çok kadının, sahip olduğu çocuk sayısıyla orantılı olarak intihardan korunduğunu gösteriyor."[77]

Durum böyleyken Halbwachs intihar ve aileye ayırdığı bölümün sonlarına doğru, bu sonuçların kapsamı ve anlamı konusunda kuşkularını dile getirir. Ailenin intihara karşı koruyucu olması öncelikle çocuk sayısına bağlıysa, bu koruyuculuğun bir dönemden ötekine azalması durumunda çocuk sayısının azaldığını düşünmek mantık gereğidir. Oysa Halbwachs'ın gözlemine göre, 1830 ile 1890 yılları arasında Fransa'da aile başına yaşayan çocuk sayısı 3'ten 2.2 dolaylarına inmiştir. Bu düşüş intiharların artışı karşısında (100'e karşı 420) pek zayıf kalmaktadır. "Bir yanda %27'lik bir azalma, öte yanda %320'lik bir artma. Bu durumda, birincisi ikincinin ancak son derecede küçük bir bölümünü açıklayabiliyor."[78]

Yalnızca ailenin etkisini ona bağlı öteki etmenlerden ayırmak değil, aynı zamanda din etkisinden ayırmak da zordur. Durkheim çözümlemeleri konusunda Halbwachs'ın eleştirileri bu noktada daha sertleşir. Durkheim'a göre, Protestanların intihar karşısında Katoliklere oranla daha az korunur durumda olmaları dinin yapısından gelmektedir.

"Katoliklik ile Protestanlık arasındaki tek temel ayrım, özgür sorgulamayı ikincinin ötekine göre daha geniş bir ölçekte kabul

76 *Les causes du suicide*, s. 170.
77 *A.g.y.*, s. 178.
78 *A.g.y.*, s. 179.

etmesidir. (...) Katolik kişi inancına onu hiç sorgulamadan, hazırlop **sahip olur.** İnancını tarihsel bir denetimden bile geçiremez, çünkü **onu dayan**dırdığı metinlere erişmesi yasaklanmıştır. Basamaklarla sı**ralanmış** bir yetkeler dizgesi örgütlenmiştir, hem de büyük beceriyle örgütlenmiştir; bu dizgenin amacı, geleneği değiştirilemez kılmaktır. *Değişikliği* gösteren ne varsa Katoliklik ondan nefret eder. Eline Kutsal Kitabı vermişlerdir, onun hakkında hiçbir yorum istememişlerdir. Reform görmüş inanç dalının, yani Protestanlığın yapısı, dindeki bu yorumculuğu, yani bireysellik durumunu öne çıkarmıştır."[79]

Halbwachs bu yorumu doyurucu bulmamıştı. Ona göre, Protestanlarda daha çok olan intihara eğiliminin ille dinin etkisinden gelmesi gerekmiyordu. Durkheim'ın kuramının karşısına birçok istatistiksel veri, özellikle Prusya'nınkileri çıkarıyordu. İleri sürdüğü birinci noktada Protestanların Katoliklere oranla hâlâ önde olduklarını, fakat bu önderliğin 1849–1855 ile 1901–1907 arasında çok (% 22.5) azaldığını kaydetmişti. İkincisinde söz konusu dönemin daha başından başlayarak, Katoliklerin tümünde intihar oranlarının Protestanlarınkine göre çok daha fazla dağılmış olduğunu ileri sürüyordu. Ne var ki elli yıl içindeki bu dağılmanın hızı Protestanlarda Katoliklere oranla daha büyüktür. Halbwachs bundan şu sonucu çıkarır: Bazı Katolik toplulukları Protestanların etkisindedirler. Bunun tersi de yaşanmaktadır. Öyle ki intihar karşısındaki tutum, ülke düzeyinde, eşitlenmeye doğru gitmektedir. Üçüncü karşı görüşe gelince, intihar eğilimi sadece mezhepten mezhebe değil, aynı zamanda eyaletten eyalete de değişim gösterir. Her eyaletteki Katolik ve Protestan sayısını değil, aynı zamanda dağılım biçimlerini de dikkate almanın gereğine işaret eden Rahip Krose'nin sezgisinden yola çıkan Halbwachs, Katoliklerin değişik dinlerden kişilere ne denli yakın olurlarsa intihar karşısındaki dirençlerinin o denli zayıfladığını doğrulamaya çalışmıştır. Bunu ispatlamak için de karma evliliklerin, çiftin iki üyesinin de

79 *İntihar*, İkinci Kitap, Bölüm II, II.

Katolik olduğu evliliklere oranını hesaplar; bu oran Katoliklerdeki tutarlık derecesini gösterecek iyi bir işarettir. Bu yolla ilginç bir sonuca varır: Karma evliliklerin Katolik evliliklerine oranı ile Katolik intiharları arasında çok açık bir denklik görmüştür ve tüm çalışması boyunca bundan daha yakın bir bağımlılık indeksi bulamadığını vurgular.[80] Karma evliliklerin sayısının ona, "Prusya'nın çeşitli eyaletleri içinde dağılmış ya da merkezleşmiş Katolik topluluklarının, çevreyle bütünleşmiş olup olmamalarının en iyi göstergelerinden biri gibi göründüğünü"[81] yazar. Vardığı sonuca göre, Katolikler intihara karşı, ancak birbirleriyle iç içe yaşamaları, dışarıyla az temasta bulunmaları, öteki inanç topluluklarıyla ilişkilerini ve mal alışverişlerini en aza indirmeleri oranında korunurlar.

Bundan ötürü intihar ve din arasındaki ilişki tartışılabilir görünüyor. Durkheim için dogmalarla törelerin ayrıntıları ikinci sırada kalan bir şeydir. Katoliklerde daha az intihara rastlanması, ona göre, onların öteki inanç gruplarına göre daha bütünleşmiş bir toplum oluşturmalarındandır. Halbwachs "bütünleşmiş" terimini sorguluyor ve dinsel âdetlerle öteki âdetler arasındaki ayrımı kuşkuyla karşılıyor. "Âdetler dinseldir," diyor, "fakat her şeyden önce birer âdettirler. Oysa bir gruba orada güçlüce kök salmış geleneksel alışkanlıklara rastlandığı oranda *bütünleşmiş* denilebilir. O halde Katolik halklar bütün ötekilerden dinsel inançlarının özel niteliğiyle değil de daha tutucu, daha gelenekçi olmalarından ötürü ayrılırlar. Dinsel âdetler bu geleneklerin ancak bir bölümüdür ve insanlar onlara sadece eski oldukları için bağlanırlar."[82] Öte yandan Halbwachs şunu da vurguluyor: Katolik nüfus daha çok kırsal alanda yerleşmiştir ve çoğu zaman köylü çevrelerle temastadır. Halbûki Protestanlar açık farkla daha sık olarak ve birçok kuşaktan beri kentlerde yaşar. Bu noktada kendisinin temel ayırımına, kentsel ve kırsal bölge

80 *Les causes du suicide*, s. 189.

81 *A.g.y.*, s. 191.

82 *A.g.y.*, s. 196.

ayırımına geliyor ve böylece yaşam biçimini hesaba katmanın gereği üzerinde direniyor.

Aile ve din hakkındaki iki bölüm üzerinde durmamızın nedeni, Halbwachs'ın o bölümlerdeki çözümleme ve yorumunun Durkheim'ın vardığı sonuçları tartışılmaz biçimde zayıflatması, hatta çürütmesidir. Yine de bu aşamada da Halbwachs'ın ortaya koyduklarının intihar hakkındaki bilgileri gerçekten zenginleştirdiğinden emin değiliz. İntihar birbirlerine bağlı birden çok etmenden ileri geliyorsa, büyük kentlerdeki yaşam biçiminin karmaşıklığının ve ondan doğan toplumsal yaşam yeğinliğinin intihar karşısındaki bağışıklığı niçin azalttığı açıklanmıyor. Halbwachs'ın çözümü orijinaldir. İntiharın bireysel gerekçelerinin inceden inceye yeniden elden geçirilmesini öneriyor, çünkü bu gerekçeler Durkheim'ın düşündüğü gibi toplumsal nedenlerin çözümlenmesine bir engel oluşturmayıp topluluğun yaşam biçiminin dışavurumu ve sonucu olarak anlaşılmalıdır. Gerçekten de Halbwachs, intiharın bireysel koşullarını ortak akımlara bağladığı andan başlayarak, Durkheim'a oranla daha çok yeni şeyler bulup öne sürer ve öylelikle bireyle toplum arasındaki klasik zıtlıkların aşılmasına katkıda bulunur. Durkheim'ın çözümlemesi bizi hiç sapmadan toplumların toplumsal bilinç çözümlemesine götürür ve ortak bir intihar psikolojisine vardırır.

Halbwachs bu bireysel gerekçelerle, yalnızca toplumda aranması gereken gerçek nedenler arasındaki ayırıma kesinlikle karşı çıkar; bireysel gerekçelerin gerçeğe dayanmadığını, aldatıcı olabileceğini düşünür. Giriş bölümünün daha ilk sayfalarında intihar gerekçelerinin kararlılığı, -hiç değilse orta vadede- değişmezliği üzerinde durur. Bunu incelediği istatistiklerden çıkarmakta ve hiçbir yanlış kanıtı görmemekte, doğru olduklarına inanmaktadır. Düşüncesine göre, bu gerekçeler kırsal ya da kentsel yaşam biçimine bağlıdır ve toplumsal çözümlemeden uzak tutulamaz. Uzak tutmak şöyle dursun, onları ortak yaşamda meydana gelen olayların toplumsal anlamıyla karşı karşıya getirerek yorumlamaktan yanadır.

"Bu gibi gerekçelerin etkisiyle ortak duyguların sarsılmasından doğan etki arasında hiçbir ilişki bulunmasaydı Durkheim'ın savını akıl alırdı. Fakat durum öyle değil. İntiharın birçok özel gerekçesini gözden geçirirken fark edilir ki insanlar kendilerini öldürüyorlarsa bu, her zaman ya dışarıda ya içeride (vücutlarında ya da zihinlerinde) meydana gelmiş bir olay ya da durum sonucudur. O olay ya da durum insanları toplumsal çevrenin dışına atmış ve onlara yalnızlığın dayanılmaz duygusunu dayatmıştır. Fakat Durkheim'ın dediği gibi, insan, toplumun temel çatısını meydana getiren gruplardan biriyle 'bütünleşmesi' son bulunca, yine bu etkiyi duyar. Yani onun gerekçeler ve nedenler dediği şeyler arasında önemli bir ayrım bulunmuyor. Bir bekârın sevgiden yoksun kalışı ile iflas etmiş bir adamın bulunduğu mevkii yitirmesi ya da onurunun zedelenmesi veya bir hastanın ruhsal yalnızlığı aynı nitelikte durumlardır; birbirlerine eklenirler de. Onlara adımlarını attıran şey, bu tip güçlerin etkilerini bir araya getirmesidir. Şu halde intiharı açıklarken bunların bir bölümünü alıp bir bölümünü atmanın hiçbir nedeni yoktur."[83]

Ekonomik durumun etkisini incelerken, gönenç dönemlerinde intihar artışının az rastlanan ve kısa süren bir şey olduğunu, krizi izleyen çökkünlüklerinse şaşmaz sonuçlar verdiğini ve daha uzun sürdüğünü gösterir. Saptadığı bu olgulara getirdiği yorumda toplumsal nedenlerle bireysel gerekçeleri birbirine bağlama kararlılığını fark edebiliyoruz: "Ticaretle uğraşanların, sanayicilerin ruhsal durumları, umutları, coşkuları ve korkuları tüm ülkenin tinsel havasını bulutlu hava gibi, güneş açması gibi değiştirir. İşini yitirmiş işçilerin yoksulluğu, firmaların batması, iflaslar, bütün bunlar birçok intiharın doğrudan nedeni değildir. Fakat belli belirsiz bir karamsarlık herkesin ruhuna çöker, çünkü genel etkinlik azalmıştır; insanlar kendilerini aşan bir ekonomik yaşama daha az katılır olmuşlardır, dikkatleri artık dışarıya çevrilmediğinden sadece kendi

83 *Les causes du suicide*, s. 11.

yoksunluklarına, somut düşüklüklerine değil, kendilerine ölümü istetebilecek bütün bireysel gerekçelere yönelmiştir."[84]

Halbwachs, insanların en çok kendisini toplumsal çevresinden uzaklaştıracak bir olaydan sonra intihar ettikleri görüşünü savunuyor ve buna koşut olarak da intiharın nedenlerinin her şeyden önce bireyin toplumla bütünleşmesinin önündeki engellerde aranması gerektiğini vurguluyor. O tarihte henüz toplumbilim yazılarında sık kullanılan bir terim olmayan *toplumsal çaptan düşme*[85] tamlamasını kullanmıyor, ama intiharın ona yaklaşan bir çerçevesini işliyor. Bu konuda sağlam bir fikir edinmek için kitabının XIV. bölümünden şu satırları okumamız yeter:

"Kendi onuruna zarar veren bir edimin suçlusu ya da sorumlusu olan bir adam, kendinin grubunun üyelerinin gözünde küçüldüğünü, o grubun dışına atıldığını hisseder. Elbette onur toplumuna göre değişen düşüncelere dayanır. Frazer bir yerde genç bir vahşinin zayıflığı ve cılızlığı nedeniyle kabilesinde alay konusu olmasından ötürü isteyerek kendini diri diri gömdürdüğünü yazar. Bir yerde meslek onuru, bir başka yerde aristokratın onuru, üçüncüsünde, tüccarın saygınlığı işin içine girer. Hakarete uğrayan bir adam, kucağında babasız bir çocukla terk edilmiş genç kız, oyun borcunu ödeyemeyen kumarbaz çevresindekilerin, fikrine en çok önem verdiği kişilerin gözünde saygıdeğerliğini yitirir. Böyleleri çevrelerinin dışına şiddetle itilirler; halbûki o çevrenin uzağında da yaşayamazlar. İflas eden tüccar için de servetini yitiren zengin için ya da geliri birden azalıveren aile babası için de durum aynıdır. Hepsinin gördüğü, kendi toplumsal düzeyinin alçalmasıdır. Bir ölçüde artık sınıf düşmüş insanlardır. Peki, sınıf düşmek ne demektir? Tanıdığınız, size değer veren bir topluluktan bilmediğiniz ve size değer

84 *A.g.y.*, s. 284. Bunalımın intihar üzerindeki etkisi konusunda yeni bir inceleme için bkz. Louis Chauvel'in makalesi "L'uniformisation du taux de suicide masculin selon l'âge: effet de génération ou recomposition du cycle de vie?", *Revue française de Sociologie*, XXXVIII, 4, 1997, s. 681-734.

85 Metinde: *disqualification sociale.* (Ç.N.)

vereceğini ummanız için hiçbir neden bulunmayan bir başka topluluğa geçmektir. İşte bu durumda insana çevresinde bir boşluk kazılıyor hissi gelir. Eskiden sizi çevreleyen, ortak düşünceler, önyargılar taşıdığınız, onlarda kendinizi bulduğunuz ve sizde kendilerini bulan kişiler bir bir uzaklaşmışlardır. Onların tasalarında da bellekle-rinde de siz yoksunuzdur artık. Kendinizi ortalarında bulduğunuz kişiler de ne yerinizi yadırgamanızı, ne geçmişe duyduğunu özlemi ne de pişmanlıklarınızı anlarlar. Kısaca, ani bir sarsıntıyla bir topluluktan kopmuş insan başka bir toplulukta dayanacak yer bulamıyordur ya da en azından bulamayacağını sanıyordur. Fakat böyle bir durumda toplum açısından ölmüş olan insan, çoğu zaman kendisinin belli başlı yaşama nedenini de yitirir."[86]

Üstadının ileri sürdüğü çözümlemeli çerçeveden herhalde biraz rahatsız olan Halbwachs, değişik intihar tipleri hakkındaki tartışmayı aydınlatmayı yeğler. İntiharın gösterdiği hareket etmenlerini inceler; bu incelemesi bir düzene koyma kuramından çok, bir bütünleşme kuramına uyar. Durkheim'ın anomi yani kuralsızlıkla ilgili yazdığı birçok şeyi üzerinde durmadan geçiştirir.[87] Açıkça söylememekle birlikte, sonunda tek bir tip intiharda karar kılar.

Aslına bakılırsa, Halbwachs'ın gözünde var olan tek intihar tipi, çaptan düşmüş insanınkidir. Yani söz konusu olan, çevresiyle az bütünleşmiş, kötü bütünleşmiş, kendisine genel olarak toplumdan, özel olarak da üyesi bulunduğu daha ufak topluluklardan gelen "toplumdaki gerçek ya da sanal işlevini toplum artık yerine getiremiyorsun" iletisini içselleştirmiş insanın intiharıdır. Söz konusu işlevse, kişinin tanımlanmasında hareket noktasıdır ya da kişi, örnek aldığını o işleve göre tanımlar. Kabul edilemez olduğuna hükmedilmiş bir

86 *A.g.y.*, s. 314-315.

87 Philippe Besnard bu konuda şöyle der: "Durkheim'ın öğrencileri de, onun izinden giden yazarlar da sanki kuralsızlık (anomi) üstadın geçici bir hevesiymiş gibi davranmış, ondan hiç söz etmemişlerdir. Ederlerse Durkheim'ın mirası saygınlığını yitirecekmiş ve belki bunun ucu toplumbilimin görünümünün bozulmasına kadar gidecekmiş sanısına kapılmışlardır.

konumda, bir sınıftan düşme ya da bir sınıfa sokulma insanı küçültücü bir durumdur ve insanın başkalarıyla ilişkilerini sarsar ve kendi içine kapanmaya zorlar. Toplumsal çaptan düşme süreci hakkındaki çalışmalarımda gösterdiğim gibi[88], çevrenin beklentilerine yanıt veremez duruma düşmeyi kabul etmek ve kendini başkalarına yararsız hissetmek öylesine zordur ki aile içi ilişkiler bile bu durumdan etkilenir. Çaptan düşmüş adam hep umutsuzdur çünkü ona toplumsal varlığı sorgulanıyor gibi gelir. Bu umutsuzluktan hem yalnızlık hem de ruhsal bir çökme doğar. İnsanın kendine olan güvenini yitirmesi, kendini *huzursuz* hissetmesi, yürek sıkıntısı gibi, nedensiz korkular ya da uykusuzluk veya gündelik zorluklarla baş edememe, bu durumda en çok karşılaşılan şeylerdir. Bu umutsuzluk çaptan düşmüş adamla çevresi arasındaki bozulmuş ilişkilerin olduğu gibi, adamın kendi kendisi üzerinde yaptığı çözümlemenin de sonucudur.

Halbwachs'ın işaret ettiğine göre, umutsuz adam intihar etmeden önce düşündüğünde -çevresiyle olan ilişkisini zihninde canlandırmaya devam etmesi bakımından- henüz toplumun dışında değildir. Çevresi içindeki nesnel konumu kendisi için öylesine dayanılmaz bir durum almıştır ki, artık hiçbir şeyin kendisini yaşama bağlamadığı yargısına varır. Eşiği aşmaya hazırlandığı anda ta içinden toplumun sesini duyar. Adamın üzerinden, onu aşarak etkisini gösteren, toplumdur. "Yalnızlığını hissetmek için, düşünme yetisini yitirmemiş yani dünyanın geri kalanıyla ne gibi bir ilişki içinde olduğunu zihninde canlandırıyor olmak gerekir. Çünkü umutsuz kişi düşünür, çevresindeki varlıkları, nesneleri sessizce sorgular. Karşılığında kendi üzgünlüğünün yansımasından başka bir şey olmayan olumsuz ve cesaret kırıcı yanıtlar alır. Bunları yaşamdan ayrılması için bir yüreklendirme, bir teşvik olarak yorumlar. İşte ancak o zaman kendini öldürür. Toplumun ışıklı yanı olduğu gibi gölge yanı

88 Serge Paugam, *La disqualification sociale. Essai sur la nouvelle pauvreté*, Paris, PUF, 1991, "Quadrige," 2000 ve daha yeni olarak, Le salarié de la précarité. Les nouvelles formes de l'intégration professionnelle, Paris, PUF, "Le lien social," 2000.

da vardır ve umudunu yitirmiş insana en karanlık çekilmiş resimlerini gösterir[89]."

Öte yandan, Halbwachs'a göre, intihara karar vermiş herkeste umutsuzluk ve yalnızlık görülüyorsa, psikopatları toplumbilimsel çözümleme çerçevesinin dışına -Durkheim'ın yaptığı gibi- atmak için hiçbir neden yoktur.[90] "Fakat çökkünlük yolundakiler ve çökkünlük içindekiler benzer bir nedenden ötürü kendilerini öldürmüyorlar mı? Elbette birçok hastanın tersine çökkünlük yani depresyon dönemindeki akıl hastaları başkalarının anlayışına çağrıda bulunmazlar. Daha çok hastalıklarını, çektikleri acıyı, sanki utanıyorlarmış gibi gizlerler. Umutsuz hastalar gibi kendilerini dünyanın geri kalanından ayrılıvermiş hissederler adeta. Yalnız, yalıtılmış kişilerdir. Bu anlamda alınca akıl hastalıkları, her ne kadar şimdiye kadar insanları intihara götüren öteki nedenlerle az ilişkileri varsa da, genel bir olayın özel bir durumundan başka bir şey de değillerdir. Akıl hastaları da toplum sınırı dışında oldukları ve kendi içlerinden başka bir yerde bir dayanak bulamadıkları için kendilerini öldürürler."[91] Halbwachs şu sonuca varıyor: "Demek ki öteki intihar gerekçeleri ne etki yaratıyorsa akıl hastalıkları da aynı etkiyi yaratıyor. Toplumun biçimlendirdiği bir düşünce sistemi, toplumsal boşluğa cesaretle bakabilmeyi en az beceren sistemdir. Önemli olan o yürek sıkıntısı ve ürküntü durumudur; intiharı açıklamak için onun daha gerisine gitmeye gerek yoktur. Depresyon içindeki psikasteni hastası, varını yoğunu yitirmiş biri, onuru kırılmış kişi, sevdiğini yitiren insan, elbette bütün bu insanları pençesine almış dert, incelerseniz pek çok

89 *A.g.y.*, s. 353.

90 Biliyoruz ki Durkheim kitabının birinci kısmında [livre] birinci bölümü akıl hastalığı olaylarına ayırır ve o çeşit olayların toplum dışı etmenlerle örtüştüğü görüşündedir.

91 *Les causes du suicide*, s.318.Halbwachs'ın psikiyatri savını ele aldığı bölümü tamamlayacak bilgiler için bkz. Laurent Mucchielli, "Pour une psychologie collective: l'héritage durkheimien d'Halbwachs et sa rivalité avec Blondel durant l'entre-deux-guerres", *Revue d'histoire des sciences humaines*, 1999, I, ss.103-141.

ayrı nokta bulursunuz, ama hepsinde ortak bir özellik vardır. Hepsi topluma bakıp onun sadece en tehlikeli uçlardaki düşman yanlarını görmektedirler. Akıl hastalığı, para kaybı, bir yakının ölmesi, sevgisine karşılık görememe, bütün bunlar altında tek bir durum yatan değişik görünümlerdir. Fakat o bir tek durum, yani kesin ve çaresiz yalnızlık duygusu, intiharın tek nedenidir."[92]

Özetlersek Halbwachs bu kitapta intiharı toplumbilim açısından kapsamlı biçimde incelemiştir. Durkheim'ı izleyerek o da intiharın toplumsal nedenlerini incelemiş, ama bireysel güdüleri de bir yana atmamıştır. Toplum psikolojisi düşüncesine yakın durduğu için bireysel güdüleri, hiç türdeş olmasalar da, benzer çeşitten toplumsal güçlere bağlamaya çalışmıştır. Bu ilişkileri yeterli bilgiye sahip olabildiği az sayıda olaydan yola çıkarak inceleyebildiği için, vereceği açıklama tamamlayıcı olmaktan öteye gidemezdi, ama istatistiksel çözümlemeden az çok ayrılıyordu. Pek çok örnek vermiştir. Bunları yan yana getirince inandırıcı bir bütün elde edilmiş oluyor. Gönül isterdi ki Halbwachs, Durkheim'ın kuramsal çerçevesini ve en çok da bencil ve kuralsız intihar tipleri arasındaki zıtlığı tartışsın. Fakat herhalde kitabının okunmasının üstadının yapıtına vazgeçilemez bir tamamlayıcı olduğu açıktır.

* * *

Böylece *İntiharın Nedenleri* kitabıyla bir ek almış olan *İntihar*, sınırlı olsa da, bir temel yapıt olmayı sürdürüyor. Bir klasik yapıt olduğu itiraz kabul etmez. En övülecek yanı da intiharın bireysel değil, toplumsal gerekçelerle açıklanması yolunu açmış olmasıdır. İntihar hakkındaki toplumbilimsel çalışmalar hâlâ Durkheim'ın düşüncelerinden esinleniyorlar. Fakat en çarpıcı olan nokta şu ki, kitabın yayımlanmasının üzerinden yüzyıldan fazla bir süre geçse de, intiharla uğraşan herkes, ister toplumbilimci ister hastalık salgınları uzmanı ya da nüfusbilimci veya ruhbilimci olsun, ister vücutla ister

92 *A.g.y.*, s. 321.

ruhla uğraşır tıp adamı olsun, hepsi Fransız toplumbilim okulunu kurmuş adamın savlarını doğrulayan ya da çürütmeye çalışan yorumlar getirirler. Konunun hiçbir uzmanı bugün bu kitabı okumazlık edemez. Bundan ötürüdür ki, intihar konusundaki birleştirici yapıtların toplumsal bilimlere az yakın kişilerce kaleme alınanları bile Durkheim'a doğrudan göndermelerde bulunurlar.

Yine de intiharın bugünkü toplumbilimsel yanı, dayandığı istatistik verilerle Durkheim'ın gününde olduğu gibi sınırlı kalmaktadır. İstatistikler hâlâ ayrıntısız; intihar eden insanların içinde yaşadıkları bağlam hakkında ya hiç ya da az bilgi veriyorlar. Bundan ötürüdür ki, müntehirlerin fiziksel ya da toplumsal çevreleri, kişilikleri hakkındaki verileri birbirine ekleyen daha zengin olay incelemeleriyle eski yaklaşımı tamamlamak isteyenler hâlâ çıkıyor. Bugün intihar üzerinde çalışan araştırmacılar daha alçak gönüllü oldular. İntiharın "nedenlerine" topyekûn bir açıklama bulma umudunda değiller artık. Akla pek yakındır ki, bu konuda salt gerçeğe hiçbir zaman erişilemesin. Fakat edinilen deneyimlerin karşılaştırılması, ayrı türden istatistik kaynaklarının bir araya getirilmesi, insan bilimleriyle tıbbın çeşitli dalları arasında bir koşutluk kurulması, bugün kuşkusuz, hâlâ bir bilmece olmayı sürdüren bu konuyu aydınlatma yolunda yeni ufuklar açmaktadır.

İntihar'ın okunması gerçekte intihar sorununa biraz ters düşen birtakım bilgiler ve düşünce öğeleri getirir. Gerçekten de Chistian Baudelot ve Roger Establet'nin yakın geçmişte yayımlanan bir kitapta[93] haklı olarak belirttikleri gibi "intiharı toplum değil, toplumu intihar aydınlatıyor." Çünkü intiharın toplumbilimsel bir çerçevede incelenmesi, toplumsal bağın temelleri ve onun güç dereceleri hakkında sorular getiriyor. Bir mahallede intihar girişimleri ve intiharlar birden arttığında, bu olayları mahallenin sadece nesnel nitelikleriyle değil, aynı zamanda -ve daha çok- onun son yıllar boyunca

93 Christian Baudelot ve Roger Establet, *Suicide. L'envers de notre monde*, Paris, Seuil, 2006, s. 16.

geçirdiği yapısal gelişim ve dönüşümle bir arada ele almak istiyoruz. İstatistik yöntemler ilerledi ama Durkheim'ın ve ondan sonra Halbwachs'ın çözümlemeli düşünce yolları birbirine benzer kaldı. Hâlâ amaç, intihar oranındaki iniş çıkışları toplumsal dönüşümlere göre çözümlemek. Toplumsal bağın biçimleri evrilse de, bireylerle toplumun ilişkisi hâlâ, hiç değilse bir bölümüyle, ortak baskıdan ve toplumsal gruplara bağlılıktan geçiyor. Bu nedenle intihar bugün de toplumbilimciler için toplumun denge ya da dengesizlik durumunun ya da Durkheim'ın anahtar kavramlarıyla söylersek, denetim altına alma ile bütünlemenin bir göstergesi olmayı sürdürüyor.

Serge Paugam
CNRS'te araştırma müdürü
ve EHESS'te inceleme müdürü

American journal of sociology		Amerikan sosyoloji dergisi.
Annales de démographie internationale,		Uluslar arası nüfus yıllığı.
Année sociologique		Sosyoloji yıllığı.
Anomie, ses usages et ses fonctions dans la discipline sociologique depuis Durkheim (L'), 1987.	Philippe Besnard	D'dan beri sosyoloji bilim dalında anomi, kullanım ve işlevleri.
Anti- ou anté-durkheimisme? Contribution au débat sur les statistiques officielles du suicide.	Philippe Besnard	Durkheim öncesi mi, D'cılığa karşı mı? Resmi intihar istatistikleri hakkında tartışmaya katkı mı?
Autour de la révélation d'E.D. De l'inscription biographique des découvertes savantes à la notion de 'Névrose créatrice', 1998	Laurent Mucchielli	E.D.'ın açıklamaları çevresinde. Bilimsel buluşların kaydından 'yaratıcı nevroz' kavramına.
Causes du suicide (Les), 1930	Maurice Halbwachs	İntiharın nedenleri.
Causes du suicide (Les): pathologie individuelle ou sociale? D. H. et les psychiatres de leur temps (1830-1930), 1998	Laurent Mucchielli ve Marc Renneville	İntiharın nedenleri: Bireysel patoloji mi, toplumsal patoloji mi? D. H. Ve zamanlarının (1830-1930) psikiyatrları.
Célibataires, les veufs et les divorcés du point de vue du mariage (Les), 1879	Jacques Bertillon	Evlilik açısından bekârlar, dullar ve boşanmışlar.
Compte rendu d'E.D., le *Suicide*, 1898	Gaston Richard	E.D.'ın *İntihar*'ı eleştirisi.
Découverte et ses récits en sciences humaines (La): Champollion, Freud et les autres, 1998.	J. Carroy ve N. Richard	İnsan bilimlerinde buluş ve öyküleri: Champollion, Freud ve öt.
Destinée du *Suicide*. Réception, diffusion et postérité (La), 2000	Philippe Besnard	*İntihar* kitabının yazgısı. Nasıl kabul gördü, nasıl tanındı, sonrasına neler kaldı.
Déviance et Société, 1998		Sapma ve toplum
Disqualification sociale (La), Essai sur la nouvelle pauvreté 1991	Serge Paugam	Toplumda çaptan düşme, Yeni yoksulluk konusunda deneme

Division du travail social (De la), 1893	Emile Durkheim	Toplumsal emeğin bölünmesi.
Durkheim et le lien social		E.D. ve toplumsal bağ.
Durkheim et *le suicide* - Le suicide d'aujourd'hui	Christian Baudelot ve Roger Establet	Günümüzde intihar
Durkheim et les femmes ou *Le suicide* inachevé, 1973	Philippe Besnard	E.D. ve kadınlar ya da sonuçlanmamış *İntihar*
Education moral (L'), 1903	Emile Durkheim	Ahlak eğitimi
Etapes de la pensée sociologique, 1967	Raymond Aron	Toplumbilimsel düşüncenin aşamaları.
Gesetzmäßigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkte der Statistik, 1864	A.H.G. Wagner	İstatistik bakış açısından insanın görünürde istençli edimlerinin yasaya uygunluğu.
Human problems of an industrial civilization (The), 1933	Elton Mayo	Bir sanayi toplumunun insan sorunları.
Lettres à Marcel Mauss, 1893-1917	Emile Durkheim	M. Mauss'a mektuplar.
Lire ce que Durkheim a lu. Enquête sur les sources statistiques et médicales du suicide, 2000	Massimo Borlandi	D.'ın okuduğunu okumak. İntiharın istatistik ve tıp kaynakları üzerinden araştırılması.
Mariage et suicide : la théorie durkheimienne de la régulation conjugale à l'épreuve d'un siècle, 1997	Philippe Besnard	Evlilik ve intihar: Yüz yıl sonra D'ın kuramı ve evliliğin getirdiği düzenleme.
Notes sur l'influence du mariage sur la tendance au suicide, 1879	Jacques Bertillon	Evliliğin intihar eğilimi üzerindeki etkisi konusunda notlar.
Pour une psychologie collective: l'héritage durkheimien d'Halbwachs et sa rivalité avec Blondel durant l'entre-deux-guerres	Laurent Mucchielli	Bir ortak psikoloji için: H'ta D'dan kalanlar ve iki savaş arasında Blondel ile çekişmesi
Qualité des données de mortalité sur le suicide (La)	E. Jougla ve ark.	İntihar konusunda ölüm oranı verilerinin miteliği
Règles de la méthode sociologique (Les), 1894	Emile Durkheim	Toplumbilim yönteminin kuralları.
Revue d'histoire des sciences humaines		İnsan bilimleri tarihi dergisi
Revue de métaphysique et de moral		Fizikötesi ve ahlak dergisi.

Revue épidémiologique de Santé publique		Kamu sağlığı hastalık nedenleri dergisi
Revue française de sociologie		Fransız sosyoloji dergisi.
Revue philosophique		Felsefe dergisi.
Revue scientifique (La)		Bilim dergisi
Salarié de la précarité (Le). Les nouvelles formes de l'intégration professionnelle, 2000	Serge Paugam	Yoksullukta ücretli. Meslekle bütünleşmenin yeni biçimleri.
Social Meanings of suicide (The)	Jack Douglas	İntiharın toplumsal anlamları
Social structure and anomie, 1938	Robert Merton	Toplumun yapısı ve anomi.
Structure of social action (The), 1937	Talcott Parsons	Toplumsal eylemin yapısı.
Suicide (Le), 1897	Emile Durkheim	İntihar
Suicide revisité (Le). En quoi H. s'oppose à D.	Serge Paugam	Yeniden ele alınan *İntihar*. Halbwachs'ın Durkheim'a karşı olduğu noktalar
Suicide in the light of recent studies, 1898	Gustavo Tosti	Yeni çalışmaların ışığında *İntihar*
Suicide, 1928	Ruth Cavan	İntihar
Suicide, un siècle après Durkheim *(Le*, 2000*)*	Massimo Borlandi ve Mohammed Cherkaoui	Durkheim'dan yüzyıl sonra *İntihar*
Suicide. L'envers de notre monde,	Christian Baudelot ve Roger Establet	Dünyamızın tersi: intihar
Suicides (Les)	Jean Baechler	İntiharlar
Suicidio (Il). Saggio di statistica morale comparata, 1879	E. Morselli	İntihar. Karşılaştırmalı tinsel istatistik enemesi.
Uniformisation du taux de suicide masculin selon l'âge: effet de génération ou recomposition du cycle de vie (L')	Louis Chauvel	Erkek intiharının yaşa göre ve tek tipe indirgenmesi: Kuşak etkisi mi yoksa yaşam çemberinin yeniden düzenlenmesi mi?

Giriş
I

İntihar sözcüğü sohbetlerde sık geçtiği için, anlamının herkesçe bilindiğini ve tanımlanmasına artık gerek olmadığını sanıyoruz. Fakat gerçekte, gündelik dilin sözcükleri ve anlattığı kavramlar çoğu zaman iki yöne çekilebilir; bunları duyduğu gibi alıp, üzerinde herhangi bir işlem yapmaksızın kullanacak olan biliminsanı da en ağır anlam karışıklılarma yol açabilir.

Her şeyden önce gündelik dildeki sözcüklerin içeriği pek sınırlandırılmış olmadığından, söylemin gereksinimlerine göre, bir durumdan ötekine fark eder. Bu bir yana, söylemin bu gereksinimleri de doğru dürüst bir çözümleme sonucu sınıflandırılmış olmadığı, sadece halkın açık seçik olmayan izlenimlerini dile getirdiği için pek dağınık olgu ulamları, herhangi bir ayrım gözetilmeksizin, aynı başlık altında toplanır ya da tersine aynı çeşit gerçekliklere başka başka adlar verilir. Şu halde yerleşmiş anlamın peşinden gidersek birleştirilmesi gerekenleri ayırmak ya da ayrılması gerekenleri birleştirmek, böylece nesnelerin gerçek bağını fark edememek, bunun sonucu olarak da nesnelerin doğası üzerinde yanılmak gibi bir yola sapabiliriz. Açıklamayı yapmak için karşılaştırma yöntemini kullanmalıyız. Demek ki bilimsel bir araştırma, karşılaştırılabilir olgulara dayanmazsa amacına ulaşamaz ve yararlı biçimde karşılaştırılabilecek olgulardan ne kadar çoğunu bir araya getirirse, o araştırmanın başarı olasılığı o kadar yüksek olur. Fakat varlıklar arasındaki bu doğal ilişkilere, halk ağzındaki deyimleri doğurmuş olan yüzeysel incelemeyle, güvenilir bir biçimde erişilemez. Bu nedenle de biliminsanı, gündelik dilin sözcüklerine denk düşen, üstünkörü bir araya

getirilmiş olgu öbeklerini araştırmalarının konusu olarak almamalıdır. Üzerinde çalışmak istediği olgu öbeklerine bilimsel olarak işlenebilmeleri ve gerekli türdeşlik ile özgünlüğü verebilmek için, o öbekleri kendisi oluşturmak zorundadır. Nitekim çiçek ya da meyvelerden söz ederken bitkibilimci, balık ya da böceklerden söz ederken hayvanbilimci bu farklı terimleri daha önceden saptamak zorunda olduğu anlamda kullanmaktadır.

Şu halde ilk işimiz, "intihar" adı altında inceleyeceğimiz olgular öbeğini belirlemek olmalıdır. Bunun için de değişik ölüm çeşitleri arasında, her güvenilir gözlemci tarafından tanınacak kadar ortak nesnel niteliklere sahip, başka yerde rastlanmayacak kadar özel, fakat aynı zamanda, *intihar* adı altında belirtilenlere -halkın kullanımına ters düşmeksizin- bu sözcüğü kullanabileceğimiz kadar yakın ölüm olup olmadığını arayacağız. Şayet varsa, bu ayırt edici niteliklere sahip tüm olguları, hiç ayrıcalıksız, bu ad altında birleştireceğiz ve böyle oluşturduğumuz sınıfın genellikle "intihar" denen tüm olayları içerip içermediğine ya da tersine, başka türlü adlandırılmasına alıştığımız olaylardan bahsedip etmediğine bakmadan yapacağız. Çünkü önemli olan, orta derecede zeki bir insanın intihar hakkında edinmiş, benimsemiş olduğu kavramı biraz kesinlikle dile getirmek değil, hem bu başlık altına sakıncasızca sokulabilen hem de nesnel olarak bir temele dayanan, yani nesnel belirlenmiş niteliği olan bir kategori oluşturmaktır.

Fakat değişik ölüm çeşitleri arasında kurbanın kendisinden kaynaklanma gibi bir özellik taşıyan ve maruz kalanın, failin kendisi olduğu bir edimden doğan çeşit de vardır. Zaten şurası kesin ki, genellikle intihar dediğimizde zihinlerde canlanan da bu niteliktir. Öte yandan bu sonucu veren edimlerin içsel niteliklerinin büyük bir önemi yoktur. Genellikle intihar deyince zihnimizde nesnel gerçeklikle ilgili ve kas gücünün ortaya konmasını gerektiren bir şiddet eylemi canlanır. Ne var ki salt olumsuz bir tutum ya da sadece insanın kendini bir şeyden alıkoyması da aynı sonuca, yani intihara

götürebilir. İnsan beslenme edimini geri çevirerek de bıçak ya da tabancayla yapabileceği gibi kendini öldürebilir. Hatta ölüme kişinin ediminin sonucu diye bakılabilmesi için, o edimin ölümden hemen önceki son davranış olması da gerekmez. Nesnellik ilişkisi dolaylı olabilir. Dolaylı ilişki var diye olayın niteliği değişmez. Bir ikonoklast, yani canıyla ödeyeceği bir hıyanet cürmü işlediğini bile bile, din uğruna ölmüş kişiler katına yükselme amacıyla put kıran bir insan, cellâdın elinde can verdiğinde, öldürücü darbeyi kendisi vuracak kadar kendi sonunu getirmiş, yani intihar etmiş oluyordu. Bu iki istemli ölüm örneğini ayrı ulamlara sokmak gerekmez, çünkü aralarındaki fark sadece uygulamanın somut ayrıntılarındadır. Böylece şu ilk formüle varıyoruz: Kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilmiş, olumlu ya da olumsuz bir edimin, dolaylı ya da dolaysız sonucu olan her ölüm intihardır.

Fakat bu tanımlama eksik kalıyor. Birbirinden çok farklı iki ölüm çeşidini birbirinden ayırmıyor. Gözüne birtakım hayaller görünen ve odasını bahçe katında sanıp, yüksek bir pencereden dışarı fırlayıveren adamla, aklında herhangi bir bozukluk olmadığı halde ne yaptığını bilerek kendini vuran adamı aynı sınıfa sokamayız. Hatta bir bakıma ölümle sonuçlanan pek az durum vardır ki uzak ya da yakından kişinin bir edimiyle ilgisi olmasın. Ölümün nedenleri içimizden çok daha fazla dışımızdadır ve ancak biz onların, yani dışımızdaki o nedenlerin etki çevresine girdiğimizde bizi etkilerler.

Ölümü getiren edim, ancak kişi tarafından bu sonuç amaçlanarak gerçekleştirilmişse mi intihar söz konusudur diyeceğiz? *Kendini öldürmeyi isteyen kişi sadece gerçekten kendini öldürür* ve *intihar insanın kendini hedefleyerek, taammüden işlediği bir cinayettir* mi diyeceğiz? Bunu söylemek her şeyden önce intiharı -taşıdığı önem ne olursa olsun- en azından kolay tanınamama gibi kusuru olan bir nitelikle belirlemek olur. Kolay tanınamaz çünkü gözlemlenmesi kolay değildir. Kişiye kararı verdiren dürtüyü nasıl bileceğiz? Kararı verdiğinde istediği şey ölüm müydü yoksa başka bir şey miydi? Bunu

nasıl bileceğiz? Niyet fazlasıyla mahrem bir şeydir; ona ancak dışarıdan kabataslak yakıştırmalarla ulaşılabilir. Hatta insan kendini içeriden gözlemlerken bile niyeti ıskalayabilir. Attığımız adımların gerçek nedenleri konusunda pek çok kez yanılmışızdır. Küçük duyguların esini altında ya da körü körüne izlenen bir alışkanlıkla gerçekleştirdiğimiz edimleri hep gönül yüceliğimizle ya da yüksek düşüncelerle açıklarız.

Zaten genellikle bir edim, kişinin peşinden gittiği amaçla belirlenemez; çünkü tek bir edimler dizgesi özünü değiştirmeksizin, birbirinden ayrı pek çok amaca uydurulabilir. Gerçekten de eğer sadece kendini öldürme niyeti olduğunda intihar vardır dersek, görünürdeki ayrılıklara karşın, aslında herkesin intihar dediği ve başka bir ad verilemeyecek şeylerin tıpatıp aynı olan olaylara intihar demememek gerekir. Bölüğünü kurtarmak için kesin bir ölüme koşan asker ölmek istemiyordur, ama yine de iflas utancından kurtulmak için kendini vuran sanayici ya da tüccarla aynı çizgi üzerinde olarak kendi ölümünün failidir. Dini inancı uğruna ölen şehit ile çocuğu için kendini feda eden anne için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ölüm ister ulaşılmak istenen amacın esef edilecek fakat kaçınılmaz bir koşulu olarak kabul edilsin, ister kendisi için, yani sırf ölümdür diye açıkça istenmiş ve aranılmış olsun, her iki durumda da kişi yaşamdan vazgeçmektedir. Yaşamdan vazgeçmenin çeşitli yolları da aynı sınıfın birtakım değişik biçimlerinden başka bir şey değildir. Aralarında o kadar çok temel benzerlik vardır ki, aynı genel başlık altında toplanmaları gerekir. Böylece oluşturulmuş cinsin içinde ancak daha sonra türler belirlenebilir. Kuşkusuz, kaba anlamıyla intihar, her şeyden önce artık yaşama önem vermeyen bir adamın umutsuzluğundan doğan bir edimdir. Fakat insan gerçekte, yaşamdan ayrıldığı anda ona hâlâ bağlı olduğundan, onu bir türlü bırakamaz; bir canlı varlığın sahip olduklarının en değerlisi diye bilinenini bırakırken yaptığı edimler arasında asal oldukları besbelli ortak nitelikler vardır. Tersine, bu kararları aldırtan dürtülerin çeşitli oluşu ikinci

derecede ayırımlara yol açamaz. Şu halde yaşamın kesinlikle feda edilmesine kadar giden özveri, bilimsel olarak intihar demektir; ne çeşit olduğunu ileride göreceğiz.

Bu son vazgeçişin olabilecek tüm biçimlerinde ortak olan şey, bunu gerçekleştiren edimin bilerek yapılmasıdır; çünkü kişi -kendini öyle davranmaya iten neden ne olursa olsun- davranışının vereceği sonucu daha harekete geçme anında bilmektedir. Bu özgün özelliği taşıyan her ölüm olgusu öteki ölümlerden açıkça ayrılır. Ötekilerde kişi ya kendi ölümünün faili değildir ya da ölümünün bilinçsiz, farkında olmayan failidir. Öteki ölümler yukarıda koşullarını anlattığımız ölümden tanınması kolay bir nitelikle ayrılır. Tanıması kolay, çünkü kişinin eyleminin doğal sonuçlarını önceden bilip bilmediğini öğrenmek zor bir şey değildir. Anlatılan ölümler belirli, türdeş başka her türlü sonuçtan ayrılabilen ve bu nedenle de özel bir ad altında gösterilmesi gereken bir öbek oluştururlar. İntihar[1] adı uygun ve başka bir ad aramak gerekmiyor. Çünkü gündelik dilde böyle adlandırılan edimlerin büyük çoğunluğu bu tanımlamaya giriyor. Şu halde kesin olarak şunu söylüyoruz: *Nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölüm edimine intihar denir. İntihar girişimi de böyle tanımlanan, fakat ölüm sonucu vermeyen edimdir.*

Bu tanımlama, hayvan intiharlarıyla ilgili ne varsa hepsini araştırmamızın dışında tutmaya yeter. Çünkü hayvan zekâsı konusunda bildiklerimiz, hayvanlara ölümlerini önceden zihinlerinde canlandırabilme diye bir şeyi yakıştırmamıza olanak vermiyor. Onu vermediği

1 Yazarın yerinde bulduğu karşılık Fransızca *suicide* sözcüğü. Gerçekten de anadili Fransızca olan bir kişi için *soi* (kendi) sözcüğünün ona çok benzeyen Latincesi ile öldüren ya da öldürme anlamları taşıyan birçok sözcüğün (*homicide* = cinayet, *parricide* = baba katili) ikinci parçası olan *–cide*'den oluşan bu sözcük açık anlaşılabilir. Dilimizde kullanılan ve Arapça *kesme*, *boğazlama* sözcüklerinden gelen *intihar* ise onun gibi kendini anlatan bir sözcük değildir. Krş. Almanca Freitot (= özgür ölüm, intihar). (Ç.N.)

gibi, o ölümü gerçekleştirme yollarını bildiklerine, araçlarına sahip olduklarına dair bir bilgimiz de yok. Gerçi içinde başka hayvanların öldürülmüş olduğu bir yere girmemekte direnen hayvanlar görürüz; sanki başlarına geleceği duyumsar gibidirler. Fakat gerçekte kanın kokusu bu içgüdüsel hareketi belirlemeye yeter. Anlatılan ve içinde gerçek birer intihar görülmek istenen o gerçeğimsi olayların hepsi bambaşka biçimde yorumlanabilir. Akrebin zorda kalıp da (zaten o da kesin değildir ya) iğnesini kendine batırması, belki de otomatik ve düşünmeden ortaya konulan bir tepkidir. Zorda kalmasıyla tetiklenen hareket gücü, elinden nasıl geliyorsa öyle boşanır. Bunun kurbanının hayvanın kendisi olduğu da olur. Ancak hareketinin sonucunu önceden zihninde canlandırıp canlandırmadığı söylenemez. Bunun tersine, efendisini yitirince beslenmeyi reddeden köpekler vardır, ama içine düştükleri acılı durum bu hayvanların iştahını kendiliğinden keser. Sonunda ölüm olur, hayvan ölür, fakat bu sonuç öngörülmemiştir. Ne bu durumdaki aç durma, ne birinci örnekteki yaralanma etkisi belli araçlar olarak kullanılmamıştır. Yani intiharın tanımladığımız biçimdeki özellikleri yoktur. Bundan ötürü de aşağıda sadece insan intiharından söz edeceğiz.[2]

Fakat bu tanımlamanın tek yararı, aldatıcı yaklaştırmaları ya da gelişigüzel dışlamaları önlemek değildir; bu tanımlama bize daha şimdiden, intiharların tinsel yaşamın bütününde tuttuğu yer hakkında bir fikir veriyor. Çünkü düşünüldüğünün aksine, intiharların tümden ayrı, öteki davranış yollarıyla bağlantısız, canavarca olayların meydana getirdiği tek başına bir sınıf oluşturmadığını, tersine, onlara yani öteki davranış biçimlerine kesintisiz bir aracı dizisiyle bağlandığını gösteriyor. Çünkü kişi yaşamına son veren edimi gerçekleştirdiği anda normal olarak ne sonuç doğacağını kesinlikle

2 Bunların dışında pek az sayıda örnek kalıyorsa da bunlar da son derecede kuşkulu olaylardır. Örneğin Aristoteles'in anlattığı, farkına varmadan ve birkaç kez reddettiği halde annesiyle çiftleşmeye zorlandığını öğrenince bile bile kendini bir kayadan aşağı fırlatan aygır (*Hayvanlar Tarihi*, IX, 47). At yetiştiricileri atın hiçbir biçimde enseste karşı olmadığını ısrarla söylerler. Bütün bu konularda bkz. Westcott, Suicide, s. 174–179.

biliyorsa, bir intihar karşısındayız diyoruz. Söz konusu kesinlik derece derece olabilir. O kesinliğe biraz kuşku katarsak, önümüze yeni bir olgu çıkar ve bu artık intihar değildir. Ona yakın bir şeydir, çünkü ikisinin arasında ancak derece farkları vardır. Girişimin ölümle sonuçlanmasının kesin olmadığı bir durumda, kendini başkasına bile bile gösteren bir insan, sonunda ölüm gelse bile, herhalde müntehir, yani intihar etmiş kişi değildir.[3] Aynı biçimde bir yandan ölümden kaçarken, bir yandan da silahla oyun oynayan ihtiyatsız için ya da hiçbir şeye pek önem vermeyen, savsaklamasıyla sağlığım bozan kişi için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bu birbirinden farklı edimler, intihar olarak belirlediklerimizden temelde ayrılmazlar. Mademki bu davranışlar, kişinin farkında olduğu bir ölüm tehlikesini aynı derecede içeriyor ve mademki o tehlike olasılığı kişiyi durdurmuyor, o halde bu davranışlar birbirine benzer ruh durumlarından kaynaklanıyor. Aralarındaki tek fark, ölüm olasılığının daha düşük olması. Şu halde, sabahlara kadar çalışıp sağlığını yıpratan bilgin için genellikle söylenen *kendini öldürdü* sözü temelsiz değil. Bütün bu olgular demek ki birer "ana rahminde intihar" olarak görülebilir. Sona ermiş, tam bir intiharla bunları karıştırmak pek doğru değildir belki, ama aralarında bir yakınlık bağı olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü intiharın bir yandan cesaret ve kendini öne atma, kendini feda etme edimine, öte yandan da ihtiyatsızlık ve basit ihmal edimlerine kesintisiz bağlı olduğunu kabul ettik mi, artık o bize bambaşka bir biçimde görünür. Bu yaklaştırmaların neler öğretebileceğini ileride göreceğiz.

II

Fakat böylece tanımlanan olgu toplumbilimciyi ilgilendirir mi? İntihar sadece bireyi ilgilendiren bir birey edimi olduğuna göre, yalnızca bireysel etmenlere bağlıdır ve bundan ötürü de sadece ruhbilimin alanına girer diye düşünülebilir. Gerçekten de sonucu genellikle

3 İntihar etmiş kişi'den çok daha kısa olduğu için bu çeviride yer yer *müntehir* sözcüğü de kullanılacaktır.

intihar edenin mizacı, karakteri, geçmişte yaptıkları ve özgeçmişinin olaylarıyla açıklanmıyor mu?

İntiharları böyle incelemenin hangi ölçüde ve hangi koşullar altında yasal olacağını şu ana kadar araştırmadık, fakat kesin olan şu ki, intiharlar bambaşka bir cepheden de ele alınabilir. Çünkü intiharları sadece birbirinden ayrı ve tek tek ele alınması gereken özel olaylar diye görmek yerine, belli bir toplumda belli bir zaman parçası içinde meydana gelmiş intiharların tümüne bakılırsa, şu gözleme varılır ki; böyle elde edilen toplam bağımsız birimlerin basitçe üst üste konulması, bir araya getirilmesi değildir. Bu *sui generis*, yani türü kendine özgü yeni bir olgudur. Kendine özgü bir doğası vardır ve üstelik bu doğa öncelikle toplumsaldır. Gerçekten de tek bir toplum ele alındığında, gözlem çok yaygın bir döneme yayılmadıkça, I numaralı tabloda görüldüğü gibi, rakam hemen hemen değişmiyor. Çünkü içinde halkların yaşamının geliştiği koşullar, aşağı yukarı aynı kalıyor. Bazen önemli değişiklikler olduğu oluyor, ama bu çok seyrek rastlanan bir durum. Zaten o değişikliklerin her zaman toplumsal durumu geçici olarak etkileyen bir krize rastladığını görürüz.[4] Nitekim 1848'de Avrupa ülkelerinin hepsinde birden düşüş kaydedilmiştir.

Tablo I

Belli başlı Avrupa ülkelerinde intihar (kesin rakamlar)

Yıl	Fransa	Prusya	İngiltere	Saksonya	Bavyera	Danimarka
1841	2814	1630		290		337
1842	2866	1598		318		317
1843	3020	1720		420		301
1844	2973	1575		335	244	285
1845	3082	1700		338	250	290
1846	3102	1707		373	220	376
1847	(3647)	(1852)		377	217	345
1848	(3301)	(1649)		398	215	(305)

4 Bu sıradışı yıllara ait rakamları ayraç içinde gösteriyoruz.

1849	3583	(1527)		(328)	(189)	337
1850	3596	1736		390	250	340
1851	3598	1809		402	260	401
1852	3676	2073		530	226	426
1853	3415	1942		431	263	419
1854	3700	2198		547	318	363
1855	3810	2351		568	307	399
1856	4189	2377		550	318	426
1857	3967	2038	1349	485	286	427
1858	3903	2126	1275	491	329	457
1859	3899	2146	1248	507	381	451
1860	4050	2105	1365	548	339	468
1861	4454	2185	1347	(643)		
1862	4770	2112	1317	557		
1863	4613	2374	1315	643		
1864	4521	2203	1340	(545)		411
1865	4946	2361	1392	619		451
1866	5119	2485	1329	704	410	443
1867	5011	3625	1316	752	471	469
1868	(5547)	3658	1508	800	453	498
1869	5114	3544	1588	710	425	462
1870		3270	1554		486	
1871		3135	1495			
1872		3467	1514			

Daha uzun bir zaman parçası ele alınırsa, daha ciddi değişiklikler gözlemlenir. Fakat o zaman da bunlar süreğenleşmektedir; yani sadece toplumun yapısal özelliklerinin aynı anda uğradığı derin değişmeleri ortaya koyarlar. Şu noktayı fark etmemiz ilginç oldu: Bu değişmeler birçok gözlemcinin ileri sürdüğü gibi çok yavaş değil de, hem birden oluyorlar hem gittikçe artıyorlar. Rakamlar birkaç yıl birbirine pek yakın gittikten sonra, birden bir yükselme görülüyor, arkasından ters yönde zayıf bir iniş, sonra yeniden güçlenip durağanlaşıyor, yani o yüksek rakamda kalıyor. Bunun nedeni de, toplum dengesinde birden de olsa ortaya çıkan her kopmanın sonuçlarını hep bir süre sonra vermesidir. İntihar olaylarının gelişmesi de

böyle birbirinden ayrı ve birbirini izleyen hareket dalgalarından oluşmaktadır. Dalgalar birden gelmekte, bir süre gelişmekte, sonra durup yeniden başlamaktadır. Yukarıdaki tabloda bu dalgalardan birinin, neredeyse tüm Avrupa'da 1848 olaylarının[5] hemen ertesinde, yani -ülkesine göre- 1850–53 yıllarında başladığı görülüyor. Bir başka dalga da Almanya'da 1866 Savaşı'ndan[6] sonra başlamış. Fransa'da biraz daha önce, 1860'a doğru, yani [İkinci] İmparatorluk yönetiminin en parlak döneminde, İngiltere'deyse o sıralarda ticaret anlaşmalarının belirlediği ticari devrimden sonra, 1868 dolaylarında görüyoruz. Belki bizde 1865'e doğru gözlemlenen artış da aynı nedene dayanıyor. Nihayet 1870 Savaşı'ndan[7] sonra Avrupa'da yeni bir artma gözlemleniyor ve bu halen az çok süregitmekte.[8]

Şu halde her toplum, tarihinin bir anında intihara kesin bir eğilim gösteriyor. Bu eğilimin derecesini intiharla ölümlerin toplam sayısını, her yaştan ve her iki cinsten nüfusa oranlayarak saptıyoruz. Bu sayısal veriye, *ele alman topluma özgü gerçek intihar ölümleri oranı* diyeceğiz. Bu genellikle bir milyon ya da yüz bin kişilik bir topluma göre hesaplanır.

Bu oranın uzun süreler aynı kalması bir yana, değişmezliği belli başlı nüfus olaylarının değişmezliğinden de büyüktür. Bir yıldan ötekine asıl büyük değişikliği gösteren ve bunun daha sık görüldüğü oran genel ölüm oranıdır. Bu dediğimizden emin olabilmek için, birçok dönemde her iki oranı, yani intihar oranıyla genel ölüm oranını karşılaştırmak yeter. Biz de bunu Tablo 2'de yaptık. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak adına da, her iki çeşit ölüm için her yılın oranını, dönemin 100'e indirgenmiş ortalamasına göre verdik. Yıllar arasındaki aralıklar ya da ortalamaya göre ortaya çıkan aralıklar

5 Birçok ülkede devrimci kalkınmaların yaşandığı ve "Devrimler Baharı" (Printemps des Révolutions) ya da "Halkların Baharı" (Springtime of the Peoples) vb. diye adlandırılan yıl. (Ç.N.)

6 Prusya Krallığı ile Avusturya İmparatorluğu arasındaki savaş. (Ç.N.)

7 Fransa ile Prusya arasındaki savaş. (Ç.N.)

8 Tabloda bu farklı hareketlenmeleri ifade eden sayı dizilerini, her birinin kendine özgü yapısını gösterebilmek için, sırasıyla bir mutlak sayılar olarak bir de ortalama sayılar olarak sunduk.

iki sütun üzerinde görülmekte ve böyle karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmadan öğreniyoruz ki, her dönemde genel ölüm oranındaki değişmeler intihar ölümlerinin oranındakinden daha büyük; ortalama iki kat daha fazla. Sadece birbirini izleyen iki yıl arasındaki en küçük aralık, her iki tarafta da ilk iki dönem boyunca hemen hemen aynı kalıyor. Ancak bu en küçük aralık [doğal] ölümler sütununda bir ayrıklık, hâlbuki intiharların gösterdiği yıllık değişim tersine, bundan ancak sıradışı bir durumda ayrılıyor. Bunu ortalama aralıkları karşılaştırınca fark ediyoruz.[9]

Şunu da belirtmeli ki, aynı dönemin birbirini izleyen yıllarını değil de, ayrı dönemlerin ortalamalarını karşılaştırırsak, ölüm oranında çıkan değişiklikler neredeyse hesaba katılmayacak derecede azdır. Ters yöndeki değişikliklere gelince, bir yıldan ötekine gözlemlenen, geçici ve rastlantısal nedenlerden ileri gelen bu değişiklikler, hesaplamaya temel olarak daha geniş bir zaman birimi alınırsa, karşılıklı olarak birbirlerinin etkisini yok ederler. Yani ortalama rakamdan çıkar giderler; ortalama rakam da bundan sonra yeterince büyük bir değişmezlik sunar. Nitekim 1841–1870 yılları arasında Fransa'da ortalama her on yıllık dönem için sırasıyla 23,18; 23,72; 22,87 olmuştur.

Tablo II

İntihar ölümleri oranıyla genel ölüm oranının karşılaştırmalı değişimleri

1841-46 dönemi	100.000'de intihar	1000'de ölüm	1849-55 dönemi	100.000'de intihar	1000'de ölüm	1856-60 dönemi	100.000'de intihar	1000'de ölüm
A – Salt rakamlar								
1841	8,2	23,2	1849	10,0	27,3	1856	11,6	23,1
1842	8,3	24,0	1850	10,1	21,4	1857	10,9	23,7
1843	8,7	23,1	1851	10,0	22,3	1858	10,7	24,1
1844	8,5	22,1	1852	10,5	22,5	1859	11,1	26,8
1845	8,8	21,2	1853	9,4	22,0	1860	11,9	21,4
1846	8,7	23,2	1854	10,2	27,4			
			1855	10,5	25,9			
Ortalama	8,5	22,8	Ortalama	10,1	24,1	Ortalama	11,2	23,8

9 Wagner de ölüm ve evlenme oranlarını bu yolla karşılaştırmıştı, *(Die Gesetzmässigkeit*, vb., s. 87.)

B – 100'e indirgenmiş ortalamaya göre her yılın oranı

1841	96	101,7	1849	98,9	113,2	1856	103,5	97
1842	97	105,2	1850	100	88,7	1857	97,3	99,3
1843	102	101,3	1851	98,9	92,5	1858	95,5	101,2
1844	100	96,9	1852	103,8	93,3	1859	99,1	112,6
1845	103,5	92,9	1853	93	91,2	1860	106,0	89,9
1846	102,3	101,7	1854	100,9	113,6			
			1855	103	107,4			
Ortalama	100	100	Ortalama	100	100	Ortalama	100	100
			Birbirini izleyen iki yıl arasında			Ortalamanın üstünde ve altında		

	En büyük aralık	En küçük aralık	Ortalama aralık	Altta en büyük	Altta en küçük

C – Aralık büyüklüğü

1841-46 dönemi					
Genel ölüm oranı	8,8	2,5	4,9	7,1	4,0
İntihar oranı	5,0	1	2,5	4	2,8
1849-55 dönemi					
Genel ölüm oranı	24,5	0,8	10,6	13,6	11,3
İntihar oranı	10,8	1,1	4,48	3,8	7,0
1856-60 dönemi					
Genel ölüm oranı	22,7	1,9	9,57	12,6	10,1
İntihar oranı	6,9	1,9	4,82	6,0	4,5

Aynı süre için öteki ülkelerde şu rakamları görüyoruz. Belçika: 23,93; 22,5 ve 24,04. İngiltere: 22,32; 22,21 ve 22,68. Danimarka: 22,65 (1845–49); 20,44 (1855–59) ve 20,4 (1861–68). Ancak coğrafya açısından bakılınca, Avrupalı sayılabilecek olan Rusya bir yana bırakılırsa, Avrupa'daki ölüm oranı yukarıdakilerden biraz dikkat çekecek derecede fark eden büyük ülkeler sadece İtalya ve Avusturya'dır. Bunlardan birincisinde 1861 ile 1867 yılları arasında ölüm oranı 30,6'ya kadar yükselmektedir. Avusturya'daysa bu oran daha yüksek olup 32,52 yi bulur.[10] İntiharların oranına gelince, bunda yıldan yıla gözlemlenen değişmeler düşük kalırken, toplumsal sınıflar arasındaki fark iki katına, üç katına, dört katına, hatta daha yükseğe varan de-

10 Bu bilgi *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales* (Tıp Bilimleri Ansiklopedik Sözlüğü) içinde Bertillon'un "Mortalité" (Ölüm Oranı) maddesinden alınmıştır. Cilt LXI, s. 738.

gişmeler gösterir (bkz. Tablo III). Demek ki intihar oranı genel ölüm oranından daha çok toplumsal gruba özgüdür ve bir toplumsal sınıfın ayırt edici göstergesi olarak da görülebilir. Hatta her ulusal eğilimin yapısında temel ne varsa, onunla öylesine yakın ilişkidedir ki çeşitli toplumların bu bakımdan ait bulundukları sıra, yani intihar oranı sıralamasındaki yerleri, çeşitli dönemlerde bile, değişmeden aynı kalır. Aynı tablo bunu da ispatlamaktadır. Karşılaştırılan üç dönem boyunca intihar her yerde artmış. Fakat bu ilerleyişte çeşitli halklar aralarındaki farkı bozmamışlar. Her birinin kendine özgü hızlanma katsayısı değişmeden kalmış.

Tablo III

Çeşitli Avrupa ülkelerinde milyon kişiye düşen intihar oranı

Ülke	1866-70	1871-75	1874-78	1.dönemde sıra	2.dönemde sıra	3.dönemde sıra
İtalya	30	35	38	1	1	1
Belçika	66	69	78	2	3	4
İngiltere	67	66	69	3	2	2
Norveç	76	73	71	4	4	3
Avusturya	78	94	130	5	7	7
İsveç	85	81	91	6	5	5
Bavyera	90	91	100	7	6	6
Fransa	135	150	160	8	9	9
Prusya	142	134	152	9	8	8
Danimarka	277	258	255	10	10	10
Saksonya	293	267	334	11	11	11

Şu halde intihar oranı, tek ve belirli bir olgular düzeni oluşturuyor. Bunu gösteren, onun hem kalıcılığı hem de değişkenliğidir. O kalıcılık birtakım ayırıcı, birbirine dayanan ve -çevresel koşulların çeşitli oluşuna karşın- karşılıklı birbirini güçlendiren özellikler bütününe bağlı olmasaydı, açıklanamazdı. Bu özellikler toplumsal bireyselliğin kendisi gibi değişir; intihar oranı da bundan ötürü değişkendir. Sonuçta bu değişkenlik, bu özelliklerin bireysel ve somut doğasını gösterir. Özetlersek, bu istatistik verilerin

anlattığı şey, ortak olarak her topluma musallat intihar eğilimidir. Bugün bu eğilimin neden oluştuğunu, ortak ruhun[11] kendi gerçekliğine sahip ve *sui generis* bir durum mu ya da birtakım bireysel durumlar toplamı mı olduğunu söyleyecek durumda değiliz. Daha önce dile getirdiğimiz düşünceler bu son varsayımla zor bağdaşırsa da, kitap boyunca işlenecek olan bu sorunu bir yana koyuyoruz.[12] Bu konuda ne düşünülürse düşünülsün, bu eğilim şu ya da bu ad altında vardır, mevcuttur. Her toplumda belirli bir miktarda "istençli ölüm" ya da "isteyerek ölüm" çıkarmaya hazır ortam vardır. Bu hazır ortam ya da bu "hazır oluş", toplumbilimin konusuna giren özel bir inceleme ister. İşte, giriştiğimiz böyle bir inceleme olacaktır.

Şu halde yapmak istediğimiz şey, tek tek intihar olaylarının meydana gelişindeki tüm koşulları olabildiğince tam olarak sayıp dökmek değil, sadece belirli bir oranın, intiharların toplumdaki oranı dediğimiz şeyin hangi koşullara bağlı olduğunu aramaktır. Şunun iyice farkındayız ki, bu iki sorun her ne kadar aralarında bir ilişki varsa da, birbirinden kesinlikle ayrıdır. Çünkü epeyce sayıda bireysel koşul vardır ki, bunlar intiharların toplam sayısıyla nüfus arasındaki oranı etkilemeyecek kadar genel niteliktedir. Bunlar toplumun tümünün intihara az ya da çok bir eğilim göstermesinden bağımsız olarak tek başına filan ya da falan kişinin intiharına yol açabilir. Bireysel koşullar toplumsal örgütlenmenin belirli bir durumuna bağlı olmadığı gibi, toplumla ilgili bir yansıma da değildirler. Bundan ötürü de bunlar toplumbilimciyi değil, ruhbilimciyi ilgilendirir. Toplumbilimciyi ilgilendiren şey, tek tek bireyler üzerinde değil, bir öbek insan üzerinde dolaylı etki yapabilecek

11 Elbette bu deyimi kullanırken "ortak bilinç" deyimini bir gerçeklik olarak almak niyetinde değiliz. Maddesel bir ruh düşüncesini ne bireyde ne toplumda kabul ederiz. Bu konuya tekrar döneceğiz

12 Bkz. Üçüncü Kitap, Bölüm I.

nedenlerdir. Bundan ötürü de intihara neden olan etmenler arasında toplumbilimciyi ilgilendirenler, sadece etkisini tüm toplum üzerinde gösterenlerdir. İntihar oranı işte bu etmenlerden çıkar. Bu nedenle ona bağlı kalmak zorundayız.

İşte üç bölümden oluşacak çalışmamızın konusu budur.

Açıklamayı amaçladığımız olay ya çok genel toplum dışı nedenlerden ya da tam anlamıyla toplumsal nedenlerden doğar. Önce birincilerin etkisinin ne olduğuna bakacağız ve göreceğiz ki, bu etki ya hiç yok ya da pek sınırlı.

Daha sonra toplumsal nedenlerin doğasını, etkilerinin hangi yoldan oluştuğunu ve değişik intihar çeşitleriyle birlikte görülen bireysel durumlarla olan ilişkilerini belirleyeceğiz.

Bunu yaptıktan sonra intiharın toplumsal öğesinin, yani yukarıda sözünü ettiğimiz ortak eğilimin ne olduğunu, öteki toplumsal olgularla ilişkisini daha iyi belirleyebilir, ne gibi yollar ya da araçlarla o ortak eğilimi etkileyebileceğimizi inceleyebiliriz.[13]

---

13 Gerektiğinde her bölümün başma, o bölümde ele alman sorunlarla ilgili kaynakça verilmiştir. Burada intihar konusundaki genel kaynakçayı sunuyoruz.
I – Yararlandığımız başlıca resmi istatistik yayınları
Avusturya -sağlık hizmetleri- İstatistikleri, (Österreichische Statistik – Statistik des Sanitätswesen). – Belçika İstatistik Yıllığı (Annuaire statistique de la Belgique). – Bavyera Krallığı İstatistik Bürosu yayın organı (Zeitschrift des Königlichen Bayerischen statistischen Bureau). – Prusya -ölüm nedenleri ve yaş gruplarına göre- İstatistikleri (Sterblichkeit nach Todesursachen und Alterklassen der gestorbenen). – Württemberg Bölgesel ve Kültürel İstatistik Yıllıkları (Württembergische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde). – Baden İstatistikleri (Badische Statistik). – ABD 10 nüfus sayımı – 1880 ölüm oranı ve yaşam istatistikleri raporu, bölüm II (Tenth Census of the United States. Report on the Mortality and vital statistic of the United States 1880). – İtalyan İstatistik Yıllığı, Ülkenin tüm belediyelerinde/kasabalarında ölüm nedenleri istatistiği, ordudaki sağlık koşulları hakkında tıp istatistikleri raporu (Annuario statistico italiano – Statistica delle cause delle morti in tutti i comuni del Regno – Relazione medico-statistica sulle condizioni sanitarie del Esercito italiano). – Oldenburg Grandükalığı İstatistik Bültenleri (Statistische Nachrichten des Großherzogtums

Oldenburg). – Fransa'da ceza daireleri genel raporu (Compte rendu général de l'administration de la justice criminelle en France).

Şu kent ve devletlerin istatistik yıllıkları: Berlin kenti, Viyana kenti, Hamburg devleti, Bremen devletleri ve Paris kenti.

Ayrıca aşağıdaki makalelerde de yararlı bilgiler bulunabilir: Platter, Avusturya'da 1819–72 yılları arasında intihar, 1876 istatistik yıllıklarından (*Über die Selbstmorde in Österreich in den Jahren 1819–1872*, in Statist. Monat., 1876). – Brattassévic, Avusturya'da 1873-77 yıllarında intihar, 1878 istatistik yıllıklarından, s. 429 (*Die Selbstmorde in Österreich in den Jahren 1873-77*, in Stat. Monat., 1878, s. 429). - Ogle, İngiltere'de ve Galler'de intiharın yaş, cinsiyet, mevsim ve uğraşa göre dağılımı, İstatistik Derneği'nin 1886 yayınında (*Suicides in England and Wales In relation to Age, Sex, Season and Occupation, in Journal of the statistical Society*, 1886). - Rossi, Ispanya'da 1884 yılında intihar, Torino 1886 Psikiyatri Arşivi (Il Suicidio nella Spagna nel 1884, *arch. di psichiatria,* Torino, *1886).*

II – İntihar konusundaki genel incelemeler

De Guerry, Fransa'nın manevi istatistiği, (*Statistique morale de la France*, Paris, 1835) ve Fransa ve İngiltere'nin karşılaştırmalı manevi istatistikleri (Statistique morale comparée de la France et de l'Angleterre, Paris, 1864). - Tissot, İntihar çılgınlığı ve başkaldırma ruhu, nedenleri ve çareleri hakkında (*De la manie du suicide et de l'esprit de révolte, de leurs causes et de leurs remèdes*), Paris, 1841. – Etoc--Demazy, İntihar istatistikleri (*Recherches statistiques sur le suicide*, Paris, 1844). - Lisle, İntihar konusunda (*Du suicide*, Paris, 1856. - Wappäus, Genel nüfus istatistikleri (*Allgemeine Bevölkerungsstatistik*, Leipzig, 1861). - Wagner, İnsanın görünürde istençli davranışlarındaki yasallık/meşruluk, bölüm 2 (*Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen*, Hambourg, 1864, 2. Partie). – Brierre de Boismont, İntihar ve delilik intiharı konuları (*Du suicide et de la folie-suicide*, Paris, Germer Bailliere, 1865). - - Douay, İntihar ya da istençli ölüm (*Le suicide ou la mort volontaire*, Paris, 1870). - Leroy, Seine-et-Marne ilindeki intihar ve akıl hastalıkları konusunda inceleme (*Étude sur le suicide et les maladies mentales dans le département de Seine-et-Marne*, Paris, 1870). - - Oettingen, Manevi [veriler üzerinde] istatistik, 3 baskı (*Die Moralstatistik*, 3e Auflage, Erlangen, 1882, s. 786-832 et tableaux annexes 103-120). – Aynı yazar Akut ve süreğen intihar hakkında (*Über akuten und chronischen Selbstmord*, Dorpat, 1881). – Morselli, İntihar (*Il Suicidio*, Milano, 1879). - Legoyt, Eskiden ve zamanımızda intihar (*Le suicide ancien et moderne*, Paris, 1881). - Masaryk, Kitle/toplum olayı olarak intihar (*Der Selbstmord als soziale Maßenerscheinung*, Wien, 1881). - Westcott, İntihar, tarihi, edebiyatı vb.(*Suicide, its history, literature, etc.*, London, 1885). - Motta, İntihar konusunda kaynakça (*Bibliografia del Suicidio*, Bellinzona, 1890). - Corre, Cinayet ve intihar (*Crime et suicide*, Paris, 1891). - Bonomelli, İntihar (*Il Suicidio*, Milano, 1892). - Maye, İntihar istatistiği, Conrad'ın siyasabilimi sözlüğü birinci ekinden alınmıştır (*Selbstmordstatistik,* in Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von Conrad, Erster Supplementband, Jena, 1895). - Hauviller D., İntihar, tez (*Suicide, thèse*, 1898-99).

BİRİNCİ KİTAP

TOPLUMSAL-DIŞI ETMENLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İNTİHAR VE PSİKOPATİK DURUMLAR[14]

Toplumsal nedenlerin dışında kalan iki çeşit vardır ki, bunların intihar oranı üzerinde etkili olduğu *a priori*[15] olarak söylenebilir: Bunlar kişinin organik-ruhsal uygunluk durumu ile içinde bulunduğu fiziksel ortamın durumudur. Bireyin yapısında ya da hiç değilse epeyce sayıda bireyden oluşan genişçe bir sınıfın yapısında, insanı intihara sürükleyen bir eğilim olabilir ve bunun yeğinliği ülkeye

14 Kaynakça – Falret, Hipokondriya ve İntihar (*De l'hypocondrie et du suicide*, Paris, 1822). – Esqouirol, Akıl hastalıkları (*Des maladies mentales*, Paris, 1838, cilt I, s. 526–676) ve 60 ciltlik Tıp Sözlüğünde İntihar maddesi. – Cazauvieilh, İntihar ve Akıl Hastalığı (*Du suicide et de l'aliénation mentale,* Paris, 1840). - - Etoc-Demazy, Tıp-ruhbilim Yıllıklarında İntiharın Meydana Gelişinde Delilik (De *la folie dans la production du suicide*, in Annales médico-psych., 1844). - Bourdin, Bir Hastalık Olarak İntihar (*Du suicide considéré comme maladie,* Paris, 1845). - Dechambre, Cinayet-intihar Saplantısı, tıp gazetesi içinde (*De la monomanie homicide-suicide*, in Gazette médic., 1852). JOUSSET, İntihar ve İntihar Saplantısı Konusunda (*Du suicide et de la monomanie suicide*, 1858). – Brierre de Boismont, a.g.y. - Leroy, a.g.y. Tıp ve Pratik Cerrahi Sözlüğü içinde « İntihar » maddesi, cilt xxxiv, s. 117. (*Art. « Suicide », du Dictionnaire de médecine et de chirurgie pratique*, tome XXXIV, p. 117). - Strahan, İntihar ve Delilik (*Suicide and Insanity*, London, 1894.)

Lunier, Fransa'da Alkollü İçkilerin Üretim ve Tüketimi (*De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France,* Paris, 1877). – Aynı yazar, Tıp-Ruhbilim 1872 yıllığında makale, İstatistik Böl. yayını, 1878 – Prinzing, İçki Düşkünlüğü ve İntihar, (*Trunksucht und Selbstmord*,1895).

15 A priori: Önsel (E.N.)

göre değişebilir. Bir yandan da iklim, hava sıcaklığı vb. etkenler, organizma üzerindeki etkileriyle, dolaylı olarak aynı sonuçları meydana getirebilir. Her ne olursa olsun, bu varsayım -yani belirli bir grup içinde intihara eğilimin daha fazla olması varsayımı- tartışılmadan bir yana atılamaz. Bu nedenle, bu iki çeşit etmeni birbiri arkası sıra ele alacak ve incelediğimiz olayda bunların payı olup olmadığını, varsa o payın ne olduğunu arayacağız.

I

Bazı hastalıklar vardır ki bir toplumun içinde yıllık oranı pek değişmeden kalır, ama bir toplumdan ötekine epeyce fark eder. Delilik böyle bir hastalıktır. Her intiharda bir akıl bozukluğu belirtisi görmekte az çok haklı olsak, ortaya koyduğumuz sorun çözülür; insanın isteyerek kendini öldürmesi bireysel bir hastalık olur.[16]

Bu sav epeyce sayıda psikiyatr[17] tarafından desteklenmektedir. Esquirol şöyle yazar: "İntiharda akıl hastalıklarının tüm nitelikleri görülür."[18] (...) "İnsan ancak –hezeyan, yani kendinden geçme diye anlatılan- bir akıl bozukluğunda canına kasteder ve müntehirler delidir."[19] Bu ilkeden yola çıkarak intiharın irade dışı olduğu, yani istence bağlı bir şey olmadığı sonucuna varıyor, yasayla cezalandırılmasına karşı çıkıyordu. Falret[20] ve Moreau de Tours da hemen hemen aynı şeyleri söylerler. Ne var ki de Tours tam da benimsediği bu görüşü anlatan yazısında öyle bir noktaya parmak basar ki, bu, aynı görüş konusunda kuşku uyandırmaya yeter: "İntihara, her durumda bir akıl hastalığının sonucu olarak mı bakılmalıdır? Bu zor

16 Deliliğin kendisi ne derecede salt bireyselse, o ölçüde gerçekte delilik kısmen toplumsal bir olaydır. Bu noktayı ileride yeniden ele alacağız.

17 Yazar burada "psychiatre" değil, eskiden dilimizde "ruh doktoru, akıl hastalıkları mütehassısı, deli doktoru" sözcükleriyle karşılanan "aliéniste"i kullanmaktadır. "Psikiyatr" kitabın yazıldığı tarihte yeni ve az kullanılır bir sözcüktü. (Ç.N.)

18 *Maladies mentales* (Akıl Hastalıkları), cilt I, s. 649.

19 A.g.y.,cilt I, s. 655.

20 *Du suicide*, s.137 vd.

soruyu burada kesin yanıtlamak gibi bir sav gütmeksizin şunu söyleyelim ki, deliliğin daha derin bir incelemesini yaptığımız, daha çok deneyimimiz olduğu ve daha çok deli gördüğümüz için genel olarak nedenini pek açıklayamadan, yanıtımız daha çok 'evet'ten yana olacaktır."[21] 1845'te Doktor Bourdin, yayımlandığı zaman tıp dünyasında az çok ses getirmiş olan bir broşürde aynı düşünceyi öne sürmüş ve de Tours kadar da ölçülü davranmamıştı.

Bu kuram iki ayrı yoldan savunulabilir ki öyle yapılmıştır. Ya da denilebilir ki intihar *sui generis*[22] bir hastalıktır, özel bir deliliktir. Yahut intiharı ayrı bir tür saymaksızın, bir ya da birçok çeşit deliliğin bir bölümü, bir evresi olduğu, ancak aklı sağlam kişilerde görülmediği söylenebilir. Birinci görüşü savunan Bourdin'dir. Esquirol ise tersine, öteki anlayışın en donanımlı temsilcisidir. "Yukarıdakilere göre," der, "intiharın bizim için pek çok nedenden ileri gelebilecek ve çok değişik niteliklerle ortaya çıkan bir olay olduğu görülüyor. Bu olay tek bir hastalığı belirleyemez. İntihara *sui generis* bir hastalık diyebilmek için genel birtakım öneriler ortaya sürüldü ve bunlar deneylerle çürütüldü."[23]

İntiharın akıl bozukluğundan gelen niteliğini göstermenin bu iki yolundan ikincisi, daha az güçlüdür ve -olumsuz deney ya da tersine deney diye bir şey olamayacağından- daha az ispatlanabilir niteliktedir. Çünkü intihar olaylarının hepsinin eksiksiz bir sayımını yapıp da her birinde akıl hastalığının etkisini göstermek olanaksızdır. Olsa olsa birtakım özel durumlardan söz edilebilir. Onlar da sayıları ne denli yüksek olursa olsun, bilimsel bir genellemeye temel olamazlar. Yine de birbirine ters örnekler doğru diye ileri sürülemez, her zaman olabilecek örnekler ortaya çıkabilir. Fakat öteki kanıt, doğru biçimde yön verilirse, bir sonuca vardırabilir. İntiharın

21 *Annales medico-psych* (Tıp-Psikiyatri Yıllıkları), cilt VII, s. 287.

22 Sui generis: Kendine özgü (E.N.)

23 *Maladies mentales* (Akıl Hastalıkları), cilt I, s. 528.

kendine özgü özellikleri ve ayrı evrimi olan bir delilik olduğu saptanabilirse, sorun çözülür. Her müntehir bir delidir.

Fakat intihar deliliği diye bir delilik var mıdır?

II

İntihara eğilim, doğası gereği başkalarına benzemeyen belirli bir eğilim olduğundan, deliliğin bir çeşidi olsa da ancak kısmi bir deliliktir ve tek bir edimle sınırlı kalır. Ancak tek bir durum ile ilgiliyse, bir akıl bozukluğu olayını gösterebilir. Birden çok duruma odaklanmışsa, söz konusu eğilimi o nesnelerin filancanın değil falancanın belirlediğini söyleyemeyiz. Akıl hastalıklarının geleneksel terminolojisinde bu sınırlı saçmalamalara monomani (saplantı) denilir. Saplantılı kişi, bilinci tek bir nokta dışında sapasağlam olan bir hastadır. Tek bir noktada eksiklik gösterir, o da kesin bir biçimde belirli, sınırlıdır. Örneğin, zaman zaman akılalmaz bir içme ya da çalma veya küfretme gereksinimi duyar. Fakat bunun dışında tüm edimleri, tüm düşünceleri dosdoğru şeylerdir. Şu halde, intihar deliliği diye bir şey varsa bu ancak bir saplantı olabilir. Zaten intihar çoğu zaman böyle nitelenegelmiştir.[24]

Konu tersinden ele alındığında, saplantı ya da monomani denilen bu özel hastalık türünü kabul ediyorsak, intiharın o çeşide sokulması da kolayca anlaşılabilir. Çünkü bu çeşit hastalıkları belirleyen, az önce anımsattığımız tanımlamaya göre, bunların zihnin işlemesinde önemli karışıklıklar yaratmamasıdır. Zihinsel yaşamın temeli, saplantılı kişide de sağlıklı kişide de aynıdır. Ne var ki birincide o temelden bir direk çekilip ayrılır ve büyük iz bırakır. Gerçekten de monomani, eğilimler dizisi içinde abartılı bir tutkudur sadece, abartılı bir tutku ve yanlış bir düşüncedir, ama öylesine yeğin, öylesine şiddetlidir ki ruhu avucuna alır ve ona hiçbir özgürlük bırakmaz. Örneğin, heves ya da tutku normalken sağlıksız bir

24 Bkz.Brierre de Boismont, s. 140.

niteliğe bürünür, öteki zihinsel işlemlerin tümünün felce uğramasıyla büyüklük saplantısına dönüşür. Şu halde, duyarlık biraz şiddetli bir hareketle zihinsel dengeyi bozdu mu saplantı meydana gelebiliyor. Görüldüğüne göre, intiharlar genellikle herhangi bir anormal tutkunun etkisi altında, o tutkunun enerjisini birden tüketmesiyle ya da uzun sürede geliştirmesiyle oluyor. Hatta insanda çok asal olan korunma içgüdüsünü etkisizleştirecek bir gücün gerektiği bile düşünülebilir. Öte yandan birçok müntehir, yaşamını bitiren o özel edim dışında, öteki insanlardan hiç de ayrılmaz. Bu nedenle intihar eden kişiye herhangi bir genel akıl bozukluğu yüklemek için bir neden yoktur. İşte intihar, saplantı genel başlığı altına alınarak akıl hastalıkları arasına böyle sokulmuştur.

Peki, saplantı diye bir şey var mıdır? Uzun süre saplantıların, yani monomani denilen durumun varlığından kuşkulanılmamıştır. Psikiyatrların tümü, kısmi akıl bozukluğu diye bir şey olduğunu hiç tartışmaksızın kabul ederlerdi. Sadece klinik gözlemle ispatlanmış olduğuna inanmakla kalınmaz, ayrıca ruhbilim derslerinin bir bütünleyicisi olarak da sunulurdu. İnsan zihninin birbirinden ayrı yetilerden, birbirinden ayrı güçlerden oluştuğu, bunların genellikle işbirliği ettiği, ancak bazen tek başlarına etki yapabildiği görüşü egemendi. Bundan ötürü de bu yeti ve güçlerinin ayrı ayrı hastalanabileceği olağan kabul edilirdi. İnsan istenç olmaksızın zekâ ve zekâ olmaksızın duyarlık gösterebiliyorsa, niçin duyarlık bozuklukları olmaksızın zekâ ya da istenç hastalığı -ya da bunun tersi- olmasındı? Aynı ilkeyi bu yetilerin daha özel biçimlerine uygulayarak, yaranın, yani hassas noktanın sadece tek bir eğilim, tek bir edim ya da tek bir düşünce ile ilgili olabileceği kabul ediliyordu.

Fakat bugün bu düşünce her yerde herkes tarafından bırakılmıştır. Elbette monomani diye bir şey olmadığı doğrudan doğruya sırf gözlem yolundan gidilerek ispatlanamaz. Fakat karşı çıkılmamış, itiraz görmemiş tek bir örnek verilemediği saptanmıştır. Hiçbir zaman klinik deneyim tam bir tecrit durumunda zihnin hastalıklı

bir eğilimine erişememiştir. Ne zaman yetilerden biri olumsuz etkilenirse, öteki yetiler de aynı zamanda etkilenir. Monomaniden yana olanlar, yani saplantı diye bir şey vardır diyenler, bu eşzamanlı olumsuz etkilenmeleri fark etmedilerse, gözlemlerini yanlış yürütmüşler demektir. Falret, "Örnek olarak," diyor, "zihni dinsel düşüncelerle tasalı olan ve dinsel saplantılı sınıfına sokulan bir akıl hastasını alalım. Bu adam Tanrı'dan esinlendiğini söyler. Kendisine tanrısal bir görev verilmiştir, dünyaya yeni bir din getirmektedir. *Bu, basbayağı kaçıkça bir düşünce*, diyeceksiniz, *adamın aklı, o bir dizi dinsel düşünce dışında başkalarınınki gibi işliyor.* Peki! Sorularınızı ona daha dikkatli sorun. Çok geçmeden fark edeceksiniz ki daha başka hastalıklı düşünceleri de varmış. Örneğin, dinsel düşüncelerine koşut olarak kendini beğenme eğilimleri bulursunuz. Yalnız dine yenilikler getirmek istemiyor, toplumu da yeniden biçimlendirmeyi amaçlıyormuş. Belki de kendini en parlak yazgıya layık görüyordur. Bu hastada büyüklük eğilimleri arayıp bulamadınız; o zaman da alçakgönüllülük ya da ezilmişlik düşünceleri ya da korku eğilimleri gözlemlersiniz. Dinsel düşüncelerle tasalanan hasta, kendini yok olmak üzere hissediyordur falan..."[25] Kuşkusuz bütün bu bozukluklara genellikle aynı kişide rastlanmaz, ama bunlar çok zaman birlikte bulunan bozukluklardır ya da hastalığın tek ve aynı anında birlikte değilse bile, birbirine az çok yakın evrelerde birbirlerini izledikleri görülür.

Nihayet şunu da belirtelim ki, bu özel durumlardan bağımsız olarak monoman, yani saplantılı oldukları ileri sürülen bu kişilerde zihinsel yaşamın öyle bir genel durumu vardır ki hastalığın tabanını oluşturur ve o hastalıklı düşünceler bunun yüzeyde görünen ve geçici olan dışavurumundan başka bir şey değildir. Onu oluşturan ya aşırı bir coşkunluk ya da son derecede derin bir çökkünlük, yani depresyon veya genel bir sapkınlıktır. Hepsinden de çok, gerek düşüncede gerek eylemde denge ve eşgüdüm eksikliği var demektir.

25 *Maladies mentales.*, s.437.

Hasta usunu işletir, düşünür, yine de düşünceleri eksiksiz olarak birbirine zincirlenemez. Saçma davranmaz, ama davranışında bir süreklilik yoktur. Şu halde, deliliğin bir parçada, kısıtlı bir parçada etkin olduğunu söylemek doğru olmaz. Delilik kavrama, anlama yetisinin içine girdi mi onu tümüyle kaplar.

Öte yandan saplantılar varsayımını dayandırdıkları ilke, bilimin bugünkü verileriyle çelişir. Eski *yetiler varsayımı* bugün pek yandaş bulamıyor. Bilinçli etkinliğin çeşitli biçimleri içinde ancak fizikötesi bir özün içinde birbirine kavuşan ve bütünlüklerini bulan, birbirlerinden ayrı güçler değil, birbirleri ile dayanışmada bulunan işlevler bulunduğu görülüyor. Yani ötekiler etkilenmeksizin işlevlerden birinin hırpalanması, olumsuz etki altında kalması olanaksızdır. Hatta bu iç içe geçme zihinsel yaşamda, organizmanın geri kalanındakinden daha yoğun bir biçimde yürür. Ruhsal işlevlerin açıkça birbirinden ayrı organları yoktur ki biri etkilendiğinde, ötekiler etkilenmeden kalsınlar. O işlevlerin ansefal dediğimiz kafa içindeki dağılımında kesinlik yoktur. Bunu, beynin bir bölümünün görevini yerine getirememesi durumunda, öteki bölümlerin kolayca birbirlerinin yerini tutması iyice gösterir. Yani iç içe oluşları, örtüşmeleri öyle ileri bir derecededir ki, deliliğin bazılarını etkileyip bazılarına dokunmaması olamaz. Keza deliliğin bir düşünceyi ya da özel bir duyguyu etkilemesi durumunda, ruhsal yaşamın kökünde bir bozulma görülmemesi olanaksızdır. Çünkü ne işaretlerin ne de eğilimlerin bağımsız bir yaşamı vardır. Bunlar üst üste yığılıp da ruhsal gücü oluşturacak minik maddeler, tinsel atomlar değildir ki! Yaptıkları, bilinçli merkezlerin genel durumunu dışarıdan göstermektir. Bundan ötürü de, söz konusu genel durum bozulmadan o işaretlerin, o eğilimlerin bozulması diye bir şey söz konusu olamaz.

Fakat kafamızın içindeki yüklerin yeri belirlenemezse, tam anlamıyla saplantı yoktur, olamaz. Görünürde yerel olan rahatsızlıklar, her zaman daha yaygın bir bozulmanın, karışıklığın sonucudur. Bunlar genel bir hastalığın özel ve ikincil göstergeleridir. Yani

monomani yoksa saplantı intiharı diye bir şey de yoktur ve intihar ayrı bir delilik türü değildir.

III

Fakat kişinin delilik durumunda intihar etmesi olasılığı yine de vardır. Şayet başlı başına intihar özel bir delilik değilse, hiçbir delilik biçimi yoktur ki *bundan intihar çıkmaz* denilebilsin. Düzensiz aralarla gelen bir durum, fakat sık geliyor. Bu sıklıktan onun sağlıklıyken hiç ortaya çıkmadığı ve akıl hastalığının kesin bir işareti olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz?

Böyle bir şey, sonuca acele varmak olur. Çünkü akıl hastalarının edimleri arasında onlara özgü olan, deliliği niteleyebilecek olanlar varsa da, bunun tersine, değişik bir biçime bürünmekle birlikte, sağlıklı insanların edimleriyle aynı olanlar da vardır. Herhangi bir nedene dayanmaksızın, *a priori* olarak denebilir ki intiharı bu iki öbekten birincisine, yani delilere özgü edimler arasına sokmak için bir neden yoktur. Kuşkusuz psikiyatrlar tanıdıkları müntehirlerin çoğunun akıl hastalığı işaretleri gösterdiğini söylerler; fakat bu tanıklık sorunu çözmeye yetmiyor. Çünkü böyle saptamalar fazlasıyla özettir. Zaten bu derece dar koşullarda gerçekleşmiş deneyden, genel bir yasa çıkarılamaz. O doktorların tanımış oldukları ve elbette akıl hastası olan müntehirlere bakıp da tanımadıkları, gözlemlemedikleri, ama sayıları daha fazla olan müntehirler hakkında bir sonuca varamayız.

Delilerce gerçekleştirilmiş intiharları ana özelliklerine göre sınıflandırmanın tek usçul yolu, akıl bozukluğundan ötürü olan intiharları belli başlı tiplere ayırmak ve istenç içi ölümlerin hepsinin bu hastalık tanımlamalarına girip girmediğini aramaktır. Başka bir anlatımla, intiharın akıl hastalarına özgü bir edim olup olmadığını öğrenmek için, intiharın akıl hastalığı içinde aldığı biçimleri belirlemek ve sonra etkilediği kişilerin yalnızca akıl hastaları olup olmadığını görmek gerekir.

Genellikle uzmanlar deli intiharlarını sınıflandırmaya pek önem vermemişlerdir. Yine de en önemlilerin aşağıdaki şu dört tipte toplandığını düşünebiliriz. Bu sınıflandırmanın ana çizgileri Jousset ve Moreau de Tours'dan alınmıştır.[26]

I. *Mani intiharı.* Bu ya sanrılardan ya da düzensiz, kurala gelmeyen düşüncelerden ileri gelir. Hasta sanrısal bir tehlike ya da utançtan kurtulmak veya yüksek bir yerden aldığı gizemli bir buyruğu yerine getirmek amacıyla kendini öldürür.[27] Fakat bu intiharın gerekçeleri ve gelişme biçimi kaynağındaki hastalığın, yani maninin genel niteliklerini yansıtır. Maniyi belirleyen şey, ileri derecedeki değişkenliğidir. Manyakların kafasında pek değişik, hatta tam çelişkili düşünceler ve duygular sıradışı bir hızla birbirini izler. Sürekli bir burgaç içindedirler. Bir bilinç durumu yerleşir yerleşmez, yerini bir başka bilinç durumu alır. Mani intiharını belirleyen dürtüler için de aynı şey söylenebilir. Bunlar ortaya çıkar ve baş döndürücü bir hızla kaybolur ya da biçim değiştirir. Birdenbire ortaya çıkan sanrı ya da saçmalama kişiyi kendini yok etmeye iter; bunun sonucu olarak da intihar girişimi dediğimiz şey meydana gelir. Sonra bir anda sahne değişir ve deneme başarısız olmuşsa, yenilenmez. Hiç değilse bir süre yinelenmez. İleride intihar olsa bile bu, başka bir nedenden olacaktır. En önemsiz görünen bir olaycık bile, bu ani değişiklikleri tetikleyebilir. Bir gün bu çeşit bir hasta kendini öldürme niyetiyle çoğu noktası pek derin olmayan bir akarsuya kendini atar. Batıp boğulabileceği bir derinlik araştırırken bir gümrükçü bunu görüp durumundan kuşkulanarak silahını üzerine doğrultur. Sudan çıkmazsa

26 Bkz. *Dict. de médecine et de chirurgie prat.* (Tıp ve Pratik Cerrahi Sözlüğü) *suicide* (intihar) maddesi.

27 Bu sanrıları hastaya karşı karşıya bu lunduğu tehlikeleri yanlış gösterecek, örneğin pencereyi kapı sandıracak sanrılarla karşılaştırmamalı. Bu ikinci durumda intihardan değil, daha önce verdiğimiz tanımlamaya göre "kaza sonucu ölüm"den söz edilebilir.

ateş edeceğini söyler. Bizim hasta dönüp uslu uslu evine gider ve bir daha intiharı düşünmez.[28]

II. *Melankoli intiharı.* Bu, çok genel bir çökkünlük ve üzgün olma durumuna bağlıdır. Üzüntü o dereceye varmıştır ki, artık hasta çevresindeki kişi ve nesnelerle arasındaki ilişkileri sağlıklı biçimde değerlendiremez durumdadır. Hazzın onun için bir çekiciliği kalmamıştır. Her şeyi kara görür. Yaşam ona sıkıcı ve acılı gelir. Bütün bunlar sürekli olduğu gibi, intihar düşüncesi de sürekli ve çok sabittir. Bu düşüncelerin dayandığı gerekçeler her zaman gözle görülürcesine aynı kalır. Sağlıklı ana babadan olan bir genç kız, çocukluğunu kent dışında geçirdikten sonra, on dört yaşındayken eğitimini tamamlamak üzere o çevreden uzaklaşmak zorunda kalır. O andan başlayarak anlatılamaz bir iç sıkıntısı duymaya başlar. Yalnızlıktan hoşlandığı pek belli olmaktadır. Bu durumu, çok geçmeden hiçbir şeyin dağıtamadığı bir ölüm isteğine dönüşür. "Saatler boyu zor soluk alarak, kötü bir olayın meydana gelmesinden korkan bir kişi gibi, hareketsiz ve gözleri yere dikili kalıyor. Kendini ırmağa atmaya kararlı, kimse onu kurtarmaya gelemesin diye gözlerden en uzak yeri arıyor."[29] Yine de tasarladığı edimin bir cinayet olduğunu anlayarak bir süre için vazgeçer. Fakat bir yıl sonra, intihar eğilimi daha güçlü olarak geri gelir ve girişimler kısa aralıklarla birbirini izler.

Çoğu zaman bu genel umutsuzluk tablosuna sanrılar ve saçma düşünceler de eklenir ve bu, kişiyi doğrudan doğruya intihara götürür. Ancak bunlar az önce manyaklarda gördüklerimiz gibi değişken değildir. Tersine, kaynaklandıkları genel durum gibi sabittirler. Kişinin yakasına sarılmış korkular, kendine yönelttiği eleştiri ve suçlamalar, duyduğu üzüntüler hep aynıdır. Şu halde bu gruptaki intihar, tıpkı bir önceki grupta olduğu gibi uydurma nedenlerden ileri geliyorsa da kronik oluşuyla ondan ayrılır. Nitekim çok musallattır. Bu öbekteki hastalar uygulama yollarını sakince hazırlarlar. Hatta

28 Bourdin, a.g.y., s. 43.

29 Falret, *Hypocondrie et suicide* (Hipokondriya ve İntihar), s.299–307.

amaçlarının peşinden ısrarla gidişlerinde inanılmaz bir beceri vardır. Manyak kişideki sürekli değişkenliğe hiç benzemeyen, amaçta direnme vardır. Birinci öbekte kalıcı nedenlere dayanmayan geçici patlamalar, ikincideyse kişinin genel karakterine bağlı bir süreklilik durumu gözlemlenir.

III. Saplantı intiharı. Bunda intihara neden olan ne gerçek ne uydurma hiçbir neden yoktur, sadece bir ölüm saplantısı vardır ve bu, gerçekte akla gelen herhangi bir neden olmaksızın hastanın tinsel varlığını eline almıştır. Hasta, herhangi bir makul neden olmadığını bilmekle birlikte, kendini öldürme isteğine saplanmıştır. Bu içgüdüsel bir gereksinimdir ve düşüncenin de usavurmanın da bunun üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Hepsi de birer monomani olarak adlandırılan çalma, öldürme, yakma gereksinimleri gibi bir durumdur. Kişi isteğinin saçma bir istek olduğunu fark ettiğinden, önce onunla başa çıkmaya çalışır. Fakat bu direnci süresince hep üzgün ve baskı altındadır; göğüsboşluğunda, canevi denilen yerde kendisine büyük kaygı veren bir sıkıntı duyar ve bu her gün artar. Bu nedenle bu çeşit intihara *kaygı intiharı* dendiği de olur. Aşağıdaki kısa parçada bir hastasının Brierre de Boismont'a anlattıkları veriliyor. Sözleri bu durumu çok iyi canlandırıyor: "Bir ticarethanede çalışıyorum; işimin gerektirdiklerini uygun bir biçimde yerine getiriyorum, fakat kurulu bir makine gibiyim. Bana söylenen bir söz, sanki boşlukta çınlıyor gibi. En büyük sıkıntım intihar düşüncesinden geliyor. Bundan bir an bile kurtulamıyorum. Bir yıldır bu dürtünün içindeyim. Başlangıçta hafifti. Aşağı yukarı iki ay var ki nereye gitsem peşimden geliyor. Hâlbuki kendimi öldürmem için bir neden de yok. Sağlığım yerinde. Ailemden kimsenin böyle bir hastalığı olmamış. Bir kaybım yok. Aldığım para bana yetiyor; bulunduğum yaşın zevklerini tatmama olanak veriyor."[30] Fakat hasta savaşmaktan vazgeçip de kendini öldürme kararı verir vermez, içinde bulunduğu yürek sıkıntısı yok olur, dinginlik geri gelir. İntihar girişimi sonuç

30 *Suicide et folle-suicide* (İntihar ve Deli İntiharı), s. 397.

vermezse, bazen bu sonuçsuz girişim bile, o hastalıklı hevesi yatıştırmaya yeter. Sanki hasta içinden bu dürtüyü söküp atmış gibidir.

IV. *İtkisel ya da otomatik intihar.* Bir önceki gibi, bu da görünür bir gerekçeden yoksundur. Ne gerçeklikte ne de hastanın düşleminde herhangi bir nedene dayanır. Farkı, kısa ya da uzun bir süre zihni kovalayan ve istenci derece derece eline geçiren bir saplantı değil de, birden gelen ve direnmek için arada herhangi bir boşluk bulunmayan bir itki tarafından üretilmiş olmasıdır. Bir anda ve tümüyle gelişmiş biçimde ortaya çıkar, edimi ya da en azından bir başlangıcı tetikler. Bu birden oluş, yukarıda mani hakkında söylediklerimizi andırıyor. Ne var ki mani intiharının her zaman saçma da olsa bir nedeni vardır. Kişinin saçma düşüncelerinden doğar. Hâlbuki bunda, yani itkisel intiharda, intihar eğilimi daha önceden kendisini belli edecek hiçbir zihinsel belirti olmaksızın birden patlar ve sonuçlarını tam bir otomatizmle ortaya koyar. Kişinin gözüne ilişen bir bıçak, kenarında yürüdüğü bir uçurum vb. anında intihar düşüncesini doğurur ve arkasından edimin kendisi öyle bir hızla gelir ki çoğu zaman hasta olan bitenin farkında olmaz. "Bir adam sakin sakin dostlarıyla sohbet etmektedir; birden atılır, parmaklığı aşar ve suya düşer. Hemen çıkarıldığında kendisine bu davranışının nedeni sorulur. Hiçbir şey bilmemektedir. Kendisine karşın kendisini sürükleyen bir güce yenilmiştir."[31] "Garip olan şu ki," der bir başkası da "pencereden nasıl atladığımı da o sırada zihnime egemen olan düşünceyi de hiç anımsamıyorum. Kendimi öldürmek diye bir şey yoktu ki aklımda. Ya da en azından öyle bir şey olduğunu anımsamıyorum şimdi."[32] Sayıları pek çok olmasa da itkinin doğuşunu duyumsayan ve ondan, yani itkiden kaçarak ölümün üzerlerindeki çekici etkisinden kurtulmayı başaran hastalar da vardır.

Özetlersek, akıl rahatsızlığından doğan her intihar ya herhangi bir gerekçeye dayanmıyor ya da tümden düşsel birtakım gerekçeleri

31 Brierre, a.g.y., s. 574.

32 A.g.y., s. 314.

var. Oysa birçok intihar biliriz ki bu iki öbeğin hiçbirine girmez. Birçoğunun gerekçesi vardır ve bu gerekçeler gerçeklik içinde bir tabana dayanır. Şu halde her müntehire deli diye bakarsak, sözcükleri doğru anlamından saptırmış oluruz. Yukarıda niteliklerini belirlediğimiz bütün müntehirler arasında, zihni sağlıklı kişilerdekilerden en zor ayırt edilebilen melankolik müntehirdir. Çünkü çoğu zaman kendini öldüren normal insan da tıpkı akıl hastası gibi, bir umutsuzluk ve çökkünlük içindedir. Fakat ikisinin arasında her zaman şu fark vardır; birincinin durumu ve o durumdan doğan edim nesnel bir nedenden yoksun değildir. Hâlbuki ikincide, yani melankoli hastasında kişinin durumu ve ediminin dış koşullarla hiçbir ilişkisi yoktur. Kısaca nasıl yanılsamalar ve sanrılar normal algılardan ayrılıyorsa, nasıl otomatik itkiler düşünüp taşınılarak meydana getirilmiş edimlerden ayrılıyorsa, akıl bozukluğu intiharları da ötekilerden öyle ayrılır. Gerçi birinden ötekine kesinti olmaksızın geçiliyor, ama bu onları belirleme için bir nedense, o zaman genel olarak sağlığı hastalıkla karıştırmak, ikisini bir tutmak gerekir, çünkü hastalık sağlığın bir çeşidi, bir değişkesidir. Yine de normal kişilerin hiç intihar etmediğini, kendini öldürenlerin sadece herhangi bir anormallik taşıdığını saptasak bile, deliliği intiharın zorunlu bir koşulu sayamayız. Çünkü bir akıl hastası sadece ortalamadan biraz farklı düşünen ya da davranan kişi değildir.

Görüleceği üzere, intiharı deliliğe sıkıca bağlamak için, sözcüklerin anlamı keyfi olarak daraltılmıştır. Esquirol, "Sadece soylu ve iyiliksever düşüncelere kulak verip de" der, "kendini kesin bir tehlikeye atan intihar etmiyordur, kurallara uymak, ettiği yemine bağlı kalmak için, ülkesinin kurtuluşu için kendini kaçınılmaz bir ölüme atıp feda etmektedir."[33] Örnek olarak da Decius'u, d'Assas'ı[34] göstermektedir.

33 *Maladies mentales* (Akıl Hastalıkları), cilt I, s.529.

34 Publius Decius Mus, Romalı devlet adamı ve asker (İÖ 4. yy). Savaşta bile bile kendini feda etmesiyle ünlüdür. Louis d'Assas du Mercou (1733–1760) Fransız generali. Büyük fedakârlıklar gösterdiği Yedi Yıl Savaşı'nda ölmüştür. (Ç.N.)

Keza Fairet de Curtius, Codrus, Aristodem'i[35] müntehir saymaz.[36] **Bourdin sadece** dinsel inanç ya da politik inanış nedeniyle meydana **gelmiş tüm** intiharlar için değil, aynı zamanda aşırı sevgi nedeniyle gerçekleştirilenler için de aynı dışlamayı ileri sürer. Fakat biliyoruz ki doğrudan doğruya intiharı belirleyen gerekçelerin niteliği onu tanımlayamaz ve tanımlayamadığı için de intihar olmayan ölümlerden ayıramaz. Doğacak sonuçlardan tümüyle bilgisi olarak, hastanın kendisi tarafından gerçekleştirilen bir edimden doğan bütün ölümler, amaç ne olursa olsun, öyle çok sayıda önemli noktada birbirlerine benzerler ki onları ayrı öbeklere koyamayız. Olsa olsa bir türün alt-türleri olabilirler. Yine de böyle ayırımlar yapabilmek için, kurbanın izlediği ve az çok tartışmalı olan amaç ölçütünden başka ölçütler gerekir elimize. İşte, demek ki içinde delilik bulunmayan hiç değilse bir intihar öbeği belirleyebildik. Ancak bir kez ayrıcalıklara, kurala uymayanlara kapıyı araladık mı bunun sonu gelmez ve kapıyı kapatamayız. Çünkü çok özgeci tutkular etkisinde gerçekleşen bu ölümlerle, o kadar belirgin olmayan nedenlere dayanan ölümler arasında kesinti, kopma yoktur. Bir çeşitten ötekine duyumsanamaz bir inişle geçilir. Yani birinciler intiharsa, ikincileri öyle adlandırmamak için bir neden yoktur ortada.

Şu halde pek çok intihar vardır ki akıl bozukluğundan ileri gelmez. Bunları şu iki işaretten tanırız: Birincisi isteğe, niyete bağlı olarak gerçekleştirilirler; ikincisi o istekte, niyette yer alan işaretler hiç de sanrısal değildir. Görüyoruz ki birçok kez kurcalanan, evirilip çevrilen bu sorun özgürlük kavramı ortaya konmadan çözülebiliyormuş. Her müntehirin deli olup olmadığını öğrenmek için özgür davranıp davranmadıklarını araştırmadık. Sadece değişik intiharların gözlemlenmesinden çıkan ampirik, yani görgül niteliklere dayandık.

35 Curtius, (İÖ IV yy) yaşamı ve ölümü efsanelere karışmış Romalı bir kahraman. Codrus ya da Kodros, Dorlarla Atinalılar arasındaki savaşta kendini feda ettiğine inanılan efsanevi Atina kralı. Aristodemos, Sparta ile Mesinya arasındaki savaşta kahramanlıklar göstermiş olan Mesinyalı. (Ç.N.)

36 *Hypochondrie et suicide*, s.3.

IV

Mademki akıl hastalarının intiharı, intiharların tümünü değil de sadece bir bölümünü oluşturuyor, o halde akıl hastalığına neden olan psikopatik durumlar, intihara olan ortak eğilimi bütünlüğü içinde açıklamaya yetmez. Fakat tam akıl hastalığıyla, zekânın tam dengeli durumu arasında pek çok ara durum vardır. Bunlar genellikle nevrasteni ortak adı altında toplanan çeşitli anormalliklerdir. O halde bizi ilgilendiren olayın ortaya çıkışında, deliliğin olmaması durumunda, bu çeşitli anormalliklerin önemli bir işlevi olup olmadığı araştırmamız gerekir.

Sorunu ortaya koyan akıl hastalığı kaynaklı intiharın varlığıdır. Çünkü sinir sisteminin derin bir bozukluğu hiçten bir intihar yaratmaya yetiyorsa, daha küçük bir bozukluğun, daha küçük ölçüde olmak üzere aynı sonuca götürmesi gerekir. Nevrasteni bir çeşit tam gelişmemiş deliliktir. Bundan ötürü de vereceği sonuçlar birbirinin eşidir. Akıl rahatsızlığından çok daha yaygın bir durumdur. Hatta gittikçe daha genelleşmektedir. O halde böyle adlandırılan anormalliklerin bütünü intihar oranını değiştiren etmenlerden biri olabilir.

Öte yandan anlıyoruz ki nevrasteni, kişiyi intihara eğilimli hale getirebiliyor. Çünkü nevrastenikler yaradılışları gereği acı çekmeye adeta yazgılıdırlar. Gerçekten de acının genellikle sinir sisteminin çok güçlü bir sarsıntısından doğduğunu biliyoruz. Çok yeğin bir sinir dalgası çok zaman acı verir. Fakat sınırı aşıldığında acının başladığı bu en üst düzey yeğinlik kişiye göre değişiyor. Sinirleri daha dirençli olanda o yeğinlik daha yüksek derecede, ötekilerde daha azdır. Bundan ötürü de sinirleri dirençli olmayanda acı bölgesine daha önce giriliyor. Nevropat olan kişide her türlü etkilenme rahatsızlık, huzursuzluk nedenidir, her hareket yorgunluktur. Sinirleri sanki yüzeyde, açıktaymış gibi en ufak bir temasta etkilenir. Genellikle en sessiz işlevler olan fizyolojik işlevlerin yerine getirilmesi, böyle bir hasta için acılı duyulanımlara yol açar. Gerçi bunun tersine, zevk bölgelerinin düzeyi de daha alçaktır, çünkü zayıf düşmüş bir sinir sisteminin bu

derecede etkilenirliği, onu, normal bir organizmayı sarsamayacak uyarmalara açık kılmaktadır. Bu nedenledir ki pek önemsiz olaylar böyle bir kişiye ölçüsüz bir zevk verebilir. Buna bakıp da bir yandan kazandığını, öte yandan yitireceğini ve mücadeleyi yürütebilmekte öteki insanlar kadar dayanıklı olmasının bundan ileri geldiğini düşünebiliriz. Hâlbuki durum hiç de böyle değildir ve kişinin zayıflığı somut bir gerçektir. Çünkü ortalama yaşam koşullarının sıklıkla tekrarladığı etkilenmeler her zaman belli bir güçtedirler. Bu nedenle hasta için yaşam yeterince ılımlı ve dingin olmama tehlikesi taşımaktadır. Herhalde yaşamdan çekilebilse, kendine dışarıdaki gürültünün ancak hafif bir biçimde ulaşacağı özel bir yer yaratabilse fazla acı çekmeden yaşayabilir. Bunun içindir ki bazen onun kendisine acı veren dünyadan kaçtığını, yalnızlığı aradığını görürüz. Fakat kalabalığın arasına karışmak zorundaysa, kendi hastalıklı kırılganlığını dış çarpışmalara karşı özenle koruyamıyorsa, zevkten fazla acı çekmesi olasılığı çok baskındır. Şu halde bu çeşit organizmalar için intihar düşüncesi elverişli bir ortamdır.

Nevropata hayatı zindan eden sadece bu değildir. Sinir sistemindeki çok ileri derece duyarlığın sonucu olarak düşünce ve duyguları da her zaman kararsız bir dengededir. En hafif izlenimler bile, onda anormal bir sarsıntı yarattığından zihinsel örgütlenmesi her an baştan sona sarsılır ve bu sürekli sarsmaların etkisi altında kendini belli biçimde sabitleyemez. Her an oluş sürecindedir. Sağlamlaşabilmesi, güçlenebilmesi için geçmişteki deneyimlerin etkilerinin sürekli olması gerekir, hâlbuki deneyimler durmaksızın yıkılmakta, ani değişimlerce alınıp götürülmektedir. Oysa sabit ve istikrarlı bir ortamda yaşam sürdürebilmek, ancak o kişinin işlevleri de aynı düzeyde ise mümkündür. Çünkü yaşamak dışarıdan gelen uyarmalara uygun biçimde yanıt vermektir ve uyumlu alışveriş ancak zamanın ve alışkanlığın yardımıyla yerleşebilir. Bu alışveriş bazen kuşaklar boyu süren, sonuçları kısmen kalıtsal hale gelmiş, bundan dolayı harekete geçmek gerektiği zamanlarda yeni baştan başlatılması olanaksız arayışların

bir ürünüdür. Şayet aksine, eylem anında her şeyin yeniden yapılması gerekiyorsa, uyum alışverişi olması gerektiği gibi olamaz. Bu istikrar sadece fiziksel ortamla olan ilişkilerimizde değil, aynı zamanda toplumsal ortamla aramızdakilerde de bize gereklidir. Örgütlenmiş belirli bir toplumda birey, ancak aynı biçimde belirli bir zihinsel ve tinsel yapıya sahipse ayakta kalabilir. Nevropatta eksik olan da budur. İçinde bulunduğu sarsıntılı durumdan ötürü koşullar onu hep hazırlıksız yakalar. Onlara yanıt vermeye hazırlıklı olmadığından özgün davranış biçimleri yaratmak zorunda kalır. İşte nevropatın pek bilinen yenilik zevki bundan ileri gelir. Fakat geleneksel durumlara uyulması amaçlanıyorsa, öyle doğaçlamadan bulunan çözümler, deneyimlere dayanan çözümler karşısında pek bir ağırlık taşımaz ve çoğu zaman başarısız olur. Bunun içindir ki toplumsal dizge yerine ne denli iyi oturmuşsa, nevropat gibi hareketli bir bireyin o toplumda yaşaması o denli zor olur.

Bu durumda genellikle müntehirler arasında en çok bu psikolojik tipe rastlanması olağan gelmektedir. Şimdi, bu salt bireysel durumun intiharların gerçekleşmesindeki payını araştıralım. Elbette dış koşullar o bireysel duruma biraz yardım eder, ama o bireysel durum intiharı tetiklemeye yeter mi? Yoksa o bireysel durum, bireyleri onların dışında bulunan ve olayın nedenlerinin tek yapıcısı olan güçlerin etkisine daha açık, daha erişilebilir kılmaktan başka bir sonuç vermez mi?

Sorunu doğrudan doğruya çözebilmek için intiharın çeşitlerini nevrasteninin çeşitleriyle karşılaştırabilmek gerekirdi. Ne yazık ki elimizde böyle bir istatistik yok. Fakat yine de bir yoldan birtakım veriler bulup bu sorunu çözebiliriz. Mademki delilik sinir bozulmasının, sinir yozlaşmasının çapı genişlemiş bir biçiminden başka bir şey değil, o halde önemli bir yanılgıya düşme tehlikesi olmadan, sinirleri soysuzluğa uğramış kişilerin sayısının delilerin sayısı gibi değiştiğini kabul edebilir ve buna dayanarak da delileri ötekilerin yerine koyarak hesabımızı yapabiliriz. Bu yolun ayrıca şöyle bir üstünlüğü olacak ki, intiharların tüm zihinsel anormalliklere olan oranını genel olarak saptayabileceğiz.

Şu olgu zihinsel anormalliklere sahip olmadıkları bir önem yükler: Delilik gibi intihar da kırsaldan çok kentsel alanda yaygındır olgusu. İntiharın da delilik gibi artıp eksildiği düşünülüyor. Bu da intiharın deliliğe bağlı olduğunun sanılmasına yol açıyor. Fakat bu koşutluğun ille de bir neden-sonuç ilişkisi göstermesi gerekmez. Pekâlâ bir rastlantı olabilir. Zaten intiharın tabi olduğu toplumsal nedenler, ileride göreceğimiz gibi, kentsel uygarlığa sıkı sıkıya bağlıdır ve bunlar en çok büyük merkezlerde yeğinlik gösterirler. Şu halde psikopatik durumların intihar üzerindeki olabilecek etkilerini ölçmek için, bunların aynı olayın toplumsal koşulları gibi değiştiği durumları bir yana bırakmak gerekir. Çünkü bu iki etmen aynı yönde işlediği zaman nihai sonuçta her birine düşen payı ayırmak olanaksızdır. Bu iki etmene sadece birbirleriyle ters orantılı oldukları durumda bakmak gerekir. Hangisinin belirleyici olduğunu ancak aralarında bir zıtlık çıktığında bilebiliriz. Şayet zihinsel bozukluklar kendilerine bazen yakıştırılan asal işlevi yerine getiriyorsa, varlığını birtakım özel etkilerle -toplumsal koşullar bunları sıfıra indirme eğiliminde olsa da- belli edeceklerdir; buna karşı bireysel koşullar tersine işlerken, toplumsal koşulların ortaya çıkması engellenecektir. Oysa aşağıda verdiğimiz olgular, kuralın bunun tersi olduğunu ispatlamaktadır:

1° Bütün istatistikler akıl hastanelerinde kadın hasta sayısının erkeklere göre biraz daha fazla olduğunu gösterir. Oran her ülkede aynı değildir, ama aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzerde 54 ya da 55 kadına 46 ya da 45 erkek düşmektedir.

	Yıllar	100 hastada	100 hastada		Yıllar	100 hastada	100 hastada
		Erkek	Kadın			Erkek	Kadın
Silezya	1858	49	51	New York	1855	44	56
Saksonya	1961	48	52	Massachusetts	1854	46	54
Württemberg	1853	45	55	Maryland	1850	46	54
Danimarka	1847	45	55	Fransa	1890	47	53
Norveç	1855	45	56	Fransa	1891	48	52

Koch onbir ülkede akıl hastalarının tümünü kapsayan sayım sonuçlarını bir araya getirmiştir. Erkek kadın karışık olarak 166.675 deliden 78.584'ünün erkek, 88.091'inin kadın olduğunu bulmuştur. Bu, 1.000 erkekten 1,18'inin, 1.000 kadından da 1,3'ünün akıl hastası olduğunu göstermektedir.[37] Mayr da benzer rakamlar çıkarmıştır.

Kadınlarda fazla oluşunun nedeninin, sadece erkek delilerde ölümün kadın delilerde ölümden yüksek olması ileri geliyor olabilir mi sorusu akla gelebilir. Gerçekten Fransa'da akıl hastanesinde ölen 100 akıl hastasından 55 kadarı erkektir. Yani herhangi bir zamanda yapılacak bir sayımda kadınların sayısının daha yüksek olması, kadının deliliğe daha yatkın olduğunu değil, başka her durumda olduğu gibi, bu durumda da kadının uzun yaşam bakımından erkekten daha avantajlı olmasından gelir.

Tablo IV

Toplam intiharlar içinde iki cinsin payları

		İntihar sayısı		100 intiharda	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Avusturya	1873-77	11.429	2.478	82.1	17.9
Prusya	1831-40	11.435	2.534	81.9	18.1
Prusya	1871-76	16.425	3.724	81.5	18.5
İtalya	1872-77	4.770	1.195	80	20
Saksonya	1851-60	4.004	1.055	79.1	20.9
Saksonya	1871-76	3.625	870	80.7	19.3
Fransa	1836-40	9.561	3.307	74.3	25.7
Fransa	1851-55	13.596	4.601	74.8	25.2
Fransa	1871-76	25.341	6.839	78.7	21.3
Danimarka	1845-56	3.324	1.106	75.0	25.0
Danimarka	1870-76	2.485	748	76.9	23.1
İngiltere	1863-67	4.905	1.791	73.3	26.7

Fakat yine de mevcut akıl hastalarının içinde kadın sayısı, erkek sayısından fazladır. Şu halde şayet -akla uygun geldiği üzere- delilerin sinir hastası olduğunu kabul ediyorsak, şunu da kabul etmemiz gerekir ki kadın nevrasteni hastası erkeklerden çoktur. Bunun sonucu

37 Koch, *Zur Statistik der Geisteskrankheiten* (Akıl hastalıkları istatistikleri), Stuttgart, 1878, s. 73.

olarak şu söylenebilir: İntiharların nevrasteniye oranı bir neden sonuç ilişkisiyse, kadınlar erkeklere oranla daha çok intihar edecektir. Ya da en azından onlar kadar intihar edeceklerdir. Çünkü onlarda ölüm oranının düşük olduğunu hesaba katarak ve sayımlar üzerinde gerekli düzeltmeleri yaparak varabileceğimiz sonuç, kadınlarda deliliğe eğilimin erkeklerdekine hemen hemen eşit olduğudur. Çünkü ölüm sayısında kadınlarda görülen düşüklük, hastanede bulunanların sayısında görülen yükseklikle dengeleşmektedir. Oysa intihara eğilimleri erkeklerinkinden fazla ya da eşit olmak şöyle dursun, intihar açıkça erkeklerde görülen bir edimdir. Oran, Tablo IV'te görüldüğü gibi, ortalama bire dörttür. Fakat bu eğilim hiç de psikopati etmeni gibi değişim göstermez. Psikopati etmenini ister her yıl kaydedilen yeni olayların sayısına istersek belli bir zamandaki akıl hastalarının sayısına göre değerlendirelim, durum böyledir.

Tablo V

Değişik dinsel inanç gruplarında delilik eğilimi[38]

		1000 kişide deli sayısı		
		Protestan	Katolik	Yahudi
Silezya	1858	0.74	0.79	1.55
Mecklenburg	1862	1.36	2.0	5.33
Baden Dükalığı	1863	1.34	1.41	2.24
Baden Dükalığı	1873	0.95	1.19	1.44
Bavyera	1871	0.92	0.96	2,86
Prusya	1871	0.80	0.87	1.42
Württemberg	1832	0.65	0.68	1.77
Württemberg	1853	1.06	1.06	1.49
Württemberg	1875	2.18	1.86	3.96
Hessen Graündükalığı	1864	0.63	0.59	1.42
Oldenburg	1871	2.12	1.76	3.37
Bern Kantonu	1871	2.64	1.82	

2° Tablo V'te çeşitli inanç gruplarında deliliğe eğilim görülüyor. Deliliğin Yahudiler arasında öteki inanç gruplarına oranla daha fazla olduğu görülüyor. Şu halde sinir sisteminin öteki hastalıklarının

38 Koch'dan alıntılanmıştır, a.g.y., s.108-109.

da onlar arasında aynı oranlarda olduğu düşünülebilir. Hâlbuki tam tersine orada intihara çok zayıf bir eğilim vardır. Aşağıda intihar eğiliminde en az rol oynayan dinin Yahudilik olduğunu göreceğiz.[39] Bundan ötürü de bu durumda, intihar psikopatik olayların bir uzantısı olmak şöyle dursun, onlarla ters orantılıdır. Elbette bu olaydan sinirsel ve zihinsel yüklerin, sıkıntıların insanı intihardan koruduğu sonucu çıkarılmamalıdır. O yükler, o sıkıntılar en ileri durumdayken intihar böylesine azalabildiğine göre, intihar üzerindeki etkileri çok az olsa gerek.

Sadece Katoliklerle Protestanları karşılaştırırsak ters orantının bu derecede genel olmadığı görülecektir; ancak yine de sık rastlanan bir durumdur. Katoliklerde deliliğe eğilim Protestanlara oranla 12'de 4 daha azdır. Aralarında çok zayıf bir fark vardır. Hâlbuki XVIII. tabloda[40] göreceğiz ki ayrıcalıksız her yerde, Katoliklerde intihar Protestanlara oranla çok daha azdır.

3° İleride anlatıldığı gibi,[41] her ülkede intihar eğilimi çocukluktan başlayarak çok ileri yaşlara kadar artarak gider. 70–80 yaşlarından sonra bu eğilim biraz zayıflarsa da bu zayıflama pek hafiftir. Bu gerilemeye karşın 70–80 yaşlarında intihar eğilimi olgun yaştakinden iki, üç kat daha fazladır. Deliliğin en sık ortaya çıktığı yaş dilimiyse, tersine olgun yaş dönemidir. Tehlikenin en yüksek olduğu zaman otuz yaşma doğru olan yıllardır.[42] . Bu yaştan sonra azalmakta ve yaşlılıkta en az inmektedir. Eğer intiharın nedneleri ile akıl hastalıklarının nedenleri farklı nitelik taşımıyor olsalardı böyle bir zıtlığı açıklamak mümkün olmazdı

Her yaştaki intihar oranı, aynı dönemde ortaya çıkan delilik olaylarının görece sıklığıyla değil de akıl hastaları sayısıyla karşılaştırılırsa, herhangi bir koşutluk bulunmadığı görülür. Delilik, nüfusun tümüne oranla 35 yaşına yaklaşanlarda daha çoktur. 60 yaşına kadar oran aşağı yukarı aynı kalır. 60 yaştan sonra oran hızla küçülür. Yani intiharlar en yüksek

39 Bkz.İleride Birinci Kitap, Bölüm II.

40 Bkz. Aşağıda, Birinci Kitap, Bölüm II.

41 Bkz. Tablo IX.

42 Koch, a.g.y., s. 139-146.

noktadayken, delilerin toplam nüfusa oranı en düşük noktadadır. Daha önce her ikisinin değişmeleri arasında düzenli bir ilişki kurulamaz.[43]

Tablo VI

Bazı Avrupa ülkelerinde intiharla delilik arasındaki oran

A

	100.000 kişide deli sayısı	Yıl	1.000.000 kişide intihar sayısı	Yıl	Ülkenin delilik sıralamasındaki yeri	Ülkenin intihar sıralamasındaki yeri
Norveç	180	1855	107	1851-55	1	4
İskoçya	164	[illegible]5	34	1856-60	2	8
Danimarka	125	1847	258	1846-50	3	1
Hanover	103	1856	13	1856-60	4	9
Fransa	99	1856	100	1851-55	5	5
Belçika	92	1858	50	1855-60	6	7
Württemberg	92	1853	108	1846-56	7	3
Saksonya	67	1861	245	1856-60	8	2
Bavyera	57	1858	72	1846-56	9	6

B[44]

	100.000 kişide ölü sayısı	Yıl	1.000.000 kişide intihar sayısı	Yıl	İntiharların ortalaması
Württemberg	215	1875	180	1875	107
İskoçya	202	1871	35		
Norveç	185	1865	85	1866-70	63
İrlanda	180	1871	14		
İsveç	177	1870	85	1866-70	
İngiltere ve Galler	175	1871	70	1870	
Fransa	146	1872	150	1871-75	164
Danimarka	137	1870	277	1866-70	
Belçika	134	1868	66	1866-70	
Bavyera	98	1871	86	1871	153
Avusturya	95	1873	122	1873-77	
Prusya	86	1871	133	1871-85	
Saksonya	84	1875	272	1875	

43 Koch, a.g.y., s. 81.

44 Tablonun birinci bölümü DECHAMBRE sözlüğündeki "Akıl hastalığı" maddesinden (cilt III, s. 34), ikinci bölümü de Öttingen'in Moralstatistik adlı yapıtının 97 sayılı ekinden alınmıştır.

4° Çeşitli toplumlar intihar ve delilik noktalarından karşılaştırıldığında da, yine bu ikisinin değişmeleri arasında bir ilişki bulunamaz. Gerçi akıl hastalıkları istatistikleri, uluslararası karşılaştırmaların net bir bilgi verebileceği kadar kesin tutulmamıştır, ama iki ayrı yazardan aldığımız ve aşağıda sunulan iki tablo az çok uyumlu sonuçlar vermektedir.

Demek ki en az deli bulunan ülkeler en çok intihar kaydedilen ülkeler oluyor. Özellikle Saksonya örneği çok ilginç. Zaten Doktor Leroy'nın, Seine-et-Marne (Fransa) ilindeki intiharlar üzerinde yaptığı çok değerli incelemede buna benzer bir gözlemi vardır: "Çoğu zaman, akıl hastalıklarının oranının dikkate değer derecede yüksek oluşu intiharların da yüksekliği ile koşut gider. Ancak her ikisinin de tavan değerleri tümden ayrıdır. Hatta diyebilirim ki akıl hastalığı da intihar da olmadığı için mutlu sayılan ülkelerin yanı başında, sadece akıl hastalığı görülen ülkeler de var. Bazı yerler de var ki durum bunun tersi, yani sadece intihar görülüyor."[45]

Gerçi Morselli biraz farklı sonuçlara varmış,[46] ama bunun baş nedeni onun akıl hastası başlığı altında gerçek deliler ile aptalları (idiot) bir arada kabul etmesidir.[47] Bu iki rahatsızlık birbirinden çok ayrıdır. Ayrılıkları en çok da intihar üzerindeki etkileri bakımından kendini gösterir. Aptallık intihara uygun ortam yaratmak şöyle dursun, tersine insanı intihardan koruyucu bir etki gösterir. Gerçekten de kırsal alanda aptallar kentlerdekinden çok daha fazla, intiharlar ise çok daha azdır. Şu halde intiharların toplamında, çeşitli nevropatik karışıklıkların tuttuğu yeri belirlemek istediğimiz zaman, bu denli zıt durumları birbirinden ayırmak gerekir. Fakat onları harmanlayarak bile, akıl hastalığının meydana gelişiyle kişinin intihar etmesi arasında düzenli bir koşutluk kurulamaz. Şayet Morselli'nin

45 A.g.y., s.238.

46 A.g.y., s. 404.

47 Morselli bunu açıkça söylemiyor, ama bu kendisinin verdiği rakamlardan ortaya çıkıyor. Yalnızca delileri gösterse o rakamlar çok yüksek sayılır. Bkz. *Dictionnaire de Dechambre*'de ayrım dikkate alınarak yapılmış tablo. Morselli'nin delilerle aptalları topladığı o tabloda iyice belli oluyor.

rakamlarını doğru kabul ederek aldığımızda, Avrupa'nın belli başlı ülkelerini akıl hastaları (aptallar ve deliler birlikte) sayısına göre beş öbekte toplarsak ve sonra bu öbeklerin her birinde intihar ortalamasına bakarsak şu tabloyu elde ederiz:

		100.000 kişiye düşen akıl hastası		1.000.000 kişiye düşen intihar sayısı
1nci grup	(3 ülke)	340'tan	280'e	157
2nci grup	-	261'den	245'e	195
3ncü grup	-	185'ten	164'e	65
4ncü grup	-	150'den	116'ya	61
5nci grup	-	110'dan	100'e	68

Kabataslak olarak denebilir ki, deli ve aptal sayısının çok olduğu yerde intihar da çoktur ve bunun tersi de doğrudur. Fakat bu iki skala arasında iki olayı, yani akıl hastalığı ile intiharı birbiriyle ilişkilendiren *saptanmış bir nedensel bağın varlığını göremiyoruz.* Birinciden daha az intihar içermesi gereken ikinci grupta, daha fazla intihar var. Yine intihar bakımından hepsinin altında bulunması gereken beşinci grupta dördüncü gruptakinden, hatta üçüncüdekinden fazla intihar görüyoruz. Hatta Morselli'nin verdiği akıl hastalıkları istatistiğinin yerine, daha gelişmiş ve galiba daha sağlam olan Koch'unkini koyarsak, koşutluk olmadığı daha belirgin biçimde ortaya çıkar.[48]

		100.000 kişiye düşen akıl hastası		1.000.000 kişiye düşen intihar sayısı
1nci grup	3 ülke	422den	305'e	76
2nci grup	-	305'ten	291'e	123
3ncü grup	-	268'den	244'e	130
4ncü grup	-	223'ten	218'e	227
5nci grup	4 ülke	216'dan	146'ya	77

Morselli'nin İtalya'nın eyaletleri arasında yaptığı bir karşılaştırma, kendisinin de itiraf ettiği gibi, pek bir şey göstermiyor.[49]

48 Koch'un aldığı ülkelerden sadece Hollanda'yı bu tablo dışında bıraktık, çünkü o ülkedeki intihar eğilimi yeğinliği hakkındaki bilgi yeterli görünmüyordu.

49 A.g.y., s. 403.

5° Nihayet yüzyıldan beri delilik ve intiharın düzenli olarak arttığı görüldüğüne göre,[50] bunun arasında bir çeşit dayanışma bulunduğu sonucuna varabiliriz. Fakat her türlü ispatlayıcı değerini alıp götüren şu ki, deliliğin çok ender görüldüğü aşağı toplumlarda intihar bazen pek sık görülebiliyor. Bunu ileride göstereceğiz.[51]

Demek ki toplumda intiharların oranının deliliğe olan eğilimle hiçbir belirli ilişkisi yokmuş. Keza şu ya da bu nevrasteni biçimine olan eğilimle de ilgisi bulunmamaktadır.

Gerçekten de gösterdiğimiz gibi, nevrasteni insanı intihara eğilimli bir duruma getirebilir belki, ama nevrasteninin sonucu ille intihar değildir. Kuşkusuz nevrasteni çeken kişi, etkin yaşama yakından karışmışsa, neredeyse kaçınılmaz biçimde acı çekecektir. Fakat etkin yaşamdan çekilip daha çok iç dünyasına dalmış bir yaşam sürmesi de olanaksız değildir.

Buna karşı, çıkarlarla tutkuların çatışması böyle kırılgan biri için fazla gürültülü patırtılıdır, ama bu kişi düşünce dünyasının en tatlı zevklerini tam anlamıyla tadabilecek yeteneklere sahiptir. Kendisini eyleme elverişsiz kılan aşırı duyarlığı, kaslarının zayıflığı, tersine zihinsel işlevlere -ki bunlar da uygun organlar isterler- yatkın yapar. Keza fazlasıyla hareketsiz bir toplumsal çevre böyle bir kişinin doğal içgüdülerini ancak -toplumun kendisinin devinimliliği ölçüsünde ve toplum ilerlemedikçe ayakta kalamayacağı için- rahatsız ettiğinden yararlı bir rolü vardır. Çünkü böyle bir kimse tam anlamıyla ilerlemenin aracıdır. Geleneğe ve alışkanlığın boyunduruğuna direndiği için yeniliklere gebe bir kaynaktır. En kültürlü toplumlar yaratım işlevlerinin en gerekli olduğu ve en çok geliştiği toplumlar olduğundan, aynı zamanda çok büyük bir kaos içinde hemen hemen hiç arası kesilmeyen bir değişim varlıklarının ön koşulu olduğu için, nevrasteni hastalarının en çok bulundukları yer, en çok ihtiyaç duyuldukları yerdir. Sayılarının en yüksek olduğu anda, bu hastaların

50 Elbette böyle şeyin kanıtı hiçbir zaman ispatlayıcı biçimde ortaya konmamıştır. Her ne olursa olsun, artış vardır, ama hızlanma katsayısını bilmiyoruz.

51 Bkz. İkinci Kitap, Bölüm IV.

var olma nedenleri de en yüksek düzeydedir. Şu halde bu hastalar, toplumsallığa ters düşen, *ben içine yerleştirildiğim çevrede yaşamak için doğmamışım* gerekçesiyle kendini saf dışı bırakan kişiler değildirler. Öyle kişilere dönüşebilmeleri için, onlara özgü organik duruma başka nedenlerin eklenmesi gerekir. Nevrasteni kendi başına, genel bir öneğilimdir, bu eğilimin sonucu olarak zorunlu olarak belirli bir edimin ortaya çıkması gerekmez. Ama çıkacak sonuç, koşullara göre pek değişik biçimler alabilir. Nevrasteni öyle bir tarladır ki toplumsal nedenlerin bu tarlaya ekilmesi yoluna, biçimine göre orada pek çeşitli eğilimler boy verir. Yaşlanmış, yönünü şaşırmış bir toplumda yaşamdan bezginlik, devinimsiz bir melankoli ve bu melankolide bunabilecek acılı sonuçlar nevrasteni içinde kolaylıkla gelişir. Tersine, genç bir toplumda gelişecek olansa ateşli bir idealizm, kendini bir davaya etkin biçimde verme, bir akım ya da bir davayı coşkuyla savunma gibi şeylerdir. Çökme dönemlerinde yozlaşanların arttığı görülür, ama devletler de onlarla kurulur. Tüm büyük yenilikçiler onların arasından çıkar. Şu halde bu derecede belirsiz ya da iki yana çekilebilir bir güç,[52] intihar oranı kadar belirli bir toplumsal olguyu açıklamaya yetmez.

V

Fakat psikopatinin bir çeşidi var ki, epeyce bir zamandan beri, uygarlığımızın her hastalığı ona yakıştırılıyor. Bunun adı, alkolizm. Deliliğin, yoksulluğun ve suç oranının artması haklı ya da haksız

52 Fransız yazınının Rus yazınına benzediği ve ters düştüğü noktalarda bu iki değerliliğin çarpıcı bir örneğini görüyoruz. Rus yazınını sevmemiz, bizimkiyle onun arasında ortak noktalar olduğunu gösterir. Gerçekten de her iki toplumun yazarlarında sinir sisteminin hastalıklı bir zayıflığı, kırılganlığı, bir çeşit zihinsel ve tinsel dengesizlik duyumsanır. Fakat hem biyolojik hem psikolojik olan bu aynı durum, toplumsal açıdan ne denli ayrı sonuçlar verebiliyor! Rus yazını son derecede idealistken, içine işlemiş olan ve insan acıları karşısındaki etkin bir acımadan doğmuş melankoli de [okuyanda] inancı uyaran ve harekete geçmeye iten sağlıklı üzüntüyken, bizimki, yani Fransız yazını kapkara umutsuzluk duyguları dile getirmekle, şişinip tedirgin edici bir çökkünlük durumu yansıtır. İşte aynı organik durumun, zıt toplumsal amaçlara nasıl hizmet ettiğinin örneği.

alkolizmden biliniyor. İntihar sürecinin işleyişinde de bir etkisi olabilir mi? Önsel olarak söyleyelim ki, böyle bir varsayım pek akla yakın gelmiyor. Çünkü müntehirlerin çoğu okumuş yazmış ve varlıklı kesimlerden çıkar. Alkol müşterilerinin en sık görüldüğü çevreler buralar değildir. Fakat ne söylesek olgulardan daha öğretici olamaz. Olguları inceleyelim.

Fransa'nın intiharlar haritasıyla aşırı alkol tüketiminden ötürü hakkında işlem yapılanlar haritasını karşılaştırınca,[53] aralarında hemen hiçbir bağ göremiyoruz. Birincide iki önemli yoğunlaşma var: Bunlardan biri Ile-de-France'ta[54] ve doğuya doğru uzanıyor. Öteki Marsilya'dan Nice kentine kadar Akdeniz kıyıları üzerinde yayılıyor. Alkolizm haritasındaki açık ve koyu renk bölgelerin dağılımıysa bambaşka. Üç tane önemli merkez var: Biri Normandiya ve Aşağı Seine, ikinci Finistère kenti ile genellikle Bretagne bölgesi içinde kalan kentler, üçüncüyse Rhône kenti ve çevresindeki bölge. Hâlbuki intihar açısından bakarsak Rhône hiç de ortalamanın üzerinde değil; Normandiya bölgesi kentlerinin çoğu ortalamanın altında; Bretagne bölgesinde ise hemen hiç intihar yok gibi. Şu halde iki olayın coğrafyası birbirinden o denli ayrı ki birinin meydana gelişinde ötekine önemli bir rol yükleyemeyiz.

İntiharı sarhoşluktan kaynaklanan suçlarla değil de alkolizmin yol açtığı sinir ya da akıl hastalıklarıyla karşılaştırınca da aynı sonuca varıyoruz. Fransa'daki kentleri intihar sayılarına göre sekiz öbeğe ayırdıktan sonra, her birinde alkole dayanan deliliklerin Doktor Lunier[55] tarafından verilen ortalama sayısına baktık. Elde ettiğimiz sonuç aşağıda görülüyor.

53 *Compte général de l'administration de la justice criminelle.* (1887 yılı ceza davaları sonuçları) Levha I, s. 48.

54 Başkent ve çevresi. (Ç.N.)

55 *De la production et de la consommation des boissons alcooliques en France* (Fransa'da Alkollü İçkiler Üretimi ve Tüketimi), s. 174-175.

Grup	Kent sayısı	100.000 kişide (1872-76 yılları) İntihar sayısı	100 hastane girişinde alkol nedenli delilik (1867-69 ve 1874-76)
1nci	3 kent	50'den az	11.45
2nci	18 kent	51 - 75	12.07
3ncü	15 kent	76 - 100	11.92
4ncü	20 kent	101 - 150	13.42
5nci	10 kent	151 - 200	14.57
6ncı	9 kent	201 - 250	13.26
7nci	4 kent	251 - 300	16.32
8nci	5 kent	Daha fazla	13.47

İki sütun arasında uyum görülmüyor. İntihar altı kat ve daha fazlasına çıkarken, alkol kaynaklı deliliklerin oranı ancak birkaç puan artıyor ve artış düzenli değil. İkinci sınıf üçüncüden, beşinci altıncıdan, yedinci sekizinciden daha yüksekte. Ne var ki, şayet alkolizm intihar üzerinde psikopatik durum olarak etki yapıyorsa, bu olsa olsa meydana getirdiği zihinsel karışıklıklar nedeniyledir. İki haritanın karşılaştırılması, ortalamalar arasındaki uyumu doğruluyor.[56]

İlk bakışta, tüketilen alkol miktarıyla intihara eğilim arasında, hiç değilse ülkemiz [Fransa] söz konusu olduğunda, daha sıkı bir ilişki var gibi görünüyor. Gerçekten de kuzey kentlerinde daha çok alkol tüketiliyor ve intiharlar da en çok o bölgede görülüyor. Fakat önce şunu söyleyelim ki iki (alkol tüketimi ve intihar) haritalar üzerinde aynı biçimde görülmüyor. Alkol tüketimi Normandiya ve Nord'da[57] en yoğun olup, Paris'e doğru indikçe seyreliyor. Ötekinin en yoğun olduğu yöreler ise, tersine, Seine[58] ve komşu kentler olduğunu görüyoruz. Normandiya'da renk açılıyor, Nord'da ise hiç kalmıyor. Birincisi batıya doğru gelişiyor ve Atlas Okyanusu kıyılarına kadar gidiyor. İkincinin doğrulduğu yön ters: Batıda hemen önü kesiliyor, Eure ve Eure-et-Loir kentlerini geçmiyor, doğuya doğru sürüp gitmesi ise yeğin biçimde. Ayrıca intihar haritasında Var ve Bouches-du-Rhône kentlerinin oluşturduğu koyu renk kütleye alkolizm haritasında rastlanmıyor.[59]

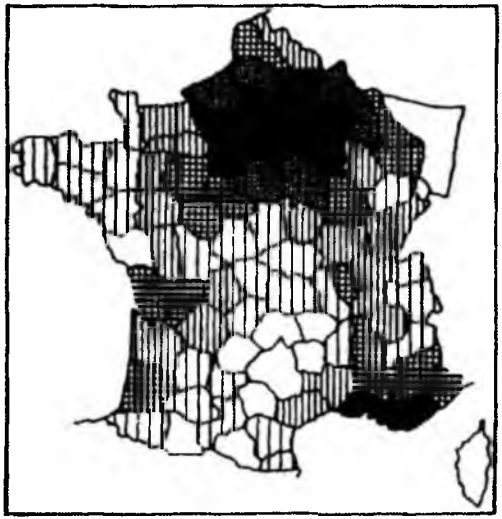
56 Bkz. Levha I.

57 Adı "kuzey" anlamına gelen ve Fransa'nın en kuzeydeki yönetim bölümü olan kent. (Ç.N.)

58 Paris ve çevresini kapsayan il. (Ç.N.)

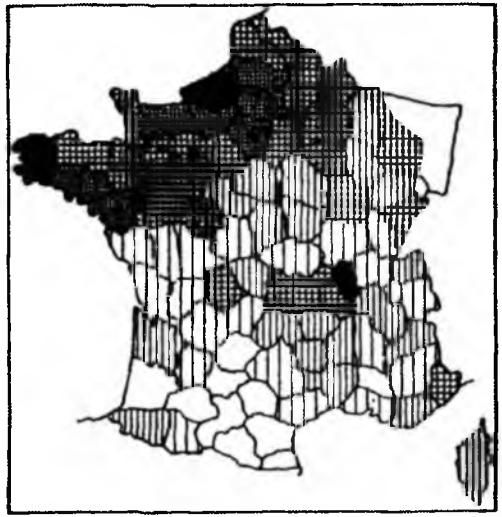
59 Bkz. Levha I.

İntiharlar (1878–87)

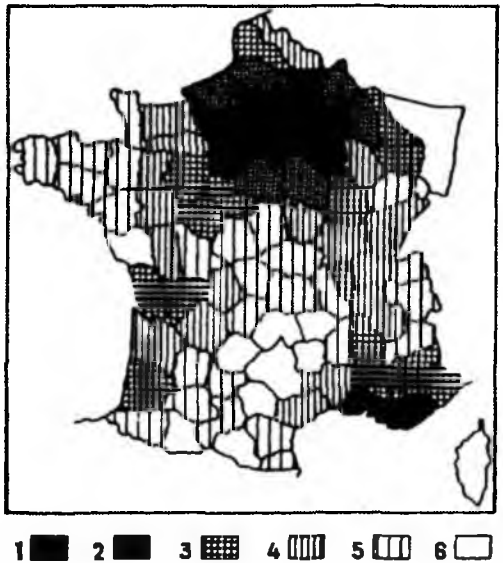
100.000 kişide intihar sayısı
1. 31-48 arası; 2. 24-30 arası; 3. 18-23 arası; 4. 13-17 arası; 5. 8-12 arası; 6. 3-7 arası

Sarhoşluk suçları (1878-87)

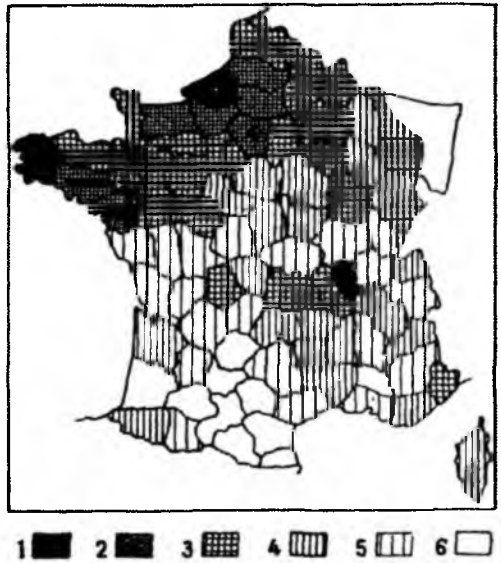
100.000 kişide suç sayısı
1. 376-639 arası; 2. 210-266 arası; 3. 111-196 arası; 4. 70-104 arası; 5. 41-69 arası; 6. 19-38 arası.
Genel ortalama: 173

Alkolden kaynaklanan delilik (1867–76)
Yıllık ortalama

Hastaneye kabul edilen 100 hastadan
alkole dayanan delilik sayısı
1. 18,9-29,3 arası; 2. 13,69-18,14 arası; 3. 12,75-13,44 arası;
4. 10,06-12,22 arası; 5. 8,27-9,76 arası; 6. 3,90-7,90 arası
Ortalama: 14, 36

Alkol tüketimi (1873)
Kişi başına tüketilen 100°lik alkol litre olarak

1. 6,80-10 arası; 2. 5,05-6,34 arası; 3. 3,30-4,75 arası; 4.
2,05-2,61 arası; 5. 1,01-1,84 arası; 6. 0,37-0,99 arası
Ortalama: 2,84

Ayrıca çakışan yerler varsa da, bunlar sadece rastlantısal olduğundan, herhangi bir şeyi ispatlamamaktadır. Fransa'da çıkıp kuzeye doğru gidildiğinde alkol tüketiminin arttığını, fakat intiharda bir değişiklik olmadığını görürüz. Hâlbuki 1873'te Fransa'da ortalama kişi başına 2,84 litre alkol tüketilirken bu rakam Belçika'da 1870 yılı için 8,56 litre, İngiltere'de 9,07 litre (1870–71), Hollanda'da 4 litre (1870), İsveç'te 10,34 litre (1970), Rusya'da 10,69 litreydi (1866), hatta Saint-Petersburg kentinde 20 litreye (1855) kadar yükseliyordu. Bu sırada, verilen dönemlerde Fransa'nın milyon kişiye düşen intihar oranı 150'yken, Belçika'nınki 68, Büyük Britanya'nınki 70, İsveç'inki 85'ti. Rusya'daki oransa çok düşüktü. Saint-Petersburg'da bile 1864–68 yılları arasında yıllık ortalama ancak 68.8 olmuştur. Danimarka, Kuzey'in hem çok sayıda intihar kaydedilen hem de alkol tüketimi yüksek (1845'te 16,51 litre) olan tek ülkesidir.[60] Şu halde kuzey kentlerimiz hem intihar eğilimi hem de alkollü içkiye olan düşkünlükte öne çıkıyorlarsa da, intihar alkolden ileri gelmemektedir. Bu sadece rastlantıdır. Nord kentinde genellikle çok alkol içilir çünkü orada şarap az bulunan bir içkidir ve pahalıdır.[61] Ayrıca belki vücudu ısıtmak için orada özel bir beslenme biçimi gerekiyor da olabilir. Başka bir yandan da ülkemizin o bölgesinde intihara yol açan nedenle bir araya gelmiştir.

Almanya'nın çeşitli eyaletlerinin karşılaştırılması bu sonucu doğruluyor. Gerçekten de Alman eyaletlerini hem intihar hem alkol tüketimi bakımından karşılaştırınca[62] görüyoruz ki intiharın en çok olduğu grup (3. grup) en az alkol tüketenlerden biridir. Ayrıntılara inince tam zıt örneklerle karşılaşılıyor: Poznan, tüm imparatorluğun intihar oranı en düşük (milyon kişide 96,4) olan, fakat en

60 Lunier, a.g.y., s. 180 vd.. Başka yıllara ait benzer rakamlar şurada bulunabilir : Prinzing, a.g.y., s. 58.

61 Şarap tüketimine gelince bu, daha çok, intiharla ters orantılıdır. En çok şarap içilen yer Fransa'nın güney bölgesidir; en az intihar da orada görülür. Ancak şarabın intihara karşı bir güvence olduğu sonucu da çıkarılamaz.

62 Prinzing, a.g.y., s. 75.

çok alkol tüketilen (kişi başına 13 litre) eyaletidir. Neredeyse dört kat fazla (milyon kişide 348) intihar vakası kaydedilen Saksonya'da alkol tüketimi yüzde elli daha azdır. Alkol tüketimi en düşük olan dördüncü grup ele alındığında, bunun hemen yalnızca güney eyaletlerinden oluştuğu görülür. Öte yandan Almanya'nın geri kalanında intiharlar daha azdır, ama bunun nedeni halkın Katolik olmasından ya da oralarda Katolik bir azınlık bulunmasındandır.[63]

Almanya'da alkolizm ve intihar

	1884-86 arası Kişi başına alkol tüketimi (litre)	Grup içinde milyon kişiye düşen İntihar sayısı	Eyalet
1nci grup	13 – 10.8	206.1	Ponzan, Silezya, Brandenburg, Pomeranya
2nci grup	9.2 – 7.2	208.4	Doğu ve Batı Prusya, Hanover, Saksonya eyaleti, Thuringen, Westfalia
3ncü grup	6.4 – 4.5	234.1	Mecklenburg, Saksonya krallığı, Schleswig-Holstein, Alzas, Hessen
4ncü grup	4'ten fazla	147.9	Rhein eyaletleri, Baden, Bavyera ve Württemberg

63 Alkolün etkisini ispatlamak için bazen 1830'dan beri alkollü içki tüketimiyle intiharların birbirlerine koşut olarak azaldığı Norveç'in örnek olarak gösterildiği olur. Fakat İsveç'te de alkol tüketimi hem de aynı oranlarda olmak üzere azalırken intihar sürekli olarak çoğalmıştır (1821–30 arasında milyon kişiye 63 intihar düşerken bu oran 1886–88'de 115'e yükselmiştir). Rusya'da durum aynıdır. Okurun konunun tüm öğelerine sahip olabilmesi için şunu da eklememiz gerekir ki, Fransız İstatistik Dairesi'nin gerek sarhoşluk krizini gerek olağan sarhoşluğu sorumlu gösterdiği intiharlar 1849'da % 6,69 iken 1876'da % 13,41'e yükselmiştir. Fakat önce, bütün bu intiharların tam anlamıyla alkolizmden (alkolizmi sıradan sarhoşlukla ya da meyhaneye gitmekle karıştırmamak gerekir) geldiğinin belli olması gerekir. Sonra da bu rakamlar tam anlamları ne olursa olsun, alkollü içkileri aşırı içmenin intihar oranında büyük yer tuttuğunu göstermez. Son olarak da istatistiğin intiharların nedenleri hakkında sağladığı bilgilere niçin büyük değer veremeyeceğimizi ileride anlatacağız.

Demek ki intiharla düzenli ve itiraz götürmez bir ilişki içinde olan hiçbir psikopatolojik durum yoktur. Bir toplumda başka bir toplumdakinden daha çok ya da daha az nevropat ya da alkolik var diye orada daha çok ya da daha az intihar olması gerekmiyor. Gerçi yozlaşma, öteki adıyla dejeneresans, yani organizmadaki hastalıklı değişim çeşitli biçimler altında insanı kendini öldürmeye iten nedenlerin harekete geçmelerine uygun bir ortam hazırlar, ama kendisi, yani yozlaşma o nedenlerden biri değildir. Kabul edilebilir ki yozlaşan bireyin kendini öldürmesi, eşit koşullarda, sağlıklı bireyin bunu yapmasından daha büyük bir olasılıktır. Fakat durumundan ötürü ille de kendini öldürmesi gerekmez. İçindeki gizli olarak bekleyen intihar eğilimi, ancak başka etmenlerin etkisi altında harekete geçebilir. Bizim aramamız gereken de bu başka etmenlerdir.

BÖLÜM II

İNTİHAR VE NORMAL RUHSAL DURUMLAR IRK- KALITIM

Fakat öyle olaylar da vardır ki intihar eğilimi, önceki bölümlerde gözden geçirdiğimiz anormal durumlara özellikle bağlı olmaksızın, kişinin bünyesinde bulunur. Eğilimin sinir sitemindeki herhangi bir bozukluğa bağlı olması gerekmez, tümüyle ruhsal nitelikteki olaylardan oluşabilir. Niçin insanda yaşamdan kurtulmak için bir saplantı, bir çeşit akıl hastalığı ya da nevrasteni olmayan bir eğilim bulunmasın? Hatta intihar hakkında yapıtlar vermiş birçok yazarın[64] kabul ettiği gibi, her ırkın kendine özgü bir intihar potansiyeli varsa, böyle bir varsayım akla yakın gelebilir. Çünkü her ırk ötekilerden sadece organik ve ruhsal niteliklerle ayrılır. Şu halde intihar ırktan ırka gerçekten değişiyorsa, kabul etmek gerekir ki sıkı sıkıya bağlı olduğu bir organik uygunluk vardır.

Peki, böyle bir bağlantı var mıdır?

I

Önce şunu soralım: Irk nedir? Sadece sıradan kişiler değil, antropolojiyle uğraşanlar, yani insanbilimciler bile bu sözcüğü epeyce ayrı anlamlarda kullandığına göre, ırkın tanımını yapmamız gerekiyor. Ne var ki önerilen çeşitli tanımlamalarda genellikle temel kavramla karşılaşıyoruz: Benzeyiş ve nesep, yani soy zinciri. Bazı okullar bunlardan birincisini, bazı okullarsa ikincisini öne alıyor.

Irkı, elbette ortak nitelikler gösteren, fakat bu nitelikler ortaklığını tek bir kaynaktan gelmiş olmaya borçlu bulunan bireyler topluluğu

64 Özellikle Wagner, *Gesetzmässigkeit* (yasallık), s. 165 vd.; Morselli, s. 158; Oettingen, *Moralstatistik*, 760.

diye anlayanlar olmuştur. Bir kuşağın bir ya da onun birden çok bireyinde, herhangi bir nedenden ötürü, onları türün geri kalanından ayıran bir değişiklik olduğunda ve bu değişiklik bir sonraki kuşakta gözden kaybolmayıp da kalıtım yoluyla organizmaya derece derece yerleştiğinde bir ırk meydana gelir. De Quatrefages'ın[65] şu ırk tanımlaması buna uygundur: "Birbirine benzeyen, aynı türe ait olan ve bir ilk biçimi kuşaktan kuşağa geçiren bireyler topluluğu,"[66] der. Böyle anlaşılınca ırk türden ayrı bir şey oluyor. Şöyle ki; tek bir türün çeşitli ırkları birer başlangıç çiftinden geliyor, ama onlar da tek bir çiftten gelmişlerdir. Şu halde kavramın çerçevesi açıkça belirlenmiş oluyor ve ırk kendisini doğuran özel soy zinciri yöntemiyle belirlenecektir.

Ne yazık ki bu formüle bağlı kalırsak, bir ırkın varlığı ve alanı ancak tarihsel ve etnografik, yani budunbilimsel araştırmalar yardımıyla saptanabilir. Bu çeşit araştırmaların sonucu da her zaman kuşkuludur Çünkü bu gibi kaynak konuları üzerinde hiçbir zaman pek belirsiz benzetmelerden öteye gidemeyiz. Üstelik bugün bu tanımlamaya uyan insan ırkı bulunduğundan da emin değiliz. Çünkü birçok gerçekleşmiş çaprazlaşmalar sonucu olarak, türümüzün bugünkü değişkelerinin her biri bambaşka kaynaklardan türemiştir. Şu halde elimize başka bir ölçüt verilmezse, ırkların intiharla nasıl bir ilişkisi bulunduğunu öğrenmemiz epeyce zor olacaktır. Öte yandan henüz bilimin çözmekten çok uzak bulunduğu bir sorunu çözmüş gibi görünmekle, De Quatrefages'ın anlayışı sakatlanmış oluyor. Çünkü bu görüş, ırkın niteliklerinin evrim sırasınca oluştuğunu, bunların organizmada ancak kalıtımın etkisi altında yerleştiğini varsayıyor. İşte kendilerine polijenist[67] diyen insanbilimciler topluluğu buna karşı çıkıyorlar. Onlara göre, Kutsal Kitap'ın yazdığının tersine, insanlık olduğu gibi tek bir çiftten inmemiş, yeryüzünün de-

65 J.L. Armand de Quatrefages de Bréau (1810–1892) Fransız biyoloji, zooloji ve antropoloji uzmanı. (Ç.N.)

66 *L'espèce humaine* (insan türü), s. 28, Paris, Félic Alcan.

67 Fr. Polygéniste, polygénisme okulundan olan, evrimin başlangıçtaki birden çok oluştan, çeşitlilikten daha az çeşitliliğe giderek gerçekleştiğini düşünen. (Ç.N.)

ğişik yerlerinde ya aynı zamanda ya da birbirini izleyen zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu ilk kökenler ayrı yerlerde ve birbirlerinden bağımsızcasına oluştuklarından, daha başlangıçta aralarında ayrımlar vardır. Bu nedenle de o ilk kökenlerin her biri bir ırk olmuştur. Şu halde belli başlı ırklar, edinilen değişmelerin adım adım yerleşmesiyle değil, daha başlangıçta ve birden meydana gelmişlerdir.

Mademki bu büyük tartışma hâlâ sonuçlanmamış durumda, ırk kavramına soy zinciri ya da akrabalık fikrini sokmak yararlı bir şey olmaz. Irk denen şeyi gözlemcinin doğrudan doğruya erişebileceği dolaysız özelikleriyle tanımlamak ve her türlü kaynak sorununu daha ileri bir zamana bırakmak iyi olur. O zaman, ırkı belirleyen iki nitelik kalıyor. Birincisi ırk, benzerlikler gösteren bir grup bireyin varlığıdır. Fakat aynı mezhepten ya da aynı meslekten insanlar da bu tanımlamaya uyar. İkinci özellik ise, ırk söz konusu olduğunda bu benzerlikler kalıtsal olmasıdır. Bundaki benzerlik öyledir ki başlangıçta nasıl oluşursa oluşsun, bugün artık kalıtım yoluyla aktarılabilir.

Nitekim Prichard şöyle yazmıştır: "Kaynakları şimdiki halde bir yana bırakırsak, kalıtım yoluyla aktarılabilen bir miktar ortak özelliğe sahip olan birey topluluklarının her birini ırk adı altında bir araya getiririz." Broca da aşağı yukarı aynı şeyi söylüyor: "İnsan türünün çeşitlerine gelince, bunlar ırk adını almıştır. Irk bir çeşidin bireyleri arasında az ya da çok dolaysız bir soy zinciri düşüncesini akla getirir, fakat değişik çeşitlerin bireyleri arasındaki akrabalık sorununu olumlu da olumsuz da çözmez."[68]

Böyle ortaya konulunca, ırkların oluşumu sorunu çözülebilir duruma geliyor. Ancak o zaman da sözcüğün anlamı öylesine genişliyor ki o yüzden belirsizleşiyor. Artık türün sadece en genel dallarını, insanlığın az çok değişmeyen doğal bölümlerini göstermekle kalmayıp, her çeşit tipi anlatır oluyor. Çünkü bu noktadan bakınca, üyeleri kısmen kalıtsal da olan benzerlikler gösteren -ve bu benzerlikler

68 *Dictionnarie de Dechambre* , cilt V. " Anthropolige" (Antropoloji) maddesi.

yüzyıllar boyu kendilerini birleştiren yakın ilişkilerden doğan- her ulus öbeği bir ırk oluşturur. Latin ırkı ya da Anglosakson ırkı dendiğinde bu tanımlamaya dayanılmaktadır. Hatta ırklara hâlâ tarihsel gelişmenin somut ve canlı etmenleri olarak bakılması da sadece bu biçim altında olabilir. Birinci ve asal büyük ırklar, halkların harmanı içinde, tarih kazanında birbirleriyle öylesine kaynaşmışlardır ki sonunda neredeyse tüm özgünlüklerini yitirmişlerdir. Tümden yok olup gitmemişlerse de onlardan belli belirsiz, aralarında doğru dürüst birleşemeyen, bütünleşemeyen açık seçik bir görünüm vermeyen çizgiler kalmıştır. Sadece kafatasının büyüklüğü ve biçimi hakkındaki -çoğu zaman da belirsiz olan- bilgiler yardımıyla canlandırılan bir insan tipinin ele gelecek somut bir varlığı yoktur ki, toplumsal olayların gelişmesinde büyük etki yaptığı düşünülebilsin. Sözcüğün geniş anlamıyla ırk diye adlandırılan ve o kadar yaygın olmayan daha özel tipler daha ayırıcı çizgilere sahiptir ve bunların zorunlu olarak tarihsel bir işlevi vardır, çünkü bunlar doğadan çok tarihin ürünüdürler. Ne var ki onların da nesnel bir tanımı yoktur. Örneğin Latin ırkını Sakson ırkından ayıran çizgileri pek bilmiyoruz. Herkes kendine göre, bilimsel bir sağlamlık olmaksızın bir şeyler söylüyor.

Bu ön gözlemler, toplumbilimcinin, herhangi bir toplumsal olay üzerinde ırkların etkisini aramaya giriştiğinde son derece titiz davranması gerektiğini haber veriyor. Çünkü bu çeşit bir sorunu çözmek için önce çeşitli ırkları tanımak, onların birbirlerinden nasıl ayırt edilebildiğini bilmek gerekir. Bu titizlik gereklidir, çünkü antropolojideki bu belirsizlik, belki de ırk sözcüğünün bugün artık iyice belirlenmiş hiçbir şeyle örtüşmemesindendir. Gerçekten de bir yandan ilk ırklar bugün artık sadece paleontolojik bir ilgi uyandırıyorlar; öte yandan da bugün ırk denen ve daha dar olan topluluklar olsa olsa halk ya da halk toplumları gibi görünüyorlar. Bunlar kandan çok uygarlık kardeşleri. Zihinde böyle tasarlanan ırk da, sonunda neredeyse ulusla karışıyor.

II

Yine de Avrupa'da, birkaç büyük tip olduğunu, bunların genel karakterlerinin kabataslak görülebildiğini, bu karakterlerin halklar arasında bölüm bölüm dağılmış olduğunu kabul edelim ve bunlara ırk diyelim. Morselli'ye göre bunlar dört tane: *Cermen tipi* (bunun içinde Alman, İskandinav, Anglosakson ve Flaman değişkeler bulunuyor), *Kelt-Roma* tipi (değişkeleri Belçikalılar, Fransızlar, İtalyanlar ve İspanyollar), *Slav tipi* ve *Ural-Altay* tipi. Bu sonuncuyu sadece bellekte kalsın diye veriyoruz, çünkü Avrupa'da bu tipten o kadar az vardır ki intiharla ilişkisini belirleyemeyiz. Gerçekten de Macarlar, Finler ve Rusya'nın birkaç eyaletini bu tipe bağlayabiliriz. Geri kalan üç ırk intihara eğilimleri açısından, -çoktan aza doğru- Cermen, Kelt-Roma ve Slav toplulukları diye sıralanıyor.[69]

Fakat bu farklar gerçekten ırka yüklenebilir mi?

Irk başlığı altında birleştirdiğimiz her topluluk öbeği intihara az çok eşit eğilim gösterseydi, böyle bir varsayım akla yakın gelebilirdi. Fakat aynı ırktan uluslar arasında çok büyük ayrılıklar bulunuyor. Örneğin, Slavlar genellikle intihara pek eğilimli değil, ama Bohemya ve Moravya[70] söz konusu olduğunda durum değişiyor. Milyon kişi başına birincisinde 158, ikincisinde 136 intihar görüyoruz. Hâlbuki bu oranlar Carniola'da[71] 46, Hırvatistan'da 30, Dalmaçya'da[72] 14'tür. Keza tüm Kelt-Roma toplulukları arasında Fransa intihar eğilimi bakımından milyon kişide 150 ile öne çıkar. Hâlbuki aynı dönem içinde İtalya'da 30 kadar, İspanya'da daha da az intihar kaydedilmiştir. Her ne kadar Morselli bunu Fransa'da Cermen kökenlilerin öteki Latin ülkelerindekinden daha çok olmasıyla açıklıyorsa da, bu denli büyük bir farkta o gerekçe pek akla uygun gelmiyor. Hele benzerlerinden böyle [intihar oranının yüksekliğiyle] ayrılan halkların en

69 Wagner ve Oettingen tarafından önerilen sınıflandırmalardan söz etmiyoruz; Morselli kitabında bunların kesin bir eleştirisini verir. (s. 160)

70 Bugün ikisi de Çek Cumhuriyeti içinde. (Ç.N.)

71 Bugün Slovenya içinde.(Ç.N.)

72 Hırvatistan'ın Adriya Denizi kıyıları. (Ç.N.)

uygar halklar olduğu göz önüne alınırsa, toplumları ve etnik öbekleri ayıranın daha çok uygarlıklarının ayrı düzeylerde gelişmiş olup olmadığını merak etmemiz gerekir.

Cermen toplulukları arasındaki çeşitlilik daha da büyüktür. O kökene bağlanan dört öbekten üçünün intihara yatkınlığı Slavlarla Latinlerden daha düşüktür. Bunlar milyonda 50 kişi ile Flamanlar, 70 ile Anglo-Saksonlardır.[73] İskandinavlara gelince, gerçi Danimarka 268 gibi yüksek bir rakam gösterir, ama Norveç 74.5'te, İsveç de 84'te kalır. Yani Danimarka'daki intihar oranını ırka bağlayamayız, çünkü o ırkın katıksız olduğu öteki iki ülkede sonuçlar oradakinin tersidir. Özetlersek, tüm Cermen halklarından sadece Almanlar genellikle intihara büyük eğilim gösteriyorlar. Şu halde terimler üzerine daha dikkatle eğilirsek, burada artık ırk değil, ulus söz konusu oluyor. Yine de kısmen kalıtsal bir Alman tipinin var olduğu ispatlanmadığına göre, sözcüğün anlamını bu son sınıra kadar zorlayarak Alman ırkı topluluklarında intiharın Kelt-Roma, Slav, hatta Anglo-Sakson ve İskandinav toplumlarının çoğundan daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu, yukarıdaki rakamlardan ne çıkarabiliyorsak o kadarı. Herhalde etnik karakterlerin bir etkisinin bulunduğundan -belki- kuşkulanabileceğimiz tek örnek budur. Fakat ırkın bunda bir rol oynamadığını göreceğiz.

Gerçekten de Almanların intihara eğilimini bu nedene yakıştırabilmemiz için olayın Almanya'da yaygın olduğunu saptamak yetmez. Çünkü bu genellik Alman uygarlığının kendine özgü doğasından ileri gelebilir. Bu eğilimin Alman organizmasının kalıtsal bir durumuna bağlı bulunduğunu, tipin kalıcı bir özelliği olduğunu, toplumsal çevre değişse bile, o özelliğin kaldığını ispatlamak gerekir. Ancak bu koşul yerine gelirse, bunu ırka bağlayabiliriz. Şu halde, Almanya dışındaki Almanın başka toplulukların yaşamına karıştığı, çeşitli uygarlıklara uyum sağladığı halde o olumsuz birinciliğini koruyup korumadığına bakmamız gerekiyor.

73 Bunları açıklarken Morselli, herhangi bir kanıtla desteklemeksizin, İngiltere'de pek çok Kelt asıllı bulunduğunu, Flamanlar için de iklimin etkisini öne sürmektedir.

Avusturya bu sorumuza hazır bir yanıt olarak karşımıza çıkıyor. Almanlar, Avusturya'da etnik kaynakları bambaşka olan bir halka karışmıştır ve bu karışma her eyalette değişik oranlardadır. Şimdi onların varlığının intihar rakamlarını yükseltip yükseltmediğine bakalım. Tablo VII her eyalette 1872–77 dönemi intiharlarını yüzdeyle, Alman nüfusu da sayısal olarak göstermektedir. Çeşitli ırkları kullanılan dil ve lehçelere göre ayırdık. Her ne kadar bu ölçüt tam bir doğruluk vermemekle birlikte, kullanabileceğimiz en emin yöntemdir.

Tablo VII

Avusturya eyaletlerinin intihar ve ırk açısından karşılaştırılması

		100 kişiye düşen	1.000.000 kişide intihar		
		Alman sayısı	sayısı		
Salt Alman eyaletler	Aş. Avusturya,	95.90	254		
	Yuk. Avusturya,	100	110		
	Salzburg	100	120	Ortalama: 160	
	Alpötesi[74]	100	88		
Çoğunluğu Alman eyaletler	Kärtnen	71.40	92		
	Steiermark	62.45	94	Ortalama:125	
	Silezya	53.37	190		
Önemli Alman azınlığı olan eyaletler					2 grup ortalama: 86
	Bohemya	37.64	159		
	Moravya	26.33	136	Ortalama:140	
	Bukovin	9.06	128		
Zayıf Alman azınlıklı	Galiçya	2.72	82		
	Alpberisi.Tirol	1.90	88		
	Kıyı kesimi	1.62	38		
	Carniola	6.20	46		
	Dalmaçya		14		

74 Yazar, Avusturya'nın Tirol eyaletini Alplerötesi ve Alplerberisi olarak ikiye ayırıyor. Bu ayrımı Fransa'dan bakan bir kişiye göre, bunu Tirol bölgesinin Alplerin batısında ve doğusunda kalan kesimleri olarak anlamak gerekir.

Morselli'den aldığımız bu tabloda en ufak bir Alman etkisi izine rastlamıyoruz. Ancak %37 ile %9 arasında Alman nüfusa sahip Bohemya, Moravya ve Bukonin'in intihar ortalamasının (140), Alman nüfusun büyük çoğunlukta olduğu Steiermark, Kärtnen ve Silezya'nınkinden (125) yüksek olduğunu görüyoruz. Keza önemli bir Slav azınlığa sahip bu eyaletler intihar bakımından, nüfusunun tümü Alman olan Yukarı Avusturya, Salzburg ile Tirol'ün Alplerin doğusunda kalan yöresini aşıyorlar. Gerçi Aşağı Avusturya eyaletinde öteki bölgelerden daha çok intihar gözlemleniyor, ama bu fazlalık Almanların varlığına bağlanamaz, çünkü Almanlar, intiharın yarı yarıya ya da üçte bir daha az olduğu Yukarı Avusturya, Salzburg ve Tirol'ün Alplerin doğusunda kalan yöresinde daha kalabalıktır. Bu yüksek rakamın gerçek nedeni Aşağı Avusturya'nın merkezinin Viyana olması ve Viyana'da, her başkentte olduğu gibi, her yıl çok büyük sayıda intihar kaydedilmesidir. 1876'da bir milyon kişinin 320'si intihar etmişti. Yani büyük kentten kaynaklanan bir durumu ırka yakıştırmamak gerekir. Bunun tersine kıyı şeridinde, Carniola ve Dalmaçya'da az sayıda intihar kaydedilmesi, oralarda Alman olmamasından değildir. Çünkü Tirol'ün Alplerin batısında kalan yöresinde ve Galiçya'da -buralarda Alman oranı daha fazla değildir- intihar oram iki kat ile beş kat arası daha fazladır. Hatta Alman azınlığa sahip sekiz eyaletin tümünde intihar oranı hesaplanınca, 86 rakamı elde ediliyor. Bu, sadece Almanların yaşadığı Alplerötesi Tirol'deki oranla aynı, büyük bir nüfusa sahip oldukları Kärtnen ve Steiermark'takinden çoktur. Demek ki Alman ile Slav aynı toplumsal çevrede yaşayınca, intihara eğilimleri az çok aynı oluyor. Bundan ötürü de koşullar değiştiği zaman gözlemlenen fark ırktan ileri gelmiyor.

Alman ve Latin ırklar arasında saptadığımız fark için de aynı şey söylenebilir. Bu iki ırk İsviçre'de beraber bulunur. On beş kanton ya tümüyle ya da kısmen Alman'dır. Bunlarda intihar ortalaması 1876 yılı söz konusu olduğunda 186 bulunmuştur. Çoğunluk Fransızlarda

olan beş kantonda (Valais, Fribourg, Neufchâtel, Cenevre ve Vaud) 255 rakamıyla karşılaşıyoruz. İntihar oranının -milyonda 10 ile- en düşük olduğu Valais, en çok -binde 319- Almana sahip kantondur. Tersine nüfusunun hemen tümü Latin olan Neufchâtel, Cenevre ve Vaud'da intiharlar sırasıyla 486, 321 ve 371 bulunmuştur.

Bir etnik etmen varsa, bunun etkisini daha iyi ortaya çıkarabilmek için, onu maskeleyebilecek olan din etmenini bir kenara koymaya çalıştık. Bunun için de aynı mezhepten olan Alman ve Fransız kantonlarını karşılaştırdık. Bu yolla bulduklarımız da daha öncekileri doğruladı:

İsviçre kantonları

Katolik Alman	87 intihar	Protestan Alman	293 intihar
Katolik Fransız	83 intihar	Protestan Fransız	456 intihar

Katoliklerde iki ırk arasında hissedilir bir fark bulunmadığını, Protestanlarda ise yüksek rakamların Fransızlarda olduğunu görüyoruz.

Şu halde olgular Almanların öteki topluluklardan daha çok kendilerini öldürmelerinin damarlarında akan kandan değil, içinde yetiştikleri uygarlıktan ileri geldiğini göstererek birleşiyorlar. Ne var ki Morselli'nin ırkın etkisini göstermek için verdiği kanıtlar arasında bir tanesi var ki, ilk bakışta inandırıcı gelebiliyor. Fransız halkı iki ana ırkın, Keltler ve Kymrilerin karışmasından meydana gelmiştir ve bunlar daha başlangıçtan birbirlerinden boy uzunluklarıyla ayrılırlar. Daha Julius Sezar döneminde Kymriler[75] iri cüsseleriyle bilinirlerdi. Nitekim Broca da bu iki ırkın topraklarımızda dağılış biçimini boy bosa göre belirleyebilmiştir. Vardığı sonuca göre, Kelt kaynaklı topluluklar Loire'ın güneyinde, Kymri kaynaklılar ise kuzeyinde ağırlıklıdır. Bu etnografik haritayla intiharlar haritası az çok birbirine benziyor. Zira biliyoruz ki intiharlar ülkenin kuzeyinde toplanmış-

75 Romalıların Cimbri dedikleri halk. (Ç.N.)

tır ve en az intihar görülen yöreler de merkez ve güney bölgelerdir. Fakat Morselli daha ileri giderek, Fransa'daki intiharların bu ırk dağılımını düzenli olarak izlediğini ve ona göre değiştiğini saptayabileceğini sanmıştır. Bu amacını gerçekleştirmek için de altı tane kentler öbeği oluşturmuş, her biri için intihar ortalamasını hesaplamış, her birinde boy kısalığından ötürü askerlikten bağışık tutulanların hesabını çıkarmıştır. Bu, ele alınan toplulukta ortalama boy uzunluğunu öğrenmenin dolaylı bir yoluydu. Çünkü askerlikten bağışık tutulanların sayısı ne kadar az ise orada boy ortalaması o kadar uzun oluyordu. Bu iki dizi ortalamanın ters orantılı olduğu görüldü. İntihar sayısı ne kadar çoksa, boy kısalığından ötürü askere alınmayanlar o kadar azdı, yani ortalama boy yüksekti.[76]

Bu denli kesin bir örtüşme, şayet saptanıyorsa, ancak ırkın etkisiyle açıklanabilir. Fakat Morselli'nin bu sonuca varırken tuttuğu yol, sonucu tartışmasız kabul etmemize engel oluyor. Çünkü karşılaştırmaya temel olarak Broca'nın[77] Kelt ya da Kymr'k ırkların varsayılan duruluk derecelerine göre saptadığı altı etnik grubu almış. Hâlbuki Broca ne denli yetkili bir bilgin olursa olsun, bu etnografik sorunlar o denli karmaşık ve yorum çeşitliliğine, zıt varsayımlar ileri sürülmesine öylesine uygundurlar ki önerdiği sınıflandırmayı kesin diye kabul edemeyiz. Gerçeklikleri de pek saptanamayan kaç tane tarihsel varsayımla desteklemek zorunda kaldığına bakmak yeter. Fransa'da birbirinden kesinlikle ayrı iki tane antropolojik tip bulunduğu bu araştırmalardan açıkça belli olsa da onun gördüğü ya da gördüğünü sandığı çeşitli ufak farklarla birbirinden ayrılan ara tipler büsbütün kuşkuludur.[78] Şu halde iyi hazırlanmış, ama belki

76 Morselli, *a.g.y.*, s. 189.

77 *Mémoires d'anthropologie* (İnsanbilim Dersleri), cilt I, s. 320.

78 Şu iki büyük bölgesel kitlenin varlığı yadsınamaz: Birincisi 15 tane kuzey kentinden oluşuyor. İnsanları çoğunlukla uzun boylu. Askere çağrılan 1000 delikanlıdan boy nedeniyle geri çevrilen sadece 39 kişi. Öteki kitle, Merkez ve Batı bölgelerinden olmak üzere 12 kentten oluşuyor. Halk kısa boylu. Askere çağrılan 1000 delikanlı içinde geri çevrilenler 98 ile 130 arasında. Bu fark ırktan mı ileri geliyor? Bu bile yanıtı zor bir soru. Son otuz yılda Fransa'da ortalama

fazlasıyla incelikli bu tabloyu bir yana bırakıp kentleri insanlarının boy sırasına (yani boy kısalığından ötürü askerlik yaptırılmayanların ortalama sayısına) göre sınıflamakla yetinsek ve intihar ortalamasını bu ortalamaların her birinin karşısına koysak aşağıdaki sonuçlara varırız. Bu da Morselli'ninkilerden epeyce farklıdır:

Tablo VIII

	1000 delikanlıda askerden bağışık tutulanlar	İntihar ortalaması		1000 delikanlıda askerde bağışık tutulanlar	İntihar ortalaması
1nci grup 9 il	40'ın altında	180	1nci gr. 22 il	60-80	115(Seine olmadan 101)
2nci grup 8 il	40 – 50	249	2nci grup 12 il	80-100	88
3ncü grup 17 il	50 - 60	170	3ncü grup 14 il	100 Üzerinde	90
Genel ortalama	60'ın altında	191	Genel ortalama	60'ın üzerinde	103 (Seine olmadan 93)

boyun epeyce değiştiği, kısa boy yüzünden askerlikten bağışık tutulanların oranının 1831'de 1000'de 92.80 iken 1860'ta 59.40'a indiği düşünülürse, böylesine değişken bir niteliğin ırk denen ve nispeten değişmez olan tipleri tanımakta güvenilir bir ölçüt olarak alınıp alınmayacağı sorusu akla geliyor. Fakat her ne olursa olsun, Broca'nın bu iki uç tipin arasına yerleştirdiği ara grupların oluşum, adlandırılış ve Kymrik ya da Kelt kökenine bağlanış biçimi bizde daha da büyük kuşkular uyandırıyor. Burada morfolojik çeşitten nedenler gösterilemez. Antropoloji bir bölgede ortalama boyu saptayabilir, ama bu ortalamanın hangi birleşmelerden doğduğunu gösteremez. Ara boylar, Keltlerin daha uzun boylu ırklarla birleşmesinden ortaya çıkabileceği gibi, Kymriklerin kendilerinden kısa boylu kişilerle evlenmelerinden de olabilir. Coğrafi dağılım da bir neden olarak gösterilemez. Çünkü bu karma gruplara hemen her yerde, Kuzey-Batı'da (Normandiya ve Aşağı Loire), Güney-Batı'da (Aquitaine), Güney'de (Roma eyaleti) ve Doğu'da (Lorraine) rastlanmaktadır. Şu halde geriye tarihsel kanıtlar kalıyor ki bunlar da olgulara değil, olasılıklara dayanan kanıtlar. Halkların istilaya ve sızıntıya uğramasının nasıl, ne zaman, hangi koşullarda olduğunu tarih pek bilemiyor. Halkların organik yapısı üzerindeki etkileriniyse hiç bilemez.

III

Genel olarak intihar oranı Kymrik öğelerin ya da öyle kabul edilenlerin görece önemiyle orantılı olarak artmıyor. Çünkü boyların daha uzun olduğu birinci grupta ikincidekinden daha az intihar var; keza son üç de boy bakımından eş olmamakla birlikte, aşağı yukarı aynı düzeyde.[79] Bu rakamlardan çıkan şu ki, gerek intiharlar gerek insanların boy uzunluğu bakımından Fransa iki bölüme ayrılıyor. Biri kuzeyde ve intiharları çok, boyu uzun; öteki merkezde ve insanlarının boyu daha kısa ve kendilerini de daha az öldürüyorlar. Ancak bu iki bölümde iki verinin ilerleyişleri birbirine koşut değil. Başka sözcüklerle anlatmak gerekirse, etnografi haritasında gördüğümüz iki büyük bölgesel kütle, intiharlar haritası üzerinde de bulunuyor, fakat örtüşmeleri ancak genel ve kabataslak olarak gerçek. Örtüşme, birbirleriyle karşılaştırılan iki olayın gösterdiği değişmelerin ayrıntısında yok.

Bir kez böyle gerçek boyutlarına indirildi mi, örtüşme, yani insan boyu ile intihar oranı arasındaki örtüşme artık etnik öğelerden yana bir kesin kanıt olmaktan çıkıyor. Çünkü artık bir yasayı ispatlamaya yetmeyen ilginç bir olgudan olmaktan öteye gitmiyor. Pekâlâ birbirine bağlı olmayan etmenlerin bir araya gelişinden doğmuş da olabilir. En azından ırkların etkisine bağlanabilmesi için, bu varsayımın başka olgular tarafından doğrulanması, hatta onları tamamlayıcı nitelikte bulunması gerekir. Oysa tam tersine, aşağıdaki olgular bu varsayımı çürütüyorlar.

1. Gerçekliği tartışma götürmez olan ve intihara yakınlığı güçlü Almanlar gibi bir ortak tipin, toplumsal koşullar değişir değişmez bu eğilimi göstermez olması yadırganacak bir şeydir. Keza sadece tek tük izleri kalmış ve az çok kuşku verici Kelt ya da eski Belçikalılarınınki gibi bir tipinde, bugün de hâlâ bu eğilim üzerinde geçer bir etkisi olması yadırganacak bir

79 Özellikle sıradışı koşullarından ötürü öteki kentlerle karşılaştırılamayan Seine çıkarılırsa.

şey olurdu. Bu tipi anımsatan ileri derecede genel nitelikler ile böyle bir eğilimin karmaşık ve özel niteliği arasında fazlasıyla büyük bir ayrılık vardır.

2. İleride göreceğimiz gibi,[80] eski Keltlerde intihara sık rastlanırdı. Şu halde Kelt kaynaklı oldukları varsayılan topluluklarda intihara seyrek rastlanıyorsa bu, ırkın doğasından gelen bir şey olamaz, bunu yapan değişmiş olan dış koşullardır.
3. Keltler ve Kymrikler birincil ve katıksız ırklar değildir; bunlar "kan, dil ve inançlar yoluyla"[81] birbirlerine bağlanmışlardır. Her iki topluluk da gerek büyük ölçüde toprakları birden ele geçirerek gerek dalgalar halinde çıkışlar yaparak tüm Avrupa'da yavaş yavaş yayılan o sarışın ve iri cüsseli insan ırkının birer değişkesidir. Etnografik bakımdan aralarında tek bir ayırım vardır; o da güneyin esmer ve kısa boylu ırklarıyla karışan Keltlerin ortak tipten ayrılmış olmasıdır. Dolayısıyla Kymriklerin intihara olan büyük eğilimi etnik nedenlere dayanıyorsa bu, ırkın onlarda daha az bozulmasındandır. Fakat o zaman da Fransa dışında bile, intiharın daha fazla görülmesi gerekirdi, çünkü orada ırkların ayırıcı nitelikleri daha belirgindir. Hâlbuki durum hiç de öyle değildir. Avrupa'nın en uzun boyları (1.72 m) Norveç'tedir ve zaten bu tip herhalde Kuzey'den, özellikle Baltık Denizi kıyılarından türemiştir. Ayrıca da bu tipin en iyi dayandığı, varlığını sürdürdüğü sanılan yer de orasıdır. Bununla birlikte İskandinav Yarımadası'nda intihar oranı yüksek değildir. Aynı ırkın katıksızlığını Fransa'dan çok Hollanda, Belçika ve İngiltere'de sürdürdüğü söylenir;[82] intihara gelince bu, Fransa'da öteki üçüne oranla çok daha fazladır.

80 Bkz. İkinci Kitap, Bölüm IV.
81 Broca, a.g.y., cilt I, s. 394.
82 Bkz. Topinard, *Anthropologie*, s. 464.

Zaten Fransa toprakları üzerinde intiharın dağılımı, ırkların o ne olduğu pek ortaya çıkmamış etkisine başvurmadan da açıklanır. Biliyoruz ki ülkemiz gerek tinsel bakımdan gerek etnoloji açısından iki bölüme ayrılır ve bu iki bölüm henüz tümden incelenememiştir. Merkez ve güneyin insanları huylarını, kendilerine özgü yaşam biçimini değiştirmemişlerdir, bundan ötürü de kuzeyin düşünce ve geleneklerine direnirler. Hâlbuki Fransız uygarlığının odağı kuzeydedir, yani Fransız uygarlığı esasta bir kuzey nesnesidir. Öte yandan ileride göreceğimiz gibi, bu uygarlık Fransızları kendilerini öldürmeye iten başlıca nedenleri içinde barındırdığına göre, etki çevresinin coğrafi sınırları da intihar bakımından en büyük orana sahip bölgenin sınırları olmuş oluyor. Şu halde kuzeylilerde intihar güneylilerdekine oranla daha çoktur, ama bu onların etnik bakımdan buna daha çok eğilimleri olduğundan değildir; nedeni sadece intiharın toplumsal nedenlerinin Loire Irmağı'nın kuzeyinde güneyindekine oranla çok daha fazla yığılmış olmasıdır.

Ülkemizin bu tinsel ikiliğinin nasıl doğup nasıl sürdüğüne gelince, bu bir tarih sorunudur ve etnografik bakışlar bunu çözmeye yetmez. Nedeni ya da tek nedeni ırklar arasındaki ayrım olamaz. Çünkü birçok ırkın birbirine karıştığını, birbirinin içinde eriyip gitmiş olduğunu düşünebiliriz. Kuzey tipiyle güney tipi arasında yüzyıllar sürmüş, birlikte yaşamın yenemeyeceği bir zıtlık yoktur. Lorraineli adamla Normandiyalının arasındaki ayrım, Provenceli adamla Paris çevresinden biri arasındaki ayrımdan daha az değildir. Fakat birtakım tarihsel nedenlerden ötürü, taşra ruhu, yerel gelenekçilik güneyde daha güçlü kalmış, kuzeyde ortak düşmanlara birlikte karşı koyma gereksinimi, çıkarların daha sıkı bir dayanışma yaratması, daha sık temaslar halkları birbirine daha erken yaklaştırmış, tarihlerini harmanlamıştır. İşte, tinsel açıdan bir düzeye getirme, insanların dolaşımını daha etkin kılarak, kuzeyi yeğin bir uygarlığın beşiği yapmıştır.[83]

83 Aynı şey İtalya için de söylenebilir. Orada da intiharlar kuzeyde güneydekinden daha çoktur ve öte yandan kuzeyli halkın boy ortalaması güneylilerinkinden

IV

Öte yandan, ırkı intihar eğiliminin önemli bir etmeni yapan kuram, açıkça dile getirilmemekle birlikte, intihar eğiliminin kalıtsal olduğunu kabul etmektedir. Çünkü ancak o koşulla etnik bir özellik oluşturabilir. Peki, intiharın kalıtsallığı ispatlanmış mıdır? Sorun, incelemeye değer, çünkü bir önceki sorunla olan ilişkiler dışında, kendisi de tek başına bir önem taşır. Gerçekten de intihar eğiliminin kuşaktan kuşağa geçtiği saptanmışsa, bunun belirlenmiş bir organik duruma sıkı sıkıya bağlı olduğunu kabul etmek gerekir.

Fakat önce sözcüklerin anlamını açıkça belirlememiz gerekiyor. *İntihar kalıtsaldır* denilince, bundan yalın bir biçimde müntehirlerin çocukları da anne ve babalarının huyunu aldıkları için, aynı koşullarda aynı biçimde davranma eğilimi gösterirler sonucunu mu çıkarmak gerekir? İş böyle ortaya konulduğunda önerme açık, fakat dayanağı yok, çünkü o zaman kalıtsal olan intihar olmuyor. Kuşaktan kuşağa geçen sadece bir huy, bir kişisel eğilim ve bu, yeri geldiğinde, kişiyi intihara eğilimli kılıyor, ama ille intihara itmiyor. Şu halde bu kişilerin kararlılıkları için yeterli bir açıklama değil. Gerçekten de nevrasteninin çeşitli biçimler altında ortaya çıkışında bireysel yapının başrolü oynadığını, fakat intihar oranının gösterdiği değişikliklerle bir ilgisi olmadığını görmüştük. Ama ruhbilimciler çoğunlukla kalıtımdan tamamen ayrı bir anlamda söz etmektedirler. Buna göre intihar eğilimi anne-babadan çocuklara doğrudan ve eksiksiz biçimde geçecek ve geçtikten sonra tam bir otomatizmle intihara yol açacaktır. O zaman, bu eğilim bir çeşit özerkliğe sahip bir ruhsal mekanizma olmuş olur ve bu mekanizma en az kendisi kadar belirli bir fizyolojik mekanizmayla örtüşür. Bundan ötürü esasta bireysel nedenlere dayanır.

---

biraz daha yüksektir. Fakat bu, bugünkü İtalyan uygarlığının Piemonte kökenli olmasından, Piemontelilerin de güney halkından daha uzun boylu olmasından gelir. Ancak aradaki fark azdır. Toscana'da ve Veneto'da gözlemlenen en uzun boy 1,65 iken Calabria'da en kısa boy 1.60'tır. Bu rakamlar anakaradaki İtalyan topraklarına aittir. Sardunya Adası'nda boy 1.58'e iner.

Gözlemler böyle bir kalıtımın varlığını ispatlıyor mu? Elbette, bazen bir ailenin bireylerinin üst üste, acıklı bir düzenle intihar ettiklerini görüyoruz. En çarpıcı örneklerden biri Gall'in anlattığı şu olaydır: "Mülk sahibi Bay G... yedi çocuğunu iki milyonluk bir servetle bırakıyor. Çocuklardan altısı Paris'te ya da yakınlarda kalıyor, baba mirasından payına düşeni elinde tutuyor; hatta birkaçı parayı artırıyor bile. Hiçbiri bir mutsuzluk yaşamıyor. Hepsinin sağlığı iyi. Yedi erkek kardeşin hepsi kırk yıllık bir süreye yayılmış bir şekilde intihar ediyor."[84] Esquirol altı çocuklu bir tacir tanımış. Adamın dört oğlu intihar etmiş. Beşinci de üst üste intihara girişmiş.[85] Başka yerlerde de birbiri arkası sıra aynı dürtüye yenilen anne ve babalar, çocuklar, torunlar görürüz. Fakat fizyolojistlerin örneği, bu kalıtım sorunlarından acele sonuç çıkarmamayı öğretmeli. Bu gibi sorunlar büyük sakınımla el alınmalıdır. Nitekim üst üste gelen kuşaklarda vereme yakalananlar pek çok olduğu halde, bilginler hâlâ bu hastalığın kalıtımsal olup olmadığına türlü karar verememektedir. Hatta zıt görüş ağırlık kazanmakta gibi. Aynı ailede bu hastalığın birden çok kişide görülmesi, belki hastalığın kalıtımsal olduğunu değil de ailede onu, yani verem basilini almaya, üretmeye uygun bir genel eğilim bulunduğunu gösterir. Bu durumda kuşaktan kuşağa geçirilen şey hastalığın kendisi değil, onun gelişmesine uygun ortam olur. Bu son açıklamayı kesinlikle bir yana bırakabilmemiz için, hiç değilse Koch basiline fetüste sık rastlandığının saptanmış olması gerekir. Bu ispatlama yapılmadıkça kuşkudan kurtulamayız. Bizim konumuzda, yani intiharın kalıtsal olup olmadığında da yine aynı sakınımlı yaklaşımın benimsenmesi gerekir. Yani sorunu çözümlemek için kalıtsallık savına uygun birkaç olgudan söz etmek yetmez. Bu olguların rastlantıya yakıştırılamayacak kadar çok sayıda olması, başka bir açıklamaları bulunmaması, başka hiçbir olgu tarafından çürütülmemesi gerekir. Bu üçlü koşulu yerine getiriyorlar mı?

84 *Sur les fonctions du cerveau* (Beynin İşlevleri Konusunda), Paris, 1825.

85 *Maladies mentales* (Akıl Hastalıkları), cilt I. S. 582.

Gerçi bu olaylara sık rastlanıyor, ama intiharın doğasında kalıtsallık vardır diyebilmek için bunların az ya da sık olması yetmez; ayrıca intiharların tümü içinde bu durumun oranını saptamak gerekir. Toplam intihar sayısı içinde ailesinde intihar görülenler büyükçe bir paya sahipse, bu iki olgu arasında bir neden sonuç ilişkisi bulunduğunu, intiharın kalıtsal olarak geçebildiğini kabul etmek için gerekli taban var demektir. Fakat böyle bir kanıt olmadığı sürece, sözü edilen örneklerin çeşitli nedenlere dayanan rastlantılar olduğu düşünülür. Gerçekte de bu sorunu kesinlikle çözecek gözlem ve karşılaştırmalar hiçbir zaman yaygın biçimde yapılmamıştır. Hemen her zaman birkaç ilginç örnek vermekle yetinilmiştir. Bu özel nokta üzerinde sahip olduğumuz birkaç bilginin hiçbir yönde ispatlayıcı bir yanı yoktur. Hatta bu bilgiler biraz birbirini bozar niteliktedir. Dr. Luys, akıl hastanesinde gözlemleyebildiği, haklarında neredeyse eksiksiz bilgi toplayabildiği ve intihara az ya da çok eğilimi olan 39 hastadan sadece bir tanesinin ailesinde aynı eğilimin varlığını saptayabilmiştir.[86] Brierre de Boismont da 265 akıl hastasından anne babası intihar etmiş sadece 11 kişiye -bu, toplamın %4'ü eder- rastlamıştır.[87] Cazauvieilh'in verdiği oran çok daha yüksek: 60 kişiden 13'ünün ailesinde intihara rastlandığını bildiriyor. Bu %28 eder.[88] Kalıtımın etkisini kaydeden tek istatistik olan Bavyera istatistiğine göre, 1857–66 yıllarında kalıtım 100'de 13 dolaylarında hissedilmiştir.[89]

Bu olgular ne kadar önemsiz olursa olsun, bunları ancak intiharın özel bir kalıtsallığı olduğunu kabul ederek dikkate alabiliyorsak, bu varsayım, başka bir açıklama bulamadığımızdan ötürü bir dereceye kadar inandırıcılık kazanabilir. Fakat aynı sonuca -özellikle birlikte oldukları zaman- vardıracak en az iki neden daha vardır.

86 *Suicide* (İntihar), s. 197.
87 Legoyt'tan alıntılanmıştır, s. 242.
88 *Suicide* (İntihar), s. 17-19.
89 Morselli'den, s. 410.

İlk önce bu gözlemlerin hemen hepsi akıl hastalıkları doktorları tarafından ve bu nedenle de akıl hastaları üzerinde yapılmıştır. Akıl hastalığı da tüm hastalıklar içinde belki en çok kalıtsal olanıdır. Yani şu soruyu sorabiliriz: Kalıtsal olan intihar mı yoksa sık görülen -fakat ille de olması gerekmeyen- bir belirtisi intihar olan akıl hastalığı mı? Kuşkumuzu destekleyen bir de şu var: Gözlemcilerin tümü açıkça belirtiyorlar ki, kalıtım varsayımına uygun olaylar sadece değilse de çoğunlukla intihar etmiş akıl hastalarında görülmüş.[90] Herhalde bu koşullarda bile, kalıtım önemli bir rol oynuyor; fakat artık söz konusu olan, intiharın kalıtsallığı değil. Kuşaktan kuşağa geçen, genelliği içinde akıl hastalığı; sinirsel kusurluluk; kendini öldürme de onun -her zaman korkulmakla birlikte- olabilir de olmayabilir de bir sonucu. Kalıtsal verem hastalarının kan tükürmesinde kalıtım ne kadar rol oynuyorsa, bu durumda da ondan daha ileri bir rolü yok demektir. Ailesinde hem deliler hem müntehirler bulunan bir zavallı kalkar kendini öldürürse, bu yakınları müntehir olduğu için değil, yakınları deli olduğu içindir. Keza akıl bozuklukları alt kuşaklara geçerken biçim değiştirdikleri, örneğin üstsoyda görülmüş melankoli altsoyda kronik saçmalama ya da içgüdüsel delilik biçimini aldığı için, aynı aileden birden fazla kişinin intiharları ayrı tiplerde intiharlar olabilir.

Yine de bu ilk neden tüm olguları açıklamaya yetmiyor. Çünkü bir yandan intiharın akıl hastası ailelerde hiç tekrarlanmadığı ispatlanmış değil. Öte yandan da hâlâ şu özellik var: Bu ailelerin bazılarında, intihar yaygın durumda görünüyor. Ne var ki akıl hastalığı ille de böyle bir sonuca gebe değil. Şu halde kendini yok etmeye yazgılı gibi görünen bu deliler nereden çıkıyor? Benzer olayların böyle bir araya gelişi elbette *"ailede görenek"* etmeninden başka bir etmen olduğunu düşündürüyor. Fakat bunu da kalıtsallığa mal etmeden ele alabiliriz. Görenek, önünde örnek görme bulaşıcı bir güce sahiptir, o bulaşıcı güç de böyle bir durumu üretmeye yetebilir.

90 Brierre de Boismont, a.g.y., s. 59; Casauvieilh, a.g.y., s. 19.

Gerçekten de ilerideki bir bölümde göreceğimiz gibi, intihar çok bulaşıcıdır. Bu bulaşıcılık, özellikle yapısı bakımından genellikle her telkine, özellikle de intihar düşüncelerine açık kişilerde kendini hissettirir. Çünkü o kişiler sadece dikkatlerini çeken şeye öykünmeye değil, zaten bir eğilim duydukları bir edimi yinelemeye de uygun bireylerdir. İşte bu çifte koşul anne ya da babaları intihar etmiş akıl hastalarında ya da sadece nevrastenik kişilerde gerçekleşir. Çünkü onlardaki sinir güçsüzlüğü onları hipnotize edilebilir kılarken aynı zamanda kendini öldürme düşüncesini kolaylıkla kabule hazır duruma da getirir. Şu halde yakınlarının acıklı sonunun anısının ya da görünümünün onlar için karşı konulamaz bir dürtü ya da saplantı kaynağı durumuna gelmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Bu açıklama sadece kalıtımı işe karıştıran açıklama kadar doyurucu olmakla kalmıyor, aynı zamanda öyle olgular var ki sadece bu açıklama onları anlaşılır kılıyor. Çoğu zaman üst üste intihar görülmüş ailelerde intiharların hemen hemen birbirinin aynı olduğu saptanır. Sadece aynı yaşta değil, aynı biçimde de intihar edilir. Bir ailede tutulan yol kendini asmadır, diğer ailede gazla boğulma ya da kendini yüksek bir yerden atma yolu seçilir. Çok sözü edilen bir olayda benzerlik daha ileri gitmiş, bir ailenin tüm bireyleri, uzun aralıklarla, kendilerini hep aynı silahla vurmuşlardır.[91] Bu benzerlikler de kalıtımdan yana bir kanıt olarak görülmüştür. Hâlbuki intiharı ayrı bir ruhbilimsel birim olarak görmemek için birtakım sağlam nedenler varsa da, insanda *kendimi iple ya da tabancayla öldüreceğim* yolunda bir eğilim olduğunu kabul etmek daha zor geliyor! Bu olaylar ölmeyip yaşamda kalanların kafasında, ailelerinin geçmişini kana bulayan intiharların yaptığı etkinin ne denli büyük olduğunu göstermiyor mu daha çok? Çünkü öncüllerinin yaptıklarının tıpatıp aynısını yapmaları için, herhalde bu anıların onlara musallat olması ve hep rahatsız etmesi gerekir.

91 Ribot, *L'hérédité* (Kalıtım), s. 145, Paris, Félix Alcan.

Bu açıklamayı daha inanılır kılan şey, kalıtımın söz konusu olamayacağı ve derdin tek nedeninin sirayet, yani bulaşma olduğu pek çok olayın aynı nitelikleri göstermesidir. İleride yeniden sözünü edeceğimiz salgınlarda, birbiriyle ilgisiz intiharların şaşılacak bir tek biçimlilikle birbirlerine benzediğinin hemen her gün görüldüğü olur. Birbirinin kopyası gibi olaylarla karşılaşılır. Hepimiz 1772 yılında kısa bir süre içinde birbirlerini izleyerek, bir hastanenin loş dehlizinde kendini aynı çengele asan on beş sakattan söz edildiğini duymuşuzdur. Çengel kaldırılınca salgın bitmişti. Boulogne'da bir kampta gözetme kulesinde kendini vuran bir askerin arkasından, birkaç gün içinde aynı kulede üst üste intihar edenler olmuş, ahşap kulenin yakılmasından sonra salgın durmuştu. Bütün bu örneklerde intihar düşüncesini anımsatan nesne ortadan kalkar kalkmaz intiharlar durduğuna göre, saplantının ağırlıklı bir etkisi olduğu açıkça görülüyor. Şu halde görünürde birbirinden kaynaklanan intiharların hepsi aynı modeli üretir göründüklerinde bunları aynı nedene bağlamakta haklıyız; hele ailede her şey o tek nedeni güçlendirme yönünde işliyorsa, buna kesinlikle böyle bakılacaktır.

Zaten birçok müntehir, anne ya da babalarının yaptığını yapmakla izledikleri örneğe saygılarını sunmuş olmaktadırlar. Esquirol bir aile hakkındaki gözlemlerini şöyle yazar: "26-27 yaşlarındaki en küçük erkek kardeş melankoliye tutulur ve kendini evin çatısından atar. Onun hastalığıyla ilgilenen, ona bakan ikinci bir kardeş onun ölümünden ötürü kendini kusurlu bulur, birkaç kez kendini öldürmeye kalkar ve bir yıl sonra uzun bir perhiz döneminden sonra ölür. Doktor olan ve iki yıl önce bana umutsuz bir biçimde *yazgımdan kurtulamayacağım* demiş olan dördüncü kardeş de kendini öldürür."[92] Moreau da şöyle bir olayı anlatır: "Erkek kardeşi ve amcası intihar etmiş olan bir hasta Charenton Akıl Hastanesi'nde intihar eğilimi olanlar arasındadır. Onu hastanede ziyaret eden erkek kardeşi, ondan dinledikleriyle dehşete kapılır ve kendisinin

92 Lisle, a.g.y., s. 195.

de bir gün dayanamayıp o yola gideceğini düşünür."[93] Bir hastası Brierre de Boismont'a gelip şunu söyler: "53 yaşıma kadar sağlığım yerindeydi. Hiçbir derdim yoktu. Epeyce neşeli bir mizacım vardı. Üç yıl önce zihnimi kapkara düşünceler sarmaya başladı. Üç aydır ise o düşünceler aman vermez oldu. Her an kendimi öldürmeye iten bir güç var. Şunu da söyleyeyim ki ağabeyim 60 yaşındayken kendini öldürmüştü ve ben hiçbir zaman bu olaydan dolayı öyle ciddi bir biçimde tasalanmamıştım. Fakat elli altıncı yaşıma geldiğimde, o anı daha canlı bir biçimde önüme çıktı ve şimdi peşimi hiç bırakmıyor." Falret'nin anlattığı şu olaysa en anlamlılarındandır: "19 yaşında bir genç kız amcasının kendisini öldürmüş olduğunu öğrenir ve bundan dolayı büyük üzüntü duyar. Deliliğin kalıtsal olduğunu duymuştur; kendisinin de bir gün aynı duruma düşebileceği fikri zihnine yerleşir. O bu durumdayken, babası da bir gün kendini öldürür. O andan başlayarak kız kendi sonunun zorlu bir ölümle geleceğine inanır. Artık uzakta olmadığına inandığı ölümünden başka bir şey düşünmez olur. Ağzından şu sözler düşmez: 'Ben de babam gibi, amcam gibi öleceğim. Benim kanımda var bu!' Bir intihar girişiminde bulunur. Oysa babası sandığı kişi gerçek babası değildir. Kızını korkularından kurtarmak için anne gerçeği açıklar ve sahici babasıyla buluşmasını sağlar. Baba kızın arasındaki fiziksel benzerlik öylesine açıktır ki kızın kuruntuları anında dağılır; intihar eğilimi diye bir şey kalmaz, sağlığı da düzelir."[94]

Demek ki bir yandan intiharın kalıtsallığına en uygun olaylar, bu kalıtsallığı ispatlamaya yetmezken, kolaylıkla başka bir açıklamaya olanak veriyorlar. Dahası da var. Önemi ruhbilimcilerin gözünden kaçmış olan bazı istatistik olguları, doğrudan kalıtımla geçiş varsayımı ile çelişiyor. Olgular şunlar:

1. Bir insanın kendini öldüreceğini önceden belirleyen kalıtım kökenli bir organik-ruhsal determinizm yani gerekircilik

93 Brierre, a.g.y., s. 57.
94 Luys, a.g.y., s. 201.

varsa, bunun kadın ve erkek üzerinde eşit etki yapması gerekir. Çünkü intiharın kendisinde cinsiyetle ilgili hiçbir şey olmadığına göre kuşaktan kuşağa geçerken kızları bırakıp da erkekleri etkileyeceği düşünülemez. Hâlbuki intihar eden kadın sayısı, erkeklere oranla pek azdır. Kalıtım bu işte kendisine yakıştırılan güce sahip olsaydı, karşımıza başka bir görünüm çıkardı.

Kadınların da erkekler gibi intihar eğilimini kalıtım yoluyla aldıkları, fakat bu eğilimin çoğu zaman kadına özgü toplumsal koşullarla etkinliğini yitirdiği söylenebilir. Fakat olayların çoğunda uyur durumda olan kalıtım için, *varlığını hiçbir şeyin kanıtlamadığı pek belirsiz bir gizli güçten* başka nasıl bir tanımlama verilebilir?

2. Bay Grancher veremin kalıtsallığından söz ederken şunları söylüyor: "Her şey bu tür bir olayda (üç aylık bir bebekte ortaya çıkan verem) kalıtımı kabul etmemiz için olanak sağlıyor... Bebek on beş ya da yirmi aylıkken, uyuyan bir tüberkülozun varlığından kuşkulanılmasına yol açacak herhangi bir veri yokken verem ortaya çıkmışsa, bu hastalığın ana rahminde başlamış olması o kadar kesin değildir. Ya kişi on beş, yirmi ya da otuz yaşındayken ortaya çıkan vereme ne denir? Yaşamın başlangıcında bir yaranın var olduğu var sayılsa bile, o denli uzun bir sürenin sonunda gücünü yitirmez miydi? Kişinin yoluna çıkabilecek capcanlı basiller dururken, o fosil mikropları her türlü kötülükle suçlamak olağan bir şey mi?"[95] Gerçekten de bir hastalığın kalıtsal olduğu görüşünü savunabilmek için, o hastalığın tohumunu dölütte ya da yeni doğmuşlarda gösteremeyince, hiç değilse, küçük çocuklarda sıklıkla oluştuğunu saptamak gerekir. İşte bunun içindir ki kalıtım, daha ilk çocuklukta kendini gösteren ve *kalıtsal delilik* denilen o özel deliliğin temel nedeni

95 *Dict.encytclopédique des sciences méd.* (Tıp Bilimleri Ansiklopedik Sözlüğü), Phtysie (Verem) maddesi, cilt LXXVI, s. 542.

olarak gösterilmiştir. Hatta Koch göstermiştir ki delilik doğrudan doğruya kalıtımdan meydana gelmemekle birlikte, onun etkisinde kaldığı durumlarda, soy geçmişinde hiç delilik görülmemiş hastalardakinden daha erken yaşta ortaya çıkıyor.[96]

Gerçi sakal gibi, boynuz gibi, az çok ileri yaşta ortaya çıkan ve kalıtsal diye bakılan birtakım özelliklerden söz edilir. Ama bu geç ortaya çıkma, ancak o özellikler, kendisi bireysel evrim sürecinde oluşabilmiş bir organik duruma bağlıysa, kalıtım varsayımı içinde açıklanabilir. Örneğin cinsel işlevlerle ilgili her şeyde kalıtım göze görünür sonuçlarını elbette ancak erginlikte ortaya koyabilir. Fakat aktarılan özellik her yaşta olabilecek bir şeyse, birden kendini gösterebilir. Şu halde söz konusu özellik ne denli geç ortaya çıkıyorsa, kalıtıma o denli az bağlı olduğunu kabul etmek zorundayız. Oysa intihar eğiliminin neden organik gelişmenin şu aşamasına değil de bu aşamasına bağlı olduğunu açıklayamıyoruz. Bu eğilim belirli ve düzenlenmiş biçimde aktarılabilir bir mekanizma, bir işleyiş oluşturuyorsa, daha ilk yıllarda devreye girmesi gerekirdi.

Fakat aslında bunun tersi olmaktadır. İntihar çocuklarda son derece seyrek rastlanan bir şeydir. Legoyt'ya göre, 1861–75 yılları arasında Fransa'da 16 yaşın altındaki 1 milyon çocuktan 4,3 erkek, 1,8 kız çocuğu intihar etmiştir. Morselli'ye göre İtalya'da rakamlar daha da düşüktür. 1866–75 yılları arasında erkek çocuklarda 1,25, kız çocuklarda 0,33'tür. Öteki ülkelerde de oran aşağı yukarı aynıdır. İntiharda en küçük yaş 5 olarak saptanmıştır ve buna da çok ender rastlanır. Bu sıradışı olguların da kalıtımdan kaynaklanıp kaynaklanmadığı ispatlanmış değildir. Çünkü unutmamak gerekir ki çocuk da toplumsal nedenlerin etkisi altındadır ve bu nedenler onu intihar ettirmeye yetebilir. Çocuk intiharlarının toplumsal çevreye göre değişmesi toplumsal nedenlerin bu konudaki etkisini ispatlamaktadır.

96 A.g.y., s. 170-172.

Çocuk intiharlarının en sık olduğu yer büyük kentlerdir.[97] Çünkü başka hiçbir yerde çocuklar için toplumsal yaşam büyük kentteki kadar erken başlamaz. Kentli yumurcağın *büyümüş de küçülmüşlüğü* bunu ispatlar. Uygarlığın devinimine daha erken ve daha eksiksiz olarak sokulan kent çocuğu, onun etkilerini de daha erken ve daha eksiksiz olarak alır. Kültür düzeyi yüksek ülkelerde çocuk intiharının acınası bir düzenle artması da bu yüzdendir.[98]

Dahası var. İntihar sadece küçüklükte pek seyrek rastlanır olmakla kalmıyor, aynı zamanda yıldan yıla artıp yaşlılıkta doruğuna ulaşıyor.

Bu oranlar ufak tefek ayrımlarla tüm ülkelerde aynıdır. Zirvenin 40 ile 50 yaş arasında olduğu tek ülke İsveç'tir. Başka her yerde zirve, yani en yüksek oran yaşamın son ya da sondan bir önceki diliminde görülür. Çok hafif ayrıklıklar -bunlar da belki zaten sayım yanlışlarından doğmuş olabilir-[99] bir yana bırakılırsa, yine her yerde bu son sınıra kadar artış kesilmeden sürüp gider. 80 yaşından sonra gözlemlenen azalma hiç de genel bir eğilim değildir ve zaten bu azalmanın oranı düşüktür. O yaştan sonra intihar edenler 70 yaş grubunun biraz altındadır, ama ötekilerin ya da hiç değilse ötekilerin çoğunluğunun üzerindedir. Durum böyleyken sadece erişkin insanda ortaya çıkan, insan yaşamı da ilerledikçe güçlenen bir eğilimi nasıl kalıtıma bağlayabiliriz? Çocuklukta hiç olmayan ya da pek az görülen, gittikçe gelişen ve yaşlılıkta en yeğin noktasına erişen bir hastalık için nasıl *doğumla geliyor* deriz?

97 Bkz. Morselli, s. 329 vd.

98 Bkz. Legoyt, s. 158 vd, Paris, Félix Alcan.

99 Erkekler için tek bir olay biliyoruz. Bu İtalya örneğidir. Orada 30 ile 40 yaş arasında bir duraklama gözlemlenmiştir. Kadınlar söz konusu olduğunda aynı yaşta genel, yani tüm ülkelerde bir duraklama vardır; genel olduğu için de gerçek olması gerekir. Kadın yaşamında bir dönemi gösterir. Bekârlara özgü olduğundan, o duraklama dönemi herhalde bekârlığın verdiği düş kırıklığı ve sürtüşmeler daha az hissedilir olmaya başladığı ve daha ileri bir yaşta ihtiyar kızın yalnız kaldığı zaman ortaya çıkan tinsel yalnızlığın henüz tüm etkilerini ortaya koymadığı ara dönemine rastlamaktadır.

Tablo IX[100]

Çeşitli yaşlarda intiharlar (her yaş dilimi için milyon kişide)

	Fransa		Prusya		Saksonya		İtalya		Danimarka
	1835 - 1844		1873 - 1875		1847 - 1858		1872 - 1876		1845-56
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	E + K
-16 yaş	2.2	1.2	10.5	3.2	9.6	2.4	3.2	1.0	113
16-20 y.	56.5	31.7	122.0	50.3	210	85	32.3	12.2	272
20-30 y.	130.5	44.5	231.1	60.8	396	108	77.0	18.9	307
30-40 y.	155.6	44.0	235.1	55.6	551	126	72.3	19.6	426
40-50 y.	204.7	64.7	347.0	61.6			102.3	26.0	576
50-60 y.	217.9	74.8			906	207	140.0	32.0	702
60-70 y.	274.2	83.7	529.0	113.9			147.8	34.5	
70-80 y.	317.3	91.8			917	297	124.3	29.1	785
80+ yaş	345.1	81.4					103.8	33.8	642

Homokron kalıtım[101] yasası bu durumda uygulanamaz. Çünkü o yasa bazı koşullarda kalıtımla geçen karakterin, altsoyda aşağı yukarı ana babalarla aynı yaşta ortaya çıktığını bildirir. Hâlbuki intiharda durum böyle değildir ve 10–15 yaşlarından sonra ayrımsız her yaşta olabilir. Özelliği, yaşamın belirli bir anında bırakın ortaya çıkmayı, yıldan yıla kesintisiz ilerlemesidir. Bu kesintisiz ilerleyiş, bağlı olduğu nedenin de insan yaşlandıkça geliştiğini ispatlar. Oysa kalıtımda bu koşul yoktur. Çünkü kalıtım, tanımı gereği, döllenme gerçekleşir gerçekleşmez olması gereken ve olabildiği her şeydir. Belki şöyle bir şey söylenebilir: İntihara eğilim -belirtisiz biçimde olmak üzere- daha doğumdan başlayarak vardır, ama geç görünen ve zamanla gelişen başka güçlerin etkisi altında ortaya çıkar. Fakat o zaman da kalıtımın etkisini olsa olsa, çok genel ve belirsiz bir ortam hazırlığına indirgemiş oluruz. Çünkü mademki başka bir etmenin

100 Bu tablodaki öğeler MORSELLI'den alınmıştır.

101 Homokron kalıtım: Charles Darwin'in kuşaktan kuşağa geçen bazı özelliklerin altsoyda, üstsoyda göründükleri yaşta ortaya çıktığı kalıtıma verdiği ad. (Trésor de la Langue française sözlüğü) (Ç.N.)

yardımı o denli gerekli, kalıtım mademki etkisini o etmen verildiğinde ve verildiği ölçüde hissettiriyor, o halde gerçek neden o etmendir.

Son olarak şunu ekleyebiliriz, intiharın yaşlara göre değişim göstermesi biçimi, belirleyici nedenin herhalde organik-psişik bir durum olmadığını ispatlıyor. Çünkü organizmadan gelen her şey yaşamın ritmine bağlı olduğundan, sırayla büyüme, duraklama ve gerileme aşamalarından geçer. Sınırsız ilerleyen biyolojik ya da psikolojik karakter yoktur. Hepsi bir doruğa eriştikten sonra inişe geçer. İntiharsa tersine, doruk noktasına yaşamın son sınırlarında ulaşıyor. Çoğunlukla 80'ine doğru gözlemlediğimiz gerileme bile, çok hafif olması bir yana, doksanlıklar kendilerini altmışlıklar kadar ya da onlardan -özellikle tam olgunluk çağındakilerden- daha fazla öldürdüğüne göre, hiç de genel değil, sadece görece bir gerilemedir. Bundan da intiharın değişkelerini oluşturan nedenin, daha doğuştan gelen, kıpırdamaz bir güdüleme değil, toplumsal yaşamın ilerleyen etkisi içinde bulunduğu anlaşılmıyor mu? Nitekim intihar insanların topluma girdikleri yaşa göre erken ya da geç ortaya çıkıyor, insan topluma iyice yerleştikten sonra ortaya çıkma olasılığı büyüyor.

Şu halde bir önceki bölümün sonuç noktasına varıyoruz. Kuşkusuz intihar, ancak bireylerin yapısı bunu reddetmezse olabilir. Fakat intihara en uygun bireysel durum -söz konusu kişi akıl hastası değilse- belirli ve otomatik bir eğilim değil, genel ve belirsiz bir yatkınlıktır. Koşullara göre çeşitli biçimler alabilen bu yatkınlık, intihara yeşil ışık yakar, ama ille de intihara götürecek değildir. Şu halde intihara bir açıklama da getirmez.

BÖLÜM III

İNTİHAR VE DIŞ DÜNYA ETMENLERİ[102]

Bireysel yatkınlıklar tek başına intihar nedeni değilse de, başka dış etmenlerle bir araya gelince belki daha etkili olmaktadırlar. Nasıl maddesel çevre bazen, o olmasaydı gizli durumda kalacak olan, bir hastalığı açığa çıkarıyorsa, bazı kişilerin doğallıkla sahip bulundukları genel ve tümden belirtisiz intihar yatkınlığını da harekete geçiriyor olabilir. Bu durumda intihar oranını toplumsal bir olay diye yorumlamamız uygun olmaz. Bazı fiziksel nedenlerle organik-psişik bir durumun bir araya gelmesinden doğan intihar, bütünüyle ya da önemli ölçüde hastalıklı bir ruhsal durumu gösterir. Elbette, belki bu koşullarda intiharın her toplumsal grupta neden bu kadar kişisel özellik gösterdiğini açıklamak zor olacaktır; çünkü kozmik ortam ülkeden ülkeye o kadar çok değişmez. Bununla birlikte önemli bir olgu var ki onu kabul etmek zorundayız: O da bu olayın sunduğu değişkelerin, hiç değilse bazılarının -toplumsal nedenleri işin içine sokmadan- dikkate alınabileceğidir.

Bu çeşit etmenler arasında iki tanesine *intiharyapar*[103] bir etki yakıştırılmıştır. Bunlardan biri iklim, öteki de mevsimsel sıcaklıktır.

I

Avrupa haritası üzerinde intiharların enlem derecesine göre dağılımına bakalım:

102 Kaynakça: Lombroso, *Pensiero e Meteore* (Düşünce ve Gökcisimleri); Ferri, *Variations thermometriques et criminalité* (Isıl Değişiklikler ve Suç Oranı), Archives d'Anth.criminelle (Suç Açısından İnsanbilimi Arşivi) içinde, 1887; Corre, *Le Délit et le Suicide à Brest* (Brest'te Suç ve İntihar) aynı arşivde, 1890, s. 109 vd., s. 259; Aynı yazar, *Crime et suicide* (Cinayet ve İntihar), s. 605-639; Morselli, s. 103-157.

103 Yazar pek seyrek rastlanan bir sözcük olan *suicidogène* sıfatını kullanıyor. Krş. Kanserijen ya da kanserojen, halüsinojen sözcükleridir. (Ç.N.)

Enlem derecesi	Milyon kişide intihar sayısı
36° - 43° arası	21.1
43° - 50° arası	93.3
50° - 55° arası	172.5
55° üzeri	88.1

Şu halde Avrupa'da intihar olayının en az görüldüğü yerler güney ve kuzey ülkeleridir. En yüksek rakam ise Orta Avrupa'da kaydediliyor. Morselli, daha kesin bir dil kullanarak intihar eğiliminin 47° ve 57° enlemler ile 20° ve 40° boylamlar arasında yoğunlaştığını yazar. Bu kuşak Avrupa'nın en ılıman bölgesiyle iyice çakışır. Bu rastlantıda iklim koşullarının bir etkisini mi görmeliyiz?

Bu, Morselli -ikircikli kaldığı birtakım noktalar bir yana- tarafından savunulan görüştür. Aslında ılıman iklimle intihar eğilimi arasında bir ilişki bulunması pek anlaşılamıyor. Böyle bir varsayımı dayatabilmek için olguların birbirlerine son derecede uymaları gerekir. Oysa intiharla herhangi bir iklim arasında bir bağ bulunması şöyle dursun, her türlü iklimde intihar edilegelmiştir. Bugün İtalya görece olarak bağışıktır, ama imparatorluk zamanında, Roma uygar Avrupa'nın merkeziyken intiharla pek sık karşılaşılırdı. Aynı biçimde Hindistan'ın yakıcı göğü altında bazı dönemlerde intihar oranının yüksek olduğu görülmüştü.[104]

Bu bölgenin genel görünümü bile gösteriyor ki iklim oradaki çok sayıda intiharın nedeni değil. Haritada birinin merkezinde Ile-de-France ve çevre iller, ötekininkinde Saksonya ve Prusya var. Şu halde o iki bölge, açıkça belirlenmiş bir iklim bölgesiyle değil, Avrupa uygarlığının iki tane belli başlı odağıyla örtüşüyor. Demek ki halkların intihara olan eğilimlerinin aynı derecede olmamasının nedenini iklimin gizemli niteliklerinde değil, Avrupa uygarlığının doğasında, çeşitli ülkelerde kendini gösterme biçimlerinde aramak gerekir.

Keza Guerry'nin daha önce işaret ettiği, Morselli'nin de yeni gözlemlerle doğruladığı ve ayrık örnekleri yok değilse de epeyce genel

104 Bkz. İleride İkinci Kitap, Bölüm IV.

olan başka bir olguda açıklanabilir. Şöyle ki, merkez bölgeden olmayan ülkelerin kuzeyden olsun, güneyden olsun merkez bölgeye en yakın yöreleri intihardan en çok etkilenen yerlerdir. Nitekim İtalya'da bu, kuzeyde, İngiltere ve Belçika'daysa güneyde görülür. Fakat bunu ılıman iklime yüklememiz için hiçbir neden yoktur. Kuzey Fransa ve Kuzey Almanya halkını intihara zorlayan düşünce ve duyguların, kısaca toplumsal akımların, aşağı yukarı aynı yaşamı süren komşu ülkelerde, daha düşük yeğinlikte olmak üzere, bulunduğunu kabul etmek daha akla yakın bir şey olmaz mı? Toplumsal nedenlerin intiharların dağılımı üzerinde ne denli büyük etkisi olduğunu şöyle görebiliyoruz. 1870'e kadar İtalya'da en çok intihar görülen yerler kuzey eyaletleriydi. Daha sonra merkez geliyordu, güney üçüncü konumdaydı. Fakat kuzeyle merkez arası yavaş yavaş kapandı, hatta iki yöre birbirinin sırasını aldılar. [Bkz. Tablo X] Yörelerin iklimlerineyse bir şey olmamıştı. Değişen, 1870'te Roma'nın fethiyle[105] İtalya başkentinin ülkenin merkezine taşınmasıydı. Bilimsel, sanatsal, ekonomik hareket de aynı doğrultuda kaydı. İntiharlar da onların peşinden gitti.

Tablo X

İtalya'da intiharların bölgesel dağılımı

	Milyon kişide intihar Kuzey'i 100 alarak öteki bölge oran.					
	1866-67	1864-76	1884-86	1866-67	1864-76	1884-86
Kuzey	33.8	43.6	63	100	100	100
Merkez	25.6	40.8	88	75	93	139
Güney	8.3	16.5	21	24	37	33

Şu halde hiçbir şeyin ispatlamadığı ve pek çok olgunun çürüttüğü bir varsayım üzerinde direnmek gereksiz.

105 Söz konusu, gerçek bir fetih olmayıp 1861'de İtalya Birliği'nin gerçekleşmesinden sonra Roma kentinin başkent kabul edilmesidir. (Ç.N.)

II

Mevsim sıcaklıklarının etkisi ise daha sağlam kanıtlarla ispatlanmış gibi görülüyor. Olgular çeşitli biçimlerde yorumlanabilir, ama değişmemektedirler.

Gözlemlemek yerine, usa vurum yoluyla hangi mevsimin intihara daha uygun olduğunu öngörmeye çalışsak, göğün daha loş renkli, sıcaklığın daha düşük, havanın daha nemli olduğu mevsimi söyleriz. Doğanın böyle havalarda aldığı kasvetli görünüm insanı düşlere itmez, üzüntülü tutkuları uyandırmaz, melankoliye davetiye çıkarmaz mı? Bununla birlikte, doğal sıcaklığın eksiğini kapamak için daha zengin bir beslenme gerekir ve besin bulmak da yine bu mevsimde daha zordur. Zaten bu nedenle, Montesquieu puslu ve soğuk ülkeleri intihara çok uygun yerler olarak göstermiş, onun bu düşüncesi de uzun zaman yasa gibi kabul edilmiştir. Bunu mevsimlere uygulayarak, intihar sayısının doruğunun sonbahar olduğuna karar verilmiştir. Her ne kadar Esquirol daha o zaman bu varsayım üzerinde birtakım kuşkular öne sürmüşse de Falret ilke olarak kabul ediyordu.[106] Bugün, eldeki istatistik bilgiler bunu kesinlikle çürütmüştür. İntihar en üst dereceye ne kışın ne sonbaharda erişir; en çok intihar edilen mevsim doğanın en güleryüzlü, sıcaklığın en tatlı oldu aylardır. İnsanoğlu kendi isteğiyle yaşamdan yaşamın en kolay olduğu sırada ayrılıyor. Yılı sıcak ve soğuk iki altı aylık döneme ayırırsak, marttan ağustos sonuna kadar süren ilk yarıyılda intiharlar en çok görülür. Bu kuralın dışında kalan ülke yok. Oranlar, birkaç puanlık oynamalar bir yana, hep aynı kalıyor. Yılda kaydedilen 1000 intihardan 590 ile 600 arasında bir miktarı güzel mevsimde,[107] geri kalan 400'ü ise yılın geri kalanında işleniyor.

İntiharla sıcaklık değişmeleri arasındaki ilişki daha da kesin biçimde ortaya konmuştur.

106 *De l'hypochondrie*, vb.28.

107 Güzel mevsim sınırları belirli bir zaman parçası olmamakla birlikte, Fransa'da ilkbaharın sonu, yaz ve sonbaharın başlangıcı güzel mevsim diye adlandırılır. (Ç.N.)

Aralık ayından şubat sonuna kadar giren üç aylık döneme kış, marttan mayısa uzanana ilkbahar, haziranda başlayıp ağustosta bitene yaz ve ondan sonraki üç aya da sonbahar adı verilirse ve bu dört mevsim intihar ölümlerinin azlığına, çokluğuna göre sınıflanırsa, hemen her yerde yaz mevsiminin birinci sırayı aldığı görülür. Morselli 18 tane Avrupa ülkesini bu açıdan ve 34 ayrı dönemde ele alarak karşılaştırmıştır. Vardığı sonuçlara göre, 30 olayda, yani %88'lik bir oranla, intiharların en yüksek noktaya varışı yaza rastlamaktadır. Sadece üç kez ilkbaharda, bir kez de sonbaharda görülmüştür. Baden Grandükalığı'nda ve tarihinin tek bir noktasında gözlemlenen bu aykırılık bir değer taşımaz, çünkü pek kısa bir dönem üzerinde yapılan çalışmanın sonucudur. Zaten sonraki dönemlerde de yinelenmemiştir. Öteki üç aykırı örnek de bundan daha önemli değildir. Bunlar Hollanda, İrlanda ve İsveç'e ait örneklerdir. İlk iki ülkenin mevsim ortalamalarına temel alınan rakamlar (Hollanda için 387, İrlanda için 755 olay) herhangi bir sonuç çıkarılamayacak denli önemsizdir. Zaten bu iki ülkenin istatistik sağlayan makamları da istenen yetkinlikte değildir. İsveç'e gelince, sözü edilen duruma sadece 1835–51 döneminde rastlanmıştır. Hakkında gerçekten doğru bilgi aldığımız ülkelerle yetinirsek, belirtilen kural kesin ve evrenseldir.

İntiharların en düşük düzeyde görüldüğü dönem de en az o denli tutarlıdır: 34 olaydan 30'unda, yani %88 oranında intihar kışa rastlamıştır, geri kalan 4'ündeyse mevsim sonbahardır. Dört ülke bu kuralın dışında kalıyor: Bir önceki karşılaştırmada olduğu gibi İrlanda ve Hollanda, Bern kantonu ve Norveç. İlk iki ayrıksı örneğin kapsamını biliyoruz. Üçüncü, yani Bern kantonunkinin daha da dar bir kapsamı var, çünkü ancak 97 intihar ele alındı. Özetlenirse, 34 olaydan 26'sında, yani %76 oranında, mevsimler yaz, ilkbahar, sonbahar ve kış dizisinde sıralanıyor. Bu dizi hiçbir sapma göstermeksizin Danimarka, Belçika, Fransa, Prusya, Saksonya, Bavyera, Württemberg, Avusturya, İsviçre, İtalya ve İspanya için geçerli.

Sadece mevsimler aynı biçimde sınıflanmakla kalmıyor, aynı zamanda her birinin payı bir ülkeden ötekine pek az fark ediyor. Bu

değişmezliği daha duyarlı kılmak için Tablo XI'de belli başlı Avrupa ülkelerinde her mevsime düşen miktarı yıllık toplamı 1000'e bütünleyerek verdik. Görülüyor ki her sütunda aynı diziler hemen hemen birbirinin aynı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ferri ve Morselli, bu su götürmez olgulardan ısının intihar eğilimi üzerinde doğrudan etkisi olduğu sonucuna vardılar. Sıcaklık, beyin işlevleri üzerindeki mekanik etkisiyle insanı kendini öldürmeye itiyordu. Hatta Ferri sıcaklığın bu etkiyi ne yolla meydana getirdiğini açıklama çalışmıştır. "Bir yandan," diyor açıklamasında, "sıcak hava sinir sisteminin uyarılabilirliğini artırıyor, öte yandan da sıcak mevsimin gelişiyle organizmanın kendi ısısını istenen derecede tutabilmek için onca gıda tüketmeye gereksinimi kalmadığından, doğallıkla kendine iş arayan güçlerde yığılma oluyor. Bu çifte nedenden ötürü, yaz mevsiminde bir etkinlik fazlalığı, kendini harcama yolları arayan bir yaşam yoğunlaşması oluyor ve bu kendini, hemen her zaman, şiddet edimleriyle ortaya koyabiliyor. İntihar da bu kendini ortaya koyuş biçimlerinden biri. Bir başka yol da cinayet, adam öldürme. İşte bu nedenle bu mevsimde intiharlar ve kan dökülen cürümler birlikte artış gösterirler. Zaten hangi biçimde olursa olsun akıl hastalıklarının bu mevsimde arttığı kabul edilir." Şu halde, intiharın da akıl hastalıklarıyla ilişkisinden ötürü aynı gelişmeyi göstermesi doğaldır denilmektedir.

Tablo XI

Ülkelerin yıllık intihar toplamı içinde mevsimlerin payı

	Danimarka	Belçika	Fransa	Saksonya	Bavyera	Avusturya	Prusya
	1858-65	1841-49	1835-43	1847-58	1858-65	1858-59	1869-72
Yaz	312	301	306	307	308	315	290
İlkbahar	284	275	283	281	282	281	284
Sonbahar	227	229	210	217	218	219	227
Kış	177	195	201	195	192	185	199
	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

Sadeliğiyle çekici olan bu kuram, ilk bakışta olgulara uyar gibi görünüyor, hatta olguların doğrudan anlatımı gibi. Gerçekteyse onları açıklamaktan çok uzaktır.

III

Her şeyden önce bu kuram kendi içinde çok tartışılabilir bir intihar anlayışı barındırıyor. Çünkü intihardan önce hep psikolojik bir aşırı uyarılmışlık durumu bulunduğunu, intiharın bir şiddet olayı olduğunu ve ancak büyük bir güç harcanmasıyla gerçekleşebildiğini varsayıyor. Hâlbuki tersine, intihar çoğu zaman çok ileri derecede bir çökkünlükten doğar. Coşku ya da öfke kaynaklı intihara rastlanırsa da, kasvetli bir çerçeve içinde karşımıza çıkan intiharlara onlar kadar sık rastlanır. Bunu ileride saptayacağız. Fakat sıcaklığın her iki çeşidi aynı biçimde etkilemesi olanaksızdır. Birinciyi harekete geçiriyorsa, ikinciyi daha seyrek kılacaktır. Bazı kişiler üzerindeki ağırlaştırıcı etkisi, başkaları üzerindeki ılımlaştırıcı etkisiyle etkisizleştirilmiş olacaktır. Bunun sonucu olarak da istatistik veriler aracılığıyla, hele böylesine hassas biçimde görülemez. Demek ki istatistik verilerin, mevsimlere göre gösterdiği değişikliklerin başka bir nedeni olsa gerek. Aynı anda akıl hastalığında da benzer değişikliklerin bir yansımasını görmeye gelince, bu açıklamayı kabul edebilmek için intiharla delilik arasında var olandan daha dolaysız, daha sıkı bir bağ bulunduğunu kabullenmek gerekir. Öte yandan mevsimlerin bu iki olay üzerinde aynı biçimde etki yaptıkları bile ispatlanmamıştır[108] ve bu koşutluk çok kesin olsa bile akıl hasta-

108 Delilik olaylarının mevsimlere göre dağılımı hakkında ancak akıl hastanelerine kabul edilen hasta sayısına göre bir karar verilebilir. Böyle bir ölçütse yeterli değildir. Çünkü aileler hastalarını hastalık ortaya çıktığı anda hastaneye yatırmazlar; bu iş daha sonra olur. Üstelik bu bilgileri elimizdeki gibi alırsak bunlar deliliğin ve intiharın mevsimlere göre değişimi arasında kusursuz bir uyum bulunduğunu göstermekten çok uzaktır. Cazauvieilh'in Charenton Hastanesi'ne gelen yıllık 1000 giriş üzerine yaptığı bir istatistik şunu gösteriyor: Kışın 222, ilkbaharda 283, yazın 261, sonbaharda 231. Seine kentinin tüm akıl hastalıkları hastanelerini kapsayan benzer bir hesaplama da benzer sonuçlar vermiştir: Kışın 234, ilkbaharda 266, yazın 249,

lıkları eğrisini yükseltip alçaltan şeyin mevsim sıcaklığı değişmeleri olup olmadığının saptanması gerekir. Bunun bambaşka bir nedene bağlı olup olmadığı kesin değildir.

Fakat sıcaklığa yakıştırılan bu etki ne yolla açıklanırsa açıklansın, biz gerçek olup olmadığına bakalım.

Bazı gözlemlerden bunaltıcı sıcakların insanı kendini öldürmeye ittiği sanılıyor. Mısır seferi[109] sırasında Fransız ordusunda intiharların çoğaldığından söz edilir ve bundan ısının yükselmesi sorumlu tutulur. Dönenceler kuşağında güneşin ışınları dimdik inerken insanların birden denize koştukları çokca görülen bir olaydır. Dr. Dietrich'in anlattığına göre, Kont Charles de Gortz 1844-47 yılları arasında gemisiyle dünyayı dolaştığında, kış mevsiminde karaya çıkan ve ihtiyatsızca çok kızgın bir sobanın çevresinde oturan gemicilerde kendisinin *the horrors*[110] diye adlandırdığı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu kişiler yeniden gemiye çıktıklarında, dayanılmaz bir dürtü biçiminde kendini gösteren bu rahatsızlık, onlara her türlü taşkınlığı yaptırmaktadır. *The horrors* etkisi altında adamlardan, kendini denize atan ya da işinin ortasında, gemi direğinin tepesinde baş dönmesine uğrayan, uykudan bağırarak uyananlar olmaktadır. Lodos rüzgârının da intiharlar üzerinde bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.[111]

Fakat bu etki sadece sıcaklığa özgü olmayıp, şiddetli soğuk da aynı şeyi yapabilir. Moskova bozgunundan dönen ordumuzda da pek çok intihar gözlemlendiği söylenir. Şu halde intiharların düzenli olarak yazın sonbahardakinden ve sonbaharda da kışınkinden daha çok olduklarını açıklarken bu olaylara dayanılamaz. Çünkü varabileceğimiz tek sonuç, ister soğuk ister sıcak olsun uç ısıların intiharın

sonbaharda 248. Görülüyor ki 1° en yüksek rakam yaza değil, ilkbahara rastlıyor; ayrıca belirttiğimiz nedenlerden ötürü gerçek en yüksek rakam daha önceye rastlar; 2° çeşitli mevsimler arasındaki farklar pek düşüktür. İntiharlar söz konusu olduğundaysa mevsimler arası farklar çok belirgindir.

109 1798-1801. (Ç.N.)

110 İng. "dehşet" anlamına gelir. (Ç.N.)

111 Bu bilgiler Brierre de Boismont'tan alınmıştır. a.g.y., s. 60-62.

meydana gelmesine yardım ettiği olacaktır. Zaten fiziksel ortamda meydana gelen her türlü aşırılığın, birden ortaya çıkan ve şiddetle yaşanan değişikliklerin organizmayı şaşırttığı, işlevlerin doğal akışını bozduğu ve böylece birtakım saçmalamalara yol açtığı, intihar düşüncesinin de bu saçmalamalar arasında belirebildiği, engelleyen bir şey olmayınca intiharın gerçekleşebildiği anlaşılmaktadır. Fakat bu sıradışı bozukluklarla her yıl sıcaklıktaki aşamalı değişiklikler arasında bir benzerlik yoktur. Demek ki sorun olduğu gibi kalıyor. Yanıtı istatistik verilerin çözümlenmesinde aramak gerek.

Şayet sıcaklık gözlemlediğimiz iniş çıkışların ana nedeniyse, intiharın da düzenli olarak sıcaklıkla birlikte değişmesi gerekir. Hâlbuki durum hiç böyle görünmüyor. İnsanlar havanın biraz daha soğuk olmasına karşın, ilkbaharda sonbahardakine oranla çok daha fazla kendilerini öldürüyorlar.

	Fransa		İtalya	
	Yıllık 1000 intihardan mevsime düşen	Mevsimin ortalama sıcaklığı	Yıllık 1000 intihardan mevsime düşen	Mevsimin ortalama sıcaklığı
İlkbahar	284	10.2°	297	12.9°
Sonbahar	227	11.1°	196	13.1°

Şu halde ısı derecesi Fransa'da 0.9°, İtalya'da 0.2° yükselirken intiharlar bu iki ülkeden birincisinde %21, ötekinde %35 azalıyor. Keza İtalya'da kış mevsiminin sıcaklığı sonbahara oranla çok düşükken (13.1°'e karşı 2.3°), intiharlar iki mevsimde hemen hemen aynı (196 ve 194) kalıyor. Her yerde ilkbahar-yaz farkı, intiharlar söz konusu olduğunda çok düşük, sıcaklıklar söz konusu olduğunda çok yüksek görülüyor. Fransa'da bu oranlar intiharlar için %8, sıcaklıklar için %78; Prusya'da %4 ve %121'dir.

İntiharların mevsimlere değil de aylara göre hareketi incelenirse, hava sıcaklığı karşısındaki bu bağımsızlıkları daha belirginleşir.

Çünkü aylık değişiklikler Avrupa'nın her ülkesinde geçerli şu kurala uymaktadır: *Ocak ayı başından başlayarak intiharlar haziran dolaylarına kadar düzenli olarak artar ve o aydan başlayarak yılsonuna kadar düzenli olarak azalır.* Genellikle maksimum noktaya yüz olaydan 62'sinde haziran ayında, 25'inde mayısta, 12'sinde ise temmuz ayında ulaşmıştır. Minimum noktaya ise yüz olaydan 60'ı aralık ayında, 22'sinde ocakta, 15'inde kasım ayında, 3'üne ise ekimde düşmektedir. Zaten en belirgin düzensizliklerin çoğu büyük anlam taşıyamayacak kadar küçük dizilerle veriliyor. Fransa'da olduğu gibi, uzun bir zaman parçası içinde intiharın gelişmesinin izlenebildiği yerde, hazirana kadar artış görülüyor, sonra ocak ayına kadar azalma başlıyor; iki uç arasındaki mesafe de ortalama %90 ya da 100. Şu halde intihar doruk noktasına en sıcak aylar olan ağustos ya da temmuzda varmıyor; tersine, ağustostan başlayarak azalma gösteriyor ve bu çok hissedilir ölçüde oluyor. Aynı biçimde, olayların çoğunda en düşük noktasına en soğuk ay olan ocak değil de aralık ayında iniyor. Tablo XII'de derecenin iniş çıkışlarıyla intiharın artıp azalışları arasında düzenli de kalıcı da bir şey olmadığı, her ay için ayrı olarak görülüyor.

Aynı ülkede, sıcaklığın aşağı yukarı aynı olduğu aylarda çok değişik oranlarda intihar görülüyor (örneğin Fransa'da mayıs ve eylül, İtalya'da haziran ve eylül ayları vb.). Bunun tersi de, en az o sıklıkta kaydedilmiş. Fransa'da ocak ve ekim; şubat ve ağustos aylarında, aralarındaki çok büyük sıcaklık farkına karşın, eşit derecede intihar görülür. Aynı şey İtalya ve Prusya'da nisan ve temmuz ayları için söylenebilir. Üstelik bu farklı ülkelerde, sıcaklıklar hiç de eşit olmadığı halde, her ay için oransal rakamlar hemen kesinlikle aynı kalıyor. Örneğin, sıcaklığın Prusya'da 10.47°, Fransa'da 14.2°, İtalya'da 18° olduğu mayıs ayı boyunca, bu ülkelerin birincisinde 104, ikincisinde 105, üçüncüsünde 103 intihar kaydedilmiştir.[112] Aynı şey

112 Oransal rakamların bu değişmezliği üzerine ne denli direnseksek yeridir; zaten ileride yeniden ele alacağız (İkinci Kitap, Bölüm I).

hemen hemen bütün aylar için söylenebilir. Aralık ayının durumu çok ilginçtir. Karşılaştırılan her üç toplum söz konusu olduğunda, yıllık intihar toplamlarının içindeki payı kesinlikle aynıdır (binde 61); hâlbuki yılın o döneminde derece ortalama olarak Roma'da 7.9°, Napoli'de 9.5° gösterirken Prusya'da 0.67°'nin üzerine çıkmaz. Sadece aylık sıcaklıklar ayrı olmayıp, ayrı yörelerde ayrı kurallara göre gelişmektedirler. Örneğin Fransa'da sıcaklığın ocak ayından nisana yükselişi, nisandan hazirana yükselişinden fazladır; hâlbuki İtalya'da durum bunun tersidir. Şu halde sıcaklık iniş çıkışlarının intiharların iniş çıkışlarıyla hiçbir bağlantısı yoktur.

Tablo XII[113]

	Fransa		İtalya			Prusya	
	(1866-70)		(1883 -1888)			(1876-78;	80-82;85-89
			Ortalama sıcaklık				
	Ortalama sıcaklık	Yıllık bin intiharda aya düşen	Roma	Napoli	Yıllık bin intiharda aya düşen	Ort. Sıcakl. (1848-77)	Yıllık bin intiharda aya düşen
Ocak	2.4°	68	6.8°	8.4°	69	0.28°	61
Şubat	4.0°	80	8.2°	9.3°	80	0.73°	67
Mart	6.4°	86	10.4°	10.7°	81	2.74°	78
Nisan	10.1°	102	13.5°	14.0°	98	6.79°	99
Mayıs	14.2°	105	18.0°	17.9°	103	10.47°	104
Haziran	17.2°	107	21.9°	21.5°	105	14.05°	105
Temmuz	18.9°	100	24.9°	24.3°	102	15.22°	99
Ağustos	18.5°	82	24.3°	24.2°	93	14.60°	90
Eylül	15.7°	74	21.2°	21.5°	73	11.60°	83
Ekim	11.3°	70	16.3°	17.1°	65	7.79°	78
Kasım	6.5°	66	10.9°	12.2°	63	2.93°	70
Aralık	3.7°	61	7.9°	9.5°	61	0.60°	61

Zaten ileri sürüldüğü gibi sıcaklığın öyle bir etkisi olsa, intiharların harita üzerindeki dağılımını da etkilemesi gerekirdi. En sıcak

113 Bu tablodaki ayların hepsi 30 güne çevrilmiştir. Sıcaklık rakamları Fransa için *L'annuaire du bureau des longitudes*'den (Boylamlar Dairesi Yıllığı), İtalya için *Annali dell'Ufficio di Meteorologia*'dan (Meteoroloji Merkez Bürosu Yıllıkları) alınmıştır.

ülkeler en çok intihar edilen ülkeler olurdu. İlgili sonuca varmak öylesine kolaydır ki; İtalyan ekolü de cinayete eğilimi ele alırken, sıcaklıkla beraber arttığını ileri sürüp, bu varsayıma dayanıyor. Cinayetler kıştan çok yazın görüldüğünden, Lombroso ve Ferri, güneyde kuzeyde olduğundan daha sık olduğunu saptamaya çalışmışlardır. Ne yazık ki söz konusu intihar olduğu zaman, kanıt bu İtalyan kriminologların aleyhine işliyor. Çünkü en az intihar görülen yerler, Avrupa'nın güney ülkeleridir. İtalya'da intihar edenlerin sayısı Fransa'dakinin beşte biridir. İspanya ve Portekiz neredeyse intihardan bağışık gibidir. Fransa haritasına baktığımız zaman da görülen biraz büyükçe beyaz leke Loire Irmağı'nın güneyindeki illerden oluşur. Elbette bu durumun gerçekten sıcaklığın bir etkisi olduğunu söylemiyoruz, ama nedeni ne olursa olsun, sıcak havanın intiharı tetiklediği varsayımıyla bağdaşmayan bir olgu olduğu açıktır.[114]

Bu zorluklar ve zıtlıklar Lombroso ve Ferri'nin ekolün yolunu hafifçe değiştirmelerine yol açmıştır. Morselli'den öğrendiğimize göre, Lombroso intiharı tetikleyenin sıcaklığın yüksekliğinden çok, ilk sıcakların gelişi, yani giden soğukla gelen sıcak arasındaki zıtlık olduğu düşüncesindedir. Sıcak mevsim henüz o ısıya alışmamış olan organizmayı şaşırtıyormuş. Fakat bu savın hiçbir sağlam dayanağı olmadığını görmek için Tablo XII'ye bir göz atmak yetiyor. O sav doğru olsaydı, intiharın aylık hareketlerini gösteren eğrinin sonbahar ve kış boyunca yatay kaldığı, sonra bütün kötülüğün kaynağı olan ilk sıcakların gelmesiyle birden yükseldiği, organizma alışınca da yine birden indiği görülecekti. Oysa tam tersine, bu eğrinin ilerleyişi tümüyle düzenlidir. Yükseliş devam ettiği sürece bir

114 Gerçi bu yazarlara göre intihar cinayetin bir başka biçimidir; şu halde Güney ülkelerinde intihar olmaması sadece görünürdedir, çünkü büyük sayılarda cinayet o boşluğu kapatır. Bu görüş hakkındaki düşüncemizi ileride açıklayacağız. Fakat şimdiden bu saptamanın ileri sürenlerinin görüşüne ters düştüğünü belirtelim. Çok sayıda cinayet işlenmesi intihar azlığını kapatıyorsa, bu dengelenme neden sıcak mevsimde de olmuyor? Sıcak mevsimin hem insanların hem kendilerini hem başkalarını öldürmeleri bakımından verimli olması nereden geliyor?

aydan ötekine hep aynı kalmaktadır. Aralık ayından ocak ayına, ocaktan şubata, şubattan marta, yani ilk sıcaklar henüz uzaktayken artmakta ve eylülden aralık ayına derece derece inmektedir; sıcaklar biteli o kadar süre geçmiştir ki bu azalış, sıcaklığın kayboluşuna dayandırılamaz. Peki, bunlar ne zaman ortaya çıkıyor? Genellikle nisan ayında başladıkları hakkında fikir birliği ediliyor. Çünkü marttan nisana derece 6.4°'ten 10.1°'e çıkar. Yani artış %57'dir. Hâlbuki nisandan mayısa %40'lık, mayıstan hazirana kadar da %21'lik artışlar ancak gözlemlenir. Şu halde nisan ayında intiharlarda sıradışı bir artış olmasını bekleyebiliriz. Gerçekteyse, o ayda gözlemlenen artış ocaktan şubata kaydedilen artıştan (%18) fazla değildir. Nihayet bu artış sadece olduğu gibi kalmak değil, biraz daha yavaş olmakla birlikte, hazirana, hatta temmuza kadar sürdüğü için nedenin ilkbaharın etkisi olduğu söylenemez. İlkbahar mevsimi, içinden ağustos ayı çıkarılıp alınmış olarak, yazın sonuna kadar uzatılmadıkça, bu varsayımı geçerli saymak zordur.

Zaten ilk sıcaklar bu denli kötü etkili olsaydı, ilk soğukların da aynı etkiyi göstermesi gerekirdi. Onlar da alışkanlığını yitirmiş organizmayı şaşırtıp kendiliğinden uyum sağlanıncaya kadar yaşamsal işlevlerini bozar. Bununla birlikte sonbaharda ilkbahardakini uzaktan olsun anımsatır bir artış görülmez. Bundan ötürü, Morselli'nin kendi kuramına göre, sıcaktan soğuğa geçişin de soğuktan sıcağa geçişte görülen etkilerin aynısını meydana getirmesi gerektiğini kabul ettikten sonra, nasıl olup da şöyle söylediğini anlayamıyoruz: "Bu ilk soğukların etkisi, gerek bizim istatistik tablolarımızda gerek daha iyisi sonbaharda, ekim ve kasım aylarında, yani organizmanın sıcak mevsimden soğuğa geçişi en şiddetli hissettiği zaman, bütün eğrilerimizin çizdiği ikinci yükselişte görülüp doğrulanabilir."[115] Bu sözlerin olgulara tam ters düştüğünü anlamak için Tablo XII'ye başvurmak yeter. Morselli'nin verdiği rakamlardan intihar sayısının ekimden kasıma hemen hiçbir ülkede artmadığı, tersine azaldığı

115 A.g.y., s. 148.

görülüyor. Bunun dışında kalan ülkeler Danimarka, İrlanda ve bir dönem (1851–54) için Avusturya; her üçünde de artış pek küçük kalıyor.[116] 1000 üzerinden oranlar Danimarka'da 68'den 71'e, İrlanda'da 62'den 66'ya, Avusturya'da 65'ten 68'e çıkıyor. Keza ekim ayında artış ancak otuz bir gözlem üzerinden sekiz olayda; yani Norveç, İsveç, Saksonya, Bavyera, Avusturya, Baden Dükalığı'nın birer döneminde, Württemberg'in iki döneminde meydana geliyor. Öteki gözlemlerin hepsinde ya düşme ya da olduğu yerde duruş var. Özetlenirse eylülden aralık ayına %67 oranında düzenli bir düşüş var.

Şu halde eğrinin gerek ilerleme aşamasında gerek ters doğrultuda kesintisiz sürekliliği gösterir ki intihardaki aylık değişmeler, ancak organizmanın yılda bir ya da iki kez olan geçici bir krizinden doğabilir. Fakat aylık değişmeler sadece kendisi de aynı sürekliliklе değişen nedenlere bağlıdırlar.

IV

Şimdi bu nedenlerin niteliğini anlayabiliriz.

Yıllık intiharlar toplamı içinde her aya düşen oransal payı, yılın aynı anında günün ortalama uzunluğuyla karşılaştırırsak, elde edeceğimiz iki dizi rakam kesinlikle aynı biçimde değişme gösterir. (Bkz. Tablo XIII).

Koşutluk tamdır. Her iki taraftan da maksimum ve minimuma aynı anda varılır. Arada iki dizi olgu eşit adımlarla ilerlerler. Günler hızla uzadığında (ocaktan nisana) intiharlar çok artar. Birinin artışı yavaşladığında (nisandan hazirana) ötekilerinki de yavaşlar. Aynı örtüşme azalma döneminde de görülür. Hatta günün aşağı yukarı aynı uzunlukta olduğu farklı aylarda (temmuz ve mayıs; ağustos ve nisan) aşağı yukarı aynı sayıda intihar görülür.

116 İsviçre ile ilgili rakamları bir yana bırakıyoruz. Onlar tek bir yıl (1876) göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Bu nedenle onlara bakıp bir sonuca varılamaz. Öte yandan ekimden kasıma yükselme çok azdır. İntiharlar 1000 olayda 83'ten 90'a çıkar.

Tablo XIII

Fransa'da intiharların aylık değişimiyle günlerin ortalama uzunluğunun karşılaştırılması[117]

	Gün uzunluğu	Artma ve azalma	Yılda 1.000 intihardan aya düşen	Artma ve azalma
		Artma		Artma
Ocak	9 s 19'		68	
Şubat	10 s 56'	Ocaktan	80	Ocaktan nisana
Mart	12 s 47'	nisana 55 %	86	50 %
Nisan	14 s 29'		102	
Mayıs	15 s 48'	Nisandan	105	Nisandan
Haziran	16 s 31'	hazirana10 %	107	hazirana 5 %
		Artma		Artma
Temmuz	15 s 4'	Hazirandan	100	Hazirandan
Ağustos	13 s 25'	ağustosa 17 %.	82	ağustosa 24 %.
Eylül	11 s 39'	Ağustostan	74	Ağustostan ekime
Ekim	9 s 51'	ekime 27 %	70	27 %.
Kasım	8 s 31'	Ekimden	66	Ekimden aralığa
Aralık	8 s 11'	aralığa 17 %.	61	13 %.

Bu kadar düzenli, bu kadar kesin örtüşme bir rastlantı olamaz. Demek ki günün ilerleyişiyle intiharın artışı arasında bir bağlantı var. Bu varsayım Tablo XIII'e bakar bakmaz göze çarpıyorsa da ayrıca daha önce işaret ettiğimiz bir olgunun açıklanmasını da sağlıyor. Gördük ki belli başlı Avrupa toplumlarında intiharlar mevsim olsun, ay olsun yılın çeşitli bölümlerinde kesinlikle aynı biçimde dağılıyorlar.[118] Ferri ile Lombroso'nun kuramları bu şaşılacak tekbiçimliliği veremezdi, çünkü sıcaklık Avrupa'nın değişik yörelerinde çok farklıdır ve farklı biçimlerde gelişir. Gün uzunluğuysa tersine, karşılaştırdığımız Avrupa ülkelerinin tümü için az çok aynı kalmaktadır.

117 Gün uzunluğu ölçüsü olarak her ayın son günü alınmıştır.

118 Bu değişmezlik Tablo XIII'ü daha karmaşık bir duruma getirmemizi önledi. Günün aylık değişmeleriyle intiharınkileri Fransa'dan başka bir ülkeyi ele alarak karşılaştırmak gerekmez, çünkü bunlar -çok ayrı enlemlerde ülkeleri karşılaştırmazsak- her yerde aşağı yukarı aynıdır.

Fakat bu bağlantının gerçekliğini saptamakta son bir kanıt da şudur ki; intiharların çoğu gündüz saatlerinde işlenir. Brierre de Boismont 1834–43 yılları arasında Paris'te intihar etmiş 4.595 kişinin dosyalarını incelemiş, intihar anının belirlendiği 3.518 olaydan 2.094'ünün gündüz, 766'sının akşam, 658'inin gece meydana geldiğini saptamıştır. Demek ki gündüz ve akşam intiharları toplamın beşte dördünü, tek başına gündüz intiharlarıysa beşte üçü oluşturuyor.

Prusya istatistik dairesi bununla ilgili olarak daha çok belge toplamıştır. 1869–72 yıllarına yayılan ve 11.822 olayı ele alan bu belgeler Brierre de Boismont'un vardığı sonuçları doğrulamaktadır. Her yıl oranlar aşağı yukarı kaldığına göre, tabloyu uzatmamak için sadece 1871 ve '72 yıllarını veriyoruz:

Tablo XIV

Günün bölümleri	*Prusya'da 1.000 olay üzerinden günün çeşitli bölümlerine düşen intihar sayısı*			
	1871		1872	
Güneşin doğuşunu izleyen saatler	35,9		35,9	
Sabah	158,3	375	159,7	391,9
Günün ortası	73,1		71,5	
Öğleden sonra	143,6		160,7	
Akşam	53,5		61,0	
Gece	212,6		219,3	
Bilinmeyen saat	322		291,9	
	1 000		1 000	

Gündüz intiharlarının ağırlığı açık. O halde mademki gündüzleri intihar bakımından gecelere oranla daha yoğun, günler uzadıkça intiharların sayısının artması da olağandır.

Peki, gün ışığının bu etkisi nereden geliyor?

Elbette bunu güneşin ve sıcaklığın etkisiyle açıklayamayız. Çünkü günün ortasına, yani sıcaklığın en yüksek olduğu zamana düşen intihar

sayısı akşam ya da sabah intiharlarından çok daha az. Hatta ileride göreceğiz ki tam öğle vakti hafif bir düşüş kaydediliyor. Sıcaklık bir yana bırakılınca, tek bir açıklama kalıyor. O da gün ışığının günün işlerin en etkin, toplumsal yaşamın en yeğin bulunduğu, insan ilişkilerinin karşılaştığı, birbirine dolandığı bölümünde egemen olması.

İntiharın günün değişik saatleri ya da haftanın değişik günleri arasında dağılımı hakkında elimizde bulunan birtakım bilgiler bu yorumu doğruluyor. Aşağıda Brierre de Boismont'un Paris'te gözlemlediği 1.993 olay ile Guerry'nin Fransa'nın tümünde gözlemlediği 548 olaya göre 24 saat içinde intiharın gösterdiği belli başlı iniş çıkışlar gösteriliyor:

Paris		Fransa	
	Saat başına intihar sayısı		Saat başına intihar sayısı
Geceyarısı-6.00	55	Geceyarısı-6.00	30
6.00 - 11.00	108	6.00 - 11.00	61
11.00 - 12.00	81	12.00 - 14.00	32
12.00 - 16.00	105	14.00 - 18.00	47
16.00 - 20.00	81	18.00 - 00.00	38
20+	61		

Görülüyor ki intiharların en yüksek noktaya ulaştığı iki zaman parçası var. Bunlar, işlerin gidişinin çok hızlandığı sabah ve öğleden sonra saatleridir. Bu iki dönemin arasında genel etkinliğin askıya alındığı bir duraklama dönemi var. İntihar bir an duruyor. Bu dinginlik Paris'te saat on bir dolayları, taşrada da öğle dolaylarında gözlemleniyor. Diğer illerde, başkentte olduğundan daha uzun sürüyor ve daha vurgulu. Bunun nedeni, taşrada günün en önemli dinlenme aralığı olan öğlen yemeği zamanına denk düşmesi. Yukarıda verdiğimiz Prusya istatistiklerinden de buna benzer sonuçlar çıkarabiliriz.[119]

119 Toplumsal yaşamın güçün çeşitli anlarında geçirdiği durgunluk ve etkinliğin bir başka kanıtı kazaların saatlere göre değişmesinde bulunabilir. Prusya istatistik dairesi şu verileri yayınlamıştır:

Öte yandan Guerry intiharın haftanın günlerine dağılımını saptayarak, 6.587 olay için Tablo XV'te gördüğümüz sıralamayı yapmıştır. Bundan anlaşıldığına göre, intihar cuma gününden başlayarak hafta sonuna kadar azalmaktadır. Hâlbuki bilindiği gibi, halk inanışlarında uğursuz sayıldığı için cuma[120] günleri ev dışındaki yaşam ağırlaşır. Tren seferleri bile, öteki günlerdeki kadar hareketli değildir. O gün herhangi bir iş bağlantısı yapmaktan kaçınılır. Cumartesiyse saat öğleyi geçer geçmez bir gevşeme başlar. Bazı ülkelerde iş yapılmaması epeyce yaygındır. Belki ertesi gün başlayacak hafta tatilini düşünüp dinginlik buluyor olabilirler. Pazar günüyse ekonomik etkinlik tümüyle kesilir. Başka çeşit etkinlikler duranların yerini almasa, işyerleri, yazıhaneler, mağazalar boşalırken eğlence yerleri dolmasa, intihar azalmasının pazarları büsbütün belirginleştiği düşünülürdü. Şu da görülecektir ki o gün kadının görece payının en yüksek olduğu gündür. Pazar günü aynı zamanda kadının haftanın geri kalan bölümünde çekildiği ev yaşamından en çok çıktığı, ortak yaşama en fazla karıştığı gündür.[121]

06.00'dan 12.00'ye kadar saatte ortalama 1011 kaza oluyor.
12.00'den 14.00'e kadar saatte ortalama 686 kaza oluyor.
14.00'ten 18.00'e kadar saatte ortalama 1191 kaza oluyor.
18.00'den 19.00'a kadar kadar saatte ortalama 979 kaza oluyor.

120 İsa peygamberin bir cuma günü çarmıha gerildiğine inanılır. (Ç.N.)

121 Haftanın birinci ve ikinci yarılarındaki bu zıtlıkla ay söz konusu olduğunda da karşılaşılır. Brierre de Boismont (A.g.y., s. 424) Paris'teki 4.595 intiharın dağılımını şöyle veriyor:

Ayın ilk on günü	1.727
Sonraki on gün	1.488
Son on gün	1.380

Son on günün sayısal düşüklüğü bu rakamların gösterdiğinden daha önemlidir. Çünkü bu, 31. gün nedeniyle çoğu zaman 10 değil de 11 günlük bir zaman parçasıdır. Toplumsal yaşamın ritmi takvimin bölümlerini izliyor gibidir. Yeni bir döneme her girişte etkinliklerde de yenilenme gibi bir şey olmakta, dönem sonuna yaklaştıkça bir çeşit ağırlaşma gözlemlenmektedir.

Tablo XV

	Haftalık 1000 intiharda her günün payı	Cinsiyetin oransal payı (% olarak)	
		Erkek	Kadın
Pazartesi	15,20	69	31
Salı	15,71	68	32
Çarşamba	14,90	68	32
Perşembe	15,68	67	33
Cuma	13,74	67	33
Cumartesi	11,19	69	31
Pazar	13,57	64	36

Görüldüğü üzere her şey gündüzün intihara en uygun zaman dilimi olmasını, gün içinde toplumsal yaşamın en ateşli dilimi olmasıyla açıklıyor. O halde güneş ufkun yukarısında ne kadar uzun süre kalırsa, intiharların o kadar çok olmasını açıklayan bir neden bulmuş bulunuyoruz. Sadece gün ışığının uzaması toplu yaşam için daha uzun bir alan açmaktadır. Toplu yaşamın dinlenme süresi daha geç başlamakta ve daha erken bitmektedir. Gelişmek için daha geniş mekânı vardır. Yani yaşamın içinde bulunması olağan uygulamaların bu dilimin içinde gelişmesi ve intiharın da onlardan biri olduğuna göre, artması gerekir.

Fakat bu ilk ama tek neden değildir. Kamusal etkinliğin yazın bahardan, baharda güzden ve kıştan daha yeğin olması, sadece bu etkinliğin dış çerçevesinin yıl ilerledikçe genişlemesi değildir. Başka nedenlerle de doğrudan tetiklenir.

Kırsal bölgede kış, durağanlığa varan bir dinlenme mevsimidir. Tüm yaşam durmuş gibidir. İlişkiler seyrelir. Bunun bir nedeni hava durumu, öteki de işlerin yavaşlamasıyla ilişkiyi doğuracak nedenlerin ortadan kalkmasıdır. Kırsal kesim halkı tam bir uykuya yatar. Fakat bahar gelir gelmez her şey uyanmaya başlar. Uğraşlar canlanır, ilişkiler yeniden sıkılaşır, alışveriş artar. Tarımsal etkinlik gereği halk oradan oraya gider gelir. Kırsal bölgedeki bu özel koşulların elbette intiharların aylara dağılımı üzerinde de bir etkisi olacaktır. Zaten toplam intiharların yarısından fazlası kırsal bölgede işlenir. Fransa'da

1873-78 yılları arasındaki toplam 36.365 intihardan 18.470'inin yeri kırsal bölgedir. Şu halde soğuk mevsimden uzaklaştıkça intiharların artması doğaldır. En yüksek noktaya haziran ya da temmuzda, yani dışarıda çalışmanın dorukta olduğu aylarda ulaşılır. Ağustosta her şey yatışmaya başlar, intiharlar da azalır. Düşüşün hızlanmasıysa ancak ekimde başlar, en hızlı düşüş kasımdadır. Bunun nedeni belki birçok üründe hasadın ancak sonbaharda alınması olabilir.

Öte yandan aynı nedenler, daha düşük bir derecede olsa da ülkenin tüm topraklarında da etki gösterirler. Kentsel yaşam da havaların güzel gittiği mevsimde daha canlıdır. O sırada iletişim daha kolay olduğundan, insanlar bir yerden bir yere gitmeye daha gönüllü olurlar, toplumsal ilişkiler çoğalır. Aşağıda ana hatlarda ekspres trenlerimizin 1887 yılı gelirinin dağılımını veriyoruz.[122]

Kış..... 71.9 milyon frank

İlkbahar ..... 86.7 milyon frank

Yaz .....105.1 milyon frank

Sonbahar ..... 98.1 milyon frank

Her kentin iç hareketi de yine aynı aşamalardan geçer. Yine 1887 yılında Paris'in bir noktasından ötekine taşınan yolcu sayısı, ocaktan (655.791) hazirana (848.831) kadar artmış, ondan sonra düşüşe geçerek aralıkta (659.960) en aşağı düzeye inmiştir.[123]

122 Bulletin du ministère des travaux publics 'den (Bayındırlık Bakanlığı bülteni) alınmıştır.

123 Aynı kaynak. Toplumsal etkinliğin yaz mevsiminde arttığını göstermeye yönelik bu olgulara şunu da ekleyebiliriz: Kazalar da yazın öteki mevsimlerdekinden çoktur. İtalya'daki dağılımları:

	1886 yılı	1887 yılı	1888 yılı
İlkbahar	1.370	2.582	2.457
Yaz	1.823	3.290	3.085
Sonbahar	1.474	2.560	2.780
Kış	1.190	2.748	3.032

Şayet bazen kış bu bakımdan yazın önüne geçiyorsa da, bu sadece buzdan ötürü kayıp düşenlerin sayısının çok olmasından ve soğuk havanın kendine özgü bazı kazalar yaratmasındandır. Bundan kaynaklananlar bir yana bırakılırsa, mevsimler intihar söz konusu olduğundaki sıralarını korurlar.

Olayların bu yorumunu son bir deney doğrulayacaktır. Yukarıda sıraladığımız nedenlerden ötürü, kentsel yaşam yazın ve baharda yılın geri kalanına oranla daha hareketliyse de, mevsimler arası ayrılıklar kırsal kesimdeki denli vurgulu değildir. Çünkü kışın kentte ticaret ve sanayi işleri, sanatsal ve bilimsel çalışmalar, insanlar arası ahbaplık, dostluk görüşmeleri, tarım toplumlarında olduğu kadar askıya alınmaz. Kentlilerin uğraşları tüm yıl hemen hemen eşit derecede sürüp gider. Büyük merkezlerde yapay aydınlatma karanlık süresini başka yerlere oranla daha kısalttığı için gün ışığının uzun ya da kısa sürmesinin az bir önemi vardır. Olaylar da vardığımız bu sonuca tümüyle uyuyor. Tablo XVI'da gördüğümüz gibi Fransa, Prusya, Avusturya ve Danimarka'da minimum ile maksimum arasında % 52.45'lik, hatta %68'lik bir artma vardır, ama bu Paris, Berlin, Hamburg vb. için ortalama %20-25 olur, hatta Frankfurt'ta %12'ye düşer.

Ayrıca şunu da görüyoruz. Toplumun geri kalanında saptananın tersine, büyük kentlerde doruk noktası genellikle ilkbahara rastlar. Yazın baharı geçtiği yerlerde (Paris, Frankfurt) bile bu fark önemsizdir. Çünkü önemli merkezlerde yaz mevsiminde kamu yaşamının başta gelen öğelerinde tam bir göç yaşanır; bu da hafif bir yavaşlama eğilimi getirir.[124]

Özetlersek, hava koşullarının doğrudan etkisinin intiharın aylık ya da mevsimlik hareketlerini etkileyemeyeceğini saptamakla başlamıştık. Şimdi de gerçek nedenlerin niteliğini ve onları hangi yönde aramamız gerektiğini görüyoruz, ayrıca bu olumlu sonuç eleştirel incelememizin sonuçlarını doğruluyor. Ocak ayından temmuza doğru giderken müntehir sayısının artması, sıcağın organizma üzerinde denge bozucu bir etki yapmasından değil, yılın o diliminde toplumsal yaşamın daha yeğin olmasındandır. Kuşkusuz toplumsal yaşamın bu yeğinliği edinmesi, güneşin yörüngesi üzerindeki konumu, atmosferin durumu vb.

124 Ayrıca şu da gözlemlenmekte: Ayrı mevsimlerin oransal rakamları ülkeler için fark ederken, o ülkelerdeki büyük kentlerde hemen hemen aynıdır. Bu da birbirine benzer toplumsal çevrelerde intihar oranının hep aynı kaldığını gösteriyor. İntihara yol açan akım, yılın ayrı zamanlarında Berlin, Viyana, Cenevre, Paris'te vb. birbirine benzer biçimde değişme gösteriyor. Böylece de olanca gerçekliğini hissediyoruz.

nedenlerle yaşamın kış mevsimine oranla daha rahat gelişme olanağı sağlamasındandır. Fakat toplumsal yaşamı doğrudan dürtükleyen fiziksel çevre değildir. Hele intiharların artmasını sağlayan hiç değildir. İntiharların azalıp çoğalması toplumsal koşullara bağlıdır.

Gerçi birlikte yaşamın nasıl olup da böyle bir etki yaptığını bilmiyoruz, ama şimdiden anlamış bulunuyoruz ki birlikte yaşam intihar rakamları üzerinde oynayan nedenleri içeriyorsa, o yaşamın az ya da çok etkin olmasına göre intihar oranı da yükselecek ya da inecektir. Bu nedenlerin ne olduğuna gelince bu, bundan sonraki kitabın konusunu oluşturacaktır.

Tablo XVI

Bazı büyük kentlerdeki mevsime göre intihar değişkenlerinin, tüm ülkeye oranla karşılaştırılması

	Yıllık 1000 intihar için orantısal rakamlar								
	Paris (1888-92)	Berlin (1882-85-87-89-90)	Hamburg (1887-91)	Viyana (1871-72)	Frankfurt (1867-75)	Cenevre (1838-47) (1852-54)	Fransa (1835-43)	Prusya (1869-72)	Avusturya (1858-59)
Kış	218	231	239	234	239	232	201	199	185
İlkbahar	262	287	289	302	245	288	283	284	281
Yaz	277	248	232	211	278	253	306	290	315
Sonbahar	241	232	258	253	238	227	210	227	219
	100'e düşen kış mevsimine göre her mevsimin orantısal rakamları								
	Paris (1888-92)	Berlin (1882-85-87-89-90)	Hamburg (1887-91)	Viyana (1871-72)	Frankfurt (1867-75)	Cenevre (1838-47) (1852-54)	Fransa (1835-43)	Prusya (1869-72)	Avusturya (1858-59)
Kış	100	100	100	100	100	100	100	100	100
İlkbahar	120	124	120	129	102	124	140	142	151
Yaz	127	107	107	90	112	109	152	145	168
Sonbahar	100	100,3	103	108	99	97	104	114	118

BÖLÜM IV

ÖYKÜNME[125]

Fakat intiharın toplumsal nedenlerini aramaya koyulmadan önce, son bir ruhbilimsel etmen var ki genellikle toplumsal olguların ortaya çıkışında, özellikle de intiharda kendisine yakıştırılan büyük önemden ötürü etkisini belirlememiz gerekiyor. Bu, taklit, yani öykünmedir.

Aralarında hiçbir toplumsal bağ bulunmayan bireyler arasında öykünme olabilmesinden -başka bir anlatımla, birbirini hiç tanımayan insanların birbirini taklit etmelerinden- öykünmenin salt psikolojik bir olay olduğu açıkça meydandadır. Ne aralarında ne de ait oldukları gruplar arasında dayanışma bulunmayan iki kişiden biri ötekini taklit edebilir; öykünmenin yayılması kendi başına bir dayanışma gücü yaratamaz. Bir aksırık, bir ritmik hareket, adam öldürmeye yönelik bir dürtü gibi şeyler, aralarında anlık ve geçici bir bağdan başka yakınlık bulunmayan iki bireyden ötekine geçebilir. İkisinin arasında ne düşünsel ne tinsel bir ortaklık bulunması, birbirlerinin hizmetinden yararlanıyor olmaları gerekmez, hatta aynı dili konuşuyor da olmayabilirler. Biri ötekine öyküdükten sonra da aralarında bir bağlantı oluşmaz. Kısaca başka bir insanı taklit etme süreci doğadaki sesleri çıkarmamızdan, biçimleri çizmemizden, devinimlerin aynını yapmamızdan farklı bir şey değildir. Bu saydıklarımızda nasıl toplumsal bir yan yoksa başka birini taklit etmemizde

125 Kaynakça. Lucas, *De l'imitation contagieuse* (bulaşıcı öykünme), Paris, 1833. Despine, *De la contagion morale* (Tinsel Bulaşıcılık), 1870. – Moreau de Tours (Paul), *De la contagion du suicide* (intiharın bulaşıcılığı), Paris, 1875. – Aubry, *Contagion du meutre* (Cinayetin Bulaşıcılığı), Paris, 1888. – Tarde, *Les lois de l'imitation* (passim) (Öykünmenin Yasaları -her alanda- Philosophie pénale (ceza felsefesi), s. 319 vd. Paris, F.Alcan. – Corre, *Crime et Suicide* (Cinayet ve İntihar), s. 207 vd.

de yoktur. Öykünmenin kaynağı duygularda değil de yaşamımızın bilişsel yönünün hiçbir ortak etkiden doğmamış olan bazı özellikleri içinde bulunur. Şu halde öykünme ediminin intihar oranının belirlenmesine katkıda bulunduğu saptanmışsa, bundan intiharın tümüyle ya da kısmen bireysel nedenlere bağlı olduğu sonucu çıkar.

I

Fakat olguları incelemeden önce, sözcüğün anlamını saptamamız uygun olur. Toplumbilimciler terimlerin tanımlamalarını yapmadan, yani sözünü ettikleri şeylerin düzenini belirlemeden ve yöntemli bir biçimde sınırını çizmeden kullanmaya öylesine alışmışlar ki çoğu zaman farkına varmadan tek bir deyim/terimin başlangıçta hedeflediği ya da hedefler gibi göründüğü kavramdan ona az çok yakın başka fikirlere kaymasına yol açıyorlar. Bu koşullardaysa, düşünce tartışmaya yol açacak bir belirsizliğe, iki yönlülüğe düşüyor. Çünkü düşünce belirli sınırlardan yoksun olunca, niyete göre ve incelemeyi yapanların da öngörüsü dışında, neredeyse sınırsız sayıda biçim değişikliğine uğrar. Öykünme içgüdüsü denilen şeyle ilgili olarak da durum böyledir.

Bu sözcük genellikle aşağıdaki üç olgu öbeğini göstermekte kullanılıyor:

1° Bütün öğeleri aynı neden ya da aynı nedenler demetinin etkisine bağlı olan bir toplumsal birim içinde, farklı bilinçler arasında bir çeşit düzey eşitlenmesi olduğu görülür. Öyle ki herkes o düzey eşitlenmesi gereği birlikte düşünür ya da birlikte hisseder. İşte bu uzlaşmayı doğuran işlemler bütününe çoğu zaman taklit etme, öykünme adı verilmiştir. Sözcüğü bu anlamda kullanmakla, bağdaşımın her bireyin bireylerin tümüne, tüm bireylerin de her bireye öykünmeleriyle sağlandığını söylemiş oluyoruz.[126] Bu konuda, "Böyle düşünülen öykünme, doğasını kentlerimizin gürültülü ve karışık

126 Bordier, *Vie des sociétés* (Toplumların Yaşamı), Paris, 1887, s. 77. – Tarde, *Philosophie pénal* (ceza felsefesi), s. 321.

topluluklarında, dönüşümlerimizin büyük sahnelerinde daha iyi gösterir," diye yazanlar olmuştur.[127] Bir araya gelmiş insanların birbirleri üzerindeki etkileriyle nasıl karşılıklı değiştiklerini orada en iyi görebiliyoruz.

2° Aynı adı üyesi olduğumuz toplumla uyumlu olmaya ve bu amaçla bizi çevremizde genel olan düşünme ya da yapma biçimlerini benimsemeye iten gereksinime de vermişiz. Modayı, gelenekleri vb. böyle izleriz. Hukuksal uygulamalar, usullere göre uygulamalar da belirlenmiş ve kökü çok derinlerde bulunan âdetlerden başka bir şey olmadığı için, çoğu zaman *usulüne uygun* davranmaktan onlara, yani modaya, âdetlere uygun davranmayı anlarız. Bağlı olduğumuz kuralın dayandığı nedenleri görmekte zorluk çekmekle birlikte, o kurala uyuyorsak, bu sadece o kural toplumun gözünde bir kumanda gücüne sahip olduğu içindir. Bu anlamda, örnek aldıklarımızın çağdaşlarımız ya da önceki kuşaklar olmasına göre, modanın izlenmesiyle geleneklere uyulması arasında bir ayırım oluşmaktadır.

3° Son olarak bir de şu durumu söyleyebiliriz: Bir edimin eşini, sadece o edim gözümüzün önünde olduğu ya da ondan söz edildiğini duyduğumuz için de yapıyor olabiliriz. Onu kopyalamamızın nedeni ne onu yararlı bulmamız ne de örneğimizle aynı fikirde olmamızdır. Sadece kopya etmiş olmak için ederiz. O edimden algıladığımız şey, onu yeniden gerçekleştiren devinimleri otomatik olarak belirler. Esneyen, gülen, ağlayan birini görünce esnememiz, gülmemiz, ağlamamız böyledir. Adam öldürme düşüncesi de bir kişiden ötekine böyle geçer. Maymun davranışı dediğimiz taklit budur.

Ne var ki bu üç çeşit olgu birbirinden çok ayrı şeylerdir.

Önce, birinci öteki ikisiyle karıştırılamaz, çünkü tam anlamıyla *benzerini üretme* denebilecek hiçbir olay içermez; içerdikleri ayrı durumların ya da en azından ayrı kaynaklardan gelen durumların türü kendine özgü sentezleri, yani bireşimleridir. Şu halde öykünme

127 Tarde, a.g.y., s. 319-320.

sözcüğünü bu tür olgu için kullanamayız; kullanırsak sözcüğün kendine özgü anlamını yitirmiş oluruz.

Bir olayı çözümleyelim. Bir araya gelmiş birkaç kişi, bir koşuldan aynı biçimde etkilenmişler. Bu bir oluşu, hiç değilse kısmen bir oluşu, her duygunun kendini ortaya koyma işaretlerinden fark ediyorlar. O zaman ne oluyor? Her biri kendi çevresinde bulunulan durumu pek belirgin olmayan bir biçimde kafasında canlandırıyor. Kalabalığın çeşitli noktalarından yükselen farklı gösterileri dışavuran imgeler, çeşitli ayrımlarıyla zihinlerinde oluşuyor. Şu ana kadar öykünme denebilecek hiçbir şey olmadı. Sadece algılanabilir izlenimler, sonra da dışımızdaki cisimlerin bizde belirlediği duyarlıkların tıpatıp eşi olan duyarlıklar oluşur.[128] Sonra ne oluyor? Bu çeşitli canlandırmalar bir kez bilincimde uyandı mı, birbirleriyle ve benim kendi duygumu oluşturan canlandırmayla birleşiyorlar. Böylece yeni bir durum meydana geliyor. Bu, artık bir öncekiyle aynı derecede benim durumum değil, daha az kişisellik var bunda. Öncekine benzeyen bir dizi işleme, üzerinde çalışma sonucu gitgide bundaki kişisellik fazlası törpüleniyor. Böyle uzlaşımlara da öykünme denemez. Dersek, iki ya da daha fazla benzer bilinç durumunun, benzerlikleri nedeniyle birbirlerini çağırdıklarını, kaynaştıklarını, kendilerini emip içine alan, ama onlardan farklı olan tek bir sonuç durumunda birleştikleri her zihinsel işleme bu adı vermek zorunda kalırız. Kuşkusuz, her çeşit sözcük tanımlaması yapılabilir. Fakat kabul etmemiz gerekir ki yukarıda verdiğimiz tanımlama pek gelişi güzel yapılmış bir tanımlamadır; bu nedenle de zihin karıştırmaktan başka bir şeye yaramaz. Çünkü sözcüğe alışılmış kullanımından hiçbir şey

128 Bu imgelere bir öykünme süreci yakıştırmakla bunların dışavurdukları durumların birer basit kopyası söylenmek mi isteniyor? Her şeyden önce, böyle bir şey, eski ve kabul edilemez bir kuram olan duyarlı türler kuramından alma çok kaba bir eğretileme olur. Ayrıca öykünme sözcüğü bu anlamıyla alınırsa hiçbir ayrım yapmaksızın tüm duyarlıklarımız ve tüm düşüncelerimizin onun kapsamına girmeleri gerekir. Çünkü o eğretileme gereği, ilişkili olduğu nesnenin benzerini üretmeyen ne duyarlık ne düşünce vardır. O zaman da tüm zihinsel yaşam öykünmenin bir ürünü olmuş olur.

bırakmamaktadır. Mademki bu güçler birleşmesinden yeni bir şey ortaya çıkıyor, o halde *öykünme* yerine *yaratma* dense çok daha iyi olur. Hatta bu yol, zihnin yaratma gücüne sahip olduğu tek yoldur.

Belki bu yaratmanın başlangıçtaki yeğinliği artırma edimiyle sınırlı kaldığı söylenebilir. Fakat buna karşı önce şunu ileri sürebiliriz: Nicel bir değişiklik pekâlâ bir yenilik olabilir. Üstelik bir şeyin niceliği, nitelikleri değişmeksizin değişemez. Bir araya gelmiş insanların birbirlerini etkileme biçiminin kendi halinde adamları korkunç bir canavara dönüştürebileceği, herkesin bildiği bir gerçektir. Benzer başkalaşımlar yaratan acayip öykülenme! Bu olayın böylesine yanlış seçilmiş bir terimle adlandırılmasının nedeni, herhalde her bireysel duygunun başkasının duyguları örnek alınarak biçimlendiğinin -belli belirsiz olarak, kesin çizgilerden uzak- düşünülmesi olsa gerek. Fakat gerçekte ne örnek ne kopya var. Olan, nüfuz etme denilen şey. Birtakım durumlar, onlardan ayrılan bir başka durumun içinde eriyip kaynaşıyor: Ortak durum var oluyor.

Gerçi bu durumun kalabalığa her zaman bir liderden esinlendirilmiş olduğu kabul edilirse, o durumu doğuran nedene öykünme adının verilmesinde yanlış bir şey yoktur. Fakat bu sav hiçbir zaman zayıf bir kanıtla bile desteklenmediği gibi, ona karşı pek çok olgu da bilinmektedir. Bu olgular, önderin kalabalığın bilgilendiricisi değil, kalabalığın bir ürünü olduğunu gösterir. Herhalde yön veren bu eylem ne denli gerçekse, karşılıklı öykünme denen şeyle de o derecede ilgisizdir, çünkü tek yönlüdür. Bu nedenle, bunu şu sırada ele almayacağız. Her şeyden önce sorunu bunca zor anlaşılır kılmış karışıklıklardan kaçınmamız gerekiyor. Keza, bir araya gelmiş insanlar arasında her zaman ortak düşünceye [çoğunluğun düşüncesine] içinden gelen bir hareketle değil de kendisine öyle dayatıldığı için katılan bireyler bulunduğu söylenirse, karşı çıkılamaz bir gerçeklik dile getirilmiş olur. Hatta şuna inanıyoruz ki hiçbir zaman, böyle durumlarda az çok baskı altında kalmayan birey olmaz. Fakat mademki baskının kaynağı ortak uygulamalar ve inanışların

daha başlangıçta sahip oldukları türü kendine özgü güçtür, o baskı yukarıda sıraladığımız olgular dizisindeki ikinci öbeğe girer. Şimdi bunu inceleyelim ve öykünme diye adlandırılmayı ne anlamda hak ettiğini görelim.

En azından, bir yeniden üretme içermesiyle kendinden önceki öbekten ayrılır. Bir modayı izlerken ya da bir âdete uyarken başkalarının geçmişte yapmış ve her gün yapmakta olduğunu yaparız. Ancak, tanımlamanın kendisinden ortaya çıkıyor ki bu yineleme, öykünme içgüdüsü denilen şeyden ileri gelmez. Şunlardan ileri gelir: a)Arkadaşlarımızla ilişkilerimizden daha iyi zevk almak için bizi onların duygularını incitmemeye iten tinsel, duygusal yakınlık, b) ortak davranma ve düşünme yollarının bizde uyandırdığı saygı, c) toplu yaşamın bu saygıyı sürdürmek ve çözülmeleri önlemek için dolaylı ya da dolaysız gösterdiği baskı. Edimin yeniden üretilmesi yani röprodüksiyonu, ilgili edim önümüzde ya da bilgimiz içinde üretildiği ve biz yeniden üretilmişi onun içinde ve odur diye sevdiğimiz için yapılmıyor, bize zorunlu ve bir dereceye kadar yararlı göründüğü için yeniden üretiliyor. Onu sadece yapıldı diye yapmıyoruz, toplumun damgasını taşıdığı ve biz de o damgaya bir saygı beslediğimiz, ciddi engeller çıkmadıkça o saygıda kusur edemeyeceğimiz için yapıyoruz. Tek sözcükle kamuoyuna saygıdan ya da ondan korkudan hareket etmek, öykünmeden ötürü hareket etmek değildir. Böyle edimler her yenilik gerçekleştirdiğimizde ortak olarak hesapladığımız edimlerden esasta ayrılmaz. Çünkü bunlar kendilerinde içsel olarak bulunan ve bize onları yapılması gerekenler olarak gösteren bir özellik gereği meydana gelirler. Fakat alışkanlıkları izlemek yerine onlara karşı çıktığımızda kararlılığımız da yine aynı biçimde meydana gelmektedir; yeni bir düşünceyi, özgün bir uygulamayı benimsiyorsak bunun nedeni o düşüncenin, o uygulamanın içlerinde bize benimsenmesi gerekir diye görünen birtakım nitelikler bulunmasındandır. Elbette, bize karar verdiren gerekçeler her iki durumda aynı çeşitten değildir. Fakat ruhbilimsel açıdan işleyiş

her ikisinde de aynıdır. Her ikisinde de edimin canlandırılmasıyla uygulama arasında bir zihinsel işlem bulunur; bu, belirleyici niteliğin kavranmasıdır; o nitelik ne olursa olsun, kavrama yolu da duru veya bulanık, hızlı ya da yavaş yoldan olsun, işlem budur. Şu halde ülkemizin geleneklerine, modalarına uyma biçimimizle tanık olduğumuz hareketleri bize kopyalattıran maymun davranışı arasında ortak hiçbir şey yoktur.[129] Bu iki davranış biçimi arasında mantıklı ve niyetli davranışla, otomatik refleks arasındaki uzaklık kadar yol vardır. Birincisi birtakım nedenlere dayanır, fakat bu nedenler açıklayıcı yargılar olarak dışa vurulmamıştır. İkincisinin nedenleri yoktur; o, edimin yalnızca görülmesinden ve arada herhangi bir zihinsel aracı olmaksızın doğar.

İşte, birbirlerinden böylesine farklı iki olgu dizisini tek bir ad altında toplamakla nasıl bir yanlışa düşüldüğünü görüyoruz. Gerçekten, buna dikkat edilmesi gerekir. Öykünme dendiğinde, hastalık bulaşması gibi bir sirayet etme kastedilmekte ve her nedense bu fikirlerin birincisinden ikincisine pek kolayca geçilivermektedir. Peki, bir ahlak kuralının gereğini yerine getirmekte, geleneğin ya da kamuoyunun yetkesine boyun eğmekte bulaşıcı olacak ne var? Böylece iki gerçekliği birbirine indirgediğimizi sandığımız anda, çok ayrı kavramları birbirine karıştırmaktan başka bir şey yapmamış oluyoruz. Bir hastalık, tümüyle ya da kısmen, dışarıdan organizmaya girmiş olan bir tohumdan ileri geliyorsa, o hastalığa biyoloji patolojisinde *bulaşıcı* deniyor. Fakat karşı açıdan bakarsak, bu hastalık etmeninin üzerinde yerleştiği organizmanın etkin yardımı olmadıkça gelişemediğini dikkate aldığımızda *bulaşma* sözcüğü yersiz oluyor. Keza, bir edimin tinsel bir bulaşma sonucu ortaya çıktığını ileri sürebilmemiz için, onu yapma fikrini benzer bir edimden almış olmamız yetmez. Ayrıca bir kez zihnimize girdikten sonra, kendiliğinden, dış etki olmaksızın harekete dönüşmesi gerekir. O zaman

129 Elbette bazı özel durumlarda bir moda ya da bir geleneğin sırf maymuncasına taklit edildiği de olur; fakat o zaman o moda ya da o gelenek sadece moda ya da sadece gelenek olarak kopyalanmıştır.

gerçek bulaşma var demektir. Çünkü dış edim bize tasarım biçiminde girip kendi kendini kopyalamıştır. Aynı zamanda öykünme de vardır çünkü yeni edim herşeyi kopyalandığı örnekten almıştır. Fakat o örneğin bizde yarattığı izlenim etkisini, ancak bizim onayımız ve katılmamızla gerçekleştiriyorsa artık ancak dış görünüme yanıyan bir benzetmeden söz edilebilir, burada da benzetme yanlıştır. Çünkü attığımız adımın belirleyici nedenleri, gözümüzün önündeki örnek değil, bize onay verdiren nedenlerdir. Sonuçta bu edimi biz icat etmemişiz, ama yapan biziz.[130] Bundan ötürü, bunca yinelenen bu öykünmeci yayılma, bulaşıcı genişleme vb. gibi deyimler geçer akçe değildir ve atılmaları gerekir. Bunlar olguları açıklayacağına onları bozmakta, sorunu aydınlatacağına karıştırmaktadır.

Kısaca ne dediğimizi anlamak istiyorsak şu üç şeyi aynı adla adlandıramayız: Bir insan topluluğunun içinde ortak bir duygunun biçim bulması süreci; davranışın ortak ya da geleneksel kurallarına erişmemiz süreci ve Panurge'ün[131] koyunlarının aralarından biri öyle yaptı diye kendilerini suya atmaları süreci. Kendini bir ortaklığın parçası hissetmek bir şey, kamuoyunun yetkesi önünde eğilmek başka şey ve başkalarının yaptığını düşünmeksizin yinelemekse yine başka bir şeydir. Birinci olgu dizisinde herhangi bir kopyalama yoktur. İkincisinde kopyalama, olayın ana öğesi olan mantıksal işlemler,[132] yargılar, saklı ya da açık usa vurumlar sonucundan başka bir şey değildir; yani uygulama olayı tanımlama işine yarayamaz. Kopyalama

130 Gerçi bazen özgün yaratma olmayan her şeye taklit dendiği olmuştur. Öyle bakılırsa, hemen her davranışımız bir öykünmedir. Çünkü tam anlamıyla yaratma pek seyrek rastlanan bir şeydir. Fakat işte, taklit sözcüğü aşağı yukarı her şeyi gösterdiği için, hiçbir belirli şeyi göstermiyor demektir. Böyle bir terim olsa olsa karışıklık kaynağı olur.

131 François Rabelais'nin (öl. 1553) roman kahramanlarından biri. (Ç.N.)

132 Gerçi mantıklı öykünme diye bir şeyden söz edildiği olmuştur (Bkz. Tarde, *Lois de l'imitation* (öykünmenin yasaları), 1. baskı, s. 158; bu, bir edimi belirli bir amaca hizmet ettiği için kopyalamaktır. Fakat elbette böyle bir öykünmenin insandaki öykünme eğilimiyle ortak bir yanı yoktur. Yani birinden doğan edimleri ötekinden doğan edimlerden özenle ayırmak gerekir. Bunlar katiyen aynı biçimde açıklanmazlar. Öte yandan yukarıda gördüğümüz gibi, her ne kadar kendi özel mantıkları olsa da moda öykünmesi, âdet öykünmesi de ötekiler kadar mantıklıdır.

ancak üçüncü durumda olayın tümü durumuna gelir. Orada kopyalama bütün yeri tutar. Yeni edim, başlangıçtaki edimin yankısından başka bir şey değildir. Onu yeniden kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda bu yeni kurgulamanın kendi dışında bir var oluş nedeni yoktur, bizleri, bazı koşullarda, öykünen varlıklar yapan özellikler topluluğundan başka araca da sahip değildir. Şu halde taklit yani öykünme sözcüğü belirli bir anlama sahip olsun istiyorsak onu sadece bu öbekteki olgulara ayırmak gerekir. O halde *bir edim, kendinden hemen önce bir başka kişi tarafından yapılmış benzer bir edimin zihinde canlandırılmasını izliyorsa ve bu canlandırmayla uygulama arasına yeni edimin içsel özelliklerini konu alan herhangi bir açık ya da gizli zihinsel işlem girmemişse öykünme vardır*, diyeceğiz.

Demek ki öykünmenin intihar oranı üzerindeki etkisini araştırdığımızda, sözcüğü bu anlamıyla kullanmak gerekir.[133] Şayet sözcüğün anlamı belirlenmezse basbayağı sözel bir deyimi bir açıklama kabul etmek gibi bir duruma düşmüş oluruz. Çünkü bir davranma ya da düşünme biçimine öykünme olgusudur, taklittir dediğimizde o biçimden sorumlu olanın, onu ortaya koyanın öykünmek edimi olduğunu kastediyoruzdur; bu nedenle de bu itibarlı sözcüğü söyleyince her şeyi söyleyip bitirdiğimi sanıyoruz. Aslındaysa, öykünme[134] sözcüğü bu özelliğe sadece otomatik kopyalama durumunda sahiptir. O durumda kendi başına doyurucu bir açıklama oluşturabilir,[135]

133 Örnek alınan tek bireyin ya da ortaklığın tinsel ya da zihinsel saygınlığı nedeniyle taklit edilen olgular daha çok ikinci ulama girer. Çünkü bu öykünmenin otomatik bir yanı yoktur. Bir usa vurumu içerir. Kendisine tanınan üstünlük edimlerinin uygunluğunun güvencesi olduğu için kendisine güvenilen kişi gibi davranılmaktadır. Ona hangi nedenlerle saygı gösteriliyorsa, peşinden de o nedenlerle gidiliyordur. Yani bu edimler taklit edilmiştir derken o edimleri açıklamak için hiçbir şey yapılmamıştır. Önemli olan, bu boyun eğişi belirleyen güven ya da saygının nedenlerini bilmektir.

134 Arapçadan dilimize girmiş taklit sözcüğü hem kopya etme edimini hem kopyalama sonucu meydana çıkan edim ya da nesneyi gösterdiğinden bazen karışıklığı önlemek için şey sözcüğünün kullanılması gerekmektedir. (Ç.N.)

135 Öyle de olsa öykünmenin ileride göreceğimiz gibi, tek başına yeter bir açıklama olmasına pek seyrek rastlanır.

çünkü olup biten her şey taklit bulaşıcılığının bir ürünüdür. Fakat bir âdete ya da tinsel bir uygulamaya uyduğumuzda, bu boyun eğerliğimiz, itaatimiz o uygulamanın doğasından, o âdetin kendine özgü niteliklerinden, bunların bizde uyandırdıkları duygulardan ileri gelir. Şu halde bu çeşit edimler konusunda bize öykünmeden söz edildiğinde gerçekte hiçbir şey anlatılmış olmuyor. Sadece bizim tarafımızdan üretilmiş olgunun yeni olmadığı, kopyalanmış bir olgu olduğu bildiriliyor. Fakat bu yapılırken onun neden meydana geldiği, bizim onu neden ürettiğimiz açıklanmıyor. Bu sözcük, öykünme ya da taklit sözcüğü yukarıda sadece kestirebildiğimiz ve yaklaşık bir betimlemesini verdiğimiz ortak duyguları türeten o çok karmaşık sürecin çözümlemesini vermekten ise çok uzaktır.[136] Şimdi bu terimin yanlış kullanımı ile sorunun çözümlendiği yolunda nasıl yanlış bir yargıya varılabileceğini, hâlbuki gerçekte yapılanın sadece sorunu insanın kendinden saklaması olduğunu görelim.

Öykünmeyi böyle tanımlarsak, onu intiharın psikolojik bir etmeni olarak görmeye hakkımız olabilir. Çünkü karşılıklı taklit dediğimiz şey, öncelikle toplumsal bir olaydır. Keza, âdetlerin, geleneklerin yeniden üretilmesi yani kopyalanması toplumsal nedenlerin bir sonucudur. Çünkü bu yeniden üretme ya da kopyalama ortak bir duygunun üzerinde ortaklaşa olarak çalışılması, işlemden geçirilmesidir. Keza âdetlerin, geleneklerin kopyalanması toplumsal

136 Çünkü itiraf etmemiz gerekir ki bunun ne olduğunu şöyle belli belirsiz biliyoruz. Ortak durumun çıktığı bağdaşımlar (kombinezonlar) tam olarak nasıl meydana geliyor, o duruma hangi öğeler giriyor, başat durum nasıl ortaya çıkıyor, bütün bu sorular sırf içebakışla [yazar kendi zamanında yenice bir sözcük sayılabilecek ve henüz bugünkü oto-analiz terimi kadar belirli bir anlam kazanmamış olan "introspection" sözcüğünü kullanıyor. (Ç.N.)] insanın kendi içini sorgulamasıyla çözümlenecek şeyler değil. Pek çeşitli deneyim ve gözlemler yapılması gerekir ki bunlar yapılmamıştır. Ayrı ayrı bireylerin nasıl ve hangi yasalara göre aralarında bağdaştıklarını bile henüz bilmiyoruz. Durum böyle olunca, elbette topluluk içinde yaşamdan doğan çok daha karmaşık bağdaşımların işleyişini bilmekten de uzağız. Açıklamalarınız çoğu zaman birer eğretileme olmaktan ileri gitmiyor. Yani yukarıda söylediğimizi olayın kesin bir anlatımı olarak almıyoruz; sadece işin içinde öykünmeden bambaşka bir şeyin var olduğunu göstermek istedik.

nedenlerin bir sonucudur, çünkü inanışların ve ortak uygulamaların sırf ortak oldukları için sahip oldukları dayatıcılıktan, taşıdıkları özel saygınlıktan doğar. Demek ki intiharın bu yollardan birisi ya da öteki aracılığıyla yayıldığını kabul edebildiğimiz sürece, intihar, bireysel koşullara değil toplumsal nedenlere bağlı olacaktır.

Sorunun öğelerini böylece gördükten sonra, şimdi olguları inceleyelim.

II

İntihar düşüncesinin bulaşıcı biçimde geçtiği kuşku götürmez. On beş sakatın ard arda kendilerini aynı dehlizde aynı çengele astığından ve kısa sürede birçok intihara sahne olan bir nöbet kulesinden daha önce söz etmiştik. Orduda, örneğin 1862 yılında Provins'de, 1864'te başka bir birlikte, 1868'de önce Montpellier, sonra Nimes'te böyle olaylara pek çok rastlanmıştır. 1813 yılında küçük bir köy olan Saint-Pierre-Monjau'da bir kadın kendini ağaca asınca, arkasından kısa bir süre içinde birçok kadın gelip aynı ağaca kendini asmıştır. Pinel de Etampes yakınlarında bir papazın kendini öldürmesi ile beraber iki papazın daha aynı şeyi yaptıklarını, arkasından da birçok sivilin onları taklit ettiğini yazar.[137] Lord Castelreagh kendini Vezüv Yanardağı'nın kraterine attığında arkadaşlarından birçoğu onu izlemişti. Atinalı Timon'un[138] ağacı pek ünlüdür. Hapishanelerde böyle birbirine bakarak intihar eden kişiler de pek çok gözlemciye konu olmuştur.[139]

Bununla birlikte, bu konuya dâhil edilen ve öykünmeye yakıştırılan, ama bize göre başka bir nedenden kaynaklanan, epeyce sayıda olay da bulunmaktadır. Örneğin *kuşatma intiharları* denen olay

137 Olayların ayrıntıları için bkz. Legoyt, a.g.y., s. 227 vd.

138 Peloponnesos savaşları (V. yy) sırasında yaşadığı sanılan bir kişi olan Atinalı Timon'un bahçesinde bulunan ve daha önce bir kişinin kendini astığı incir ağacını keseceği zaman kentin hatiplerinin konuştuğu kürsüye çıkıp, "İncir ağacını keseceğim. Kendini asacaklar acele etsin." sözlerine gönderme. (Ç.N.)

139 Benzer olaylar için bkz. Ebrard, a.g.y., s. 376.

bunlardandır. *Yahudilerin Romalılara Karşı Savaşının Tarihi* adlı yapıtında Josèphe,[140] Kudüs kenti kuşatma altındayken içerideki halktan bazı kişilerin kendilerini öldürdüğünü yazar.[141] Özellikle, yeraltında bir katta saklanan kırk Yahudi ölmeye karar verir ve birbirlerini öldürürler. Montaigne'den okuduğumuza göre de Brutus tarafından kuşatılan Ksanthos halkı da "kadın, erkek, çocuk, karma karışık bir biçimde, hiddetli ölüm iştihasına kendilerini kapıp koyuverdiler ki Brutus bunlardan ancak pek azını kurtarabildi."[142] Bu *toplu intiharların* kaynağının bir iki bireysel olayın yinelenmesi olduğu savı bize akla uygun gelmiyor. Sıradan bir bulaşıcı yayılmadan çok, ortak bir kararın, tam bir toplumsal uzlaşmanın sonucu gibi görünüyorlar. Düşünce önce tek bir bireyde doğup, oradan ötekilere yayılmıyor. Bu, umutsuz bir durumda bulunan ve kendini topluca ölüme gönderen grubun tümü tarafından işlenip kotarılmış bir düşüncedir. Toplumsal bir bütün, niteliği ne olursa olsun, aynı koşulun etkisi altında ortak tepki verdiğinde olanlar bundan farklı değildir. Tutkulu bir atılım içinde yapılıyor diye uzlaşmanın çeşidi değişmez; daha derli toplu, daha düşünülmüşse de esasta başka değildir. Şu halde öykünmeden söz etmek doğru olmaz.

Aynı türde birçok başka olgu için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Örneğin Esquirol şöyle yazıyor: "Perulular ve Meksikalılar, tapınaklarının yakılıp yıkılmasından umutsuzluğa düşüp kendilerini öldürdüler. Öyle ki intiharla yok olanların sayısı barbar fatihlerin kılıcıyla, tüfeğiyle ölenlerden fazla oldu." Daha genel söylersek, intiharlarda öykünme edimini sorumlu tutmak için epeyce sayıda intiharın aynı zamanda, aynı yerde olmasını gözlemlemek yetmez. Çünkü bunlar toplumsal çevrenin genel durumundan ileri geliyor, o durum toplulukta ortak bir hazır oluş yaratıyor, o hazır oluş durumu da çoklu intiharlar biçiminde kendini gösteriyor olabilir. Kısaca, terimi iyice

140 Flavius Iosephus, I. yy da yaşamış Yahudi tarihçi. (Ç.N.)
141 III, 26.
142 *Essais* (Denemeler), II, 3.

belirtmek için, tinel salgınları tinsel bulaşmalardan ayırmak gerekir. Birbirinin yerine kullanılan bu iki sözcük aslında çok farklı olguları gösterir. Salgın, toplumsal nedenlerin ürünü olan bir toplumsal olgudur. Bulaşma ya da bulaşıcılık ise bireysel olguların seyrek ya da sık yinelenen sekmelerinden başka bir şey değildir.[143]

Bu ayırım, bir kez kabul gördü mü, öykünmenin sorumlu tutulabileceği intiharların sayısını kesinlikle düşürür. Ne var ki bu çeşit intiharların çok olduğu da su götürmez. Belki intihardan daha kolay bulaşabilen başka bir olay yoktur. Adam öldürme dürtüsü bile onun kadar yayılmacı değildir. Bu dürtünün kendiliğinden yayıldığı durumlara daha az rastlanır ve genellikle öykünmenin rolü o kadar da önde değildir. Galiba insanlarda yaşamda kalma içgüdüsü, ortak kanının tersine, temel ahlak duyguları kadar kök salmamış; bu, aynı nedenlerin etkisine öteki kadar direnç gösterememesinden belli oluyor. [İnsan başkasını öldürmek için ve kendini öldürmek için aynı güçte etmenlerle karşılaştığında, birincilere ikincilerden daha çok dayanıyor, yani katil olmak kendini öldürmekten daha zor geliyor.] Fakat bu olgular kabul edildikten sonra da bu bölümün başında sorduğumuz soru değişmeden kalıyor. İntihar kişiden kişiye iletiliyor ama bunun arkasından bu bulaşıcılık ille toplumsal sonuçlar üretiyor diyemeyiz, yani bizim inceleme konumuz olan intihar oranını etkilemiyor. Ne denli tartışma götürmez olursa olsun, o bulaşıcı nitelik bireysel düzeyde ve arada sırada yer yer görülüyor. Şu halde yapılan gözlemler sorunu çözümlemiyor ama kapsamını daha iyi gösteriyor. Gerçekten de şayet öykünme, dendiği gibi toplumsal olayların özgün ve çok doğurgan bir kaynağıysa, gücünü intihar konusunda göstermesi gerekir, çünkü üzerinde ondan daha etkili olduğu başka bir olgu yoktur. Demek ki öykünmeye yakıştırılan

143 İleride göreceğiz ki bir toplumda her zaman ve normal olarak bir topluca hazır olma durumu vardır ve bu, intihara hazırlık olarak belirir. Bu hazır oluş salgın dediğimiz şeyden süreğen (kronik) olmasıyla ve toplumun davranışlarının normal bir öğesini oluşturmasıyla ayrılır. Salgın da ortak bir hazır olma durumudur, ama anormal ve çoğu zaman geçici nedenler sonucu olarak kural dışı patlak verir.

o büyülü niteliğin gerçekliğini doğrulayabileceğimiz bir yol olarak intihardan yararlanabiliriz.

III

Böyle bir etki varsa, bunun en çok intiharların coğrafya üzerindeki dağılımında duyulması gerekir. Bazı olaylarda bir ülkeye ya da bir yere özgü intihar oranının komşu yerlere geçtiği görülecektir. Şu halde haritaya bakmak fakat onu da belirli bir yöntemle incelemek gerekir.

Bazı yazarlar, ne zaman sınırdaş iki ya da daha çok sayıda ilin intihar için aynı yeğinlikte eğilim gösterdiğini gözlemleseler, bundan öykünmeyi sorumlu tutabileceklerini sanmışlardır. Hâlbuki bir bölgenin içindeki bu yayılma, pekâlâ, toplumsal ortamın her yerde aynı olmasından, intiharın gelişmesine elverişli birtakım nedenlerin de aynı yerde yayılmasından ileri gelebilir. Bir eğilimin ya da bir düşüncenin öykünme yoluyla yayıldığından emin olmak için onun içinde doğduğu çevrelerden çıkıp, nitelikleri öyle bir şeyi meydana getirmeye uygun bulunmayan başka çevrelere yayıldığını görmüş olmak gerekir. Çünkü yukarıda işaret ettiğimiz gibi, taklit edilen olgu, kendi kopyaları olan olguları başka etmenlerin etkisi olmaksızın kendi başına, otomatik olarak belirliyorsa ancak, öykünme yoluyla yayılma vardır diyebiliriz. Şu halde ele aldığımız olayda öykünmenin payını belirleyebilmek için her zaman yetinildiği kadar basit olmayan başka bir ölçüt gerekiyor.

Her şeyden önce, öykünülecek bir örnek olmazsa öykünme de olmaz. Hastalık etkeninin çıktığı, sonra da en yüksek yeğinliğe eriştiği bir odak yoksa bulaşma da yoktur. Keza gözlemlerimiz birtakım yayılma merkezlerinin varlığı ortaya koyuyorsa ancak, intihara eğilimin toplumun bir kesiminden bir başka kesimine iletildiğini kabul etmemiz için elimizde bir dayanak olur. Peki, o merkezlerin varlığı hangi işaretlerden belli olur?

Önce bu merkezlerin, diğer çevre noktalara göre, intihara daha fazla yatkınlıklarıyla ayrılıyor olması gerekir; haritada bunlar çevre

yörelere göre daha koyu renkte görülenlerdir. Çünkü intiharın gerçek nedenleriyle birlikte öykünme de orada etkisini gösterdiğinden, olaylar elbette daha çok olacaktır. İkinci olarak, yayılma merkezlerinin kendilerine yakıştırılan işlevi yerine getirmeleri ve bunun sonucu olarak çevrelerindeki olguları onların etkisine bağlayabilmek için, her birinin komşu bölgelerin gözünü diktiği bir nokta olması gerekir. Görülmezse taklit de edilmeyeceği besbelli bir gerçektir. Bakışlar başka yere çevrilmişse, intiharlar istediği kadar bol olsun, bilinmeyecekleri için yok gibidirler. Kopyalanmayacaklardır da. Toplumlar yöresel yaşamda önemli bir yer tutmayan bir noktaya böyle gözünü dikip bakamaz. Başka bir anlatımla, bulaşma olayları en belirgin olarak başkentler ve büyük kentler çevresinde bulunur. Öykünmenin yayılmacı etkisi başka etmenlerle, büyük merkezlerin etkileme yollarına büyük bir yayılma gücü veren o tinsel yetkeyle de beslendiği için, bu yayılma oralarda şaşılacak bir şey değildir. Şu halde öykünme toplumsal sonuç doğuracaksa bunu büyük merkezlerde yapar. Son olarak da herkesin kabul ettiği gibi, örnek alınanın etkisi uzaklığın artmasıyla zayıflar; sınır bölgeler ana odaktan uzaklıkları nedeniyle öykünmeden en az etkilenenlerdir. Elbette bunun tersi de böyledir, yani ana odağa yaklaşıldıkça etkilenme artar. İşte öykünmenin etkilediği biçimden kısmen de olsa sorumlu tutulabilmesi için intihar haritasında bu üç koşulun bulunması gerekir. Hatta öyle olsa bile bu coğrafi uygunluğun, intiharın bağlı bulunduğu yaşam koşullarının koşut uygunluğundan, hazır oluşundan ileri gelip gelmediğini araştırmak gerekir.

Bu kuralları böylece koyduktan sonra, uygulanmalarına geçelim.

Öteden beri kullanıla gelen -Fransa söz konusu olduğunda- iller ölçüsünde bilgi veren- intihar oranı haritaları bu araştırmada yetersizdir. Çünkü bu haritalarda öykünmenin olabilecek etkilerini en hissedilebilir oldukları yerlerde, yani tek bir ilin çeşitli kesimlerinde, gözlemleyemeyiz. Üstelik intiharın çok veya da az görüldüğü bir ilçenin varlığı il ortalamasını yapay olarak yükseltir ya da düşürür. Böylece de öteki ilçelerle komşu illerin ilçeleri arasında görünürde bir kopukluk olur veya tersine, gerçek bir kopukluk gözlerden saklanır.

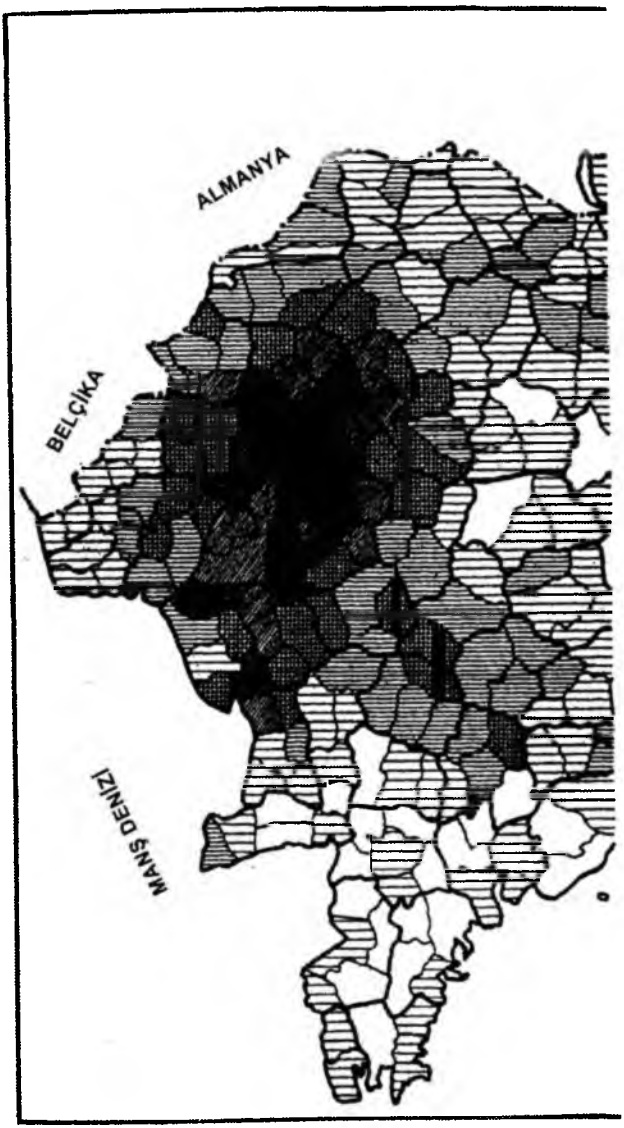
Son olarak da; büyük kentlerin etkisi kolaylıkla fark edilemeyecek kadar boğulmuş olur. Bu nedenle ilgili sorunu inceleyebilmek için özel olarak ilçeleri temel alan bir harita hazırladık. Haritamız beş yıllık bir dönemi, 1887-91 yıllarını gösteriyor. İncelediğimizde hiç beklemediğimiz sonuçlarla karşılaşacağız.[144]

İlk göze çarpan; kuzeye yakın, merkez bölgesi eski Ile-de-France bölgesi olan ve Champagne bölgesinden Lorraine'e kadar uzanan büyük bir lekenin varlığı oluyor. Öykünmeden kaynaklansaydı, odağın bütün o yörede en göz önündeki merkez olan Paris'te olması gerekirdi. Aslında bu, genellikle Paris'in etkisinden bilinir. Hatta Guerry şöyle derdi: "Ülkenin -Marsilya'dan başka- herhangi bir yerinden başkente doğru hareket edilirse, yol boyunca intiharların giderek arttığı gözlemlenir". Fakat illere göre hazırlanan harita bu yorumu doğrular gibi görünse de ilçeler haritası yorumun her türlü dayanak noktasını alıp götürüyor. Çünkü bunda görüyoruz ki Seine'deki intihar oranı tüm çevre ilçelerdekinden daha düşük, bir milyon kişiye 471 intihar düşüyor. Hâlbuki bu oran Coulommiers'de 500, Versailles'da 514, Melun'de 518, Meaux'da 525, Corbeil'de 559, Pontoise'da 561, Provins'de 562'dir. Champagne bölgesi ilçeleri bile Seine'e en yakın olanların düzeyini aşıyor: Reims'te 501, Epernay'de 537, Arcis-sur-Aube'da 548, Château-Thierry'de 623 intihar görüyoruz. Daha önce de *Le suicide en Seine-et-Marne* adlı kitabında Doktor Leroy Meaux ilçesinde Seine'dekinden daha fazla intihar olduğuna şaşarak işaret etmekteydi.[145] Aşağıda onun rakamlarını veriyoruz:

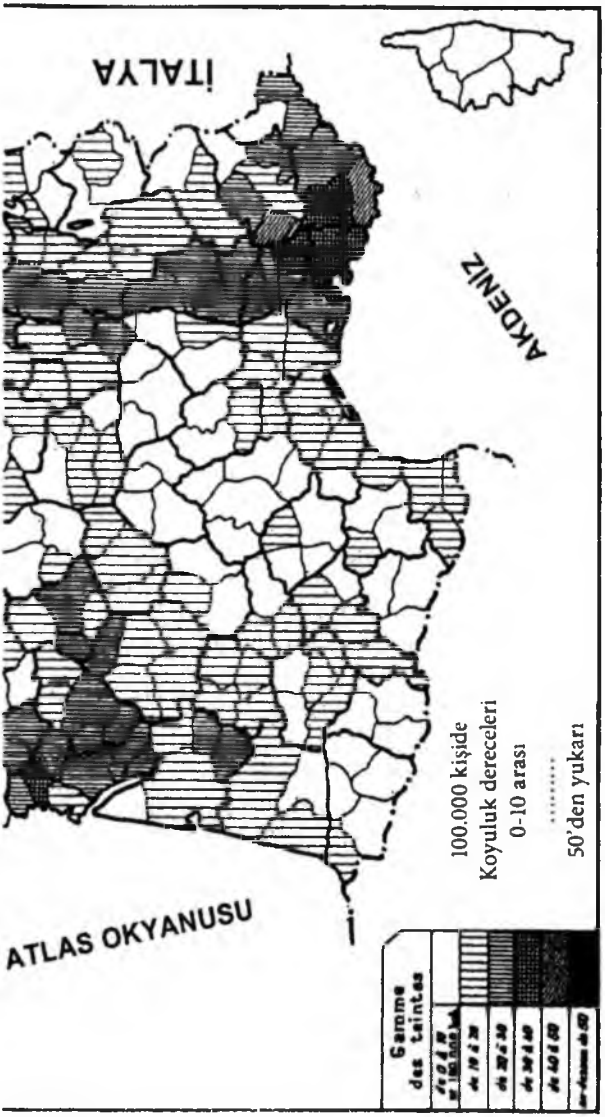
İlçeler	1861–63	1865-66
Meaux	2418'de 1	2547'de 1
Seine	2750'de 1	2822'de 1

144 Bkz. Levha II.

145 A.g.y., s. 213. Aynı yazara göre Marne ve Seine-et-Marne illerinin tümü bile, 1865-66 yıllarında, Seine'i geçmiştir. O dönemde Marne'da 2.791 kişide; Seine-et-Marne'da 2.768 kişide; Seine'de ise 2.822 kişide birer intihar görülmüştür.

LEVHA II Fransa'da ilçeler ölçeğinde intihar (1887-91)

İTALYA
AKDENİZ
ATLAS OKYANUSU
Gamme
des teintes
100.000 kişide
Koyuluk dereceleri
0-10 arası
50'den yukarı

Meaux ilçesi bu durumda olan tek örnek değildir. *Aynı yazar o dönemde aynı ilde olup Paris'tekinden yüksek bir intihar oranı kaydedilen 166 bucak adı verir.* Paris, örnek olduğu ileri sürülen ikincil odaklardan aşağıda kalan garip bir odak noktası haline gelmiş oluyor! Bununla birlikte, Seine bir yana bırakılırsa, başka yayılma merkezi görülemiyor. Çünkü Paris'i Corbeil'in ya da Pontoise'ın çevresinde döndürmek yani başkentin onlardan etkilendiğini ileri sürmek daha da zordur.

Biraz daha kuzeyde o kadar tekdüze olmayan fakat rengi yine de çok koyu başka bir bölge görüyoruz. Burası, Normandiya. Bir bulaşma olayından doğmuş olsaydı, eyaletin başkenti olan ve büyük önem taşıyan Rouen'dan başlaması gerekirdi. Hâlbuki bu bölgenin en çok intihar kaydedilen iki noktası Neufchâtel (milyonda 509 intihar) ve Pont-Audemer (milyonda 537) ilçeleridir ve bunlar komşu bile değillerdir. (Şu halde ilin tinsel yapısının bunların etkisinden gelebildiği kesinlikle söylenemez.)

Tam güney-doğu'da, Akdeniz kıyıları boyunca Bouches-du-Rhône'un en uçtaki il sınırlarından İtalya sınırına kadar giden ve intihar oranın yine çok yüksek olduğu bir kara şeridi görüyoruz. Tam bir anakent olan Marsilya bu kesimdedir. Kesimin öteki ucunda da büyük bir monden yaşam merkezi olan Nice kenti bulunuyor. Hâlbuki intihar oranının yüksek olduğu merkezlerin Toulon ve Forcalquier olduğunu biliyoruz. Kimse de çıkıp Marsilya'nın onların peşinden gittiğini söyleyemez. Keza, Batı kıyısı üzerinde iki Charente'ın[146] oluşturduğu koyu renk kesimde, Rochefort'ın tek başına bütünden ayrıldığı görülür; hâlbuki o kesim içinde ondan çok daha büyük bir kent olan Angoulême de yer alır. Daha genel olarak, şu da söylenebilir ki birçok ilde başı çeken il merkezi değildir. Vosges'da Epinal değil, Remiremont; haute-Saone'da Vesoul değil, ölü ya da ölmek üzere bir kent olan Gray; Doubs'da Besançon değil, Dôle ve Poligny; Gironde'da Bordeaux değil, La Réole ve Bazas; Maine-et-Loire'da Angers değil, Saumur; Sarthe'ta Le Mans değil, Saint-Calais; Nord'da Lille değil, Avesnes önde gelirler. Bununla birlikte, bu örneklerin hiçbirinde, merkezi geçen ilçe ilin en büyük bölgesi değildir.

Bu karşılaştırmayı sadece ilçeler arasında değil aynı zamanda bucaklar arasında da sürdürmek isteriz, ama ne yazık ki ülkenin tümü

146 Charente ve Charente Maritime illeri. (Ç.N.)

için bucak ölçeğinde bir intihar haritası çıkarılamaz. Fakat Dr. Leroy, ilginç çalışmasında, bu işi sadece Seine-et-Marne ili için yapmış. Bu ilin tüm bucaklarını intihar oranına göre sınıflandırdıktan sonra en yüksek orandan başlayarak şu sonuçlara varmış: "4.482 nüfusuyla listenin en büyük yerleşim yeri olan La Ferté-sous-Jouarre 124. sırada bulunuyor. 10.762 nüfuslu Meaux 130. geliyor. Provins (7.547 nüfusla) 135. oluyor ve Coulommiers (4.628 nüfusla) 138. sırada. Bu yerleşim yerlerinin sıralarını karşılaştırdığımızda sanki tüm yerleşim yerleri üzerinde tek bir etki işliyor gibi şaşılacak bir sonuç çıkıyor.[147] Nüfusu 3.468 olan ve Paris'e çok yakın olan Lagny ancak 219. geliyor; 245. sırada Montereau-Faut-Yonne (6.217 nüfusuyla), 247.'de Fontainebleau (11.939 nüfusuyla) var. İl merkezi 11.170 nüfuslu Melun ise ancak 279. sırada yer alıyor. Buna karşı, listenin başında bulunan 25 bucak incelenince görülüyor ki ikisi dışında, bunlar düşük nüfuslu bucaklardır."[148]

Fransa' dışındaki ülkelerde yapacağımız gözlemler de bunlara benzer olacaktır. Avrupa'nın en çok intihar edilen bölge Danimarka'yı

147 Elbette bulaşıcı bir etkiden söz edilemez. Bunlar aşağı yukarı eşit büyüklükte üç ilçe merkezi olup intihar oranı birbirinden çok değişik pek çok bucak bulunmaktadır. Tersine bu yaklaşmanın ispatladığı tek şey ise aynı büyüklükte ve yeterince benzer yaşam koşullarında olan toplumsal grupların birbirleri üzerinde etkili olmaksızın aynı intihar oranına sahip olmaları.

148 A.g.y., s. 193-194. Baştaki 630 nüfuslu küçücük bucakta (Lesche) kaydedilen 1 intihar, oran olarak milyon kişide 1.587 intihar eder. Bu da Paris'tekinin 4-5 katı demektir. Bunlar da Seine-et-Marne iline özgü olaylar değildir. Trouville'den sayın Dr Legoupils'in Pont-l'Evêque ilçesinin üç minik bucağı hakkında verdiği bilgiye göre, 975 nüfuslu Villerville, 150 nüfuslu Criqueboeuf ve 333 nüfuslu Pennedepie'de 14 ile 25 yıl arasında değişen dönemlerde, intihar oranı milyon kişide -sırasıyla- 429, 800 ve 1.081 olmuştur.
Gerçi büyük kentlerde genel olarak küçüklere ya da kırsal kesime oranla daha az intihar kaydedildiği kuşku götürmez, ama bu önerme ancak ana çizgileriyle gerçektir ve onun dışına çıkan pek çok örnek bilinir. Öte yandan çürütür gibi görünen daha önceki olaylarla bağdaştırman bir yolu vardır: Bunun için büyük kentlerin intiharların oluşmasını belirtmediklerini, onların da intiharların gelişmesini belirleyen nedenlerin etkisi altında bulunduklarını kabullenmek yeter. Bu koşullarda büyük kentlerin intihar tekelini ellerinde tutmaksızın [sadece] bol intiharlı bölgeler içinde yer almaları olağandır. Tersine, az intihar olan yerlerde büyük kentler azdır ama intiharın azlığı onların o bölgede seyrekliğinden gelmez. Nitekim onlardaki ortalama oran, genellikle, kırsal kesimin ortalama oranından yüksekse de bazı durumlarda bunun tersi görülür.

ve Orta Almanya'yı içemektedir. Bu geniş bölgede de ötekileri açık farkla geride bırakan Saksonya Krallığıdır. Burada milyon kişiye 311 intihar düşüyor. Hemen arkasından milyonda 303 intiharla Saksonya-Altenburg Dükalığı geliyor. Brandenburg'da[149] ise bu rakamın 204'ü aşmadığını görüyoruz. Hâlbuki Almanya'da bu iki küçük devlet pek gözde yerler de değildir. Hamburg'a, Berlin'e büyük kent havasını veren ne Dresden, ne Altenburg'dur.[150] Keza, tüm İtalya eyaletleri içinde intihar oranı en yüksek olanlar -88 ve 84 rakamıyla-Bologna ve Livorno'dur. Morselli'nin 1864-1876 yılları için verdiği bilgilerle, Milano, Cenova, Torino ve Roma ise onları çok uzaktan izlerler.

Sonuçta bütün bu haritaların bize gösterdiği, intiharın çevrelerinde az çok yığıldığı bazı odaklardan çıkıp azala azala yayılmak şöyle dursun, tersine, çekirdekten yoksun ve az çok türdeş (ama sadece az çok türdeş) büyük kitleler halinde karşımıza çıktığıdır. Böyle bir tablodan öykünmenin etkisini belli edecek herhangi bir şey çıkmıyor. Tablo sadece intiharın yerel koşullara bağlı olmadığını, kente göre değişebildiğini, fakat intiharı belirleyen koşulların her zaman genel nitelikte olduğunu gösteriyor.

Ortada ne öykünen ne öykünülen var, fakat nedenlerdeki görece benzerlikten doğan ve kendini sonuçlarda gösteren görece bir benzerlik var. Bu da şimdiye kadar gördüklerimizin tahmin ettireceği gibi, intihar temelde toplumsal çevrenin bazı durumlarına bağlıysa, çok kolay açıklanabilir. Çünkü toplumsal çevre genellikle epeyce geniş topraklar üzerinde aynı yapıyı korur. Demek ki bulaşma olayı işin içine girmeksizin, toplumsal çevrenin aynı olduğu her yerde aynı sonuçları vermesi doğaldır. Bir bölgede intihar oranının aşağı yukarı aynı düzeyde kalması, bu nedenden ötürüdür. Fakat öte yandan da intiharı doğuran nedenler hiçbir zaman tam bir türdeşlikle dağılmadığından iki nokta arasında, iki komşu ilçe arasında, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, az ya da çok fark etmesi olağandır.

Ne zaman toplumsal çevre birden değişse intihar oranının da birden değişme göstermesi, bu açıklamanın sağlam bir temele dayandığını

149 Berlin'i içeren bölge. (Ç.N.)

150 İkisi de bulundukları siyasi birliğin merkezi. (Ç.N.)

ispatlar. Toplumsal çevre hiçbir zaman etkisini doğal sınırlarının dışına taşımaz. Özel koşulların intihara uygun kıldığı bir ülke, hiçbir zaman, koşulların aynı olmadığı komşu ülkelere örnek olup eğilimini onlara taşımaz. Nitekim Almanya'da intihar her zaman görülen bir durumdur ve yukarıda da gördüğümüz gibi ülkenin başında büyük bir beladır. İleride ele alacağımız gibi, bu özel durumun başlıca nedeni Protestanlıktır. Bununla birlikte üç bölgenin Alman topraklarında kuraldışı kaldığını görürüz. Bunlar Vestfalya, Bavyera, özellikle Bavyera Svabya'sı ve Poznanya'dır. Tüm Almanya'da milyon kişide 100'ün altında intihar kaydedilen yalnız bu eyaletler vardır. Harita üzerinde[151] tek başlarına üç tane adacık gibi duruyor ve açık renkleri çevrelerindeki koyu renkli bölgelerle zıtlık oluşturuyor. Bu düşük intihar oranının nedeni; bu eyaletlerin Katolik oluşudur. Çevrelerindeki güçlü *intiharyapar* akımı onları etkileyemiyor, sınırlarında duruyor. Bunun tek nedeni, *intiharyapar* olguların, o sınırların ötesinde kendi gelişmesine uygun koşulları bulamaması. Keza İsviçre'nin güneyi de tümüyle Katolik'tir, tüm Protestanlar ülkenin kuzeyinde toplanmıştır. Bu bölgeleri intihar haritasında birbirlerine karşıt bir tabloda görünce[152] insan bunların ayrı topluluklardan olduğunu sanır. Ortalama, bir yanda ne denli düşükse öte yanda o denli yüksektir. Keza, kuzey İsviçre içlerinde bir Katolik kanton olan Luzern, Uri, Unterwald, Schwyz ve Zug'da milyon kişide intihar 100'ü aşmazken çevrelerindeki Protestan kantonlarda bu oran çok daha yüksektir.

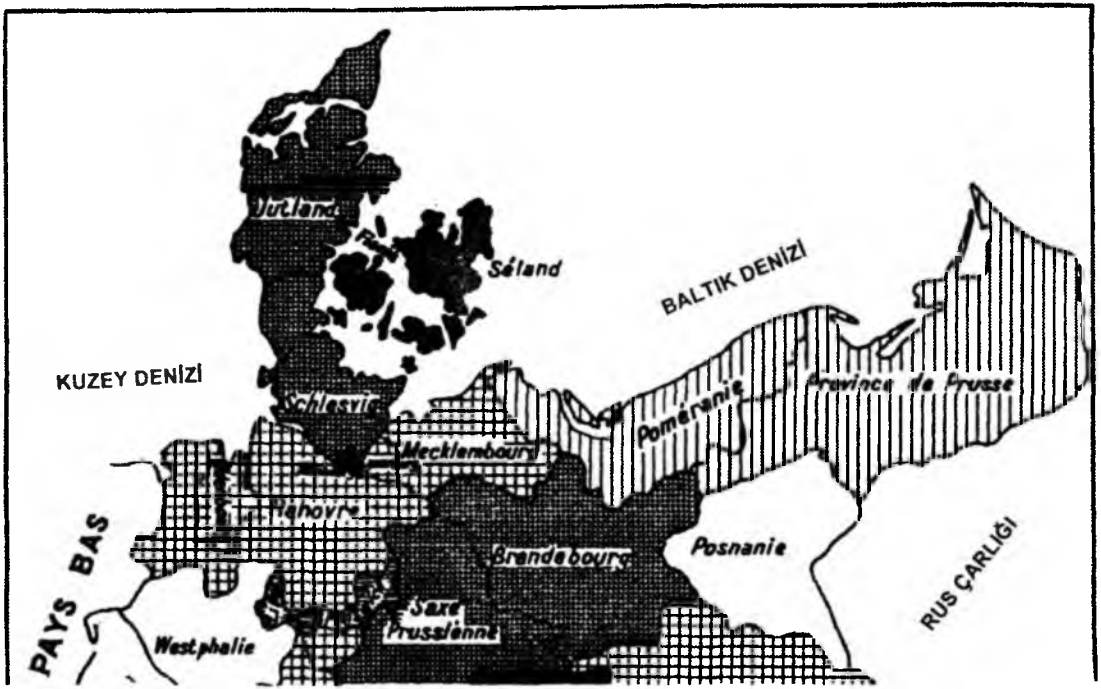
Yukarıdakileri doğrulayacağını düşündüğümüz başka bir deney yapabiliriz. Bir tinsel bulaşıcılık olayı ancak iki yoldan gerçekleşebilir: Ya örnek olan olay ağızdan ağıza denilen yolla yayılır ya da olayı yayan gazeteler olur. Bu etki genellikle gazetelere yüklenilir, çünkü onların güçlü bir yayma düzeneği oluşturduğundan kimsenin kuşkusu yoktur. O halde, intiharların yayılmasında öykünme rol oynuyorsa, gazetelerin kamunun dikkatinde tuttukları yere göre intiharların az ya da çok olması gerekir.

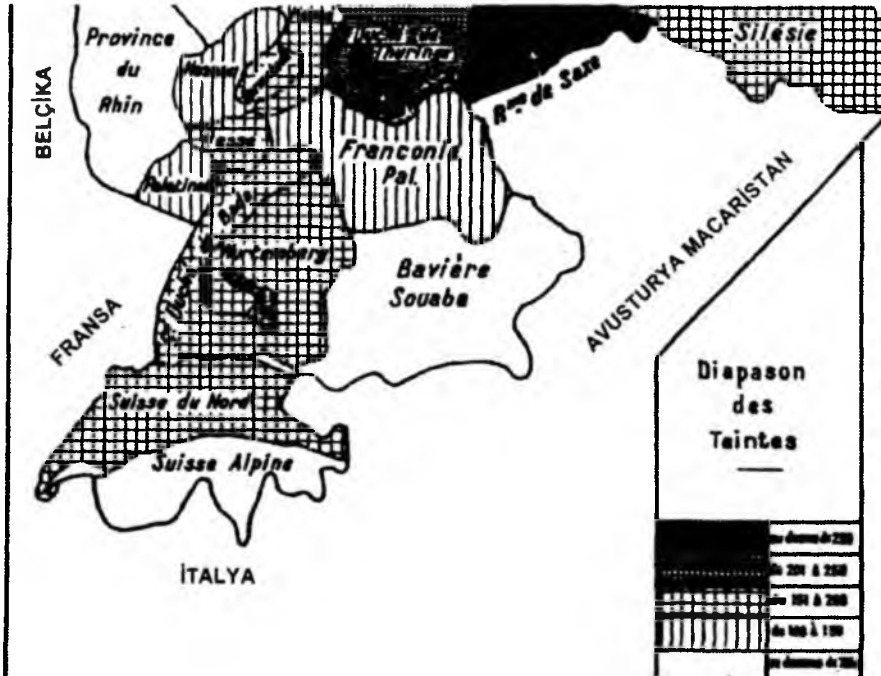
151 Bkz. Levha III.

152 Bkz. Aynı levha; kantonlara gore rakamların ayrıntıları için: İkinci Kitap, Bölüm V, Tablo XXVI.

Levha III

Morselli'ye göre Orta Avrupa'da intiharlar

Renk sıralaması milyon kişide oran

1	Bavyera Alpler bölgesi kısımları	59
2	Svabya Bavyerası	60
3	Ren Eyaleti	65.3
4	Vestalya	66.7
5	Pomerani	70.4
6	Prusya eyaleti	107.5
7	Elsberzedlere	110.9
8	Pfalz	120
9	Pomeranya	128.1
10	Nassau	147.5
11	Hannover	153.4
12	Baden Granddukalığı	156
13	Prusya Silezyası	158.1
14	Mecklenburg	167
15	Hessen	167
16	Wurtemberg	170
17	Lauzitburg	173
18	Hessen - Darmstadt	183.1
19	Kuzey İsviçre	186
20	Oldenburg	198
21	Brandenburg	204.3
22	Prusya Saksonyası	227.6
23	Schleswig	228.3
24	Batland	233
25	Sachsen-Meiningen	264
26	Hamburg	300
27	Sachsen-Altenburg	303
28	Sviçrenin Ovası	308
29	Saksonya Kralığı	311

Lippe, Thuringen Dükalığı ve Brunswick ile rakamlar elde edilememiştir.

Ne yazık ki bu önemi belirlemek kolay değildir. Basının etkisinin nereye kadar gittiği konusunda bize bir fikir veren gazetelerin değil, okurlarının sayısıdır. İsviçre gibi az merkezleşmiş bir ülkede, her bölgenin kendi gazetesi olduğu için, çok sayıda gazete çıkabilir. Ancak her biri az okunduğundan haber yayma güçleri düşüktür. Hâlbuki *Times*, *New York Herald* ya da *Le Petit Journal* gibi yayın organlarının bir teki bile çok geniş bir okur kitlesi üzerinde etkilidir. Bir dereceye kadar merkezileşme olmazsa, basının pek bir önemi olmasa gerek. Çünkü her bölgenin kendi yaşamını sürdürdüğü bir ülkede insanlar, dar ufuklarının ötesinde olan biteni o kadar merak etmiyorlar. Uzaktaki olayların farkında olunmuyor. Duyulanların da üzerinde pek durulmuyor. Öykünülecek örnek sayısı az oluyor. Yerel çevrelerin duygu ortaklığının, merakının daha yaygın bir etki alanına açık olduğu, büyük gazetelerin de bu gereksinime yanıt vererek, ülkenin ya da komşu ülkenin tüm önemli olaylarını ele aldıkları haberleri her yöne gönderdikleri yerlerdeyse durum bunun tersi oluyor. Bu durumda örnekler yığılıyor, birbirlerini karşılıklı güçlendiriyor. Fakat şurası açık ki Avrupa'daki çeşitli gazetelerin okurlarını karşılaştırmak, hele gazetelerin yayımladığı haberlerin az çok yerel niteliğini değerlendirmek neredeyse olanaksız bir şeydir. Bununla birlikte, savımıza kurallara uygun ve kalıcı bir kanıt veremesek de bu iki noktada Fransa ve İngiltere'nin Danimarka'dan, Saksonya'dan ve hatta Almanya'nın çeşitli kesimlerinden aşağıda olması zor görünüyor. Hâlbuki Fransa'da ve İngiltere'de daha az intihar kaydedildiği gerçek. Keza Fransa içinde kalsak da Loire Irmağı'nın güneyinde kuzeyine oranla hissedilir derecede daha az gazete okunduğu yargısına vardıracak bir kanıt da yok. Hâlbuki bu iki bölge arasında intihar bakımından nasıl bir zıtlık olduğunu biliyoruz. İyice belirlenmiş olgulara dayandıramadığımız bir sava gereğinden çok önem vermeyi istemiyoruz, ama bunun üzerinde biraz dikkatle durulmasını

gerektirecek derecede akla uygun noktalar içerdiğine dair inancımızı sürdürüyoruz.

IV

Özetlersek, intiharın bireyden bireye bulaştığı kesinse de öykünmenin intiharların toplam oranını etkileyecek denli yayıldığı görülmez. Öykünme bireysel bazı olaylara neden olabilir, bu olaylar az ya da çok olabilir, fakat öykünmenin değişik toplumları ve her toplumun içinde daha özel öbekleri intihara iten ama bunların hepsinde eşit olmayan eğilimin oluşmasında katkısı yoktur. Öykünülen örnekten çıkarak yayılan etki her zaman çok sınırlıdır ve üstelik düzensiz olarak, zaman zaman kendini gösterir. Bir yeğinlik basamağına vardığında da pek kısa ömürlü olur.

Fakat öykünmenin etkilerinin istatistik rakamlarla değerlendirilememesinin gerektiğini gösteren daha genel bir neden var. Bu; öykünmenin sadece kendi güçlerine indirgenince intihar üzerinde hiçbir etkisi olmayacağı olgusudur. Seyrek rastlanan az çok salt derecede monoideizm[153] olayları bir yana bırakılırsa, yetişkinlerde tek bir edimin düşüncesi benzer edim doğurmaya yetmez, meğerki o düşünce zaten o edime büyük eğilimi olan bir kişiye rastlasın. Morel, "Her zaman dikkat etmişimdir, etkisi ve anlatılmasından ya da okunmasından edinilen izlenim ne denli güçlü olursa olsun, sıradışı bir cinayet aklı sapasağlam bireylerde benzer edimler yaratmaya yetmiyor" der.[154] Keza Dr. Paul Moreau de Tours da bulaşıcı intiharın ancak buna çok yatkın kişilerde görülebildiğini saptadığını, kendi kişisel gözlemlerine dayanarak ileri sürmektedir.[155]

Bu yatkınlık yazara esasta organik nedenlere bağlı göründüğünden, organik kökene dayandırılamayan olayları açıklamakta hayli zorluk çeker ve nedenlerin akılalmaz biçimde bir araya gelişinden

153 Tek fikircilik.Sadece tek bir düşünceyle uğraşan zihnin durumu. (Ç.N.)

154 *Traité des maladies mentales* (Akıl hastalıkları kitabı), s. 243.

155 *De la contagion du suicide* (İntiharın bulaşıcılığı), s. 42.

söz eder. Daha önce sözünü ettiğimiz onbeş sakat adamın hepsinin de sinir yozlaşmasına uğramış kimseler olduğuna nasıl inanılır? Orduda ya da hapishanelerde sık görülen intihar bulaşıcılığı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Fakat intihar eğiliminin toplumsal çevre tarafından yaratılabildiğini bir kez kabullendik mi, bu olgular kolayca açıklanabilir. Çünkü o zaman bu olayları, hepsi de aynı akıl hastalığını çeken epeyce sayıda kişiyi dört bucaktan getirip aynı kışla ya da hapishaneye dolduran anlaşılamaz bir rastlantıya değil, o insanların içinde yaşadıkları ortak çevrenin etkisine bağlayabiliriz. Gerçekten de hapishanelerde ve kışlalarda öyle bir ortak durum vardır ki mahpuslara ve askerlere çok şiddetli bir nevrozun yapabileceği kadar doğrudan intihar eğilimi verebilir. Öykülendikleri örnek, dürtüyü tetikleyen rastlantısal nedendir, ama dürtüyü yaratan değildir. İçten gelen dürtü olmasaydı o örnek zarar veremezdi.

Şu halde diyebiliriz ki çok seyrek rastlanan bazı sıradışı örnekler dışında, öykünme özgün bir intihar etmeni değildir. Yaptığı şey sadece, intihar edimini doğuran ve zaten, öykünme olmasaydı da ne zaman olursa olsun doğal etkisini gösterme yolunu bulacak olan bir durumu ortaya çıkarmaktır. Çünkü harekete geçmede bu kadar ufak bir şeyin yetmesi için yatkınlığın, uygun durumun çok güçlü olması gerekir. Şu halde olguların öykünmeden bir iz taşımamalarında şaşılacak bir yan yoktur, çünkü öykünmenin kendisi herhangi bir edimde bulunmaz ve etkisi de çok sınırlıdır.

Şu gerçekçi noktanın belirtilmesi bu sonucu destelemekte yardımcı olabilir:

Bazı yazarlar, öykünmeye gerçekte sahip olmadığı bir gücü yakıştırarak, gazetelerde intihar ve cinayet haberlerinin verilmesinin yasaklanmasını istemişlerdir.[156] Fakat bunun toplumsal oranı değiştirebileceği çok kuşku götürür. Ortak eğilim ne kadarsa o kadar kalır,

156 Bkz. Özellikle Aubry, Contagion du meurte, I.basım, s. 87.

çünkü gazetelere yasak getirildi diye grupların tinsel durumu değişmez. Şu halde bu önlemin kuşkulu ve pek zayıf yararlarıyla her türlü yayının kaldırılmasının getireceği çok ciddi sakıncalar karşılaştırılırsa, yasa koyucunun bu uzmanların öğüdünü izlemekte pek istekli davranmaması anlaşılır. Aslına bakılırsa, intihar ya da cinayetleri artıran şey, onlardan söz edilmesi değil, söz etme biçimidir. Böyle şeylerden nefret edilen, tiksinilen yerlerde uyandırdıkları duygu kendini olayların yani intiharın ya da cinayetin anlatılışıyla dışavurur, sonra da bireysel yatkınlıkları tetiklemekten çok yatışır, söner. Fakat tersine, toplum tinsel olarak tutarsızsa, içinde bulunduğu kararsızlık durumu onun ahlak dışı edimler karşısında hoşgörülü davranmasına yol açar; ne zaman o ahlak dışı edimlerden söz edilse o hoşgörü kendini dışa vurur ve edimlerin ahlak dışılığını daha az algılanır duruma getirir, sıradan bir şey gibi bakılmasını sağlar. O zaman insanların karşısındaki örnek olay gerçekten korkulacak bir şey olur, ama bu, örnek olduğu için değil, toplumdaki hoşgörü ya da ilgisizlik o olayın uyandırması gereken tiksinmeyi azalttığı içindir.

Fakat bu bölümün özellikle gösterdiği şey, öykünmeyi, her toplu yaşamın başlıca kaynağı yapan kuramın pek dayanağı bulunmadığıdır. İntihar kadar bulaşma yoluyla aktarılabilen bir olay yoktur ama gördük ki bu bulaşıcılık toplumsal sonuçlar vermiyor. Şayet öykünme toplumsal etkiden intihar konusunda bu derecede yoksunsa, öteki alanlarda bundan fazla bir toplumsal etkisi olamaz. Şu halde öykünmede var sayılan güçler birer düş ürünüdür. Sınırlı bir çevrede bir düşüncenin, bir davranışın yinelenmesini belirleyebilir, ama hiçbir zaman toplumun ruhuna dokunup onu değiştirecek kapsam ve derinlikte yansımalar yaratamaz. Ortak durumlar, genellikle çok eski ve düşünce birliğine dayanan bir birliktelikten doğarlar ve bu nedenle öylesine dirençlidirler ki sadece bireysel bir yenilik ile değişmezler. Nasıl olur da bir birey, sadece bir birey,[157] toplumu kendine

157 Bununla güven ya da ortak hayranlığın ona katabileceği her türlü güçten sıyrılmış bireyi anlıyoruz. Çünkü bir resmi memur ya da tanınmış bir adam, daha

benzetmeye yetecek gücü kendinde bulabilir? Hâlâ toplumsal dünyayı, ilkel kişinin somut dünyayı tasarladığı gibi, kabataslak algılıyor olmasak, hâlâ bilimin gösterdiği tüm yolların tersine, toplumsal olayların nedenleriyle orantılı olmadığını -hiç değilse sesimizi çıkarmadan ve farkına varmaksızın- kabul ediyor olmasak, son derecede basit olmakla birlikte düşüncenin ana ilkelerine açıkça ters düşen bir anlayışın üzerinde durmazdık bile. Hayvan türlerinin kalıtımla yayılmış ayrı ayrı değişkelerden başka bir şey olmadığına artık bugün inanılmıyor;[158] toplumsal olgunun genelleşmiş bir bireysel olgudan başka bir şey olduğu nasıl kabul görmüyorsa, bu da ondan fazla kabul görmüyor. Fakat en savunulamayacak olan, bu genelleşmenin bilmem hangi akla ziyan bulaşmadan, bulaşıcılıktan ileri geldiği görüşü. Karşılaştığı ciddi itirazlar bir yana, deneysel yoldan ispatlanması amacıyla tek adım atılmamış bir varsayımın, hâlâ tartışma gereğinin duyulmasına insan haklı olarak şaşıyor. Bugüne kadar belirli bir toplumsal olay dizininin öykünmeyle açıklanabileceği gösterilmiş değildir; hele öykünmenin tek sorumlu olduğu ise hiç söylenmemiştir. Sadece önermeyi -fizikötesi düşüncelere bağlar gibi yapıp- kalıp deyişlerle, aforizmalarla dile getirmekle yetinilmiştir. Bu arada şunu da söylemek gerekir ki toplumbilimle uğraşanların kanıtın düzenli gereklerinden bu denli açıkça kaçarak dogma yaratmaları engellenmedikçe, toplumbilim bir bilim olarak kabul edilme iddiasında bulunamayacaktır.

---

doğuşta sahip oldukları bireysel güçlerden başka, birtakım toplumsal güçleri de canlandırırlar. Bu güçleri kendilerine yönetilen ortak duygulardan almaktadırlar ve bu güçler onların toplumun işleyişinde etki sahibi bulunmalarına olanak verir. Fakat onlar bu etkiye ancak bireyden başka bir şey olmaları derecesinde sahiptirler.

158 Bkz. Delage, *La structure du protoplasme et les theories de l'hérédité* , Paris, 1895, s. 813 vd.

İKİNCİ KİTAP

TOPLUMSAL NEDENLER VE TOPLUMSAL TİPLER

BÖLÜM I

BELİRLEME YÖNTEMİ

Bir önceki kitapta varılan sonuçlar salt olumsuz değildir. Çünkü her toplumsal öbeğe özgü bir kendini öldürme eğilimi olduğunu, bunu bireylerin organik-ruhsal yapısının da somut çevrenin doğasının da belirlemediğini saptamış bulunuyoruz. Ayıklama yoluyla vardığımız sonuca göre, o eğilimin toplumsal nedenlere bağlı olması ve kendisinin bir ortak olay oluşturması gerekiyor; hatta bizi bu sonuca, incelediğimiz olaylardan bazıları, özellikle intiharların coğrafyaya ve mevsimlere göre iniş çıkışları vardırmıştır. Şimdi yakından incelememiz gereken şey, işte bu eğilim.

I

Bunu yapabilmemiz için en iyi yol, söz konusu eğilimin basit ve öğelerine ayrılamaz mı, yoksa çözümlemenin ayrıştırabildiği ve ayrı ayrı incelemenin uygun düşeceği bir değişik eğilimler topluluğu mu olduğunu araştırmaktır. Bu durumda izlenecek yol şudur. İntihar eğilimi, tek olsun ya da olmasın, kendisini yani o eğilimi ortaya koyan bireysel intiharlarla gözlemlenebildiğine göre, yola çıkma noktamız o intiharlar olmalıdır. Şu halde olabildiğince çok sayıda intihar -elbette akıl hastalığından ileri gelenler bunun dışında tutulacaktır- gözlemlenecek ve bunlar anlatılacaktır. Hepsinin ana

nitelikleri aynıysa, bunlar tek bir sınıfta toplanacaktır. Tersi olasılıkta -böyle olması daha akla yakın görünüyor, çünkü o kadar farklılar ki birçok değişkeleri olması kaçınılmaz- benzerliklerine ve ayrılıklarına göre birkaç tür oluşturulacak. Ne kadar çok tiple karşılaşırsak o kadar *intiharyapar* akımın varlığını kabul edip, bunların ayrı ayrı nedenlerini ve önemlerini belirleyeceğiz. Daha önce akıl hastalığından kaynaklanan intiharı kısaca ele aldığımızda aşağı yukarı bu yöntemi izlemiştik.

Yazık ki akıl hastası olmayan kişilerin intiharlarının biçimlerine ya da yapısal niteliklerine göre sınıflandırılması yapılamıyor, çünkü bunun için gerekli belgelerin hemen hiçbiri yok. Müntehirin kararını verdiği anda nasıl bir ruh durumunda olduğunu, intiharın gerçekleşmesini nasıl hazırladığını, sonunda nasıl uyguladığını, hareketli mi çökkün mü, dingin mi coşkulu mu, yürek sıkıntısı içinde mi hırçın mı olduğunu bilmek gerekir. Hâlbuki bu çeşit bilgilere ancak akıl hastalığı kaynaklı birkaç tane intihar konusunda sahibiz. Zaten belirleyici nedeni delilik olan belli başlı intihar tiplerini saptamamız, akıl hastalıkları doktorlarının gözlemleri ve çizdikleri tablolarla olabilmiştir. Öteki intiharlara gelince elimizde hemen hiç bilgi yoktur. Yalnızca, Brierre de Boismont 1.328 intihar üzerinde bir çalışma yapmaya çalışmıştır. Bunlar kendini öldüren kişinin bir mektup ya da başka çeşit bir yazı bıraktığı olaylardır ve Boismont bu bırakılanları kitabında özetlemektedir. Fakat bu özet pek kısa olduğu gibi, yazan kişilerin durumları hakkında verdikleri bilgi de güvenilemez ya da genellikle yetersizdir. Kişiler, kendileri ve ruh durumları konusunda aldanmaya eğilimlidir. Örneğin kendilerinin soğukkanlılıkla hareket ettiğini sanmaktadırlar, hâlbuki aşırı heyecan içindedirler. Söz konusu mektup ve yazılar konusunda işaret edilecek son nokta da şudur: Bunların yeterince nesnel olmadığı bir yana, ayrıca bu gözlemler kesin sonuç çıkarmaya yetmeyecek kadar az sayıda olayla ilgilidir. Belli belirsiz birkaç ayırım çizgisi fark ediliyor ve bunların verdiği işaretleri değerlendirebileceğiz, ama bunlar

düzenli bir sınıflandırmaya temel olacak derecede belirli değil. Zaten intiharların çoğunun işleniş biçiminden ötürü, gerekli gözlemlerin yapılması hemen hemen olanaksızdır.

Fakat amacımıza başka bir yoldan ulaşabiliriz. Bunun için araştırmalarımızın sırasını tersine çevirmek yetecektir. Çünkü intiharın çeşitleri ancak dayandığı nedenlerin çeşitleri kadar olabilir. Her birinin kendine özgü niteliğe sahip olması için kendine özgü var olma nedenleri de bulunması gerekir. Kendisinden önce meydana gelmiş aynı öncül ya da öncüller öbeği kâh şu sonucu, kâh bu sonucu veremez. Verse, ikinciyi birinciden ayıran şeyin kendisi nedensiz kalır. Bu da neden-sonuç ilkesine ters düşer. Şu halde nedenler arasında herhangi bir özgün ayırım gözlenmesi demek, sonuçlar arasında da yine öyle bir ayırım var demektir. Bu nedenle, intiharın toplumsal tiplerini daha önce betimlenen intihar özelliklerine göre sınıflandırarak değil, intiharları meydana getiren nedenleri sınıflandırarak oluşturabiliriz. Birbirlerinden niçin ayrıldıkları sorununu bir yana bırakarak hemen bağlı oldukları toplumsal koşulların neler olduğunu araştıracağız. Sonra, bu koşulları benzerliklerine ve farklarına göre birkaç sınıfta toplayacağız ve bu sınıfların her birinin belirli tipte bir intihara denk geldiğinden emin olacağız. Kısaca, sınıflandırmamız morfolojik yani yapısal değil, daha ilk elde etiyolojik olacak yani nedenlere dayanacak. Çünkü bir olayın doğasına girecek-sek; bunu sadece olayın niteliklerini- o nitelikler asal da olsa- bilerek yapmaktansa, olayı meydana getiren nedenileri bilerek yapmak daha iyidir. Bu aynı zamanda nitelikleri de daha iyi anlamamızı sağlar.

Gerçi bu yöntemin tiplere doğrudan ulaşmadan, onların çeşitliliğini peşin kabullenme gibi bir kusuru var; varlıklarını, sayılarını saptayabiliyor ama ayırıcı niteliklerini saptayamıyor. Fakat bu sakıncadan, hiç değilse bir dereceye kadar sıyrılabiliriz. Bir kez nedenlerin doğası öğrenildi mi, bundan sonuçların doğasını çıkarabiliriz. Sonuçların doğası böylece, her biri kendi kaynağına bağlandığı için, belirlenmiş ve sınıflandırılmış olacaktır. Gerçi izlenen bu

yol hiçbir olguyla yönlendirilmezse birtakım düş ürünü bağdaşımlar içinde yitip gider, ama o yolu intiharların yapısı konusunda dağarımızda bulunan birkaç bilgi yardımıyla aydınlatabiliriz. Bu bilgiler, tek başlarına, bize bir sınıflandırma esası veremeyecek kadar eksik ve belirsizdir, ama bir kez o sınıflandırmanın çerçevesi yerleştirildi mi, kullanılabilirler. Bununla birlikte, bize tümden gelimi ne yönde yapmamız gerektiğini gösterebilirler, verecekleri örneklerle tümden gelim yoluyla oluşturulmuş tiplerin birer düş ürünü olmadığını bize anlatırlar. Böylece nedenlerden sonuçlara geçmiş oluruz ve etiyolojik sınıflandırmamız morfolojik bir sınıflandırmayla tamamlanır. Bu iki tür sınıflandırma birbirlerini doğrulamaya yarar.

Bu ters yönde işleyen yöntem, ele aldığımız özel soruna her bakımdan uygun düşen tek yoldur. İncelediğimiz konunun intiharların toplum içindeki oranı olduğunu unutmamalıyız. Yani bizi ilgilendirmesi gereken, sadece, o toplumsal oranın oluşmasına katkıda bulunan ve o oranın değişmelerinde etmen olan tiplerdir. İntiharın bireysel biçimlerinin hepsinde bu özellik olduğu ispatlanmamıştır. Öyle intiharlar vardır ki bir dereceye kadar genellik gösterseler bile, her halkta intihara özgü dış görünüme ayırıcı öğe olarak girecek denli, toplumun tinsel işleyişine bağlı değil ya da yeterince bağlı değildirler. Örneğin, alkolizmin her toplumun kişisel intihar yatkınlığının bağlı olduğu bir etmen olmadığını gördük. Elbette alkolik intihar vardır ve epeyce yüksek sayılara varır. Şu halde özel durumların betimlenmesi, iyi çizilmiş olsa bile, hangi çeşit intiharların toplumsal nitelikli olduğunu bize öğretmeyecektir. Çözümleme konusu olarak doğrudan doğruya toplumsal oranı ele almak gerekir. Bütünden parçalara gidilecektir. Fakat elbette [toplumsal oran] kendisinin bağlı olduğu çeşitli nedenlere göre ancak çözümlenebilir. Çünkü toplamlarıyla onu veren birimler, türdeştir ve nitelik bakımından birbirlerinden ayrılmazlar. Demek ki vakit yitirmeden nedenlerin belirlenmesine kendimizi vermeli ve sonra da bunların bireyler üzerindeki yansımalarını aramalıyız.

II

Peki, nedenlere nasıl erişeceğiz?

Ne zaman bir kişi intihar etse, hukuksal saptamalarda belirleyici neden olarak gerekçe (aile içi üzüntü, fiziksel olan ya da olmayan acı, pişmanlık, sarhoşluk vb.) kaydedilir. Hemen her ülkenin istatistik dökümlerinde, bu araştırmaların, *"İntiharların Varsayılan Güdüleri"* başlığı ile kaydedildiği bir özel tablo bulunur. Şu halde zaten hazır bulunan bu çalışmayı değerlendirmek ve araştırmamıza bu belgelerin karşılaştırılmasıyla başlamak gerekir. Çünkü bunlar bize, görünüre göre, çeşitli intiharların aracısız öncüllerini gösterir. Oysa incelediğimiz olayı anlamak için önce en yakın nedenlerine ve sonra, gerekiyorsa, daha gerideki olaylar dizisine uzanmaktan başka iyi bir yöntem yoktur.

Fakat çok zaman önce Wagner'in dediği gibi, intihar güdülerinin istatistiği, gerçekte, birtakım düşünceler, kanılar istatistiğidir. O kanıların, düşüncelerin sahipleriyse, bilgi alıp verme hizmetini yürüten, çoğu alt düzeyde, görevlilerdir. Somut, açıkça göz önünde olan, her titiz gözlemcinin yakalayabileceği ve değerlendirmeye hiç yer bırakmayan olaylar söz konusuyken bile, resmi gözlemlerin yazık ki çoğu zaman eksik, kusurlu olduğunu biliriz. Fakat meydana gelmiş bir olayı sadece kaydetmek değil de onu yorumlayıp açıklamaları gerektiğinde bunlara kuşkuyla yaklaşılmalıdır. Bu olayın nedenini kesin olarak belirlemek her zaman zordur. Bu sorulardan tek bir tanesini çözümlemek bile bilim adamının çeşitli gözlem ve deneyler yapmasını gerektirir. Tüm olaylar içindeyse insanın istençle attığı adımlar en karmaşık olanlardır. Bu nedenle, alelacele derlenmiş birtakım bilgilere dayanarak, her ayrı olay için belli bir kaynak gösterdiğini ileri süren bu hazırlıksız yargıların, nasıl bir değer taşıdıklarını görebiliriz. Ölen kişinin geçmişinde genellikle insanı umutsuzluğa sürüklediğine inanılan olaylardan bir ikisine rastlanır rastlanmaz, daha ileri gitmek yararsız bulunuyor ve kişi son zamanlarda para mı yitirmiş ya da ailesinde bir dert mi yaşanmış veya içmeyi

mi severmiş bunlara bakıp içki, aile sıkıntıları, ekonomik düş kırıklığı suçlanıyor. İntiharların açıklaması böylesine kuşkulu bilgilerin tabanına oturtulmamalıdır.

Hatta daha inanılacak şeyler de olsa, bunlar bizim pek işimize yaramaz, çünkü haklı ya da haksız olarak intiharlara yakıştırılan bu etmenler gerçek birer neden değildir. Bunu ispatlayan da istatistiklerin *neden* denilen her olguya yüklediği oransal intihar sayısı hep aynı kalmakta, salt rakamlar ise, tersine, çok büyük iniş çıkışlar göstermektedir. Fransa'da, 1856'dan 1878'e, intihar %40 dolaylarında, Saksonya'da 1854-80 yılları arasında %100'den fazla (547'den 1.171'ye) artmıştır. Oysa her iki ülkenin güdü ulamları o süreler içinde ne büyümüş ne küçülmüştür. Bunu Tablo XVII'de görüyoruz.

Tablo XVII

İntiharda çeşitli güdülerin payı

	Erkek		Kadın	
	1856-60	1874-78	1856-60	1874-78
Fransa[159]				
Yoksulluk, işlerin bozulması	13.30	11.79	5.38	5.77
Aile üzüntüsü	11.68	12.53	12.79	16.00
Aşk, kıskançlık, sefahat, yoldan çıkma	15.48	16.98	13.16	12.20
Çeşitli üzüntüler	23.70	23.43	17.16	20.22
Akıl hastalıkları	25.67	27.09	45.75	41.81
Vicdan azabı, cinayetten sonra hüküm giyme korkusu	0.84	-	0.19	-
Başka nedenler ve bilinmeyen nedenler	9.33	8.18	5.51	4
Toplam	100	100	100	100

159 LEGOYT'dan alınmıtır, s.342.

	Erkek	Erkek	Kadın	Kadın
	1854-78	1880	1854-78	1880
Saksonya[160]				
Somut acılar	5.64	5.86	7.43	7.98
Ev içi üzüntüler	2.39	3.30	2.18	1.72
İşlerin bozulması, yoksulluk	9.52	11.28	2.80	4.42
Ahlaken çökme, kumar	11.15	10.74	1.159	0.44
Vicdan azabı, kovuşturmadan korkma	Savcılık, vb.	10.41	8.51	10.44
Karşılık bulamayan sevda	1.79	1.50	3.74	6.20
Akıl bozuklukları, din yüzünden aklını oynatma	27.94	30.27	50.64	54.43
Öfke	2.00	3.29	3.04	3.09
Yaşamdan tiksinme	9.58	6.67	5.37	5.76
Bilinmeyen nedenler	19.58	18.58	11.77	9.75
Toplam	100	100	100	100

Buradaki verilenlerin az çok yaklaşık rakamlar olduğu ve başka türlü olamayacağı düşünülürse, böylece hafif farklara fazla önem verilmezse, rakamların aynı kaldığı kabul edilecektir. Fakat intihar sayısı iki kat artarken, intihar nedeni sayılan olayların her birinin payının oransal olarak aynı kalması için, bu nedenlerin her birinin etkinliğinin iki katına çıkması gerekir. Hepsinin aynı zamanda iki kat öldürücü olması ancak bir rastlantıya bağlanabilir. Şu hale zorunlu olarak şu sonuca varıyoruz: Bu nedenlerin hepsi daha genel bir duruma bağlanmıştır ve bu nedenler, genel durumun az çok aslına uygun birer yansımasıdır. Bu nedenleri az ya da çok *intiharyapar* ve bunun sonucu olarak da intiharların belirleyici nedeni yapan o genel durumdur. Yani özel bazı kişilerde gözlemlenebilen uzak yansımalar üzerinde durmadan doğrudan bu genel durumun kendisini incelemeliyiz.

Legoyt'dan[161] aldığımız başka bir bilgi, bu ayrı dürtülerin nedensel etkisini daha iyi gösteriyor. Tarımla serbest meslekler kadar birbirinden uzak iş alanı yoktur. Bir sanatçının, bir bilgin, avukat, subay ya da yargıcın yaşamı hiçbir bakımdan bir çiftçininkine benzemez.

160 OETTINGEN'den alınmıştır. *Moralstatistik*, s.110

161 Legoyt, a.g.y., s. 359.

Yani intiharın toplumsal nedeninin birincilerde ve ikincide aynı olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz. Hâlbuki bu iki ulamda bulunan kişilerin intihar nedeni aynı nedenlere yakıştırılmakla kalmaz, o nedenlerin her birinin önemi gerek serbest mesleklerde gerek çiftçilikte kesinlikle aynıdır. Aşağıda 1874-78 yıllarında Fransa'da bu iki uğraş dalında intiharların belli başlı dürtülerinin yüzdesi verilmektedir.

	Tarım	Serbest meslekler
İşini yitirme, iflas, yoksulluk	8.15	8.87
Aile dertleri	14.45	13.14
Karşılık bulamayan sevda, kıskançlık	1.48	2.01
İçki, sarhoşluk	13.23	6.41
Mücrimlerin intiharı	4.09	4.73
Fiziksel acılar	15.91	19.89
Akıl hastalıkları	35.80	34.04
Yaşamdan tiksinme, çeşitli zorluklar	2.93	4.94
Toplam	100	100

İçki ve sarhoşluk dışındaki rakamların, hele yüksek sayılar gösterenlerin bir sütundan ötekine pek fark etmediğini görüyoruz. Demek ki sadece dürtüler dikkate alınırsa, intihara götüren nedenlerin, iki meslek öbeğinde -kuşkusuz aynı yeğinlikte değil ama- aynı doğada oldukları düşünülebilir. Gerçekteyse, çiftçiyle kentlerin incelmiş adamını intihara iten güçler birbirinden çok ayrıdır. Yani intihara neden olarak gösterilenlerle, müntehirin kendisinin attığı adımı açıklamak için gösterdikleri genellikle sadece dış görünüşte birer nedendir. Bunlar, bir genel durumun bireysel yansımaları olmaktan öteye gitmemeleri bir yana, ayrıca o genel durumu dışa vurma işini hiç de iyi yapmazlar, çünkü yansımalar yani görünenler aynıdır ama yansıtılan genel durum bambaşkadır. Diyebiliriz ki [o görünenler] bireyin zayıf noktalarını, dışarıdan gelip, onu kendini yok etmeye iten akımın en kolay sızabildiği yerleri işaret ederler. Fakat kendileri bu akımın bir parçası değildir; bundan ötürü de bizim onu anlamamıza yardımcı olamazlar.

Bu durumda, İngiltere ve Avusturya gibi bazı ülkelerin intihar nedeni diye ileri sürülen olay ve olguların istatistiğini yapmaktan vazgeçmelerinde herhangi bir olumsuz yan görmüyoruz. İstatistik, çabalarını başka yöne çevirmeli. O çözümsüz vicdan sorunlarının üstesinden gelmeye çalışacağına intiharla aynı anda ortaya çıkan toplumsal olayları özenle kaydetmeye çalışmalı. Her ne olursa olsun, bizim kendimiz için saptadığımız kurala göre, hem çok az bilgi veren hem de kuşkulu olan bilgileri araştırmalarımıza almayacağız. Aslında intihar konusunda yazanlar hiçbir zaman bunlardan ilginç bir kural çıkaramamışlardır. Biz de ara sıra ve ancak özel bir anlam taşıdıklarında ve özel güvenceler verdiklerinde bu bilgileri kullanacağız. *İntiharyapar* nedenlerin özel bireylerde ne biçim altında görünebildiğini araştırmaya kalkmadan, hemen intihar rakamlarının yüksek ya alçak oluşunda rol oynayan çeşitli toplumsal çevrelerin (mezhep, aile, politik topluluk, meslek grubu vb) durumlarının neler olduğunu ele alacağız. Ancak bundan sonra bireylere dönerek, o genel nedenlerin bireyselleşip içlerinde saklı bulunan, "insan öldürmeye sevk edici" sonuçları üretişlerini araştıracağız.

BÖLÜM II

BENCİL İNTİHAR

Önce çeşitli din ve mezheplerin intiharı nasıl etkilediğine bir göz atalım.

I

Avrupa'nın intihar haritasına bir göz atarsak görürüz ki tümüyle Katolik olan İspanya, Portekiz, İtalya gibi ülkelerde intihar pek azdır; intiharın en çok görüldüğü yerler ise çoğunluğu Protestan olan Prusya, Saksonya, Danimarka gibi ülkelerdir. Morselli'nin hesapladığı ortalamalar bu ilk sonucu doğruluyor.

	Milyon kişide intihar
Protestant ülkeler	190
Karma (Protestan+Katolik) ülkeler	96
Katolik ülkeler	58
Grek Katolik ülkeler	40

Ne var ki Rum Katoliklerdeki bu düşük oran, kuşkusuz dinin etkisinden ötürü olamaz. Uygarlıkları öteki Avrupa uluslarının uygarlığından çok değişik olduğu için, intihar eğiliminin böyle az oluşu kültürdeki farklılıktan ileri gelebilir. Fakat Katolik ve Protestan toplumlarının çoğu için aynı şeyi söyleyemeyiz. Onlar da herhalde, düşünsel ve tinsel açıdan aynı düzeyde değillerdir, ama benzerlikleri epeyce asal noktalardadır. Bu da intihar bakımından gösterdikleri ayrılığın mezhepten ileri geldiğini düşünmemizi haklı çıkarır.

Bununla birlikte, bu ilk karşılaştırma henüz fazla yüzeysel kalıyor. Tartışma götürmez benzerliklere karşın, bu değişik ülkelerin

halklarının yaşadıkları toplumsal çevreler birbirinin tıpatıp aynı değildir. İspanya ve Portekiz'in uygarlığı Almanya'nınkinden oldukça geridedir. Şu halde az önce gözlemlediğimiz intiharın gelişme çizgisi, bundan ileri geliyor olabilir. Yanlışa yol açan bu nedenden kurtulmak ve intihar eğiliminde Katoliklik ve Protestanlığın etkilerini daha kesin belirlemek istiyorsak, her iki mezhebi aynı toplum içinde birbirleriyle karşılaştırmamız gerekir.

Almanya'nın büyük eyaletleri içinde en az intihar kaydedilen, Bavyera'dır. 1874 yılından beri yılda 1 milyon kişi başına bu rakam ancak 90'ı bulmaktadır. Hâlbuki 1871-75 arasında bu oran Prusya'da 133, Baden Dükalığında 156, Württenberg'de 162, Saksonya'da 300'dür. Oysa orada da Katolikler çoğunluktadır. Her 1.000 kişiden 713,2'si Katolik'tir. Öte yandan krallığın çeşitli eyaletleri karşılaştırılırsa intiharların Protestanlarla doğru orantılı, Katoliklerle ters orantılı olduğu görülür. (bkz. Bavyera eyaletleri tablosu).

Bavyera eyaletleri (1867-75)[162]

Katolik nüfus %60'nin altında	Milyon kişide intihar	Çoğunluk (%50-90) Katolik	Milyon kişide intihar	Katolikler %90'ın üzerinde	Milyon kişide intihar
Ren Pfalz'ı	167	Aşağı Franken	157	Yukarı Pfalz	64
Merkez Franken	207	Svabya	118	Yukarı Bavyera	114
Yukarı Franken	204			Aşağı Bavyera	49
Ortalama	192	Ortalama	135	Ortalama	75

Kuralı doğrulayan sadece ortalamaların ilişkisi değil; hiçbir düzensizlik olmaksızın, birinci sütundaki tüm sayılar ikinci sütundakilerden, ikincidekiler de üçüncüdekilerden yüksektir.

Prusya'da da durum aynıdır:

162 15 yaşın altındaki nüfus alınmamıştır.

Prusya eyaletleri (1883-90)

Protestan nüfus %90'ın üzerinde	Milyon kişide intihar	Protestanlar %89-68	Milyon kişide intihar	Protestanlar %40-50	Milyon kişide intihar	Protestanlar %32-28	Milyon kişide intihar
Saksonya	309.4	Hanover	212.3	Batı Prusya	123.9	Poznanya	96.4
Şlesvig	312.9	Hessen	200.3	Silezya	260.2	Rheinland	100.3
Pomeranya	171.5	Brandeburg ve Berlin	296.3	Westfalya	107.5	Hohenzollern	90.1
		Doğu Prusya	171.3				
Ortalama	264.6	Ortalama	220.0	Ortalama	163.6	Ortalama	95.6

Ayrıntılarda, böyle karşılaştırılan 14 eyaletten sadece ikisinde bir düzensizlik görülmektedir. Bunlar Silezya ve Pomeranya'dır. Yüksekçe denebilecek intihar oranıyla Silezya'nın üçüncü sütunda değil, ikincide yer alması gerekirdi. Pomeranya'nın ise birinci sütunda değil, ikinci sütunda yer alması daha uygun olurdu.

Bu noktadan İsviçre'nin incelenmesi ilginç olur. Çünkü hem Fransız hem Alman nüfus içerdiğinden mezhebin o iki topluluk üzerindeki etkisi ayrı ayrı gözlemlenebilir. Bu etkinin iki toplulukta da aynı olduğu belirleniyor. Fransız ya da Alman dili konuşmalarına bakmaksızın, Katolik kantonlarda intihar Protestan kantonların dörtte biri, beşte biri kadardır.

	İsviçre'de milyon kişide intihar		
Mezhep	Fransızca konuşan kantonlar	Almanca konuşan kantonlar	Kantonların toplamı
Katolikler	83	87	867
Karma			212.0
Protestanlar	453	293	326.3

Şu halde dinsel inancın etkisi öylesine güçlü ki bütün öteki etkilere baskın çıkıyor.

Öte yandan pek çok olayda her inanç öbeğinde intihar oranı doğrudan saptanabilmiştir. Çeşitli gözlemcilerce bulunmuş rakamları sunuyoruz:

Tablo XVIII

Çeşitli ülkelerde ayrı dinlerden milyon kişide intihar

Ülke	Dönem	Protestan	Katolik	Yahudi	Gözlemci
Avusturya	1852-59	79.5	51.3	20.7	Wagner
Prusya	1849-55	159.9	49.6	46.4	Wagner
Prusya	1869-72	187	69	96	Morselli
Prusya	1890	240	100	180	Prinzing
Baden	1852-62	139	117	87	Legoyt
Baden	1870-74	171	136.7	124	Morselli
Baden	1878-88	242	170	210	Prinzing
Bavyera	1844-56	135.4	49.1	105.9	Morselli
Bavyera	1884-91	224	94	193	Prinzing
Württenberg	1846-60	113.5	77.9	65.6	Wagner
Württenberg	1873-76	190	120	60	Kendi çalışmamız
Württenberg	1881-90	170	119	142	Kendi çalışmamız

Görülüyor ki her yerde,[163] Protestanlar öteki dinlerden olan kişi lere göre çok daha fazla intihar ediyorlar. Aradaki fark en az %20-30 en çok %300'e dayanıyor. Olguların böylesine birbirini tutması karş Mayr'ın[164] yaptığı gibi sadece Norveç ve İsveç'i örnek diye dayamak boşuna. Zaten o intihar rakamları da ne çok düşük ne çok yük sek. Her şeyden önce, bu bölümün başında işaret ettiğimiz gibi, bu uluslararası karşılaştırmalar, epeyce yüksek sayıda ülkeyi kapsama dıkça, pek bir şey göstermiyor; hatta bizim üzerine eğildiğimiz ko nuda inandırıcı da değil. İskandinav Yarımadası ile Orta Avrupa toplulukları arasında o denli büyük ayrımlar var ki, Protestanlığın her iki çeşit topluluk üzerinde tıpatıp etkileri yapıp yapmadığını an layamayız. Üstelik intihar oranı o iki ülkede çok da yüksek olma yabilir belki, ama bunların Avrupa'nın uygar halkları arasında pek ön sırada gelmedikleri göz önüne alınırsa, aynı rakam pekâlâ gö

163 Fransa'ya ait inanç ulamlarında intihar rakamlarımız yok. Ancak, yine d Leroy'nın Seine-et-Marne ili üzerinde yaptığı araştırmasında şunu okuyoruz Quincy, Nanteuil-les-Meaux, Mareuil bucaklarında Protestanlarda 310 kişide 1 Katoliklerde 678 kişide 1 intihar kaydedilmiştir (A.g.y., s.203).

164 Handwoerterbuch der Staatswissenchaften (siyasal bilimler sözlüğü), Ek, cit l s.702.

rece olarak yüksek sayılabilir. Bu iki ülkenin İtalya'nın üstün düşünsel düzeyine eriştiklerini kabul edemeyiz. Yine de oralarda intihar İtalya'nın iki üç kat fazlası bir düzeyde (milyon kişide 40'a karşı 90-100). Bu görece ağır durumun nedeni Protestan mezhebi olamaz mı? Demek ki olgular pek çok sayıda gözleme dayanarak konulan bir kuralı bozmuyor, tersine onu doğruluyor.[165]

Yahudilere gelince, onlardaki intihar eğilimi Protestanlardan azdır. Genel olarak Katoliklerden bile biraz düşüktür. Ne var ki bu son ilişkinin, yani Yahudi-Katolik oranının tersine döndüğü de görülür. Buna son zamanlarda daha sık rastlanmaktadır. Yüzyılın ortalarına kadar, Bavyera bir yana bırakılırsa, Yahudiler Katoliklerden daha az intihar ediyorlardı.[166] Bu durumun değişmesi 1870 dolaylarında başladı. Bugün bile Katoliklerdeki intihar oranını Yahudilerin epeyce aşması çok seyrek görülür. Öte yandan, şu noktayı gözden uzak tutmamalı, Yahudiler öteki din ve mezheplere oranla daha çok kentlerde yaşarlar ve düşünsel meslekler edinmişlerdir. Bu bakımdan öteki inanç öbeklerindeki insanlardan daha fazla intihara eğilimlidirler ve bu eğilimin dinleriyle bir ilgisi yoktur. Yani ağırlaştırıcı etkiye karşın Yahudilerde intihar oranı böyle düşükse, bu dinin eşit durumlarda insanların en az kendini öldürdüğü din olduğunu düşünebiliriz.

Olguları böylece saptadıktan sonra, onları nasıl açıklayalım?

II

Her yerde Yahudilerin sayıca pek az bir yer tuttuklarını ve yukarıdaki gözlemlerin yapıldığı toplumlarda Katoliklerin de azınlıkta olduğunu dikkate alırsak, bu iki inanç öbeğinde intiharların

165 Geriye Katolik olmayan, aynı zamanda intiharları da çok olmayan İngiltere kalıyor. Onun durumu aşağıda açıklanacaktır. Bkz. Birinci Kitap, Bölüm IV, I-II.

166 Bavyera hâlâ kuralın dışında kalan tek örnektir. Orada intihar eden Yahudi sayısı intihar eden Katoliklerin iki katıdır. Söz konusu ülkede Yahudiliğin sıradışı bir niteliği mi var? Bunu yanıtlayamayacağız.

görece azlığını açıklayacak nedenin bu olgu olduğunu düşünebiliriz.[167] Çünkü üyeleri az sayıda olan inanç öbekleri, çevrelerindeki toplulukların düşmanlığına karşı koymak, bu amaçla ayakta kalabilmek için de kendi üzerlerinde daha sıkı bir denetim uygulamak, kendilerini pek güçlü bir baskıya sokmak zorundadırlar. Kendilerine tanınan ve her zaman pamuk ipliğine bağlı olan hoşgörüyü hak edebilmek için daha ahlaklı olmak zorundadırlar. Bu düşüncelerin dışında kalan bazı olaylar da bu özel etmenin pek etkisiz olmadığını anlatır. Prusya'da Katoliklerin azınlık durumu pek belirgindir. Çünkü onlar toplam nüfusun ancak üçte birini oluştururlar. Bu nedenle de kendilerini Protestanların üçte biri oranında öldürürler. Bu aralık Bavyera'da azalır. Orada nüfusun üçte ikisi Katolik'tir. Orada Katolik intiharının Protestan intiharına oranı 100'e 275, hatta dönemine göre 100'e 238'dir. Hemen tümüyle Katolik olan Avusturya İmparatorluğu'na gelince, orada 100 Katolik intiharına karşı 155 Protestan intiharı kaydedilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Protestanlar azınlığa düştüklerinde intihar eğilimleri azalıyor.

Her şeyden önce, intihara öylesine büyük bir hoşgörü yöneltilir ki zaten çok zayıf olan ayıplanma korkusu, konumları gereği kamunun duygularını dikkate almak zorunda olan azınlıklar üzerinde bile pek etkili olamaz. İntihar kimseyi yaralamayan bir edim olduğundan, intihar eğilimi başkalarına göre daha yüksek olan gruplar suçlanmazlar; intiharın insanlara verdiği uzaklaşma duygusu, cinayet ve suçun verdiği uzaklaşma duygusu kadar güçlü değildir. Öte yandan dinsel katılık, tahammülsüzlük, çok güçlü olduğunda, çok zaman ters bir etki yaratır. Başkaldırıcıları kamuoyuna daha büyük saygı göstermeye iteceği yerde, dinsel katılık onları dine karşı ilgisiz bir tutuma alıştırır. İnsan onarılamaz bir düşmanlığa hedef olunca, onu yola getirmekten vazgeçer ve en kınanan davranışlara sarılıp direnir. İşte Yahudilere olan da budur ve sıradışı bağışıklarının başka nedeni olduğu pek düşünülemez.

167 Legoyt, a.g.y., s.205; Oettingen, *Moralstatistik*, s.654.

Fakat herhalde bu anlattığımız Protestanların ve Katoliklerin ayrı ayrı durumlarını açıklamaya yetmeyecektir. Çünkü çoğunlukta oldukları Avusturya ve Bavyera'da, Katoliklerin kendini koruma eğilimi belki başka yerlerdeki kadar güçlü değildir ama yine de böyle bir karşılaştırma yapılmazsa, çok büyüktür. Demek ki Katoliklikte intihar azlığı, sadece o inanç öbeğinin azınlıkta olmasından değilmiş. Daha genel olarak, bu iki inanç öbeğinin nüfusun toplamı içindeki payları ne olursa olsun, her nerede intihar bakımından karşılaştırılmışlarsa, Protestanlar daima Katoliklerin çok önünde bulunmuştur. Hatta Yukarı Pfalz, Yukarı Bavyera gibi nüfusu hemen tümüyle (%92 ve %96) Katolik olan yerlerde, 100 Katolik intiharına karşılık 300 ve 423 Protestan intiharı kaydedilen yerler vardır. Bu oran 100 kişiye 1 Protestan bile düşmeyen Aşağı Bavyera'da ise %528'e kadar yükselir. Demek ki bu iki inanç öbeğinin intihar davranışları arasında böylesine büyük bir fark oluşmasında, azınlıkların zorunlu olarak ihtiyatlı olmaları rol oynasa bile, yine de en büyük pay başka nedenlere düşmektedir.

O başka nedenleri iki dinsel sistemin doğasında buluyoruz. Oysa ikisi de intiharı aynı açıklıkla yasaklar; sadece çok sert biçimde tinsel cezalar vermekle kalmayıp, ölümden sonra başka bir yaşamın başlayacağını ve insanların kötü edimlerinin hesabını o yaşamda vereceklerini söylerler. Katoliklik gibi Protestanlık da intiharı bu cezalandırılacak edimler arasında sayar. Her ikisinde de böyle yasaklar, tanrısal nitelik taşırlar. Bu yasaklar bir usa vurumun mantıksal sonucu olarak tanıtılmaz ama onlara tanınan güç, Allah'ın iradesiyle aynıdır. Yani Protestanlarda daha çok intihar kaydediliyorsa bu, inanç yolunun intihara Katoliklerden daha başka gözle bakmasından değildir. O zaman, mademki bu noktada iki yolun koyduğu kurallar birbirinin aynı, edimlerinin ayrı oluşu onları birbirinden ayıran daha genel niteliklerden birine dayansa gerek.

Katoliklik ile Protestanlık arasındaki tek temel ayrım, özgür sorgulamayı[168] ikincinin ötekine göre daha geniş bir ölçekte kabul etmesidir. Katoliklik, kuşkusuz, sadece idealist bir din olmasıyla bile, düşünceye ve düşünmeye Yunan-Latin çoktanrılılığının ve Yahudi tektanrılığının verdiklerinden daha büyük bir yer tanır; düşünmeden yapılan hareketlerle yetinmez, insanların vicdanları üzerinde de egemenlik kurmak ister. Şu halde Katolikliğin seslendiği vicdanlardır ve körü körüne itaat ister ama bunu yine usun dilini kullanarak yapar. En az bunun kadar gerçek olan bir nokta da, Katolik kişinin inancını ona sunulduğu hazır hali ile hiç sorgulamadan kabul ettiğidir. İnancını tarihsel bir denetimden bile geçiremez, çünkü onu dayandırdığı metinlere erişmesi yasaklanmıştır. Basamaklarla sıralanmış bir yetkeler dizgesi büyük bir beceriyle örgütlenmiştir; bu dizgenin amacı, geleneği değiştirilemez kılmaktır. Katoliklik değişime dair ne varsa ondan nefret eder. Eline Kutsal Kitabı vermiş, ama onun hakkında hiçbir yorum istememişlerdir. Reform görmüş inanç dalının yani Protestanlığın yapısı, dindeki bu bireysellik durumunu duyularla donatmıştır. İngiltere bir yana bırakılırsa, Protestan papazları hiçbir yerde basamaklanmamıştır. Din adamı tıpkı sıradan bir inanan kişi gibi, kendi başınadır, vicdanıyla karşı karşıyadır. Sıradan inananlardan daha bilgili bir yol göstericidir ama dogma saptayacak hiçbir özel yetkesi yoktur. Reform hareketinin kurucularının getirdikleri bu özgür sorgulamanın sözde kalmadığını en iyi belli eden şey, her türlü tarikatın ortaya çıkması ve gittikçe artmasıdır. Bu, Katolik Kilisesi'nin bölünmez birliğiyle kesin biçimde çelişir.

Demek ki önce şu sonuca varıyoruz. Protestanlıktaki intihar eğilimi o inanç yolundaki özgür sorgulama ruhuyla ilişkilidir. Bu ilişkiyi iyi anlamaya çalışalım. Özgür sorgulamanın kendisi, başka bir nedenin sonucudur. Onun ortaya çıkması, yani inançlarını çok uzun

168 Yazarın kullandığı deyim: le libre examen. Herhangi bir dogmayı, ön düşünce, ön yargıyı kabul etmeksizin usun ve deneyimin kabul ettiklerini ele alan tinsel inceleme. (Ç.N.)

zaman hazır biçimde gelenekten alan insanların o inancı kendileri oluşturma hakkını istemeleri, özgür araştırmanın içsel çekiciliğinden ötürü olmamıştır. Bu, artık insanların o özgürlüğe gereksinme duymalarından ötürü olmuştur. O gereksinmeninse tek nedeni ise, geleneksel inanışların sarsılmasıdır. Geleneksel inanışlar kendilerini dayatmayı aynı güçle sürdürselerdi, eleştirmek kimsenin aklına bile gelmezdi. Hep aynı yetkeye sahip olsalardı, yetkenin nereden kaynaklandığı araştırılmazdı. Düşünme ancak gelişmesine gereksinim duyulursa, yani o ana kadar davranışı yönetmeye yeten bazı düşünceler ve düşünme dışı duygular etkililiklerini yitirmişlerse gelişir. O zaman açılmış olan, ama kendisinin açmadığı boşluğu doldurmak üzere düşünme devreye girer. Aynı biçimde, düşünce ve eylem otomatik alışkanlıklara dönüştükçe düşünme söner ve hazırlop alışkanlıklar çözüldükçe de uyanır. Düşünme, ortak kanılara karşı kendi haklarını ancak o ortak kanı gücünü yitirmişse yani eskisi kadar *ortak* ya da *genel* değilse alır. Bu hak alma, bu öne çıkma sadece bir süre ve geçici bunalım biçiminde değilse, süreğenleşirse, bireysel bilinçler ısrarla özerkliklerini ilan ediyorlarsa, bu, onların çeşitli yönlere çekiştirildiğini, artık var olmayan ortak kanının yerini alacak bir başka ortak kanının oluşmadığını gösterir. Şayet dünyaya eski inanışlar dizgesi kadar tartışılmaz görünecek yeni bir inanışlar dizgesi kurulmuşsa, bu tartışılamaz bile. Çünkü bütün bir toplumun paylaştığı düşünceler, bu kabulden kendilerini dokunulmaz kılan ve onları her türlü itirazın üzerinde sayan bir yetke çıkarır. Bu düşüncelerin daha hoşgörülü olmaları için, toplumda o kadar genelleşmemiş, daha tam olmamış bir kabul görmeleri ve daha önceden birtakım tersliklerle zayıflamış olmaları gerekir.

Özgür sorgulamanın, başlar başlamaz, ardından bölünmeler sürüklediği doğruysa da, şunu da eklemeliyiz ki hem bölünmeleri yaratan odur hem de kendisi onlardan türer. Çünkü özgür sorgulama istenmişse, bir temel olarak yerleştirilmişse bu, o sessiz ya da yarı açığa vurulmuş bölünmelerin gelişmesine daha özgürce olanak

tanınması içindir. Şu halde Protestanlığın bireysel düşünceye Katoliklikten fazla yer vermesi, onda daha az ortak inanış ve uygulama olmasındandır. Oysa ortak bir amentüsü bulunmayan bir din toplumu var olamaz. O amentü ne denli geniş bir alana yayılmışsa toplum o oranda "bir"dir ve o oranda güçlüdür. Çünkü dini toplum, insanları ayırımlar içeren, hatta ayırımlar yaratan dünyasal bir bağ olan alışverişi içeren, karşılıklı hizmete başvurulan bağ ile birbirlerine bağlamaz; Din toplumu insanları, hepsini birden bir öğretiler bütününe bağlayarak toplumsallaştırır ve öğretiler bütünü ne derecede büyükse ve sağlam kurulmuşsa, insanlar o derecede toplumsallaşırlar. Dinsel bir niteliğin damgasını vurduğu yani özgür sorgulamadan kaçırılmış ne kadar çok davranma ve düşünme biçimi, yolu varsa, yaşamın tüm ayrıntılarında Allah düşüncesi o kadar çok hazır bulunur ve bireysel istençleri tek bir amaca yöneltir. Tersine, bir dinsel topluluk işi ne denli bireylerin yargısına bırakırsa, o toplulukta tutarlık ve canlılık o denli az olur. Şu halde Protestanlığın intihar sayıları bakımından önderliğinin, inanç yolunun Katolik Kilisesi denli güçlü biçimde bütünleşmiş olmamasından ileri geldiği sonucuna varıyoruz.

Bu arada Yahudiliğin durumu da açıklanmış oluyor. Şöyle ki Hristiyanlığın pek uzun bir zaman Yahudileri yergiyle kovalamış olması onlarda çok güçlü dayanışma duyguları yaratmıştır. Yaygın bir düşmanlıkla savaşma gereksinimi, nüfusun geri kalanıyla özgürce haberleşme olanağının bile bulunmamasından ötürü bu insanlar birbirleriyle pek yakın, pek sıkışık yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da her topluluk küçük, içine zor girilir, tutarlı, kendisinin ve birliğinin keskin bilincinde bir toplum olmuştur. Topluluğun içinde herkes aynı biçimde düşünüyor, aynı biçimde yaşıyordu. Yaşantının ortaklığı ve herkesin herkes üzerindeki sıkı gözetimi yüzünden bireysel ayrılık diye bir şey hemen hemen kalmamıştı. Yahudi dinsel yönetimi, üzerine yöneltilen hoşgörüsüzlük nedeniyle dışlandığından öteki dinlerden daha güçlü biçimde merkezleşmişti.

Bunun sonucu olarak Protestanlıkla ilgili olarak gözlemlediğimize benzer biçimde, aynı nedenden ötürü ve Yahudileri intihara itecek pek çok koşul bulunmasına karşın, onlarda intihar eğilimi düşüktür. Herhalde Yahudiler bu durumu yani intihar rakamlarının küçük oluşunu, kendilerini çevreleyen düşmanlığa borçlu olsalar gerek. Fakat düşmanlığın bu etkisi varsa da bu onlara daha yüksek bir ahlak dayatmasından değil, onları birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bir yaşam sürmeye itmesindendir. Mensup oldukları dinsel toplum sağlam biçimde kaynaşmış olduğundan Yahudiler böylesine korunmaktadırlar. Öte yandan Yahudilere uygulanan dışlama bu sonucu veren tek neden değildir. Yahudi inanışlarının çeşidinin de bunda epeyce payı olsa gerek. Çünkü ilk dinlerin hepsi gibi Yahudilik de temelde yaşamın tüm ayrıntılarını titizce düzene sokan ve bireysel yargıya pek az yer bırakan bir uygulamalar bütününden oluşur.

III

Birçok olgu bu açıklamayı doğruluyor.

Birincisi, büyük Protestan ülkelerin arasında intiharın en az görüldüğü yerin İngiltere olması. İngiltere de milyon kişiye 80 dolaylarında intihar düşerken, Almanya'daki Protestan toplumlarında bu rakam 140 ile 400 arasındadır. İngiltere'de ki düşünce ve sosyal hareketliliğin diğer ülkelerden daha az olduğunu gösteren bir işaret de yoktur.[169] Aynı zamanda, Anglikan Kilisesi öteki Protestan ülkelerdeki yapıya oranla çok daha güçlü biçimde toplumla bütünleşmiştir. Gerçi İngiltere'yi bireysel özgürlüğün toprağı görmeye alışığızdır, ama aslında bireylerin özgür sorgulamasından kaçan inanış ya da ortak uygulamaların Almanya'dakinden daha çok olduğunu gösteren birçok olgu vardır. Başta birçok dinsel kuralın hâlâ yasaya bağlanmış olması geliyor. Örneğin, Pazar günü çalışılmayacağı, Kutsal

169 Gerçi intihara verilen cezalar yüzünden birçok intiharın kaza diye gösterilmesi sonucu İngiltere'nin intihar istatistikleri pek doğru değildir ama bu doğru olmayış Almanya ile aralarındaki büyük aralığı açıklamaya da yetmez.

Kitapta yer alan kişilerin sahnede canlandırılmayacağı, her milletvekilinin inancını ilan edeceği yasalarla öngörülmüştür. Bundan başka, geleneklere saygının İngiltere'de ne denli yaygın ve güçlü olduğunu biliriz. Bunun öteki alanlar gibi din alanını da kapsaması olağandır. Çok gelişmiş bir geleneksellik de bireyin kendi özünden gelen hareketleri her zaman az çok dışlar. Son olarak da şunu söyleyebiliriz: Protestan din adamları arasında basamaklanmaya yani kıdem sırasına bağlananlar sadece Anglikan din adamlarıdır. Bu dış örgütlenme elbet bir iç birliğin dışa vurumudur. O iç birlik de pek belirgin bir dinsel bireysellikle bağdaşamaz.

Öte yandan, İngiltere aynı zamanda din adamı kadrolarının en zengin olduğu Protestan ülkedir. 1876'da din adamı başına ortalama 908 kişi düştüğünü biliyoruz. Bu rakamın karşılıkları Macaristan'da 932, Hollanda'da 1.100, Danimarka'da 1.300, İsviçre'de 1.440 ve Almanya'da 1.600'dür.[170] Din adamı sayısı da önemsiz bir ayrıntı, dinleri öz doğasıyla ilgisiz, yüzeyde bir nitelik değildir. Her yerde Katolik papazlarının Protestan din adamlarından çok daha fazla olması bunu gösteriyor. İtalya'da 267 Katolik kişiye bir papaz düşer. Bu rakam İspanya'da 419, Portekiz'de 536, İsviçre'de 540, Fransa'da 823, Belçika'da 1.050'dir. Çünkü din adamı inancın ve geleneğin doğal organıdır ve başka yerde olduğu gibi burada da organ işleviyle aynı ölçüde gelişir. Dinsel yaşam ne denli yeğinse, o yaşamı yönetmek için o kadar çok insana gereksinim vardır. Yorumu bireylere bırakılmamış ne kadar çok dogma ve kural varsa, onların anlamını anlatacak o kadar çok uzman gerekir. Başka bir açıdan da yetkili bu kişiler ne denli çoksa, bireyi o denli kuşatırlar ve ona o kadar fazla egemen olurlar. Demek ki İngiltere örneği kuramımızı bozmak şöyle dursun, onu doğruluyor. Şayet Protestanlık kıta Avrupası'nda gösterdiği etkilerin aynını orada göstermiyorsa bu, dinsel toplumun çok daha güçlü kurulmuş olmasından ve bundan ötürü Katolikliğe yaklaşmasındandır.

170 Oettingen, a.g.y., s.626.

Fakat söylediğimizi daha genel ölçüde doğrulayacak bir kanıt sunuyoruz.

Özgür sorgulamadan tat alınması için, onun öğrenmeden tat alınması ile aynı kulvarda birlikte koşması gerekir. Çünkü özgür düşüncenin amacına varabilmesi için elinde bulunan tek anahtar bilimdir. İnanışlar ya da usdışı uygulamalar yetkelerini yitirdiler mi, başkasını bulmak için aydınlanmış bilince başvurmak gerekir. İşte bilim bu aydınlanmış bilincin en yüksek biçimidir. Aslında bu iki eğilim bir bütün oluştururlar ve ikisi de aynı nedenin sonucudurlar. Genellikle insanlar geleneğin boyunduruğundan kurtuldukları ölçüde bilgilenmeye eğitim almaya heves ederler. Çünkü gelenek zekâlara egemen olduğu sürece her şeye yeter ve karşıt gücü pek kolay kabullenemez. Fakat tersine, inanç ve gelenekler yeni gerekleri karşılamaya yetmez olduğunda insanlar aydınlığı arar. Zaten din egemenliğini yitirir yitirmez, bilimin ilk ve bireşimsel yani sentetik biçimi olan felsefenin ortaya çıkması bundandır. Daha sonra felsefe kendisini ortaya çıkaran gereksinim geliştikçe birçok bilim dalı doğurmuştur. Şu halde yanılmıyorsak, Protestanlarda yerleşmiş inanç ile geleneklerin gitgide zayıflaması intihar eğilimini artırıyorsa, şu iki olguyu saptamamız gerekir:

1° Öğrenmeden tat alma Protestanlarda Katoliklere oranla daha güçlüdür;

2° Ortak inançlarda bir sarsılmaya işaret ettiğinden, genel olarak, öğrenme-severlik de intihar gibi iniş çıkışlar gösterecektir.

Olgular bu varsayımı doğruluyor mu?

Katolik Fransa ile Protestan Almanya'yı sadece zirveleri yani iki ulusun en üst sınıflarını karşılaştırırsak, herhalde eşitler arası bir karşılaştırma yapabiliriz. Ülkemizin büyük merkezlerinde bilim, komşumuzdakinden ne daha az onurlandırılır ne daha az yaygındır. Hatta bu bakımdan bizler birçok Protestan ülkenin önündeyiz. Fakat iki toplumun üst sınıflarında öğrenme gereksinimi aynı

biçimde duyulmakla birlikte, alt sınıflarda durum aynı değildir; her iki ülkede de en yüksek yeğinlikler birbirinin aynıysa da ortalama yeğinlik bizde daha düşüktür. Katolik ulusların tümünü Protestan uluslarla karşılaştırdığımızda da durumun aynı olduğu söylenebilir. Çok yüksek kültür söz konusu olduğunda birincilerin ikincilerden geri, kalmadıkları söylenebilir ama halkın eğitimi dendiğinde durum bambaşka olur. 1877-78 ders yılı ele alındığında, Protestan ülkelerin (Saksonya, Norveç, İsveç, Baden, Danimarka ve Prusya) okul yaşındaki 1000 çocuğundan 957'sinin okula gittiğini, fakat bu rakamın Katolik ülkelerde (Fransa, Avusturya-Macaristan, İspanya ve İtalya) 667 olduğunu yani %31'lik bir fark bulunduğunu görürüz. Oranlar 1874-75 ve 1860-61 ders yılları için de aynıdır.[171] Bu rakamın en düşük olduğu Protestan ülke, yani Prusya bile Katolik ülkelerin başında gelen Fransa'dan çok ileridedir. Prusya'da 1000 çocuktan 897'si okula giderken bu rakam Fransa'da 766'yı geçmez.[172] Tüm Almanya içinde Katolik nüfusu en yüksek olan Bavyera, aynı zamanda okuma yazma bilmeyeni en çok olan bölgedir. Bavyera'nın eyaletleri içinde de 1871 yılında silahaltmdaki gençler arasında bir karşılaştırma yapılmış ve en düşük (%15) okuma yazma oranı Katoliklerin en yoğun olduğu Yukarı Pfalz'taki askerlerde bulunmuştur. Prusya'nın Posen Dükalığı ve Prusya eyaleti için de durum aynıdır.[173] Prusya Krallığı'nın tümüne gelince, 1871 yılında 1000 Protestan'dan 66'sının, 1000 Katolik'tense 152'sinin okuma yazma bilmediği saptanmıştır. Her iki mezhepte kadınların oranı aynıdır.[174]

Belki buna karşı ilköğretimin genel eğitim durumunu ölçmekte kullanılamayacağı düşüncesi ileri sürülebilir. Çoğu zaman bir toplulukta okuma yazma bilmezlerin az ya da çok olmasının o toplumun az ya da çok bilgili olmasını belirlemediği söylenegelmiştir.

171 Oettingen, a.g.y., s.586.

172 Yukarıda belirtilen ders yıllarından birinde (1877-78) Bavyera Prusya'yı pek az geride bırakmışsa da bu durum yinelenmemiştir.

173 Oettingen, a.g.y., s.582.

174 Morselli, a.g.y., s.223.

Her ne kadar eğitimin çeşitli basamakları aslında göründüğünden daha çok birbirine dayanır ve bunlardan birinin ötekiler gelişmeden tek başına gelişmesi zorsa da, bu karşı düşünceyi kabul edelim.[175] Herhalde, ilköğretim kültürü düzeyi bilimsel kültür düzeyini tam yansıtamazsa da bütünüyle bir topluluğun ne derecede bilgiye gereksinim duyduğunu az çok doğru gösterir. Bilginin en alt sınıflara kadar yayma çabası gösterebilmesi için, toplumun öğrenme gereksinimini derinden hissetmesi gerekir. Herkesin eline kendini eğitme araçlarını vermek, hatta işi bilgisizliği yasal olarak cezalandırmaya kadar götürmek için; toplum bilinci yaymayı, insanları aydınlatmayı kendi varlığı için zorunlu saymalıdır. Aslında Protestanların ilköğretime bunca önem vermeleri, her bireyi Kutsal Kitabı yorumlayabilecek düzeye getirmenin gereğine inanmalarından olmuştur. Şimdi erişmek istediğimiz ise, bu gereksinimin ortalama yeğinliğidir; bu, bilginlerin ve onların buluşlarının değeri değil, her topluluğun bilime biçtiği bedeldir. Bu özel görüş açısından bakınca yüksek öğrenimin ve salt bilimsel üretimin durumu iyi bir ölçüt olmaz. Çünkü bunlar bize sadece toplumun sınırlı bir kesitinde olanı biteni gösterir. Halkı hedefleyen genel öğretimse daha güvenilir bir göstergedir.

İlk önermemizi böylece gösterdikten sonra, şimdi iş ikinciyi ispatlamaya kalıyor. İntihar gibi eğitimin de ortak inancın zayıflamasıyla çakışması ölçüsünde, arttığı doğru mudur? Katoliklerden daha eğitimli olan Protestanların onlardan daha çok intihar etmeleri bu yolda bir ilk varsayımdır. Fakat kural sadece bu iki inanç yolunun karşılaştırılmasıyla doğrulanmıyor; aynı zamanda her ikisinin içindeki varlığı da ayrı ayrı gözlemleniyor.

İtalya baştanbaşa Katolik'tir. Aşağıda halk eğitiminin ve intiharın İtalya'da tümüyle birbirinin aynı biçimde dağıldığını görüyoruz.

175 Zaten ileride göreceğimiz gibi orta ve yüksek öğrenim de Protestanlarda Katoliklerdekinden daha gelişmiştir.

Tablo XIX[176]

İtalya eyaletlerinin intihar ve eğitim ilişkisi açısından karşılaştırılması

1.grup eyaletler	Eşlerin ikisi de okur yazar	Milyon kişide intihar	2.grup eyaletler	Eşler okur-yazar	İntiharlar	3.grup eyaletler	Eşler okur-yazar	İntiharlar
Piemonte	53.09	35,6	Venedik	19,56	32.0	Sicilya	8.98	18.50
Lombardia	44.29	40.4	Emilia	19.31	62.9	Abruzzo	6.35	15.7
Liguria	41.15	47.3	Umbria	15.46	30.7	Puglia	6.81	16.3
Roma	32.61	41.7	Marche	14.46	34.6	Calabria	4.67	8.1
Toscana	24.33	40.6	Campania	12.45	21.6	Basilicata	4.35	15.0
			Sardinya	10.14	13.3			
Ortalama	39.09	41.1	Ortalama	15.23	32.5	Ortalama	6.23	14.7

Sadece ortalamalar birbirine tıpatıp uymakla kalmıyor, aynı zamanda ayrıntılar da çakışıyor. Bunun dışına çıkan tek bir örnek görüyoruz, o da Emilia. Orada yerel nedenlerden ötürü, intiharla eğitim düzeyi arasında bir ilişki yok. Aynı gözlemi Fransa'da da yapabiliriz. Okuryazar olmayan çiftlerin en yoğun (%20) olduğu iller Corrèze, Korsika ve Côtes-du-Nord, Dordogne, Finistère, Landes, Morbihan ve Haute-Vienne'dir. Bunların hepsi az çok intihardan bağışıktır. Daha genel olarak, okuryazar olmayan çiftlerin oranının %10'u aştığı illerden bir tanesi bile Fransa'nın öteden beri intihar bölgesi diye bilinen kuzeydoğuda değildir.[177]

Protestan ülkeleri de birbirleriyle karşılaştırdığımızda aynı koşutluğu görürüz. Saksonya'da intihar Prusya'dakinden daha çoktur; Prusya'da Saksonya'ya oranla daha çok okuryazar olmayan (1865 yılında %1.3'e karşı %5.52) bulunur. Hatta Saksonya'nın yasal olarak zorunlu tutulan rakamın üzerinde öğrenci sayısı bulundurmak gibi bir özelliği vardır. 1877-78 ders yılında, okul çağındaki 1000 çocuğa karşı 1031 öğrenci kayıtlıydı. Bundan birçoğunun zorunlu

176 Okuma yazma bilen eşlerle ilgili rakamlar şuradan alınmıştır: Oettingen, a.g.y., ekler, tablo 85; bunlar 1872-78 yıllarına, intiharlar 1864-76 yıllarına aittir.

177 Bkz. *Annuaire statistique de France* (Fransa istatistik yıllığı), 1892-94, ss 50 ve 51.

yaşı geçtikten sonra da öğrenimini sürdürdüğü anlaşılıyor. Bu duruma başka hiçbir ülkede rastlanmamıştır.[178] İngiltere'ye gelince, bildiğimiz gibi, Protestan ülkeler arasında en az intihar kaydedilendir. Aynı zamanda eğitim bakımından da Katolik üyelere en yakın olandır. 1865 yılında orduda hâlâ %23 okuma bilmeyen, %25 yazma bilmeyen genç vardı.

Yukarıda anlatılanlarla karşılaştırılacak ve onları doğrulamaya yarayacak başka olgular da vardır.

Serbest meslekler ve daha genel olarak varlıklıca yaşayan sınıflar bilgi gereksiniminin en çok duyulduğu ve aydın yaşamının en çok sürdürüldüğü kesimlerdir. İntihar istatistikleri mesleğe ve toplumsal sınıfa göre dağılımda her ne kadar her zaman güvenilir ve yeter duyarlılıkta değilse de, intiharın toplumun en yüksek katmanlarında çok sık rastlandığı bir gerçektir. 1826-80 yılları arasında Fransa'da serbest meslekler başı çeker. Bu meslek grubundan milyon kişide 550 intihar kaydedilmiştir. Hâlbuki onların hemen arkasından gelen hizmetçi-uşak sınıfında bu rakam 290'dan yukarı çıkmamıştır.[179] Morselli, İtalya'da sadece düşünsel çabaya dayanan meslekleri ayırabilmiş ve bunların [intihar bakımından] bütün öteki meslekleri aştığını görmüştür. 1868-76 döneminde o gruptan milyon kişiye 482,6 intihar bulmuştur. Sırada onlardan sonra gelen orduda bu rakam 404,1, ülke genelindeyse sadece 32'dir. Prusya'da, 1883-90 yılları arasında titizlikle seçilip işe alınan ve seçkin bir sınıf oluşturan devlet memurları milyonda 832 ile bütün öteki sınıflardan önde gelmektedir. Sağlık ve öğretim hizmetleri verenlerde, epeyce aşağılarda olmakla birlikte, rakamlar (439 ve 301) yine çok yüksektir. Bavyera'da da durum bunun aynıdır. İntihar bakımından durumu -ileride anlatacağımız nedenlerden ötürü- sıradışı bir nitelik taşıyan bir yana bırakılırsa, devlet memurları pek yakın olarak ve 454 intiharla ikinci sırada gelirler. Onlardan hemen önce milyon

178 Oettingen, a.g.y., s.586.

179 *1882 yılı ceza hukuku rakamları*, s.CXV.

kişide 465 intiharla ticaret kesimi vardır. Yazın ve basın dünyasında bu rakam 416'dır.[180] Gerçi Belçika'da ve Württenberg'de eğitimli sınıflar intihardan pek etkilenmiyor görünürler, ama meslek sınıflandırmaları oralarda pek açık olmadığından bu iki sıradışı duruma büyük önem vermemek gerekir.

İkinci olarak, dünyanın her ülkesinde kadınlarda intiharın erkeklerdekine oranla çok daha az olduğunu görmüştük. Eğitim açısından da kadın erkekten geridedir. Temelde gelenekçi olan kadın, davranışlarını yerleşmiş inanışlara göre düzenler ve bilgi gereksinimleri yüksek değildir. 1878-79 yıllarında, İtalya'da nikâhlanan 10.000 kişiden 4.808'i evlilik cüzdanını imzalayamamıştı. Bu rakam 10.000 gelin için 7.029'du.[181] Fransa'da 1879'da 1.000 çiftten 199 damat ve 310 gelin saptanmıştır. Prusya'da da gerek Protestan gerek Katoliklerde kadın erkek arası aynı aralığı buluyoruz.[182] İngiltere'de bu fark öteki Avrupa ülkelerindekinden daha azdır. 1879'da 1000 çiftte okuma yazma bilmeyen 138 erkek, 185 kadın vardı. 1851'den beri bu oran aşağı yukarı hep aynı kalmıştır.[183] Fakat İngiltere, aynı zamanda, intihar açısından kadınla erkeğin en yakın oldukları ülkedir. Çeşitli dönemlerde 1000 kadın intiharına karşı erkek intiharı 2.546 (1858-60), 2.745 (1863-67) ve 2.861 (1872-76) olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki başka her yerde[184] kadın intiharı erkeğinkinin dörtte, beşte, hatta altıda biri kadardır. A.B.D.'ye gelince, oradaki koşullar neredeyse gördüklerimizin tersidir. Bu da orada yaşananlardan epeyce bilgilenmemizi sağlıyor. Örneğin, söylendiğine göre, zenci kadınların eğitim düzeyi, kocalarınınkine eşit, hatta ondan

180 Bkz. Prinzing, a.g.y., ss. 28-31. Prusya'da basın ve sanatların sıradan bir rakam (279 intihar) vermesi ilginçtir.

181 Oettingen, a.g.y., ekler, tablo 83.

182 Morselli, s.223.

183 Oettingen, a.g.y., s.577.

184 İspanya bunun dışında kalır. Fakat o ülkenin istatistiklerinin doğruluğunun su götürmesi bir yana, İspanya orta ve kuzey Avrupa'nın büyük ülkeleriyle karşılaştırılamaz.

yüksekmiş. Birçok gözlemcinin bildirdiğine göre[185] de intihara yatkınlıkları *çok, hatta bazen beyaz* kadınlarınkinin üzerindedir. Oran bazı yerlerde %350'yi aşmaktadır.

Bununla birlikte, bir durum vardır ki bunda kuralımız doğrulanmıyor.

Bütün dinsel topluluklar arasında en az intihar kaydedilen, Yahudiliktir. Hâlbuki Yahudilik hiç de eğitimin en yüksek olduğu din değildir. Basit bilgiler söz konusu olduğunda bile Yahudiler Protestanlarla aynı düzeydedir. *Gerçekten de Prusya'da (1871) 1000 erkek* Yahudi'den 66'sı okuryazar değildir; bu rakam kadınlar için 125'tir. Protestanlarda da bu değerler aşağı yukarı aynıdır (66 ve 114). Fakat Yahudilerin Katolik ve Protestanlara oranla daha çok katıldıkları eğitim düzeyi orta ve yüksek öğrenimdir. Prusya istatistiklerinden aldığımız şu rakamlar (1875-76) bunu doğruluyor.[186]

	Katolik	Protestan	Yahudi
100 kişide	33.8	64.9	1.3
100 orta öğrenim öğrencisinde	17.3	73.1	9.6

Halkın içindeki ayrımları da göz önüne alarak hesaplandığına göre, Yahudiler çocuklarını Gymnasium, Realschule vb. gibi orta öğretim kuruluşlarına Katoliklere oranla 14, Protestanlara oranlara 7 kat daha fazla göndermektedirler. Her düzeyde eğitim kuruluşu söz konusu olduğunda, buralara giden 1000 Katolik öğrenciden sadece 1,3'ü üniversitededir. 1000 Protestan öğrencide bu oran 2,5'tir, Yahudilerdeyse 16'ya yükselir.[187]

Fakat Yahudi hem çok bilgili olmanın yolunu buluyor hem intihara pek az eğilim gösteriyor, şu halde bilgiye olan merakının değişik bir kaynağı var demek. Dinsel azınlıklar, hedef oldukları kinle

185 Baly ve Boudin. Morselli'den alınmıştır, s.225.

186 Alwin Petersilie, *Zur Statistik der höheren Lehranstalten in Preussen*, in Zeitschr.d. preus. stat. Bureau (Prusya Devlet İst. Içinde yüksek öğrenim istatistikleri), *1877*, s.*109* vd.

187 Prusya istatistikleri, 1889, s. xx.

daha iyi baş edebilmek için ya da sadece bir çeşit yarışma sonucu olarak, kendilerini çevreleyen topluluklardan bilgi bakımından daha ileride olmaya çaba gösterirler. Protestanların genel nüfustaki paylarının küçük olmasına karşın bilimi daha çok sevmeleri böyle olmaktadır.[188] Şu halde Yahudi, eğitim görmeyi ortak önyargıların yerine düşünülmüş kavramları getirmek için değil, savaşımda daha donanımlı olmak için istiyor. Bu, Yahudinin gözünde, kamuoyunun ve bazen de yasaların onun için yarattığı olumsuz durumu dengeleyecek bir araçtır. Kendi başına bilim, olanca gücünü korumuş olan geleneğe karşı bir şey yapamadığından, Yahudi de bu düşünsel yaşamını alışıla gelmiş günlük etkinliğinin üzerine –onu etkilemeyecek biçimde- ekler. Birtakım yanlarıyla ilkel, başka yanlarıyla da düşünseldir, incelmiştir. Böylelikle, geçmişin küçük topluluklarının özelliği olan güçlü disiplinin faydaları ile bugünün büyük toplumlarına özgü yeğin kültürün sağladığı faydaları birleştirir. Modern insanın tüm zekâsına sahiptir ama onun umutsuzluğunu çekmez.

Şu halde bu durumda, düşünsel gelişme intihar sayısıyla ilgili değildir; çünkü ikisi aynı kaynaktan çıkmıyor, aynı anlamları taşımıyorlar. Demek ki sıra dışılığı sadece görünüşte kalıyor. Hatta kuralı doğruluyor da. Gerçekten de eğitimi düzeyi yüksek çevrelerde intiharın çok oluşunun, dediğimiz gibi, geleneksel inanışların zayıflaması

188 Prusya'nın çeşitli eyaletlerinde orta öğretimdeki Protestan öğrencilerin eşitsiz dağılımı:

Grup	Protestan nüfusun toplam İçindeki oranı	Ortalama	Protestan öğrencilerin Toplama oranı	İkinci - birinci
1nci	%98.7'den 87.2'ye	94.6	90.8	- 3.8
2nci	%80'den 50'ye	70.3	75.3	+ 5
3ncü	%50'den 40'a	46.4	56.0	+ 10.4
4ncü	Aşağısı	29.2	61.0	+ 31.8

Demek ki Protestanlığın çoğunlukta olduğu yerlerde Protestan öğrenci sayısı genel nüfusla orantılı değil. Katolik azınlık çoğalır çoğalmaz iki nüfus arasındaki fark eksiden artıya dönüyor ve Protestanlar azaldıkça bu bu artı fark yükseliyor. Katolikler de azınlıkta oldukları yerlerde aydın merakını artırıyorlar (Bkz . Oettingen, *Moralstatistik*, s.650).

ve bunun sonucunda doğan bireysellikten ileri geldiğini ispatlıyor. Çünkü eğitimin başka bir nedene dayandığı ve başka gereksinimleri karşıladığı durumlarda intihar eğilimi artmıyor.

IV

Bu bölümden iki önemli sonuç çıkıyor.

Önce, intiharın niçin genel olarak bilgiyle birlikte arttığını görüyoruz. Bu artışı bilgi yapmıyor. Onun bir suçu yok. Bilimi suçlamak büyük haksızlık olur. Yahudi örneği bu bakımdan durumu iyice gösteriyor. Fakat bu iki olgu aynı durumun ürünleridir; eşzamanlı olarak ortaya çıkarlar ve o durumu ayrı biçimlerde dışa vururlar. İnsan mensup olduğu dinsel toplum tutarlığını yitirdiği için eğitim almak istiyor ve kendini öldürüyor. Fakat eğitim aldığı için kendini öldürmüyor. Hatta dini çözen, organlarını ayıran onun edindiği eğitim değil. Din çözüldüğü için eğitim gereksinimi doğuyor. Eğitim, eskiden edinilmiş kanıları yıkacak bir araç diye aranmıyor; onların yıkılması zaten başladığı için aranıyor. Kuşkusuz, bilim bir kez var oldu mu [yani edinildi mi], ondan sonra kendi adına savaşabilir ve geleneksel duygularına önüne bir karşıt olarak dikilebilir. Fakat o duygular hâlâ canlıysa bilimin saldırıları etkisiz kalacaktır. Ya da daha doğrusu, öyle bir saldırı olmayacaktır bile. İnancı diyalektik kanıtlarla kökünden sökemezsiniz. Kanıtlardan gelen vuruşa dayanamaması için daha önceden başka nedenlerle derinden sarsılmış olması gerekir.

Bilim bir kötülük kaynağı olmak şöyle dursun, elimizdeki tek devadır. Yerleşik inançlar yaşanan olgularca sürüklenip gitti mi, onları yapay olarak tekrardan yerleştiremeyiz; bundan sonra yaşamı sürdürmemizde bize yardım edecek sadece düşünce kalmıştır. Toplumsal içgüdü körelince tek kılavuzumuz zekâdır ve kendimize yeni bir bilinci ancak onunla oluşturabiliriz. Bu girişim ne denli tehlikeli olursa olsun, ikircikli davranamayız; çünkü başka seçimimiz yoktur.

Yani köhne inanışların çöküşüne bakıp tedirgin olanlar, üzülenler bilgiyi sorumlusu olmadığı bir olumsuzluktan ötürü suçlamasınlar; bilgi o durumun sorumlusu değildir, tersine o derdi tedaviye çalışır. Bilgi kendisinde var olduğu sanılan eritici etkiye sahip değildir ama o, kendisini ortaya koymuş olan çözülmeyle savaşabilmemize olanak veren tek silahtır. Bilgiyi, bilimi dışlamak bir çözüm değildir. Yitip gitmiş geleneklere eski saygınlıklarını bilgiyi susturarak geri veremezsiniz. Onların yerine yenisini koyarsak kendimizi daha güçsüz duruma getiririz. Gerçi eğitimde başlı başına bir amaç gördüğümüzü söyleyerek kendimizi aynı titizlikle savunmamız gerekir, ama eğitim bir araçtan başka bir şey değildir. Zihinleri yapay olarak birbirine zincirleyerek onları bağımsızlık sevgisinden uzaklaştıramayız belki, ama yeni bir denge kurmak için zihinleri özgür bırakmak da yetmez. O özgürlüğü gereğince kullanabilmeleri de gerekir.

İkinci olarak, niçin dinin intihar üzerinde genellikle önleyici bir etki yaptığını gördük. Bunun nedeni, bir zamanlar sanıldığının tersine, dinin insanın kendini öldürmesini laik yasa kadar enine boyuna ölçmeden suçlu bulması değildir. Din kurallarının Allah düşüncesinden istençleri ezen sıradışı bir yetke almış olması da değildir. Öte dünyada sürecek bir yaşam düşüncesiyle, orada suçluları bekleyen korkunç acıların onlara bu dünyanın yasalarından daha etkili yaptırımlar uygulayacakları düşüncesi de değildir. Protestan da Allah'a ve ruhun ölmezliğine en az Katolik kadar inanıyor. Üstelik intihar eğilimi en az olan din yani Yahudilik intiharı açıkça yasaklamamış tek din. Ayrıca Yahudilikte ruhun ölmezliği o kadar önemli bir işleve sahip değil. Gerçekten de Kutsal Kitapta insanın kendini öldürmesini yasaklayan herhangi bir hüküm olmadığı[189] gibi başka bir yaşamla ilişkili inanışlara da pek belli belirsiz dokunulmuş. Herhalde her iki noktada da din adamlarının getirdikleri

189 Bildiğimiz tek ceza hükmü Flavius Josephe'in (a.g.y. III, 25) şu tümcesidir: "Kendini öldürenlerin cesetleri güneş batıncaya kadar mezarsız kalır; hâlbuki savaşırken ölenlerin daha önce gömülmelerine izin verilir." Bunun bir ceza hükmü olup olmadığı bile sorgulanabilir.

kurallar zamanla Kutsal Kitabın boşluklarını doldurmuş olsa gerek; fakat böyle bir şey kesin kural sayılamaz. Şu halde dinin olumlu etki yapışı, dinsel kavramların kendine özgü doğasından gelmiyor. Din insanı kendini öldürme isteğine karşı koruyorsa, bu ona türü kendine özgü anlatımlarla kendine yani insanın kendine saygı göstermesini buyurduğundan değil, din bir toplum olduğu içindir. Bu toplumu yapan şey, tüm üyelerde ortak, geleneksel ve bundan ötürü de zorunlu olan birtakım inanışlar ve uygulamaların varlığıdır. Bu ortak durumlar ne denli çok sayıda ve güçlü olursa dinsel toplum da o denli güçle bütünleşmiştir, çatlaksızdır ve koruyucu niteliği o denli üstündür. İşte Protestan Kilisesi ötekiler kadar bir sağlamlığa sahip olmadığından intihar üzerinde aynı dizginleyici etkiyi yapamıyor.

BÖLÜM III

BENCİL İNTİHAR (DEVAM)

Fakat şayet din bir toplum niteliğiyle insanı intihardan koruyorsa, başka toplumlar da aynı şeyi yapabilir. Şimdi aileyi ve siyasal toplumu bu açıdan inceleyelim.

I

Sadece çıplak rakamlara bakarsak, bekârlarda intiharın evlilere oranla daha az olduğunu görürüz. Örneğin Fransa'da, 1873-78 yılları arasında intihar eden 16.264 evliye karşı 11.709 bekâr intiharı kaydedilmiştir. Demek ki 100 bekâra karşı 132 evli. Başka ülkelerde ve başka dönemlerde de bu oran gözlemlendiğinden geçmişte bazı yazarlar evliliğin ve aile yaşamının intihar olasılığını artırdığını yazmışlardır. Elbette bu düşünce, genel geçer anlayış uyarınca intiharda yaşamın güçlüklerinden doğan bir umutsuz edim görülüyorsa, pekâlâ akla yakın gelebilir. Çünkü bekârın yaşamı evlininkine oranla daha rahattır. Evlilikle birlikte birçok yüküm ve sorumluluk gelmiyor mu? Bir ailenin gününü yaşatmak ve geleceğini sağlamak için evli insanın kendini bir bekârınkinden daha sıkı yoksunluklara sokması, onunkinden ağır emek çekmesi gerekmiyor mu?[190] Fakat ne denli açık görünürse görünsün, bu *a priori* usavurum baştan sona yanlıştır, haklı gibi görünmesi de olguların yanlış çözümlenemesinden kaynaklanmaktadır. Baba Bertillon bu durumu akıllıca bir hesapla ilk saptayan kişi olmuştur; aşağıda bu hesabı sunuyoruz.[191]

190 Bkz. Wagner, *Die Gesetzmässigkeit*, etc (yasallık vb), s.177.

191 Bkz. *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, 2. seri, V, s.50 vd içinde "Mariage" (evlilik)maddesi. Bu konuda krş. J. Bertillon fils, Revue scientifique içinde Les célibataires, les veufs et les divorcés au point de vue du mariage (evlilik açısından bekârlar, dullar ve boşanmışlar), Şubat 1880, s.280 vd.

Gerçekten de yukarıda sözünü ettiğimiz rakamları iyi değerlendirmek için bekârların büyük çoğunluğunun 16 yaşın altında bulunduğu, evlilerinse daha yaşlı olduğu unutulmamalıdır. Yani 16 yaşın altında pek çok çocuğun bekârlar arasında yer alışı, yanlış bir hesaplamayla, bekâr intiharları ortalamasını düşürüyor; yanlış hesaplama çünkü bu düşük rakam bekârlıktan değil, yaştan ileri geliyor. Görünürde intihar için ufak bir sınıf oluşturuyorlar ama bu evli olmadıklarından değil, çoğunun daha çocukluktan çıkmamış bulunmasından ötürü. Şu halde bu iki grup halkı sadece medeni durumun yani bekâr ya da evli olmanın etkisini ortaya koyacak biçimde karşılaştırmak istersek, işi karıştıran öğeyi ayırıp 16 yaş üzeri bekârlar ile evlileri karşılaştırmamız gerekir. Bu yapılınca, görüyoruz ki 1863-68 yıllarında ortalama olarak 16 yaş üzeri bir milyon bekârda 173 intihar, bir milyon evli kişide de 154.5 intihar, yani 112 bekâra 100 evli, kaydedilmiştir.

Şu halde bekârlık kefesini aşağı çeken bir ağırlık var. Fakat o ağırlık bir önceki rakamların gösterdiğinden daha büyük. Çünkü düşünce çatımızı sanki bekârların hepsi 16 yaşın üzerindeymiş ve tüm evliler de aynı ortalama yaşa sahipmiş gibi kurduk. Hâlbuki hiç de öyle değildir. Fransa'da delikanlıların çoğunluğu, kesin olarak %58'i, 15 ile 20 yaş arasındadır; kızların çoğunluğu, kesin olarak %57'si 25 yaşın altındadır. Birincilerin ortalama yaşı 26.8, ikincilerinki 28.4'tür. Tersine, eşlerin ortalama yaşı 40 ile 45 arasıdır. İki cins birlikte olmak üzere ele alındığında intihar şöyle bir yükseliş gösteriyor:

16'dan 21 yaşına kadar milyon kişide 45.9 intihar

21'den 30 yaşına kadar milyon kişide 97.9 intihar

31'den 40 yaşına kadar milyon kişide 114.5 intihar

41'den 50 yaşına kadar milyon kişide 164.4 intihar

– Durkheim, *Revue philosophique* içinde *Suicide et natalité* (intihar ve doğum oranı), Kasım 1888.

Bu rakamlar 1848-57 yıllarına ait. Sadece yaş etkili olsaydı, bekârlardaki intihar yatkınlığı 97.8'u aşamazdı ve evlilerinki de 114.5 ile 164.4 arasında yani 140 dolaylarında kalırdı. Evlilerin intiharı bekârlarınkiyle karşılaştırılınca 100 evliye 69 bekâr oranı çıkıyor. İkinciler birincilerin ancak üçte ikisi. Hâlbuki aslında onlardan fazla olduklarını biliyoruz. Böylece aile yaşamının etkisi oranı tersine çeviriyor. Aile yaşamının bu etkisi olmasaydı, evli kişiler, yaşları gereği, bekârların yarısından fazla intihar edeceklerdi, [oysa] hissedilir derecede daha az intihar ediyorlar. Bu nedenle, evli olma durumunun intihar tehlikesini yaklaşık yarıya indirdiği söylenebilir. Ya da daha kesin konuşmak gerekirse, bekârlıktan 112/69 = 1.6 oranında bir ağırlaştırma çıkıyor. Şu halde evlilerin intihar eğilimi 1 ile gösterilirse, aynı ortalama yaştaki bekârlarınki 1.6'dır.

Bu oranlar İtalya'da da aşağı yukarı aynıdır. 1873-77 yılları için, evli kişilerde, yaşlarından ötürü, milyon kişide 102 intihar, 16 yaşın üzerindeki bekârlarda ise 77 intihar kaydedilmiştir. Bu, 100 evliye karşı 75 bekâr demektir.[192] Fakat aslında daha az intihar edenler, evliler; onlarda 71 olay kaydedilmiş, bekârlardaysa 86 yani 121'de 100. Şu halde orada da bekârların intihara yatkınlığının evlilerinkine olan oranı 121'in 75'e oranı yani Fransa'daki gibi 1.6. Çeşitli ülkelerde de buna benzer gözlemler yapılabilir. Her yerde evlilerin oranı bekârlarınkinden az çok düşük çıkar.[193] Hâlbuki yaş gereği daha yüksek olması gerekirdi. Württenberg'de 1846-60 yıllarında, bu iki sayı 100'e 143, Prusya'da 1873-75 yıllarında 100'e 111 idi.

Fakat eldeki bilgilerin bugünkü durumunda, bu hesaplama yöntemi yararlanılabilecek tek yol olup bu nedenle olgunun genelliğini saptamak üzere onu kullanmamız zorunluysa da verdiği sonuçlar olsa olsa kabataslak ve yaklaşık elde edilmiş sonuçlar olacaktır.

192 Grupların ortalama yaşının Fransa'dakinin aynı olduğunu var sayıyoruz. Bu varsayımdan doğabilecek yanlış çok küçük olacaktır.

193 İki cinsin birlikte dikkate alınması koşuluyla. İleride bu noktanın önemi görülecektir. (İkinci Kitap, Bölüm V, III).

Kuşkusuz, bu yöntem bekârlığın intihar eğilimini artırdığını göstermeye yeter, ama bekârlığa düşen bu ağırlığın derecesini saptamada ancak eksik bir fikir verebilir. Çünkü yaş ile medeni durumunun etkisini birbirinden ayırmak için kıstas noktası olarak 30 yaş ve 45 yaş intiharlarını aldık. Yazık ki medeni durumun etkisi daha şimdiden bu ilişkiye damgasını vurmuş durumda. Bunun nedeni de bu iki yaş grubunun her birinin nüfusu, bekârlar ve evliler birlikte alınarak hesaplanması. Kuşkusuz kadın olsun, erkek olsun evlilerin ve bekârların oranı iki dönemde de aynı olsaydı dengeleme gerçekleşecek ve sadece yaşın etkisi öne çıkacaktı. Fakat durum başbaşka biçimde gerçekleşiyor. 30 yaş diliminde bekârlar evlilerden biraz daha fazlayken (1891 nüfus sayımına göre 746.11 bekâra 714.278 evli), 45 yaş diliminde bu durum tersine dönüyor ve bekârlar ufak bir azınlık oluşturuyorlar (333.033 bekâra 1.864.401 evli). Her iki cinste durum böyledir. Bu eşit olmayan dağılımdan ötürü, bekârların intihara olan büyük yatkınlığı her iki durumda aynı etkiyi vermiyor. Birinci oranı ikinciden çok daha fazla yükseltiyor. Yani ikinci oran görece olarak fazla düşük ve sadece yaş etki yapsaydı ötekini aşacağı miktar, yapay olarak, azalmış oluyor. Başka bir anlatımla, intihar ve sadece yaş açısından 25-30 yaş nüfusuyla, 40-45 yaş nüfusu arasındaki fark kesinlikle bu hesaplama yönteminin gösterdiğinden daha büyüktür. Oysa evlilerin sahip olduğu bağışıklığın neredeyse tümünü bu farkın ele alınış biçimi sağlıyor. Yani o bağışıklık gerçekte olduğundan daha azdır.

Bu yöntem daha ağır yanlışlara da yol açmıştır. Örneğin, dulluğun intihar üzerindeki etkisini belirlemek için eşi ölmüş kişilere ait intihar oranı, aynı yaş ortalamasındaki -65 yaş dolayları- her çeşit medeni durumda bulunan kişilerin oranıyla karşılaştırıldığı olmuştur. Oysa 1863-68 yıllarında bir milyon dul erkek nüfustan 628'i kendini öldürmüştü. Her çeşit medeni durumdaki erkek nüfusta ise (bekâr, evli, boşanmış, dul) bu rakam, bir milyonda 461'di. Şu halde bu rakamlardan, aynı yaş grubunda olmak üzere, eşi ölmüşlerin nüfusun

başka herhangi bir sınıfındakilerden daha çok kendini öldürdüğü sonucuna varılabiliyordu. İşte dulluğu intihar bakımından en yazgısı kötü sınıf yapan bu olmuştur.[194] Gerçekte 65 yaş öbeğinden daha fazla intihar çıkmaması neredeyse tümünün evli kişilerden oluşmasındandır (134.238 bekâra karşı 997.198 evli). Bu karşılaştırma dulların aynı yaştaki evlilerden daha çok kendilerini öldürdüğünü ispatlamaya yetiyorsa da dullardaki intihar eğilimini bekârlardakiyle karşılaştırıp bir sonuç çıkarmaya yetmez.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki sadece ortalamalar karşılaştırıldığında olgular ve aralarındaki ilişki ancak kabataslak çizgileriyle görülebilir. Nitekim genellikle evliler bekârlardan daha az intihar etse de bazı yaşlarda kuraldışı olarak bu durumun tersine döndüğü olur. Gerçekten böyle bir durumun yaşandığını göreceğiz. Olayın açıklanmasında bilgi verici olan bu kuraldışı durumlar daha önceki yöntemle ortaya çıkamazdı. Ayrıca bir yaştan ötekine birtakım değişiklikler olur ve bunlar ilişkiyi tam tersine döndürmeseler de bir önem taşırlar, bundan dolayı ortaya çıkarılmalarında fayda vardır.

Bu sakıncalardan kurtulmanın tek yolu, her grubun oranını yaşamın her yaş dilimi için ayrı almaktır. Öyle olursa, örneğin 25-30 yaş arası bekârlar aynı yaştaki evlilerle ve dullarla karşılaştırılabilir. Ayrı şey başka dönemler için de yapılabilir. Böylece medeni durumun etkisi öteki etkilerden sıyrılmış olur ve o etkinin her türlü iniş çıkışları belirginleşir. Zaten bu, ilk kez Bertillon'un ölüm ve evlenme oranlarına uyguladığı yöntemdir. Yazık ki bu karşılaştırma için gerekli öğeleri resmi yayınlardan öğrenemiyoruz.[195] Bu yayınlar bize müntehirlerin yaşını medeni durumlarından bağımsız olarak

194 Bkz. Bertillon, *Dict.encycl.*, 2. seri, s.52 içinde "Mariage" maddesi – Morselli, s.348 – Corre, *Crime et suicide* (Cürüm ve intihar), s.472.

195 Hâlbuki bu bilgileri bir araya getirmek için gerekli çalışma resmi kimliği olmayan biri tarafından gerçekleştirilirse çok büyük bir iştir ama devletin istatistik daireleri bunu kolayca gerçekleştirebilirler. Elimize yararsız çeşitli bilgiler verip bize, ileride göreceğimiz gibi, çeşitli Avrupa toplumlarında ailenin şimdiki durumunu değerlendirmemize yarayacak tek bilgiyi bizden esirgiyorlar.

veriyor. Bildiğimiz kadarıyla başka bir yoldan giden tek istatistik dairesi Oldenburg Grandükalığı'nınkidir. Bu, Lübeck ve Birkenfeld Prenslikleri'ne ait rakamları da içeriyor.[196] 1871-85 yılları için, yaşlara

196 Aynı bilgileri veren ve Bulletin de démographie internationale, yıl 1878, s.195'te yayınlanan bir İsveç istatistiği vardır. Fakat kullanılabilir değildir. Öncelikle dullarla bekârları bir arada toplayarak karşılaştırmayı anlamsızlaştırmıştır, çünkü birbirinden farklı durumları ayırt etmek gerekir. Ayrıca istatitiklerin yanlış olduğunu da düşünüyoruz . Bir bölüm sayılarına bakarsak;

100.000 nüfus başına düşen intiharların cinsivete. medeni duruma ve yaşa gore dağılımı

	16-25 yaş	26-35 yaş	36-45 yaş	46-55 yaş	56-65 yaş	66-75 yaş	75+
Erkekler							
Evliler	10.51	10.58	18.77	24.08	26.29	20.76	9.48
Dul ve Bekârlar	5.69	25.73	66.95	90.72	150.08	229.27	333.35
Kadınlar							
Evliler	2.63	2.76	4.15	5.55	7.09	4.67	7.64
Dul ve Bekârlar	2.99	6.14	13.23	17.05	25.98	51.93	34.69

Dul ve bekârlar aynı cinsivet ve aynı yas kümelerinden evlilere gore kaç kat daha fazla intihar ediyor

	16-25 yaş	26-35 yaş	36-45 yaş	46-55 yaş	56-65 yaş	66-75 yaş	75+
Erkekler	0.50	2.40	3.50	3.70	5.70	11.00	37.00
Kadınlar	1.13	2.22	3.18	3.04	3.66	11.12	4.50

Bu sayılar daha ilk seferinde, ileri yaş gruplarındaki yüksek bağışıklıkları nedeni ile şüpheli görünmektedir, çünkü bildiğimiz durumlardan ayrılmaktadırlar. Bir sağlamasını yapmak için aynı ülkede, aynı dönemde her yaş grubundaki mutlak rakamları inceledik. Erkeklere ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir;

	16-25 yaş	26-35 yaş	36-45 yaş	46-55 yaş	56-65 yaş	66-75 yaş	75+
Evliler	16	220	567	640	383	140	15
Dul ve Bekârlar	283	519	410	269	217	156	56

Bu sayılar yukarıdaki oranlarla karşılatırılırsa, bir hata olduğu görülür. Gerçekten 66-75 yaş grubunda evlilerle evli olmayanlar için intiharların mutlak sayısı aynı iken, 100.000 nüfus başına oran birincikilerde ikincilerin 11 katı fazla olmuştur. Bunun olması için bu grupta evlilerin evli olmayanlardan yaklaşık 10 kat (tam olarak 9.2 kat) daha fazla sayıda olması gerekir. Yine 75 yaş üstü evli nüfus da evli olmayanlardan 10 kat fazla olmalıdır. Hâlbuki bu mümkün değildir. İleri yaşlarda dullar daha fazladır ve bekârlarda bu gruba eklenince toplam sayı evlilere eşit olur hatta geçer. Böylece bir hatanın nasıl ortaya çıktığını görüyoruz. Bekârlarla dulların intiharları toplanmış ve bu , bekâr nüfusun birlikte toplamına bölünmüş olmalıdır. Bunu gösteren şey, evlilerdeki bağışıklığın , sadece ileri yaşlara doğru, yani dulların sayısı hesaplamanın sonuçlarını önemli ölçüde bozacak

göre ve her medeni durum ayrı alınarak intiharların dağılımını veriyor. Fakat bu küçük ülkede söz konusu on beş yıl içinde topu topu 1369 intihar kaydedilmiş. Bu kadar ufak bir rakamdan herhangi bir sonuca varılamayacağı için bu çalışmayı kendi ülkemiz için ve Adalet Bakanlığı'nın yayımlanmamış belgelerinin yardımıyla yapmaya giriştik. Araştırmamız 1889, 90 ve 91 yıllarını kapsıyor. 25.000 dolaylarında intiharı sınıflandırdık. Bir yargıya varabilmek için bu rakamın önemli oluşu bir yana, çalışmamızı daha uzun bir süreye yaymayı da gerekli görmedik. Çünkü her grupta ve her yaş diliminde sayı, yıldan yıla az çok aynı kalıyor. Şu halde ortalamaları daha çok sayıda yıl içeren bir dönem için saptamaya gerek yok.

Tablo XX ve XXI bu farklı sonuçları veriyor. Anlamlarını daha iyi kavrayabilmek için, her yaş dilimine, dulların ve evlilerin oranını gösteren rakamın yanına *korunma katsayısı*[197] diyeceğimiz şeyi de koyduk. Bu, gerek birincilerin ikincilere oranını gerek her ikisinin bekârlara oranını gösteriyor. Korunma katsayısıyla bir grupta aynı yaştaki başka bir gruba oranla ne kadar az intihar kaydedildiğini gösteriyoruz. Yani 25 yaşındaki evlilerin 25 yaşındaki bekârlara oranla korunma katsayısı 3'tür dediğimiz zaman bundan şu anlaşılmalı: Evlilerin yaşamlarının o yılındaki intihar eğilimi 1 ile gösteriliyorsa, aynı dönemdeki bekârların intihar eğilimi 3'tür. Korunma katsayısı 1'in altına inerse, doğallıkla bu, gerçekte intihardan yana ağır basma katsayısına dönüşür.

---

kadar artınca, önemli bir orana varıyor olmasıdır. Olasılığın en düşük olduğu dönem ise 75 yaş üstüdür. Yani dulların çok sayıda olduğu yaş grubudur.

197 Yazarın kendisi 'coefficient de préservation' tamlamasını kullanıyor. ('La préservation'= Koruma, korunma) Herhalde korunmadan intihar etmeme, yaşamda kalma eğilimleri anlaşılmalı. (Ç.N.)

Tablo XX

Oldenburg Grandükalığı

Her iki cinsten 10.000 kişiden her yaş diliminde ve her medeni durumda intiharlar (1871-85 yılları)[198] *Korunma katsayısı*

Evliler Dullar

Yaş	Bekâr	Evli	Dul	Bekârlara oranı	Dullara oranı	Bekârlara oranı
Erkekler						
0-20	7.2	769.2		0.09		
20-30	70.6	49.0	285	1.40	5.8	0.24
30-40	130.4	73.6	76.9	1.77	1.04	1.69
40-50	188.8	95.0	285.7	1.97	3.01	0.66
50-60	263.6	137.8	271.4	1.90	1.90	0.97
60-70	242.8	148.3	304.7	1.63	2.05	0.79
Yukarısı	266.6	114.2	259.0	2.30	2.26	1.02
Kadınlar						
0-20	3.9	95.2		0.04		
20-30	39.0	17.4		2.24		
30-40	32.3	16.8	30.0	1.92	1.78	1.07
40-50	52.9	18.6	68.1	2.85	3.66	0.77
50-60	66.6	31.1	50.0	2.14	1.60	1.33
60-70	62.5	37.2	55.8	1.68	1.50	1.12
Yukarısı		120	91.4		1.31	

Tablo XXI

Fransa (1889-91) Ortalama yılda her yaş dilimine ve her medeni duruma göre 1.000.000 kişiye düşen intiharlar

Yaş	Bekâr	Evli	Dul	Bekârlara oranı	Dullara oranı	Bekârlara oranı
Erkekler						
15-20	113	500		0.22		
20-25	237	97	142	2.40	1.45	1.66
25-30	394	122	412	3.20	3.37	0.95
30-40	627	226	560	2.77	2.47	1.12
40-50	975	340	721	2.86	2.12	1.35
50.60	1.434	520	979	2.75	1.88	1.46
60-70	1.768	635	1.166	2.78	1.83	1.51
70-80	1.983	704	1.288	2.81	1.82	1.54
Yukarısı	1.571	770	1.154	2.04	1.49	1.36

198 Rakamlar ortalama yıla değil, on beş yılda işlenen intiharların toplamına aittir.

Kadınlar

15-20	79,4	33	333	2,39	10	0,23
20-35	106	53	66	2,00	1,05	1,60
25-30	151	68	178	2,22	2,61	0,84
30-40	126	82	205	1,53	2,50	0,61
40-50	171	106	168	1,61	1,58	1,01
50-60	204	151	199	1,35	1,31	1,02
60-70	189	158	257	1,19	1,62	0,77
70-80	206	209	248	0,98	1,18	0,83
Yukarısı	176	110	240	1,60	2,18	0,79

Bu tablolardan çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1° Gereğinden erken yaşta evlenmenin, özellikle erkeklerde, intihar bakımından ağırlaştırıcı etkisi oluyor. Ne var ki hesaplama pek küçük bir sayı üzerinde yapıldığından bu durumun doğrulanması gerekir. Fransa'da 15-20 yaş arasında evli intiharı yıllık 1.33. Hâlbuki Oldenburg Grandükalığı'nda da görüldüğü gibi, kadınlar içinde gözlem yapıldığında bunun rastlantısal olması pek akla yakın değildir. Hatta yukarıda bildirdiğimiz[199] İsveç istatistikleri bile, hiç değilse erkekler için, aynı ağırlaştırmayı gösteriyor.

Sözünü ettiğimiz nedenlerden ötürü, bu istatistiğin ileri yaşlar için sağlam olmadığını düşünüyorsak da, yaşamın içinde henüz dul bulunmayan erken dönemlerinden de kuşkulanmamız için hiçbir neden yok. Öte yandan, biliyoruz ki kadın erkek çok genç evlilerde ölüm oranı aynı yaş dilimindeki bekâr kızların ve delikanlılarınkini epeyce geçer. Her yıl 15-20 yaş arasında bin erkek bekârdan 8.9'u ölür. Aynı yaş dilimindeki evli erkeklerde bu rakam 51 yani %473 daha fazladır. Kadınlarda bu aralık daha küçük olup; evlilerde 9.9, bekârlarda 8.3'tür. Bu rakamların birincisi ikincisine oranla 119'a

199 Bkz. Yukarıda. Gerçi 15-20 yaş arası evlilerindeki bu olumsuz durumun onların ortalama yaşının aynı dönem bekârlarının ortalama yaşından yüksek olmasından doğduğu düşünülebilir, ama durumun gerçekten onların aleyhine olduğu bir sonraki yaş diliminde (20-25) evlilerin oranının beşte bir olmasıyla anlaşılır.

karşı 100 çıkar.[200] Genç evlilerdeki bu büyük ölüm oranı elbette toplumsal nedenlerden ileri gelir. Çünkü nedeni temelde organizmanın yeterince olgunlaşmamış olmasıysa da durum kadınlarda çok daha belirgindir; bu da çocuk doğurmaya bağlı tehlikelerden ileri gelir. Yani erken evlenmenin en çok da erkek üzerinde zararlı etki yapan bu ruh durumuna yol açtığı her bakımdan ispatlanıyor.

2° Her iki cinsten evliler, 20 yaşından başlayarak, bekârlara oranla bir korunma katsayısından yararlanıyorlar. Bu, Bertillon'un hesapladığı rakamın üzerinde. Onun verdiği 1.6 rakamı ortalamadan çok minimumu gösteriyor.[201]

Bu katsayı yaşla birlikte artar ve hızla yükselerek Fransa'da 25-30 yaş arasında, Oldenburg'da 30-40 yaş arasında doruk noktasına gelir ve o noktadan sonra inmeye başlayarak yaşamın son dönemine kadar düşer; son dönemden hafif bir artış görülebilir.

3° Evlilerin bekârlara oranla korunma katsayısı cinse göre değişir. Fransa'da erkekler kazançlı durumdadır ve iki cins arasındaki fark büyüktür. Evli erkeklerde ortalama 2.73, hâlbuki evli kadınlarda 1.56 yani onlardan %43 daha azdır. Oldenburg'daysa durum bunun tersidir. Kadınlarda 2.16, erkeklerdeyse ancak 1.83'tür. Fakat ikinci rakamın birincisine oranı ancak %16 olduğuna göre, oransızlık burada daha azdır. Şu halde evliler söz konusuyken durumu olumlu olan cins, her toplumda aynı değil ve iki cinsin oranları arasındaki *fark olumlu durumdaki cinse göre değişiyor.* İncelememiz ilerledikçe bu kuralı doğrulayan olgularla karşılaşacağız.

4° Dulluk her iki cinste de evlilerin katsayısını düşürüyor ama çoğu zaman sıfıra indirgemiyor. Dullar evlilere oranla daha çok, fakat genellikle bekârlardan daha az intihar ediyorlar. Katsayıları bazı

200 Bkz. Bertillon, "Mariage" maddesi, s.43 vd.

201 Bunun bir istisnası bulunmaktadır: 70-80 yaşalrı arasındaki kadınların katsayısı 1'in altına düşmektedir. Bu düşmede Seine ilinin etkisi bulunmaktadır. Öbür illerde (Tablo XII) bu aralıktaki kadınların katsayısı 1'in üzerindedir. Yine de bu katsayının kırsalda bile öbür yaş aralıklarından düşük olduğu söylenmelidir.

durumda 1.60 ve 1.66'ya kadar yükseliyor. Evlilerde olduğu gibi dullarda da katsayı yaşla değişiyor, fakat bu düzensiz bir gelişim gösteriyor, kuralını saptayamıyoruz.

Evlilerdeki gibi, dulların da bekârlara oranla korunma katsayısı cinse göre değişiyor. Fransa'da olumlu durumda olan, erkekler. Ortalama katsayıları 1.32; hâlbuki dul kadınların 1'in altına inerek 0.84 oluyor, yani dul erkeklerindekinden % 37 daha düşük. Oldenburg'a gelirsek dul kadınlar, evlilerde olduğu gibi avantajlı durumda, ortalama korunma katsayıları 1.07; dul erkekler ise 1'in altında, 0.89 ile onlardan %17 daha düşük. Evlilerin durumunda olduğu gibi, en çok korunan kadın olduğunda, cinsler arası fark en çok korunanın erkek olması durumundakinden daha azdır. Şu halde diyebiliriz ki, dullarda korunan cins topluma göre ve iki cinsin oranları arasındaki fark da korunan cinsin hangisi olduğuna göre değişiyor.

Olguları böylece saptadıktan sonra açıklamaya çalışmamız gerekecek.

II

Evlilerin bağışıklığı olsa olsa şu iki nedenden birine bağlanabilir:

Ya aile çevresinin etkisinden ileri geliyordur. O zaman intihar eğilimini sıfırlayacak ya da onun patlak vermesini engelleyecek güç aile olacaktır.

Ya da evlilik seçimi denilen şeyden ileri geliyordur. Çünkü evlilik, nüfusun tümünde mekanik olarak bir çeşit eleme yapar. Her canı isteyen evlenemez. Birtakım sağlık, varlık ve ahlak koşullarını bir araya getirmedikçe insanın aile kurmada işinin rast gitmesi olasılığı düşüktür. Bunu yapamayanlar, bazı uygun koşullar beklenmedik biçimde bir araya gelmezlerse, isteseler de istemeseler de bekârlar sınıfına düşerler; öyle ki o sınıf ülkenin insan artıklarını içerir. Sakatlara, iyileşmez hastalara, fazlasıyla yoksullara ya da adı zırdeliye çıkmışlara hep bekârlar arasında rastlarız. Bundan ötürü toplumun

bu kesimi geri kalanından o denli aşağıysa, bu aşağılığı yüksek bir ölüm oranıyla ortaya koyması olağandır. Bu varsayımda intihardan, cinayetten ya da hastalıktan koruyacak olan aile değildir. Evlilerin yararlandığı ayrıcalık, sadece vücut ve ruh sağlığı konusunda ciddi teminat verenlerin aile yaşamına kabul edilmesinden gelmektedir.

Anladığımıza göre, Bertillon bu iki açıklama arasında ikircikli kalmış ve ikisini birlikte kabullenmiştir. Letourneau ise, Bertillon'dan sonra, ikinciyi seçtiğini *Evolution du mariage et de la famille*[202] adlı kitabında kesin bir dille bildirmiştir. Evli nüfusun tartışma götürmez üstünlüğünün, evlilik durumunun bir sonucu ve bir kanıtı olduğunu kabul etmek istememektedir. Olguları böylesine üstünkörü gözlemlemeseydi, yargısını da öyle acele vermezdi.

Kuşkusuz, evli kişilerin bekârlara kıyasla gerek somut gerek tinsel bakımdan daha iyi bir yapıya sahip olmaları epeyce akla yakın geliyor. Ne var ki evliliğe giden yoldaki ayıklama evliliğin kapısına ancak seçkinlerin varabilmesi sonucunu verdirmiyor. Hele parasız işsizlerin ötekilerden epeyce daha az evlendiklerini öne sürmek, kuşku götürür bir sav olur. Daha önce bu noktaya parmak basanların yazdıkları gibi,[203] bu gibilerin varlıklı sınıflardakilerden daha çok çocuğu olur. Şu halde uzağı görüş, bu insanların ailelerini sakınmalarının ötesinde genişletmelerine engel olamıyorsa, aile kurmalarına niçin engel olsun? Zaten üst üste yinelenen olaylar ispatlayacaktır ki yoksulluk, toplumdaki intiharların oranının bağlı bulunduğu etmenler arasında yer almaz. Sakatlara gelince, birçok nedenin onların sakatlıklarını görülmezden gelmesini sağlaması bir yana, intiharların çoğunun onlar arasından çıktığını ispatlayan hiçbir şey yoktur. İnsanı kendini öldürmeye iten organik-psişik durumların başında tüm biçimleriyle nevrasteni gelir. Günümüzdeyse nevrasteni bir eksiklikten çok bir seçkinlik işareti olarak görülmektedir. Zihinsel şeylere âşık incelmiş toplumlarımızda sinir hastaları neredeyse bir soylular

202 *Evliliğin ve ailenin evrim,* Paris 1888, s. 436.

203 J. Bertillon, fils (oğul), *Revue scientifique'ten* alıntılanmış makale.

sınıfı oluşturuyor. Sadece apaçık deli olanların evlenmesi istenmiyor. Bu sınırlı ayıklama, evli kişilerin büyük bir orana varan bağışıklığını açıklamaya yetmez.[204]

Biraz *a priori* olan bu düşünceler dışında birçok olgu vardır ki, evliler ve bekârlara ait durumların her birinin bambaşka nedenlerden ileri geldiğini ispatlar.

Eğer bu farklılık evlenme ayıklamasının bir sonucu olsaydı, bu ayıklama başlar başlamaz yani delikanlı ya da genç kız evlenme çağına gelir gelmez belirginleşirdi. O sırada bir ilk sapma gözlemlenir ve bu, eleme yürüdükçe yani evlenebilecek kişiler evlenip doğası gereği inatçı bekârları oluşturmaya yazgılı olan yığından ayrıldıkça, artmalıydı. Sonunda, iyi tohumun çürük tohumdan büsbütün ayrılma yaşı gelince, yani evliliğe kabul edilebilecek nüfusun tümü gerçekten evliler sınıfına alınıp da bekârlar arasında fiziksel ya da tinsel aşağılığından ötürü çaresizce bekâr kalmaya mahkûm olanlar kalınca doruğa erişilmesi gerekirdi. Bu maksimum nokta herhalde 30-40 yaş arası olsa gerek; ondan sonra artık hemen hiç evlenilmez.

Oysa korunma katsayısı, aslında bambaşka bir kurala, bir yasaya göre iniş çıkışlar gösterir. Başlangıç noktasında çoğu zaman onun yerini bir ağırlaşma, vahimleşme katsayısı alır. Çok yeni evlilerin intihara eğilimi bekârlarınkinden fazladır. Bağışıklığı kendiliğinden ya da kalıtımsal olarak taşısalardı durum böyle olmazdı. İkinci olarak, en yüksek noktaya hemen hemen birden varılır. Evlilerin ayrıcalıklı durumunun ortaya çıkmaya başladığı ilk yaş diliminde (20 ile 25 yaş arası) katsayı daha sonra hemen hiç aşmayacağı bir rakama varır. İşte bu dönemde[205] 1.430.000 erkek bekâra karşı 148.000 erkek evli ve 1.049.000 (yuvarlak rakamlar) bekâr kıza karşı 626.000 evli

204 Evlilerin ayrıcalıklı durumunun evlilik sırasında yapılan seçici elemeden doğduğu yolundaki varsayımı çürütmek için dulluktan doğduğu söylenen durum kötüleşmesi öne sürüldüğü olmuştur. Ancak az önce gördüğümüz gibi bekârlarla karşılaştırıldığında böyle bir ağırlaştırma görülmüyor. Dullar evli olmayanlardan daha az intihar ettikleri için bu düşünce geçerli olamaz.

205 Bu rakamlar Fransa'ya aittir ve 1891 nüfus sayımından alınmıştır.

kadın vardır. Demek ki doğuştan gelen nitelikleriyle evlilerin aristokrasisini oluşturması beklenen o seçkin sınıfın büyük bölümü o sırada, bekârlar arasında bulunuyor. Bundan ötürü de intihar bakımından iki sınıf arasında ufak bir fark olması gerekirdi, hâlbuki daha şimdiden aralık hiç de küçük değil. Keza, bir sonraki yaş diliminde (25 ile 30 yaş arası) bir milyondan fazla kişi vardır ve bunlar 30-40 yaş arasının iki milyon evlisi arasında yer alacaktır, yani seçkinlerden olacaktır. Buna karşın, yine de bekârlar sınıfının notunun kendi içindeki bu seçkinlerden yararlanarak yükselmesi şöyle dursun, bekârlığın en kötü göründüğü zaman o yaş dilimidir. Nüfusun bu iki kesimi başka hiçbir yaş diliminde, intihar açısından, bu denli birbirinden ayrılmazlar. Tersine, 30-40 yaş arasında, ayrılma bittikten, evlilerin çerçevesi az çok kapandıktan sonra, korunma katsayısı doruk noktasına varıp da böylece evlilik ayıklamasının da bittiğini anlatacağı yerde birden ve önemli ölçüde düşer. Erkeklerde katsayı 3.20'den 2.77'ye iner; kadınlardaysa daha belirgin durum alarak 2.22'den 1.53'e iner yani % 32'lik bir düşme gösterir.

Öte yandan, bu eleme, ne biçimde uygulanırsa uygulansın, hem genç kızlar hem delikanlılar için gerçekleştirilmelidir. Çünkü evli kadınlar evli erkeklerden başka bir yoldan geçerek seçilmediğine göre, evlilerin tinsel üstünlüğü sadece ayıklama işleminin sonucuysa her iki cinste eşit olmalı ve bunun sonucunda intihara karşı bağışıklık konusunda da eşitlik bulunmalı. Gerçekteyse, Fransa'da evli erkekler evli kadınlardan daha çok intihara karşı bağışıktır. Erkeklerin korunma katsayısı 3.20'ye kadar yükselir, tek bir kez 2.04'ün altına iner, genellikle 2.80 dolaylarında iniş çıkışlar gösterir. Kadınlarda en yüksek rakam 2.22'yi (ya da 2.39'u)[206] geçmez, en düşükse 1'in altına (0.98) iner. Yine de bizde intihar söz konusu olduğunda kadının erkeğe en yaklaştığı sınıf, evliler sınıfıdır. Aşağıda 1887-91

206 Bu kaydı koyuyoruz, çünkü 2.39'luk bu korunma katsayısı 15-20 yaş dilimine aittir ve o yaşlarda evli kadın intiharı çok az olduğundan, hesaplamanın dayandırıldığı küçük rakam sonucun doğruluğuna biraz kuşku katıyor.

yılları arasında iki cinsin intiharlarını her medeni duruma göre dağılmış olarak görüyoruz:

Yaş	100 intiharda			
	Bekârlar		Evliler	
20-25	70 erkek	30 kadın	65 erkek	35 kadın
25-30	73 —	27 —	65 —	35 —
30-40	84 —	16 —	74 —	26 —
40-50	86 —	14 —	77 —	23 —
50-60	88 —	12 —	78 —	22 —
60-70	91 —	9 —	81 —	19 —
70-80	91 —	9 —	78 —	22 —
Yukarısı	90 —	10 —	88 —	12 —

Görülüyor ki her yaşta[207] evli kadın intiharının evli erkeklerinkine oranı, bekâr kız intiharının bekâr erkeklerinkine olan oranından çok yüksek. Bu, hiç de evli kadının bekâr kızdan daha çok intihar tehlikesine açık olmasından değil. XX ve XXI sayılı tablolar bunun tersini ispatlıyor. Ne var ki evli kadın evlenmekle kaybetmiyorsa da, evli erkekten daha az kazançlı oluyor. Fakat o zaman, bağışıklığın bu derecede eşitlikten uzak olmasının nedeni, aile yaşamının iki cinste tinsel yapıyı farklı etkilemesidir. Bu eşitsizliğin başka bir kaynağı olmadığını hem de kesinlikle ispatlayan, onun [yani bağışıklığın] aile ortamı etkisi altında doğup o etki altında büyümesidir. XXI tabloda

207 Çoğu zaman kadın ve erkeğin iki medeni durumdaki koşulları karşılaştırılırken yaş etkisini sıfırlama işlemi ihmal ediliyor; o zaman da alman sonuçlar yanlış oluyor. Örneğin, her zaman uygulanan bu yöntemle 1887-91 yılları arasında her yaştan 79 evli erkeğe karşı 21 evli kadının, 100 erkek bekâra karşı 19 bekâr kızın intihar ettiği sonucu çıkar. Bu rakamlar durum hakkında yanlış bir bilgi verir. Yukarıdaki tablodan yine her yaş dilimi birlikte alınarak gerek evli gerek bekâr kadınların payının çok daha büyük olduğunu anlıyoruz. Bunun nedeni iki cins arasındaki açıklığın her iki durumda da yaşla artmasıdır. 70-80 yaş diliminde bu fark 20 yaşında olduğunun iki katıdır. Oysa, bekâr nüfus hemen tümüyle 30 yaşın altında kişilerden oluşur. Şu halde yaş hesaba katılmazsa elde edilen fark, gerçekte, delikanlılarla genç kızları otuzuna doğru ayıran farktır. Fakat o zaman bunu evlileri yaş gözetmeksizin ayıran farkla karşılaştırmakla –evliler ortalama 50 yaşında olduklarından, karşılaştırma o yaştaki evlilere göre yapılmaktadır. Böylece karşılaştırma yanlış bilgi vermiş oluyor. Cinsler arasındaki aralık yaş etkisi altında her iki sınıfta aynı derecede değişmediğinden –bekârlarda evlilere oranla daha çok arttığından- yanlış daha da önem kazanıyor.

görüldüğü gibi, başlangıç noktasında korunma katsayısı iki cinste pek az ayrılır (bir yanda 2.93 ya da 2, öteki yanda 2.40). Sonra, yavaş yavaş, ayrım büyür; birinci nedeni evli kadının katsayısının evli erkeğinkinden daha az artması, ikinci nedeni de onun azalmasının daha hızlı ve daha çok olmasıdır.[208] Yani katsayının ailenin etkisi uzadıkça artması, birincinin ikinciye bağlı olmasındandır.

Evlilerin yararlandığı korunma derecesi açısından cinslerin durumunun ülkeye göre değişmesi daha açıklayıcı bir örnektir. Oldenburg Grandükalığı'nda olumlu durumda olanlar kadınlardır; daha ileride aynı tersine dönüşü gösteren başka bir örnek göreceğiz. Ne var ki kabataslak ele alındığında evlilik ayıklaması her yerde aynı biçimde olmaktadır. Yani bu ayıklama evlilik bağışıklığının asal öğesi olamaz. Olsaydı çeşitli ülkelerde birbirine ters sonuçlar vermesini nasıl açıklardık? Tersine, iki ayrı toplumda ailenin cinsler üzerinde ayrı etki yapacak biçimde kurulmuş olması çok akla yakındır. Şu halde incelediğimiz olayın baş nedeni aile topluluğunun kuruluşunda aranmalıdır.

Fakat bu sonuç ne denli ilginç olursa olsun *kesinlik* kazandırılması gerekir. Aile ortamı birbirinden ayrı öğelerden oluşur. Evli bir kişi için aile birinci derecede eş, ikinci derecede çocukları içerir. İntihar eğilimi üzerinde bunlardan hangisi olumlu etki yapar? Başka bir deyimle, aile iki ayrı ortaklıktan oluşur. Bunlardan biri karı-koca, ötekiyse aile topluluğu denilen şeydir. Bu iki toplumun ne kaynakları, ne doğası ne de görünüşe göre etkileri birbirinin aynıdır. Birincisi bir sözleşmeden ve seçerek elde edilmiş yakınlıklardan türemiştir. İkincisi ise kan birliği taşıyan doğal bir olaydır. Birincisi aynı kuşağın iki üyesini birbirine, ikincisi bir kuşağı kendinden sonrakine bağlar. İkincisi insanlık kadar eskidir; birincisi ise görece olarak geç bir dönemde kurulmuştur. Mademki bu iki ortaklık birbirlerinden böylesine ayrıdırlar, o halde her ikisinin de anlamaya çalıştığımız olguyu meydana getirmekte işbirliği etmelerine

208 Aynı biçimde, bir önceki tabloda görülüyor ki evli kadınların intiharının evli erkeklerinkine oranı yaş ilerledikçe bekâr kadınların intiharının bekâr erkeklerinkini gittikçe daha çok geçiyor.

peşin olarak kesin denemez. Herhalde her ikisi de katkıda bulunuyorlarsa da bu katkı aynı biçimde olamaz ve belki aynı derecede de olamaz. Şu halde ikisinin de katkıda bulunup bulunmadığını araştırmak, bulunuyorlarsa her birinin payını saptamak gerekir.

Evliliğin etkisinin zayıf olduğunu gösterir bir kanıta zaten sahibiz. Bunu yüzyılın başından beri evlilik sayısının pek az değişmesine karşın intiharın üç kat artmasını görerek elde etmiş bulunuyoruz. 1821'den 1830'a kadar yılda 1000 kişiden 7.8'i evlenmişti. Bu oran sonraki yıllarda şöyledir: 1831'den 1850'ye kadar 8, 1851'den 1860'a kadar 7.9, 1861'den 1870'e kadar 7.8, 1871'den 1880'e kadar 8. 1880-88 arasındaysa evlenme biraz düşer ve oran 8 değil de 7.4 olur fakat bu azalmanın intiharların büyük artışıyla bir ilgisi yoktur. Gerçekten de intihar 1880'den 1887'ye %16 artış göstermiştir.[209] Öte yandan, 1865-88 döneminde Fransa'daki evlenme oranı (7.7) Danimarka (7.8) ve İtalya'nın (7.6) evlenme oranıyla hemen hemen aynı olmuştur. Hâlbuki intihar açısından ele alındığında bu ülkeler birbirinden son derecede farklıdırlar.[210]

Fakat evliliğin intihar üzerindeki etkisini kesin ölçecek başka bir yoldan gidebiliriz. Bu da o etkiyi sadece kendi gücüne indirgenmiş olduğu yerde yani çocuksuz çiftlerde gözlemlemekle olabilir.

209 Bununla birlikte, Legoyt (a.g.y., s.175) ve Corre (*Crime et Suicide,* s.475) intiharın iniş çıkışlarıyla evlenmeninkiler arasında bir ilişki kurabileceklerini düşünmüşlerdir. Fakat her şeyden önce yanlışları şuradan geliyor ki, bu iki araştırmacı pek kısa bir dönemi ele almıştır. Sonra, en yakın yılları anormal bir yılla, evlenmelerin Fransa'nın 1813'ten beri görmediği bir rakama ulaştığı 1872 yılı ile karşılaştırmışlardır (72'nin böyle anormal olmasının nedeni 1870 savaşının evli nüfusta açtığı boşlukları doldurma çabasıdır). Evlenmenin iniş çıkışları böyle bir ölçüte göre değerlendirilemez. Aynı gözlem, Almanya için ve Avrupa'nın hemen tüm ülkeleri için de geçerlidir. Bu tarihte evlenme oranı şaha kalkmıştır. İtalya'da, İsviçre'de, Belçika'da, İngilterede, Hollanda'da 1873'e kadar devam eden büyük ve sürpriz artış görüyoruz. Sanki savaştan hırpalanmış iki ülkenin kayıplarını gidermek için bütün Avrupa yardıma gelmiş gibidir. Fakat bir süre sonra evlenmelerde düşüş olması normaldir. Bundan yazarın savı çıkmaz. (Bkz, Oettingen, *Moralstatik,* ekler, çizelge 1,2,3.)

210 Levasseur'den alınmıştır :*Population française* (Fransa nüfusu), cilt II, s.208.

1887-91 yıllarıda çocuksuz bir milyon evliden yılda 644 intihar kaydedilmiştir.[211] Evlilik durumunun aileden soyutlanmış olarak, tek başına insanı ne dereceye kadar intihardan koruduğunu görmek için, bu rakamı aynı yaş ortalamasındaki bekârlarınkiyle karşılaştırmak gerekir. Başka bilgiler de veren XXI sayılı tablo bize bu karşılaştırmayı sağlayacaktır. O sırada evli erkeklerin yaş ortalaması bugünkü gibi 46 yıl 8 ay 1/3 idi. Bu yaştaki bir milyon bekârda 975 intihar görülmüştür. 644'ün 975'e oranı 100'ün 150'ye oranıdır. Yani çocuksuz evli erkeklerin 1.5 gibi ufak bir korunma katsayısıyla karşılaşıyoruz. Kendi yaşlarındaki bekârların üçte biri kadar intihar ediyorlar. Çocuk varsa durum bambaşka oluyor. Çocuklu bir milyon evli erkek, sözü edilen dönemde, topu topu 336 intihar kaydedilmiştir. Bu rakam 975'e oranlanırsa 100'ün 290'a oranı bulunur. Yani evlilikte çocuk var ise korunma katsayısı neredeyse iki katına (1.5 yerine 2.90) çıkıyor.

Şu halde evli erkeklerin bağışıklığı içinde aile topluluğunun pek küçük bir payı vardır. Bundan başka, yaptığımız son hesapta bu payı gerçektekinden biraz daha büyük gösterdik; çünkü çocuksuz evli erkeklerin yaşını genel olarak evli yaşıyla bir tuttuk. Aslında çocuksuz evlilerin yaşı elbette daha düşüktür. Çünkü yaşı en küçük olan, kısır olduğu için değil de pek yeni evli olup henüz çocuk sahibi olacak kadar vakit geçmemiş olanlar da o topluluğa girer. Ortalama olarak bir erkek ilk çocuğuna 34 yaşında sahip olur.[212] Evlenmesiyse 28 ya da 29 yaş dolaylarındadır. Yani evli nüfusun 28-34 yaş arasındaki bölümü hemen tümüyle çocuksuz evliler öbeğinde bulunmaktadır. Bu da çocuksuz evlilerin yaş ortalamasını düşürür. Şu halde bu ortalamayı 48 olarak alırken kuşkusuz abarttık. Fakat o zaman, onları karşılaştıracağımız bekârlar 46 yaşında değil, daha genç yani öncekilere oranla kendilerini daha az öldürür olmalılar. Demek ki 1.5'lik bir korunma katsayısı biraz fazla yüksek. Çocuksuz evli erkeklerin ortalama yaşını kesin olarak bilsek, intihar eğilimlerinin

211 1886 nüfus sayımı, *Dénombrement*, s .123.

212 Bkz *Fransa istatistik yıllığı*, 15. cilt, s. 43.

bekârlara, yukarıdaki rakamların gösterdiğinden daha çok yaklaştığını saptardık.

Öte yandan evliliğin sınırlı etkisini iyi gösteren bir başka durum da, çocuklu dulların çocuksuz evliden daha iyi bir durumda olmalarıdır. Ortalama yaşın 61 yıl 8 ay 1/3 olduğu çocuklu dullarda milyon kişi 937 intihar kaydederken aynı yaşın milyon bekârında (bkz tablo xxı) intihar sayısı 1.434 ile 1.768 arasında yani 1.504 dolaylarındadır. Bu sayının 937'ye oranı 160'ın 100'e oranıdır. Demek ki dullar, çocuk sahibiyseler, en az 1.6'lık yani çocuksuz evlininkinden yukarıda bir korunma katsayısına sahip oluyorlar. Böyle hesaplarken de abartmaktan çok düşük göstermiş oluyoruz. Çünkü ailesi olan dullar, dulların genelinden kesinlikle daha yüksek yaştalar. Çünkü dulların geneli, erken dul kaldığı için çocuksuz kalmış olanları yani en gençleri de kapsar. Şu halde çocuklu dulların karşılaştırılması gereken öbek, 62 yaş üzeri -yaşından ötürü intihar eğilimi daha fazla olan- bekârlardır. Elbette bu karşılaştırma dulların bağışıklığını destekleyip güçlendirecektir.[213]

1.6'lık bu katsayı çocuklu evlilerin 2.9'luk katsayısından epeyce (%45 oranında) düşüktür. Şu halde evlilik son bulduğunda sağ kalan eşin bağışıklığı bu derecede azalıyorsa evliliğin kabul ettiğimizden daha büyük bir etkisi olduğunu düşünülebilir. Fakat bu evliliğin son bulması kaybın ancak ufak bir bölümünden sorumludur. Bu, şundan bellidir ki çocuk olmadığı zaman dulluk çok daha küçük etkiler yapar. Bir milyon çocuksuz dul 1.258 intihar verir; bu 62 yaşındaki bekârlara düşen intihar sayısı 1.504'e oranlanırsa 100'e 119 yapar; yani koruma katsayısı çocuksuz eşlerin korunma katsayısı 1.5'in biraz altında, 1.2 dolaylarında, oluyor. Yüzde olarak aralarında %20'lik bir fark olmuş oluyor. Demek ki evli bir kişinin ölümünün evlilik bağının koparmaktan başka bir sonucu olmadığı zaman, dul eşin intihar eğilimi üzerinde çok güçlü yansımalar yapmıyor. Mademki evlilik bittiğinde o eğilim daha fazla artmıyor, şu

213 Aynı nedenle, çocuklu evlilerin yaşı genel olarak evlilerin yaşından fazladır ve bu nedenle 2.9 korunma katsayısına gerçeğin altında diye bakmamız gerekir.

halde evlilik, var olduğu sürece, herhalde bu eğilimi dizginlemeye ancak zayıf bir katkıda bulunuyordur.

Çocuklu olduğu zaman dulluğu, görece olarak, daha kötü kılan nedene gelince, bunu çocukların varlığında aramak gerekir. Kuşkusuz, çocuklar dul kalanı yaşama bağlar, fakat aynı zamanda dulun geçirdiği bunalımı daha belirginleştirirler. Çünkü artık etkilenen sadece karı koca ilişkisi değildir; bir aile toplumu vardır ve bunun işleyişi de engellenmektedir. Önemli bir çark eksilmiştir, bundan ötürü işleyiş bozulmuştur. Bozulan dengeyi yeniden kurmak için erkeğin çifte görev yüklenmesi ve hazır olmadığı işlevleri de yerine getirmesi gerekmektedir. Bundan ötürü, evliliği süresince sahip olduğu iyiliklerden nicesini yitirir. Bu, artık evli olmadığı için değil, başkanı olduğu aile örgütü çöktüğü için böyle olmuştur. Bu bozgunu erkeğin karısının değil, ailenin annesinin ölümü yapmıştır.

Fakat evliliğin zayıf bir etkililiğe sahip oluşu, en çok kadının çevresinde ve çocuksuz bir evlilikte kendini ortaya koyar. Bir milyon çocuksuz evli kadında 221 intihar kaydedilmektedir. Aynı yaşlarda (42-43 yaş) evli olmayan kadında ise, bu rakam 150'de kalıyor. Rakamları yuvarlarsak, bunlardan birincinin 100 olmasına karşı ikinci 67'dir. Bu durumda evlinin korunma katsayısı 1'in altında, 0.67 oluyor. Yani gerçekte olumsuzlaşma var. *Demek ki Fransa'da çocuksuz evli kadınlar aynı yaştaki bekâr kadınlara oranla yarı yarıya daha fazla intihar ediyorlar.* Zaten daha önce yaptığımız gözlemlerde, genel olarak, evli kadının aile yaşamından evli erkek kadar yararlanmadığını saptamıştık. Şimdi bunun nedenini görüyoruz. Nedeni evlilik kurumunun kendisinin kadına zarar vermesi ve kadının intihar eğilimini artırmasıdır.

Bununla birlikte, evli kadınların genelinin bir korunma katsayısından yararlandığı söylenebilir, çünkü çocuksuz evlilikler istisnadır ve bunun sonucu olarak çocuğun varlığı çoğunlukla evliliğin olumsuz etkisini düzeltir ve azaltır. Ancak, sadece azaltır. Çocuklu bir milyon evli kadında 79 intihar kaydedilir. Bu rakam 42 yaşında bekâr kadınlarda gözlemlenen 150 rakamıyla karşılaştırılırsa, evli

kadının, anne de olsa, ancak 1.89'luk bir korunma katsayısından yararlandığını görürüz. Bu, aynı koşullardaki evli erkeğinkine göre %35 oranında düşüktür.[214] Şu halde intihar hakkında Bertillon'un şu sözlerine katılamayacağız: "Kadın evlilik kurumuna girdiğinde kazancı erkeğinkinden çok olur, fakat çıktığında uğradığı zarar da zorunlu olarak erkeğinkinden fazladır.[215]"

III

Şu halde evli kişilerin bağışıklığı bir cinste tümüyle, bir cinste kısmen evlilik kurumunun değil de ailenin etkisine bağlıdır. Ancak, gördük ki çocuk olmadığı zaman bile, erkekler en aşağı 1.5'e 1 oranında korunur durumdadırlar. Bu, 150'ye karşı 50, yani %33 kadar daha az intihar anlamına gelir. Ailenin tam olması yani çocuklar bulunması durumunda alınan sonucun çok altında olsa da yabana atılır rakam değildir ve nedenini öğrenmek gerekir. Evliliğin erkeklere sunduğu özel faydalardan mı ileri gelir yoksa evlilik ayıklamasının bir sonucu mudur? Sorumuzda bu da yer alıyor çünkü evlilik ayıklamasının ona yakıştırılan başrolü oynamadığını ispatlayamadıksa da, büsbütün etkisiz olduğu da ortaya konulmuş değildir.

Hatta ilk bakışta bu birinci varsayımı dayatacak gibi görünen bir olgu çıkıyor ortaya. Biliyoruz ki çocuksuz evli erkeklerin korunma katsayısı evlilikten sonra da kısmen sürüyor. Sadece 1.5'ten 1.2'ye düşüyor. İşte çocuksuz dul erkeklerin bu bağışıklığının dulluktan ileri geldiği söylenemez elbet; dulluğun kendisi intihar eğilimini azaltma özelliğine sahip değildir, tersine o eğilimi artırır. Şu halde o bağışıklık daha önceki bir nedene dayansa gerek; önceki

214 Buna benzer bir fark çocuksuz erkek evliyle çocuksuz kadın evlinin katsayıları arasında da bulunur. İkincisi (0.67), birincisinden (1.5) %66 oranında düşüktür. Şu halde çocukların varlığı kadına evlenirken yitirdiğinin yarısını geri kazandırıyor. Bu şu anlama gelir: Kadın evlilikten erkek kadar yararlanmaz, ama tersine, aileden Yani çocuklardan erkeğe oranla daha çok yararlanır. Çocukların olumlu etkisine erkekten daha çok duyarlıdır.

215 *Dict.encyclop.*, "Mariage" maddesi. 2. dizi, cilt V, s.36

neden evlenme de olamaz, çünkü evlilik kadının ölümüyle bozulduğu halde, bağışıklık sürmektedir. Peki, o eski neden, öyleyse, erkeğin doğumunda var olan, evlenme ayıklamasının görünür kıldığı bir nitelik olamaz mı? Evlilikten önce var olduğu ve evliliğe bağlı olmadığı için, evlilikten sonra da sürüp gitmesi çok olağan bir nitelik. Evli nüfus bir seçkin sınıfsa, dulların da o sınıftan olmaları gerekir. Gerçi, dullar intihara karşı daha az esirgenir durumda olduklarına göre, doğuştan gelen o üstünlüğün dullardaki etkisi de daha az olmalı, ama eşin ölmesinin yarattığı sarsıntının bu önleyici etkiyi sıfırlayabileceği ve onu tüm sonuçlarını ortaya koymaktan alıkoyacağı anlaşılıyor.

Fakat bu açıklamanın kabul görmesi için iki cinse uygulanır olması gerekir. Yani evli kadınları her şeyiyle eşit bekâr kadın öbeğinden daha fazla intihara karşı koruyan bir doğal uygunluğun birtakım izlerine onlarda da rastlamamız gerekir. Hâlbuki çocuk yokluğunda kendilerini aynı yaştaki bekâr kadınlardan daha çok öldürmeleri, daha doğuşta kişisel bir korunma sayısından yararlandıkları varsayımıyla pek bağdaşmaz. Ne var ki bu katsayının erkek için olduğu gibi kadında da bulunduğunu, fakat -evliliğin kadın eşin tinsel yapısı üzerindeki olumsuz etkisi yüzünden- tüm evlilik süresince işlemediğini de kabul edebiliriz. Fakat etkiler kadının evlilik toplumuna girerken karşılaştığı bir çeşit tinsel bozukluk tarafından saklanıyorsa, evlilik sona erince yani koca ölünce etkilerin yeniden ortaya çıkması gerekir. O zaman kendisine çökkünlük veren evlilik boyunduruğundan kurtulmuş kadının tüm yararları topladığını ve evliliğe kabul edilmemiş kadınlar üzerindeki doğuştan üstünlüğünü sağlamlaştırdığını görmemiz gerekir. Başka sözcüklerle anlatırsak, çocuksuz dul kadının bekârlara oranla bir korunma katsayısının bulunması ve bunun en az çocuksuz erkek dulunkine yaklaşan bir düzeyde olması gerekirdi. Hâlbuki durum hiç de böyle değildir. Çocuksuz dul kadınlardan oluşan bir milyonluk nüfusta yıllık 322 intihar kaydedilmektedir. 60 yaşında (dulların ortalama yaşı) bir milyon bekâr kadında intihar

sayısı 189 ile 204 arasında, yani 196'dır. Bu rakamlardan birincinin ikinciye oranı 100'ün 60'a oranı kadardır. Şu halde çocuksuz dul kadınların 1'in altında bir katsayısı vardır ve korunma değil, durumu olumsuzlaştırma katsayısı olan bu sayı 0.60 olup çocuksuz evli kadınlarınkinden (0.67) de biraz aşağıdadır. Şu halde çocuksuz evli kadınları -kendilerine yakıştırılan davranıştan- intihar karşısındaki doğal uzaklaşmadan alıkoyan şey evlilik değilmiş.

Belki buna karşı, evlenmenin ortaya çıkmasını engellediği bu olumlu niteliklerin tümüyle geri gelmesini engelleyen, kadın için daha da kötü bir durum olan dulluk olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten de dul kadının, karısı ölmüş erkekten daha kötü durumda kaldığı yolunda yaygın bir kanı vardır. Yaşamını sürdürebilmesi, hele bütün bir ailenin gereksinimlerini karşılayabilmesi gerektiğinde savaşmak zorunda kaldığı ekonomik ve tinsel zorluklar üzerinde durulur. Hatta bu görüşün olgularla ispat edildiği bile sanılmıştır. Morselli[216] dullukta kadının intihara erkeğe oranla evliyken olduğundan daha yatkın olduğunun istatistiklerle doğrulandığını öne sürer. Yine aynı araştırmacıya göre, kadın evliyken bu açıdan erkeğe bekâr kadından daha yakın olduğuna göre, bir kadın için dulluktan daha kötü bir konum yoktur. Morselli bu savı desteklemek için aşağıdaki rakamları verir. Bunlar sadece Fransa'ya aittir ama üç aşağı beş yukarı Avrupa'nın tüm topluluklarında gözlemlenebilir.

Yıllar	100 evli intiharında cinsin payı (%)		100 dul intiharında cinsin payı (%)	
	Erkek	Kadın	Erkek	kadın
1871	79	21	71	29
1872	78	22	68	32
1873	79	21	69	31
1874	74	26	57	43
1875	81	19	77	23
1876	82	18	78	22

216 A.g.y., s. 342.

Her iki cinsten dulların intiharında kadının payı, evlilerin intiharı içinde olduğundan çok daha büyük görünüyor. Bu, dulluğun kadına evlilikten daha sıkıntılı geldiğinin bir kanıtı değil mi? Şayet öyleyse, bir kez dul kaldı mı, doğuşla gelen iyi niteliklerinin eskisine oranla daha çok engellenmesinde şaşılacak bir şey yok.

Yazık ki bu sözde kural somut bir yanlışa dayanıyor. Her yerde dul kadınların sayısının, dul erkeklerin iki katı olduğunu Morselli unutmuş. Fransa'da yuvarlak rakamlarla söylersek iki milyon dul kadına karşı bir milyon dul erkek vardır. Prusya'da, 1890 nüfus sayımına göre, 1.319.000 dul kadın, 450.000 dul erkek, İtalya'da birincilerden 1.322.000, ikincilerden 571.000 bulunmaktadır. Bu koşullarda, dul kadınların katkısının -sayıları elbette evli erkek sayısıyla eşit- evli kadınlardan daha yüksek olması çok doğaldır. Karşılaştırmadan biraz bilgi almak isteniyorsa, iki öbeğin nüfuslarını eşitlemek gerekir. Bu yapılınca da Morselli'nin bulduğunun ters sonuçlara varılıyor. Dulların ortalama yaşında yani 60 yaşında bir milyon evli kadından 154'ü, bir milyon evli erkekten 577'si intihar ediyor. Demek ki kadınların payı %21. Bu pay, dullukta hissedilir derecede küçülüyor. Bir milyon dul kadından 210'u, bir milyon dul erkekten 1.017'si kendini öldürüyor. Demek ki her iki cinsten 100 dul intiharında kadının payı 17 oluyor. Tersine, erkeğin payı %79'dan 83'e yükselmiş oluyor. Böylece, evlilikten dulluğa geçerken erkek, evlilikte sahip olduğu avantajların bir bölümü elinde kalmadığından, kadına göre daha fazla kaybetmiş oluyor. Bu durum değişmesinin erkekte kadına oranla daha az çaba gerektirdiğini, daha az sıkıntılı olduğunu varsaymamız için hiçbir neden yok. Öte yandan biliyoruz ki erkek dulların ölüm oranı kadın dullarınkini çok geride bırakır. Evlilik söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Dul erkekler, her yaşta, bekârların üç ya da dört katı fazla ölmektedir. Hâlbuki dul kadınların ölüm oranı, evlenmemiş kadınlarınkinin pek az üzerindedir. Şu halde karısı ölmüş erkek ikinci kez evlenmeye ne denli hevesliyse, kocası ölmüş kadın ikinci

kez evlenmeye o derece soğuk yaklaşıyor.[217] Dulluk koşulu erkek için dendiği kadar hafif olsaydı, kadın da dendiği kadar dulluktan sıkıntı çekseydi durum hiç de böyle olmazdı.[218]

Fakat kadının doğuşta sahip olduğu ve evlilik kurumu için bir seçkin olmasını sağlayan olumlu nitelikleri durduran, etkilerini frenleyen hiçbir şey yoksa, dullukta o nitelikler değerlendirilebilir bir işaretle varlıklarını belli etmiyorlarsa, o halde var olmalarına inanmamız için de hiçbir neden yoktur. Şu halde evlilik ayıklaması varsayımı kadına uymaz. Evlilik için seçilen kadının onu intihara karşı bir dereceye kadar koruyan bir ayrıcalıklı yapıya sahip olduğunu düşünmemiz için hiçbir neden bulunmamaktadır. Şu halde erkek söz konusu olduğunda da aynı varsayım aynı derecede dayanaksızdır. Çocuksuz kocaların sahip olduğu 1.5'lik katsayı onların nüfusun en sağlıklı bölümden çıkmış olmalarından gelmiyor. O, ancak evliliğin bir sonucu olabilir. Kabul etmek gerekir ki kadın için çok kötü olan evlilik toplumu, erkek üzerinde, hatta çocuk olmadığında bile, olumlu etkiler yapar. Evlilik toplumuna girenler bir doğuştan seçkinler sınıfı oluşturmaz. Kendilerini intihardan uzaklaştıran hazır bir karakterleri var da onu evliliğe taşıyorlar diye bir şey yok; o karakteri evliliği yaşarken ediniyorlar. Doğarken kendileriyle birlikte gelen birtakım öncelikleri varsa da bunlar çok belirsiz olmaktan öteye gitmiyor. Çünkü hiçbir etkileri görülmüyor, ta ki başka koşullar ortaya çıkıncaya kadar. Demek ki intihar öncelikle kişilerin doğal niteliklerinden değil, kişilere egemen olan dış nedenlerden ileri geliyor!

Yine de çözülecek son bir sorun kalıyor. Bu 1.5'lik katsayı, aileden bağımsız olarak, evlilikten doğmuşsa, nasıl oluyor da evlilik bittikten sonra ve biraz zayıflamış olarak (1.2) karısı ölmüş çocuksuz

217 Bkz. Bertillon, *Les célibataires, veufs* etc. (Bekârlar, dullar vb), *Revue scientifique* içinde, 1879.

218 Morselli, kendi savını desteklemek için şu noktayı da işaret ediyor: Savaşların ertesinde dul kadınların intiharı genç kızların ve evli kadınların intiharlarından çok daha fazla artar. Fakat bunun nedeni sadece o sıralarda dul kadın sayısının çok artmış olmasıdır. Yani bu kalabalık nüfusta intihar sayısının da yüksek olması ve medeni durumda denge kuruluncaya kadar bu durumun sürmesi doğaldır.

erkekte kalıyor? Bu kalışı açıklayan evlilik ayıklanması kuramını yadsırsak, onun yerine ne koyarız?

Evlilik sırasında edinilen alışkanlıklar, beğeniler ve eğilimlerin evlilik bitince yok olmadıklarını varsaymak, bu kuramın pek olağan kabul edilmesi için yeter. Yani evli erkek çocuğu yokken kendini intihara bir dereceye kadar uzak hissediyorsa, karısı öldükten sonra da onda o duygudan bir şeyler kalması kaçınılmazdır. Ne var ki dulluk her zaman bir çeşit tinsel sarsıntıyla birlikte gittiğinden ve ileride göstereceğimiz gibi her türlü denge bozulması insanı intihara itebildiğinden, bu yatkınlıklar -yani kendini intihara uzak hissetme- ancak zayıflamış olarak ayakta kalır. Tersine, fakat yine aynı nedenden ötürü, çocuksuz evli kadın evlenmemiş kadından daha çok intihar ettiğine göre, dul kalınca da bu güçlü eğilimi değişmez, hatta dullukla birlikte gelen sarsıntı ve kendini yeni duruma alıştırma sıkıntıları nedeniyle intihar eğilimi daha vurgulanır. Ancak, evliliğin onun üzerindeki olumsuz etkileri bu değişiklik durumunu kolaylaştırdığı ya da çekilir kıldığı için, bu vurgulanma çok hafiftir. Katsayı ancak yüzde birler düzeyinde oynayarak 0.67'den 0.60'a iner.[219]

Bu açıklama, kendisinin daha genel bir önermenin özel bir durumu olmasıyla doğrulanır. O önerme de şudur: *Bir toplumda intihar eğilimi, dulluk durumunda, her cins için, doğrudan doğruya o cinsin evlilik durumunda gösterdiği intihar eğilimine bağlıdır.* Şayet evli kişi ileri derecede güvence altındaysa, eşinin ölmesi

219 Çocuklu bir evlilikse, dulluk nedeniyle yaşanan katsayı düşüşü her iki cinste hemen hemen aynıdır. Çocuklu erkek eşin korunma katsayısı 2.9'dan 1.6'ya iner. Aynı koşullardaki kadınlarda bu, 1.89'dan 1.06'ya bir iniştir. Yüzde olarak iniş birincilerde %45, ikincilerde %44'tür. Çünkü daha önce işaret ettiğimiz gibi, dulluk iki çeşit etki yapar: 1° karı koca toplumunu, 2° aile toplumunu sarsar. Birinci sarsıntıyı kadın erkekten daha az hisseder çünkü evlilikten daha az yararlanan odur. Fakat bunun terine, kadın ikinci sarsıntıyı daha çok hisseder çünkü kadın ailenin çekip çevrilmesinde erkeğin yerini almada, erkeğin ev işlerinde kadının yerini almasından daha çok sıkıntı çeker. Şu halde ailede çocuk varsa, bir çeşit dengeleme olur ve bu, dulluk durumunda iki cinsin intihar karşısındaki eğilimini aynı oranda değiştirir. Demek ki çocuk olmadığında , dul kadın evlenirken yitirdiğinin bir bölümünü geri kazanmaktadır.

durumunda da daha zayıf bir ölçüde olmak üzere, yine güvence altındadır. Evli kişi intihara karşı az korunmakta ise, eşinin ölmesi ile dul erkek vasfı kazanan kişi daha az korunmakta ya da hiç korunmamaktadır. Bu savın doğruluğundan emin olmak için XX ve XXI sayılı tablolara ve onlardan çıkarılmış sonuçlara bakmak yeter. Orada gördük ki her zaman karı kocadan biri evlilikte de dullukta da ötekine oranla intihara karşı daha korunur durumdadır. Birinci durumda korunur durumda olan, ikinci durumda da bu koşulunu korumaktadır. Fransa'da kocaların korunma katsayısı kadınlara oranla daha yüksek olduğu gibi, erkek dulun korunma katsayısı da dul kadınınkinden yüksektir. Oldenburg'da evlilikte durum bunun tersi olarak bulunmuştur yani evli kadınların korunma katsayısı kocalarınkinden, dul kadınınki de dul erkeğinkinden yüksek çıkmıştır.

Fakat sadece bu iki ülkenin örneği yeter bir kanıt sayılamayacağından ve istatistik yayınları, önermemizi öteki ülkelerde sınamamıza yetmeyeceğinden, karşılaştırma alanımızı genişletmek için şu yönteme başvurduk: Bir yanda Seine ili içinde, öte yanda geri kalan illerin toplamında her yaş dilimi ve her medeni durum için intihar oranını ayrı ayrı hesapladık. Birbirinden böyle yalıtılmış iki toplumsal öbek birbirinden yeterince ayrıdır; öyle ki bunların karşılaştırılması bizi yeterince bilgilendirebilir; çünkü aile yaşamı o öbeklerde intiharı çok farklı etkilemektedir.

Taşrada koca, evli kadından daha korunur durumda; katsayısı ancak dört yerde 3'ün altına iniyor.[220] Kadının korunma katsayısıysa hiçbir zaman 2'yi bulmuyor. Ortalama birincide 2.88, ikincide 1.49 çıkıyor. Seine ilinde yani merkezdeyse durum bunun tersi. Evli erkek için korunma katsayısı ortalama 1.56, evli kadınlarda 1.79[221]

220 Tablo XXII'de görülüyor ki gerek başkentte gerek taşrada 20 yaş altındaki kocaların katsayısı 1'in altında; yani onlar için durumda olumsuzlaşma var. Bu da daha önce sözü edilen kuralı doğruluyor.

221 Görülüyor ki kadın evlilikten daha olumlu yararlanıyorsa cinsler arasındaki oransızlık yararların erkek olması durumundakinden daha az. Bu da yukarıda işaret edilen doğrulamaya bir ek getiriyor.

olarak görülüyor. Dul erkek ile dul kadın arasında da aynı tersliği gözlemliyoruz. Taşrada erkek dulların korunma katsayısı ortalaması yüksek (1.45), dul kadınlarınki çok daha düşük (0.78). Tersine Seine ilinde, dul kadınlarınki 1'e çok yaklaşarak 0.93'e çıkıyor, dul erkeklerinkiyse 0.75'e düşüyor. *Demek ki korunur cins ister erkek ister kadın olsun, dulluk düzenli olarak evliliği izliyor.*

Tablo XXII

Her yaş diliminde ve medeni durumda milyon kişinin Seine ili ve taşrada intihar oranlarının karşılaştırılması (1189-1891)

Yaş	Erkekler			Bekârlara oranla korunma katsayısı		Kadınlar			Bekârlara oranla korunma katsayısı	
	Bekâr	Evli	Dul	Evlinin	Dulun	Bekâr	Evli	Dul	Evlinin	Dulun
Taşra										
15-20	100	400		0,25		67	36	375	1,86	0,17
20-25	214	95	153	2,25	1,39	95	52	76	1,82	1,25
25-30	365	103	373	3,54	0,97	122	64	156	1,90	0,78
30-40	590	202	511	2,92	1,15	101	74	174	1,36	0,58
40-50	976	295	633	3,30	1,54	147	95	149	1,54	0,98
50-60	1 445	470	852	3,07	1,69	178	136	174	1,30	1,02
60-70	1 790	582	1 047	3,07	1,70	163	142	221	1,14	0,73
70-80	2 000	664	1 252	3,01	1,59	200	191	233	1,04	0,85
Yukarısı	1 458	762	1 129	1,91	1,29	160	108	221	1,48	0,72
Korunma katsayısı ortalaması				2,88	1,45				1,49	0,78
Seine										
15-20	280	2 000		0,14		224				
20-25	487	128		3,80		196	64		3,06	
25-30	599	298	714	2,01	0,83	328	103	296	3,18	1,10
30-40	869	436	912	1,99	0,95	281	156	373	1,80	0,75
40-50	985	808	1 459	1,21	0,67	357	217	289	1,64	1,23
50-60	1 367	1 152	2321	1,18	0,58	456	353	410	1,29	1,11
60-70	1 500	1559	2902	0,96	0,51	515	471	637	1,09	0,80
70-80	1 783	1 741	2082	1,02	0,85	326	677	464	0,48	0,70
Yukarısı	1 923	1 111	2 089	1,73	0,92	508	277	591	1,83	0,85
Korunma katsayısı ortalaması				1,56	0,75				1,79	0,93

Dahası var; evlilerin korunma katsayısının bir toplumsal gruptan ötekine değişirken, bunun neye göre olduğunu araştırıp aynı araştırmayı dullar üzerinde yineleyince, şaşırtıcı sonuçlara varıyoruz:

Erkeklerde katsayı:

$$\frac{\text{Taşrada evli}}{\text{Seine ilinde evli}} = \frac{2,88}{1,56} = 1,84$$

$$\frac{\text{Taşrada dul}}{\text{Seine ilinde dul}} = \frac{1,45}{0,75} = 1,93$$

Kadınlarda katsayı:

$$\frac{\text{Taşrada evli}}{\text{Seine ilinde evli}} = \frac{1,79}{1,49} = 1,20$$

$$\frac{\text{Taşrada dul}}{\text{Seine ilinde dul}} = \frac{0,93}{0,78} = 1,19$$

Erkekler:

$$\frac{\text{Taşralı evli}}{\text{Taşralı dul}} = \frac{2,88}{1,45} = 1,98 \qquad \frac{\text{Seine'li evli}}{\text{Seine'li dul}} = \frac{1,56}{0,75} = 2,0$$

Kadınlar:

$$\frac{\text{Taşralı evli}}{\text{Taşralı dul}} = \frac{1,49}{0,78} = 1,91 \qquad \frac{\text{Seine'li evli}}{\text{Seine'li dul}} = \frac{1,79}{0,93} = 1,92$$

Her iki cins için de sayılar arasındaki oranlar birbirine pek yakındır. Hatta kadınlar için eşitlik neredeyse salt. Demek ki dulların katsayısının evlilerinkiyle birlikte inip çıkmasıyla kalmıyoruz, ayrıca bu iniş çıkışlar aynı ölçüler içinde işliyor. Bu oranlar yukarıda sözünü ettiğimiz kuralın daha açık bir dile getirilişiyle de anlatılabilir. Çünkü bu oranlar her yerde hangi cins söz konusu olursa olsun, dulluğun evlilerin bağışıklığını değişmeyen bir ölçüde azalttığını ortaya koyuyor.

Dul erkeğin korunma katsayısı evlilerinkinin yarısı dolaylarında. Şu halde dulların intihara yatkınlığının evlilerinkine göre değiştiğini söylemek hiç de abartı değil. Başka bir anlatımla, birincisi kısmen ikincisinin bir sonucudur. Fakat o zaman da evlilik -çocuk olmasa bile- erkeği kayırdığına göre, dul erkeğin bu olumlu konumundan yararlanmasında şaşılacak bir şey olmaması gerekir.

Bu sonuç hem merak ettiğimiz soruya yanıt veriyor hem de dulluğun doğasını biraz aydınlatıyor. Çünkü dulluğun tek başına onarılmaz kötülük içerir bir durum olmadığını bize öğretiyor. Çoğu zaman dulluğun evlilikten iyi olduğu durumlara bile rastlanabilir. Gerçek şudur ki erkek olsun, kadın olsun dul kişinin kendine özgün bir tinsel yapısı yoktur; onun da tinsel yapısı aynı ülkede aynı cinsten kişinin tinsel yapısına bağlıdır. Onun bir uzantısından başka bir şey değildir. Bir toplumda evlilik ve aile yaşamının erkekleri ve kadınları nasıl etkilediğini bilirsek, dulluğun onları ayrı ayrı nasıl etkilediğini anlayabiliriz. Yani evlilik ve aile yaşamının iyi olduğu yerde dulluğun getirdiği bunalım daha acılıdır, evlilik ve aile yaşamının pek doyurucu olmadığı zaman ise olumlu bir dengeleme devreye girer ve dulluk o kadar ağır değildir; ancak ne var ki o durumda da tersine, kişi ona dayanacak donanımda değildir. Nitekim aileden erkeğin kadına oranla daha çok yararlandığı toplumlarda, erkek dul kalınca kadından daha çok sıkıntı çeker. Fakat aynı zamanda bu sıkıntıya daha iyi direnecek güçtedir, çünkü [evlilikte] aldığı olumlu etkiler onu çaresiz olaylar karşısında dayanıklı kılmıştır.

222 Bertillon, *Revue scientifique* içindeki a.g. makalede çeşitli medeni durumlarda çocuklu ve çocuksuz ayırarak intihar yüzdelerini vermişti. Bulduğu sonuçlar (milyon kişide):

Milyon erkekte intihar sayısı:

Çocuklu evli	205	Çocuklu dul	526
Çocuksuz evli	478	Çocuksuz dul	1.004

Milyon kadında intihar sayısı:

Çocuklu evli	45	Çocuklu dul	104
Çocuksuz evli	158	Çocuksuz dul	238

Bu rakamlar 1861-68 yıllarına aittir. İntiharların genel artışı nedeniyle vardığımız sonuçları doğruluyorlar. Fakat bizim xxı sayılı tablomuza benzer bir tablonun yokluğu evli ve dulları bekârlarla karşılaştırma olanağını engellediğinden korunma katsayısıyla ilgili kesin bir sonuç alınamıyordu. Öte yandan bunların tüm ülkeyi kapsayıp kapsamadığını da bilmiyoruz. Çünkü 1886'dan önce nüfus sayımlarında, Seine ili dışında, çocuksuz evli ile çocuklu evli arasında bir ayrım yapılmadığını Fransız devlet istatistik dairesinden öğrenmiş bulunuyoruz.

IV

Saptadığımız olgular aşağıdaki tabloda özetleniyor.[221]

Cinslere göre ailenin intihar üzerindeki etkisi

Erkek			Kadın		
	İntihar oranı	Coefficient de korunma kats. rapport aux célibataire		İntihar oranı	Coefficient de korunma kats. par rapport aux célibataires
45 yaşında bekârlar	975		42 yaşında bekârlar	150	
Çocuklu evliler	336	2,9	Çocuklu evliler	79	1,89
Çocuksuz evliler	664	1,5	Çocuksuz evliler	221	0,67
60 yaşında bekârlar	1 504		60 yaşında bekârlar	196	
Çocuklu dullar	937	1,6	Çocuklu dullar	186	1,06
Çocuksuz dullar	1258	1,2	Çocuksuz dullar	322	0,50

Bu tablodan ve daha önce belirtilen noktalardan şu çıkıyor; evliliğin intihar üzerinde kendine özgü bir koruma etkisi var. Fakat bu etki sınırlı ve üstelik sadece bir cins üzerinde etkili. Bu koruma etkisinin varlığını saptama ne denli yararlı olursa olsun -yararı ileride bir bölümde daha iyi anlaşılacaktır-[223] evli kişilerin bağışıklığının dayandığı ana etmen yine de aile yani anne baba ve çocuklardan oluşan tam takımdır. Kuşkusuz eşler de bu takımın üyesi olduklarına göre o sonucu almada onların da rolü vardır; ancak karı ya da koca olarak değil, anne ya da baba olarak, aile toplumunun görevlisi olarak bu rolü oynarlar. İkisinden birinin ölümü, geride kalanın kendini öldürmesi olasılığını artırıyorsa, buralarındaki bağın kopmasından değil, geriye kalan eşin ailede oluşan sarsıntının etkisini çekmesindendir. Evliliğin özel etkisini incelemeyi daha sonraya bırakarak, aile toplumunun tıpkı dinsel toplum gibi intihara karşı güçlü bir koruyucu olduğunu söyleyeceğiz.

Hatta aile ne denli yoğun olursa, yani ne kadar çok sayıda üyesi olursa, bu koruma o denli eksiksiz olur.

Bu önermeyi daha *Revue philosophique*'in Kasım 1888 sayısında ispatlamıştık. Fakat o tarihte elimde bulunan istatistik veriler

223 Bkz. İkinci Kitap, Bölüm V.

istediğimiz güçte bir ispatlama yapmamıza olanak vermiyordu. Çünkü ne Fransa genelinde ne de illerde aile sayısını kesin biliyorduk. Aile yoğunluğunu sadece çocuk sayısına göre varsaymak zorunda kalıyorduk. O sayı da nüfus sayımında belirtilmediğinden, demografide *fizyolojik artış* denilen yıllık bin ölüm sayısını aşan doğum sayısını dolaylı yoldan kullanarak bir sonuç çıkarmak zorunda kaldık. Kuşkusuz seçtiğimiz bu yol usdışı değildir çünkü fizyolojik artışın yüksek olduğu yerde genellikle aileler kalabalıktır. Ancak, bu sonuç kesin değildir ve çoğu zaman gerçekleşmez. Çocukların ülkeden göç etme ya da ayrı bir iş kurma amacıyla veya bambaşka bir nedenle anne babalarından erken ayrılmasının âdet olduğu yerlerde, ailenin nüfus yoğunluğu aile üyelerinin [o sıradaki]sayısını göstermez. Çünkü karı kocanın birliği ne denli verimli olmuş olursa olsun, ev bomboş olabilir. Çocuğun çok küçük yaşlarda eğitim için uzağa gönderildiği kültürlü çevrelerde ve yaşamın güçlüklerinin erken bir dağılmayı zorladığı yoksul bölgelerde olan budur. Tersine, ailede çok çocuk doğmuş olmasa da ergin yaşta bekârlar, hatta evlenmiş çocuklar anne ve babalarıyla birlikte yaşamayı sürdürebilir, böylece tek bir aile toplumu kurabilirler. Bütün bu nedenlerden ötürü, ailenin somut bireşimi bilinmiyorsa yoğunluğu kesin biçimde ölçülemez.

Sonuçları ancak 1888'de yayımlanmış olan 1886 nüfus sayımı bize bu ölçü olanağını veriyor. Bu sonuçlarda bulduğumuz verilere göre, çeşitli Fransız illerinde intiharla aile bireylerinin ortalama sayısı arasında nasıl bir ilişki olduğunu ararsak, aşağıdaki sonuçlara ulaşırız.

İl grubu	İl sayısı	Milyon kişide intihar sayısı (1878-1887)	100 ailede ortalama aile bireyi sayısı
1nci	11	430'dan 380'e	347
2nci	6	300'dan 240'a	360
3ncü	15	230'dan 180'e	376
4ncü	18	170'den 130'a	393
5nci	26	120'den 80'e	418
6ncı	10	70'den 3'a	434

İntiharlar azalırken aile yoğunluğu düzenli olarak artmakta.

Şayet ortalamaları karşılaştırma yerine her grubun içeriğini çözümleme yoluna gidersek, bu sonucu doğrulamayan hiçbir şey

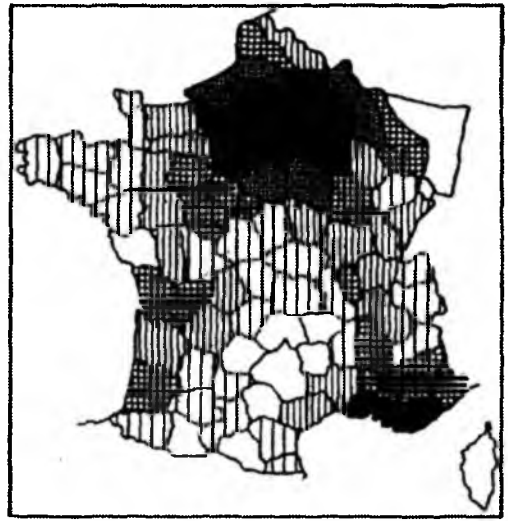
bulamayız. Çünkü tüm Fransa için ortalama sayı 10 ailede 39 kişidir. Şu halde bu 6 tane il grubundan her birinde ortalamanın üzerinde ve altında kaç il bulunduğunu ararsak şu verileri buluruz:

İl grupları	Her grupta ortalamanın altında ve üstünde olan il sayısı	
	Ortalama aile üyesi sayısının altındakiler (%)	Ortalama aile üyesi sayısının üstündekiler (%)
1.	100	0
2.	84	16
3.	60	30
4.	33	63
5.	19	81
6.	0	100

En çok intihar kaydedilen grupta, sadece aile bireyleri sayısının ortalamanın altında kaldığı iller bulunuyor. Yavaş yavaş ve çok düzenli bir biçimde ilişki tersine dönmeye başlıyor ve bu, tam tersi halini alana kadar sürüyor. İntiharların seyrek olduğu son sınıfta, tüm illerin aile yoğunluğu ortalamanın üzerinde çıkıyor.

Zaten bir sonraki sayfada sunulan iki harita da bu genel görünümü veriyor. Aile yoğunluğunun en az olduğu bölgenin sınırlarıyla intiharın en yoğun olduğu bölgenin sınırları aşağı yukarı aynı. O bölge de kuzey ve doğuyu kaplamakta ve bir yandan Bretagne'e, öte yandan Loire'a uzanmaktadır. Tersine, intihara seyrek rastlanan batıda ve güneyde aile genellikle çok üyelidir. Bu ilişkiyi birtakım ayrıntılarda da görürüz. Kuzeyde intihar eğiliminin azlığıyla dikkati çeken iki ile rastlıyoruz; bunlar Nord ve Pas-de-Calais illeridir ve Nord ili çok sanayileşmiş olduğu ve büyük sanayi de intiharın geliştiği ortam olduğu için bu durum iyice şaşırtıcı gelmektedir. Aynı özellik öteki haritada da bulunuyor. Bu iki ilde aile yoğunluğu yüksektir, hâlbuki komşu illerde çok düşüktür. Her iki harita üzerinde, güneyde aynı koyu renk bölgeyi görüyoruz. Bu, Bouches-du-Rhône, Var ve Alpes-Maritimes illerinden oluşmaktadır. Batıda Bretagne'nın oluşturduğu açık renk kesimi görüyoruz. Bunların dışında rastlanan düzensizlikler ana çizgileri bozmuyor ve hiçbiri hissedilir derecede değil. Bu karmalıkta bir olayı etkileyebilecek etmenlerin çokluğu göz önüne alınırsa, böylesine genel bir rastlantı çok anlamlıdır.

İntiharlar (1878-1887)

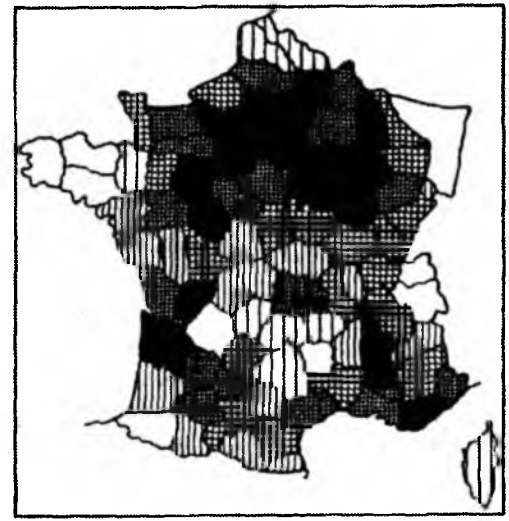

100.000 kişide

1:31-48; 2:24-30; 3:18-23

1:33-35; 2:36-38; 3:39-40

Ailede kişi sayısı (ortalama)

10 ailede

4:13-17; 5:8-12; 6:3-8 4:41-43; 5:44-45;

6:46-49 Ortalama: 39

Aynı ters orantılı ilişkiye, bu iki olayın zaman içindeki gelişme biçimlerinde de rastlanır. 1826'dan beri intihar sürekli olarak artmakta, doğum oranı da azalmaktadır.1821 ile 1830 arasında henüz 10.000 kişiye 308 doğum düşmekteydi; 1881-88 arasında bu rakam 240 oldu; aradan geçen sürede kesintisiz bir düşme yaşandı. Bu arada ailelerde gitgide artan parçalanmalar yaşanıyordu. 1856 ile 1886 arasında aile sayısı 8.796.276'dan 10.662.423'e yükselerek yuvarlak hesap 2 milyon artmıştır. Fakat aynı zaman parçası içinde nüfus artışı da ancak iki milyon olmuştur. Şu halde her ailede üye sayısı azalmaktadır.[224]

İntihar yükler arttıkça azaldığına göre, demek ki olgular, intiharın yaşamın yüklerinden ötürü meydana geldiği yolundaki genel anlayışı doğrulamaktan uzaktır. İşte bu, Malthusçuluğun, kurucusu tarafından öngörülmemiş bir sonucu oluyor. Malthus ailenin genişlemesinin sınırlandırılmasını öğütlediği zaman bu sınırlamanın, hiç değilse bazı durumlarda, genel mutluluk için gerekli olduğu sanılıyordu. Oysa bu, gerçekte öylesine bir mutsuzluk kaynağıdır ki insanda yaşama zevkini azaltır. Kalabalık ailenin vazgeçebileceğimiz ve sadece zenginin elinin ereceği bir lüks olması şöyle dursun, kalabalık aile insanın onsuz yaşayamayacağı bir nimettir. İnsan ne denli yoksul olursa olsun ve hatta kişisel çıkarı açısından bile bakılsa, çocuklarının, torunlarının bir bölümünün yerine bile olsa maddiyat istemesi, yatırımların en kötüsüdür.

Bu sonuç daha önce vardığımız sonuçla bağdaşıyor. Aileyi oluşturan üye sayısının intihar üzerindeki bu etkisi nereden geliyor? Bu soruya yanıt vermek için organik bir etmen öne süremeyiz. Çünkü kesin kısırlık her şeyden önce fizyolojik nedenlere bağlıysa da, yeter sayıda çocuğu olmamak çoğu kez isteğe bağlı bir şeydir ve bir düşünce biçimini gösterir. Üstelik ele aldığımız biçimiyle aile yoğunluğu yalnızca ailede çocuk doğmasına dayanmaz. Gördük ki çocukların çok sayıda olmadığı yerlerde başka öğeler onun yerini tutar ve aile topluluğunun yaşamına etkili ve sürekli olarak katılmıyorlarsa

224 Bkz. *1886 nüfus sayımı*, s. 106.

çocukların sayısının herhangi bir rolü olmayabilir. O koruyucu etkinin anne babanın çocukları için besledikleri çok özel duyguda aranması gerekmez mi? Zaten o duyguların kendisinin de etkili olabilmek için belli bir aile toplumuna gereksinimi vardır. Aile çözülmüşse, parçalara ayrılmışsa, o duyguların bir gücü olmaz. Yani aile toplumunun işleyiş biçimi ev halkının kalabalık olup olmamasına göre değiştiği için, aile üyelerinin sayısı intihar eğilimi üzerinde etkilidir.

Çünkü bir grubun yoğunluğu azalırsa, o grubun canlılığı ve yaşamını sürdürme gücü de kesinlikle azalır. Ortak duyguların güçlü olduğu gruplarda, her bireyin onları duymadaki gücü başka bireylerde de kendini duyurur ve bu karşılıklıdır. Şu halde ortak duyguların eriştiği yeğinlik onları hep birlikte duyan bireylerin sayısına bağlıdır. Bunun içindir ki, bir kalabalık ne denli büyükse o kalabalıkta zincirinden boşanan tutkuların o denli şiddetli olması olasılığı vardır. Demek ki küçük bir ailede ortak duygular, ortak anılar pek yeğin olamaz çünkü onları kendinde yansıtacak ve paylaşarak güçlendirecek birey sayısı azdır. Küçük ailede, bir grubun üyeleri arasında bağ görevi yürüten, onların yaşamından sonra bile sürüp giden, sonraki kuşakları birbirine kenetleyen o güçlü gelenekler oluşamaz. Öte yandan, az üyeli aileler zorunlu olarak kısa ömürlüdür. Kısa sürünce de sağlam olabilecek toplum yoktur. Ortak durumların zayıf olmaları bir yana, sayıları da çok olamaz. Çünkü ortak durumların sayısı görüşlerin ve izlenimlerin alışverişi, bir bireyden ötekine geçirilişi etkinliğine bağlıdır; öte yandan bu alışveriş, ona ne kadar çok kişi katılıyorsa, o derecede hızlı akıp gider. Yeterince yoğun bir toplumda bu dolaşım kesintisizdir. Çünkü her zaman birbiriyle ilişki durumunda toplumsal birimler vardır. Hâlbuki birimler azsa, ilişkileri de zaman zaman kurulur ve bazı anlar olur ki ortak yaşam askıya alınmış gibidir. Keza aile az yayılmışsa, her zaman birlikte olan az akraba vardır. Ev yaşamı ağır bir şekilde akar gider ve yuvanın boş kaldığı anlar olur.

Fakat bir grup hakkında başka bir gruba oranla daha küçük bir ortak yaşamı vardır demek, o grup daha zayıf biçimde birleşmiş

demektir. Çünkü toplumsal bir bütünleşme durumu, olsa olsa, orada dolaşımda olan ortak yaşamın yeğinliğini yansıtır. Üyeleri arasındaki alışveriş ne denli etkin, ne denli sürekli olursa o toplumsal bir-aradalık o denli tam, o denli dirençli olur. Vardığımız sonuç, o halde, şöyle tamamlanabilir: Aile hem intihara karşı güçlü bir koruyucudur hem de bu koruma kendi oluşumunun gücüyle doğru orantılı olarak artar.[225]

V

İstatistikler bu denli yeni olmasaydı, bu kuralın politik toplumlara da uygulandığını aynı yöntemle göstermek kolay olurdu. Çünkü tarih bize göstermiştir ki gelişme ya da merkezileşme yolundaki genç toplumlarda[226] genellikle seyrek rastlanan intihar, toplum çözüldükçe artar. Yunan ve Roma uygarlıklarında eski site örgütü sarsılır sarsılmaz intihar ortaya çıkar ve intiharın artışı çöküşün birbirini izleyen aşamalarını işaret gösterirdi. Aynı olguya Osmanlı İmparatorluğu'nda da işaret edilir. Fransa'da 1789 devriminden önce, eski toplumsal düzenin çözülmesi sonucu ortaya çıkan rahatsız edici karışıklık, zamanın yazarlarının sözünü ettikleri ani intihar artışıyla kendini göstermiştir.[227]

Fakat bu tarihsel bilgilerin dışında, son yetmiş yıldan geriye gitmeyen intihar istatistiği bize bu önermenin bazı kanıtlarını verir ki, bunların öncekilere oranla üstünlüğü çok daha kesin olmalarıdır.

225 Burada *yoğunluk* sözcüğünü genellikle ona toplumbilimde verdiğimizden biraz değişik bir anlamda kullandık. Genellikle yoğunluğu bir grubun ortak bireylerin sayısına (ona hacim deriz) göre değil de aynı hacimde birbirleriyle gerçekten ilişkili bireylerin sayısı olarak tanımlarız (bkz. *Règles de la Méthode socio.* [Toplumbilim yöntemini kuralları], s.139). Fakat aile söz konusu olduğunda hacim ve yoğunluk ayrımı önemli değildir çünkü grubun ufak boyutları nedeniyle ortaklık durumundaki bireylerin hepsi gerçek ilişkidedirler.

226 Kendilerini bir gelişmenin beklediği genç toplumları aşağı toplumlarla karıştırmamak gerekir. O aşağı toplumlarda önümüzdeki bölümde göreceğimiz gibi, intihara sık rastlanır.

227 Helvetius 1781'de şöyle yazıyordu: "Devletin maliyesinin düzensizliği ve yapısının değişmesi genel bir sıkıntı ve üzüntü yarattı. Başkentteki pek çok intihar bunun üzücü bir kanıtıdır. Alıntıladığımız kaynak: Legoyt, s.30. *Tableau de Paris* (1782) kitabında Mercier de Paris'te 25 yıllık bir sürede intiharların üç katına çıktığını yazar.

Büyük politik çatışmaların intiharları artırdığı zaman zaman yazıla gelmiştir. Fakat Morselli olayların bu kanıyı çürüttüğünü gösteriyor. Bu yüzyılda Fransa'da olan devrimlerin hepsi, olduğu anda, intihar sayısını azaltmıştır. 1830 devrimi[228] arifesinde, 1829'da intiharlar 1.904'ten 1.756'ya inmiş yani %10'luk bir düşme yaşanmıştır. 1848 devriminde de azalma yine önemli olup intihar sayısı 3.647'den 3.301'e inmiştir. Sonra, Fransa'yı sarsan kriz 1848-49 yıllarında tüm Avrupa'yı dolaşır ve intihar her yerde düşüş kaydeder. Düşüş krizin ağırlığı ve uzun sürmesiyle orantılıdır. Aşağıdaki tablo ile bunu görebiliyoruz:

	Danimarka	Prusya	Bavyera	Saksonya Krallığı	Avusturya
1847	345	1 852	217		611 (1846)
1848	*305*	*1 649*	*215*	*398*	
1849	337	1 527	189	328	452

Almanya'da devrim heyecanı Danimarka'dakinden daha coşkulu ve mücadele hemen yeni bir yönetimin iş başına geldiği Fransa'dakinden daha uzun olmuştur. Bu nedenle Alman topraklarındaki intihar azalması 1849'a kadar sürmüştür. Bu son yıla oranla azalma Bavyera'da %13, Prusya'da %18'dir. Saksonya'da da tek bir yıl için, 1848'den 1849'a yine %18'lik bir azalma görülür.

Fransa'da 1851'de ve 1852'de bu olay yinelenmez. İntiharlarda düşme de inme de görülmez. Fakat Paris'te hükümet darbesi[229] alışılmış sonucu verir. Darbe Aralık ayında olsa da intiharlar 1851'de 483 iken 1852'de 446'ya (%8) düşer ve 1853 yılında 463'te kalır.[230] Bundan hükümet darbesinin taşradan çok Paris'i heyecanlandırdığı, taşranın duruma neredeyse kayıtsız kaldığını anlayabiliriz.

228 *Temmuz devrimi* ya da *Temmuz monarşisi* denen bu olayın dış yüzünde hanedan değişikliği başta gelirse de derinindeki sarsıntılar tüm Avrupa'yı etkilemiştir. (Ç.N.)

229 İmparator I. Napolyon'un yeğeni ve zamanın cumhurbaşkanı olan Louis-Napoléon Bonaparte'ın 2 Aralık 1852'de bir darbe yapıp kendini imparator ilan ederek III. Napolyon adıyla tahta çıkmasından söz ediliyor. (Ç.N.)

230 Legoyt, s. 252.

Zaten, genel olarak bu krizlerin etkisi illerden çok başkentte hissedilir. 1830 yılında Paris'te azalma, -bir yıl öncenin 307, bir yıl sonranın 359 intiharına karşı 269 olayla- %13 olmuştur. 1848 devriminde yse[231] 698'den 481'e düşerek %32'lik bir azalma göstermiştir.[232]

Sıradan seçim bunalımları bile, ne denli hafif olursa olsun, bazen buna benzer sonuçlar vermiştir. Nitekim Fransa'da intihar takvimi açıkça 16 Mayıs 1877'deki parlamento darbesinin ve ondan doğan coşkulu çalkantının izlerini taşır. Bunu görmek için o iki yıl boyunca kaydedilen intiharların aylara göre dağılımını en yakın yıllarınkilerle karşılaştırmak yeter.

	1876	1877	1878	1888	1889	1890
Mayıs	604	649	717	924	919	819
Haziran	662	692	682	851	829	822
Temmuz	625	540	693	825	818	888
Ağustos	482	496	547	786	694	734
Eylül	394	378	512	673	597	720
Ekim	464	423	468	603	648	675
Kasım	400	413	415	589	618	571
Aralık	389	386	335	574	482	475

1877'nin ilk aylarında intiharlar 1876'dakilerden fazladır (Ocak ayından Nisan'a 1.784 yerine 1.945 olmuştur) ve yükselme Mayıs-Haziran aylarında da sürer. Meclis ancak Haziran sonunda dağıtılıp seçim dönemi hukuken değilse de fiilen başlatılır; anlaşılan bu zaman diliminde siyasi hırslar ateşlenmiş durumdaydı, doğal olarak sonrasında zamanın ve yorgunluğun etkisiyle bu ateş sönecektir. Böylece Temmuz'da intiharlar, bir önceki yılın intiharlarını aşmaya devam edeceğine, onların %14 altına düşmüştür. Ağustos'taki hafif duraklamadan sonra düşüş -hızını azaltarak da olsa- Ekim ayına sürer. Kasım krizin son bulduğu aydır. İntiharların kısa süre duran artışı, kriz biter bitmez yeniden başlar. 1889'da olay daha da belirgindir. Ağustos başında Meclis dağılır. Hemen seçim telaşı başlar ve Eylül sonuna kadar sürer. Seçimler Eylül sonunda olur. Ağustos'ta,

231 Şubat 1848'de krallığın yıkılması ve yerini İkinci Cumhuriyetin alışı. (Ç.N.)

232 Kaynak:Masaryck, *Der Selbstmord* (İntihar), s.137.

1888'in aynı ayına oranla %12'lik ani bir düşüş kaydedilmiştir. Bu durum Eylül'de de sürer fakat yine birdenbire Ekim'de, yani seçim mücadelesi kesilir kesilmez durur.

Büyük savaşlar da bu alanda iç karışıklıklar gibi etki yaparlar. 1886'da Avusturya ile İtalya arasında savaş çıkar, intiharlar %14 düşer.

	1865	1866	1867
İtalya	678	588	657
Avusturya	1.464	1.265	1.407

1864'te aynı şeye Danimarka ve Saksonya'da tanık oluruz. Saksonya'da 1863 yılında 643 olan intihar sayısı 1864'te %16 azalarak 545'e düşer ve 1865'te 619'a yükselir. Danimarka'ya gelince elimizde 1863 yılına ait sayılar bulunmadığından 1864'le kıyaslayamayız. Ancak, 1864'ün 411 olan intihar sayısının 1852'den beri kaydedilmiş en düşük rakam olduğunu biliyoruz. 1865'te 451'e ulaşıldığına göre, bu 411 rakamının ciddi bir düşüşü gösterdiğini söyleyebiliriz.

1870-71 savaşı da Fransa'da ve Almanya'da aynı sonuçları vermiştir:

	1869	1870	1871	1872
Prusya	3186	2963	2723	2950
Saksonya	710	657	653	687
Fransa	5114	4157	4490	5275

Bu azalmaya belki şöyle bir açıklama öne sürenler olabilir: Savaş zamanında sivil nüfusun bir bölümü silahaltındadır; savaş durumunda bir orduda da intiharların hesabı kolay tutulamaz. Fakat bu azalmada erkekler kadar kadınlar da yer almaktadır. İtalya'da 1864'ten 66'ya kadın intiharları 130'dan 117'ye inmiştir. Saksonya'da 1863'te 133 olan kadın intiharı sayısı, 1864'te 120'ye, 1865'te 114'e düşmüştür; bu, %15'lik bir azalmadır. Yine Saksonya'da, 1870'te de düşüş en az bu derecede olmuştur: 1869'da kadın intiharları 130 iken 1870'te 114'e inmiş, 1871'de de o düzeyde kalmıştır. Bu %13'lük bir düşüş olup aynı süre içindeki erkek intiharlarındaki düşüşten de

büyüktür. Prusya'da 1869 yılında 616 kadın kendini öldürürken 1871'de bu rakam %13 azalarak 540'a düşmüştür. Öte yandan silahaltına alınabilecek delikanlıların intiharlar toplamı içinde ufak bir yer tuttuklarını da biliriz. 1870 yılının sadece altı ayı savaş süresinin içine rastlar; o sırada ve barış zamanında 25 ile 30 yaş arasındaki bir milyon Fransız'dan olsa olsa yüz kadarı[233] kendini öldürmüştür; hâlbuki 1870 ve 1869'da eksi fark 1.057 intihardır.

Bunalım sıralarında intiharların geçici bir gerileme göstermesine açıklama olarak, resmi makamların çok yüklü olmaları nedeniyle intihar tespitlerini her zamanki dikkatle yapamadıkları da ileri sürülmüştür. Fakat birçok olgu bu ikincil nedenin olayın sorumlusu olamayacağını gösteriyor. Önce, olayın çok genel oluşu var. Savaşı kazanan tarafta da, yitiren tarafta da, istila edilen ülkede de, edenin ülkesinde de görülüyor. Üstelik sarsıntı çok güçlü olduğunda, sonuçları sarsıntı geçtikten uzun zaman sonra bile etkisini sürdürüyor. İntiharlar ancak yavaş yavaş yeniden ortaya çıkmaya başlıyor. Başlangıç noktasına dönmeleri birkaç yıl alıyor. Bu, normal zamanda intiharların her yıl artış gösterdiği ülkelerde bile böyle oluyor. O karışıklık yıllarında bazı kayıtlar eksik olabilirse de, istatistiklerin saptadığı azalma öylesine düzenlidir ki ana nedeni yönetimdeki geçici dikkatsizlikler olamaz.

Fakat bir hesap yanlışıyla değil, toplumsal psikoloji olayıyla karşı karşıya bulunduğumuzu en iyi ispatı, politik ya da ulusal krizlerinin hepsinin bu etkiyi göstermeyişidir. Bunlar sadece tutkular üzerinde etki yapar. Devrimlerin taşradan çok Paris'te intiharları etkilediğine daha önce işaret etmiştik; oysa yönetimdeki huzursuzluk başkentte de illerde de aynıydı. Ne var ki bu çeşit olaylar her zaman taşralıları, o olayları gerçekleştiren ve onlara yakından tanık olan başkentliler kadar ilgilendirmemiştir. Bundan başka, 1870-71 savaşı gibi uluslararası savaşlar gerek Fransa gerek Almanya'da intiharların

233 1889-91'de o yaş diliminde, yıllık oran 396, üç aylık ortalamaysa 200 dolaylarındaydı. Hâlbuki 1870-90 arasında her yaş için intihar sayısı iki katına çıkmıştır.

iniş çıkışında çok etkili olurken, Kırım Savaşı ya da İtalya Savaşı gibi sadece birer hanedan savaşı[234] olan ve halk yığınlarını çok ilgilendirmeyen çatışmaların etkisi bu bakımdan hesaba katılmayacak düzeyde olmuştur. Hatta 1854'te önemli bir artış olmuş, 1853'ün 3.415 intiharına karşı 3.700 olay kaydedilmiştir. Aynı durum Prusya'da 1864 ve 1866 Savaşları sırasında da gözlemlenmiştir. Rakamlar 1864'te durağan kalmış, 1866'da biraz yükselmiştir. Bunun nedeni savaşların sadece politikacıların başının altından çıkması, halkta 1870'teki gibi bir coşku yaratmamasıdır.

Aynı görüş açısından baktığımızda 1870 yılının Bavyera'da, Almanya'nın öteki eyaletlerindeki, özellikle de Kuzey Almanya'da olduğu kadar etki yapmadığını görürüz. 1870 yılında intihar sayısı 1869'da olduğundan daha çoktur (425'e karşı 452 intihar). Ufak bir azalma ancak 1871'de kaydedilir. Bu, 1872'de biraz daha belirginleşerek 412 olaya düşer. Bu bile ancak 1869'a oranla %9'luk, 1870'e oranla da %4'lük bir azalmadır. Hâlbuki Bavyera da askeri olaylara Prusya kadar maddi katkıda bulunmuştu. O da genel seferberlik ilan etmişti. Yönetimsel sarsıntının daha az olması için bir neden yoktu. Sadece Bavyera olaylara Prusya kadar tinsel bir katkıda bulunmamıştı. Çünkü biliyoruz ki Katolik Bavyera, tüm Almanya'da, en çok kendi yaşamını süren, özerkliğinin üzerine en çok titreyen eyalet olmuştur. Savaşa isteksizce, kralının isteği üzerine katılmıştır. Yani o sırada Almanya'yı çalkalayan büyük toplumsal harekete öteki halklardan daha çok direnmiştir. Bunun içindir ki burada olayın etkisi daha zayıf ve geç hissedilmiştir. Coşku daha sonra gelmiş ve ılımlı olmuştur. O zamana kadar soğuk ve tepkisiz olan Bavyera ancak 1870 utkusunun ertesinde, Almanya üzerinde bir şan şeref dalgası yükselince biraz coşmuştur.[235]

234 Yazarın İtalya Savaşı ile İtalya Birliğinin oluşmasında (1848-1861) yaşanan çeşitli prenslikler ve dükalıklar arası çekişmeleri ile Kırım Savaşı sırasında Kırım Hanlığı'nda meydana gelen bölünmeleri kastettiği anlaşılıyor. (Ç.N.)

235 1872'deki bu azalmanın 1870 olaylarından ileri geldiği de pek kesin olmasa gerek. Çünkü intihar azalması Prusya dışında hiçbir yerde savaştan sonra his-

Bu olgu ile aşağıda verdiğimiz ve yine aynı anlamı taşıyan olguyu birbirine yaklaştırabiliriz. Fransa'da 1870-71 yıllarında intihar sadece kentlerde azalmıştır:

	Milyon kişide intihar sayısı	
	Kentsel nüfus	Kırsal nüfus
1866-69	202	104
1870-72	161	110

Hâlbuki gözlemlerin kırsal kesimde kentlerdekinden daha zorlukla yapılması gerekirdi. Şu halde bu farkın nedenini başka yerde aramak gerekir. Çünkü savaş tinsel etkisinin tümünü sadece kırsal bölge insanlarından daha duyarlı, daha etkilenebilir olan ve aynı zamanda, olaylar hakkında daha çok haber alabilen kentliler üzerinde göstermiştir.

Bu olguların tek bir açıklaması olabilir. Büyük savaşlar gibi büyük toplumsal sarsıntılar da parti ruhunu, yurttaşlık duygularını, siyasal ve ulusal inancı uyarır, etkinlikleri tek bir amaca yönelterek, hiç değilse bir zaman için, toplumu daha güçlü biçimde bütünleştirir. Saptadığımız olumlu etki krizden değil, krizin neden olduğu çatışmalardan ileri gelir. Bu çatışmalar ortak tehlikeye karşı insanları birbirlerine yaklaştırdığından birey kendini daha az, ortaklığı daha çok düşünür olur. Öte yandan bu bütünleşmenin sadece kısa sürelik olmayabileceği, bazen, hele çok güçlüyse, kendisini meydana getiren nedenlerin ortadan kalkışından sonra da sürebileceği akla uygun geliyor.

VI

Bu durumda aşağıdaki önermeleri saptamış bulunuyoruz:

İntihar, toplumun dinsel bütünlüğüyle ters orantılı olarak değişim gösterir.

sedilmemiş, Saksonya'da ancak %8'lik olan düşüş 1871'de daha düşmemiş ve 1872'de hemen hemen Baden Dükalığı'nda düşüş sadece 1870 yılında gözlemlenmiştir. 1871 yılı 244 intiharla 1869'u % 10 aşar. Şu halde savaşın ertesinde genel bir rahatlık duyan yerin sadece Prusya olduğu anlaşılıyor. Öteki eyaletler utku karşısında pek duyarlı davranmışlardır. Bir kez genel ülke çapındaki genel tedirginlik geçince toplumsal tutkular da yatışmıştır.

İntihar, toplumun ailevi bütünlüğüyle ters orantılı olarak değişim gösterir.

İntihar, toplumun siyasal bütünlüğüyle ters orantılı olarak değişim gösterir.

Bu yaklaşım gösteriyor ki çeşitli toplumların intihar üzerinde yatıştırıcı bir etkisi varsa, bu, o toplumlara özgü niteliklerden ötürü değil, hepsinde ortak olan nedenden ötürüdür. Dinin etkililiği dinsel duyguların özel niteliğinden ileri gelmez, çünkü aileye ve ülke yönetimine dayanan topluluklar da güçlü bir birlik gösteriyorlarsa, aynı sonuçları doğururlar. Zaten çeşitli bölgelerin intihar üzerinde nasıl etki yaptıklarını doğrudan incelerken bunu ispatlamıştık.[236] Tersine, aile bağının ya da politik bağların intihar üzerindeki azaltıcı etkisi onların kendilerine özgü nitelikleri ile açıklanamaz. Çünkü din toplumu da aynı şeyi yapabilir. Neden, ancak bütün bu toplumsal öbeklerin, ayrı derecelerde de olsa, hepsinin sahip olduğu bir tek özellikte bulunabilir. Bu koşula uyan tek özellik, hepsinin ileri derecede bütünleşmiş toplumsal öbekler olmalarıdır. O halde şu sonuca varıyoruz: İntihar bireyin mensup olduğu toplumsal öbeklerin bütünleşme derecesiyle ters orantılıdır.

Fakat birey aynı ölçüde toplumsal yaşamdan sıyrılmadıkça, kendi öz amaçları ortak amaçları aşmadıkça, tek sözcükle, kişiliği ortak kişiliğin üzerinde yer almadıkça bir toplum çözülüp parçalanmaz. Bireyin ait bulunduğu öbekler ne denli zayıflarsa, bireyin o öbeklere bağı o denli gevşer; böylece kendi özel çıkarlarına dayanan davranış kurallarından başkasını da tanımaz. Şu halde 'bireysel ben'in 'toplumsal ben' karşısında ve onun aleyhine aşırı biçimde kendini göstermesine 'bencillik' adı verilmesi uygunsa, ölçüsüz bir bireyleşmeden doğan intihar türüne de 'bencil intihar' denmesi uygun olacaktır.

Fakat intihar nasıl böyle bir kaynağa sahip olabiliyor?

Önce şu noktaya dikkati çekebiliriz: Ortak güç intihara en iyi set çekebilecek engellerden biridir; öyleyse bu güçteki azalma ile orantılı

236 Bkz. Yukarıda, *Bencil İntihar* bölümü.

olarak intihar artacaktır. Toplum güçlü biçimde bütünleştiği zaman bireyleri kendine bağlı tutar, onları kendi hizmetinde görür ve bunun sonucunda onları istedikleri gibi davranmakta özgür bırakmaz. Yani bireylerin kendisine, topluma olan görevlerinden ölüm yoluyla kaçmalarına karşı çıkar. Fakat bireyler bu boyunduruğu kabul etmediklerinde, toplum üstünlüğünü nasıl dayatacaktır? Kaçmak istemeleri durumunda onları yerlerinde tutmak için gerekli yetke kalmamıştır elinde. Sonunda, zaafının bilincinde olarak, yapmalarına engel olamadığı davranışı yapma hakkını bireylere verir. Bireylerin kendi yazgılarının efendisi oldukları ne dereceye kadar kabul ediliyorsa, yazgının sınırı çizmek de o derecede bireylerin elindedir. Sadece onlar açısından bakınca, yaşamın sıkıntılarını sabırla çekmeleri için bir neden yoktur. Fakat sevdikleri bir insan topluluğuyla dayanışma durumunda oldukları zaman, uğruna kendi çıkarlarından vazgeçtikleri çıkarlara ihanet etmemek için yaşama sıkı sıkıya sarılırlar. Onları ortak davaya bağlayan ilişkiler yaşama da bağlar ve zaten gözlerini diktikleri yüksek amaç, özel rahatsızlıkları, huzursuzlukları derinden hissetmelerine engeldir. Tutarlı ve canlı bir toplum içinde herkesten bireye, bireyden herkese sürekli bir düşünce ve duygular alışverişi akar. Bu, tinsel yardımlaşma gibidir ve bireyin sadece kendi kişisel güçleriyle kalmayıp ortak güce katılmasını, kendi gücü tükendiğinde o ortak güçten beslenmesini sağlar.

Fakat bu nedenler ikinci derecede kalıyor. Aşırı bireyciliğin sonucu, sadece *intiharyapar* nedenlerin etkisini desteklemek değildir. Aşırı bireyciliğin kendisi bu nedenlerden biridir. İnsanları kendini öldürmeye iten eğilimin önündeki engeli kaldırmakla kalmaz, o eğilimi baştanbaşa yaratır, böylelikle de kendi izini taşıyan özel bir intihara yol açar. Bunu iyi anlamamız gerekir, çünkü az önce ayırt ettiğimiz intihar türüne özgü niteliği oluşturan budur. Kendisine verdiğimiz adı bundan ötürü haklı çıkarıyor. Peki, bireycilikte bu sonucu açıklayabilecek ne var?

İnsanın ruhsal yapısından ötürü, kendisini aşan ve kendisinden sonra yaşamayı sürdürecek olan bir nesneye bağlanmazsa yaşayamayacağını yazanlar olmuştur. Bu zorunluluğu da büsbütün yok olmama yolunda duyduğumuz gereksinimle açıklarlar. Yaşam, derler, ancak bir var olma nedeni görüyorsak, bir amacı varsa, zahmete değiyorsa çekilir. Birey, tek başına, kendi etkinliği için yeter bir amaç değildir. Birey pek küçük bir şeydir. Yalnız uzamla değil, aynı zamanda zamanla da sınırlıdır.

Tek amacımız kendimiz ise; boşluğa gideceğimiz için çabalarımızın da sonunda boşlukta yitip gideceği düşüncesinden kurtulamayız. Hiçlik bizi korkutur. Bu koşullarda yaşamak yani hareket etmek ve çaba göstermek için gerekli yürekliliğe sahip olamayız, çünkü gösterdiğimiz onca çabadan hiçbir şey kalmayacaktır. Özetlersek, bencillik durumu insan doğasıyla çelişir ve sürüp gidemeyecek denli dayanaksızdır, kalıcılıktan uzaktır.

Fakat böyle tek başına alınırsa bu önermeye çok karşı çıkılabilir. Şayet gerçekten varlığımızın son bulması düşüncesi bize bu denli kötü geliyorsa, yaşamaya ancak yaşamın değeri olduğu hakkında bir önyargıyla, gözlerimizi kapatarak razı olabiliriz. Çünkü hiçliği bir dereceye kadar kendimizden saklayabilsek de, onu var olmaktan alıkoyamayız. Ne yaparsak yapalım o kaçınılmazdır. Birkaç kuşak ileri atabilir, adımızı vücudumuzdan birkaç yıl ya da birkaç yüzyıl daha fazla yaşatabilirsek de er ya da geç bir an gelir -bu, sıradan insanlar için pek erken olur-, adımızdan da bir şey kalmaz. Çünkü bağlanıp, onun aracılığıyla yaşamımızı uzatalım dediğimiz toplulukların kendisi de ölümlüdür. Onların çözülmeleri de kaçınılmazdır. Yok olurlar ve giderken onlara kendimizden verdiğimiz ne varsa, onu da birlikte götürürler. Anısı insanlık varoldukça sürecek insanların sayısı son derece azıdır. Demek ki gerçekten ölümsüzlüğe susamışsak, o susuzluğu öyle kısa soluklu yollardan gideremeyiz. Hem bizden geriye ne kalır ki? Bir sözcük mü, bir ses mi, zar zor algılanır -ve

çoğu zaman sahibi belli olmayacak- bir iz mi?[237] Bunları kendi gözümüzde haklı bir nedene dayandırma amacıyla gösterdiğimiz çabaların yeğinliğiyle orantılı hiçbir şey. Aslında çocuk doğal olarak bencildir, ama ölümden sonra da yaşamını sürdürmeye en ufak bir gereksinim duymaz; çocuk gibi olan yaşlı kişi de yaşama, ergin kişi kadar, hatta ondan daha fazla bağlanmaktan geri kalmaz. Gerçekten de daha önce gördüğümüz gibi, yaşamın ilk on beş yılında intihara çok seyrek rastlanır; yaşamın son dönemindeyse kendini öldürenlerin oranı gittikçe azalır. Ruhsal yapısıyla insanınki arasında ancak derece farkı bulunan hayvanda da durum böyledir. Şu halde, ancak kendi dışımızda bir var olma nedeni buluyorsak yaşayabildiğimiz düşüncesi yanlış.

Gerçekten de sadece bireyi ilgilendiren bir dizi işlev vardır. Bunlar fiziksel yaşamın gereksinimlerini karşılayan işlevlerdir. Sadece bu amaçla yaratıldıkları için, o amaca erişildiğinde, o işlevler olmaları gereken şey olmuşlardır. Şu halde onlarla ilgili her şeyde insan, onları aşan bir amaç edinmeksizin, usçul bir biçimde hareket edebilir. O işlevler yalnızca insana hizmet ettikleri için bir işe yarıyorlardır. Bundan ötürüdür ki insan başka şeye gereksinim duymadıkça kendine yeter ve yaşamaktan başka bir amaç gütmeksizin mutlu yaşayabilir. Ne var ki ergin yaşta bir uygarın durumu böyle olmuyor. Onda organik gereksinimlerle hiç ilgisi bulunmayan pek çok düşünce, duygu ve uygulama görüyoruz. Sanatın, ahlakın, dinin, siyasi inancın, hatta bilimin işlevi organların yıpranmasını onarmak da iyi işlemelerini yürütmek de değildir. Bütün bu fizik-üstü yaşam kozmik evrenin değil, toplumsal çevrenin isteği üzerine uyanmıştır. Başkasına duyduğumuz halden anlama ya da dayanışma duygularını bizde uyandıran toplumun etkisidir; toplum bizi kendine benzetmiş, davranışlarımızı yöneten o dinsel, siyasal ve ahlaksal

237 Burada sözünü ettiğimiz, ruhun ölmezliğine inanışın getirdiği soyut bir yaşam uzatma değildir. Çünkü 1. ailenin ya da ülke toplumuna bağlılığın niçin bizi intihardan koruduğunu bu açıklamaz; 2.hatta dinin koruyuculuğunu yapan da -yukarıda gördüğümüz gibi- bu inanış değildir.

inançları içimize yerleştiren olmuştur. Zekâmızı geliştirmeye çalışmamız, toplumsal rolümüzü oynayabilmemiz içindir. Kendi hazinesinden bize bilgi aktararak bu gelişmenin araçlarını sağlayan da yine toplumdur.

İnsan etkinliğinin bu yüksek biçimleri aynı nitelikte bir amaca yönelmiştir; nedeni de ortak bir kaynaktan doğmuş olmalarıdır. Toplumdan türedikleri için, toplumla ilgilidirler ya da daha doğrusu, onlar her birimizde bedenleşmiş ve bireyselleşmiş olan toplumun ta kendisidirler. Fakat o zaman da bizim gözümüzde bir varlık nedenine sahip olabilmeleri için, amaçladıkları nesnenin bize yabancı olmaması gerekir. Şu halde topluma ne denli bağlıysak insan etkinliğinin o yüksek biçimlerine de o denli bağlanabiliriz. Tersine, kendimizi toplumdan ne derecede kopmuş hissedersek, kaynağı ve yöneldiği nokta toplum olan bu yaşamdan da o derecede koparız. Yardım edecekleri ve bizim dışımızda bulunan ama kendisiyle dayanışma durumunda bulunacağımız bir varlık yoksa bizleri türlü özveriye zorlayan bu ahlak yasaları, bu hukuk kuralları, bizi sıkıya sokan bu dogmalar niye? Bilimin kendisi ne içindir? Yaşamda kalmamız olasılığını artırmaktan başka yararı yoksa bilim çekilen sıkıntıya değmez. İçgüdü bu işlevi daha iyi yerine getirir. Hayvanlar bunun kanıtı. İçgüdünün yerine daha ikircikli, yanılmaya daha açık bir düşünceyi koymanın ne gereği var? Bütün bu acıyı neden çekmeli? Birey için açıkça bir yük olan bu acı, herşeyin değeri sadece ona göre saptanırsa karşılıksız kalır ve anlaşılmaz bir şeye dönüşür. İnancına sıkı sıkıya bağlı bir mümin için, ailenin ya da ülke yönetiminin bağlarına sarılmış kişi için böyle bir sorun yoktur. Onlar, kendiliklerinden, düşünmeksizin, her ne iseler ve ne yapıyorlarsa bunları, birisi kilisesine ya da o kilisenin canlı simgesi olan Tanrı'sına, diğeri ailesine, bir başkası vatanına ya da partisine bağlamaktadır. Acılarını bile, ait oldukları grubun onurlandırılmasına bir hizmette bulunmanın yolu diye görürler; o acılarını gruba adarlar. Hristiyan'ın bedeni küçümsediğini daha iyi göstermek, Hazreti İsa'ya daha yakın

olmak için işi acıyı sevmeye, acıyı aramaya kadar götürmesi bundandır. Fakat inanan kişi ne denli kuşkuya düşerse, yani ait olduğu dinle dayanışması ne denli zayıflarsa ve kendini o dinden çekip ayırırsa, aile ve toplum bireye yabancılaşmaya başladığı kadar, birey de kendisi için o denli bir sır olur, o zaman da sinir bozucu ve yürek sıkıcı *"Neye yarar?"* sorusundan kaçamaz.

Başka bir anlatımla, insanın, çoğu zaman yinelendiği gibi, çift yönlü olmasının nedeni; fiziksel insana bir de toplumsal insanın eklenmesindendir. Bir toplumsal insanın olması demek de kaçınılmaz olarak, onun dışa vuracağı, hizmetinde bulunacağı bir toplumun var olması anlamına gelir. Tersine, toplum çözülsün, canlılığını, çevremizde ve üzerimizde dönmesini hissetmez olalım, içimizdeki olanca toplumsallık her türlü nesnel temelini yitiriverir. Artık aldatıcı imgelerden oluşan bir derleme, bir yanılsamadan başka bir şey değildir; onu çökertmeye de biraz düşünme etkinliği yeter. Yani edimlerimizi yönelteceğimiz, onlara amaç olacak hiçbir şey kalmaz. Yine de bu toplumsal insan uygar insanın tümüdür. Yaşamın değerini oluşturan odur. Bunun sonucu olarak yaşama nedenlerimizin eksikliğini duyarız. Çünkü tutunabileceğimiz tek yaşam artık gerçeklik içindeki hiçbir şeye yanıt vermemektedir. Hâlâ gerçeğe dayanan tek yaşamsa artık gereksinimlerimizi karşılamamaktadır. Çünkü daha yüksek bir yaşama alıştırılmış bulunuyoruz. Çocuğun ve hayvanın yetindiği yaşam artık bizi doyurmaz. O yüksek yaşam elimizden kaçınca, yolumuzu şaşırmış, umarsız kalırız. Çabalarımızın tutunacağı hiçbir şey kalmamıştır. Çabalarımız boşlukta yitip gidiyor gibi gelir bize. İşte bundan ötürüdür ki etkinliğimize o etkinliği aşan bir amaç gerekir demek yerinde olur. Bu, o amacın bizi olanaksız bir ölümsüzlük düşü içinde tutmak gerekli olmasından değildir. Etkinliğimizi aşan amaç, onun bizim ahlaksal yapımızın içinde bulunmasından, kısmen bile olsa kaçamamasından, kaçarsa o ölçüde varlık nedenini yitireceğinden ötürü gereklidir. Böyle bir sarsıntı durumunda, en ufak cesaret kırıcı nedenin umutsuz kararlara yol açacağı söylemeye bile

değmez. Yaşam, onun için sarfedilen yaşamak emeğine değmiyorsa, her şey ondan kurtulmamız için bahane oluşturabilir.

Fakat hepsi bu kadar değil. Bu kopma, ayrılma sadece çevreden yalıtılmış, tek başına kalmış bireylerde görülmez. Her ulusal yapının temel taşlarından biri şu ya da bu biçimde yaşamı değerlendirme yetisidir. Bir kişisel yapı olduğu gibi toplumları üzgünlüğe ya da şenliğe iten, onlara dünyayı pembe ya da karanlık gösteren bir de ortak yapı vardır. Hatta insana yaşamın değeri üzerine ortak yargı verebilecek olan sadece toplumdur; birey o konuda uzman değildir. Çünkü birey sadece kendinden, kendisinin dar ufkundan başkasını bilmez. Deneyimi genel bir değerlendirmeye temel oluşturamayacak denli sınırlıdır. Yaşamının amacı olmadığını pekâlâ anlayabilir ama başkalarına uygulanabilecek hiçbir şey söyleyemez. Hâlbuki toplum, kendisi hakkında, sağlık ve hastalık durumu hakkında beslediği duyguyu herhangi bir yanlış değerlendirmeye düşmeksizin genelleştirebilir. Çünkü bireyler toplumun yaşamına o denli sıkı sıkıya katılırlar ki toplum hasta olup da bireyler sağlam kalsın, olacak şey değildir. Toplumun çektiği acının bireylerin de acısı olmasından kaçmılamaz. Toplum bir bütün olduğu için, duyduğu acı onu oluşturan parçalara iletilecektir. Fakat o zaman da parçalandığı vakit genel yaşamın düzenli koşullarının aynı ölçüde sarsıldığının mutlaka farkına varacaktır. En iyi parçamızın asılıp kaldığı amaç toplum olduğu için, ondan koptuğumuzu hissettiğinde etkinliğimizin amaçsız kaldığının kesinlikle farkına varacaktır. Mademki biz onun yapıtıyız, kendi düşüşünü, çöküşünü duyunca; yapıtının da artık bir şeye yaramadığını fark edecektir. İşte hiçbir bireyden kaynaklanmayan fakat toplumun içinde bulunduğu çözülme, ayrışma durumunu dışa vuran çökkünlük ve düş kırıklığı akımları böyle meydana gelir. O akımların anlattıkları toplumsal bağların çözülmesidir, bir çeşit ortak bıkkınlık, yılgınlık, bireysel üzgünlüğe benzer toplumsal tatsızlık durumudur; süreğenleştiğinde bireyin olumsuz organik durumunu kendine göre anlatır. O zaman zor anlaşılır duyguları birer

formüle indirgeyerek, insanlara yaşama bir anlam yakıştırmanın kendini aldatmak olduğunu ispata kalkan o metafizik ve dinsel sistemler ortaya çıkar. O zaman yeni ahlak dizgeleri oluşur; bunlar olguyu hukuka dönüştürüp intiharı öğütler ya da hiç değilse, az yaşamayı öğütleyerek o yola giderler. Bu ahlak dizgeleri oluşurken sanki birtakım kimseler tarafından baştanbaşa yaratılmış gibi görünürler ve öğütledikleri yüreksizlikten ötürü o yaratıcılara kızılır. Aslında yaratıcılar bir nedenden çok, bir sonuçturlar. Yaptıkları, sadece, toplumsal bütünün işlevsel yoksulluğunu, düşkünlüğünü soyut bir dilde ve düzgün bir biçimde simgeleştirmektir.[238] Bu akımlar topluluğa özgü olduğu için bu kaynaklarından ötürü kendini bireye dayatan bir yetkeye sahiptirler. Yetke hem kendini bireye dayatır hem de bireyi toplumun çözülmesinin onda başlattığı tinsel umarsızlık durumunda daha güçlü bir biçimde ileriye iter. Her insan ne denli bireyselleşmiş olursa olsun, yine de ortak bir şey kalır. Bu, o abartılmış bireyselleşmenin tetiklediği çökkünlük ile *karakaygı* da denen melankolidir. Ortaklaşa yapacak bir şeyi kalamayan birey, paylaşımda ve alışverişte bulunmak için üzüntüyü kullanır.

Şu halde bu tür intihar bizim ona verdiğimiz adı pekâlâ hak ediyor. Bencillik bunun sadece yardımcı bir öğesi değildir; onu meydana getiren, doğuran nedendir. Bu durumda insanı yaşamına bağlayan bağın gevşemesi, onu topluma bağlayan bağın kendisinin gevşemesindendir. Özel yaşamda yer alıp da, aracısız yoldan intiharı esinlediği anlaşılan ve intiharın belirleyici koşullarından olduğu sanılan ufak tefek olaylara gelince, bunlar gerçekte ikincil nedenlerdir. Birey koşulların en ufak şokuna boyun eğiyorsa, bunun nedeni toplumun içinde bulunduğu durumun onu intihara çok uygun ve hazır bir av yapmasındandır.

Birçok olgu açıklamayı doğrular. Biliyoruz ki intihar çocukta sıradışı bir şeydir ve yaşamın son sınırlarına gelmiş yaşlılarda da azalır.

238 İşte bundan ötürü bu üzüntü kuramcılarını kişisel izlenimlerini genelleştiriyorlar diye suçlamak haksızlıktır. Onlardan duyulan genel bir durumun yankısıdır.

Çünkü her ikisinde de fiziksel insan bütün insan olmaya yönelmiştir. Toplum henüz birincide yoktur. Onu kendine benzer biçimde oluşturacak zamanı olmamıştır. İkinciden de çekilmeye başlamıştır ya da -ikisi de aynı kapıya çıkar- yaşlı adam toplumdan çekilmektedir. Bunun sonucu olarak kendilerine daha iyi yeterler. Kendini kendinden başka bir şeyle tamamlamaya daha az gereksinim duyduklarından yaşamak için gerekli olan şeyin eksikliğini de daha az duyacaklardır. Hayvanın bağışıklığının nedenleri de bundan başka bir şey değildir. Keza, bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, aşağı toplumların kendilerine özgü bir intihar biçimi uygulamalarının nedeni, az önce sözünü ettiğimiz intihar çeşidinin hemen hiç tanımamalarıdır. Tanımazlar çünkü toplumsal yaşam onlarda çok yalındır, bireylerin toplumsal eğilimleri aynı niteliktedir ve bunun sonucu olarak onları doyurmak için pek az şey gereklidir. Bağlanabilecekleri bir amacı dışarıda kolaylıkla bulabilirler. İlkel kişi, gittiği yere tanrılarını da ailesini de yanında götürebiliyorsa, toplumsal doğasının istediği her şeye sahip demektir.

Son olarak da şunu söyleyelim ki; kadının dışarıdan yalıtılmış bir yaşam sürmeyi erkekten iyi başarmasının nedeni budur. Dul kadının içinde bulunduğu duruma dul erkekten daha iyi dayandığına ve evlenmeyi onunkinden az bir hevesle istediğine bakıp, aileden kolaylıkla vazgeçebilmenin bir üstünlük işareti olduğunu düşünülür. Kadının duygusal yetenekleri çok yeğin olduğu için bunların ev çevresi dışında kolaylıkla kullanım yeri buldukları söylenir. Hâlbuki yaşamı çekmekte bize yardım etmesi için kadının bağlılığı vazgeçemeyeceğimiz bir şeydir. Gerçekte kadının böyle bir ayrıcalığı varsa, bunun nedeni duyarlığının çok gelişmiş değil, daha geri kalmış olmasındandır. Ortak yaşamın dışında erkekten çok yaşadığı için, toplum kadını daha az etkiler. Toplum onun için daha az gereklidir çünkü o toplumsallığı daha az özümsemiştir. O yöne dönük gereksinimi azdır. Olanı da pek fazla zahmete girmeden karşılar. Birkaç dindarlık uygulamasıyla, bakıp besleyeceği birkaç kedi köpekle evde

kalmış kız yaşamını doldurur. Dinsel geleneklere öylesine bağlı kalması, buna bağlı olarak da o geleneklerde intihara karşı bir sığınak bulmasının nedeni, bu çok sade toplumsal biçimlerin onun tüm gereksinimlerini karşılamasındandır. Hâlbuki erkek, tersine, o dinsel geleneklerde kendini sıkışıp kalmış hisseder. Düşüncesi ve etkinliği geliştikçe o eski çerçevelerin dışına taşarlar. Fakat o zaman da ona başka çerçeveler gerekir. Erkek daha karmaşık bir toplumsal varlık olduğundan, ancak dışarıda daha fazla dayanak noktası bulursa dengede kalabilir. Tinsel dayanağı kadınınkinden daha fazla koşula bağlı olduğundan, erkeğin dengesi daha kolay bozulur.

BÖLÜM IV

ÖZGECİ İNTİHAR[239]

Yaşamın düzeni içinde, hiçbir şey sınırsız iyi değildir. Biyolojik bir nitelik, yöneldiği amaçları ancak bazı sınırları aşmama koşuluyla karşılayabilir. Toplumsal olaylar için de durum aynıdır. Gördüğümüz gibi, aşırı bir bireyselleşme intihara götürüyorsa, yetersiz bir bireyselleşme de aynı sonucu verir. İnsan toplumdan kopmuşsa kendini kolayca öldürebildiği gibi, toplumun içine iyice yerleşmişse de aynı edimi gerçekleştirebilir.

I

İlerlememiş toplumların intihar nedir bilmediklerini yazıp söyleyenler olmuştur.[240] Bu şekilde dile getirilirse, bu sav doğru değildir. Gerçi yukarıda genel çizgilerini verdiğimiz bencil intiharın oralarda

239 Kaynakça. – Steinmetz, *Suicide among primitive Peoples* (İlkel toplumlarda intihar) şu yayında: American Anthropologist, Ocak 1894. - Waitz, *Anthropologie der Naturvoelker* (insanbilimi Açısından ilkeller), birçok yerde. - *Suicides dans les armées* (Orduda intiharlar), şu yayında: Journal de la société de statistique, 874, s. 250. - Millar, *Statistic of military suicide* (Orduda intihar istatistikleri), şu yayında Journal of the statistical society, Londres, Haziran 1874. – Mesnier, *Du suicide dans l'armée* (Orduda intihar) Paris, 1881. - Bournet, *Criminalité en France et en Italie* (Fransa'da ve İtalya'da suçluluk rakamları) s. 83 vd. - Roth, *Die Selbstmorde in der K. u. K. Armee, in den lahren* (1873-80 yıllarında Avusturya Macaristan ordusunda intiharlar), şurada: Statistische Monatschrift, 1892. Rosenfeld, *Die Selbstmorde in der Preussischen Armee*, (Prusya ordusunda intihar), şu yayında: Militarwochenblatt, 1894,3ncü cilt. – Aynı Yazar, *Der Selbstmord in der K. u. K. oestterreischischen Heere, in Deutsche Worte* (Avusturya Macaristan'ın doğu ordularında intihar, Almanca olarak 1893. - Antony, *Suicide dans l'armée allemande* (Alman ordusunda intihar) Şu yayında: Arch. de méd. et de phar. militaire, Paris, 1895.

240 Oettingen, *Moralsstatistik*, s. 762.

pek sık görülmediği anlaşılıyor, ama başka bir çeşit var ki buna sıklıkla rastlanabiliyor.

Bartholin *De causis contemptae mortis a Danis* başlıklı kitabında[241] Danimarkalı savaşçıların yaşlanma ya da hastalık nedeniyle yatağında ölmeyi utanç verici bir şey olarak gördüklerini ve o duruma düşmemek için intihar ettiklerini yazar. Gotlar da doğal ölümle ölenlerin, zehirli hayvanlarla dolu inlerde sonsuza dek çürümeye mahkûm olduklarına inanıyorlardı.[242] Vizigotların topraklarının sınırında *Atalar Kayası* denen yüksek bir kaya vardı ve yaşamdan bıkan yaşlılar gidip bu kayanın tepesinden kendilerini boşluğa bırakırlardı. Aynı âdete Traklarda, Heruli toplumunda da rastlanıyor. Silvius Italicus, İspanya Keltleri'nden söz ederken; "Kanını cömertce harcayan bir toplumdur. Ölümü çabuklaştırmakta acele eder. Bir Kelt parlak ve güçlü yaşını aşar aşmaz, zamanı yavaş bulmaya başlar. Yaşlanmayı beklemek istemez, bunu küçümser. Yazgısının sonu kendi elindedir.[243]"diye yazar. Yine aynı topluluk kendi eliyle ölümü seçenlere cennet gibi bir yer, yaşlılıktan ve çökmeden ötürü ölenlere de toprak altında korkunç bir yer vaat ederdi. Aynı uygulama uzun süre Hindistan'da da sürdürülmüştür. İntiharı böylesine hoş görüş *Veda* metinlerinde olmayabilir, ama çok eskiye dayandığı da bir gerçektir. Brahman Kalanus'un intiharı konusunda Plutharkos, "Ülkenin bilgelerinin âdeti üzerine, kendini feda etti" diye yazar.[244] Quintus Curcius'da[245] ise şunları okuruz: "Onların arasında yabanıl ve kaba bir insan çeşidi vardır ki, bunlara bilge derler. Onların gözünde ölüm gününü öngörüp, ona karşı gitmek bir onurdur. Yaşlarının ilerlemesi ya da hastalık bunaltıcı olmaya başladığında kendilerini diri diri yaktırırlar. Ölümü beklerlerse bu onlar için onursuzluktur. Bu nedenle de yaşlılıktan ölmüş kişiye hiçbir

241 Thomas Bartolin (1616-1680) Danimarkalı bilim adamı ve tabip. (Ç.N.)

242 Brierre de Boismont'dan alıntılanmıştır, s.23.

243 *Punica*, I, 225 vd

244 *Vie d'Alexandre (İskender'in yaşamı)*, CXIII.

245 I.yyda yaşadığı sanılan Romalı tarihçi.

saygı göstermezler. Adamı alevlere attıklarında hâlâ soluk alıp vermiyorsa, ateş kirlenir."[246] Fidji'de,[247] Yeni Hebrid Adaları'nda, Manga'da vb. buna benzer âdetlere rastlanmıştır.[248] Ceos'ta,[249] belirli bir yaşı geçen kişiler törensel bir şölende toplanır ve başlarında çiçeklerden bir taçla, şen bir biçimde hep birlikte baldıran otu içerlerdi.[250] Aynı uygulamaya Trgoloditlerde[251] ve Çin'de yaşayan, ahlak değerleriyle ünlü Serlerde[252] de rastlanır.

Yine bu halklarda, yaşlılardan başka, dul kadınların da, kocalarının ölümü halinde, kendilerini öldürmeleri gerektiği biliniyor. Bu barbar uygulama Hindu âdetlerine öylesine işlenmiştir ki bugün de İngilizlerin çabalarına karşın sürüp gitmektedir. 1817 yılında, sadece Bengal eyaletinde 706 tane dul kadın intihar etmiştir. 1821 yılında bu rakam tüm Hindistan için 2.366 idi. Bir prens ya da bir kabile başkanının ölümünde hizmetkârlarının yaşamda kalma hakkını yitirdiği yerler de vardır. Gallia'da[253] da durum böyleydi. Henri Martin'in[254] yazdığına göre, başkan cenazeleri tam bir kanlı felaket sahnesi olurdu. Ölenin giysileri, silahları, atları, en sevdiği köleleri törensel bir biçimde yakılırdı. Bunlara, son savaşta ölmemiş bulunanlar da eklenirdi.[255] Maiyeti, başkan öldükten sonra yaşamını sürdüremezdi. Ashantilerde[256] de kralın ölümünde subaylarının da ölmesi zorunluydu.[257] Gözlemciler aynı uygulamaya Havai'de de rastladıklarını yazarlar.[258]

246 VIII, 9.
247 Bkz. Wyatt Gill, *Myths and songs of the South Pacific*, s.163.
248 Frazer, *Golden Bough* (Altın dal), cilt I, s.216 vd.
249 Ege'de Kiklad Adaları'ndan biri. (Ç.N.)
250 Strabon, § 486 – Aelianus, V. H. 337.
251 Sicilyalı Diodoros, III, 33, ##5 ve 6.
252 Pomponius Mela, III, 7.
253 Roma'nın Gallia eyaleti. Bugünün Fransa'sını da içerirdi. (Ç.N.)
254 Tarihçi (1810-1883). (Ç.N.)
255 *Histoire de France*, 1, 81; Krş. J. Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 19.
256 Afrika'da bugün Gana olan topraklarda yaşamış bir topluluk (Ç.N.).
257 Bkz. Spencer, *Sociologie*, cilt III, s.146.
258 Bkz. Jarves, *History of the Sadwich Islands* (Sandviç Adaları tarihi), 1843, s. 108.

Şu halde intihara ilkel topluluklarda da sık rastlandığı kesin. Fakat olay orada çok özel nitelikler gösteriyor. Sözünü ettiğimiz olayların hepsi aşağıdaki üç gruptan birine girer:

1° Yaşlılığın eşiğine gelmiş ya da hastalığın pençesine düşmüş erkeğin intiharı.

2° Kocasının ölümünde kadının intiharı.

3° Başkanlarının ölümünde maiyeti ya da hizmetindeki kişilerin intiharı.

İşte bütün bu durumlarda insanın kendini öldürmesi, kendinde o hakkı görmesine değil, bunun onun görevi olmasına dayanır. Bu görevi yerine getirmezse, onursuzlukla ve çoğu zaman dinsel cezalarla cezalandırılacaktır. Kuşkusuz, kendini öldüren yaşlılardan söz edildiğinde, ilk elde onların yorgunluktan ya da yaşın getirdiği olağan acılardan ileri geldiğini düşünürüz. Fakat gerçekten bu intiharların başka bir kaynağı yoksa, kişi kendini sadece çekilmez bir yaşamdan kurtulmak için öldürüyorsa, intihar etmek zorunda kalmazdı. İnsan hiçbir zaman ona verilen bir haktan yararlanmak zorunda değildir. Hâlbuki gördük ki, yaşamakta direnirse çevreden gördüğü saygıyı yitiriyor. Toplumuna göre, bir yerde adamın cenaze töreni yapılmıyor, başka bir yerde onu mezarın ötesi korkunç bir yaşam bekliyor. Demek ki toplum, ona kendisini yok etmeyi dayatıyor. Elbette bencil intiharda da toplum işin içine giriyor, ama bu iki çeşit intiharda aynı etki değil. Birinde, insanla onu yaşamdan koparacak bir dille konuşmakla yetiniyor. Ötekinde, yaşamdan çıkıp gitmesini açık açık buyuruyor. Birinde dokunduruyor ya da en fazla öğütlemeye kadar götürüyor işi. İkincideyse zorunlu kılıyor ve bu zorunluluğun uygulanabilirliğini sağlayacak koşulları toplumun kendisi oluşturuyor.

Toplum bu özveriyi toplumsal amaçlarla dayatıyor. Maiyetin başkanından, hizmetkârın efendisinden sonra yaşamaması gereği, toplumun hizmetkâr ile efendi, subay ile kral arasında her türlü ayrılık düşüncesini dışlayacak derecede sıkı bağımlılık öngören bir yapıda

olmasındandır. Birinin yazgısı, neyse öbürünün yazgısının da öyle olması gerekiyor. Maiyet efendilerini gittiği her yerde, mezarın ötesinde bile izleyecektir. Başka türlüsü düşünülebilseydi, toplumsal bağımlılık hiç de olması gerektiği gibi olmazdı.[259] Kadının kocasına karşı durumu da böyledir. Yaşlılara gelince, ölümü beklemek zorunda olmamaları, hiç değilse pek çok durumda, dinsel nedenlerden ileri gelir. Çünkü aileyi koruyan ruhun aile başkanında olduğu varsayılır. Öte yandan, bir başkasının vücudua yerleşmiş bir tanrının onun yaşamına katıldığı, aynı sağlık ve hastalık aşamalarından geçtiği ve aynı zamanda yaşlandığı kabul edilir. Yani birinin güçlerinin zamanla azalıp, ötekinin güçlerinin olduğu gibi kalması diye bir şey olamaz; ayrıca artık güçsüz bir tanrının koruması altında bulunduğu için grubun yaşamının tehdit altında olması da kaçınılmazdır. İşte bu nedenden ötürü, babanın elinde tuttuğu değerler birikimini kendinden sonra gelenlere aktarmak için yaşamın son sınırını beklememesi gerekmektedir.[260] Bu, toplumun çıkarı gereğidir.

Bu betimleme, intiharların neye bağlı olduklarını belirlemeye yeter. Toplumun, üyelerinden bazılarını kendini öldürmeye böyle zorlayabilmesi için, bireysel kişiliğin pek az önem taşıması gerekir. Çünkü bireysel kişilik oluşmaya başlar başlamaz, ona tanınan hakların birincisi yaşama hakkıdır. O hak, olsa olsa, ancak savaş gibi sıradışı durumlarda askıya alınır. Fakat bu zayıf bireyselleşme durumunun kendisinin tek bir nedeni olabilir. Bireyin ortak yaşamda öylesine ufak bir yer tutması için grubun içinde tümüyle emilmiş, yani grubun güçlü biçimde bütünleşmiş olması gerekir. Parçaların kendilerine ait bu denli az varlığı olabilmesi için, bütünün çatlaksız

259 Belki bu uygulamaların kökeninde ölenin ruhunun kendisine pek yakın şeyleri, varlıkları almak üzere dünyaya döneceği tedirginliği yatıyor olabilir. Fakat bu tedirginlik bile hizmetlilerin, korunukların efendiye sıkı sıkıya bağlı olduklarını, onlardan ayrılamayacaklarını ve üstelik ruhun yeryüzünde kalmakta direnmesinin doğuracağı olumsuz durumlardan kaçınmak için onların, topluluğun çıkarı uğruna, kendilerini feda etmeleri gerektiğini gösterir.

260 Bkz. Frazer, a.g.y.içinde her yerde.

ve sürekli bir yığın oluşturması gerekir. Çünkü daha önce gördük ki; bu kitlesel tutarlık, yukarıda anlatılan uygulamaların gözlemlendiği toplumların tutarlığıdır.[261]

Bu toplumlar pek az sayıda üye içerdiklerinden herkes aynı yaşamı sürer. Her şey, düşünceler, duygular, uğraşlar orada herkes için ortaktır. Aynı zamanda, yine topluluk küçük olduğu için, herkesin yanı başındadır, kimseyi gözünden kaçırması olasılığı yoktur. Bunun sonucu olarak da, her an ortak bir gözetim altında tutulma durumu vardır. Bu gözetim altı her şeyi kapsar ve aykırılıkları daha kolay önler. Yani bireyin içine sığınacağı, içinde doğasını geliştireceği, sadece kendinin olan bir görünüm yaratacağı özel bir çevre kurma olanağı yoktur. Arkadaşlarından ayrılırsa, bütünün eşit parçalarından, kişisel değer taşımayan parçalarından biri olacaktır. Kişiliğinin öylesine ufak bir değeri vardır ki, başkalarından ona gelecek saldırılar ancak görece hoşgörülü bir ceza görebilir. Bu nedenle de ortak isteklere karşı daha az bireyin korunması ve toplumun, en ufak bir nedenle, bireyden zaten kendisinin yani toplumun pek ucuz değer biçtiği bir yaşama son vermesini istemesi doğaldır.

Şu halde şimdi karşımızda bulunan intihar çeşidi, bir öncekinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Önceki aşırı bireyselleşmekten ileri gelirken, bu intihar fazlasıyla ilkel bir bireyselleşmenin sonucudur. Biri, bazı noktalarda ya da tümünde parçalarına ayrılmış olan toplumun bireyi elinden kaçırması sonucu meydana gelir. Diğerinin nedeniyse, bireyi sıkı sıkıya kendisine bağlı tutmasındandır. Mademki "ben"in kendi kişisel yaşamını sürdüğü ve sadece kendisine boyun eğdiği durumu *bencillik* diye adlandırdık, bunun tersi durumu da *özgecilik* sözcüğü ile tanımlamak doğru olacaktır. Bu durumda "ben" kendisine ait değildir, kendisinden başka şeyle karışır, davranışının yöneldiği nokta kendi dışında, kendisinin mensup olduğu gruplardan birinin içindedir. Bunun için, yeğin bir özgecilikten ileri gelen intihara *özgeci intihar* adını veriyoruz. Fakat

261 Bkz. *De la division du travail social*, her yerde.

ayrıca bir görev gibi yerine getirilen bu niteliği gösterdiği için, benimsenen terimin bu özelliği anlatması gerekir. Bundan ötürü de böyle meydana gelen intihara *zorunlu özgeci intihar* adını vereceğiz.

Bu intiharı tanımlamak için bu iki sıfatın yan yana gelmesi gerekiyor. Çünkü her özgeci intihar ille de zorunlu değildir. Toplumca bu denli açık açık dayatılmış olmayan, bir seçme payı taşıyanlar da vardır. Başka bir anlatımla söylersek, özgeci intiharın çeşitli değişkeleri vardır. Az önce birini belirledik. Şimdi ötekileri ele alalım.

Az önce sözünü ettiğimiz toplumlarda ya da benzer başka toplumlarda, doğrudan ve görünen etmeni çok önemsiz olan intiharlara sık rastlanır. Titus Livius, Julius Caesar ve Valerius Maximus, Gallia ve Germania barbarlarının ne denli bir dinginlikle kendilerini öldürdüklerini hem hayran hem şaşkın bir dille yazarlar.[262] Şarap ya da parasına anlaşıp kendini öldürten Keltler de vardı.[263] Kimi de yangının alevleri, kabaran denizin dalgaları karşısında gerilemeden dururdu.[264] Polinezya'da hafif bir hakaretin genellikle bir insanı intihara götürdüğü yazılır.[265] Kuzey Amerika Kızılderililerinde de durum aynıdır. Bir karı koca kavgası veya bir kıskançlık olayı eşlerden birisinin intiharına yol açabilir.[266] En ufak bir düş kırıklığı Dacotahlarda, Creeklerde kişiye umutsuz kararlar verdirebilir.[267] Japonların en önemsiz bir nedenden ötürü nasıl da kolayca karınlarını deştiklerini hep biliriz. Hatta hasımların birbirlerini vurarak değil, kendi elleriyle karınlarını yarmak üzere karşı karşıya geldikleri bir çeşit

262 J. Caesar, *Gallia Savaşı*, VI,14. – Valerius Maximus, VI, 11 ve 12. – Plinius, *Doğa Tarihi*, IV, 12.

263 Posidonius, XXIII, ek Athen. Deipno, IV, 154.

264 Aelianus, XII, 23.

265 Waitz, *Anthropologie der Naturvoelker* (İlkel toplumların insanbilimi), cilt VI, s.115.

266 A.g.y., cilt III 1° yarı, s. 102.

267 Mary Eastman, Dacotah, *ss.88, 169.* – Lombroso, *L'uomo delinquente* (Suç işlemiş insan) , 1884, s.51.

acayip düello olduğu bile söylenmektedir.[268] Çin'de, Çin Hindi'nde, Tibet'te, Siyam Krallığı'nda da benzer olaylar bildirilmiştir.

Bütün bu örneklerde insan açıkça zorunlu olmaksızın kendini öldürmektedir. Bununla birlikte, bu intiharlar, zorunlu intihardan başka bir nitelikte değildir. Kamuoyu açıkça dayatmıyorsa da, olumlu bakmaktan geri kalmaz. O zaman yaşama önem vermemek bir erdem olduğundan, hem de birinci sınıf erdem olduğundan, çevreleyen koşullardan bir istek gelir gelmez ya da hatta basit bir meydana okuma üzerine yaşamdan vazgeçen kişi övülür. Böylece intihara toplumsal bir ödül bağlanmış ve bu şekilde bireyi edim için yüreklendirilmiş oluyor. Bu ödülü istemeyen ise, daha düşük derecede de olsa basbayağı ceza almış gibi oluyor. Bir durumda hırpalanmaktan kaçınmak için yapılan şey, öteki durumda saygınlık kazanmak için yapılıyor. İnsan çocukluğundan başlayarak yaşama önem vermemeye ve yaşama aşırı bağlı olanları hor görmeye alışmışsa, en ufak bahanede onu başından atması da kaçınılmazdır. Pek ucuza mal olan bu özveriye zahmetsizce karar verilebilir. Şu halde bu uygulamalar da tıpkı zorunlu intihar gibi, aşağı toplumların ahlakında en asal olan şeye bağlanır. Bu toplumlar, ancak bireyin kendi çıkarı bulunmaması durumunda varolabildikleri için, bireyin yaşamdan vazgeçmeye, sorgulamadan tam bir feragatte bulunmaya alışık yetiştirilmesi gerekir. Kısmen kendiliğinden olan bu intiharlar bundan ileri gelir. Toplumun daha açık biçimde kınadığı intiharlar gibi, bunlar da o kişi dışı durumdan ya da daha önce söylediğimiz üzere, ilkelin ahlaksal özelliği gibi görülebilecek olan özgecilik durumundan doğar. Bundan ötürü bunlara da özgeci intiharlar adını vereceğiz. Bunlardaki özelliği daha iyi belirtmek için zorunlu olmadıklarını, ihtiyari olduklarını eklememiz gerekiyorsa da bununla şu anlaşılmalıdır: Bu çeşit intiharlar kesinkes zorunlu olanlara oranla toplum tarafından daha üstü kapalı biçimde istenen davranışlardır. İki intihar

268 *Lisle*, a.g.y., s. 333.

biçimi birbiriyle o kadar yakından ilişkilidir ki, birinin nerede başlayıp diğerinin nerede bittiğini saptamak olanaksızdır.

Son olarak başka durumlar da vardır ki; özgecilik kişiyi daha dolaysız ve daha fazla şiddetle intihara sürükler. Yukarıdaki örneklerde özgecilik kişiyi ancak dış koşulların yardımıyla intihara itiyordu. Ölümün toplum tarafından bir görev ya da onur sorunu olarak dayatılması yahut hiç değilse, olumsuz bir olayın yaşamı kişinin gözünden iyice düşürmesi gerekiyordu. Fakat bireyin sırf özveri zevkini tatmak için kendini öldürdüğü de olur; çünkü herhangi bir neden olmaksızın, başlı başına vazgeçme edimini övünülecek bir değer olarak kabul etmektedir.

Bu tür intiharların en çok görüldüğü ülke Hindistan'dır. Zaten Hintliler Brahmanizmin etkisi altındayken bile kolaylıkla intihar ederlerdi. Gerçi Manu kuralları intiharı bazı kayıtlar -örneğin erkeğin filan yaşa gelmiş olması, ardında en az bir erkek çocuk bırakması- altında öğütler, ama bu koşulları yerine getirmişse, yaşama bağlılığı kalmadığı düşünülür. "Büyük azizlerin kullandığı yöntemlerden biriyle vücudundan sıyrılan Brahman, üzüntü ve korku duymaksızın ve onurlandırılarak Brahma katına kabul edilir.[269]" Budizm çoğu zaman bu ilkeyi en uç çizgilerine kadar itmekle ve intiharı bir dinsel uygulama kertesine yükseltmekle suçlanmışsa da, gerçekte bu din intiharı yasaklamıştır. Kuşkusuz, insan isteğinin doruk noktasının Nirvana içinde yok olmak olduğunu söyler, ama varlığın böyle askıya alınması daha bu yaşamda elde edilebilir ve edilmelidir; bunu gerçekleştirmek için şiddetli edimlere kalkılması gerekmez. Yine de insanın yaşamdan kaçması düşüncesi bu öğretinin ruhuna öylesine girmiştir ve Hindu ruhunun isteklerine öylesine uygun düşer ki, Budizmden türemiş ya da onunla aynı zamanda doğmuş belli başlı mezheplerde o düşünceye çeşitli biçimler altında rastlarız. Örneğin, Jainizmde durum böyledir. Her ne kadar Jainist dininin temel kitaplarından biri intiharı -onu yaşamı büyüttüğü için

269 *Manu Yasaları*, VI, 32. (Çev. Loiseleur)

kınayarak- yasaklıyorsa da pek çok tapınaktaki yazıtlardan, hele Güney Jainistlerinde, dinsel intiharın sık rastlanır bir şey olduğunu anlıyoruz.[270] Bu dine inanan kişi kendini açlıktan ölmeye bırakırdı.[271] Hindulukta ölümü Ganj'ın ya da başka bir kutsal ırmağın sularında aramak yaygın bir âdetti. Yazıtlar, bu yolla yaşamlarına son vermek üzere olan kral ve din adamlarını bahsetmektedir.[272] Öğrendiğimize göre, yüzyılın başında bu uygulama tümüyle ortadan kalkmamıştı.[273] Bhil'ler[274] tanrı Şiva'ya bağlılıklarını göstermek için yüksek bir kayanın tepesine çıkıp kendilerini boşluğa bırakırlarmış.[275] 1822'de bir subayın böyle bir kendini feda etme sahnesine tanık olduğunu okuyoruz. Birtakım bağnazların tanrı Jagannatha'nın yontusunu taşıyan arabanın tekerleri altına kendilerini topluca atıp ezmeleriyse artık herkesin bildiği bir şeydir.[276] Charlevoix da bunlardan önce, Japonya'da bu çeşit dinsel uygulamalara rastlamıştı : "Deniz kıyısı boyunca sıralanan sandallara dolan bağnazlar kadar sıradan bir görünüm olamaz" der, "ya taş yüklenerek ya sandalın dibini delerek yavaş yavaş suyun dibini boyluyorlar. Bu arada da taptıkları tanrısal varlıkları öven ilahiler söylüyorlar. Epeyce kalabalık bir seyirci kitlesi de onları izlerken, bu adamları göğe karşı övüyorlar ve büsbütün gözden kaybolmadan onlardan kendilerini kutsamalarını rica ediyorlar. Amida mezhebinden olanlar da ancak oturacak bir yer bulunan, incecik bir aralıktan soluk alabildikleri mağaralara kapanıp, girişi ördürüyorlar ve orada seslerini çıkarmadan açlıktan

270 Barht, *The religions of India* (Hindistan'ın dinleri), Londra, 1891, s. 146.

271 Bühler, *Über die Indische Secte der Jaïna* (Hindistan'daki *Jaïna* mezhebi hak.), Viyana, 1887, ss.10, 19 ve 37.

272 Barth, a.g.y., s. 279.

273 Heber, *Narrative of a Journey through the Upper Provinces of India* (Hindistan'ın yukarı eyaletlerinde bir yolculuğun öyküsü), 1824-25, bölüm XII.

274 Orta Hindistan'da yaşayan ve Hint-Ari bir dil konuşan bir topluluk. (Ç.N.)

275 Forsyth, *The Highlands of Central India* (Orta Hindistan yaylaları), Londra, 1871, s. 172-175.

276 Bkz. Burnell *Glossary*, 1886 içinde Jagannatha sözcüğü. Bu uygulama hemen hemen ortadan kalkmıştır. Yine de zamanımızda tek tük örneklerine rastlanmıştır. Bkz. Stirling, *Asiat. Resch.*(Asya araştırmaları), cilt XV, s.324.

ölmeyi bekliyorlar. Kükürt madenlerinin tepelerindeki kayalara çıkan ve tanrılara seslenerek yaşamının kabul edilmesini, madenden zaman zaman yükselen alevlerden birinin gönderilmesini onlardan yalvararak rica edenler de var. Bir alev yükseldi mi, ona tanrıların bir onayı gibi bakıyorlar ve baş aşağı kendilerini uçuruma bırakıyorlar. Bu sözde din şehitleri pek yüceltiliyor."[277]

Özgeci niteliği daha belirgin başka bir intihar yoktur. Bütün bu örneklerde bireyin kişisel varlığından soyunmaya ve kendi gerçek özü kabul ettiği "öteki şey"in içinde yok olmaya büyük bir istek duyduğunu görüyoruz. O şeye ne ad verdiğinin bir önemi yok; kendisinin sadece onda var olduğuna inanıyor; onca güçle gerçekleştirmek istediği, onunla bir bütün oluşturması. Böyle istemesinin nedeni de kendine özgü bir varlığı bulunmadığını düşünmesidir. Kişi-dışılık burada doruk noktasına varıyor. Özgecilik en ileri düzeyindedir. Buna şöyle karşı çıkanlar olabilir: Peki, bu intiharlar sadece insanın yaşamı kasvetli bulmasından ileri gelmiyor mu? Elbette, insan böylesine doğallıkla kendini öldürüyorsa, yaşama pek önem vermiyor, yani yaşamı az çok karanlık görüyor demektir. Fakat bu bakımdan intiharların hepsi birbirine benzer. Yine de aralarında bir ayrım yapmazsak büyük yanlışa düşmüş oluruz. Çünkü müntehirin yaşamı kasvetli bulmasının nedenleri her durumda aynı değildir ve bundan ötürü olayın görünümü de değişir. Bencil üzgündür, çünkü dünyada bireyden başka gerçek olan hiçbir şey görmemektedir. Özgeci ise üzgündür, çünkü onun gözünde birey, tam tersine, her türlü gerçeklikten yoksun bırakılmıştır. İkisi de yaşamdan kopuktur. Birincisi, sarılabileceği herhangi bir amaç görmediği, kendini yararsız ve bir varlık nedeninden yoksun gördüğü için, ikincisi de bir amacı olduğu, fakat bu amaç yaşamın dışında bulunduğundan dolayı, yaşam ona ulaşmada kendisine bir engel gibi geldiği için intihar etmektedir. İşte nedenler arasındaki ayrım, sonuçlarda da karşımıza çıkıyor, yani birinin üzgünlüğünün, mutsuzluğunun ötekininkinden apayrı

277 *Histoire du Japon* (Japonya'nın tarihi), cilt II.

olduğunu görüyoruz. Birincinin mutsuzluğu, onulmaz bir bıkkınlık duygusu ve iç karartıcı bir karamsarlık ile oluşuyor; işe yaramayan ve kendi üzerine yıkılan etkinliğin tümüyle çökmesini anlatıyor. İkincininki, tersine, umuttan, bu yaşamın ötesinde güzel şeyler olacağını ummaktan meydana geliyor; hatta doyuma varmak için sabırsızlanan, büyük bir gücün edimleriyle kendini gösteren bir inancın coşkusunu, atılımlarını da içeriyor.

Zaten bir toplumun yaşamı az ya da çok karamsar algılaması tek başına, oradaki intihar eğiliminin yeğinliğini açıklamaya yetmez. Bir Hristiyan'ın bu dünyada geçirdiği zamana bakışı, bir Jainist'inkinden daha iyimser değildir. O da yaşamını acılı deneyimlerle geçen bir dönem olarak kabul eder. O da gerçek vatanının bu dünya olmadığı kanısındadır. Durum böyleyken, biliriz ki Hristiyanlık intiharın ne denli kötü bir şey olduğunu kabul eder ve öylece duyurur. Çünkü Hristiyan toplumları bireye, daha eski toplumlardakinden çok daha büyük bir yer tanırlar. Ona birtakım kişisel görevler yüklemişler ve bu görevlerden kaçmasını yasaklamışlardır. Bireyin bu yaşamdan sonraki hazları tadıp tadamayacağı, ancak, üzerine düşen görevi yerine getirme biçimine göre belli olur ve o hazlar da, onların yolunu açmaya yarayan işler -ya da sevaplar- gibi kişiseldir. Demek ki Hristiyan ruhunun taşıdığı ılımlı bireycilik, insan ve yazgısı hakkındaki kuramlarına karşın, intiharı desteklemesini önlemiştir.

Bu tinsel uygulamalara akla uygun bir çerçeve görevi yüklenen fizikötesi ve dinsel dizgeler, onların kaynak ve anlamının ne olduğunu da ispatlamamaktadır. Gerçekten de çok uzun zamandan beri, bu tinsel uygulamaların genellikle Panteist[278] inanışlarla birlikte var oldukları saptanmıştı. Kuşkusuz, Budizm gibi Jainizm de tanrıtanımazdır, ama Panteizmde de ille tanrı olması gerekmez. Panteizmin başlıca niteliği, bireyde gerçek olan şeyin onun doğasına yabancı olduğu, bireye can veren ruhun onun kendi ruhu olmadığı, bu nedenle

278 Panteist : Kamutanrıcı. Allah'ın dünyanın birliği olduğu, her şeyin Allah'ta bulunduğu görüşü. (Ç.N.)

de bireyin kişisel varlığı bulunmadığı düşüncesidir. İşte Hindu öğretilerinin temelinde bu dogma yatar. Brahmanizmde de aynı şeyi buluruz. Tersine, varlıkların ilkesinin onlarla kaynaşmadığı, bireysel bir biçim altında tasarlandığı yerlerde, yani Museviler, Hristiyanlar, Müslümanlar ya da eski Yunan ve Roma'nın insanları gibi çoktanrılılarda, intiharın bu çeşidi sıradışı rastlanan bir şeydir. Hiçbir zaman dinsel-törensel uygulamada rastlanmaz. Yani onunla Panteizm arasında herhalde bir ilişki olsa gerek. Bu ilişki nedir?

İntiharı yaratanın Panteizm olduğunu kabul edemeyiz. İnsanlara yön veren soyut düşünceler değildir, tarihin gelişimi saltık fizikötesi kavramların ilişkileriyle açıklanamaz. Bireylerde olduğu gibi insan topluluklarında da tasarımların işlevi, her şeyden önce, kendi yapmadıkları bir gerçekliği dışa vurmaktır. Onu kendileri yapmadıkları gibi, tersine kendileri o gerçeklikten gelirler. Daha sonra onu değiştirmeye yararlarsa da bu, hep sınırlı ölçüde kalır. Dinsel kavramlar toplumsal çevreyi yaratmak şöyle dursun, kendileri onun ürünüdür ve bir kez oluştuktan sonra, kendilerini doğurmuş olan nedenler üzerinde bir tepki oluştururlarsa da bu tepki derin olamaz. Şu halde Panteizmi oluşturan şey, her türlü bireysel niteliğin yadsınmasıdır; sadece bu yadsınmanın derecesi az ya da çok olabilir. Böyle bir din ancak bireyin hiçbir ağırlık taşımadığı yani topluluğun içinde yitip gittiği bir toplumda doğabilir. İnsanlar dünyayı içinde yaşadıkları küçük toplumsal âlem gibi tasarlarlar. Şu halde dinsel Panteizm, toplumun Panteist örgütlenmesinin bir sonucundan başka bir şey değildir; onun bir çeşit yansımasıdır. Öyleyse, Panteizmle bağlantılı olarak karşımıza çıkan bu özel intiharın nedeni de toplumun Panteist örgütlenmesinde yatar.

Bu durumda ikinci tip bir intihar saptamış bulunuyoruz. Bu da kendi içinde üç değişke içeriyor: Zorunlu özgeci intihar, seçme payı içeren özgeci intihar, bilenmiş durumda ya da akut özgeci intihar. Bu sonuncunun en eksiksiz örneğini mistik intiharda görürüz. Özgeci intihar çeşitli biçimler altında bencil intiharla çok çarpıcı bir zıtlık

yaratır. Özgeci intihar sadece bireyi ilgilendiren şeye yok gözüyle bakan o sert ahlaka bağlıdır; bencil intihar ise insan kişiliğini artık ondan başka hiçbir şeye tabi olamayacağı kadar yükseğe koyan ince ahlakla dayanışma durumundadır. Yani bu iki tip intihar arasında, ilkel halkları en eğitimlilerden ayıran mesafe kadar bir aralık vardır.

Ancak, özgeci intihara en uygun yer aşağı toplumlardır, ama daha yeni uygarlıklarda da rastlanmaktadır. Din uğrunda ölmüş birçok Hristiyan buna örnek gösterilebilir. Bunlar intihar etmeseler de isteyerek kendini başkalarına öldürten ilk Hristiyanlar arasından çıkmıştır. Doğrudan doğruya kendilerini öldürmüyorlardı, ama olanca güçleriyle ölümü arıyorlar, ölümün kaçınılmaz olacağı bir davranış benimsiyorlardı. İntihar olması için kişinin ölümü meydana getirecek edimi bile bile yerine getirmesi gerekir. Öte yandan ilk Hristiyanların idama giderken gösterdiği coşkulu tutkudan, o anda kişiliklerini hizmetine girdikleri fikrin yani yeni dinin faydasına bütünüyle bıraktıklarını anlıyoruz. Ortaçağda birçok kez manastırlara musallat olan ve din tutkusunun aşırılığından doğmuş görünen intihar salgınlarının da bu türden olduğu düşünülebilir.[279]

Çağdaş toplumlarımızda bireysel kişilik gittikçe toplumsal kişilikten kurtulduğu için, böyle intiharlar pek yayılamaz. Elbette Binbaşı Beaurepaire ya da Amiral Villeneuve gibi bozgunu kabullenmektense ölümü seçen askerlerin ya da ailelerini utanç içinde bırakmamak için canına kıyanların, özgeci gerekçelerle hareket ettikleri söylenebilir. Gerçekten de bu kişilerin yaşamdan vazgeçmelerinin dayanağı, kendilerinden daha fazla sevdikleri bir şey bulunmasıdır. Fakat bunlar pek sıra dışı olarak meydana gelen, aralarında bir bağ bulunmayan

279 Bu intiharları belirleyen tinsel duruma *acedia* denmiştir. Bkz. Bourquelot, *Recherches sur les opinions et la législation en matière de mort volontaire pendant le Moyen Âge* (Ortaçağda intihar konusunda düşünceler ve yasal düzenlemeler hakkında araştırmalar).

tek tük olaylardır.[280] Bugün bile, içimizde özgeci intiharın süreğen biçimde bulunduğu özel bir çevre vardır: Ordu.

II

Avrupa'nın her ülkesinde askerlerin intihara yatkınlığı, aynı yaş dilimindeki sivillerin çok üzerindedir. Bu üstünlük %25 ile %900 arasında oynar. (Bkz. Tablo XXIII)

Tablo XXIII

Başlıca Avrupa ülkelerinde asker intiharlarıyla sivil intiharlarının karşılaştırılması

	Suicides pour		Askerin sivile göre ağırlaşma katsayısı
	1 milyon askerde	1 milyon sivilde (aynı yaş dilimi)	
Avusturya (1876-90)	1 253	122	10
Birleşik Devletler (1870-84)	680	80	8,5
İtalya (1876-90)	407	77	5,2
İngiltere (1876-90)	209	79	2,6
Württenberg (1846-58)	320	170	1,92
Saksonya (1847-58)	640	369	1,77
Prusya (1876-90)	607	394	1,50
Fransa (1876-90)	333	265	1,25

Danimarka, asker ve sivil nüfus içindeki müntehir sayısının hemen hemen aynı olduğu tek ülke.1845-56 yılları arasında bir milyon sivile 388 intihar düşerken, bir milyon askerde bu rakam 382'dir. Subay intiharları hesaba katılmamıştır.[281]

280 Devrim adamlarında öylesine sık görülen intiharların hiç değilse bir bölümünün özgeci bir ruhtan gelmesi akla yakın bulunabilir. O iç çatışmalar, ortak coşku döneminde bireysel kişilik değerini yitirmişti. Yurdun ya da partinin çıkarı her şeyin üzerindeydi. Herhalde idamların çoğalmasının nedeni de aynıdır. İnsanlar kendilerini ne denli kolay öldürüyorsa başkalarını da o denli kolay idama yollayabiliyordu.

281 Asker intiharlarına ait bu rakamların bir bölümü resmi belgelerden, bir bölümü de Wagner'den (A.g.y., s.229 vd) alınmıştır. Sivil intiharları için kaynak resmi

Bu olgu ilk bakışta insanı şaşırtır, çünkü orduyu intihardan koruyacak pek çok neden vardır. Her şeyden önce, orduyu oluşturan bireyler fiziksel açıdan ülkenin kremasıdır. Özenle seçilmişlerdir, önemli sayılabilecek organik kusurları yoktur.[282] Üstelik toplu yaşama ruhu burada da -başka yerde olduğu gibi- önleyici bir etki göstermesi gerek. O halde böylesine dikkate değer bir artış nereden geliyor?

Sıradan askerler hiçbir zaman evli olmadıklarından, bu durumun suçunu bekârlığa yükleyenler çıkmıştır. Fakat buna karşı da şu söylenebilir: Bekârlık orduda sivil yaşamdaki kadar kötü sonuçlar vermese gerek. Çünkü az önce söylediğimiz gibi, asker dış dünyadan yalıtılmış bir yaşam sürmez. Güçlü kurulmuş, bir dereceye kadar ailenin yerine geçebilecek yapıda bir topluluğun üyesidir. Fakat bu varsayım hakkında ne düşünülürse düşünülsün, bu etmeni yalıtacak bir yol bulunur. Asker intiharlarını aynı yaştaki bekârların intiharlarıyla karşılaştırmak yeter. Önemini bir kez daha gördüğümüz Tablo XXI bu karşılaştırmayı yapmamıza olanak veriyor. 1888-91 yıllarında Fransa'da silahaltındaki bir milyon kişide 380 intihar kaydedilmiştir. Yine aynı süre içinde 20-25 yaş arası bekârlarda bu rakam 237 olmuştur. Bu, 100 sivil bekâr intiharına karşı 160 asker intiharı var demektir. Yani bekârlıktan tümüyle bağımsız olarak 1.6'ya eşit bir ağırlaşma katsayısıyla karşı karşıyayız.

Astsubay intiharları ayrı hesaplanırsa bu katsayı daha da yüksek olur. 1867-74 yıllarında bir milyon astsubayda yılda 993 intihar kaydedilmiştir. 1866'da yapılan bir nüfus sayımından öğrendiğimize göre ortalama yaşları 31'i biraz geçiyordu. Gerçi o sırada 30 yaşındaki bekârların intiharının ulaştığı rakamı bilmiyoruz. Yaptığımız tablolar çok daha yakın bir dönem.e (1889-91) ait ve elde bunlardan başka karşılaştırılacak veri yok. Fakat bu tablolardaki rakamları işaret

belgeler, Wagner ya da Morselli'dir. Birleşik Devletler için orduda ortalama yaşın Avrupa'daki gibi yani 20-30 arası olduğunu var saydık.

282 Genellikle organik etmenin, özellikle de evlenme ayıklamasının bir etkisi bulunmadığına yeni kanıt.

noktamız olarak alırsak, yapacağımız yanlış olsa olsa astsubayların ağırlaşma katsayısını gerçek rakamın altına indirir. Çünkü intiharların sayısı bu dönemlerin birinden ötekine yaklaşık iki katına çıktığından, dikkate alınan yaş diliminde bekârların oranı kesinlikle artmıştır. Bunun sonucu olarak, 1867-74 yılları arası astsubay intiharlarını 1889-91 dönemi bekâr erkek intiharlarıyla karşılaştırınca, askerlik mesleğinin kötü etkisini zayıflatabiliriz ama daha kötü duruma getiremeyiz. Şu halde bu yanlışa karşın, bir ağırlaşma katsayısı buluyorsak, sadece bunun gerçek olmasından değil, aynı zamanda hesabın gösterdiğinden daha yüksek çıkacağından emin olabiliriz. 1889-91 yıllarında 31 yaşındaki bir milyon bekârdan 394 ile 627 arasında bir miktar yani ortalama 510 kişi kadar intihar ediyordu. 500'e karşı 993, 100'ün 194'e oranıdır. Bu, 1.94'lük bir ağırlaşma katsayısı demektir ki bunu -gerçek rakamı aşma korkusu olmaksızın- rahatlıkla 4'e yükseltebiliriz.[283]

Nihayet, subayların tümünün 1862-78 yılları arasında milyon kişide 430 intihar kaydettiğini görüyoruz. Pek fazla değişmemiş olan yaş ortalamaları 1866'da 37 yaş 9 aydı. Aralarından birçoğu evli olduğu için, onları o yaş dilimindeki bekârlarla değil, nüfusun bekâr ve evli toplamıyla karşılaştırmak gerekir. Hâlbuki 1863-68 yıllarında her türlü medeni durumdan bir milyon erkekte kaydedilen intihar sayısı 200'ü biraz aşıyordu. 430'a oranlarsak bu rakam 100'ün 215'e oranını verir. Bu da ne evliliğe ne aile yaşamına bağlı olan 2.15'lik bir ağırlaşma katsayısı verir.

Önem derecelerinin çeşitli basamaklarında bu katsayı 1.6'dan 4'e kadar bir oynama gösterir ve elbette sadece askerliğe özgü nedenlerle açıklanabilir. Gerçi biz bunun varlığını sadece Fransa'da

283 1867-74 yıllarında intihar oranı 140 dolaylarındadır; 1889-91'de bu rakam 210-220 olmuştur ki, artış %60 eder. Bekârların oranı aynı ölçüde artmışsa ki, başka türlü olması için bir neden yoktur, bu dönemlerin birincisinde oran sadece 319 olacaktır, bu da astsubayların ağırlaşma katsayısını 3,11'e yükseltir. 1874'ten sonra astsubaylardan söz etmeyişimizin nedeni meslekten astsubay sayısının gittikçe azalmasıdır.

doğrudan gösterebildik. Öteki ülkelerde bekârlığın etkisini yalıtabilmemiz için gerekli verilere sahip değiliz. Fakat Fransız ordusu, Danimarka bir yana bırakılırsa, Avrupa'da en az intihar etkisi altında kalan ordu olduğundan, bir önceki sonucun genel bir nitelik taşıdığından emin olabiliriz; hatta öteki Avrupa ülkelerinde durum daha da belirgin olmalıdır. Peki, bunu hangi nedene bağlayabiliriz?

Alkolizm üzerinde durulmuş, içkinin orduda sivil nüfusu arasında olduğundan daha büyük şiddet yarattığı söylenmiştir. Fakat önce akla şu geliyor: Daha önce işaret ettiğimiz gibi, alkolizmin genel intihar oranı üzerinde belirli etkisi yoksa asker intiharları üzerinde de durum aynı olacaktır. Sonra, asker ocağında geçen birkaç yıl, Fransa'da üç, Prusya'da iki buçuk yıl, insanı -ordudaki bu intiharları açıklayacak denli- bir alkolik yapmaya yeter mi? Zaten alkolizme en fazla önem veren gözlemciler bile intiharların onda birinde alkolü neden göstermektedirler. Şu halde, alkol intiharları aynı yaştaki askerlerde sivillere oranla iki hatta üç kat daha fazla olsa -bu da ispatlanmamıştır ya- bile, yine başka neden aramak zorunda bulunduğumuz epeyce bir asker intiharı fazlalığı kalmaktadır.

En çok ileri sürülen nedenlerden biri, askerliğe karşı beslenen nefrettir. Bu açıklama, intiharı yaşamın zorluklarına bağlayan genelgeçer anlayışa uygun düşüyor. Çünkü disiplin kurallarının sıkılıkları, özgürlük yokluğu, her türlü konfordan yoksun kalış, kışla yaşamını dayanılmaz gösterebilir. Aslına bakılırsa çok daha sert koşullara sahip olduğu halde, intihar eğilimini arttırmayan mesleklerde bulunmaktadır. Askerin, hiç olmazsa, başını sokacak bir dam altı, midesine indirecek iki lokma ekmeği vardır. Fakat bu düşüncelerin değeri ne olursa olsun, aşağıdaki olgular bu basit açıklamanın yetmeyeceğini gösteriyor:

1° Askerliğe karşı hissedilen olumsuz duyguların ilk yıllarda çok daha belirgin olması, asker kışla yaşamına alıştıkça da azalması mantıklı geliyor. Bir süre sonra *iklime uyma* olayı gözlemlenir. Bu, alışma sürecine bağlanabileceği gibi, en katı, en uyumsuz gençlerin

askerden kaçması ya da kendini öldürmesi sonucu da olabilir. Silahaltındaki süre uzadıkça bu uyum da tamamlanır. Yani askerlerin intihara özel eğilimini oluşturan şey, alışkanlıkların değişmesi ve yeni bir yaşam kurma olanaksızlığı ise, delikanlının askerde kaldığı süre uzadıkça ağırlaşma katsayısının azaldığını görmemiz gerekir. Hâlbuki aşağıdaki tablodan çıkarılan sonuca göre, durum hiç de öyle değildir:

Fransız ordusu		İngiliz ordusu		
Hizmet süresi	100.000 kişide astsubay ve er intiharı (1862-69)	Yaş	100.000 kişide intihar	
			Anavatanda	Hindistan'da
1 yıldan az	25	20-25	20	13
1-3 yıl arası	27	25-30	39	39
3-5 yıl arası	40	30-35	51	84
5-7 yıl arası	48	35-40	71	103
7-10 arası	76			

Fransa'da 10 yıldan kısa süren bir askerlik süresinde intiharların üç katına çıktığını görüyoruz. Hâlbuki aynı süre içinde sivil bekârlara bakarsak rakam, 237'den ancak 394'e çıkmıştır. İngiltere'nin Hindistan ordusundaysa 20 yılda intiharlar sekiz kat artmıştır. Sivillerde böyle bir artış hiçbir zaman görülmemiştir.

İtalya'da durumun aynı olduğu görülüyor. Gerçi elimizde her birliğe ait oransal rakamlar yok, ama ham rakamlar askerlik süresinin her üç yılında aşağı yukarı aynıdır: Birinci yıl 15.1, ikinci yıl 14.8, üçüncü yıl 14.3. Hâlbuki bilindiği gibi, ölümler, çürüğe çıkarılmalar, izne ayrılmalar vb. nedeniyle her yıl toplam sayıda azalma yaşanmaktadır. Yani gerçek rakamlar, ancak oransal rakamların biraz yükselmesiyle eski düzeylerinde kalabilmiştir. Ne var ki bazı ülkelerde, askerlik görevinin daha başlarında yaşamdaki değişiklikten ileri gelen bir miktar intihar kaydedilmesi hiç de akla ters gelmiyor. Örneğin, Prusya'da askerliğin ilk altı ayında intiharlar pek yüksek düzeydedir. Keza, Avusturya'da 1000 intihardan 156'sı ilk üç ay içinde işlenmiştir.[284] Bu, kesinlikle yüksek bir rakamdır. Fakat bu olguların

284 Bkz. Roth'un Stat. Monatschrift.(aylık ist. Bült.), 1892, s.200.

daha öncekilerle bağdaşmayan hiçbir yanı yoktur. Çünkü o sarsıntı döneminde meydana gelen geçici olumsuzluk dışında, bambaşka nedenlerden ileri gelen ve Fransa ile İngiltere'de gözlemlediğimize benzer bir düzene göre artan başka bir geçici olumsuzluk daha olabilir. Zaten Fransa'da bile, ikinci ve üçüncü yıl kaydedilen rakamlar birinci yılınkinden biraz düşüktür. Ancak, bu, daha sonraki artışı engellememektedir.[285]

2° Asker yaşamı sıradan askerler için, subaylar ve astsubaylarınkine oranla çok daha zordur. Şu halde birinciler için, ağırlaşma katsayısının ikinci ve üçüncü öbektekilere oranla çok daha ağır olması gerekir. Oysa gözlemler bunun tersini göstermektedir. Bunu daha önce Fransa için gördük. Aynı olguya başka ülkelerde de rastlanıyor. İtalya'da subaylar 1871-75 yıllarında bir milyonda 565 intihar kaydetmişlerdir. Erler arasında bu rakam 230'dur (Morselli). Astsubaylara gelince oran daha büyük, milyonda 1.000'i geçiyor. Prusya'da rütbesiz erler milyonda 560 intihar işlerken, bu rakam astsubaylarda 1.140'a varıyor. Avusturya'da 9 er intiharına karşı 1 subay intiharı görüyoruz. Oysa subay başına dokuzdan çok daha fazla rütbesiz er düşmektedir. Keza her ne kadar iki ere bir astsubay düşmüyorsa da, 2.5 er intiharına karşı 1 astsubay intiharı kaydedilmiştir.

3° Asker yaşamının hedef olduğu olumsuz duyguların, askerliği özgür istenciyle, o mesleğe duyduğu heves için seçenler arasında daha az olması gerekir. Yani orduya gönüllü yazılanlarla tezkere bırakanlarda intihar eğiliminin daha zayıf olduğu düşünülür. Gerçekteyse durum bunun tersidir ve bu kişilerde intihar oranı yüksektir.

285 Prusya ve Avusturya için elimizde her kura yılı için asker sayısı yok; bu nedenle de oransal rakamları saptayamıyoruz. Fransa'da savaşın ertesinde intiharların azalması askerlik süresinin 7 yıldan 5'e indirilmesine bağlanmıştır. Fakat bu azalma devam etmemiş ve 1882'den başlayarak rakamlar hafifçe artmıştır. 1882-1889 arasındaysa rakamlar, askerlik süresinin kısalarak 5 yıldan 3'e inmesine karşın savaş öncesi düzeyi alarak milyonda 322 ile 424 arasında gidip gelmeye başlamıştır.

1875-78 yılları	Milyonda intihar sayısı	Olası yaş ortalaması	Aynı yaştaki sivil bekârlarda oran (1889-91)	Ağırlaştırma katsayısı
Gönüllü yazılanlar	670	25 yaş	237-394 arası yani 315	2,12
Tezkere bırakanlar	1300	30 yaş	394-627 yani 510	2,54

Belirttiğimiz nedenlerden ötürü, 1889-91 yılları bekârlarına göre hesaplanan bu katsayılar, muhakkak ki gerçeğin altındadır. Tezkere bırakanların da intihar eğilimlerinin yüksek olması ilginç; çünkü onlar asker yaşamını tanıdıktan sonra orduda kalmayı seçmiş kişiler.

Özetlersek, ordunun intihar etme payı en yüksek üyeleri, bu mesleğe en hevesle girmiş, ordunun isteklerine en iyi yanıt veren ve ordudan gelebilecek sıkıntı ve olumsuzluklara karşı en iyi korunabilir durumda olanlardır. Şu halde, bu mesleğe özgü ağırlaşma katsayısının nedeni insanda uyandırdığı nefret değil, tersine, askerlik ruhunu oluşturan durumların, edinilmiş alışkanlıkların ya da doğal yatkınlıkların bir araya gelişidir. Bir askerin en başta gelen niteliği, bir çeşit kişisel olmama durumudur. Sivil yaşamda hiçbir yerde bu duruma bu derecede rastlanmaz. Asker komut alır almaz yaşamını vermeye hazır olması gerektiği için, kendi varlığını önemsiz görmeye alışmalıdır. Bu sıradışı durumların dışında, barış zamanında, mesleğin günlük uygulamalarında bile, ordu disiplini onun tartışmadan, hatta bazı durumlarda anlamadan, boyun eğmesini ister. Fakat bunun için de bireycilikle hiç bağdaşmayan zihinsel bir özveri gerekir. Kısaca, davranışındaki ilke askerin kendisinin dışındadır. Bu da özgeciliğin başlıca niteliğidir. Zaten çağımızdaki toplumları oluşturan öğelerden, aşağı toplumların yapısını en çok anımsatan, ordudur. O da ilkel toplumlar gibi, bireyi çevreleyen, onun kendinden bir devinimi olmasını engelleyen, tıkız, hiçbir yerinde açıklığı bulunmayan bir gruptur. Bu tinsel yapı, özgeci intiharın doğal ortamı olduğuna

göre; asker intiharının da pekâlâ aynı niteliği taşıdığı, aynı kaynaktan geldiği düşünülebilir.

Böylece, askerlikteki hizmet süresi arttıkça ağırlaşma katsayısının da neden arttığı sorusuna cevap bulunuyor. Bu özveriye, kişilik dışı olmaktan alınan bu tada, daha uzun bir öğrenim, yetiştirilme süresi sonunda varılabilmektedir. Keza, asker ruhu sıradan kura askerine oranla tezkere bırakanlarla, astsubay ve subaylarda daha güçlü olacağından onlardaki intihar eğiliminin de elbette daha belirgin olması gerekir. Bu varsayım astsubayların bu bakımdan subaylar üzerinde görülen şaşılası üstünlüğünü açıklamamıza da olanak verir. Onların kendilerini daha çok öldürmeleri, başka işlerin onlarınki kadar boyun eğme ve pasiflik alışkanlığı gerektirmemesidir. Subay ne denli disiplinli olursa olsun, bir dereceye kadar insiyatif sahibi olmalıdır. Onun etkinlik alanı daha geniştir ve bundan ötürü de daha gelişmiş bir bireyselliği vardır. Yani özgeci intihara uygun koşullar onda astsubayda olduğu kadar tam gerçekleşmemiştir. Yaşamının değeri hakkında daha diri bir duygu besler, yaşamdan ayrılmaya daha az yatkındır.

Bu açıklama, daha önce sözünü ettiğimiz olguların anlamını gösterirken, aşağıdaki maddelerce doğrulanmaktadır:

1° Tablo XXIII'ün gösterdiği gibi, sivil toplumda intihar eğilimi ile askerlikteki ağırlaşma katsayısı ters orantılıdır. Sivil toplumda eğilim azaldıkça askerlikteki ağırlaşma katsayısı artar, yükseldikçe o denli düşer. İntiharın çok görüldüğü Danimarka'da, askerler nüfusun geri kalanından çok intihar etmezler. Danimarka'dan sonra intiharda en zengin ülkeler Saksonya, Prusya ve Fransa'dır. Bu ülkelerde, ordunun bu durumdan çok etkilendiği söylenemez. Ağırlaşma katsayısı 1.25 ile 1.77 arasında oynar. Hâlbuki sivil intiharlarının çok az olduğu Avusturya, İtalya, Birleşik Devletler ve İngiltere'de bu katsayı çok yüksektir. Rosenberg, daha önce sözünü ettiğimiz makalesinde, Avrupa'nın belli başlı ülkelerini asker intiharları bakımından

sınıflandırır ve aynı sonuçlara varır. Onun hesapladığı katsayılarla çeşitli ülkelerin sırası şöyle:

	20-30 yaş arası sivillere oranla ağırlaşma katsayısı	Milyon kişide sivil halkın oranı	
Fransa	1.3	150	(1871-75)
Prusya	1.8	133	(1871-75)
İngiltere	2.2	73	(1876)
İtalya	3 - 4 arası	37	(1874-77)
Avusturya	8	72	(1864-72)

Avusturya'nın İtalya'dan önce gelmesi gerektiği bir yana bırakılırsa, ters orantı kesinlikle düzenlidir.[286] Bu ters orantı, Avusturya Macaristan İmparatorluğu içinde daha da çarpıcı biçimde gözlemlenir. En yüksek ağırlaşma katsayısına sahip ordular, *sivillerin en az* intihar ettikleri bölgelerde konuşlanmış birliklerden meydana gelmektedir. Bunun tersi de aynı derecede geçerlidir:

Askeri topraklar	20 yaşın üzerindeki sivillere oranla askerlerin ağırlaşma katsayısı		Milyon kişide 20 yaşı aşkın sivillerin intiharı	
Viyana (Aşağı ve Yukarı Avusturya, Salzburg)	1,42		660	
Brno (Moravya ve Silezya)	2,41		580	
Prag (Bohemya)	2,58	Ortalama	620	Ortalama
Innsbruck (Tyrol, Vorarlberg)	2,41	2,46	240	480
Zara (Dalmaçya)	3,48		250	
Graz (Steiermark, Kärtnen, Kranjska)	3,58	Ortalama	290	Ortalama
Krakov (Galiçya ve Bukovina)	4,41	3,82	310	283

286 Avusturya'daki ağırlaşma katsayısı yüksekliği o ülkede ordudaki intiharların kaydının sivil intiharlarınkinden daha titiz tutulduğu düşüncesini akla getiriyor.

Tek bir sıradışı durum Innsbruck'ta görülmektedir; bu bölgede sivillerin oranı düşük ve ağırlaşma katsayısı ancak orta derecede.

İtalya Bologna'da, tüm askeri bölgeler içinde düşük asker intiharı kaydedilen yerdir: Milyon kişide 180 intihar görüyoruz. Orası aynı zamanda sivil intiharlarının da 89.5 ile en sık olduğu yerdir. Puglia ve Abruzzo'daysa çok daha fazla asker intiharına (milyonda 370 ile 400 arası) karşı sadece 15 ya da 16 sivil intiharı düşer. Fransa'da da buna benzer durumlara rastlanabilir; Paris bölge komutanlığı milyonda 260 intiharla Bretagne (milyonda 440) ordusunun çok altında yer alır. Hatta Seine ilinde 20-25 yaş arası bir milyon bekârda 214 intihar kaydedildiğine göre Paris'te, ağırlaşma katsayısı kayda değer derecede olmasa gerek.

Bu olgular gösteriyor ki; askerin intihar nedenleri sivilinkilerden farklı olmakla kalmıyor, onlarla ters orantılı olarak işliyor. Büyük Avrupa topluluklarında sivil intiharı, çoğunlukla, uygarlıkla birlikte giden bireyselleşmeden ileri gelir. Asker intiharları tersi bir konumdan yani zayıf bir bireyselleşmeden ya da özgecilik dediğimiz durumdan doğuyor. Aslında, ordusunda intihar eğiliminin yüksek olduğu toplumlar, aynı zamanda, en az ilerlemiş, gelenekleri aşağı toplumlara en yakın olanlardır. Bireyci ruhun tam karşıtı olan gelenekçilik İtalya'da, Avusturya'da, hatta İngiltere'de Saksonya, Prusya ve Fransa'da olduğundan çok daha güçlüdür. Zara ve Krakov'da, Graz ve Viyana'da, Puglia'da Roma ya da Bologna'da, Bretagne'da Seine'de olduğundan daha sağlam bir gelenekçilik vardır. Gelenekçilik insanı bencil intihardan koruduğuna göre, onun hâlâ güçlü olduğu yerlerde sivil halk arasında az intihar kaydedilmesi kolayca anlaşılır. Ne var ki gelenekçilik, bu koruma etkisini de ancak kendisi ölçülü kaldığı sürece koruyabilir. Bir yeğinlik derecesini aşarsa, gelenekçilik de başlı başına bir intihar kaynağı olur. Fakat ordu, bildiğimiz gibi, zorunluluk olarak gelenekçiliği abartma eğilimindedir. Kendi etkisi, çevre etkisinden ne denli yardım görür, ne denli pekiştirilirse, ordu bu alanda ölçüyü kaçırabilir. Verdiği eğitim, sivil

halkın düşünce ve duygularına ne derecede uygunsa, eğitimden gelecek etkiler o derecede şiddetli olacaktır; çünkü artık onu frenleyen hiçbir şey kalmamış demektir. Tersine, kamu ahlakının sürekli olarak asker ruhuna karşı çıktığı yerlerde o ruh, her şeyin genç askeri aynı doğrultuda gitmeye zorladığı durumlardaki kadar güçlü olamaz. Demek ki bencillik durumunun nüfusun tümünü bir dereceye kadar korumaya yettiği ülkelerde, ordunun bu durumu kolaylıkla önemli bir ağırlaştırma nedeni olacağı noktaya taşımasını anlıyoruz.[287]

2° Her orduda seçkin birlikler ağırlaşma katsayısının en yüksek olduğu birimlerdir.

	Gerçek ya da olası ortalama yaş	1 milyonda intihar sayısı	Ağırlaşma Kat sayısı	
Paris'teki özel birlikler	30-35	570 (1862-78)	2 45	Her medeni durumdan 35 yş sivil erkek nüfusa oranla
Jandarma	30-35	570 (1873)	2 45	
Eski muharip (1872'de kaldırıldı).	45-55	2 860	2,37	1889-91 yıllarının aynı yaş bekârlarına oranla.

1889-91 bekâr erkeklerin oranına göre bulunan bu son rakam, fazlasıyla düşüktür; bununla birlikte sıradan birliklere göre çok yüksektir. Keza, askerlik erdemleri okulu diye kabul edilen Cezayir ordusunda 1872-78 arasında kaydedilen intihar sayısı (milyonda 570), aynı süre içinde Fransa'da konuşlanmış birliklerde kaydedilenin (milyonda 280) iki katıdır. Tersine, en az etkilenenler köprücüler, istihdam sınıfı, sağlıkçılar, kalemde çalışanlar yani asker niteliği en az belirgin olanlardır. İtalya'da da 1878-81 yıllarında genel olarak orduda intihar milyonda 430 intihar kaydedilirken, bu rakam hafif

287 Görüldüğüne gore özgecilik durumu bölgeye sıkı sıkıya bağlı. Bretagne ordusu sırf bu bölge halkından oluşmaz ama çevrenin tinsel durumunun etkisi altındadır.

piyade sınıfında 580, jandarmada 800, askeri okullarda ve eğitim taburlarında 1.010 olmuştur.[288]

Seçkin birliği ötekilerden ayıran şey, orada askerin nimetlerden vazgeçme istencinin, özveri ruhunun çok yeğin bir dereceye erişmiş olmasıdır. Şu halde orduda intihar bu tinsel durum gibi değişimler göstermektedir.

3° Sözünü ettiğimiz kuralın son bir kanıtı da, asker intiharının her yerde azalmakta olduğudur. Fransa'da 1862 yılında milyonda 630 olay yaşanmışken, bu 1890'da 280'e düşmüştür. Bu azalmanın askerlik süresini kısaltan yasalardan ileri geldiği ileri sürülmüşse de, azalma yasadan çok önce başlamıştı. 1862'den beri sürekli azalmaktadır, sadece 1882-88 arasında oldukça önemli bir geri dönüş kaydedilmiştir[289]. Her yerde durum böyledir. Asker intiharları Prusya'da, 1877'de milyonda 716 iken 1893'te 457'ye inmiştir. Almanya'nın tümü için, 1877'de 707 iken 1890'da 550'ye; Belçika'da 1885'de 391 iken 1891'de 185'e; İtalya'da 1876'da 431 iken 1892'de 389'a inmiştir. Avusturya ve İngiltere'de iniş daha az hissedilir. Fakat çoğalma yoktur. (Bu ülkelerden Avusturya'da 1876 yılında 1.277 iken 1892'de 1.209; İngiltere'de 1876'da 217 iken 1890'da 210 olarak gerçekleşmiştir.)

Açıklamamızın dayanağı sağlamsa, olayların bu şekilde geçmiş olması gerekir. Çünkü aynı süre içinde ülkelerin hepsinde eski asker ruhu gerilemiştir. Haklı ya da haksız, o edilginlik, boyun eğme, koşulsuz bağlanma alışkanlıkları, kısaca -şu ucube terim bağışlanırsa- *kişisel olmayış,*[290] gittikçe toplum vicdanının istedikleriyle ters düşer olmuştur. Bundan dolayı da zayıflamıştır. Yeni isteklere, heveslere

288 Çünkü jandarmalar ve polisler genellikle evlidir.

289 Bu geri dönüş öylesine büyüktür ki rastlantı olduğu söylenemez. Sömürgeci girişimler dönemiyle tam aynı zamana denk geldiği düşünülürse, sömürgeciliğin açtığı savaşların asker ruhunu uyandırıp uyandırmadığı akla gelebilir.

290 Yazarın ucube terim dediği ve çeviride *kişisel olmayış* ile karşıladığımız sözcük 'impersonnalisme'dir. O tarihte Fransız diline henüz böyle bir sözcük yoktu. 1902'den beri kullanılmakta, ancak 'kişiselliğe kaçmayan nesnellik arayışı' anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

yanıt verebilmek için askerlikte disiplin azalmaya başlamış, bireye daha az baskı yapar duruma gelmiştir.[291] Öte yandan, aynı toplumlarda ve aynı dönemde sivil intiharları sürekli artmıştır. Bu, sivil intiharların nedenlerinin, genellikle askerlerin intihara yatkınlığını oluşturan nedenlere ters düştüğünün bir başka kanıtıdır.

Şu halde her şey asker intiharının, özgeci intiharın bir biçimi olduğunu kanıtlıyor. Elbette kışla yaşamında kaydedilen özel durumların hepsinin bu nitelikte ve aynı kaynaktan olduğunu ileri sürecek değiliz. Bir delikanlı sırtına asker üniforması giydi diye bambaşka biri olmuyor. Aldığı eğitimin ve o zamana kadar geçirdiği yaşamın sonuçları, omzuna sihirli değnek dokunmuş gibi uçup gitmiyor. Toplumdan, ortak yaşama katılmaması oranında ayrı düşmüş değil. Yani askerin intiharı bazen nedenleri ve çeşidi bakımından sivil intiharı gibi olabilir. Fakat bu özel ve aralarında hiçbir bağ bulunmayan olayları bir yana bırakırsak, geriye türdeş bir küme kalır ki, orduda meydana gelen intiharların çoğu bunun içinde olmaktadır. Bu küme asker ruhunun olmazsa olmaz koşulu diyeceğimiz özgeciliğe boyun eğmiş durumdadır. Asker intiharı hala aramızda bulunan, aşağı toplumlardan kalma bir davranıştır, çünkü bazı bakımlardan asker ahlakı ilkel ahlakın bir devamıdır.[292] Bu yatkınlığın etkisi altında asker en ufak bir terslikte, en hafif bir nedenle, izin isteyip de alamazsa, birinden azar işitirse, geçici bir kıskançlığa kapılırsa, hatta bir intihar olayı görmüş ya da işitmişse kendini öldürebilir. İşte orduda çoğu zaman gözlemlenen ve yukarıda örneklerini verdiğimiz intiharın salgın hastalık gibi 'bulaşması' olayları bundan ileri gelir. İntihar temelde kişisel nedenlerden ileri gelmişse bunlar açıklanamaz. Organik yapısından ötürü intihara yatkın o kadar çok sayıda

291 Bununla bireyler bu baskıdan acı çekiyorlardı ve acı çektikleri için kendilerini öldürüyorlardı, demek istemiyoruz. Kendilerini öldürüyorlardı, çünkü daha az bireyselleşmişlerdi.

292 Bu, şu andan sonra yitip gidecek demek değildir. Bu kalıntıların kendi varlık nedenleri vardır ve geçmişin bir bölümünün şimdiki zaman içinde yaşamını sürdürmesi olağandır. Yaşam bu zıtlıklardan oluşur.

kişinin ülkenin filan yerinde, falan askeri birlikte bir araya gelmelerinin rastlantıya bağlanması kabul edilemez. Her türlü yatkınlık dışında, öykünmeye dayanan böyle bir yayılmanın olabileceği ise hiç kabul edilemez. Fakat askerlik mesleğinin insanı yaşamından vazgeçmeye güçlü biçimde iten bir tinsel yapı geliştirdiği kabul edilirse, her şey kolayca açıklanabilir. Gerçekten de farklı derecelerde olmak üzere, askerlerin ya da askerlik yapmışların çoğunluğunda bu yapının bulunması doğaldır ve bu yapı intiharlara öncelikle uygun bir çerçeve olduğundan, saklı bulunan intihar eğiliminin uygulamaya konulması için pek az bir şey yeterlidir.

III

İntiharı nesnel bir tanım getirip, bu tanımlamadan bir daha ayrılmamanın yararı şimdi daha iyi anlaşılıyor.

Özgeci intiharı, intiharın temel niteliklerini taşımakla birlikte, özelikle en çarpıcı örnekleri bizim genellikle saygı gösterdiğimiz, hatta hayran olduğumuz birtakım edimlere benzediğinden, onu çoğu zaman intihar diye tanımlamak istemeyiz. Daha önce belirtildiği gibi Esquirol ve Falret'nin gözünde Caton'un ölümü, Girondin'lerinki birer intihar değildi. Fakat bu durumda, görünen ve dolaysız nedeni özveri ruhu olan intiharlar, *intihar* adını hak etmiyorsa, yine aynı tinsel yatkınlıktan -daha az göze çarpar biçimde- doğanlara da *intihar* diyemeyeceğiz. Çünkü aralarında ancak pek ince ayrımlar bulunuyor. Kanarya Adaları'nda tanrısına saygısını sunmak için kendisini uçuruma bırakan adam müntehir değilse, hiçliğin içine girmek için kendini öldürene ne ad vereceğiz? Karşılaştığı sıradan bir hakaret için aynı zihinsel durumun etkisi altında yaşamdan vazgeçen ya da sadece yaşamı hor gördüğünü dışa vurmak isteyen ilkele, onuruna yediremediği iflas olayından sonra yaşamamayı seçene, nihayet her yıl intihar istatistiklerini dolduran onca askere müntehir demeyecek miyiz? Bütün bu olayların kökünde, kahraman intiharı denebilecek olayın da nedeni olan aynı özgecilik vardır. Yalnız onları mı

intihar sırasına koyacak, çok temiz bir güdüden gelen ötekileri saf dışı edeceğiz? Hangi ölçütlere göre ayıracağız? Bir güdünün getirdiği edime intihar denebilmesi için o güdü övgüye değerliğini ne zaman yitiriyor? İki çeşit olguyu çok kesin biçimde birbirinden ayırmakla kendimizi onların doğasını tanımamaya, kabul etmemeye mahkûm etmiş oluyoruz. Çünkü tipin ana nitelikleri belirgin olarak *zorunlu özgeci intiharda* görülür. Öteki değişkeler ancak saptırılmış biçimlerdir. Şu halde ya büyükçe bir grup bilgilendirici olayı olmamış sayacağız ya da onların hepsini bir kalemde atmazsak, aralarında gelişi güzel bir seçim yapamayışımız bir yana, elde tuttuklarımızın bağlı olduğu ortak kökeni göremeyecek duruma düşeceğiz. İşte intiharın tanımlamasını, anımsattığı olayın bize esinlediği öznel duygulara bağlamak istersek, böyle tehlikelerle karşılaşırız.

Zaten, bu dışlamayı haklı göstereceği düşünülerek öne sürülen nedenler temelsizdir. Özgeci intiharlardan bazılarına güdü olmuş nedenlerin, herkesin ahlaka uygun bulduğu birtakım edimlerin kökeninde -ve hemen hiç de değişik olmayan bir biçimde- bulundukları olgusuna dayanılıyor Peki ama bencil intiharda durum başka mıdır? Bireysel özerklik duygusunun da tersi duygu kadar değerliliği yok mudur? Özgeci intiharın başat gittiği yerde insan her an yaşamını vermeye hazırdır ama buna karşı başkasının yaşamına da o denli az önem verir. Tersine, insan nerede bireysel kişiliği, onu aşan hiçbir amaç göremeyecek denli, yüce tutuyorsa, orada başkalarının kişiliğine de saygı gösterir. Bu saygısı, başka insanlara karşı da olsa kişiliği küçültücü her şeyden acı çekmesine yol açar. Yani intiharın her çeşidi, bir erdemin abartılmış ya da yolundan saptırılmış biçiminden başka bir şey değildir. Durum böyle olunca; intiharların ahlaksal vicdanı etkileyiş biçimi büyük ayrımlar göstermez ve onları ayrı türlere ayırmamıza yol açmaz.

BÖLÜM V

KURALSIZ İNTİHAR[293]

Fakat toplum sadece bireylerin duygularını ve etkinliğini eşitsiz bir yeğinlikle kendine çeken bir şey değildir. Toplum aynı zamanda onları düzene koyan bir güçtür. Bu düzenleyici etkinin işleyişiyle intiharların toplumdaki oranı arasında bir ilişki vardır.

I

Ekonomik krizlerin intihara eğilimli kişi üzerinde ağırlaştırıcı etkisi olduğu bilinmektedir.

Viyana'da 1873'te ateşlenen ekonomik kriz 1874 yılında doruğa ulaşırken, intihar sayısı da hemen yükselmişti. 1872'de 141 olan intihar sayısı, 1873'te 153'e, 1874'te 216'ya çıkmıştır. Bu, 1872'ye göre %51'lik, 1873'e göre %41'lik bir artış demektir. Artışın tek nedeninin bu ekonomik felâket olduğunu gösteren, yükselmenin krizin akut olduğu zamana yani 1874'ün ilk dört ayına denk düşmesidir. 1871'de 1 Ocak gününden 30 Nisan'a kadar 48 intihar kaydedilmişti. 1872'de 44, 1873'te 43 intihar olurken, 1874'te ise 73'e yükseliyor. Artış %70'tir. Aynı dönemde Frankfurt'ta patlayan ekonomik kriz de aynı sonuçları vermiştir. 1874'ten önceki yıllarda yılda ortalama 22 intihar kaydedilirken, 1874'te %45'lik bir artışla bu rakam 32'ye yükselmiştir.

1882 kışında Paris borsasında yaşanan ünlü çöküş bugün de belleklerdedir. Etkiler sadece Paris'te değil, tüm Fransa'da kendini hissettirmişti.1874'ten 1886'ya kadar yıllık ortalama artış %2 iken bu rakam 1882'de %7'dir. Üstelik artış yılın ayrı zamanlarına eşit dağılmış değildir. Daha çok ilk üç ayda, yani asıl çöküntünün meydana

293 Yazar burada ,anomique (kuralsız) sıfatını kullanıyor. (Ç.N.)

geldiği sırada olmuştur. Toplam artışın %59'u bu üç aylık dönemde toplanır. Bu artışın olağandışı koşullardan ileri geldiği şuradan belidi; böyle bir şeye 1861'de rastlanmadığı gibi 1883'te -her ne kadar o yıl bir öncekinden biraz daha fazla intihar kaydedilse de- ortadan kaybolmuştur.

	1881	1882	1883
Yılın tümü	6.741	7.213 (+%7)	7.267
İlk üç-ay	1.589	1.770 (+%11)	1.604

Bu ilişki, sadece birkaç tane sıradışı durumda gözlemlenmiyor; tam anlamıyla bir kural oluşturuyor. İflasın sayısı, ekonomik yaşamın geçirdiği iniş çıkışları yeterince duyumsatacak biçimde gösteren bir barometredir. İflaslarda bir yıldan ötekine birden artış oldu mu, ciddi bir karışıklık meydana geldiği kesindir. 1845 ile 1869 arasında geçen sürede üç kez krizlerin belirtisi olan bu ani yükselmeler yaşanmıştır. Hâlbuki aynı süre içinde iflasların yıllık artışı %3.2 iken, 1847'de %26, 1854'te %37 ve 1861'de %20 olmuştur. Bu üç yılda intihar rakamlarında sıradışı bir hızlı yükselme gözlemlenir. Bu 24 yıl boyunca, yıllık artış ortalaması sadece %2 iken, 1847'de %17, 1854'te %8, 1861'de %9'luk artışlar kaydedilmiştir.

Peki, krizlerin bu etkisi nereden geliyor? Kamu servetini azalttıkları için yoksulluğu mu artırıyorlar? İnsanlar gittikçe zorlaşan yaşamdan kurtulmaya daha mı istekli oluyorlar? Bu açıklama öylesine yalın ki, insan hemen onu benimseyiveriyor. Zaten genel geçer intihar kavramına da uygun düşüyor. Ne var ki olgular bunu çürütüyor.

İntiharlar yaşam zorlaştı diye artıyorsa, refah yükselince azalmaları gerekirdi. Hâlbuki zorunlu besinlerin fiyatları zamlanınca intiharlar da genellikle artar, ama o maddelerde durum tersi olanca intiharlar ortalamanın altına düşmez. Prusya'da 1850'de buğday fiyatı 1848-81 döneminin en düşük düzeyine inmişti. 50 kilo buğday 6.91 Marka satılıyordu. Bununla birlikte, 1849'da 1.527 olan intihar sayısı o sırada yani 1850'de %13 artarak 1.736'ya yükselmiştir. 1851, 52 ve 53 yıllarında da ucuzluğun sürmesine karşın, yükselme

sürmüştür. 1858-59'da yeniden fiyatlarda bir düşüş yaşanırsa da, intiharlar artar: 1857'de 2.030 iken 1858'de 2.126'ya, 1859'da 2.146'ya yükselir. 1861'de 11.04 markı bulmuş olan buğday fiyatı 1863-66 arasında yavaş yavaş düşerek, 1864'te 7.95 markı bulur ve dönem boyunca çok ılımlı bir düzeyde alır. Bu sırada intiharlar 1862'de 2.112 iken, 1866'da 2.485'e çıkarak %17'lik bir yükselme göstermiştir.[294] Bavyera'da da benzer olgularla karşılaşıyoruz. Mayr'ın 1835-61 dönemi için çizdiği bir eğriye göre,[295] çavdar fiyatı 1857-58 ve 1858-59 yıllarında en düşük düzeyine inmiştir. Ama 1857'de 286 olan intihar sayısı 1858'de 329'a, sonra 1859'da 387'ye yükselmiştir. Aynı olay daha önce 1848-50 yılları arasında da yaşanmıştı. Buğday, o sırada, tüm Avrupa'da olduğu gibi çok ucuzdu. Ne var ki intiharlar, siyasal olaylardan ileri gelen ve sözünü ettiğimiz hafif ve geçici bir azalma dışında, hep aynı düzeyde kalmışlardır. 1847'de 217 intihar yaşanmıştı; 1847'de hâlâ 215'te olduğunu görüyoruz. 1849'da bir ara 189'a indiyse de daha 1850'den başlayarak yükselme başlar ve 250 rakamına dayanır.

Yoksulluk artışının intiharların çoğalması üzerindeki etkisi o denli önemsizdir ki, sonucu birden ülkeyi refaha kavuşturmak olan olumlu krizler de ekonomik felaketlerle aynı etkiyi verebilmektedir.

Vittorio Emmanuele'nin 1870'te Roma'yı ele geçirip, İtalya birliğini kesin olarak kurması, ülkeyi Avrupa'nın büyük devletlerinden biri yapacak yenilik hareketinin çıkış noktası olmuştur. Ticaret ve sanayi bundan çok olumlu etkilenmiş, dönüşümler sıradışı bir hızla gerçekleşmiştir. 1876 yılında toplam 54.000 beygir gücüne sahip 4.459 buhar kazanı sanayinin gereksinimlerine yeterken, 1887 yılına varıldığında 167.000 beygir gücüne sahip 9.983 makine ile üç katına çıkmıştır. Elbette ürünlerin miktarıda aynı süre içinde, aynı

294 Bkz. Starck, *Verbrechen und Verg. in Preussen*, (Prusya'da suç ve... [kısaltma durumunda verilen ikinci sözcük kısas anlamındaki Vergeltung olabilir] Berlin, 1884, s.55

295 *Die Gesetzmässigkeit in Gesellschaftsleben* (toplum yaşamında yasallık), s.345.

oranda artıyordu.[296] Ticaret de aynı ilerlemeyi izledi. Sadece deniz ticaret filosu, ulaşım ve taşıma yolları gelişmekle kalmadı, fakat taşınan mal miktarı ve insan sayısı da iki katına çıktı.[297] Fakat bu genel yüksek etkinlik, ücretlerin artmasını da getirdi (1873'ten 1889'a ücret artışının %35 olduğu tahmin ediliyor), emekçilerin maddi konumu öyle yükseldi ki, aynı dönemde ekmek fiyatı düştü.[298] Özel varlıklara gelince, Bodio'nun hesaplarına göre özel servetlerin toplamı, 1875-80 dönemi için ortalama 45,5 milyarken, 1885-90 döneminde 54.5 milyara geçmiştir.[299]

Durum böyleyken, bu ortak yeniden doğuşa koşut olarak intiharın alışılmamış bir artma kaydettiğini görüyoruz. 1866'dan 1870'e kadar aşağı yukarı aynı düzeyde kalırken, 1871'den 1877'ye kadar sayı %36 oranında yükseliyor. Şöyle ki:

1864–70	milyonda 29 intihar
1871	milyonda 31 intihar
1872	milyonda 33 intihar
1873	milyonda 36 intihar
1874	milyonda 37 intihar
1875	milyonda 34 intihar
1876	milyonda 36.5 intihar
1877	milyonda 40.6 intihar

O zamandan beri yükseliş sürmüştür. 1877'de toplam rakam 1.139 iken 1889'da 1.463'e yükselmiş yani %28'lik bir artma kaydedilmiştir.

Prusya'da aynı olayın iki kez yaşandığını görürüz. 1866'da krallık büyümüş, kendisine birçok eyalet katılmış, Prusya Kuzey Konfederasyonu'nun başı olmuştur. Bu onur ve güç kazanımıyla

296 Bkz. Fornarsi di Verce, *La criminalità e le ricerche economiche d'Italia* (İtalya'da suçluluk ve ekonomik araştırmalar), Torino, 1894, s.77-83.

297 A.g.y. s. 108-117.

298 A.g.y. s. 86-104.

299 Artış, 1885-90 yılları arasında mali bir krizden ötürü daha az olmuştur.

birlikte intiharlarda birden artış gözlemlenmiştir. 1856-60 döneminde intihar yıllık ortalaması milyonda 123 olmuştu ve sadece 1861-65 yıllarında 122 intihar kaydedilmişti. 1866-70 arası beş-yıllık döneminde, 1870'teki alçalmaya karşın, ortalama 133'e yükselir. Zaferi izleyen yıl 1867, intiharın 1816'dan beri en yüksek noktaya ulaştığı yıl olmuştur (Bu yıl 5.432 kişide bir intihar gerçekleşmiştir; oysa 1864'te bu oran 8.739 kişide birdi).

1870 savaşının ertesinde yeni bir olumlu dönüşüm yaşanır. Almanya birleşmiş ve tümüyle Prusya'nın egemenliği altına girmiştir. Çok büyük bir savaş ödeneği[300] kamu hazinesine girmiştir. Ticaret ve sanayi atılımdadır. İntihar da hiç görülmemiş biçimde artmaktadır. 1875'ten 1886'ya %80 artarak 3.278 olaydan 6.212 olaya çıkmıştır.

Uluslararası fuarlar, başarılı olurlarsa, bir toplumun yaşamında mutlu bir olay kabul edilir. İş ilişkilerini canlandırır, ülkeye para getirir ve kamu gönencini artırırlar. Bu, en çok fuarın açıldığı kentte gözlemlenir. Bununla birlikte, sonunda intihar bilançosunu rakamın epeyce yükselmesiyle kapamaları da olmayacak şey değildir. 1878 Fuar'ından sonra olan da budur. O yıl, 1874-86 arasında gözlemlenen en büyük artış gerçekleşmiştir. Kaydedilen %8 oranı, 1882 ekonomik çöküşün doğurduğu intiharların oranını aşmıştır. Bu durumu Fuar'dan başka bir şeye yorumlanamaz, çünkü artışın %86'sı Fuar'ın açık bulunduğu altı ay içinde kaydedilmiştir.

1889'da aynı olgu Fransa'nın tümünde yinelenmemiştir.[301] Fakat *boulangiste* kriz,[302] intihar piyasası üzerindeki geriletici etkisinden ötürü Fuar'ın ters etkilerini sıfırlamış olabilir. Her ne kadar coşmuş siyaset tutkularının ülkenin geri kalanında da aynı etkiyi yaratmış olması gerekirse de, kesin olan şu ki, olaylar sadece Paris'te 1878'deki gibi geçmiştir. Fuar'ın açık bulunduğu 7 ay boyunca intiharlar %10

300 Savaşı yitiren Fransa'nın vermek zorunda bulunduğu savaş ödeneği. (Ç.N.)1

301 1889 Mayıs ayında Eiffel Kulesi'nin açılışıyla başlayan Paris Evrensel Fuar'ından söz ediliyor. (Ç.N.)

302 Savaş Bakanı General Boulanger'nin cumhuriyeti devirmek isteyen girişimleriyle başlamış ve iki yıl boyunca Fransa'yı sarsmış savaş sever hareket. (Ç.N.)

kadar (tam olarak %9.66) artmıştır; yılın tümündeyse kayıtlar bir önceki 1888'in ve bir sonraki 1890'ın altındadır.

	1888	1889	1890
Serginin açık olduğu 7 ay	517	567	540
Geri kalan 5 ay	319	311	356

Boulangisme hareketi olmasaydı artışın daha fazla olup olmayacağı üzerinde durulabilir.

Fakat ekonomik sıkıntının çoğu zaman ileri sürüldüğünün tersine ağırlaştırıcı etki yapmadığını daha iyi ispatlayan şey, yarattığı tersi etkidir. Köylünün onca sıkıntı içinde yaşadığı İrlanda'da intihar çok azdır. İspanya'da intihar Fransa'dakinin onda biri kadardır. Hatta yoksulluğun insanı intihardan koruduğu bile söylenebilir. Çeşitli Fransız illerinde serbest meslek sahiplerinin sayısı arttıkça intihar edenlerin sayısında da artış görülmüştür.

İllerde 100.000 kişide kaydedilen intihar (1878-1887)	Her il öbeğinde 1.000 kişide geliriyle yaşayanlar ortalaması (1886)
48'den 43'e ... (5 il)	127
38'den 31'e ... (6 il)	73
30'dan 24'e ... (6 il)	69
23'ten 18'e ... (15 il)	59
17'den13'e ... (18 il)	49
12'den 8'e ... (26 il)	49
7'den 3'e ... (10 il)	42

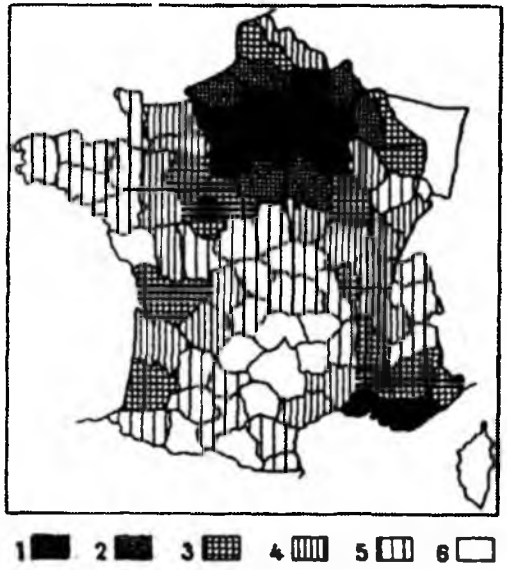
Haritaların karşılaştırılması ortalamaların karşılaştırılmasını doğrulamaktadır (bkz. Levha V.)

Şu halde refah krizleri de aynı sonucu verdiğine göre, sanayi ya da mali krizlerinin intiharları artırması, bunların insanları yoksullaştırmalarından değilmiş. Neden; kriz ile birlikte ortak düzende ani bir karışıklık çıkmasındanmış.[303] Dengede herhangi bir sarsılma, bü-

303 Refah artışının intiharları azalttığını ispatlamak için geçmişte, bazen, yoksulluğun emniyet supabı göçün geniş ölçüde uygulanmasıyla intiharların azaldığını göstermeye çalışanlar olmuştur. (bkz.. *LEGOYT, ss.* 257-259) Fakat bir tersine

Levha V İntiharlar ve servet

A – İntiharlar (1878-1887)

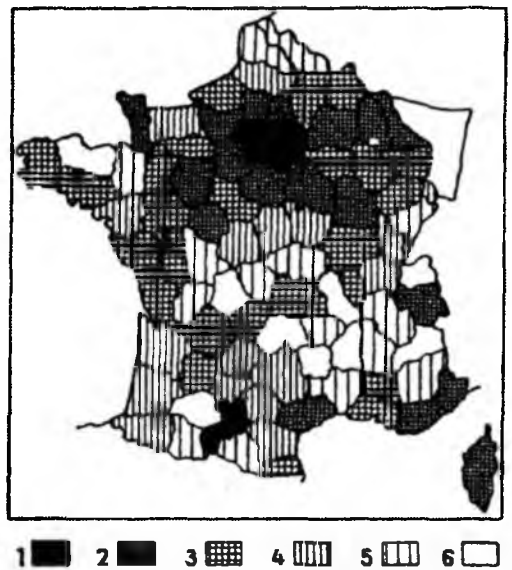

100.000 kişide oran

1 31 -- 48, 2 24 – 30, 3 18 – 23, 4 13 – 17,

5 8 – 12, 6 3 – 7

B – Geliriyle yaşayan kişiler

Bin kişide geliriyle yaşayanların sayısı

1 100'ün üzerinde

2 71 – 100, 3 51 – 70, 4 41 – 50, 5 31 – 40,

6 10 – 30, Ortalama 62

yük bir rahatlıktan ve genel canlılığın artışından da olsa insanları intihara itebilir. Ne zaman toplumda çok önemli düzenlemelere gidilse, bunlar ister birden gelen bir gelir artışıyla, ister beklenmeyen bir felaketle oluşsun, insanoğlu kendini daha kolay öldürür. Bu nasıl olabiliyor? Genellikle yaşamı iyileştirir diye bilinen bir şey nasıl yaşamdan koparıyor?

Bu soruya yanıt vermeden önce birkaç noktayı ele almamız gerekiyor:

II

Herhangi bir canlı, gereksinimleri olanaklarıyla orantılı değilse mutlu olamaz, hatta yaşayamaz. Başka bir anlatımla, gereksinimleri onun sağlayabileceğiiıden fazlasına yöneliyorsa ya da tamamen farklı başka bir şeyi istiyorsa, sürekli kendisini olumsuz durumda hissedecek ve işlevlerini acı çekmeden yerine getiremeyecektir. Acısız meydana gelemeyen devinimin de bir daha meydana gelmesi olasılığı düşüktür. Karşılanmayan eğilimler körelirler; yaşama eğilimi de ötekilerin hepsinin bir toplamı olduğundan, ötekiler gevşeyince yaşama sevincinin de zayıflaması kaçınılmaz olur.

Hayvanda, en azından olağan durumda, bu denge kendiliğinden oluşur çünkü hayvan salt maddesel koşullara bağlıdır. Organizmanın istediği her şey, yaşamak için kullandığı maddelerin ve enerjinin düzenli aralıklarla ve eş değerde miktarlarla yenilenmesidir. Çünkü onarımın yıpranmaya eşit olması gerekir. Yaşamın kendi kaynaklarında açtığı boşluk dolduğu zaman, hayvan doyuma ulaşmıştır ve daha fazla bir şey istemez. Kafasının işleyişi, kendi fiziksel doğasında bulunan amaçlardan başka bir amaç düşleyecek denli gelişmemiştir. Öte yandan, her organdan istenen çaba, yaşamsal güçlerin

dönüş yerine, bu iki olay arasında koşutluk gözlemlenen olaylar çoktur. İtalya'da 1876 – 1890 yıllarında, göçedenlerin sayısı 100.000'de 76'dan 335'e yükselmiş, hatta 1887-89 arasında bu rakam bile aşılmıştır. Aynı yıllarda intiharlar durmadan artmıştır.

ve organik dengenin gereklerinin genel durumuna bağlı bulunduğundan, yıpranma da kendini onarıma göre ayarlar ve denge kendiliğinden oluşur. Birinin sınırları aynı zamanda ötekinin de sınırlarıdır. Sınırlar, aynı zamanda, canlının yapısında kayıtlıdır; elinde bunları aşacak olanak yoktur.

İnsan için durum başkadır, çünkü onun gereksinimlerinin çoğu vücuduna tabi değildir ya da hayvanda olduğu derecede bağlı değildir. Bir insanın yaşamını sürdürülebilmesi için tüketmesi gereken besin miktarı, diğer canlılar için olduğundan daha serbest ve geniş bir seçim aralığına açık olmakla birlikte, saptanabilir. Çünkü içgüdüsel olarak işlediğinde doğanın yetinmeye hazır olduğu en düşük düzeyin ötesinde, daha uyanık olan aklın işleyişi, istenmeye değecek amaçlar gibi görülen ve uğruna etkinliklerde bulunmaya yol açan daha iyi koşullar bulunduğunu haber verir. Ne var ki bu çeşit heveşler er ya da geç aşamayacağı bir sınıra gelip çarpar. Peki, bir insanın haklı olarak isteyebileceği refahın, rahatlığın, lüksün miktarını nasıl saptamalı? İnsanın ne organik ne ruhsal yapısında böyle eğilimlere sınır çeken bir işaret göremeyiz. Bireysel yaşamın işleyişi, bunların şurada değil de burada durması için bir dayatmada bulunmaz. Bunların tarihin başlangıcından beri sürekli gelişmesi, gittikçe daha tam, daha dolu doyumların ortaya çıkması ve buna karşın ortalama sağlığın daha kötüye gitmemesi böyle bir sınırın olmadığının kanıtıdır. Özellikle, bunların koşullara, mesleklere, hizmetin önemine göre değişme yollarını nasıl saptamalı? Tüm basamaklarda hepsinin eşit derecede doyurulduğu bir toplum yoktur. Bununla birlikte ana çizgilerinde insan doğası her yurttaşta aşağı yukarı aynıdır. Şu halde gereksinimlere onlar için zorunlu olacak olan, bu değişken sınırı insan doğası vermeyecektir. Bunun sonucu olarak, gereksinimler sadece bireye bağlı olarak sınırsızdırlar. Duyarlığımız, kendisini ayarlayan, düzenleyen her türlü dış güç bir yana bırakılırsa, hiçbir şeyin dolduramayacağı dipsiz bir uçurumdur.

Fakat dışarıdan bir şey gelip de onu tutmazsa, duyarlığımız kendisi için bir sıkıntı kaynağından başka bir şey değildir. Çünkü sınırsız istekler -adı üstünde- doymazdır ve doyumsuzluğa bir hastalık işareti diye bakılması nedensiz değildir. Onları sınırlayan bir şey olmadığına göre, ellerindeki araçları her zaman ve sonsuza dek aşarlar, yani onları hiçbir şey yatıştıramaz. Giderilmeyen bir susuzluk, sürekli yinelenen bir işkencedir. Gerçi kendine erişilemez amaçlar saptamak insan etkinliğinin özünde vardır, ama böyle bir belirsizlik durumunun fiziksel yaşamın istekleriyle değil de zihinsel yaşamın koşullarıyla nasıl bağdaştığını anlamak olanaklı değildir. İnsan etki göstermek, hareket etmek, çaba harcamaktan ne tat alırsa alsın, çabalarının boşuna olmadığını ve yürürken ileri gittiğini hissetmesi gerekir. Oysa herhangi bir amaca doğru yürünmüyorsa ya da yönelinen amaç sonsuzlukta ise yine ilerlenmiyor demektir. Ne denli yol alınırsa alınsın, amaca olan mesafe hep aynı kaldığından, sanki aynı noktada verimsiz bir biçimde deviniliyor gibidir. İnsan arkasına bakıp da aldığı yolu görerek bir övünce kapılsa bile, bu sanal bir doyum olur çünkü gidilecek yol azalmamıştır. Erişilemez olduğunu kabul etmemiz gereken bir amacı izlemek, kendini bitmeyecek bir hoşnutsuzluk içine kapamak demektir. Elbette insanın her türlü akıl dışı düşünceye karşı umuda kapıldığı olur; akla ters düşse de umudun verdiği bir sevinç vardır. Yani umut insanı bir süre ayakta tutar, fakat üst üste yaşanan düş kırıklıklarına karşın sonsuza dek umudu yaşatamazsınız. Mademki insanın durabileceği bir duruma erişmek sonsuza dek olanaksız ve ufuktaki ideale yaklaşılamıyor bile, o halde gelecek zaman insana geçmişten fazla ne verebiliyor? Demek insan sahip oldukça sahip olmak isteyecek ve elde edilen doyumlar gereksinimleri karşılayacağına, tetikleyecek. Eylemin kendisi haz veriyor, denebilir belki. Fakat o zaman da yararsızlığını görmemek için insan kendini kör etmesi gerek. Sonra, o hazzın tadılabilmesi, kendisiyle birlikte duyulan acılı tedirginliğin azaltılabilmesi, bir dereceye kadar perdelenebilmesi için, en azından bu

bitmek bilmez hareketin hep rahatça işlemesi ve herhangi bir şeyle engellenmemesi gerekir. Fakat engellenirse, tedirginlik birlikte getirdiği olumsuz duygulanımla birlikte yalnız kalır. Aşılmaz bir engelin hiç çıkmaması da mucize gibi bir şeydir. Bu koşullarda insan yaşama her an kopabilecek incecik bir iplikle bağlıdır.

İşlerin başka türlü yürümesi için her şeyden önce tutkuların sınırlı olması gerekir. Ancak o zaman yetilerle uyumlu duruma getirilebilirler ve daha sonra da doyuma ulaşırlar. Fakat mademki bireyde tutkulara bir sınır çekecek hiçbir şey yok, o sınır zorunlu olarak bireyin dışında bir güçten gelecektir. Organizma fiziksel gereksinimler için ne rol oynuyorsa, düzenleyici bir gücün de tinsel gereksinimler için o rolü oynaması gerekir. Bu ancak tinsel bir güç olabilir. Hayvanın içinde uyukladığı denge durumunu bozan, bilinç uyanışıdır. Şu halde o dengeyi yeniden kurmak için gerekli araçları bilinç sağlayacaktır. Maddesel baskı burada etkisiz kalır; yürekler fiziksel-kimyasal güçlerle değiştirilemez. İştahlar fizyolojik işleyişlerce kendiliğinden zapt edilmedikçe, ancak doğru diye kabul ettikleri bir sınır önünde dururlar. İnsanlar kendilerine tanınmış sınırı aşmakta haklı olduklarına inansalar, isteklerini dizginlemeye razı olmazlar. Ne var ki, bu adalet yasasını daha önce belirttiğimiz nedenlerden ötürü kendileri dayatamazlar. Şu halde bu yasayı saydıkları, hiç düşünmeden önünde eğildikleri bir yetkeden alacaklardır. Sadece toplum, ya doğrudan doğruya ve bütünü içinde, ya da organlarından birinin aracılığıyla bu düzenleyici görevini yerine getirecektir. Çünkü bireyden üstün olan ve bu üstünlüğü birey tarafından kabul edilen tek tinsel güç, toplumdur. Tutkulara aşmamaları gereken sınırı anımsatma, hak neyse onu söyleme yetkesi sadece toplumun elindedir. Ortak çıkar doğrultusunda her görevli dizinine sunulması gereken ödülü değerlendirebilecek olan da sadece odur.

Gerçekten de tarihin her ânında, toplumların tinsel bilincinde çeşitli toplum hizmetlerinin değeri, onlara ödenecek karşılık, bundan ötürü de her meslekten emekçilerin ortalamasına uygun düşen

refahın ölçüsü hakkında pek açık seçik olmayan birtakım sezgiler olmuştur. Değişik işlevler adeta zihinlerde basamaklanmıştır ve her birine bulunduğu yere göre bir refah katsayısı verilmiştir. Yerleşmiş düşüncelere göre, örneğin öyle bir yaşam biçimi vardır ki buna bir işçinin kendi yaşamını iyileştirmek için giriştiği çabalarda en üst sınır diye bakılır. Bir de alt sınırı vardır, çok utanılacak bir adım atmamışsa bunun altına inmesi pek kabul edilemez. Kentte çalışan işçiyle tarlada çalışan adam, uşakla gündelikçi ırgat, dükkânda tezgâhtarla aylıkçı memur birbirinden ayrı şeylerdir. Keza yoksul yaşamı süren zengin kınanır, ama lükste aşırılığa kaçarsa yine kınanır. İktisatçılar boşuna şuna karşı koyuyorlar: Adamın birinin büyük bir serveti kesinlikle gereksiz tüketimlerde harcaması her zaman kamuda bir skandal yaratacaktır. Hatta insanların bu tahammülsüzlüğü ancak tinsel karışıklık dönemlerinde kapıp koyuverdiği anlaşılıyor.[304] Yani her zaman hukuksal bir biçime uydurulmasa da, toplumun her sınıfının yasal yoldan erişmeyi isteyebileceği en üst düzey rahatlığı az çok kesin bir biçimde saptamaktan geri kalmayan gerçek bir düzenleme vardır. Gerçi böyle düzenlenen basamaklama hiç değişmez değildir. Ortak gelirin artıp azalmasına ve toplumun ahlakla ilgili düşüncelerindeki değişmelere göre değişir. İşte bir dönemde lüks niteliği taşıyanın başka bir dönemde olağan sayılması, bir zamanlar bir sınıfa ayrıcalık olarak tanınan refahın başka bir çağda herkesin eşit hakkı sayılıp, kesinlikle gerekli bulunması bundandır.

Bu baskı altında her insan, kendi çerçevesi içinde, heveslerinin nereye kadar gidebileceğinin, hangi noktadan sonra bir isteği olmayacağının belli belirsiz biçimde farkındadır. Şayet, en azından, kurala saygı besliyorsa ve ortak yetke önünde yumuşak başlıysa yani tinsel bakımdan sağlıklı bir yapısı varsa, daha fazla istememesi gerektiğini kestirebilir. Böylece tutkulara, heveslere bir başlangıç, bir

304 Bu kınama, bugün tümden ahlaka uygun bir şeydir, hukuken cezalandırılması da pek gerekmez. Mali yasalarda herhangi bir düzenlemeye gidilmesinin istenebilir hatta sadece olabilir olduğunu da sanmıyoruz.

de son belirlenmiş olur. Kuşkusuz bu belirleme çok katı ve salt değildir. Her yurttaş öbeğine tanınan ekonomik idealin de birtakım sınırları vardır ve istekler ancak o sınırlar içinde özgürce devinebilir. Özgürce, ama sınırlı. İnsanların yazgılarından hoşnut olmalarını sağlayan, ama bu arada onları yazgılarını iyileştirmeleri yolunda yüreklendiren işte bu görece sınırlandırma ve ondan doğan ılımlılıktır. Hem dingin hem etkin sevinç duygusunu, gerek toplumlar gerek bireyler için sağlığın ayırt edici niteliği olan var olma, yaşama hazzını meydana getiren bu orta derecedeki hoşnutluktur. O zaman her insan, hiç değilse genelde, kendi koşullarıyla uyum içinde olur ve kendi etkinliğinin olağan karşılığı olarak ancak dürüst yoldan umabileceğini ister. Öte yandan insan, bu böyle oldu diye, hareketsizliğe de mahkûm edilmemiştir. Yaşamını güzelleştirme yollarını arayabilir. Fakat o yolda girişecekleri başarıya ulaşmayabilir; ancak insan bundan umutsuzluğa kapılmayabilir. Umutsuzluğa kapılmaz çünkü sahip olduğu şeyi sevdiği ve tüm tutkusunu sahip olmadığını aramak uğruna tüketmediği için, zaman zaman imrendiği yenilikleri bulamamakla birlikte aynı anda her şeyin eksikliğini de hissetmiyordur. İstediklerinin önemli bir bölümü ondadır. Mutluluğun dengesi bir kararda kalır, çünkü belirlenmiştir ve onu bozmaya birkaç hoşnutsuzluk yetmez.

Bununla birlikte, insanların görevlendirilme biçimi doğru bulunmuyorsa, herkesin görevlerin alışıla geldiği gibi basamaklanmasını doğru bulması bir şeye yaramaz. Emekçi sahip olduğu işe içten inanmamışsa, toplumsal konumuyla uyum içinde değil demektir. Başka bir mevkide olması gerektiğine inanıyorsa, elindeki iş onu doyurmayacaktır. Yani gereksinimlerin ortalama düzeyinin her durum için kamunun kanılarına göre düzenlenmiş olması yetmez, ayrıca başka bir düzenleme gerekir. Daha kesin olan bu düzenleme çeşitli koşulların kişilere nasıl açık olacağını saptamalıdır. Gerçekten de bu düzenlemenin olmadığı toplum yoktur. Zamana ve yere göre değişir. Eskiden doğumu yani insanın soylu olup olmamasını,

toplumsal sınıflamanın neredeyse tek ölçütü olarak kabul ederlerdi. Bugün doğuştan gelen eşitsizlik olarak sadece aileden kalmış servet, bir de yetenek kalmıştır. Fakat bu değişik biçimler altında da olsa bu düzenlemenin konusu her yerde aynıdır ve bireylere ancak onların üzerinde bir yetke yani ortak yetke tarafından dayatılıyorsa vardır. Çünkü bireylerin bir ya da başka bir bölümünden ve daha genel olarak hepsinden kamu yararına özveriler, ödünler istemeden yerleşemez.

Gerçi bazı kimseler çıkmış ve ekonomik durum babadan oğula geçmez olduğu gün bu tinsel baskının yararının kalmayacağını söylemişlerdir. Veraset yok olunca, demişlerdir, herkes yaşama aynı kaynaklarla girecek, yarışmacılar arasındaki çekişme tam bir eşitliğin koşulları içinde yürütülecek, kimse de sonuçları haksız bulamayacaktır. Herkes kendiliğinden her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu algılayacaktır.

Gerçekten, şurası kuşku götürmez ki bu ideal eşitliğe yaklaşıldıkça toplumsal baskı gereği de azalacaktır. Fakat alt tarafı bu bir derece sorunudur. Çünkü her zaman kalıtım diye bir şey var olacaktır. Doğal yeteneklerin kalıtımı sürecektir. Zekâ, zevk, bilimsel, artistik ve yazınsal ve sınai değerler, cesaret, el becerisi, bunlar hepimizin doğarken edindiğimiz güçlerdir. Tıpkı mal sahibi mirasyedinin servetini edindiği, eski dönemlerdeki soylunun unvanını doğarken edindiği gibi. Şu halde doğanın en az kayırdıklarına doğuştan onlara ayrılmış düşkün yeri kabul ettirmek için bir tinsel baskı daha gerekecektir. Acaba paylaşımın herkes için eşit olmasını, en yararlılara ve en lâyıklara bile hiçbir öndelik tanınmamasını istemeye kadar götürülecek midir bu? Fakat o zaman da bu kişilere ortanın altındakilerle, güçsüzlerle eşit işlem görmelerini kabul ettirmek için çok sıkı bir baskı gerekecektir.

Ne var ki bu baskı da bir önceki gibi, ancak ona bağlı olan halklarca doğru, haklı kabul edilirse işe yarar. Sadece alışkanlıkla ve güç altında ayakta kalırsa, barış ve uyum ancak göstermeliktir.

Altta hep bir tedirginlik ve hoşnutsuzluk gizlidir. Bu şekilde yapay olarak bastırılmış olan iştahlar kısa sürede zincirlerinden boşanır. Roma'da ve Yunan'da seçkin yurttaşlar katmanıyla halk katmanının eski yapılarının dayandığı inanışlar sarsıldığı zaman olan şey, bizim çağdaş toplumlarımızda da aristokrat önyargılar eski güçlerini yitirmeye başladıklarında olmuştur. Fakat söz konusu sarsılma sıradışı bir durumdur. Ancak toplum hastalıklı bir bunalım geçirdiğinde böyle bir şey yaşanır. Olağan zamanlarda, bireyler büyük bir çoğunlukla, toplum düzenini hakkaniyetli olarak kabul ederler. Yani düzeni kişilere kabul ettirmek için, bir yetkenin gerekli olduğuna işaret ederken, hiçbir biçimde o yetkeyi yerleştirmenin tek yolunun şiddet olduğunu söylemek istemiyoruz. Bu düzenleme bireysel tutkuları çerçevelendirmeyi amaçladığı için, bireylere egemen bir güçten gelmelidir; fakat aynı zamanda bu güce korkuyla değil, saygıyla boyun eğilmelidir.

Demek ki insanın etkinliğinin her türlü engellemeden bağışık olduğu doğru değilmiş. Dünyada böyle bir ayrıcalığa sahip hiçbir şey yoktur. Çünkü her varlık evrenin bir parçası olduğu için evrenin geri kalanıyla ilişkilidir. Yani doğası ve doğasını dışa vurma biçimi yalnızca kendisine değil, onu baskı altına alan ve düzene koyan başka varlıklara da bağlıdır. Bu bakımdan organik olmayan doğa ile düşünen insan arasında sadece derece ve biçim farkları vardır. İnsanda ilginç olan şudur ki; onun bağlı olduğu fren fiziksel değil, tinsel yani toplumsaldır. O, yasasını ona kendini kabaca dayatan maddesel bir çevreden değil, kendisininkinden üstün olan ve üstünlüğünü duyumsadığı bir bilinçten alır. Yaşamının büyük ve en önemli bölümü vücudu aştığından vücudun boyunduruğundan kurtulur, fakat toplumun boyunduruğu altına girer.

Yalnız, toplum ister acılı bir kriz sonucu, isterse beklenmeyen bir mutlulukla gelen dönüşümle sarsıldığı zaman geçici olarak bu etkiyi gösteremez olur. İşte birden gelen ve yukarıda varlığını saptadığımız intihar eğrisi yükselmeleri bundan ileri gelir.

Ekonomik felaketlerde bir çeşit sınıf sarsılması olur ve bu bazı bireyleri birden bire kendilerini o zamana kadar bulundukları mevkiin aşağısında bir duruma getirir. O zaman bu kişiler isteklerinin düzeyini aşağı çekmek, gereksinimlerini sınırlamak, kendilerini daha çok tutmak zorunda kalırlar. Toplumsal etkinliğin meyvelerini yitirmişlerdir. Tinsel eğitimlerinin yeniden kotarılması gerekir. Oysa toplum bir anda onları bu yeni yaşama uyduramaz, o zamana kadar alışmadıkları bir özdenetimi onlara öğretemez. Bunun sonucu olarak da bu insanlar kendilerine dayatılan koşullara uyamazlar, uymaları düşüncesine bile dayanamazlar. İşte zaten boyutları ufalmış bir yaşamdan -daha o yaşamı denemeden- onları koparan acılar bundan doğar.

Fakat bunalımın kaynağı gücün ve servetin birden artışıysa da durum yine aynıdır. O zaman yaşam koşulları değiştiğinden, gereksinimleri düzenleyen basamaklama artık aynı kalamaz, toplumsal kaynaklara göre değişir; çünkü her üretici öbeğine düşecek payı genel olarak o belirlediğinden toplumsal kaynaklarla birlikte kendisi de değişir. Üreticilerin basamaklanması allak bullak olmuştur, öte yandan yeni bir basamaklanma da alelacele yetiştirilemez. İnsanların ve nesnelerin kamu vicdanı tarafından yeniden sınıflandırılması için zaman gerekir. Böylece özgür bırakılmış toplumsal güçler dengelerini yeniden bulmadıkça, her birinin değeri belirsiz kalacaktır. Bunun sonucu olarak da bir süre düzenlenmelerinin yokluğu çekilecektir. Neyin olabilir, neyin olamaz, haklı istek ve umutların hangileri, ölçüyü kaçıranların hangileri olduğu bilinmez durumdadır. Bu nedenle de üzerinde hak iddia edilmeyen hiçbir şey bulunmamaktadır. Bu sarsıntı ne denli sığ bir değişiklik olursa olsun, yurttaşların çeşitli işler arasındaki dağılımına temel olan ilkelere kadar uzanır. Çünkü toplumun çeşitli bölümleri arasındaki ilişkiler zorunlu olarak değiştiğinden, o ilişkileri dışa vuran düşünceler de aynı kalamaz. Krizin özel olarak kayırdığı belli bir sınıf artık durumuna razı olmayacaktır; bu durumun sonucu olarak da o sınıfın

başkalarınkini aşan serveti çevresinde ve kendinden aşağıdakilerde her çeşit haset ve kıskanma belirtileri yaratır. Böylece, yönü değişmiş bir kamuoyu tarafından zapt edilmeyen iştahlar artık hangi sınırda duracaklarını bilemezler. Öte yandan, aynı anda o iştahlar öylesine bir coşku içindedirler ki, toplum yaşamındaki canlılık nedeniyle en yeğin durumlarına erişmişlerdir. Refah arttığından istekler coşmuştur. Geleneksel kuralların yetkelerini yitirdiği bir zamanda, kendilerine sunulan olanakların zenginleşmesi onları daha hırslı ve sınır tanımaz hale getirir. Tutkular ve heveslere daha güçlü bir disiplin gerekirken, tersine, daha başıbozuk bir durum oluşur; düzensizlik ve kuralsızlık durumu da bu ortamda artar.

Fakat bu tutkular öylesine artar ki, onları doyurma olanağı kalmaz. Aşırı coşturulmuş hevesler hiçbir zaman elde edilen sonuçla, o sonuç ne olursa olsun, doymaz, hep onları aşar. Çünkü o heveslere sınırı geçmemeleri yolunda bir anımsatmada bulunulmamıştır. Öyle olunca da onları doyuracak hiçbir şey bulunmaz. Bütün o hareketlilik kendi kendini besler ve hiçbir zaman durulmaz. Özellikle, av peşinde koşmanın, koşuşun verdiği zevkten başka bir zevk -o da elbette zevkse- vermediği gibi, bu hareketlilik bir kez sınırlandı mı, insanın eli boş kalır. Oysa toplumsal düzenlemeler zayıfladığı ve yarışmalar daha ateşli bir hale geldiği için mücadele de daha yırtıcı ve acılı olmaktadır. Durum tüm sınıfları ilgilendirir, çünkü artık yerleşik bir sınıflandırma kalmamıştır. Yani çaba, daha verimsiz olduğu anda, daha büyümektedir. Bu koşullarda yaşama isteği nasıl zayıflamaz?

Bu açıklamayı yoksul yerlerde gözlemlenen bağışıklık doğrulamaktadır. Yoksulluğun insanı intihara karşı korumasının nedeni, onun bir fren görevi yüklenmesindendir. Ne olursa olsun, istekler, bir dereceye kadar, eldeki olanaklarla baş etmek zorundadır. İnsanın elinde bulunan, eline geçmesini istediğini saptamada az çok belirleyici olur. Şu halde insanın elinde ne kadar az varsa, gereksinimlerinin çevre sınırlarını yaymaya doğal eğilimi de da o kadar azdır. Maddesel olanakların genel olarak kısıtlı olduğu yerde hiçbir şeyin

insanı heveslendirmemesi bir yana, güçsüzlük bizi ılımlı davranmaya zorlarken koşullarımıza alıştırır. Tersine, zenginlik verdiği güçle, insanda sanki her şey kendisinden kaynaklanıyor duygusunu uyandırır. Zenginlik, çevrede gördüğümüz direnci azaltarak, bize onların herhangi bir zamanda yenilebileceklerini sanısını verir. Oysa kendimizi sınırlardan kurtulmuş hissettikçe, her türlü sınırlanma bize dayanılmaz gelir. Dinlerin yoksulluğun iyiliklerini, ahlaksal değerini onca yüceltmeleri boşuna değildir. Yoksulluk, gerçekten de insana kendini baskı altına almasını öğreten okulların en iyisidir. Kendi üzerimizde kesintisiz bir disiplin uygulamaya bizi zorlayarak, ortak disiplini uysallıkla kabullenmeye bizi hazırlar. Varsıllık ise, bireyi yükseklere taşıyarak ahlaksızlığın kaynağı olan başkaldırı ruhunu uyandırma tehlikesini her an canlı tutar. Elbette bu, insanlığın maddesel koşullarını iyileştirmekten alıkoymak için bir neden değildir. Fakat bolluğun her artışıyla gelen ahlaksal tehlike devasız bir dert değildir ama gözden de kaçırılmamalıdır.

III

Daha önceki örneklerde olduğu gibi; kuralsızlık ancak belirsiz aralıklarla ve birden gelen bunalımlar biçiminde ortaya çıkıyorsa intiharların toplumsal oranını zaman zaman değiştirebilir; ama oranın düzenli ve bir düzeyde kalan bir etmeni değildir. Fakat toplumsal yaşamın bir bölümü vardır ki, kuralsızlık orada süreğen olarak vardır. Toplumsal yaşamın bu bölümü, ticaret ve sanayi dünyasıdır.

Gerçekten de yüzyıldan beri ekonomik ilerleme, kendini en çok sınai ilişkileri her türlü düzenlemeden özgür kılmakla göstermiştir. Yakın zamana kadar bir dizi tinsel güç düzeneği bu ilişkileri disiplin altına almıştı. Önce din geliyordu; dinin etkisi işçi, patron, yoksul, varsıl farrketmeksizin herkesin üzerinde duyuluyordu. Birincileri avutuyor ve toplumsal düzenin Allah'tan geldiğini, her sınıfın nasibinin Allah tarafından saptandığını söyleyerek onlara yazgılarıyla yetinmeyi öğretiyor, bu dünyadaki eşitsizliklerin gelecekteki bir

dünyada giderileceği umudunu veriyordu. İkincileriyse, dünya üzerindeki çıkarların her şey demek olmadığını, daha yüksek başka çıkarlara boyun eğmek zorunda bulunduklarını, bu nedenle de dünya çıkarlarının peşine kuralsız, ölçüsüz düşülmemesi gerektiğini anımsatarak ılımlı olmaya çağırıyordu. Din dışı güç ise, ekonomik işlevler üzerindeki üstünlüğüyle, onları içinde tuttuğu görece aşağı durumla, ekonomik işlevlerin açılıp gelişmesine egemendi. Ticaret dünyası içinde de zanaat birlikleri, loncalar ücretlerin, ürün fiyatlarının ve üretimin hareketini belirleyerek dolaylı yoldan gelirlerin ortalama düzeyini saptıyorlardı. Bu düzey ise zorunlu olarak gereksinimlerin hareketini düzenliyordu. Bu örgütlenmeyi anlatmakla onu bir model olarak önermek istemiyoruz. Elbette bu, derin dönüşümler olmadan, bugünün toplumlarına uygun düşecek bir örgütlenme değildir. Sadece şunu gözlemlemekle yetiniyoruz: Böyle bir örgütlenme vardı, bunda yararlı sonuçlar alınıyordu ve bugün onun yerini tutan bir şey yoktur.

Çünkü din, imparatorluğunun büyük bölümünü yitirdi. Devletin gücü, ekonomik yaşamın düzenleyicisi olacağına, onun aleti oldu, hizmetine girdi. Devletin gücünü çeşitli toplumsal işlevler arasında az çok edilgin bir aracı rolüne indirgemekte birbirine en zıt akımlar, ortodoks ekonomistler ve en uçtaki sosyalistler bile anlaşıyorlar. Bir bölümü onu sadece bireysel anlaşmaların bekçisi yapmak isterken, ötekiler kamu muhasebesi işini ona bırakıyor. Kamu muhasebesi derken şunları kastediyoruz: Tüketicilerin isteklerini kaydetme, bu istekleri üreticilere aktarma, toplam gelirin dökümünü çıkarma ve geliri yerleşik bir formüle göre dağıtma. Fakat her iki taraf da toplumsal organların geri kalanlarını tabi kılmak ve onları onlara egemen bir amaca doğru yöneltmek için gerekli herhangi bir niteliğe devletin sahip olmasını istemiyor. Her iki taraf da ulusların tek ya da başlıca amacının, sanayi bakımından gönence ermek olduğunu ilan ediyor. Ekonomik materyalizmin ya da iktisadi maddeciliğin dogmasını içinde barındıran budur. Görünürde birbirine zıt gibi duran sistemlerin temelinde bu dogma vardır. Bu kuramlar kamuoyunun durumunu

anlatmaktan başka bir şey yapmadığı gibi, sanayi de kendini aşan bir amaca varmakta kullanılan bir yol olarak kabul edilmeye devam edeceğine, bireylerin ve toplumların ana amacı durumuna geldi. Fakat harekete geçirdiği iştahlarda kendilerini sınırlayacak her çeşit yetkeden bağışık duruma geldiler. Refahın böyle yücelişi, bu iştahları neredeyse kutsayarak, onlara her türlü insan yasasının üzerinde bir yer verdi. Sanki onları kösteklemek günahmış gibi oldu. Bu nedenle de sanayi dünyasının onlar üzerinde kurumlar aracılığıyla yürüttüğü ve salt yarara dayanan düzenleme bile tutunamadı. Sonunda da isteklerin, heveslerin böylesine zincirlerinden boşanması, sanayinin kendisinin gelişmesiyle ve piyasanın neredeyse sınırsız yayılmasıyla daha da ağırlaştı. Üretici malını ancak hemen yakınındaki bir pazara satabilir kaldığı sürece, kazancın azlığı hevesleri pek kamçılayamıyordu. Fakat aynı üretici artık neredeyse dünyanın dört bucağına mal satabilir duruma gelince, tutkular bu sınırsız olanaklar karşısında da eskisi gibi sınırlanmayı kabul edecekler miydi?

İşte toplumun bu bölümünde hüküm süren, fakat oradan geri kalan yerlere de yayılan kaynaşma bundan geliyor. Bunlar oluyor çünkü bunalım ve kuralsızlık durumu toplumda hep var ve adeta normal. Merdivenin tepesinden tabanına kadar tamah, açgözlülük ayaklanmış, kalıcı olarak nereye konacağını kendi de bilmiyor. Hiçbir şey onları yatıştıramıyor çünkü yöneldikleri amaç erişebileceklerinin çok üzerinde. Ateşli hayallerin olabilir dedikleri karşısında, gerçek değersiz görünüyor. Gerçekten ayrılıyoruz, fakat sonra olabilirden ayrıldığımızda o da gerçek olmuş oluyor. Yeni şeylere, bilinmeyen hazlara, adı konulmamış duyulanımlara susamış durumdayız; fakat bunlar, biz onlarla tanışır tanışmaz, olanca tadlarını yitiriyorlar. Bu nedenle de en ufak bir terslik çıktığında, dayanacak gücümüz kalmamış oluyor. Bütün bu ateş yatışıyor ve o zaman biz bu karmaşanın ne denli kısır olduğunu, sınırsız biçimde yığılmış bütün o yeni duyulanımların zor günlerde güvenebileceğimiz sağlam bir mutluluk sermayesi biriktiremediğini fark ediyoruz. Edinilmiş sonuçların yerine hep yenilerini koyma gereksinimini duymaksızın onlardan tad almasını bilen

bilge, zorluk kapıya geldiği zaman o edinilmiş sonuçlarda yaşama tutunmasını sağlayacak gücü bulur. Fakat gözünü geleceğe dikmiş, her zaman gelecekten her şeyi bekleyen adamın geçmişinde şimdiki zamanın acılıklarına karşı onu koruyacak hiçbir şey bulunmaz. Çünkü geçmiş onun için sabırsızca geçilmiş bir dizi aşamadan başka bir şey olmamıştır. Onun kendine bakışını perdeleyen şey, o zamana kadar rastlamadığı mutluluğu ileride bulacağını sürekli düşünmesi olmuştur. Fakat birden bire yolunun ortasında durmuştur. Artık gözlerini çevireceği ne geride ne ileride hiçbir şey kalmamıştır. Zaten tek başına yorgunluk bile düş kırıklığı yaratmaya yeter, çünkü sonu gelmez bir kovalamanın yararsızlığını duymamak zordur.

Hatta ekonomik felaketlerde bugün bu kadar çok intihar görülmesinin nedeninin tam da bu tinsel durum olup olmadığı düşünülebilir. İnsan, sağlıklı bir disiplin altında bulunduğu toplumlarda talihin tokatlarına daha kolay boyun eğer. Kendini sıkmaya, kendini tutmaya alışan kişiye biraz daha fazla sıkıntıya katlanmak için göstereceği çaba görece olarak hafif gelir. Fakat her sınır başlı başına çok kötüyse, daha dar bir sınırlama nasıl dayanılmaz görünmez? İçinde yaşadığımız ateşli sabırsızlık, sinirlilik hemen hemen hiç kabullenmeye, konumundan vazgeçmeye yanaşmaz. İnsanın vardığı noktayı hep geride bırakmaktan başka amacı olmadı mı, arkada kalmak ne çok acı verir! İşte ekonomik durumumuzu niteleyen bu örgütlenemeyiş her türlü maceraya kapı açar. Hayaller yeniliklere aç olduğundan ve o yenilikleri düzenleyen hiçbir şey bulunmadığından onlar yani yenilikler de el yordamıyla yol alırlar. Başarısızlıklar zorunlu olarak rizikolarla birlikte artar ve böylece, krizler en öldürücü oldukları zaman çoğalır.

Ne var ki bu düzenlemeler öylesine kökleşip katılaşmıştır ki, toplum bunları benimsemiştir ve olağan diye görmektedir. Her zaman insanın ıslah olmaz, hoşnutsuz bir varlık olduğu, dur durak bilmeden belirsiz bir amaca doğru ilerlediği söylene gelmiştir. Sonsuzluk tutkusu bizlere hep tinsel bir üstünlükmüş gibi tanıtılır, oysa o tutku sadece ayarı bozulmuş ve kendisine acı veren bu bozukluğu

kuralmış gibi ilan eden kişilerde bulunur. Yine de ilerlemeye ve olabildiğince hızlı ilerlemeye bağlanma bir inanış biçimi oldu. Fakat hep bir kararda kalmamanın iyiliklerini öven bu kuramlara koşut olarak başka kuramlar da ortaya çıktı. Bunlar içinden çıktıkları durumu genelleştirerek yaşamı kötü diye nitelendiriyorlar, yaşamda hazdan çok acı bulunduğunu ileri sürüyorlar. İnsanı aldatıcı çekiciliklerle baştan çıkarmakla suçluyorlar onu. Bu düzensizlik ekonomi dünyasında doruğa erdiğinden, en çok kurban da bu çevrede görülüyor.

Tablo XXIV

Çeşitli uğraşlarda milyon kişi düşen intihar

	Ticaret	Taşımacılık	Sanayi	Tarım	Serbest meslekler[305]
Fransa (1878-87)[306]	440		340	240	300
İsviçre (1876)	664	1 514	577	304	558
Italya (1866-76)	277	152,6	80,4	26,7	618 [307]
Prusya (1883-90)	754		456	315	832
Bavyera (1884-91)	465		369	153	454
Belçika (1776-90)	421		160	160	100
Württenberg (1873-78)	273		190	206	
Saksonya (1878)	341,59			71,17	

Sanayi ve ticaretteki işler, görevler intihara en çok kurban verenlerdir (bkz. Tablo XXIV). Aşağı yukarı serbest mesleklerle aynı düzeydedirler, hatta bazen onları aşarlar. Özellikle, tarımda çalışanlardan epeyce daha kötü durumdadırlar. Çünkü tarım sanayinde hâlâ eski düzenleyici güçler etkilerini duyurmaktadır ve iş dünyasının ateşli, hareketli havasının en az girdiği kesim tarım sanayidir. Ekonomik düzenin genel yapısını bugün en iyi anımsatan tarım sanayidir. Sanayi dünyasındaki intiharlar patronlar ve işçiler olarak ikiye ayrılsaydı aradaki fark daha belirginleşirdi. Çünkü kuralsızlıktan sıkıntı

305 1826'dan 1880'e kadar ekonomik görevler en az etkilenmiş görünüyor (bkz 1880'in tanıtılması); fakat meslekler istatistiği tam doğru mu?

306 İstatistiklerde birden fazla serbest meslek gösterildiğinde biz intihar oranı en yüksek olanı alıyoruz.

307 Bu sayıya sadece edebiyatçılar arasında ulaşılmaktadır.

çekenlerin başında birinciler yani patronlar gelmektedir. Rantla geçinenlerdeki yüksek intihar oranı (milyonda 720) en çok acı çekenlerin en varlıklılar olduğunu açıkça gösterir. Bunun nedeni, insanı bağımlı olmaya zorlayan her şeyin bu durumun etkilerini hafifletmesidir. Aşağı sınıfların hiç değilse ufukları kendi yukarılarındaki sınıflarla sınırlanmıştır. İstekleri de daha belirlidir. Fakat üzerinde boşluktan başka bir şey bulunmayanlar, onları geriye doğru çekip tutan bir güç yoksa adeta o boşlukta yitip gitme zorundadırlar.

Şu halde bugünün toplumlarında kuralsızlık, intiharın hep rastlanan ve özgül bir etmenidir. Yıllık intihar sayısının beslendiği kaynaklardan biridir. Şu halde ötekilerden ayrılması gereken yeni bir tip karşısındayız. Bu ayrımı yaratan bireylerin topluma bağlanma yolları değil, toplumun bireyleri düzene sokma yollarıdır. Bencil intihar, insanların yaşamda olmak için artık bir neden görmemesinden ileri gelir. Özgeci intihar, bu nedenin insanlara yaşamın dışında görünmesinden doğar. Varlığını az önce saptadığımız üçüncü tip intiharın kaynağı, insanların etkinliğinin düzeninin bozulmasında ve insanların bundan acı çekmelerindedir. Kaynağı nedeniyle bu sonuncu çeşide *kuralsızlık intiharı* diyeceğiz.

Elbette bu çeşit intiharla bencil intihar bağlantısız değildir. Her ikisi de toplumun bireyde yeterince *var* olmamasından ileri gelir. Fakat toplumun var olmadığı alan her ikisinde aynı değildir. Bencil intiharda toplumu arayıp da bulamadığımız yer ortak etkinliktir. Böylece ortak etkinlik nesneden ve anlamdan yoksun kalmaktadır. Kuralsızlık intiharında toplumun bulunmadığı yer bireysel tutkular alanıdır. Bireysel tutkular onları düzenleyecek bir frenden yoksundur. Öyle ki bu iki çeşit intihar, aralarındaki ilişkiye karşın, birbirlerinden bağımsızdırlar. Bizde toplumsal nitelik olarak ne varsa topluma bağlayabiliriz ve isteklerimizi sınırlamayı beceremeyebiliriz. İnsan bencil olmadan da kuralsızlık durumunda yaşayabilir ya da kuralsız olmadan da bencil olabilir. Nitekim bu iki çeşitte intiharı seçenler aynı toplumsal çevrelerden çıkarlar. Biri aydınlar çevresi, düşünce dünyasıdır; öteki sanayi ya da ticaret dünyasıdır.

IV

Fakat intihara yol açan, sadece bu ekonomik kuralsızlık değildir.

Tablo XXV

Avrupa ülkelerinin boşanma ve intihar bakımından karşılaştırılması

	Yıllık 1000 evlenmede boşanma sayısı		Milyon kişide intihar sayısı
1- Boşanma ayrı yaşamaların az görüldüğü ülkeler			
Norveç	0,54	(1875-80)	73
Rusya	1,6	(1871-77)	30
İngiltere ve Galler	1,3	(1871-79)	68
İskoçya	2,1	(1871-81)	
İtalya	3,05	(1871-73)	31
Finlandiya	3,9	(1875-79)	30,8
Ortalama	2,07		46,5
II – Boşanma ve ayrı yaşamaların orta sıklıkta görüldüğü ülkeler			
Bavyera	5,0	(1881)	90,5
Belçika	5,1	(1871-80)	68,5
Hollanda	6,0	(1871-80)	35,5
İsveç	6,4	(1871-80)	81
Baden	6,5	(1874-79)	156,6
Fransa	7,5	(1871-79)	150
Württenberg	8,4	(1876-78)	162,4
Prusya			133
Ortalama	6,4		109,6
III – Boşanma ve ayrı yaşamanın sık görüldüğü ülkeler			
Saksonya Krallığo	26,9	(1876-80)	299
Danimarka	38	(1871-80)	258
İsviçre	47	(1876-80)	216
Ortalama	37,3		257

Dulluk bunalımı sonucu intihar edenlerden daha önce söz etmiştik.[308] Bu intiharlar, eşlerden birisinin vefatı ile aile yaşamındaki kuralın bozulmasından kaynaklanır. Bu ölümle ailede bir sarsıntı olur ve bunun etkisini sağ kalan eş çeker. Oluşan yeni duruma uyamamıştır, bu yüzden de kendi yaşamına daha kolay son verir.

308 Bkz. İkinci Kitap, Bölüm III.

Fakat kuralsızlık intiharının başka bir çeşidi vardır ki onun üzerinde daha fazla durmamız gerekir. Çünkü bu çeşit daha süreğendir, dolayısıyla evliliğin doğası ve işlevlerini aydınlatmamızda bize yardımcı olacaktır.

Annales de démographie internationales'de[309] (Eylül 1882) Bertillon boşanma konusunda yayımladığı dikkate değer çalışmada şu önermeyi ortaya atıyor: Tüm Avrupa'da intiharların sayısı boşanma ve ayrı oturmaların sayısı gibi inip çıkmaktadır.

Çeşitli ülkeler bu iki noktadan karşılaştırılırsa bu koşutluk görülebilir (bkz. Tablo XXV). Ortalamalar arasındaki ilişki açık olduğu gibi, biraz belirgin düzensizlik Hollanda'da görülmektedir; orada intiharlar boşanmaların düzeyine varmamaktadır.

Farklı ülkeler değil de bir ülkenin farklı eyaletleri karşılaştırılınca kural daha güçlü biçimde doğrulanıyor. Özellikle İsviçre'de bu iki olay dizisi arasındaki örtüşme çok çarpıcıdır (bkz. Tablo XXVI). En çok boşanma olan kantonlar, halkı Protestan olanlardır. Bunlar aynı zamanda en çok intihar kaydedilen kantonlardır. Bunları karma yani halkı arasında Katolik de Protestan da bulunan kantonlar izliyor. En sonra da Katolik kantonlar geliyor. Her grubun içinde aynı uyumlar gözlemlenebiliyor. Katolik kantonlar arasında Soleure ve iç Appenzell boşanma sayısının yüksekliğiyle dikkati çekiyorlar. Aynı zamanda intihar sayısı da bu iki kantonda yüksektir. Katolik ve Fransız asıllı olmasına karşın Fribourg'da az boşanma, az intihar görüyoruz. Alman asıllı Protestan kantonlar arasında hem boşanmanın hem de intiharın en yüksek olduğu yer Schaffhausen'dır. Argovie bir yana bırakılırsa, karma kantonlar, boşanma ve intihar bakımlarından aynı sırada yer almaktadırlar.

Fransız illeri arasında yapılan bir karşılaştırmadan da aynı sonuç alınmıştır. Bunları ölüm-intihar rakamlarına göre sekiz sınıfa ayırdıktan sonra gördük ki, böyle meydana getirilen gruplar boşanma ve ayrı oturma ilişkisi altındakine eşit bir sıralama veriyorlar.

309 Uluslararası nüfus istatistikleri kayıtları.

Tablo XXVI

İsviçre kantonlarının boşanma ve intihar bakımından karşılaştırılması

	1000 evlilikte boşanma sayısı	Milyon kişide intihar	1000 evlilikte boşanma ve ayrı oturma		Milyon kişide intihar
I. – KATOLİK KANTONLAR					
Fransızca ve İtalyanca konuşanlar					
Ticino	7,6	57	Fribourg	15,9	119
Valais	4,0	47			
Ortalama	5,8	50	Ortalama	15,9	119
Almanca konuşanlar					
Uri		60	Soleure	37,7	205
Yukarı Unterwalden	4,9	20	Iç Appenzell	18,9	158
Aşağı Unterwalden	5,2	1	Zug	14,8	87
Schwytz	5,6	70	Luzern	13,0	100
Ortalama	3,9	37,7	Ortalama	21,1	137,5
II. – PROTESTAN KANTONLAR					
Fransızca konuşanlar					
Neufchâtel	42,4	560	Vaud	43,5	352
Almanca konuşanlar					
Bern	47,2	229	Schaffhausen	106,0	602
Basel (kentsel)	34,5	323	Dış Appenzell	100,7	213
Basel (kırsal)	33,0	288	Glaris	83,1	127
			Zürih	80,0	288
Ortalama	38,2	280	Ortalama	92,4	307
III. – MEZHEP BAKIMINDAN KARMA KANTONLAR					
Argovie	*40*	*195*	*Cenevre*	*70,5*	*360*
Grisons	30	116	Saint-Gall.	57,6	179
Ortalama	36,9	155	ortalama	64,0	*269*

Bu ilişki bir kez saptandıktan sonra bunu açıklamaya çalışalım.

Önce Bay Bertillon'un özet olarak verdiği açıklamayı anımsatalım. Bu yazara göre, intiharların ve boşanmaların sayısının birbirine koşut olarak gidişinin nedeni, ikisinin de aynı etmene bağlı olmalarıdır: Dengesi bozuk kişilerin azlığı ya da çokluğu. Şöyle der yazar; "Çünkü ülkede ne kadar uyumsuz eş varsa o kadar da boşanma olur. Uyumsuz eşler ise çoğunlukla düzensiz yaşama sahip,

ahlak bakımından yoksun kişiler arasından çıkar; bu mizaç kişiyi intihara yatkın kılar. Yani koşutluk, boşanma kurumunun intihar üzerinde bir etkisi olmasından gelmiyor; bu iki olgu dizisi farklı biçimlerde dışa vurdukları tek bir nedenden doğuyorlar. Koşutluk burada". Fakat boşanmayı psikopati sorunlarına bağlamak gelişi güzel verilmiş bir yargı. İtalya'dakinin 15 kat, Fransa'dakinin 6-7 kat dengesiz insanın İsviçre'de toplanması için hiçbir neden göremiyoruz. Üstelik intihar konusunda salt bireysel koşulların bir işlev görmekten uzak olduğunu biliyoruz. Zaten aşağıda anlatılacaklar, bu kuramın yetersizliğini ispat edecektir.

Bu dikkate değer ilişkinin nedeni kişilerin organik yatkınlıklarında değil, boşanmanın içsel niteliğinde aramak gerekir. Bu noktada bir ilk önerme şöyle saptanabilir: Hakkında gerekli bilgiye sahip olduğumuz ülkelerin hepsinde boşanmışların intiharı, sayıca nüfusun geri kalanınkinden karşılaştırılamayacak denli yüksektir.

	Milyon kişide intihare sayısı	1000 evlilikte boşanma ve ayrı oturma
1nci grup (5 il)	50'nin altında	2,6
2nci grup (18 il)	51 - 75	2,9
3ncü grup (15 il)	76 - 100	5,0
4ncü grup (19 il)	101 - 150	5,4
5nci grup (10 il)	151 - 200	7,5
6ncı grup (9 il)	201 - 250	8,2
7nci grup (7 il)	251 - 300	10,0
8nci grup (5 il)	300'den yukarı	12,4

		Milyon kişide intihar sayısı							
		15 yaş üzerinde bekârlar		Evliler		Dullar		Boşanmışlar	
		H	F	H	F	H	F	H	F
Prusya	(1887-89)	360	120	430	90	1471	215	1 875	290
Prusya	(1883-90)	388	129	498	100	1552	194	1 952	328
Baden	(1885-93)	458	93	460	85	1 172	171	1 328	
Saksonya	(1847-58)			481	120	1 242	240	3 102	312
Saksonya	(1876)	555,18		821	146			3 252	389
Württenberg	(1846-60)			226	52	530	97	1 298	281
Württenberg	(1873-92)	251		218		405		796	

Demek ki her iki cinsten de boşanmışların intiharı, evlilerinkine oranla 3-4 kez, dullarınkine oranla da hissedilir derecede daha fazladır. Bu bilgiye şunu da eklememiz gerekiyor: Boşanmışlarda yaş ortalaması 40, evlilerde 46 (Fransa) olmasına ve eşi ölmüşlerde ileri yaşlarından ötürü ağırlaştırma etmeni bulunmasına karşın durum böyledir. Bu nasıl oluyor?

Bu sonuçta, boşanmanın maddi ve manevi düzende yol açtığı olumsuz değişimin etkisi olduğu kuşku götürmez. Fakat bu, durumu açıklamaya yetmez. Çünkü dulluk da yaşamı boşanma kadar derinden sarsmaktadır. Hatta genellikle dulluğun sonuçları daha acılıdır çünkü eşler tarafından istenmiş bir şey değildir. Hâlbuki boşanma çoğu zaman eşler için bir kurtuluş olur. Yine de boşanmışlar, yaşlarından ötürü dulların yarısı kadar intihar etmeleri gerekirken, her yerde onlardan daha çok, bazı ülkelerde iki katı intihar ediyorlar. 2.5 ile 4 arasında bir katsayı ile gösterilebilecek bu ağırlaşma kesinlikle boşanmış bireylerin durum değiştirmesine bağlı değildir.

Nedenlerini bulmak için yukarıda saptadığımız önermelerden birine dönelim. İkinci kitabın üçüncü bölümünde gördüğümüz üzere, bir toplumdaki eşi ölmüşlerin intihara eğilimi o toplumdaki evlilerin eğilimine bağlıydı. Evliler intihara karşı güçlü biçimde korunuyorsa, eşi ölmüşler de elbette daha düşük bir bağışıklıktan yararlanırlar ama yine de önemli derecede korunurlar ve evlilik daha çok hangi cinsi kayırıyorsa dullukda da aynı cins kayrılmaktadır. Evlilik ortaklığı eşlerden birinin ölümüyle çözülünce, ortaklığın intihara etkisi neyse, bu etki sağ kalan eş üzerinde kendini göstermeyi sürdürür[310]. Peki, bu durumda şöyle düşünmekte haklı olmaz mıyız? Evlilik ölümle değil de bir hukuk edimiyle, boşanmayla son bulduğunda da durum aynıdır: Boşanan bireylerin çektiği ağırlaşma boşanma ediminin değil, onun son verdiği evliliğin bir sonucudur. Ağırlaşma, ayrılmış olsalar da eşlerin hâlâ etkisi altında bulundukları bir evlilik yapısından doğsa gerek. İntihara bu derecede şiddetli bir eğilimleri olması, zaten birlikte yaşarken de ve bizzat bu ortak yaşamdan ötürü, intihara kuvvetli bir eğilimleri olmasından ileri gelmektedir.

310 Bkz. Yukarıda, İkinci Kitap, Bölüm III, I.

Bu önerme kabul edilirse boşanmalarla intiharların neden örtüştükleri açıklanabilir. Çünkü boşanmanın sık görüldüğü topluluklarda, evliliğin boşanmayla koşut giden *sui generis* yapısı zorunlu olarak yayılacaktır. Çünkü bu yapı, boşanacağı başından belli çiftlere özel kurulmamıştır. Bunlar arasında en yeğin noktasını bulur ama ötekilerde ya da ötekilerin çoğunda, daha düşük derecede de olsa, bulunur. Nasıl çok intihar olan yerde çok intihar girişimi oluyorsa, ölüm de ölüme yol açan durumlar artmadan artmaz. Çok sayıda boşanma ilamı çıkan yerde boşanmaya şöyle ya da böyle yakın çok sayıda evlilik vardır. Yani intihara yatkın kılan bu durumdaki aileler oluşup genelleşmeden boşanmaların sayısı yükselmez; sonuçta iki olayın aynı yönde gelişmeleri doğal karşılanmalıdır.

Tablo XXVII- *Boşanmanın eşlerin bağışıklığı üzerindeki etkisi*

Ülke	Milyon kişide intihar sayısı		Kocaların bekâr erkeklere göre korunma katsayısı
	15 yaş üzeri bekârlar	Evli erkekler	
Boşanmanın olmadığı			
İtalya (1884-88)	145	88	1,64
Fransa (1863-68)[311]	273	245,7	1,11
Boşanmanın yaygın olduğu :			
Baden (1885-93)	458	460	0,99
Prusya (1883-90)	388	498	0,77
Prusya (1887-89)	364	431	0,83
Boşanmanın çık sık görüldüğü[312]			
Saksonya (1879-80) :			
Bütün medeni durumlardan 100 intiharda	27,5	52,5	0,63
Bütün medeni durumlardan 100 erkekte	42,10	52,47	

311 Bu gerilerde kalmış zaman dilimini almamızın nedeni o zaman hiç boşanma olmamasıdır. Boşanmayı getiren 1884 yasası da şu ana kadar evlilerin intiharında hissedilir bir etki yapmışa benzemiyor. Onların korunma katsayısı 1888-92'den beri hissedilir derecede değişmemişti. Bir kurum sonuçlarını bu kadar kısa zamanda göstermez.

312 Saksonya için elimizde sadece Oettingen'den aldığımız yukarıdaki görece sayılar bulunmakta. Bizim konumuza onlar yetiyor. Legoyt'nın kitabında (s.171) başka belgeler bulunabilir. Bunlar Saksonya'da evlilerin bekârlara oranla daha yüksek bir oran çıkardığını saptıyor. Legoyt'nın kendisi de bu durumu şaşırarak gözlemlemiş.

Bu varsayımın şimdiye kadar açıklananlara uygun düşmesi bir yana, doğrudan doğruya da kanıtlanabilir. Şöyle ki bu varsayım gerçeğe dayanıyorsa, çok boşanma kaydedilen ülkelerde evliliğin hiç bozulmadığı ülkelere oranla, evli kişilerin intihara karşı daha düşük bir bağışıklığı olması gerekir. Gerçekte de durum budur. Özellikle, Tablo XXVII'de görüldüğü gibi, kocalar söz konusu olduğunda durum böyledir. Boşanma nedir bilinmeyen Katolik bir ülke olan İtalya, aynı zamanda, eşlerin korunma katsayısının en yüksek olduğu ülkedir. Ayrı yaşama kararı alınmasının her zaman daha sık görüldüğü Fransa'da bu katsayı daha düşüktür ve boşanmanın daha geniş ölçekte uygulandığı toplumlara gidildikçe azalmaktadır.[313]

Oldenburg Grandükalığı'nın boşanma rakamlarını elde edemedik. Bununla birlikte, Protestan bir ülke olduğundan boşanmalara sık rastlandığı düşünülebilir. Ancak önemli bir Katolik azınlık bulunduğu da unutulmamalıdır; buna göre boşanmalar aşırı ölçüde de

313 Bu açıdan sadece birkaç ülkeyi karşılaştırmamızın nedeni öteki ülkelerin istatistiklerinin koca intiharlarıyla karı intiharlarını karıştırmış olmaları. Aşağıda bunları ayırmanın ne kadar gerekli olduğunu göreceğiz. Fakat bu tabloya bakıp Prusya, Baden ve Saksonya'da evli erkeklerin kendileri bekâr erkeklere göre gerçekten daha çok öldürdükleri sonucunu çıkarmamalıdır. Bu katsayıların yaştan ve yaşın intihar üzerindeki etkisinden bağımsız olarak hazırlandığını gözden uzak etmemelidir. 25-30 yaş arasındaki yani bekârların yaş ortalamasındaki erkeklerin evli erkek ortalaması olan 40-45 yaş arasındakilere oranla aşağı yukarı yarı yarıya daha az intihar etmeleri nedeniyle, evli erkekler boşanmanın sık görüldüğü ülkelerde bir bağışıklıktan yararlanırlar. Fakat bu bağışıklık başka yerdekinden de azdır. Bağışıklığın orada sıfır olduğunu söyleyebilmek için, evlilerin oranının, -yaşla bağlı olmaksızın- bekârlarınkinin iki katı olması gerekir. Durum hiç de öyle değil. Bu eksiklik, bizi vardığımız sonuca götürmüyor. Çünkü kocaların ortalama yaşı ülkeler arasında ancak iki ya da üç yıllık bir fark gösteriyor. Zaten yaşın intihar üzerinde oynadığı rol her yerde aynı. Yani bu etmeni bir kenara atmakla korunma katsayılarının salt sayısını azalttık ama her yerde aynı oranda düşürdüğümüz için görece değerlerini değiştirmemiş olduk. Bize gerekli olan da oydu. Çünkü her ülkede evlilerin bağışıklığını salt değer olarak kestirmeye değil, çeşitli ülkeleri bu bağışıklık açısından sınıflandırmaya çalışıyoruz. Bu sadeleşmeyi yapmamızın nedenine gelince, önce sorunu yok yere karmaşıklaştırmak istemedik; fakat aynı zamanda her durumda yaşın etkisini keskinlikle hesaplayabilmemiz için gerekli öğeler elimizde yoktu.

olamaz. Yani bu bakımdan Baden ve Prusya ile aşağı yukarı aynı düzeyde olması gerekir. Evlilerin lehine işleyen bağışıklık açısından da aynı düzeyde bulunmaktadır. 15 yaşın üzerindeki 1000.000 bekârda yıllık 52 intihar kaydedilmektedir. 100.000 evlide ise 66 intihar görüyoruz. Şu halde evlilerin korunma katsayısı 0.79 olmuş oluyor. Bu da boşanmanın seyrek görüldüğü ya da hiç rastlanmadığı Katolik ülkelerde kaydedilen korunma katsayısından çok farklıdır.

Fransa'da önceki gözlemlerimizi doğrulayacak, destekleyecek güçlü bir örnek bulduk. Seine ilinde boşanma ülkenin geri kalanına oranla daha çoktur. 1885 yılında Seine ilinde 10.000 düzenli evlilikten 23.99'u boşanmayla sonuçlanmıştı. Aynı yıl tüm Fransa'nın ortalaması 5.65 olmuştur. Durum böyleyken Tablo XXII'ye bakınca evlilerin korunma katsayısının Seine'de taşraya oranla hissedilir derecede düşük olduğu, tek bir yaş diliminde, 20 ile 25 yaş arasında 3'e vardığı görülür. Hatta bu rakam bile çok az sayıda olay üzerinden hesaplandığından, -o yaş diliminde yılda ancak bir evli intiharı olur- biraz kuşkuyla alınmalıdır. 30 yaşından başlayarak katsayı 2'yi geçmez. Hatta 60-70 yaş diliminde 1 tam sayının altına iner. Ortalama 1.73'tür. Hâlbuki illerde, tersine, 8'de 5 oranında 3'ün üzerindedir. Ortalama 2.88 yani Seine'de gördüğümüzün 1.66 katı çıkar.

İşte bu, boşanmanın yaygın olduğu ülkelerde yüksek intihar sayısının organik bir yatkınlıktan, daha doğrusu dengesi bozuk kişilerin çokluğundan ileri gelmediğinin bir başka kanıtıdır. Çünkü gerçek neden bu olsaydı, etkisini evlilerde olduğu kadar bekârlarda da gösterirdi. Aslında bundan en çok etkilenenler evlilerdir. Çünkü derdin kaynağı, ileri sürdüğümüz gibi ya evliliğin ya ailenin bir özelliğinde bulunuyor. Şimdi iş, bu iki varsayımdan birini seçmek olacak. Evlilerin bağışıklığının daha düşük olması, aile birliğinin mi yoksa evlilik birliğinin durumundan mı kaynaklanmaktadır. Aile ruhu mu zayıflamıştır yoksa evlilik bağı mı kuvvetini yitirmiştir?

Birinci açıklamayı saf dışı bırakan bir ilk olgu, boşanmanın sık görüldüğü topluluklarda doğum oranının ve buna bağlı olarak ev

halkı yoğunluğunun da çok yüksek olmasıdır. Oysa biliriz ki aile nüfusunun yoğun olduğu yerde aile ruhu genellikle güçlüdür. Şu halde olayın nedeninin evliliğin doğasında bulunduğunu düşünmekte haklıyız.

Gerçekten de aradığımız neden aile yapısı olsaydı, evli kadının da boşanmanın olağan karşılandığı yerlerde, az görülen yerlere oranla intihara karşı daha az korunur olması gerekirdi. Çünkü evli kadınlar da evlilik ilişkilerinin kötü durumundan evli erkekler kadar etkilenirler. Oysa durum, bunun tam tersi. Evli erkeğin korunma katsayısı düşerken, yani boşanmalar sık yaşanırken, evli kadınınki yükseliyor. Evlilik bağı ne kadar sık ve kolay koparsa evli kadın kocaya oranla o denli iyi durumda bulunuyor (bkz. Tablo XXVIII). 299

Tablo XXVIII

Evli kadının bağışıklığı üzerinde boşanmanın etkisi[314]

	1 milyonda intihar sayısı		Korunma katsayısı		Evli erkeğin katsayısının evli kadınınkini aşma katı	Evli kadının katsayısının evli erkeğinkini aşma katı
	16 yaşın üzerinde bekâr kadın	Evli kadın	Evli kadın	Evli erkek		
İtalya	21	22	0,95	1,64	1,72	
Fransa	59	62,5	0,96	1,11	1,15	
Baden	93	85	1,09	0,99		1,10
Prusya	129	100	1,29	0,77		1,67
— (1887-89)	120	90	1,33	0,83		1,60
Saksonya :						
Her medeni durumdan 100 intiharda	35,3	42,6				
Her medeni durumda 100 kadında	37,97	49,74	1,19	0,63		1,73

314 Dönemler Tablo XXVII'dekilerle aynıdır.

Seine'in öteki Fransız illeriyle karşılaştırılması bu kuralı parlak bir biçimde doğruluyor. Boşanmanın daha az olduğu taşrada evli kadınların katsayı ortalaması ancak 1.49 yani evli erkeklerin katsayısının (2.88) yarısı kadar. Seine'de bu oran tersine dönüyor. Erkeklerin bağışıklığı 1.56, hatta 20-25 yaş arasının pek güvenilmeyecek rakamlarını bir yana bırakırsak 1.44. Kadınlarınki 1.79. Şu halde Seine'de karının kocaya oranla durumunun illerden iki kat daha iyi olduğu görülüyor.

Prusya'nın çeşitli eyaletleri karşılaştırılırsa aynı gözleme varılır.

Eyaletler (100.000 evli kişiye gore)					
810-405 arası boşanmış	Evli kadının korunma katsayısı	371-324 arası boşanmış	Evli kadının korunma katsayısı	229-116 arası boşanmış	Evli kadının korunma katsayısı
Berlin	1,72	Pomeranya	1	Poznan	1
Brandenburg	1,75			Hessen	1,44
		Silezya	1,18	Hannover	0,90
Doğu Prusya	1,50	Batı Prusya	1	Rheinland	1,25
Saksonya	2,08	Schleswig	1,20	Vestfalya	0,80

Birinci grubun bütün katsayıları ikinciden hissedilir derecede yüksektir. En düşük olarak üçüncü grupta görüyoruz. Tek anormallik Hessen'dedir. Orada, her ne kadar boşanmalar azsa da evli kadınların bilmediğimiz nedenlerden ötürü, önemlice bir bağışıklığı bulunuyor.[315]

Her ne kadar bu kanıtlar örtüşüyorsa da bu kuralı bir sağlamadan daha geçirelim. Kocaların bağışıklık katsayısını karılarınkiyle karşılaştırmak yerine evliliğin her iki cinsin intihar karşısındaki durumunu -ülkesine göre farklı olmak üzere- nasıl değiştirdiğine bakalım (Tablo XXIX). Görüyoruz ki boşanmanın olmadığı ya da kısa süre önce kabul edildiği yerlerde kadın bekârlardan çok evlilerin intiharlarına katılıyor. Bu, evliliğin karıdan çok kocayı kayırdığı

315 Bu eyaletleri yıllık boşanma sayısını bulamadığımızdan nüfus sayımında medeni durumunu boşanmış olarak kayda geçirenlere göre sıralamak zorunda kaldık.

anlamına gelir ve evli kadının bu olumsuz durumu Fransa'dan çok İtalya'da belirgindir. Gerçekten de evli kadınların oransal payının kızlarınkine attığı fark İtalya'da Fransa'dakinin iki katıdır. Boşanmanın geniş ölçüde yer aldığı ülkelere geçer geçmez, olay tersine çevriliyor. Evlilik sonucu üstün gelen taraf kadın, kaybeden erkek oluyor. Kadının kazancı Baden'den çok Prusya'da ve Prusya'dan çok Saksonya'da görülüyor. Boşanmaların en üst düzeyde olduğu ülkelerde ise kadının kazançlılığı en üst düzeye varıyor.

Tablo XXIX

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde her medeni durumdan müntehirlerin cinsiyete göre dağılımı

	100 bekâr intiharında		100 evli intiharında		Ülkelere göre fazlalık ortalaması	
					Bekâr kadına oranla evli kadının	Evli kadına göre bekâr kadının
İtalya	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
1871	87	13	79	21		
1872	82	18	78	22		
1873	86	14	79	21	6,2	
1884-88	85	15	79	21		
Fransa:						
1863-66	84	16	78	22		
1867-71	84	16	79	21		
1888-91	81	19	81	19		
Baden						
1869-73	84	16	85	15		1
1885-93	84	16	85	15		
Prusya						
1873-75	78	22	83	17		5
1887-89	77	23	83	17		
Saksonya						
1866-70	77	23	84	16		7
1879-90	80	22	86	14		

Demek ki şu kuralı tartışma götürmez olarak kabul edebiliriz: *İntihar söz konusu olduğunda, boşanma ne kadar uygulanıyorsa evlilik kadını o kadar korur, boşanma ne kadar az görülüyorsa evliliğin kadını koruması da o oranda azalır.*

Bu önermeden iki sonuç çıkıyor:

Birincisi; boşanmaların sık görüldüğü toplumlarda karşılaşılan intihar oranı yüksekliğini sağlayan evli erkeklerdir. Evli kadınlar ise, tersine, başka yerlerde olduğundan daha az kendilerini öldürüyorlar. Şu halde boşanma kadının tinsel durumu iyileşmeksizin gelişmiyorsa, boşanmanın aile birliğinin intihara eğilimi artıran olumsuz bir yönüne bağlanması kabul edilemez. Çünkü bu artışın hem evli kadında hem evli erkekte olması gerekirdi. Aile ruhunun zayıflaması iki cins üzerinde bu denli zıt etki yapamaz. Şu halde incelediğimiz olayın nedeni ailenin yapısında değil, evlilik durumunda aranmalıdır. Gerçekten de evliliğin karı ve koca üzerinde ters yönde etki yapması pek akla yakın bir şeydir. Çünkü ikisinin anne ve baba olarak amaçları birse de eşler olarak çıkarları ayrı ve çoğu zaman birbirine zıttır. Yani bazı toplumlarda evlilik kurumunun herhangi bir özelliği karı kocadan birine yararken, ötekine zararlı olabilir. Şimdiye kadar ki açıklamalar boşanma açısından durumun böyle olduğunu gösteriyor.

İkincisi ise; evliliğin boşanma ve intiharlarla koşut giden bu kötü durumunun sadece aile içi çekişmelerin daha sık yaşanmasından ileri geldiği yolundaki varsayımı da aynı nedenden ötürü yadsımak zorundayız. Çünkü böyle bir neden, tıpkı aile bağının gevşemesi gibi, kadının bağışıklığının artması sonucunu veremez. Boşanmanın bulunduğu yerlerde intihar rakamları gerçekten karı koca geçimsizliğine bağlıysa kadının da bundan kocası kadar etkilenmesi gerekirdi. Bunda kadını sıradışı biçimde koruyan hiçbir şey bulunmuyor. Çoğunlukla boşanma isteyen tarafın kadın olması (Fransa'da boşanmaların %60'ında, ayrı yaşama kararlarının

%83'ünde talep sahibi kadındır), bu varsayımın hiç savunulamayacağını ortaya koyuyor.[316] Demek ki aile için karışıklıkların sorumlusu öncelikle erkek oluyor. Fakat o zaman boşanmanın çok olduğu ülkelerde erkek intiharının -karısına daha çok acı çektirdiği için- daha çok, kadın intiharının da -kocası kendisine daha çok acı verdiği için- daha az olması anlaşılamazdı. Zaten evlilikteki uyuşmazlıkların sayısının boşanmalarınki gibi arttığını gösterir bir kanıt yoktur.[317]

Bu varsayım bir yana atılınca, elde bir tane olabilir varsayım kalıyor. Boşanma kurumunun kendisinin evlilik üzerindeki etkisiyle intihara yol açması gerekir.

Peki, evlilik nedir gerçekten? Cinsler arası ilişkinin bir düzenlenmesi. Bu düzenleme sadece cinsler arası ilişkinin harekete geçirdiği fiziksel içgüdülere değil, aynı zamanda uygarlığın azar azar maddesel iştahların temeline aşıladığı her çeşit duyguya kadar uzanır. Çünkü bizde aşk organikten çok zihinsel bir olgudur. Erkeğin kadında aradığı şey, sadece üreme isteğinin doyması değildir. Bu doğal eğilim, evet her türlü cinsel gelişmenin tohumu olmuştur, ama gitgide, birçok ve çeşitli estetik ve tinsel duyguların eklenmesiyle, karmaşık bir nitelik almıştır. Bugün artık kendinin meydana getirmiş olduğu bütüncül ve çoklu *sürecin* en küçük öğesinden başka bir şey değildir. O düşünsel öğelerle karşılaşınca, kendini bir dereceye kadar somutluktan kurtarmış ve zihinselleşmiştir. Bunu yapan yani bu doğal eğilimi zihinselleştiren, fiziksel istekler olduğu kadar tinsel nedenlerdir de. Aynı zamanda hayvandaki düzenli ve otomatik dönemselliği de kalmamıştır. Herhangi bir ruhsal uyarma, onu her an harekete

316 Levasseur, *Population française* (Fransa'nın nüfusu), cit II, s.92. Krs. Bertillon, *Annales de Dém. Inter.*,(İç nüfus yıllığı)1880, s.460 – Saksonya'da boşanma talebinde bulunan erkek sayısı hemen hemen kadınlarınkine eşittir.

317 Bertillon, a.g.y., s.175 vd.

geçirebilir. Bu, her mevsimde olabilir. Fakat işte bu çeşitli eğilimler doğrudan doğruya organik gereksinimlere bağlı olmadığı için, toplumsal bir düzenleme gereklidir. Organizmada bunları tutan bir şey bulunmadığına göre, onların toplum tarafından baskıya alınması gerekir. İşte evliliğin işlevi budur. Bütün bu tutku yaşamı düzenler. Tek eşli evlilikse, bu düzenlemeyi başka ilişki türlerine oranla daha iyi yapar. Çünkü erkeği hep aynı kadına bağlanmaya zorlamakla, sevme gereksinimine kesinlikle belirli bir nesne verir ve ufkunu kapatır.

Kocanın yararlandığı tinsel denge durumunu oluşturan bu belirlemedir. Kendisine tanınmış olan başka doyumları ararsa, görevini yapmamış durumuna düşecektir; bundan ötürü de isteklerini verilmiş izinle sınırlar. Bağlı olduğu sağlıklı disiplin, ona mutluluğunu kendi koşullar içinde bulma ödevini verir ve bunun araçlarını sağlar. Zaten tutkusunun değişmemesi gerekiyorsa da tutkusunun ereği olan şeyin eksikliğini de çekmeyecektir. Çünkü zorunluluk karşılıklıdır. Alınacak hazlar belirliyse, güvence altına alınmışlardır. Bu kesinlik zihinsel dengesini güçlendirir. Bekârın durumuysa bambaşkadır. Canının istediği şeye bağlanmasında hiçbir yasal sakınca olmadığından her şeye heves eder ve hiçbir şey onu doyurmaz. Kural tanımazlığın her yere taşıdığı bu sınırsızlık hastalığı, bilincimizin her bölümü gibi bunu da etkileyebilir. Çoğu zaman Musset'nin anlattığı[318] cinsel biçime bürünür.[319] Mademki hiçbir şey durdurmuyor, o halde kendiliğinden de durmayacaktır. Tadılan hazların ötesinde daha başkaları düşleniyor, daha başkaları isteniyor. Olabilecek her türlüsü yaşanınca da, olmayacak düşleniyor. Olmayanın susuzluğu

318 Bkz *Namouna*'da Don Juan portresi ve *Rolla*.

319 Namouna ve Rolla: Fransız şairi Alfred de Musset'nin (1810-1857) iki uzun şiiri. Rolla'nın betimlediği Jacques Rolla da Don Juan gibi kendini çözük bir yaşama vermiş, yalancı ve sadakatsiz bir âşık. (Ç.N.)

çekiliyor.[320] Bu bir yere varamayan kovalamacada duyarlık nasıl sınırlarından dışarı taşmasın? Bu noktaya gelmesi için Don Juan'da yaşanan aşk deneyimlerinin sonsuza dek yinelenmesi gerekmez. Sıradan bir bekârın sıradan yaşamı bunun böyle olmasına yeter. Sürekli olarak yeni umutlar uyanır ve bunlar boşa çıkar. Ardında kalansa bir yorgunluk, bir düş kırıklığıdır. Zaten istek kendisini çeken şeyi elinde saklayabileceğinden emin olmadıkça nasıl olur da bir yere tutunur? Saklayamaz çünkü çifte kuralsızlık vardır. Kişi kendini kalıcı olarak vermediği gibi eline de kalıcı olarak hiçbir şey geçmemektedir. Geleceğin belirsizliği kişinin kendi belirsizliğine katılınca, kişiyi sürekli bir hareketliliğe mahkûm ediyor. Bunun sonucunda bir karışıklık durumu, bir koşuşma ve bir hoşnutsuzluk doğuyor. Bu da zorunlu olarak intihar olasılığını artırıyor.

Boşanmaysa evlilik düzenlemesinde bir zayıflama olduğunu işaretidir. Boşanmanın kabul edildiği, hele hukukun ve âdetlerin boşanmayı çok kolaylaştırdığı yerlerde, evlilik artık kendi kendinin zayıf bir tasarımıdır. Bu evliliğin aşağı bir biçimidir. Yani faydalı etkilerini gösteremeyecektir. Arzuya koyduğu sınır eskisi kadar keskin değildir. Daha kolaylıkla sarsılabildiğinden tutkuyu da içinde eskisi kadar saklayamaz. Tutku daha çok taşma eğilimi gösterir. Kendisine tanınan koşula eskisi kadar katlanmaz. Evli erkeğin gücünü oluşturan dinginlik, tinsel durgunluk azalmıştır. Onun yerine, bir dereceye kadar, bir tedirginlik durumu gelmiştir ve bu, insanın elinde olanla yetinmesini engeller. Öte yandan içinde bulunulan zamana bağlılığı öyle azdır ki bir şeyden tümüyle tat alabileceğinden hiç emin olunamaz. Gelecek daha az güven altındadır. İnsan her an bir yanından kopuverecek bir bağla güçlü biçimde bağlanamaz. Ayaklarının altındaki tabanın sağlamlığını duymazsa, bulunduğu noktadan ötesine bakamaz.

320 Bkz. Goethe'nin piyesinde *Faust*'un monologue.

Bu nedenlerden ötürü, evliliğin boşanmayla bol bol sulandırıldığı ülkelerde evlinin bağışıklığının daha zayıf olması kaçınılmazdır. Böyle bir düzende bekâra yaklaştığından, avantajlarından birkaçını yitirmemesi olanaksızdır. Bunun sonucu olarak da intiharların toplam sayısı yükselir.[321]

Fakat boşanmanın verdiği bu sonuç erkeğe özgüdür, evli kadını etkilemez. Gerçekten kadının cinsel gereksinimleri o kadar zihinsel nitelikte değildir, çünkü onun zihinsel yaşamı genel olarak daha az gelişmiştir. Kadının cinsel istekleri organizmasının isteklerriyle doğrudan bağlantılıdır; organizmanın isteklerinin önünde gitmekten çok onları izler; bu nedenle de onlarda etkili bir fren bulur. Kadın erkeğe göre daha içgüdüsel bir varlık olduğundan dinginlik ve huzur bulmak için içgüdülerini izlemesi yeter. Yani evlenme kadar, hele tek eşli evlenme kadar, sıkı bir düzenleme ona gerekli değildir. Öyle bir disiplin, yararlı olduğu yerlerde bile, sakıncalar olmadan yürütülemez. Evlilik koşullarını sonsuza dek saptamakla, ne olursa olsun bu koşullardan ayrılmayı engellemektedir. Ufku kesmekle çıkış yollarını kapamakta, meşru da olsalar tüm umutları yasaklamaktadır. Erkek bile bu değişmezlikten sıkıntı çeker. Fakat onun açısından olumsuzluk başka yönden elde ettiği yararlarla dengelenir. Zaten âdetler erkeğe düzenin katılığını bir dereceye kadar yumuşatacak birtakım ayrıcalıklar tanır. Kadın içinse, tersine, ne dengeleme ne yumuşatma vardır. Tek eşlilik onun için hiçbir derecelendirmesi olmayan, sımsıkı bir zorunluluktur. Öte yandan evlilik isteklerini sınırlamakta ve yazgısıyla yetinmeyi öğrenmekte -hiç değilse erkekle aynı derecede- kadına yararlı da değildir. Onun

321 Fakat, denecektir, boşanmanın evliliğe ılımlılık getirmediği yerlerde sıkı sıkıya tek eşe bağlılık sonunda bıkkınlık getirme tehlikesi taşımaz mı? Evet, herhalde zorunluluğun ahlaksal yönü artık hissedilmez olunca bu sonucun doğması kaçınılmazdır. Çünkü önemli olan, sadece düzenlemenin var olması değil, kişilerce kabul edilmesidir. Yani ahlaksal yetkesi yoksa hareketsizlik gücüyle ayakta kalıyorsa, yararlı bir işlevi olamaz. Pek işe yaramadan rahatsızlık verir.

istekleri zaten sınırlıdır. Dayanılmaz olduğu zaman değiştirmesini de engeller. Şu halde kadın için tek eşli evlilik, büyük yararlar sağlamayan sıkıntılı bir durumdur. Bu nedenle bu kuralı yumuşatan, hafifleten her şey olsa olsa evli kadının durumunu iyileştirir. İşte bu nedenle boşanma kadını korumakta, yani kadın seve seve boşanmaya başvurmaktadır.

Şu halde boşanmalarla intiharların birbirine koşut gelişmesini açıklayan şey, boşanma kurumunun ürünü olan evlilikte kuralsızlık durumudur. Demek ki çok boşanma kaydedilen yerlerde intihar sayısını artıran evli erkek intiharları, kuralsızlık intiharının bir çeşidini oluşturur. Bu intiharlar, söz konusu toplumlarda erkek ya da kadın daha çok sayıda kötü eş yani daha çok sayıda mutsuz evlilik olmasından gelmez. Bunlar, *sui generis* olan ve evlilik düzenlenmesinin zayıflamasına dayanan bir ahlak yapısının sonucudurlar. Boşanmışlarda gözlemlenen sıradışı intihar eğilimini meydana getiren, işte evlilikte edinilmiş ve bu kurum son bulduktan sonra da süren bu yapıdır. Zaten kuraldaki bu zayıflamanın sadece boşanmanın yasallaşmasından meydana geldiğini söylemek istemiyoruz. Boşanmanın zaten var olan bir âdetler, uygulamalar durumunu meşru kılmak için getirildiği kesindir. Kamu bilinci evlilik bağının çözülmezliğini yavaş yavaş mantıksız bulmaya başlamasaydı, yasa koyucu evliliğin kırılganlığını artırmayı düşünmezdi bile. Yani evlilik temel esasına uymama durumu henüz yasa metninde yer almadan kamuoyunda var olabilir. Fakat öte yandan bu durum, ancak yasal bir biçim aldığı zaman bütün sonuçlarını verebilir. Evlilik hukuku, değiştirilmediği sürece, en azından tutkuları maddesel olarak baskı altına alır. Özellikle, kınadığı bir durumun, kuralsızlıktan hoşlanmanın yayılmasına karşı çıkar. Bu nedenledir ki, ancak hukuksal bir kurum niteliği taşıdığı yerlerde kendine özgü ve kolaylıkla gözlemlenebilir sonuçlarını verir.

Hem boşanmalarla intiharlar arasındaki koşutluğu,[322] hem de karı ve kocanın bağışıklıklarının ters yönde azalıp çoğaldığını ortaya koyan bu açıklama başka birçok olguyla da doğrulanıyor.

1° Evlilikte kararsız durum ancak boşanmanın yasal olduğu bir düzende bulunabilir. Çünkü sadece boşanma evliliği tümüyle bozar, ayrı yaşama kararı ise eşlere özgürlüklerini geri vermez, sadece evliliğin bazı sonuçlarının bir bölümünü askıya alır. Bu özel kural dışılık intihar eğilimini gerçekten artırıyorsa, boşanmışların intihar yatkınlığının ayrı yaşayanlara oranla çok yüksek olması gerekir. Gerçekten de bu konuda elimizde bulunan tek belgeden çıkan sonuç bu. Legoyt'nın Saksonya'da yaptığı bir saptamaya göre, 1847-56 döneminde bir milyon boşanmış kişi arasında intihar edenlerin sayısı yıllık 1.400 iken, ayrı yaşayanlar arasında bu rakamın 176 olduğunu görüyoruz. Bu rakam hatta evli erkeklerinkinden (318) de düşüktür.

2° Bekârlarda intihar eğiliminin çok güçlü oluşu, bir dereceye kadar, sürekli içinde yaşadıkları cinsel kuralsızlıktan geliyorsa, eğilimin en yüksek noktayı bulması cinsel isteklerin en coşkulu ana denk gelmesi gerekir. Gerçekten de 20 ile 45 yaş arası bekâr intiharları 45 yaş üzerine oranla çok hızlı artar. Söz konusu dönemde dört katına çıkarken, 45 ile 80 arasında ancak iki kati artar. Fakat bekâr kadınlara bakınca, aynı hızlanmayı bulamıyoruz. 20 ile 45 arasında bekâr kadınlarda artış iki katı bile bulmuyor; ancak 106'dan 171'e çıkıyor (bkz. Tablo XXI). Demek ki cinselliğin güçlü olduğu dönem, kadın intiharının hareketlerini etkilemiyor. Kabul etmiş olduğumuz gibi, kadın bu kuraldışı duruma karşı pek duyarlık göstermiyorsa, alınan bu sonuç olağandır.

322 Kocanın bağışıklığının daha az olduğu yerde kadınınki daha yüksek olduğuna göre neden bir dengeleme olmadığı sorulabilir. Toplam intihar sayısında kadının payı çok az olduğundan, kadın intiharlarının azalması bütün içinde hissedilir değildir ve erkek intiharlarının artışını dengelemez. İşte boşanmayla birlikte birlikte, sonunda, intiharların genel rakamının yükselmesi bundandır.

3° Son olarak da İkinci Kitabın, III. Bölümü'nde saptanan olgulardan birçoğu, az önce sunduğumuz kuramda açıklamasını bulur ve öylelikle de onu doğrularlar.

Evliliğin Fransa'da, salt kendi başına ve aileden bağımsız olarak, erkeğe 1.5 değerinde bir korunma katsayısı verdiğini görmüştük. Şimdi bu katsayının neye denk geldiğini artık biliyoruz. Evliliğin düzenleyici etkisinden, insan eğilimlerine dayattığı ölçülülük ve ılımlılıktan, bunlardan doğan tinsel rahattan erkeğin sağladığı yararları gösteriyor. Fakat aynı zamanda şunu saptadık ki yine aynı ülkede, evli kadının durumu, tersine, çocuklar doğup da evliliğin kadın üzerindeki kötü etkilerini düzeltmedikçe, kötüleşiyordu. Bunun nedenini az önce söyledik. Bu, erkeğin doğasından ötürü, evlilikte rolü eşine acı çektirmek olan bencil ve kötü biri olmasından değildir. Bunu söylememizin nedeni, yakın zamana kadar boşanmanın evlilik kurumunu zayıflatmadığı bir yer olan Fransa'da, evliliğin kadına dayattığı katı kuralın ağır ve hiç yarar sağlamayan bir boyunduruk olmasıdır. Daha genel olarak, evliliğin kadın ve erkeği eşit olarak kayırmamasının[323] nedeni şudur ki; iki cinsin çıkarları birbirinin tersidir. Birinin zorlanmaya, ötekinin özgürlüğe gereksinimi vardır.

Öte yandan erkeğin de yaşamının bir ânında, evlilikten tıpkı kadının etkilendiği biçimde, fakat başka nedenlerden ötürü, etkilendiği düşünülebilir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, çok genç evlilerde aynı yaştaki bekârlara oranla çok daha fazla intihar kaydedilir ama bu, tutkularının o denli sıkı bir baskıya yani evlilik kurallarına uyamayacak denli coşkulu ve kendine aşırı güvenli olmasındandır. Yani evlilik baskısı onlara, isteklerinin çarpıp da kırıldığı, aşılmaz bir engel olarak görünmektedir. Evliliğin olumlu etkilerini

323 Bkz. Yukarıda Birinci Kitap, Bölüm II Bencil İntihar.

insan yaşla biraz durulduğu zaman göstermesi ve bir disiplin gereğini hissettirmesi bundan ötürüdür.[324]

Son olarak, yine aynı III. Bölüm'de gördük ki evlenmenin kadını kocaya oranla kayırdığı yerlerde iki cins arasındaki fark, durumun tersi olduğu yerlerdekinden daima daha azdır.[325] Bu, evlilik durumunun kadının tamamen faydasına olduğu toplumlarda bile, evlilik durumunun kadına erkekten daha az hizmet verdiğini gösterir. Evlilik aleyhinde olduğunda kadının uğradığı zararlar ise, lehinde olduğunda sağladığı faydalardan daha fazladır. Durum buysa kadının evliliğe ihtiyacı daha az demektir. Demek ki daha önce elde ettiğimiz sonuçlar ve bu bölümden çıkan sonuçlar birbirini tutuyor ve karşılıklı olarak birbirlerini denetliyor.

Böylece evlilik ve işlevi hakkında genellikle ileri sürülen düşüncelerden uzak bir sonuca varmış oluyoruz. Evlilik kadın için, onu erkeğin geçici heveslerine karşı korumak için yaratılmış bir kurum diye bilinir. Özellikle tek eşlilik çoğu zaman kadının evlilik içindeki durumunu yükseltecek ve iyileştirecek bir özveri, erkeğin ise çok eşli içgüdülerinden yapacağı bir özveri diye sunulur. Aslında, erkeği bu kısıntıya zorlamış tarihsel nedenler ne olursa olsun, bu durum yine en çok erkeğe yarar. Yoksa vazgeçtiği özgürlük

324 Hatta evliliğin tek başına koruyucu etkisini göstermeye başlaması daha ileride, otuzunu geçtikten sonra olabilir. Çünkü o zamana kadar çocuksuz evlilerde yıllık intihar rakamı çocuklu evlilerle aynıdır, yani 20-25 yaş arasında 6.6'dır. 25-30 yaş diliminde de birinci grupta 33, ikinci grupta 34 olarak gözlemlenir. Ne var ki o dönemde bile, çocuklu çiftler çocuksuz çiftlerden çok daha azdır. Yani çocuksuz çiftlerde intihar eğilimi çocuklularda olduğundan birçok kat fazladır. Yani yeğinlik bekârlarınkine çok yakın olmalıdır. Yazık ki bu noktada herhangi bir varsayım yürütemeyiz. Çünkü nüfus sayımları her yaş için çocuksuz çiftleri belirtmiyor. Yaşamın her dönemi için her iki grubu ayrı ayrı hesaplayıp oranı saptayamıyoruz. Ancak Adalet Bakanlığı'ndan 1889-91 yılları için sağladığımız gerçek rakamları verebiliriz. Kitabın sonunda özel bir tabloda bunu veriyoruz. Sayımlardaki bu boşluk büyük bir eksikliktir.

325 Bkz. Yukarıda İkinci Kitap, Bölüm I ve Bölüm II.

ona yeni bir sıkıntı kaynağından başka bir şey olmazdı. Özgürlüğü bırakma yolunda kadının gerekçeleri aynı değildi. Bu bakımdan denebilir ki aynı kurala boyun eğmekle bir özveride bulunan kadın olmuştur.[326]

326 Nasıl bencil intiharın karşısında bir özgeci intihar varsa, yukarıdaki bütün bu düşüncelerden anlaşılıyor ki kuralsız intihara zıt bir intihar tipi de bulunuyor. Bu, aşırı düzenlemeden doğan bir tip. Bu yola gidenler, geleceği acımasızca kösteklenmiş, tutkuları baskıcı bir disiplinle gemlenmiş kişilerdir. Pek genç kocanın, çocuksuz evli kadının intiharı bu tiptendir. Diziyi tamamlamak için dördüncü bir tip intihar da belirlemeliyiz. Fakat bu bugün öyle az önemli ki sözünü ettiklerimiz dışında örnek bulması öyle güç ki üzerinde durmayı yararsız buluyoruz. Bununla birlikte, tarihsel bir önem taşıyabilir. Bazı durumlarda çok sık görülen köle intiharları (bkz. Corre, *Le crime en pays créole* [Kreol topraklarında cinayet], s.48), kısaca maddesel ya da tinsel despotluğun aşırılıklarına yakıştırılabilecek bütün intiharlar bu tipe bağlanamaz mı? Elimizden hiçbir şey gelmeyen kuralın bu kaçınılamaz ve hafifletilemez niteliğini anlatabilmek için, kuralsız (anomique) intiharın zıt konumundaki bu intihara *yazgısal intihar* (suicide fataliste) diyeceğiz.

BÖLÜM VI

ÇEŞİTLİ İNTİHAR TİPLERİNİN BİREYSEL BİÇİMLERİ

Daha şimdiden, araştırmamızdan şu sonuç beliriyor: *İntihar değil, intiharlar vardır.* Kuşkusuz, intihar ölümü yaşama yeğleyen bir insanın edimidir. Fakat intiharı belirleyen nedenler her olayda aynı türden değildir. Hatta bazen birbirine ters düşen nedenlere de rastlanıyor. Nedenlerin değişikliğinin sonuçlar üzerinde değişiklik yaratmaması ise olanaksızdır. Şu halde nitelikçe birbirinden ayrı birçok çeşit intihar bulunduğundan emin olabiliriz. Fakat bu ayrımların varlığını göstermek yetmez. Onları gözlem yoluyla kavrayabilmeli ve yapılarını öğrenmeliyiz. Ayrı ayrı ele alınan intiharların niteliklerinin, yukarıda anlatılan tiplerle örtüşen sınıflarda toplanmalarını görmek istiyoruz. Böylece *intiharyapar* akımların çeşitliliği, toplumsal kaynaklarından başlanarak bireysel görünümlerine, yani son olaya kadar izlenebilir.

Böyle bir yapısal sınıflandırmayı çalışmamızın başında yapamazdık. Artık nedenlere dayanan bir sınıflandırmayı taban alarak böyle bir çabaya girişebiliriz. Çünkü bundan sonra yapacağımız şey, işaret noktamız olarak intihara yakıştırdığımız üç etmeni almak ve intihar eden kişilerde büründüğü ayırt edici özelliklerin onlardan gelip gelmediğini ve ne yolla geldiğini araştırmak olacaktır. Elbette bu yolla intiharın sunabileceği tüm özelliklere erişemeyiz, çünkü kişinin kendine özgü doğasına bağlı özellikler de olsa gerek. Her müntehir bu davranışına kişisel bir damga vurur; bu damga onun mizacını, huyunu, içinde bulunduğu özel koşulları anlatır. Bunlar olayın toplumsal ve genel nedenleriyle açıklanamayan şeylerdir. Fakat toplumsal ve genel nedenler de hangi intiharları belirliyorlarsa

onları dışa vuracak, *sui generis* bir işaret koyarlar. İşte bulmamız gereken, bu ortak işarettir.

Öte yandan, belirtmek gerekir ki böyle bir işlem ancak yaklaşık bir doğruluk taşıyabilir. Her gün işlenen intiharların ya da tarih boyunca işlenmiş olanların düzenli bir betimlemesini yapmamız olanaksızdır. Ancak en genel, en çarpıcı nitelikleri saptayabiliriz. Hatta hangilerinin en çarpıcı olduğunu belirlemek için bile elimizde nesnel bir ölçüt yoktur. Üstelik bu nitelikleri onların kaynağı sandığımız nedenle bağlayabilmek için tutacağımız yol da ancak tümdengelim yolu olacaktır. Yapabileceğimiz sadece, onların orada bulunmalarının akla yakın olduğunu göstermektir. Ancak uslamlamamız her zaman deneysel yolla doğrulanmayabilir. Oysa şunu açıkça belirtelim ki hiçbir deneyin denetlemediği bir tümdengelim her zaman kuşkuya açıktır. Yine de bütün bu çekinceler altında bile, bu araştırma epeyce yararlı olacaktır. Bir önceki sonuçları örneklemekten başka bir şey olmadığı söylense de, bu sonuçları hassas gözlemin verilerine ve gündelik deneyimin ayrıntılarına daha sıkı bağlayarak, onlara daha somut bir nitelik verme üstünlüğü olacaktır. Üstelik bu olgular kümesine biraz ayırım getirecektir. Bütün bu olgular genellikle sanki aralarında ince farklılıklardan başka bir şey yokmuş gibi birbirleriyle karıştırılır. Oysa gerçekte aralarında kesin ayrımlar vardır. İntihar da akıl hastalığı gibidir. Meslekten olmayan biri için akıl hastalıkları tek bir durumdur, ancak koşullara göre dışarıdan çeşitlenebilir. Akıl hastalıkları doktoruna göreyse bu sözcük, tersine, birden fazla hasta tip gösterir. Aynı biçimde, genellikle her müntehir yaşamı yük bulan bir melankolik olarak gösterilir. Gerçekteyse, bir insanın yaşamdan vazgeçerken gerçekleştirdiği edimler, attığı adımlar tinsel ve toplumsal anlamları hiç de birbirinin aynı olmayan, farklı türlerde sıralanırlar.

I

Eskiçağda bilinen ama asıl günümüzde gelişen bir intihar biçimi vardır; Lamartine'in *Raphaël* adlı eserini buna iyi bir örnek olarak verebiliriz. Bu intihar biçiminin niteliği, eylemi ortadan kaldıran hüzünlü bir bezginlik durumudur. Kişi işlere, kamusal görevlere, yararlı çalışmaya, hatta aile ve ev ile ilgili görevlere karşı ilgisizlik ve soğuma hisseder. Kendi dışına çıkmaktan bir tiksinti duyar. Buna karşı, etkinliğin tüm yitirdiklerini düşünce ve iç yaşam kazanır. Kişi kendisini çevreleyenlerden yüz çevirerek kendi içine kapanır ve kendisinin tek nesnesi olarak yine kendisini seçer. Kendine verdiği tek görev de kendini gözlemlemek, kendini çözümlemektir. Fakat bu pek ileri derecedeki merkezileşmeyle yaptığı tek şey, kendisini evrenin geri kalanından ayıran hendeği daha derinleştirmektir. Birey bu derecede kendine tutulunca, kendisi olmayan her şeyden büsbütün kopmak ve içinde yaşadığı yalnızlığı pekiştirerek yüceltmekten başka bir şey elinden gelmez. Bir anlamda onun için her hareket özgecidir, çünkü kendisi merkezkaçtır ve varlığı kendinden dışarı yayar. Tersine, düşünce üretmede kişisel ve bencil bir şey vardır. Çünkü düşünce ancak kişi nesneden koparak ondan uzaklaşıp kendi içine döndüğü ölçüde var olabilir. Bu kendine dönüş ne ölçüde eksiksiz ise, düşünce de o denli yeğindir. Ancak dünyaya karışmakla hareket edebilir, davranış gösterebiliriz. Düşünme edimine gelince, tersine, onunla karışmış olmayı kesmemiz, ona dışarıdan bakabilecek bir duruma gelmemiz gerekir. Hele insan kendini düşünecekse, bu zorunludur. Şu halde tüm etkinliği iç düşünceye dönen kişi, kendini çevreleyen her şeye duyarsızdır. Seviyorsa bu, başka bir varlıkla verimli, doğurgan bir beraberlikte birleşmek için değil, sevgisi üzerinde soyut düşüncelere dalmak içindir. Tutkuları görünüştedir, çünkü bunlar kısır tutkulardır. Kendileri dışında bir şey üretmeksizin boş imge takımlarında yitip giderler.

Fakat öte yandan, her iç yaşam hammaddesini dışarıdan alır. Sadece düşündüğümüz nesneleri ya da onları düşünme biçimimizi

düşünebiliriz. Kendi bilincimizi katıksız bir belirsizlik durumu içinde düşünemeyiz, bu biçim altında bilinç tasarlanabilir değildir. Ancak kendinden başka bir şey tarafından etkilenmesi durumunda belirlilik oluşur. Yani bir noktadan sonra bireyselleşirse, insan olsun, nesne olsun başka varlıklardan fazlasıyla ayrılırsa, olağan olarak onu beslemesi gereken kaynaklarla ilişkisi kesilir ve artık uyabileceği, bağlanabileceği hiçbir şey kalmaz. Çevresinde boşluk yaratmakla kendi içini de boşaltmıştır ve artık kendi düşkünlüğünden başka düşünecek bir şeyi kalmamıştır. Üzerinde düşüncelere dalacağı şeyin konusu, artık kendi içindeki hiçlikten ve sonucu olan üzüntüden başka bir şey değildir. Bundan hoşnuttur, kendisini buna bir çeşit hastalıklı sevinçle bırakır. Hastalıklı sevinci iyi bilen Lamartine, bunu kahramanının ağzından pek güzel anlatmıştır: "Çevremdeki her şeyin bezginliği, benim kendi bezginliğimle şaşılası bir uyum yaratıyor, onu büyüleyerek büyütüyordu. Üzgünlüğün uçurumlarına dalıyordum. Fakat o üzgünlük canlıydı, içinde, ondan kurtulmamı istemeyeyim diye, epeyce de düşünce, izlenim, sonsuzla iletişim, ruhumun loşluğu vardı. İnsani bir hastalık, ama duygusu bile acı vereceğine çekici olan, ölümün sonsuzluğun içinde haz dolu bir eriyişe benzediği bir hastalıktı bu. Artık kendimi tümden bunun içine bırakmaya, orada rastlayacağım âlemin ortasında her türlü topluluktan kendimi sınırlamaya, sessizlik, yalnızlık ve soğukla sarmalanmaya karar vermiştim. Ruhumun yalnızlığı öyle bir kefendi ki insanları değil, sadece doğayı ve Allah'ı görmek istiyordum.[327]"

Fakat insanın boşluğun karşısında öyle düşüncelere dalıp da gitgide o boşluğun çekimine kapılmaması olanaksızdır. İstendiği kadar o boşluk sonsuz sıfatıyla süslensin, böyle oldu diye doğası değişmez. İnsan var olmamaktan onca tat alıyorsa, bu eğilimini tümüyle doyurması ancak yaşamdan tümüyle vazgeçmekle mümkündür. Bilincin gelişmesiyle yaşama isteğinin zayıflaması arasında, Hartman'ın gözlemlediğini sandığı koşutlukta doğru olan da budur. Çünkü düşünce

327 *Raphaël*, éd. Hachette, s. 6.

ve devinim birbirinin tersi yönde ilerleyen iki zıt güçtür ve devinim yaşamdır. Düşünmek, hareket etmekten kendini alıkoymaktır, derler. Şu halde aynı ölçüde yaşamaktan da kendini alıkoymaktır. Bunun içindir ki düşüncenin salt egemenliği kurulamaz, hele ayakta hiç kalamaz. Çünkü bu, ölüm olur. Fakat Hartman'ın sandığının tersine, bu demek değildir ki aldatmaca ile perdelenmezse gerçekliğin kendisin çekilmez şeydir. Üzgünlük nesnelerin içinde bulunmaz. O, bizim kendi düşüncemizin bir ürünüdür. Onu baştan sona yaratan bizleriz. Fakat bunun için düşüncemizin anormal olması gerekir. Bilinç bazen insanı mutsuz eder belki, ama bu sadece, hastalıklı bir gelişme gösterdiği, kendi doğasına karşı çıkıp kendini saltık olarak ortaya koyduğunda, kendi sonunu kendinde aradığında böyledir. Bu tanımlamanın temel öğeleri, yeni bir buluş, yüksek bir bilimsel zafer olmaktan öylesine uzaktır ki, bunları Stoa düşüncesinde de bulabiliriz. Stoacılık, insanın kendi kendine ve kendisi aracılığıyla yaşaması için kendi dışındaki her şeyden sıyrılması gerektiğini öğretir. Ne var ki bu durumda yaşamın hiçbir nedeni kalmadığından, bu öğreti intihar sonucuna götürür.

Aynı nitelikleri, bu tinsel durumun mantıksal sonucu olan son edimde buluruz. Bu hiç de şiddetli ya da aceleye gelmiş değildir. Hasta saatini seçer ve planını çok önceden yapar. Yavaş işleyen araçlardan bile çekinmez. Dingin ve bazen tatlı da olabilen bir hüzün onun son anlarına damgasını vurur. Sonuna kadar kendini çözümlemeyi sürdürür. Falret'nin sözünü ettiği tacirin durumu da böyledir;[328] Adam pek az kimsenin gelip geçtiği bir ormana çekilip kendini orada açlıktan ölmeye bırakır. Üç haftaya yakın süren can çekişme sırasında düzenli olarak izlenimlerini bir deftere kaydeder. Bugün bu defter elimizdedir. Başka bir müntehir de kendisini öldürecek olan kömürü solurken, gözlemlerini şöyle kaydetmiştir: "Korkaktan çok cesur olduğumu da cesurdan çok korkak olduğumu da iddia etmiyorum. İstediğim, sadece, kalan dakikalarımı insanın kendini zehirlediğinde

328 *Hypochondire et suicide*, s.316.

hissettiklerini, ne kadar zaman acı çektiğini anlatmak.[329]" Bir başkası da, "baş döndürücü dinlenme olasılığı" dediği şeye kendini kapıp koyuvermeden önce, kanının yere yayılmadan ölmesini sağlayacak karmaşık bir makine yapar. [330]

Bu çeşitli özelliklerin nasıl bencil intihara bağlandığı kolaylıkla fark edilir. Hemen hemen kuşku götürmez ki, bu özellikler o çeşit intiharın bireysel dışa vurumudur. Etkinlikteki tembellik, üzüntülü ve karamsar içe kapanış, daha önce bencil intiharı tanımladığımız abartılı bireysellik durumunun bir sonucudur. Birey kendini dışarıdan soyutluyorsa onu başka varlıklarla birleştiren bağlar gevşemiş ya da kopmuştur; çünkü toplum onunla temasta olduğu noktalarda yeterince bütünleşmiş değildir. Bilinçleri yani insanları birbirlerinden ayıran ve yabancı kılan bu boşluklar, toplumsal dokunun gevşeyişinden ileri gelir. Son olarak da bencil intihara hep derin bir bilgiyle ve düşünce üreten zekâyla birlikte rastlandığı anımsanırsa, bu çeşit intiharların zihinsel ve düşünsel niteliği kolay açıklanabilir. Gerçekten, şurası belli ki etki alanını normal olarak genişletmek zorunda bulunduğu bir toplumdaysa, bilincin kendisini yıkmaktan sakınan bu normal sınırları aşaması olasılığı da daha yüksektir. Her şeyi söz konusu eden bir düşünce, şayet bilgisizliğinin ağırlığını çekecek denli sıkı basamıyorsa kendini tartışmanın ortasına oturtmak ve kuşku içinde yok olmak tehlikesi altındadır. Çünkü merak ettiği şeylerin yaşamda sahip olabilecekleri nitelikleri bilemezse -onca gizemi çarçabuk çözmesi mucize gibi bir şey olurduonlarda herhangi bir gerçeklik bulmayı yadsıyacaktır, hatta öyle bir sorunu karşısına alması bile daha şimdiden olumsuz sonuçlara eğildiğini gösterir. Fakat bu arada, içinde olumlu ne varsa onu boşaltacaktır ve önünde kendisine direnen hiçbir şey bulamayınca da tüm olumlu içeriğini kaybedecek, ona iç düşlerinin boşluğunda yitmekten başka bir şey kalmayacaktır.

329 Brierre de Boismont, *Du Suicide*, s.198.
330 A.g.y., s.194.

Fakat bencil intiharın bu yüksek biçiminden başka, daha sıradan bir biçimi daha vardır. Kişi, durumu üzerinde üzüntüyle düşünmez, kararını neşeyle verir. Bencilliğinin ve ondan doğması akla yakın gelen sonuçların farkındadır. Bunları daha baştan kabullenir ve bir çocuk ya da bir hayvan gibi yaşamaya başlar; şu farkla ki ne yaptığının farkındadır. Bildiği tek görev, kişisel gereksinimlerini -hatta daha emin olabilmek için onları sadeleştirerek- yerine getirmektir. Başka bir şey ummasının olanaksızlığını bilerek daha fazla bir şey istememektedir, ama bu son amacına ulaşması engellenirse, kendini zaten artık anlamı kalmamış bir yaşamdan koparmaya da hazırdır. Bu Epikürcü intihardır. Çünkü Epikür öğrencilerine ölümü çabuklaştırmayı emretmez, tersine yaşamda ilgilenecek bir şey buldukları sürece yaşamalarını öğütlerdi. Ne var ki insanın bir amacı olmayınca, her an artık bir daha amacı olmama tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ve duyulardan gelen hazzın insanı yaşama bağlamakta epey zayıf kaldığını da iyice sezinlediği için, öğrencilerini her an, koşullardan bir çağrı gelir gelmez yaşamdan çıkıp gitmeye hazır bulunmaya yüreklendirirdi. Şu halde burada felsefi ve hayalci melankolinin yerini kuşkucu ve kırılmış ve özellikle son âna çok hassas olan bir soğukkanlılık almış oluyor. Kişi, kin ya da öfke duymaksızın fakat aynı zamanda aydınların intihardan duydukları o hastalıklı doyumu da duymaksızın kendini vurur. Aydından da daha tutkusuzdur. Vardığı sonuca şaşmaz; er ya da geç gerçekleşecek diye baktığı, önceden kestirdiği bir olaydır. Bunun için uzun uzun hazırlanmaz da. Daha önceki yaşamıyla arasında bir uyuşmazlık yoktur; sadece acıyı azaltmaya bakar. İşte genellikle kolay yaşamlarını sürdüremeyecekleri kaçınılmaz an gelince, alaycı bir dinginlikle ve bir çeşit sadelikle kendini öldüren sefih adamın durumu budur.[331]

Özgeci intiharın çatısını saptarken yeterince örnek vermiştik; bundan dolayı bu tip intiharı niteleyen ruh yapılarını uzun uzun betimleme gereğini duymuyoruz. Nasıl özgecilik bencilliğin tersiyse,

331 Örnekler için bkz. Brierre de Boismont, ss 494 ve 506.

söz konusu ruh yapıları da bencil intiharda gördüklerimizin tersidir. Kendini öldüren bir bencili başkalarından ayırt eden şey, ya bezgin bir üzüntü durumuyla ya da Epikürcü bir ilgisizlikle kendini belli eden genel bir çökkünlük, bir depresyondur. Zorunlu intihar durumunda bu enerji usun ve istencin hizmetindedir. Kişi vicdanı öyle emrettiği için kendini öldürür. Bir buyruğa boyun eğmektedir. Yani ediminde başat olan, yerine getirilmiş ödev duygusunun verdiği dingin sarsılmazlıktır. Tarihten örnek vermek gerekirse; Cato'nun, Binbaşı Beaurepaire ölümlerini gösterebiliriz. Başka bir alandaysa, özgecilik pek ileri bir derecede olduğunda, intiharda daha tutkulu ve daha düşüncesiz bir şey vardır. İnsanı ölüme fırlatan, bir inanç ve coşku atılımıdır. Coşkunun kendisi bazen şen, bazen gamlı olabilir. Bu, ölümün sevilen bir tanrısal varlıkla birleşme yolu mu, yoksa düşman olduğuna inanılan ve korkulacak güce karşı işlenmiş bir günahı ödemek için seçilmiş kurban verme biçimi mi olduğuna bağlıdır. Taptığı varlığın arabasının tekerlekleri altında kendini ezdiren bağnazın din coşkusu ve *acedia*[332] *içindeki keşişin hissetikleri ile günahının kefaretini ödemek için canına kıyan caninin vicdan azabı da birbirine benzemez. Ama yüzeysel farkların altında, bütün olayların ana özellikleri aynıdır. Bu, etkin bir intihardır. Bu nedenle de yukarıda söz konusu olan çökkünlük sonucu intihara ters düşer.*

Bu nitelik, onuruna dokunan hafif bir hakaret karşısında kaldığında ilkel kişinin, ya da cesaretini ispatlamaya kalkan askerin giriştikleri intiharlarda da bulunur. Bunların gerçekleştirilmesindeki kolaylığı, Epikürcünün kırılmış soğukkanlılığıyla karıştırmamalıyız. Yaşamını feda etmeye hazır oluş, her ne kadar bir içgüdünün rahatlığı ve kendinden oluşuyla davranmaya el verecek derecede derinlere gömülmüşse de her zaman etkin bir eğilimdir. Bu çeşide örnek olabilecek şu örneği Leroy'dan alıyoruz: Bir kez kendini asmaya girişmiş, başarılı olamamış bir subay vardır. Bir kez daha aynı girişime hazırlanır. Fakat daha önceden önlemini alır ve son izlenimlerini şöyle not

332 Lat. Hıristiyanlıkta bezginlikten, üzgünlükten doğan günah durumu. (Ç.N.)

eder: "Garip bir yazgım varmış, az önce kendimi astım. Kendimden geçmişim. İp kopmuş. Sol kolumun üzerine düştüm. Yeni hazırlıklarım şimdi bitti. Birazdan bir daha deneyeceğim, ama son bir pipo içeyim. Sonuncu olur, umarım. Birincisinde zorluk çekmedim. Oldukça iyi geçti. Umarım, ikinci de öyle olur. Sanki sabahleyin bir tek atmışım gibi heyecansızım. Akıl alır şey değil, kabul ediyorum, ama işte böyle. Herşey gerçek. İkinci kez, vicdanım rahat olarak öleceğim.[333]*" Bu dinginlikte ne alay var, ne kuşkuculuk ne de intihar eden sefihlerin hiçbir zaman tam gizleyemedikleri o istem dışı kasılma. Eksiksiz bir dinginlik karşısındayız. Hiçbir çaba izi yok, kişinin tüm etkin eğilimleri yollarını hazırladığı için edim kaynaktaki su gibi akıyor.*

Son olarak, bir de üçüncü çeşit intiharlar var. Bunlar birincilere ve ikincilere ters düşüyor. Birincilere ters düşmesi edimlerinin esas olarak tutkusal olması, ikincilere ters düşmesi de kendisine esin veren ve son edime egemen olan tutkunun bambaşka bir nitelik taşımasıdır. Bu, coşku değildir, dinsel, ahlaksal ya da siyasal inanç da değildir, herhangi bir askerlik erdemiyle de ilgisi yoktur. Bu, öfke ve düş kırıklığıyla birlikte gelen her şeydir. 1.507 müntehirin bıraktığı notlar üzerinde çalışmış olan Brierre de Boismont, bunların pek büyük bir kesiminin her şeyden önce bir sinirlenme ve çileden çıkmış bıkkınlık durumunu dışa vurduklarını gözlemlemiştir. Bunlarda bazen kutsal varlıklara yöneltilmiş kötü sözler, genellikle yaşamı suçlayan şiddetli sözcükler vardır. Bazen de müntehirin felaketlerinin sorumlusu diye gördüğü bir kişiyi hedef alan tehdit ya da yakınmalar okunmaktadır. Elbette bu gruba daha önceki bir cinayetin tamamlayıcısı gibi olan intiharlar da girer. Örneğin adam, kendi yaşamını zehirlemekle suçladığı birini öldürdükten sonra intihar etmiştir. Çileden çıkma hiçbir intiharda bu kadar belirgin değildir. Çünkü bunda kendini sadece sözlerle değil, edimle de anlatmaktadır. İntihar eden bencil hiçbir zaman kendini böyle şiddet edimlerine kapıp koyuvermez. Kuşkusuz onun da yaşamdan yakındığı zamanlar olur, ama bu sızıldanma biçimindedir.

333 Leroy, a.g.y., s.241.

Yaşam onu da baskı altında tutar ama birden ve güçlü gelen sürtüşmelerle sinirlendirmez. O yaşamı, daha çok, acı verici bulur. Yaşam onu ilgilendirmediği gibi, somut acılar da vermez. İçinde bulunduğu çökkünlük durumu öfkeden bağırıp çağırmasına bile izin vermemektedir. Özgecinin intiharına gelince, o bambaşka bir yönde gider. Bir bakıma, adının anlattığı gibi, kişi onda başka bir insanı değil, kendini feda etmektedir. Yani karşımızdaki, öncekilerden farklı bir ruhsal biçimdir.

İşte bu, pekâlâ, kuralsız intiharlar grubuna sokulabilir. Çünkü kurala bağlı olmayan hareketler ne kendi aralarında birbirlerine ne de yanıt verdikleri koşullara uydurulmuştur. Yani birbirlerine çarpmaları ve bunun sonucu acı vermeleri kaçınılmazdır. Kuralsızlık, ilerleyici ya da gerileyici olsun, uygun gelen ölçünün gereksinimlerini aşarak, algı bozukluklarına ve bunun sonucunda düş kırıklıklarına kapı açar. Alıştığı konumdan birden bire aşağıya indirilen kişinin, egemen olduğu durumun elinden kaçtığını hissedince çileden çıkacağı kesindir. Bu çileden çıkma da doğal olarak, kişinin kendi çöküşünün sorumlusu bildiği, ister gerçek ister sanal olsun, nedene yönelir. Felaketin sorumlusunun kendisi olduğunu kabul ediyorsa kendine, etmiyorsa başkasına kızacaktır. Birinci durum sadece intihara çıkar. İkincide intihardan önce bir de cinayet ya da başka bir şiddet gösterisi vardır. Fakat her iki durumda da duyulan aynı şeydir; sadece uygulanma noktası değişir. Kişi daha önce bir insana saldırmış olsa da olmasa da, mutlaka bir öfke ânında kendisini vurur. Tüm alışkanlıklarının böyle altüst olması kişide birden gelen ve aşırı bir coşku durumu meydana getirir. Bu coşku da zorunlu olarak birtakım yok edici edimlerle yatışma yoluna girer. Böyle harekete geçen tutkusal güçlerin saldırdıkları hedef, aslına bakılırsa, ikincil önemdedir. O güçlerin hareket yönünü belirleyen şey, birtakım koşulların rastlantı sonucu bir araya gelmesi olmuştur.

Kişinin bulunduğu yerin aşağısına değil de kuralsız, ölçüsüz yoldan kendini aşan bir konuma gelmesi de aynı sonuçları verir. Bazen

erişebileceğini sandığı fakat aslında kendi gücünü aşan hedefi ıskalar. Anlaşılmamışların intiharı diyebileceğimiz şeyle karşılaşırız. Bu, kabul edilmiş bir sınıflandırmanın kalmadığı dönemlerde sık görülen bir şeydir. Bazen de bir süre tüm isteklerini ve değişiklik hevesini doyurduktan sonra, birden bire yenemeyeceği bir engele çarpar ve içinde sıkışıp kaldığı yaşamdan sabırsızlıkla sıyrılır. Bu, Werther'in, kendi deyimiyle, sonsuzluğa âşık bir ateşli yüreğin, yanıt bulamamış bir sevgi uğruna kendini öldürmesidir. Başarıdan başarıya koştuktan sonra tek bir ıslıklanma, biraz sert bir eleştiri duyduğu için ya da *modası geçtiği* için kendini öldüren sanatçının intiharı da budur.[334]

Bundan başka türleri de vardır. İnsanlardan ya da koşullardan yakınmadan, ama isteklerini doyurmak şöyle dursun daha da ateşleyen çözümsüz bir işin peşinde koşmaktan bıkkınlık getirenler. Genellikle yaşama kızarlar, onu kendilerini aldatmakla suçlarlar. Ne var ki esiri oldukları boş telaş, koşuşma, arkasında bir çeşit bitkinlik bırakır ve bu, düş kırıklığına uğramış tutkuların daha önce gördüğümüz intiharlardaki şiddetle ortaya çıkmasını engeller. Sanki tutkular sonunda yorulmuş ve ortaya güçlü tepkiler koyamaz gibidir. Yani kişi bir çeşit melankoliye düşer; bu, bazı yanlarıyla aydın bencilin melankolisini andırır, fakat onun ağır, nazlı çekiciliği yoktur. Bunda egemen olan, kişinin yaşama karşı duyduğu az çok sinirlenmiş, kızmış tiksintidir. İki bin yıl önce Seneca'nın çağdaşlarında gözlemlediği bu ruh durumuydu; "Bizi kemiren kötülük, içinde bulunduğumuz yerde değil, kendi içimizde. Acıya dayanamayan, hazdan tat alamayan, her şey karşısında sabırsızlanıp sinirlenen bizler, ne olursa olsun çekecek güce sahip değiliz. Ne kadar çok insan, her türlü değişimi denedikten sonra aynı duyulanımlara dönüp de yeni hiçbir şey algılayamayınca ölümü çağırır.[335]" Çağımızda bu çeşit ruh durumunu en iyi canlandıranlardan biri belki Chateaubriand'ın *René*'si olabilir.

334 Örnekleri için bkz. Brierre de Boismont, s. 187-189.

335 *De tranquilitate animi* (ruhun dinginliği konusunda), sub fine.Krş. Mektup XXIV.

Raphaël kendi kendinin içinde yıpranan bir iç düşünce üreticisi, bir hayalperestken, René bir doyumsuzdur. "Beni kararsız zevklerim olmakla suçluyorlar," diye acıyla haykırır; "aynı hayalden uzun süre tat alamıyormuşum. Sanki hazlarımın süresini dert edinmiş gibi, onları bir an önce tüketmeye bakan bir düşlemin eline düşmüşüm. Erişebileceğim amacı hep geride bırakıyormuşum. Ben sadece görülmeyen ama hissedilen varlığı, peşimi bir türlü bırakmayan meçhul bir iyiliği arıyorum. *Her yerde sınırlara çarpıyorsam, bitmiş olan şey benim için hiçbir değer taşımıyorsa, kusur bende mi?*[336]"

Chateaubriand'ın bu satırları, zaten toplumbilimsel çözümlememizle fark etmiş olduğumuz bencil ve kuralsız intiharlar ilişkisiyle ayrımlarını iyice gösteriyor.[337] Her iki tipin müntehirleri sonsuzluk derdi denilen hastalığı çekerler. Fakat bu dert iki çeşit intiharda ayrı ayrı biçimler alır. Birincide düşünsel zekâ etki altındadır ve aşırı gelişmiştir. İkincide coşan, kurallardan taşan duyarlıktır. Birinde düşüncenin, kendi içine kapanmaktan, nesnesi kalmamıştır. Ötekinde sınır tanımaz olan tutku amaçlarını yitirmiştir. Birinci düşlerin, ikinci isteğin sonsuzluğunda yitip giderler.

Görülüyor ki müntehirin ruhsal çatısı bile halkın genellikle sandığı yalınlığa sahip değil. İntihar eden kişi için yaşamdan bıkmış, yaşamdan tiksinmiş denildiği zaman o kişi tanımlanmış olmuyor. Gerçekte birbirinden çok ayrı müntehir tipleri var ve bu ayrılıklar intiharın gerçekleştirilme biçiminde fark ediliyor. Böylece edimler ve onları gerçekleştirenler birkaç çeşitte toplanabiliyor. Bu çeşitler, genel çizgileriyle, yukarıda bağlı oldukları nedenlere göre saptadığımız intihar tiplerine uyuyor. Bu toplumsal nedenlerin bireyler arasındaki birer uzantısına benzedikleri söylenebilir.

Ancak şunu da eklemek gerekir ki söz konusu çeşitler, uygulamada her zaman yalıtılmış, katışıksız olarak karşımıza çıkmaz. Çoğu zaman aralarında karmaşıklaşır ve yeni karma çeşitler meydana

336 *René*, Vialat yay. Paris, 1849, s.112.

337 Bkz. Yukarıda, Bölüm V, III'ün sonu.

getirirler. Ayrı çeşitlere ait niteliklerin tek bir intiharda gözlemlendiği de olur. Bu, farklı intihar nedenlerinin aynı anda tek bir birey üzerinde etkilerini göstermeleri ve sonuçların bir araya gelecek biçimde karışmasından doğar. Hastalarda ayrı çeşitten taşkınlıkların görülmesi bundan ötürüdür. Bunlar birbirinin üzerine biner ve ayrı kaynaklardan olmakla birlikte, hepsi aynı noktaya yönelerek tek bir edimi belirlerler. Tıpkı aynı insanın vücudunda aynı zamanda bulunan birden çok ateşli hastalığın bulunması durumunda bu hastalıkların her birinin vücut sıcaklığının artmasına ayrı katkıda bulunması gibi, bunlar da karşılıklı birbirlerini güçlendirirler.

Özel olarak birbirini çeken iki intihar etmeni vardır; bencillik ve kuralsızlık. Bunların genellikle aynı toplumsal durumun iki farklı görünümü olduğunu biliyoruz. Şu halde ikisinin aynı bireyde bulunmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Hatta bencilin bir düzen bozukluğuna eğilimi olması hemen hemen kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü bencil, toplumdan kopmuş olduğu için toplumun ona düzen vermeye yetecek bir etkisi yoktur. Tümüyle kendine dönüktür, dış dünyanın onu ilgilendirmemesi nedeniyle tutkusu sönmüştür ve isteklerinde genellikle aşırılık görülmez. Fakat tam bir bencil, tam bir huzursuz da olmayabilir. O zaman bencilin birbiriyle yarışan iki kişiyi oynadığını görürüz. İçinde duyduğu boşluğu doldurmak için yeni duyulanmalar arar; gerçi bunda tam tutkulu denen kişiler kadar ateşli değildir ve daha çabuk bıkar ve bu bıkkınlık onu yeniden kendi içine döndürür, eski melankolisini pekiştirir. Tersine, kural tanımamazlıkta da bir bencillik tohumu vardır, çünkü insan güçlü biçimde toplumsallaşmışsa, her türlü toplum frenine baş kaldırmaz. Kuralsızlığın etkisinin öne çıktığı yerde bencillik tohumu filizlenemez. Çünkü insanı kendinin dışına atmakla, onu kendi içinde yalıtılmaktan alıkoymaktadır. Fakat kuralsızlık o kadar yeğin değilse, bencilliğin bazı etkilerde bulunmasına izin verir. Örneğin, istekleri yerine getirilmemiş kişinin çarptığı sınır, onu kendi içinde kapanmaya ve düş kırıklığına uğramış tutkularına bir çıkış yolunu iç

yaşamında aramaya zorlar. Fakat tutunabileceği bir şey bulmayınca, durumun onda yarattığı üzüntü olsa olsa, onu yine kendinden kaçmaya iter ve bunun sonucu olarak tedirginliğini ve hoşnutsuzluğunu artırır. İşte çökme durumuyla aşırı hareketliliğin ya da düşle edimin veya istek coşmalarıyla melankolikçe düşünceye dalmanın dönüşümlü olarak görüldüğü karma intiharlar böyle meydana gelir.

Kuralsızlık özgecilikle de ortak olabilir. Bir bireyin yaşamını alt üst eden, onunla ortamı arasındaki dengeyi bozan bunalım, aynı zamanda, o bireyin özgeci eğilimlerini onu intihara itecek bir duruma getirebilir. Bu, öncelikle *kuşatma altı intiharı*[338] dediğimiz şeyde örneğini bulur. Örneğin Kudüs'ün alınması sırasında Yahudilerin toplu intiharlarının nedeni, hem Romalıların utkusunun alıştıkları yaşam biçimini değiştirme yolunda bir tehdit oluşturması hem de kendi kentlerini ve tapınç biçimlerini, bunların yok olmasına dayanamayacakları kadar çok sevmeleriydi. Keza çoğu zaman kendini öldüren bir kişinin davranışında iki etmen görürüz: Hem eskisinden aşağıda bir düzeyde yaşamak istemiyordur hem de adını ve ailesini bir iflas utancından kurtarmayı amaçlıyordur. Subayların, astsubayların da emekliye ayrılacakları sırada intihar edivermeleri, yaşam biçimlerinin uğrayacağı değişiklik kadar, yaşamlarını hiçe saymaya olan genel yatkınlıklarıdır. İki neden aynı yönde işler. Bundan çıkan intiharda ya tutkuların coşkusu ya da özgeci intiharın yürekli sertliği, kuralsızlığın meydana getirdiği çileden çıkmış şaşkınlıkla bir araya gelmektedir.

Son olarak, bencillik ve özgecilik, bu iki zıtlık, etkilerini birleştirebilirler. Çözülmüş toplumun bireysel etkinliklere artık erişme amacı olamadığı bazı dönemlerde, yine de bu genel bencillik durumundan etkilenmekle birlikte, başka şeye heves eden bireyler de vardır. Bunlar kendi kendinden kaçmanın, bir bencil zevkten öteki bencil zevke koşmanın, elde kalmayan doyumların sürekli yenilenseler

338 Yazar Latince *kuşatma* anlamındaki *obsidio* sözcüğünden 'suicide obsidional' tamlamasını kullanıyor. (Ç. N.)

bile çıkar yol olmadığını sezinleyip, sadakatle bağlanabilecekleri ve yaşamlarına anlam verebilecek kalıcı bir nesne ararlar. Ne var ki tutunabilecekleri gerçek hiçbir şey olmadığından, ancak kendilerinin yoktan yarattıkları bir gerçeklik bu işlevi üstlenebilir. Onlar da kafalarında bir varlık uydururlar, o varlığın hizmetkârı olurlar; geri kalan her şeyden çözüldükleri için kendilerini yalnızca o düşsel varlığa verirler. Kendilerinde ne kadar varlık nedeni görüyorlarsa, o nedenleri düşsel varlığa yüklerler çünkü gözlerinde başka hiçbir şeyin değeri kalmamıştır. Böylece içinde zıtlık taşıyan bir çifte yaşam sürerler: Gerçek dünyayla ilgili her şeyde bireycidirler, o düşsel nesneyle ilgili her şeyde de ölçü bilmez bir özgecidirler.

İşte Stoacı intiharın kaynağı ve doğası bunlardır. Kısa süre önce bencil intiharın ana çizgilerinin nasıl oluştuğunu göstermiştik; fakat o intihar çeşidi bambaşka bir açıdan da ele alınabilir. Stoacı bireysel kişiliğin duvarlarını aşan her şey için katıksız bir ilgisizlik sergiliyor, bireyi kendine yetmeye çağırıyorsa da buna koşut olarak aynı bireyi evrensel us karşısında dar bir bağımlılığa oturtur ve hatta onu evrensel usun gerçekleşme aracı olmaya indirger. Yani şu iki zıt anlayışı, ahlaksal bireyciliğin en radikal biçimiyle ölçüsüz bir panteizmi bir araya getirir. İşte onun intiharı da hem bencilinki gibi duyumsamazdır hem de özgecininki gibi bir ödev olarak yerine getirilmiştir.[339] Bu intiharda birinin hüznü, ötekinin etkin gücü bulunur; bencillik mistikliğe karışmaktadır. Zaten çökme dönemlerine özgü olan ve öyle görünmese de oluşum durumundaki genç toplumlarda gözlemlenenden bambaşka olan mistikliğin özelliği bu karışımdır. Biri, özel istençleri aynı yönde sürükleyen ortak atılımdan, yurttaşların ortak dava için işbirliği ederken gösterdikleri özveriden doğar. Öteki, kendinin ve hiçliğinin bilincinde olan, kendini aşmaya çalışan fakat bunu ancak görünüşte, yapay olarak başaran bir bencillikten başka bir şey değildir.

339 Seneca, Cato'nun intiharını insan istencinin şeyler üzerindeki utkusu olarak yüceltir (Bkz. De Prov., 2, 9 ve Ep. 71, 16).

II

Müntehirin kişiliği ile seçtiği ölüm biçimi arasında bir ilişki bulunduğuna *a priori* olarak inanılabilir. Çünkü kişinin kararını uygulamada kullandığı yolların kendisini harekete geçiren duygulara bağlı olması ve onları dışa vurması doğal görünür. Bu nedenle, farklı intihar çeşitlerini, dıştan görünen biçimlerine göre, daha incelikle belirleyebilmek için istatistiklerin bu konuda verdiği bilgilere başvurmak istenir. Fakat bu alanda giriştiğimiz araştırmalardan, ancak olumsuz sonuçlara varmış bulunuyoruz.

Bununla birlikte bu seçimi belirleyen, elbette toplumsal nedenlerdir. Çünkü aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, farklı intihar yollarının sıklığı bir toplum için çok uzun süre değişmeden kalıyor, hâlbuki ayrı toplumlar arasında çok hissedilir biçimde değişiyor.

Tablo XXX

Kadın – erkek karışık 1000 intiharda çeşitli ölüm biçimlerinin oranı

Ülkeler ve yıllar		Gırtlak sıkılması ve asılma	Suda boğulma	Ateşli silah	Yüksekten kendini atma	Zehir	Soluk engellenmesi
Fransa	(1872)	426	269	103	28	20	69
	(1873)	430	298	106	30	21	67
	(1874)	440	269	122	28	23	72
	(1875)	446	294	107	31	19	63
Prusya	(1872)	610	197	102	6,9	25	3
	(1873)	597	217	95	8,4	25	4,6
	(1874)	610	162	126	9,1	28	6,5
	(1875)	615	170	105	9,5	35	7,7
İngiltere	(1872)	374	221	38	30	91	
	(1873)	366	218	44	20	97	
	(1874)	374	176	58	20	94	
	(1875)	362	1208	45		97	
İtalya	(1874)	174	305	236	106	60	13,7
	(1875)	173	273	251	104	62	31,4
	(1876)	125	246	285	113	69	29
	(1877)	176	299	238	111	55	22

Demek ki her topluluğun tercih ettiği bir ölüm çeşidi var ve tercihlerinin sırası pek zor değişiyor. Hatta bu sıra intiharların toplam sayısından daha sabit. Bazen bazı olaylar toplam sayıyı değiştirebiliyor ama sıra değişmiyor. Dahası var: Toplumsal nedenler o denli baskın ki dış dünya etmenleri değerlendirilemiyor bile. Böylece her türlü tahminin tersine, deniz vb. de boğulma, kendine özgü yasa uyarınca, mevsimden mevsime değişmiyor. Aşağıdaki rakamlar 1872-78 döneminde, Fransa için bunu gösteriyor.

Yıllık 1000 intiharın aylara göre dağılımı

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK
Her çeşit	75,8	66,5	84,8	97,3	103,1	109,9	I03,5	86,3	74,3	74,1	65,2	59,2
Suda boğulma	73,5	67,0	81,9	94,4	106,4	117,3	107,7	91,2	71,0	74,3	61,0	54,2

Suda boğulma, yaz mevsiminde biraz artıyorsa da bu pek ufak bir yükselmedir. Oysa yazın boğulma yoluyla intiharın çok fazla olması beklenirdi. Gerçi kuzeyde güneyden daha az olduğu söylenir ve bunun iklimden olduğu ileri sürülür.[340] Fakat Kopenhag'da 1845-56 yılları arasında bu çeşit intiharın İtalya'dakinden az olmadığını görüyoruz (İtalya'da 1000'de 300, Kopenhag'da 281). St. Petersburg'da 1873-74 döneminde de daha fazla değildi. Şu halde sıcaklık derecesi bu çeşit ölüme bir engel getirmiyor.

Ancak, genellikle intiharların toplumsal nedenleri, edimin gerçekleşme biçimini belirleyen nedenlerle aynı değildir. Ayrımlarını gördüğümüz intihar tipleriyle en yaygın intihar gerçekleştirme biçimleri arasında herhangi bir ilişki kuramayız. Örneğin, ağırlıklı olarak Katolik bir ülke olan İtalya'da bilimsel kültür son zamanlara kadar az gelişmişti. Yani orada özgeci intiharın Fransa'da ve Almanya'da olduğundan daha sık görülmesi olasılığı büyüktür. Çünkü özgeci intihar aydın gelişmesiyle az çok ters orantılıdır. İleride göreceğimiz birçok neden bu varsayımı doğrulayacaktır. Bundan ötürü de ateşli silahla intihar bu ülkede Orta Avrupa ülkelerindekine oranla çok daha sık görüldüğü için, bu çeşit intihar özgecilik durumuyla ilgili sanılabilir. Hatta bu düşünceyi desteklemek için bu tip intiharın askerlerce tercih edildiğine de dikkat çekilebilir. Fakat ne yazık ki Fransa'da bu yolla kendini öldürenler en aydın sınıflardan, yazar,

340 Morselli, s.445-446.

sanatçı, devlet memurları arasından çıkar.[341] Keza melankolik intiharın doğal gerçekleşme yolu kendini asmaymış gibi gelebilir ama gerçekte o yol asıl kırsal bölgede seçilir; oysa melankoli en çok kentli ruhunun bir özelliğidir.

Demek ki insanı intihara iten nedenler, bunu şu ya da bu yolla gerçekleştirmesi için iten etmenlerle örtüşmüyor. Seçimi yaptıran gerekçe bambaşka niteliklere sahip olabiliyor. Ölüm aracını seçmesini sağlayan ana etmen öncelikle gelenek ve göreneklerdir. Kişi hep ters bir etmen çıkmadıkça en az direnç gösteren çizgiyi izleyerek kendine en yakın, gündelik yaşamınca sağlanan yok etme aracını kullanma eğiliminde oluyor. Örneğin, büyük kentlerde kendini yüksek bir yerden atarak intihar edenlerin kırsal kesimde bunu yapanlara göre daha çok olması, kentteki binaların köydekinden yüksek olmasıyla açıklanır. Keza, topraklarımızda demiryolu hatları çoğaldıkça kendini trenin altına atarak yaşamına son verme de yayılıyor. Kısaca, çeşitli intihar uygulamalarının toplam içindeki payı kısmen sanayi düzenini, en yaygın mimari biçimlerini, bilimsel bilginin düzeyini vb. gösterir. Elektrik gücünün kullanımı arttıkça, elektriksel yöntemler yardımıyla yaşamına son vermeler de daha sık görülecektir.

Fakat belki en etkili neden, her halkın ve onun içindeki her toplumsal öbeğin ayrı ölüm çeşitlerine yakıştırdığı değer oluyor. O çeşitlerin hepsi aynı düzeyde görülmüyor. Ötekilerden daha soylu sayılanlar var. Bayağı diye, insanı küçültüyor diye tiksinilenler var. Kamuoyunun sınıflama biçimi de topluluklara göre değişiyor. Orduda baş kesilmesi onur kırıcı bir ölüm kabul ediliyor, başka yerde asılma hakkındaki yargı öyle. Gırtlağın sıkılmasıyla intiharın kırsal kesimde kentlerden daha sık, küçük kentlerde de büyük kentlerden daha sık görülmesi de bunun sert ve kaba bir yol olarak kentli âdetlerini, kültürlü sınıfların insana saygısını rahatsız etmesinden ötürürdür. Belki bu rahatsızlık tarihsel nedenlerin bu çeşit ölüme

341 Bkz. Lisle, a.g.y. s.94.

bağladığı onur kırıcı nitelikten gelir ve kentlerin incelmiş insanları kırsal kesimin daha sade duyarlığının tanımadığı bir farkındalıkla bunu hissetmektedir.

Şu halde müntehirin seçtiği ölüm biçimi intiharın kendisinin tümüyle dışında bir şeydir. Tek bir edimin bu iki öğesi ne denli yakın görünürse görünsün, bunlar gerçekte birbirlerinden bağımsızdır. Ya da hiç değilse, aralarında sadece üst üste gelme gibi bir dış ilişki vardır denebilir. Çünkü her ikisi de toplumsal nedenlere bağlıdırlar ama anlattıkları toplumsal durumlar birbirinden çok ayrıdırlar. Birincinin bize ikinci konusunda anlatacak bir şeyi yoktur. Bu nedenle, her ne kadar intihar dolayısıyla uzun uzun ele alınması âdetse de, biz daha fazla üzerinde durmayacağız. Daha önce yapılan araştırmalardan elde edilmiş ve aşağıdaki tabloda özetlenen sonuçlara eklenecek bir şey göremiyoruz.

İntiharın toplumsal tiplerinin nedensel ve yapısal sınıflandırılması

Büründükleri bireysel biçimler			
Temel nitelik			İkincil değişkeler
Yalın tipler	Bencil intihar	Uyuşukluk	- Kendine ödün vermeyle karışık tembel melankoli - Kuşkucunun düş kırıklığına uğramış soğukkanlılığı
	Özgeci intihar	Tutkusal ya da istençsel güç	- Dingin görev duygusuyla - Mistik coşkuyla - Barışçıl yüreklilikle
	Kuralsız intihar	Sinirlenme, tiksinme	- Genellikle yaşama karşı suçlamalar - Tek kişiyi hedefleyen şiddetli suçlamalar (cinayet - intihar)
Karma tipler	Bencil-kuralsız intihar		- Hareketlilik ve uyuşukluk, edim ve düş karışımı
	Kuralsız-özgeci intihar		- Aşırı hareketlilik
	Bencil-özgeci intihar		- Tinsel kararlılıkla dengelenmiş ılımlı melankoli

İntiharın genel nitelikleri yani toplumsal nedenlerin doğrudan sonuçları olanlar bunlardır. Özel durumlarda bireyselleşerek ölenin kişisel huyuna, eğilimlerine, içinde bulunduğu özel koşullara göre eklenen, çeşitli ince ayrımlar bunları karmaşıklaştırır. Fakat bu yolla ortaya çıkan karma nitelikler altında yine hep aynı temel biçimlere varılır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

BİR TOPLUMSAL OLGU NİTELİĞİYLE İNTİHAR GENEL ÇİZGİLER

BÖLÜM I

İNTİHARDAKİ TOPLUMSAL ÖĞE

Bir toplumda intihar oranının iniş çıkışlarını belirleyen etmenleri artık tanıdığımıza göre, şimdi bu oranın örtüştüğü ve sayısal olarak dile getirdiği gerçekliğin nasıl bir şey olduğunu belirleyebiliriz.

I

İntiharın bağlı olduğunu *a priori* olarak varsayabileceğimiz bireysel koşullar iki türlüdür.

Önce dış durum gelir, etmen bunun içinde yer alır. Kendini öldüren kişinin ailesiyle ilgili dertleri olmuş olabilir ya da onuru kırılmıştır; başka biri yoksulluk veya hastalıktan çekmiştir. Kendi düştüğü bir ahlak yanlışından ötürü kendini suçlamaktadır vb. Fakat gördük ki bu bireysel özellikler, intiharların toplumsal oranını açıklamaya yetmiyor. Tek tek intiharları doğrudan hazırlayan koşulların çeşitli durumlarda bir araya gelişleri, aynı görece sıklığı az çok koruyor; fakat toplumsal oran büyük ölçülerde değişiyor. Bunun nedeni, o koşulların ya da o koşul birlikteliklerinin kendilerini izleyen edimin yani intiharın belirleyici nedeni olmamasıdır. Bazen ölçüp biçmede oynadıkları önemli rol etkili olduklarını göstermez. Çünkü biliyoruz ki düşünen bilincin ölçüp tartmaları çoğu zaman salt biçim

olmaktan öteye gitmez ve kişinin bilmediği birtakım nedenlerden ötürü alınmış bir kararı desteklemekten başka bir amacı da yoktur.

Öte yandan epeyce sık olarak intiharla birlikte görüldükleri için intihar nedeni diye tanınan koşullar da pek çok, neredeyse sonsuzdur. Kimi kendini varlık içinde, kimi yoksullukta öldürür; biri ailesinde mutsuzdur, bir başkası kendini mutsuz eden evliliği kısa süre önce boşanmayla sona erdirmiştir. Şurada bir asker kendisinin yapmadığı bir yanlıştan ötürü cezalandırıldıktan sonra yaşamdan vazgeçmiş, burada bir cani işlediği cürüm cezasız kaldığı için kendini vurmuştur. Yaşamın apayrı olayları, hatta birbirlerine en zıt gelenler bile intihar bahanesi olabilir. Yani aralarından hiçbiri özgün neden değildir. Hiç olmazsa bu nedenselliği hepsinde ortak olan niteliklere yükleyelim, desek, acaba öyle bir şey var mı? Olsa olsa o ortak niteliklerin sıkıntıdan, üzüntüden oluştuğunu söyleyebiliriz ama o acıklı sona varmak için çekilen acının ne dereceye varması gerektiğini saptayamayız. Ne denli önemsiz olursa olsun yaşamda hiçbir yanılgı, hiçbir düş kırıklığı yoktur ki insan onun yaşamı dayanılmaz kılmayacağını önceden söyleyebilsin. İlle yaşamı dayanılmaz kılacak olay da yoktur. Bazı kişiler hafif can sıkıntılarından sonra intihar ederken, korkunç felaketlere göğüs geren insanlar görürüz. Zaten en çok sıkıntı çekenlerin en çok intihar edenler olmadığını göstermiştik. İnsanoğlu daha çok varlıkta silahı kendine doğrultuyor. Yaşamın nispeten daha yumuşak olduğu dönemlerde ve sınıflarda intihar daha kolay işlenir. Müntehirin kişisel durumunun verdiği kararda gerçekten belirleyici neden olduğu örnekler olsa da bu, intiharların toplumsal oranını açıklamaya yetmez.

Nitekim en büyük etkiyi bireysel koşullara yükleyenler bile, o koşulları dış olaylardan çok kişinin iç doğasında yani biyolojik yapısında ve bağlı olduğu fiziksel rastlantılar arasında aramışlardır. Böylece intihar bir çeşit huyun ürünü gibi, nevrasteninin bir bölümü gibi, onunla aynı etmenlere bağlı bir olay olarak gösterilmiştir. Fakat nevrasteniyle intiharların toplumsal oranı arasında hiçbir

dolaysız ve düzenli bağlantı bulamadık. Hatta bu ikisinin ters orantılı geliştikleri de görülür; aynı anda biri en düşük düzeyinde, öteki dorukta olabilir. İntiharların iniş çıkışlarıyla sinir sistemi üzerinde en çok etkili oldukları kabul edilen ırk gibi, iklim ya da sıcaklık gibi fiziksel ortam durumları arasında da oturmuş ilişkiler bulamadık. Çünkü nevrasteni hastası bazı koşullarda intihara yatkınlık gösterebilir belki ama ille de kendini öldürmesi gerekmez. Dış etmenlerin gücü, kişinin doğasındaki genel eğilimleri intihara çevirmeye yetmez.

Bütün ötekiler, toplumların her birinin intihara yatkınlığını, bireyi bir yana bırakıp, toplumların kendi doğasında araştırdığımız zaman elde ettiğimiz sonuçlardır. İntiharın biyolojik, fiziksel olay ve olgularla ilişkisi ne denli kuşkulu, farklı yönlere çekilir türdense, toplumsal çevrenin durumlarıyla da o denli dolaysız ve değişmezdir. Bu kez nihayet kendimizi intihar tiplerinin yol yordamınca yürütülmüş bir sınıflandırılmasını denememize olanak verecek sahici yasalar karşısında bulduk. Böylelikle belirlediğimiz toplumsal nedenler bize çoğu zaman maddesel nedenlerin etkisine yakıştırılmış -ve o etkinin bir kanıtını içerdiği düşünülen- çeşitli bağdaşmaları bile açıkladı. Bunlar, çoğu zaman, maddesel nedenlerin etkisine yakıştırılmış ve bu etkinin bir kanıtını taşıdığı düşünülen bağdaşmalardır. Kadın intiharlarının erkek intiharlarından çok daha fazla olması, kadının erkek kadar ortak yaşama kendini vermemesinden gelir. Yani ortak yaşamın iyi ya da kötü etkisini kadın daha az duyumsamakta, algılamaktadır. Aynı şey, her ne kadar başka nedenlerden ileri gelse de, yaşlı ve çocuk intiharı için de söylenebilir. Son olarak da intiharların ocak ayından haziranа kadar artıp ondan sonra azalmaya başlaması, mevsimlere bağlı aynı değişimlerle koşut gider. Şu halde toplumsal etkinlikten doğan sonuçların, aynı iniş çıkışlara bağlı ve bundan ötürü bu iki dönemin birincisinde daha belirgin olmaları olağandır; oysa intihar bu sonuçlardan biridir.

Bütün bunlardan şu sonuç çıkıyor ki; intiharların toplumsal oranı ancak toplumbilimsel olarak açıklanabilir. İntihar edeceklerin

sayısını her an saptayan şey, toplumun tinsel yapısıdır. Yani her halk için elinde belirli bir erke tutan ortak bir güç vardır; insanları kendilerini öldürmeye iten budur. Kişinin yaptığı ve ilk bakışta sadece kişisel yaradılışını dışa vurur görünen hareketler, gerçekte, dışa vurdukları toplumsal durumun uzantısından başka bir şey değildir.

Bu çalışmanın başında kendimize sorduğumuz soru böylece yanıtlanmış oluyor. Her insan toplumunun intihara karşı az çok belirgin bir yatkınlığı olduğunu söylemek bir eğretileme değildir, eşyanın doğasına dayanır. Her toplumsal öbeğin kendine özgü bir ortak intihar eğilimi vardır ve bu, bireysel eğilimlerden gelmez de bireysel eğilimler ondan türer. Ortak eğilimi yapan şey, ele alınan toplumu işleyen bencillik, özgecilik ve kuralsızlık akımlarıyla onların meydana getirdiği sızıldanmalı hüzün ya da etkin özveri veya hırçın yorgunluk eğilimleridir. Ortaklığın bu eğilimleridir ki bireylerin içine girer ve onlara kendilerini öldürme kararını verdirir. İntiharın yakın nedenleri diye tanınan kişisel özel olaylara gelince, bunların müntehirin tinsel durumları onlara ne eylem yüklüyorsa, ondan başka bir işleri yoktur yani toplumun tinsel durumunun bir yansımasıdırlar. Kişi, yaşamdan koptuğunu kendine açıklamak için en yakınındaki onu çevreleyen koşulları sorumlu tutar. Kendisi hüzünlü olduğu için yaşamı hüzünlü bulur. Elbette, bir anlamda, hüznü dışarıdan gelmiştir, ama yaşamındaki şu ya da bu olaydan değil, kendisinin de içinde bulunduğu topluluktan gelmiştir. İşte bu nedenden ötürü intiharın rastlantısal nedeni olamayacak hiçbir şey yoktur. Her şey intihar nedenlerinin birey üzerinde ne yeğinlikte etki yaptıklarına bağlıdır.

II

Zaten intiharların toplumsal oranının değişmemesi bile, sonucu tek başına doğrulamaya yeter. Bu sorunu yöntem gereği şimdiye kadar bekletme yolunu seçtik, ama gerçekte başka bir çözümü de yoktur.

Quételet,[342] bazı toplumsal olayların eşit aralıklarla şaşırtıcı bir düzenle yinelenmelerine felsefecilerin dikkatini çekerken,[343] *ortalama insan* kuramının açıkladığını sanmıştı; zaten söz konusu kuram da bu ilginç özelliğin elde kalan tek düzenli açıklamasıdır. Yazara göre, her toplumda belirli bir tip vardır ve bireylerin çoğunluğu az çok benzedikleri bu tipten olurlar. Geri kalan azınlıksa rahatsız edici, bozgun çıkarıcı nedenlerin etkisi altında bu tipten uzaklaşma eğilimi gösterir. Örneğin Fransızların çoğunda bulunan fiziksel ve tinsel nitelikler bütünlüğüne İtalyanlar ve Almanlarda ne aynı derecede ne aynı biçimde rastlarız. Bunun tersi için de aynı şey söylenebilir. Söz konusu nitelikler elbette en yaygınlar olduğundan, bunlardan ortaya çıkan edimler de en çok rastlananlardır. En büyük kalabalığı onlar yapar. Tersine, seyrek görülen özelliklerin belirlediği edimlere, o özellikler gibi seyrek rastlanır. Öte yandan, kesinlikle değişmez olmasa da bu genel tip, bireysel bir tipten çok daha ağır bir tempoyla değişim gösterir. Çünkü bir toplumun tümünün değişmesi, birkaç bireyin özel olarak değişmelerinden çok daha zordur. Doğallıkla, değişmezlik bu tipin özelliklerinden meydana gelen edimlere de geçer. Tipin özellikleri değişmedikçe, edimler de nicelik ve nitelik bakımından aynı kalır. İstatistiğin eriştiği insan etkin-

342 Adolphe Quételet (1796 – 1874) Fransız-Belçikalı bilim adamı ve istatistikçi. Nüfus biliminin öncülerinden sayılır. Geliştirdiği *homme moyen* (ortalama insan) kuramıyla da anılır. (Ç.N.)

343 Özellikle şu iki yapıtında bunu yapmıştır: 1) *Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale* (İnsan ve yetilerinin gelişmesi ya da Toplumsal fizik denemesi) 2 cilt, 1835 ve 2) *Du système social et des lois qui le régissent* (toplumsal dizge ve onu düzenleyen yasalar hakkında), Paris, 1848. Bu düzenliliği bilimsel olarak ilk kez Quételet açıklamıştır ama ondan önce gözlemleyenler vardır. Tinsel istatisyiğin gerçek kurucusu Protestan din adamı Süssmilch'tir. Yapıtı: *Die Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts, aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben erwiesen* (İnsan türünün doğumdan ölüme uğradığı değişikliklerin ve üremesinin tanrısal düzeni), 3 cilt, 1742. Aynı konu için bkz. Wagner, *Die Gesetzmäßigkeit* (yasallık) etc.1.bölüm; Drobisch, *Die Moralische Statistik und die menschliche Freiheit* (Tinsel istatistik ve insanın özgürlüğü), Münih, 1877, Oettingen, *Moralstatistik*, s.90 vd.

liği gösterilerinin genel yasasının, değişmezlik olması kaçınılmazdır. Gerçekten de istatistikçi filanca toplumda meydana gelen aynı türden tüm olayların hesabını çıkarır. Yani toplumun genel tipi değişmedikçe o olayların çoğu değişmez kaldığına göre ve öte yandan da genel tip zorlukla değiştiğinden, istatistiksel sayımların sonuçları zorunlu olarak uzun yıllar boyunca aynı kalmak zorundadırlar. Özel niteliklerden ve bireysel düzeyde sıradışı olaylardan türeyen olgulara gelince, bunların düzenli olmaları beklenemez. Bu nedenledir ki değişmezlik hiçbir zaman yüzde yüz değildir. Fakat az önce sözünü ettiklerimiz de ayrık durumlardır. Bundan ötürü değişmezlik kural, değişme ayrıklıktır.

Bu genel tipe Quetelet *ortalama tip* adını vermiştir, çünkü bireysel tiplerin aritmetik ortalaması alınırsa neredeyse tıpatıp bu tipe ulaşılmaktadır. Örneğin, bir toplumda bütün boylar belirlenip, toplamları alındıktan sonra elde edilen sayı, boyu ölçülen bireylerin sayısına bölünürse, çıkan sonuç doyurucu bir yaklaşım derecesiyle o toplumda genellikle görülen boy olur. Çünkü en uzunlar ve en kısalar, sayı bakımından aşağı yukarı eşittirler, yani birbirlerini yok eder, karşılıklı sıfıra indirirler, bu nedenle de bölme işleminin sonucunu etkilemezler.

Kuram çok yalın; fakat şu var: Önce, ancak bireylerin genelliği içinde ortalama tipin nereden geldiğini anlamamıza el vermesi durumunda, bu bir açıklama olarak kabul edilebilir. Bireyler değişirken ortalama tipin aynı kalması için, bir anlamda, ortalama tipin bireylerden bağımsız olması gerekir. Hâlbuki aynı zamanda, onların arasına sızabileceği bir yol da olması gerekir. Şurası gerçek ki ortalama tipin etnik tiple kaynaşıp karışması kabul edilirse, sorun artık sorun olmaktan çıkar. Çünkü ırkı yapan öğelerin kaynakları, bireyin dışında olduğundan, onun bağlı olduğu değişkelere bağlı değillerdir. Bununla birlikte onun içinde ve sadece onun içinde gerçekleşirler. Şu halde pekâlâ anlaşılıyor ki ırkın yapıcı öğeleri asıl bireysel öğelerin içine giriyor ve onlara temel oluşturuyorlar. Ancak, bu açıklamanın

intihara uygun düşmesi için insanı kendini öldürmeye sürükleyen eğilimin sıkı sıkıya ırka bağlı olması gerekir. Belki buna karşı şöyle bir söyleyenler çıkabilir: Toplumsal çevrenin genel durumu gerçek kişilerin çoğu için aynı olduğundan onların hepsini aşağı yukarı aynı biçimde etkiler ve onlara kısmen aynı görünümü verir. Evet, ama toplumsal çevre temelde ortak düşüncelerden, inançlardan, alışkanlıklardan ve eğilimlerden meydana gelir. Bütün bunların şu ya da bu biçimde bireylerden bağımsız olarak bulunmaları gerekir ki bireylerin içine işlesinler. O zaman, önerdiğimiz çözüme yaklaşılmış oluyor. Çünkü açıkça söylenmeden kabul edilmiş oluyor ki ortak bir intihar eğilimi diye bir şey vardır ve bireysel intihar eğilimlerinin kaynağı budur; tüm sorun bunun ne olduğu ve nasıl etki yaptığını bilmektedir.

Fakat dahası var: Ortalama insanın genelliği nasıl açıklanırsa açıklansın, intiharların toplumsal oranının oluşmasındaki düzenliliği açıklayamaz. Çünkü bu tipin içerebileceği nitelikler sadece nüfusun büyük bölümünde bulunan şeylerdir. Oysa intihar bir azınlıkta bulunur. İntiharın en çok görüldüğü ülkelerde bile oranı milyon kişide 300'ü, 400'ü geçmiyor. Kendini koruma içgüdüsünün insanların ortalamasında koruduğu enerji, intiharı kökten dışlar. Ortalama insan intihar etmez. Fakat o zaman, kendini öldürme eğilimi az rastlanan bir şey, bir anormallikse, ortalama tipe tümden yabancıdır. Bundan ötürü de ortalama tipin derinlemesine tanısak bile, bu, bir toplumda intiharların sayısının nasıl olup da hep aynı kaldığını anlamada bize yardım etmek şöyle dursun, bu intihar denen şeyin varlığının nereden geldiğini bile açıklayamaz. Özetlersek, Quetelet'nin kuramı doğru olmayan bir gözleme dayanıyor. Değişmezliğin sadece insan etkinliğinin en genel gösterilerinde, dışavurumlarında saptandığını kabul ediyordu. Oysa değişmezlik, aynı derecede olarak, sadece toplumsal alanın az sayıda ve birbirine bağlı olmayan noktalarında serpiştirilmiş dışavurumlarda bulunur. Quetelet, ayrıksı olmayanın değişmezliğini nasıl anlaşılabilir kılınabileceğini

göstermekle, bütün istekleri karşıladığını sanıyordu; fakat ayrıksılığın kendinin de değişmezliği vardır ve bu, herhangi birininkinden hiç de aşağı değildir. Herkes ölür. Her canlı organizma öyle yapılmıştır ki, yok olmamak elinden gelmez. Buna karşı, kendini öldüren kişilerin sayısı da pek azdır. İnsanların büyük çoğunluğu için, onları intihara eğilimli kılan hiçbir şey yoktur. Yine de intiharların oranı genel ölüm oranından daha değişmezdir. Çünkü bir niteliğin yayılmasıyla kalıcılığı arasında Quetelet'nin kabul ettiği sıkı dayanışma yoktur.

Zaten bunu, kendi yönteminin vardırdığı sonuçlar doğrulamaktadır. Quetelet'nin varsayımına göre, ortalama tipin herhangi bir niteliğinin yeğinliğini hesaplamak için, ele alınmış toplumda o niteliği gösteren olguların tümünü, o olguları meydana getirebilecek bireylerin sayısına bölmek gerekiyor. Böylece, Fransa gibi uzun süre milyon kişide 150'den fazla intihar kaydedilmemiş bir ülkede, intihar eğiliminin ortalama yeğinliği 150/1.000.000 = 0.00015 diye gösterilir. İngiltere'de aynı sayıda kişide 80 olay kaydedildiğine göre bu oran 0.00008'dir. Bu, ortalama bireyde bu büyüklükte bir intihar eğilimi var demektir. Fakat böyle rakamlar hemen hemen sıfıra eşittir. Bu denli zayıf bir eğilim, edimden öylesine uzaktır ki yok sayılabilir. İnsana kendini öldürtmeye tek başına yetecek bir güç değildir. Şu halde herhangi bir toplumda, yılda şu kadar intihar kaydedilmesini açıklayabilecek şey, böyle bir eğilimin genelliği değildir.

Ayrıca bu değerlendirme son derecede abartılıdır. Quetelet buna hiçbir temele dayanmaksızın ortalama insana bir çeşit intihar eğilimi yakıştırarak varmıştır ancak; bu eğilimin gücünü de ortalama insanda değil de pek az sayıda sıradışı kişilerde gözlemlenen belirtilere göre değerlendirmiştir. Böylece normali belirlemede anormal kullanılmış oluyor. Gerçi Quetelet anormal örneklerin bazen bir yönde, bazen öteki yönde meydana geldikleri için örtüştüklerine ve birbirlerini sıfırladıklarına dikkati çekmekle itirazdan kaçabileceğini sanmıştı, ama bu örtüşme ancak çeşitli derecelerde

olmak üzere herkeste bulunan, örneğin boy uzunluğu, kısalığı gibi nitelikler için geçerlidir. Yani çok uzun ve çok kısa boyların ortalaması en yaygın boyla hemen hemen aynıdır. Bu nedenle hesaptan çıkacak olan sadece yaygın boydur. Fakat intihar eğilimi gibi, doğası gereği sıradışı olan bir şey söz konusuysa, durum bunun tersidir. Bu durumda, Quételet ortalamanın dışında bulunan bir öğeyi ortalama tipin içine ancak yapay olarak sokabilir. Kuşkusuz, gördüğümüz gibi, o öğe ortalama tipin içinde ancak son derecede sulandırılmış olarak bulunuyor. Bunun nedeni de aralarında bölündüğü bireylerin sayısının olması gerekenden çok daha fazla olmasıdır. Fakat yanlış uygulamada az önemliyse de yine de böyle bir yanlış olduğu görmezden gelinemez.

Gerçekte, Quételet'nin hesapladığı bağlantı, sadece, bir toplumsal gruba ait bir kişinin yıl içinde kendini öldürmesi olasılığını gösteriyor. 100.000 kişilik bir toplulukta yılda 15 intihar kaydediliyorsa, herhangi bir kişinin bir yıl içinde intihar etmesi olasılığının 100.000'de bir olduğu sonucuna varılabilir. Fakat bu olasılık ortalama intihar eğiliminin ölçüsünü hiçbir biçimde bize veremediği gibi, o eğilimin varlığını da ispat etmez. Yüzde şu kadar bireyin intihar etmesi demek geri kalanların da herhangi bir derecede intihara yatkın olduklarını göstermez ve bize insanları intihara iten nedenlerin doğası ve yeğinliği konusunda hiçbir şey öğretmez.[344]

344 Bu söylediklerimiz ırkın intiharların toplumsal oranı hakkında bilgi veremeyeceğinin bir kanıtını daha gösteriyor. Çünkü etnik tipin kendisi de bir türsel tiptir. İçerdikleri sadece büyük bir bireyler kitlesinde ortak niteliklerdir. Hâlbuki intihar sıradışı bir olgudur. Yani ırkta intiharı belirlemeye yetecek hiçbir şey yoktur. Belki şöyle diyecekler çıkabilir: Irkı meydana getiren öğelerin hiçbirine intihara yeter bir neden diye bakılamazsa da bildiğimiz ırk insanları intiharyapar nedenlerin etkisine az ya da çok uykun kılıyor: Evet, ama olgular -doğrulamıyorlar ya- bu varsayımı doğrulasalar bile, en azından etnik tipin çok düşük bir Etkililiği olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü etnik tipin sahip olduğu varsayılan etki örneklerin hemen tümünde engelleniyor ve ancak pek sıradışı durumlarda hissediliyor. Kısaca, ırk hepsi aynı ırktan bir milyon kişide nasıl olup da yılda en fazla 100 ya da 200 kişinin kendini öldürdüğünü açıklamıyor.

Demek ki ortalama insan kuramı sorunu çözmüyor. O halde sorunu bir daha ele alalım ve nasıl ortaya konduğuna bakalım. Müntehirler dört bucağa dağılmış pek küçücük bir azınlıktır. Her biri kendi edimini, başkalarının da aynı şeyi yapmakta olduğundan habersiz, kendi başına gerçekleştirir. Bununla birlikte, toplum değişmedikçe, intihar sayısı hep aynıdır. Şu halde bütün bu bireysel gösterilerin, ortaya konuşların, ne denli birbirlerinden bağımsız görünseler de gerçekte bireylere egemen olan tek bir nedenin ya da bir nedenler topluluğunun ürünü olması gerekir. Yoksa birbirini tanımayan bütün bu istençlerin her yıl aynı sayıda olmak üzere aynı amaca varması nasıl açıklanabilir? Bu istençler, en azından genelde, birbirleri üzerinde etki yapmazlar; aralarında hiçbir birliktelik yoktur; bununla birlikte her şey sanki hepsi bir sözü yerine getiriyorlarmış gibi olup biter. Bunun nedeni, onları saran ortak çevrede hepsini aynı yöne eğen bir güç bulunmasıdır; tek tek intiharlarının sayısının yüksek ya da alçak olması, o gücün yeğinlik derecesine bağlıdır. Oysa bu gücün kendini gösterdiği sonuçlar, etkiler organik ortamlara göre de dış dünya çevrelerine göre de değişmez; o sadece toplumsal çevrenin durumuna göre değişir. Şu halde bu ortaktır. Başka bir anlatımla, her halkın kendine özgü bir intihar eğilimi vardır ve intihara ödediği haracın yüksekliği ya da önemsizliği o eğilime göre değişir.

Bu noktadan bakınca intihar oranının değişmezliğinin gizemli bir yanı kalmıyor. Çünkü her toplumun bir huyu, eğilimi vardır ki bunu bugünden yarına kolayca değiştiremez. Kaynağı toplulukların tinsel yapısında olduğundan bu intihar eğilimi kaçınılmazdır ve topluluğa göre değişir. Her topluluğun içinde uzun yıllar pek iniş çıkış göstermeden, kararlı olarak kalır. Toplumun iç duyulanımlarının bir araya gelmiş durumunun[345] ana öğelerinden biridir. Bireylerde olduğu gibi, birlikte bulunan varlıklarda da iç duyulanım durumu olabildiğince kişisel ve olabildiğince değişmezdir, çünkü ondan

345 Yazar burada çok az işleyen bir ruhbilim terimi olan cenesthesie sözcüğünü kullanıyor. (Ç.N.)

daha temel bir şey yoktur. Fakat bu durumda da bundan çıkacak sonuçların hem aynı kişiliğe hem aynı kararlılığa sahip olması gerekir. Hatta genel ölüm oranınınkinden daha yüksek bir değişmezlik göstermesi doğaldır. Çünkü sıcaklık, iklim ve jeolojinin etkileri, kısaca kamu sağlığının bağlı bulunduğu çeşitli koşullar yıldan yıla ulusların genel mizacının değişmesinden çok daha kolay değişir.

Bununla birlikte, görünürde bir öncekinden ayrı bir varsayım vardır ki bazılarının zihnine takılır. Konuyu çözmek için, özel yaşamda intiharın en belirleyici nedenleri kabul edilen çeşitli olayların her yıl aynı oranlarda yinelendiğini varsaymak yetmez mi? Her yıl, denecektir,[346] aşağı yukarı aynı sayıda mutsuz evlilik, iflas, kırılmış düş ya da yine aynı sayıda yoksulluk yaşanıyor. Şu halde benzer koşullarla karşı karşıya kalmış aynı sayıda birey arasında, durumlarından doğan kararı verenlerin de aynı sayıda olması doğaldır. Bu kişilere egemen bir güç bulunduğunu düşünmek gerekmez; sadece aynı koşullarda genellikle aynı yolda uslamlama yaptıklarını varsaymak yeter.

Fakat biliyoruz ki bu bireysel olaylar, çoğu zaman intiharlardan önce meydana gelirler, ama gerçekte onların nedeni değildirler. Bir kez daha belirtelim, şayet bir insanın başka bir yoldan intihara eğilimi yoksa onu ille de kendini öldürmeye iten hiçbir felaket yoktur. Çeşitli koşulların düzenle meydana gelmesi, intihar koşulunu açıklamaz. Üstelik o koşulların, nasıl bir etkisi olduğu ileri sürülürse sürülsün, böyle bir çözüm sorunu ortadan kaldırmaz, sadece kaydırır, bakılan açıyı değiştirir. Çünkü bu umutsuz durumların neden her yıl, her ülkede oraya özgü bir yasayı izleyerek, aynen yinelendiğini açıklama zorunluluğu yine ortada durmaktadır. Nasıl oluyor da değişmeden kaldığı varsayılan bir toplumun içinde hep aynı sayıda çözük aile, hep aynı sayıda ekonomik yıkım bulunuyor? Her toplumda insanları belirli bir güçle ticaret ve sanayi serüvenlerine, aileleri sarsacak uygulamalara vb. sürükleyen belirli akımlar olmasa,

346 Bu, aslında Drobisch'in yukarıda adı geçen kitabında tanıttığı görüştür.

bir halk için aynı olayların değişmeyen oranlarda yinelenmesi, fakat bir halktan ötekine değişmesi açıklanamazdı. İşte bu, bir yana bıraktığımızı sandığımız varsayımı, biraz değişik bir biçim altında yeniden ele almamız demektir.[347]

III

Şimdi az önce kullanılan terimlerin anlam ve kapsamını iyi anlamaya çalışalım.

Toplumsal eğilimlerden ya da tutkulardan söz edildiğinde, bu tanımlamalar, genellikle eğretilemeler ve sözün gelişi ifadeler olarak görülmektedir. Bunlar da bazı bireysel durumlar arasındaki bir çeşit ortalamadan başka bir şeyi göstermezler. Onlara nesneler olarak, özel bilinçlere egemen ve türü kendine özgü güçler olarak bakmaktan kaçınılır. Oysa onların doğası budur ve intihar istatistikleri bunu açık açık, gözler önüne serer.[348] Bir toplumu oluşturan bireyler yıldan yıla değişir, ama toplum değişmedikçe müntehirlerin sayısı aynıdır. Paris'in nüfusu son derecede hızlı değişmektedir; buna karşın şehirin Fransa intiharlarının bütünü içindeki payı hemen hemen aynı kalmaktadır. Silahaltındakilerin tümüyle yenilenmeleri için bir-

347 Bu nokta her ne kadar intiharda çok belirginse de sadece intihar için geçerli değildir. Cinayete, değişik biçimler altında aynen uygulanabilir. Çünkü cani de tıpkı müntehir gibi sıradışı biridir. Bundan ötürü de suçluluğun azalış çoğalışlarını açıklayabilen ortalama tipin doğası değildir. Fakat her ne kadar evlenme eğilimi öldürme eğiliminden de kendini öldürme eğiliminden de genel olmasına karşın, evlenme söz konusuyken durum böyle değildir. Yaşamın her döneminde evlenen kişilerin sayısı aynı yaştaki bekâr nüfusa oranla küçük bir azınlıktır. Nitekim Fransa'da 1877-81 döneminde 25-30 yaş diliminde yani evliliğin en üst düzeyde olduğu dönemde, yılda 1.000 bekârdan ancak 176 erkek ve 135 kadın evlenmiştir. Şu halde cinsel ilişki zevkiyle karıştırılmaması gereken evlenme eğilimi, ancak küçük bir grupta karşılanabilecek yeterli gücü buluyorsa, belirli bir andaki evlilik durumunu açıklayacak olan ortalama tipteki enerji değildir. Gerçek şu ki burada, intihar söz konusu olduğundaki gibi, istatistik rakamları bireysel yatkınlıkların ortalama yeğinliğini değil, evlenmeye iten ortak gücün yeğinliğini gösterir.

348 Sadece intihar istatistikleri değil, bir önceki notta görüldüğü üzere, tinsel istatistiğin bütün rakamlarında da bu sonuçlar yatar.

kaç yıl yeter, oysa bir ulusun asker intiharları oranı ancak çok yavaş değişir. Bütün ülkelerde toplumsal yaşam, yıl boyu aynı tempoyla gelişir; ocak ayından aşağı yukarı temmuza kadar yükselme, ondan sonra düşme görülür. Bundan ötürü de her ne kadar çeşitli Avrupa toplumlarının üyeleri birbirinden çok farklı ortalama tipler çıkarsalar da, intiharların mevsimsel hatta aylık iniş çıkışları her yerde aynı yasayı izler. Keza, bireysel eğilimler ne denli ayrı olursa olsun, intihar karşısında evli kişilerle, eşi ölmüş erkek ve kadınların yatkınlıklarının arasındaki oran, birbirinden en ayrı toplumsal öbeklerde bile aynı kalır. Bunun tek nedeni, dulluğun tinsel durumunun her yerde evliliğe özgü yapı ile aynı ilişkiyi korumasıdır. Şu halde bir toplum ya da bir toplumun belirli bir bölümü için intihar oranını saptayan nedenler, söz konusu bireyler kim olursa olsun, aynı yeğinliği koruduklarından, bireylerden bağımsız olacaklardır. Buna karşı denilebilir ki, hep aynı olan yaşam biçimi her zaman aynı sonuçları verir. Kuşkusuz öyle, ama yaşam biçimi değişmezliği, açıklama isteyen bir durumdur. O yaşamı süren kişilerde durmadan değişiklikler olurken yaşam biçimi değişmeden kalıyorsa, bütün gerçekliğini o kişilerden alıyor olamaz.

Bu devamlılığın bireylerden çıktığı ve bunu ortaya koymak için toplumsal olayların bireysel yaşam üzerinde bir aşkınlığı bulunduğuna inanmak gerekmediğini ileri sürenler ve böylece yukarıda sözü edilen sonuçtan kaçınılabileceğini sananlar olmuştu. Şöyle diyorlardı; "Herhangi bir toplumsal şey, bir dilden bir sözcük, bir dinden bir âdet, bir mesleğin püf noktası, bir sanat yöntemi, bir yasanın bir maddesi, bir ahlak özdeyişi bir kişiye aile üyesinden, ustasından, dostundan, komşusundan, arkadaşından aktarılır.[349]"

Şayet amaç bir düşünce ya da bir duygunun bir kuşaktan ötekine nasıl aktarıldığını, anıların nasıl yitip gitmediğini anlatmaksa,

349 Tarde, La *sociologie élémentaire*, *Annales de l'Institut international de sociologie* (Uluslararası Toplumbilim Enstitüsü yıllığı), s.213.

bu açıklama, kuşkusuz yerine göre, yeter bulunabilir.[350] Fakat intihar gibi ve daha genel olarak tinsel istatistiklere konu olan her çeşit edim gibi olayların aktarılmasının kolay açıklanmayan bir özelliği vardır. İnsanlara kendini öldürme kararını verdiren ruh durumu olduğu gibi basbayağı aktarılmaz, daha ilginç olarak, hepsi harekete geçmeleri için gerekli koşullarda bulunan eşit sayıda bireylere aktarılır. Sadece bireyler karşısındaysak bu nasıl oluyor? Sayının kendisi hiçbir doğrudan aktarılmanın konusu olamaz. Bugünün nüfusu, intihara ödeyeceği haracın ne kadar olduğunu dünkülerden öğrenmedi. Yine de koşullar değişmezse ödeyeceği şey aynı olacaktır.

Bu durumda her müntehirin yol göstericisi ve ustasının bir önceki yıl kendini öldürmüş olanlardan biri olduğunu, bugünkünün de dünkünün manevi vârisi olduğunu mu varsayacağız? Ancak bu koşulla intiharların toplumsal oranının bireyler arası gelenekler yoluyla sürüp gittiği düşünülebilir. Çünkü toplam rakam olduğu gibi aktarılamasa da onu oluşturan birimler teker teker kendilerini aktarırlar. Yani her müntehirin kendi eğilimini öncüllerinden birinden almış olması gerekir ve her intihar da daha önceki bir intiharın yansıması gibi olacaktır. Fakat intihar, istatistiklerin bu yıl için kaydettiği tinsel olayların her biri ile geçen yılın bir benzer olayı arasında bu çeşit bir kişisel bağlantı bulunduğunu kabul ettirecek bir olgu değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bir edimin böyle aynı nitelikte başka bir edim tarafından tetiklenmesi tümden sıradışı bir olaydır.

350 Yerine göre diyoruz, çünkü sorunun özü bu yoldan çözümlenemez. Bu sürekliliğin açıklanması isteniyorsa, önemli olan sadece bir dönemin uygulamalarının bir sonraki dönemde nasıl unutulmadığını değil, aynı zamanda nasıl yetkelerini yitirmeyip işlemeyi sürdürdüklerini görmektir. Yeni kuşakların kendilerinden öncekilerin ne yaptığını sadece bireyler arası aktarmalardan öğrenmeleri demek, onlar da öyle yapmak zorundalar demek değildir. Onları buna zorlayan nedir? Âdetlere saygı mı, eskilerin yetkesi mi? Peki o zaman, süreklilik nedeni artık düşüncelere ve uygulamalara aracılık eden bireyler olmaktan çıkıyor. Bir halkta atalara özel bir saygı gösterilmesini sağlayan öncelikle ortak ruh durumudur. Bu ruh durumu kendini bireylere dayatıyor. Hatta tıpkı intihar eğilimi gibi o ruh durumu da bir toplum söz konusu olduğunda belli yeğinlik taşır; bireyler geleneğe o yeğinliğe göre az ya da çok uyarlar.

Zaten, suya atılmış taşın yarattığı halkaların yinelenmesi gibi, niçin bu yansımalar yıldan yıla sürüp gitsin? Ana olay neden benzerini üretmeye bir yıl ayırsın? Niçin bir tane, sadece tek bir tane kopya yaratsın? Öyle ya, her modelin tek bir kez yinelenmesi gerekir, yoksa toplam aynı kalmaz. Bu denli dayanaksız olduğu ölçüde ispatlanamaz da olan varsayım üzerinde daha fazla durmayışımız herhalde bağışlanır. Fakat bu varsayım bir yana bırakılırsa, yıllık toplamların sayısal eşitliği her özel olayın bir sonraki dönemde kendi benzerini yaratmasından gelmiyorsa, bu tek bir şeyden ötürü olabilir: Her özel olayın yani her bir intiharın üzerinden gölgesi eksik olmayan kişi-dışı ve kalıcı bir etkiden ileri gelmektedir.

Şu halde terimleri en yakın anlamlarıyla almamız gerekiyor. Ortak eğilimlerin kendilerine özgü bir yaşamları vardır. Bunlar dış dünya güçlerinden başka bir doğadaysalar da onlar derecesinde gerçektirler. Dışarıdan birey üzerinde, başka yollardan olsa da aynı derecede etki yaparlar. Ortak eğilimlerin de dış dünya güçlerinin de gerçekliklerinin aynı derecede olduğunu söyleyebilmemize olanak veren şey, o gerçekliğin aynı biçimde, yani sonuçlarının değişmezliğiyle, kendini ispatlamasıdır. Ölüm sayısının bir yıldan ötekine pek az fark ettiğini gözlemlediğimizde, bu düzenliliği ölümlerin iklime, sıcaklığa, toprağın niteliğine, kısaca bireylerle ilişkili olmadığı için kuşaklar değişse de aynı kalan maddesel güçlerin bazılarına bağlılığıyla açıklarız. Şu halde intihar gibi tinsel edimler, sadece eşit değil daha üstün bir tekdüzelikle, benzerlerini ürettiklerine göre, bunların bireylerin dışında bulunan güçlere tabi olduklarını kabullenmek zorundayız. Ne var ki bu güçler tinselden başka bir nitelik taşımadığı ve bireysel insanın dışında toplumdan başka tinsel varlık olmadığı için, bu güçlerin toplumsal olmaları gerekir. Fakat bunlara ne ad verilirse verilsin, önemli olan onların gerçekliğinin kabul edilmesi ve etkisi altında bulunduğumuz fiziksel-kimyasal enerjiler gibi bizim davranışlarımızı dışarıdan belirleyen bir enerjiler bütünü olarak algılanmalarıdır. Bu güçlerin sözlü varlıklar değil, *sui generis* olduğu

öylesine gerçektir ki, nasıl elektrik akımının yeğinliğini ya da ışıklı odakları ölçebiliyorsak onları ölçebilir, görece büyüklüklerini karşılaştırabiliriz. Böylece başka bir yapıtta[351] saptama fırsatını bulduğumuz bu önerme, toplumsal olguların nesnel oldukları yolundaki temel önerme tinsel istatistikte, özellikle de intihar istatistiğinde yeni ve çok ispatlayıcı bir kanıt bulmuş oluyor. Kuşkusuz sağduyuya ters düşüyor. Fakat ne zaman bilim, insanlara tanımadıkları bir gücün varlığını gösterse kuşkuyla karşılaşmıştır. Olguların yeni düzenine yer açmak ve yeni kavramlar oluşturmak için edinilmiş düşünceler dizgesini değiştirmek gerektiğinden, zihinler tembelce direnişe geçer. Bununla birlikte anlaşmak gerekiyor. Toplumbilim diye bir şey varsa bu, ancak, henüz tanımadığımız, öteki bilimlerin incelediklerinden değişik bir dünyanın incelenmesi olabilir. O dünya da bir gerçeklikler dizgesi değilse, hiçbir şey değildir.

Fakat geleneksel önyargılara ters düştüğü içindir ki, bu anlayış birtakım karşı koymalarla karşılaşmıştır ve bizim işte onlara yanıt vermemiz gerekiyor.

Her şeyden önce, bu anlayış, ortak düşünceler gibi eğilimlerin bireysel eğilim ve düşüncelerden başka doğada olduğu, ortak düşüncelerin bireysellerde bulunmayan niteliklere sahip oldukları anlamına gelir. Buna karşı şu soru sorulabilir: Nasıl oluyor da toplumda sadece bireyler bulunuyor? Fakat o hesapla yola çıkılırsa, şu da söylenebilir: Hücre tümüyle yaşamayan atomlardan meydana geldiğine göre, canlı doğada ham maddeden başka bir şey yoktur. Keza toplumun bireylerden başka devinen güç içermediği de bir gerçektir. Ne var ki bireyler bir araya gelerek yeni türden bir ruhsal varlık oluşturur; bu yeni türden varlığın kendine özgü düşünme ve hissetme biçimi bulunur. Kuşkusuz, bu toplumsal olguyu veren temel özellikler kişilerin ruhlarında tohum halinde bulunur. Fakat bundan toplumsal olgu, ancak o temel özellikler ortaklaşarak, dönüşüme uğradıkları zaman çıkar; onu ancak o zaman görürüz. Ortaklık da özel etkiler

351 Bkz *Règles de la méthode sociologique*, bölüm II.

üreten etkin bir etmendir. Oysa ortaklığın kendisi yeni bir şeydir. Bilinçler yani insanlar birbirlerinden ayrı kalmayıp da bir araya gelip bağdaştıklarında, dünyada bir şeyler değişir. Bu değişikliğin daha sonra başka değişiklikler, bu yeniliğin başka yenilikler yaratması, kendilerini meydana getiren öğelerde bulunmayan özelliklere sahip olayların ortaya çıkması doğaldır.

Bu önermeye karşı koymanın tek yolu, bir bütünün nitel olarak o bütünün parçalarının toplamına denk olduğunu, bir sonucun da kendisini doğuran nedenlerin toplamına yine nitel olarak indirgenebildiğini kabul etmek olabilir. Bu da her türlü değişikliği yadsımak ya da onu açıklanamaz kılmakla eşdeğerlidir. Bununla birlikte bu savı sonuna kadar destekleyenler olmuş, fakat onu savunmakta sadece iki tane gerçekten sıradışı neden bulunmuştur. Şunlar söylenmiştir: 1° "Toplumbilimde hem bireysel bilincimiz olan öğeyi, hem de bilinçlerin bir araya gelmişi olan bileşiği çok yakından tanıma gibi şaşılası bir ayrıcalığa sahibiz" ve 2° "Bu iki iç görüyle açıkça gözlemleyebiliyoruz ki bireyseli bir yana bırakırsal, toplumsal hiçtir.[352]"

Birinci sav, çağdaş ruhbilimin gözü pek bir yadsınması oluyor. Bugün herkes şunda birleşiyor ki ruhsal yaşam, bir bakışta tanınmak şöyle dursun, bilincin giremeyeceği derecede derin katmanlara sahiptir; onlara ancak dış dünya bilimlerinin kullandıklarına benzer dolambaçlı ve karmaşık yollardan ulaşabiliriz. Yani insanın doğası şimdiden sonra da gizemini yitirecek değildir. İkinci önermeye gelince; yasaya, kurala bağlı olmaktan çok uzaktır. Yazar toplumda bireyden gelenden başka gerçek hiçbir şey bulunmadığını söyleyebilir, ama bu söylediğini destekleyecek kanıtlar yoktur. Bu nedenle de tartışma olanaksızlaşıyor. Bu duyguya ters yönde bir duyguyla, toplumu dışarıda gelişen bireysel doğanın kendiliğinden aldığı biçim gibi değil de kendilerini sınırlayan ve kendilerinin de zorladığı bir ters güç addeden çok sayıda kişinin ters yöndeki duygusuyla karşılık vermek ne kolay olurdu! Öte yandan, sadece öğeyi yani bireyi değil,

352 Tarde, a.g.y. s. 222.

aynı zamanda bileşiği yani toplumu da doğrudan ve aracısız tanımamıza yarayan bir sezgi için ne diyebiliriz? Toplumsal dünyanın yasalarını hemen görebilmek için insanın gözlerini açıp iyice bakması yetseydi, toplumbilim yararsız ya da en azından pek basit bir şey olurdu. Yazık ki olgular bilincin bunu yapabilmekten ne denli uzak bulunduğunu fazlasıyla ortaya koyuyor. Eğer dışarıdan uyarılmış olmasaydı bilinç, nüfus olaylarının her yıl aynı sayıda yinelenme gerekliliğinden kuşku bile edemezdi. Bunun nedenlerini ise, yalnız kendi güçlerine kalsa, asla keşfedemezdi.

Fakat toplumsal yaşamı bireysel yaşamdan böyle ayırmakla toplumsal yaşamda ruhsal bir şey bulunmadığını söylemek istemiyoruz. Tersine, açık ki toplumsal yaşam esasta tasarımlardan oluşur. Ne var ki ortak tasarımlar bireyin tasarımlarından bambaşka bir niteliktedir. Toplum bir ruhbilim olduğunun söylenmesinde hiçbir sakınca görmüyoruz; yeter ki toplumsal ruhbilimin kendi yasaları olduğu, bunların bireysel ruhbiliminkilerle aynı olmadıkları belirtilsin. Açıklamamızı tamamlamak için bir örnek verelim: Genellikle, dinin kaynağı diye gizemli ve korkulan varlıkların bilinçli kişilerde uyandırdıkları korku ve saygı izlenimleri gösterilir. Bu bakımdan din, bireysel durumların ve özel duyguların basit bir gelişmesi olarak görünür. Fakat kolaya kaçan bu açıklamanın olgularla herhangi bir ilişkisi yoktur. Toplumsal yaşamın hiçbir zaman çok basit olmadığı hayvanlar dünyasına bakmak yeter. Orada din kurumu diye bir şey olmadığını görürüz. Yalnızca topluluk durumunda insanların dinsel düşünceye sahip oldukları sonucuna varabilmemiz için şunu söylememiz yeter ki, din sadece ortak bir örgütlenme olan yerde görülür ve toplumların niteliğine göre değişir. Birey sadece kendisini ve fiziksel evreni tanısaydı hiçbir zaman kendisini ve çevreleyenleri sonsuza dek aşacak güçler düşüncesi yükselemezdi. İlişkide olduğu büyük doğal güçler onun hakkında en ufak bir fikir veremezdi; çünkü bugün de başlangıçta da kendisine o güçlerin ne derecede egemen olduğundan haberi yoktur. Tersine,

bazı koşullarda kendisinin onlara egemen olacağını sanmaktadır.[353] O doğa güçlerinin ne denli aşağısında olduğunu bilim ona öğretmiştir. Ondan saygı göstermek için dayatan ve hayranlığını yöneltiği nesne, toplumdur; tanrılar o toplumun maddeleşmiş biçiminden başka bir şey değildir. Din, bir simgeler dizgesidir ve toplum o simgeler aracılığıyla kendi kendinin bilincine varır; bu, ortak yaşamın içindeki varlığa özgü düşünme biçimidir. Böylece geniş bir zihinsel durumlar bütünü karşısında kalmış oluyoruz. Bunlar, ayrı ayrı bilinçler yani insanlar bir araya gelmeselerdi meydana gelmeyecek olan durumlardır. Bir araya gelinmesinin sonucudurlar ve bireysel doğalardan türeyen durumların üstüne eklenmişlerdir. İstediğimiz kadar bu bireysel doğaları elden geldiğince çözümleyelim, totemizmi doğuran o inanışların ve uygulamaların nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği, natürizmi nasıl ürettiği, natürizmin nasıl olup da bir yerde soyut bir din olan Yahve inanışını, başka bir yerde Yunanlıların ve Romalıların çoktanrılılığını meydana getirmiş olması hakkında hiçbir şey bulamayız. İşte toplumsal ve bireysel olanın heterojenliğini vurgularken bütün söylemek istediğimiz, yukarıdaki gözlemlerin sadece din değil, hukuk, ahlak, moda, politik kurumlar, pedagojik uygulamalar vb. tek sözcükle ortak yaşamın tüm biçimleri için geçer olduğudur.[354]

Fakat bir başka itirazla karşılaştık ki, ilk bakışta daha önemli görünebilir. Toplumsal durumların nitelik bakımından bireysel durumlardan farklı olduğunu kabul etmekle kalmamışız, aynı zamanda bunların bir bakıma bireylerin dışında olduklarını da kabul

353 Bkz. Frazer, *Golden Bough* (altın dal), s 9 vd.

354 Her türlü yanlış yorumu önlemek için şunu ekleyelim ki bireysel âlemin bitip toplumsal âlemin başladığı belli bir noktanın varlığını kabul etmiyoruz. Biraraya bir anda gelinmiyor ve sonuçları birden görülmüyor. Bunun için bir zaman gerek. Bundan dolayı gerçekliğin belirsiz olduğu anlar var. Böylece bir olgular dizisinden bir başkasına herhangi bir kesintiye uğramaksızın geçmiş oluyoruz. Fakat, iki dizi arasında bir ayrım yapmamak nedeni olmamalı. Yoksa ayrı türler olmadığı ve evrimin sürüp gittiği düşünülürse dünyada ayrı, ayrılmış bir şey olmazdı

etmişiz. Hatta bu dışta oluş durumunu fiziksel güçlerin dışta oluşlarına benzetmekten korkmamışız. Mademki toplumda bireylerden başka bir şey yok, o zaman onların dışında bir şey nasıl olabiliyor?

Bu itirazın dayanağı varsa, bir antinomi yani bir yasalar çatışması karşısında bulunmaktayız. Şöyle ki daha önce saptanmış olan şeyi gözden yitirmemek gerekir. Mademki sayıları her yıl bir avuç tutan müntehirler doğal bir grup oluşturmuyorlar, aralarında bir iletişim yok, o halde intiharların değişmeyen sayısı da ancak bireylere egemen olan, onların yaşamından sonra da kalan aynı nedenin etkisinden ileri gelebilir. Birçok özel durumun oluşturduğu demetin birleştiren güç, elbette onların her birinin dışında olacaktır. O gücün özel durumların dışında olması gerçekten olanaksızsa sorun çözülemez. Fakat olanaksızlık ancak görünüştedir.

Öncelikle, toplumun sadece bireylerden meydana geldiği doğru değildir; toplum aynı zamanda maddesel olan ve ortak yaşamda asal bir işlevi bulunan nesneleri de içerir. Bazen toplumsal olgu o derecede maddeselleşir ki sonunda dış dünyanın bir öğesi olur. Örneğin, belirli bir tip mimari toplumsal bir olaydır, ama evlerde, bir kez inşa edildikten sonra bireylerden bağımsız, özerk gerçeklikler durumuna gelmiş her çeşit yapıda kısmen somutlaşır, bedenleşir. İletişim ve taşıma yolları, sanayide ya da özel yaşamda kullanılan ve tarihin her anında tekniğin durumunu gösteren araç ve makineler ile yazılı dil vb. için de aynı şey söylenebilir. Maddesel destekler üzerinde böylece donmuş ve sabitleşmiş olan toplumsal yaşam, böyle olmakla dışsallaşmış duruma gelmiş olur ve bizi dışarıdan etkiler. Bizden önce döşenmiş olan iletişim yolları, bizi şu ya da bu ülkeyle ilişkiye sokmakla işlerimizin gidişine belirli bir yön verir. Çocuk, ulusal beğeninin önceki kuşaklardan miras kalmış büyük yapıtlarıyla ilişkiye girerek kendi beğenisini biçimlendirir. Hatta bazen yüzyıllar boyu unutulmuş, kendisini diken ulusun çoktan tarihe karışmış olduğu bir anıtın yeniden gün ışığına çıktığı ve yeni toplumların bağrında yeni bir yaşama başladığı görülür. İşte adına 'Rönesans' yani *uyanış*

denen, bu çok özel olayı belirleyen budur. Rönesans, nesneler içine yerleşen ve uzun süre orada devinimsiz kaldıktan sonra birden uyanıp, kendisinin kotarılmasında katkısı bulunmayan halkların düşünsel ve tinsel yönelimini değiştiren toplumsal bir yaşam olayıdır. Elbette orada onun etkileyeceği yaşayan bilinçler bulunmasaydı canlanamazdı; fakat öte yandan, bu eylem olmasaydı bu bilinçlere ait düşünce ve duygular da bambaşka olurdu.

Aynı şeyi bazı belirli formüller için de söyleyebiliriz. Bunlar inanç dogmalarının ve hukuk yasalarının dıştan özgün biçimde saptandıklarında bir araya gelip yoğunlaştıkları ve kesin dile getirilmiş formüllerdir. Şurası kesin ki bu formüller ne denli iyi kotarılmış olurlarsa olsunlar, onları gözünde canlandıracak, onları uygulayacak kimse olmasaydı kof birer kılıf olmaktan öteye gitmezlerdi. Fakat kendilerine yetmezler, ama toplumsal etkinliğin *sui generis* birer etmeni olmaktan da geri kalmazlar. Hukuksal ilişkiler hukukun yazılı olması ve olmaması durumlarında aynı değildir. Yerleşik bir yazılı hukukun bulunduğu yerlerde yargı içtihatları daha düzgün fakat daha katı işler; yasalar daha tek biçim, fakat daha sürekli olurlar. Yasalar özel durumların çeşitliliğine uymakta zorlanır; yenilikçilerin girişimlerine daha çok direnir. Yani büründüğü maddesel biçimler etkisiz, basit söz takımları değil, onlarsız söz konusu olmayacak sonuçlar meydana getirdiklerine göre, etkili gerçeklikler-dir. Oysa bu gerçeklikler sadece bireysel bilinçlerin dışında olmakla kalmazlar, aynı zamanda onların özgün niteliğini oluşturan, bu dışsallıktır. Bireylerin hemen elinin altında olmadıkları içindir ki, bireyler bu gerçeklikleri zemine, zamana uydurmakta daha çok sıkıntı çekerler; onları değişmeye daha dirençli kılan da yine aynı nedendir.

Bununla birlikte, şurası tartışma götürmez ki toplumsal bilincin tümü böyle dışsallaşmaz da maddeselleşmez de. Ulusal estetiğin tümü, toplumsal bilincin esinlediği yapıtlarda bulunmaz. Ahlakın tümü belirli karar ve yasalarla birer formüle bağlanmaz. Çoğunluk yaygın ve dağınık kalır. Boşlukta, bağlantısız kalmış bütün bir

ortak yaşam vardır. Her çeşit akım gider, gelir, çeşitli yönlerde dolanır, çaprazlanır, apayrı yönlerden birbirleriyle karışır. Böyle sürekli bir devinim içinde olduklarındandır ki, nesnel bir biçim altında yakalanamazlar. Bugün toplumun üzerine bir hüzün ve cesaretsizlik rüzgârı çökmüştür, yarın, tersine, şen bir güven yürekleri kaldırır. Bir süre, tüm topluluk bireyciliğe sürüklenir; başka bir dönem gelir, öne çıkanlar toplumcu hevesler, yardımseverlik olur. Dün kendimizi kozmopolitliğe vermişizdir, bugün yurtseverlik onu bastırmıştır. Bütün bu gelgitler, burgaçlar, hukuk ve ahlakın eskiden kalma biçimler içinde, kılı kırpırdamadan duran temel kuralları değişmeksizin gerçekleşir. Zaten o temel kuralların yaptığı da, bir parçasını kendilerinin oluşturduğu saklı bir yaşamı açığa vurmaktan başka bir şey değildir. O kurallar saklı yaşamdan çıkar ama onu yok etmezler. Bütün o ahlak kurallarının temelinde bu formüllerin özetlediği, ancak sadece yüzeydeki zarfını oluşturdukları güncel, yaşayan duygular vardır. O formüller toplumda dağınık durumdaki gerçek duyarlık ve izlenimlerle örtüşmeseler hiçbir yankı uyandırmazlar. Yani biz onlara bir gerçeklik yakıştırırız ama onları tek tinsel gerçeklik yapmayı düşünmeyiz. Böyle yapmak, işaretle işaret edileni karıştırmak olur. Bir işaret elbette bir şeydir. Bir çeşit ikincil, fazladan nesne değildir. Bugün işaretin insanın zihinsel gelişmesindeki işlevi bilinmektedir ama alt tarafı bir işarettir ne de olsa.[355]

Fakat bu yaşamın sabitleşebilmesine el verecek derecede bir sağlamlığı olmadığından az önce sözünü ettiğimiz kurallarla aynı niteliği alıyor. *Tek tek ele alınan her ortalama bireyin dışındadır.* Örneğin, bir bakıyoruz, büyük bir tehlike baş gösteriyor, hemen arkasından yurtseverlik rüzgârları esiyor. Bu ortak bir coşku dalgası yaratır. Bu

355 Herhalde bu açıklamadan sonra toplumbilimde dışarıyı içerinin yerine koymak istemekle suçlanmayacağımızı umarız. Dışarıdan hareket etmemizin nedeni, bunun bize aracısız verilen tek öğe olmasıdır, ama dışarıdan içeriye ulaşılmak üzere verilmektedir. Yöntem, herhalde, karmaşık bir yöntem, fakat incelemek istediğimiz olgular dizisini kapsayan değil de kişisel duygumuzu ele alan bir araştırma yapmak istemiyorsak elimizde başka bir yöntem de bulunmuyor.

dalgada toplum, bütünüyle hep birlikte, özel çıkarların, hatta en saygıdeğer olanların bile ortak çıkar önünde tümden silinmesini sanki peşin ispatlanmış bir gerçek, bir aksiyom gibi kabul eder. İlke sadece bir çeşit istek olarak ortaya konmakla kalmaz, harfi harfine uygulanır da. Aynı anda bireylerin ortalamasını gözlemleyiniz! Birçoğunda o tinsel durumdan -ama son derecede zayıflamış olarak- bir şeyler bulacaksınız. Savaş durumunda bile, kendiliğinden tümden özveride bulunmaya hazır kişi az bulunur. Şu halde ulusun büyük topluluğunu meydana getiren tüm özel bilinçlerden yani kişilerden bir tane bile yoktur ki ortak akım neredeyse tümüyle onun dışında olmasın, çünkü bilinçlerin her biri ancak o ortak akımın ancak minik bir parçacığını içerir.

En kararlı, en temel ahlak duyguları konusunda bile aynı gözlemde bulunulabilir. Örneğin, her toplumun genellikle insan yaşamı için beslediği bir saygı vardır ve bunun derecesi cinayete bağlı cezaların görece ağırlığına[356] göre ölçülebilir. Öte yandan ortalama insan içinde bu duygudan -bambaşka bir biçimde ve toplumdan daha aşağı derecede olmak üzere- bir şeyler taşır. Aradaki bu açıklığın bilincine varmak için katilin ya da cinayetin görünümünün bireysel olarak bizde uyandırdığı heyecanla aynı koşullarda toplulukları etkisi altına alan heyecanı karşılaştırmak yeter. Bunlara direnen bir şey çıkmazsa ne ileri uçlara kadar sürüklendiklerini biliriz. Sürüklenirler çünkü öfke ortaktır. Oysa aynı fark, her an, toplumun bu saldırıları algılama yolu ile saldırıların bireyleri etkileme biçimi yani saldırdıkları duygunun bireysel biçimiyle toplumsal biçimi arasında bulunmaktadır. Toplumun öfkesi öylesine güçlüdür ki, çoğu zaman ancak en üst derecedeki cezalandırmayla diner. Bizim için, şayet kurban tanı-

356 Saygı duymanın, bir toplumda diğerlerine göre daha kuvvetli olup olmadığını görmek için, sadece cezaların kendi şiddetine değil, diğer cezalar içindeki yerine de bakmalıdır. Tasarlanmış cinayetlere, geçmişte de şimdi de ölüm cezası verilmektedir. Ama bugün bu ceza daha etkilidir, çünkü en ağır cezadır. Oysa eskiden bu daha da ağırlaştırılabiliyordu. O zamanlar diğer cinayetlere bu ağırlıklar uygulanmadığı için ölüm cezası hafif görülüyor anlamına gelir.

madığımız ya da hiç ilgi duymadığımız biriyse, şayet cürmü işleyen çevremizde yaşamıyorsa ve bu nedenle de bizim için kişisel bir tehdit oluşturmuyorsa edimin cezalandırılmasını haklı bulmakla birlikte, gerçek bir öç alma gereksinimi duyacak denli duygulanmayız. Suçluyu açığa çıkarmak için bir adım atmayız; hatta onu ele vermemiz düşüncesi bizi tiksindirir. Olay ancak kamuoyu işe el koyarsa değişik bir görünüm alır. O zaman daha talepkâr oluruz ve etkinliğimiz artar. Fakat bizim ağzımızdan konuşan kamuoyudur. Birey olarak değil, topluluğun basıncı altında hareket ederiz.

Hatta çoğu zaman toplumsal durumla onun bireysel yansımaları arasındaki uzaklık daha da büyük olur. Bir önceki durumda insanların çoğunda ortak duygu hiç değilse bireyselleşmekle, onlara saldırıda bulunan edimlere karşı çıkmaya yeter bir güce sahip olmayı sürdürüyordu. İnsan kanından duyulan dehşet, bugün bilinçlerin çoğunda, cinayet düşüncesinin boy gösteremeyeceği kadar derin yer etmiştir. Fakat basit bir zimmete para geçirme ya da şiddetten uzak, sesiz bir aldatma işi bizde aynı tiksintiyi uyandırmıyor. Haksız yere küpünü doldurma hevesini daha başlangıçta boğacak kadar başkasının hakkına saygı gösterenlerimiz pek çok değil. Dürüstlüğe karşı herhangi bir hareketi eğitim bir dereceye kadar uzaklaştırmaz değil, ama belirsiz, ikircikli, her an uzlaşmaya, ödün vermeye hazır bu tutumla toplumun hırsızlığı hangi biçimiyle olursa olsun cezalandıran hiç eğilip bükülmez, çekinmez davranışı birbirinden ne denli uzak! Ya ortalama insanda daha da az kök salmış onca ödev duygusu için ne diyeceğiz? Örneğin kamu giderlerine kendi payımızı hakça katma gibi, kurnazca askerlikten kaçmama gibi, sözleşmelerimizi dürüstçe yürütme vb. gibi ödevlerimiz için? Bütün bu noktalarda dürüstlük ancak ortalama bilinçler yani ortalama insanlardaki ikircikli duygularla sağlanırsa, pek dayanaksız bir dürüstlükle karşı karşıyayız demektir.

Şu halde birçok kez yapıldığı gibi, bir toplumun ortak tipini o toplumu meydana getiren bireylerin ortalama tipiyle karıştırmak

önemli bir yanlıştır. Ortalama insan epeyce aşağı düzeyde bir ahlaka sahiptir. Onda sadece ahlakın en temel davranış kuralları bir dereceye kadar güçlü biçimde yer etmiştir; onlar da ortak tipte yani toplumun bütününde taşıdıkları kesinlik ve yetkeye sahip olmaktan uzaktırlar. İşte Quételet'nin düştüğü bu yanlışlık, bu karıştırma, ahlakın doğuşunu anlaşılmaz bir sorun durumuna getiriyor. Mademki birey genel olarak o denli düşük düzeydeymiş -şayet ahlak sadece bireysel genel niteliklerin ortalamasını gösteriyorsa- nasıl olur da bireyi bu derecede aşan bir ahlak kurulmuş? Daha büyük, bir mucize olmazsa, küçükten doğamaz. Şayet ortak bilinç en genel bilinçten başka bir şey değilse, halk düzeyinin üzerine yükselemez. Fakat o durumda toplumun çocuklarının kafasına sokmaya çalıştığı, üyelerini saygı duymaya zorladığı şu yüksek ve açıkça buyurgan kurallar nereden geliyor? Dinlerin ve onların peşinden gelen onca filozofun ahlakın tüm gerçekliğini ancak Allah'ta bulduğu görüşü boşuna değil. Gerçekten de bireysel bilinçlerin içerdiği soluk ve çok eksik ahlak taslağına, aslı diye bakamayız. Daha çok aslına sadık kalmamış kaba bir kopyaya, aslı bireylerin dışında bir yerlerde saklı olan bir kopyaya benziyor. Bunun içindir ki halkın düşlemi, her zamanki yalınlığıyla, ahlakı Allah'ta gerçek kılar. Kuşkusuz bilim tanımak zorunda bile olmadığı bu kavramın üzerinde duramaz.[357] Ne var ki onu bir yana itersek kalan tek seçenek ahlakı havada, açıklamasız bırakmak ya da onu bir ortak durumlar dizgesi durumuna getirmek olur. Ya deneyimler dünyasında verilmiş hiçbir şeyden gelmiyordur ya da toplumdan geliyordur. Ancak bir bilincin içinde var olabilir; bu, bireyin bilinci değilse toplumun yani grubun bilincidir. Fakat o zaman da kabul etmek gerekir ki ikincisi ortalama bilinçle karıştırılmak şöyle dursun, onu her yandan aşar.

357 Fizik bilimi, fiziksel dünyanın yaratıcısı Allah'a inanmayı tartışmak zorunda olmadığı gibi, ahlak bilimi de Allah'ta ahlakın yaratıcısını gören öğretiyi bilmek zorunda değildir. Bu sorun bizim ilgi alanımızın dışında kalır. Herhangi bir çözüm için fikrimizi söyleyecek değiliz. Bizim üzerine eğileceğimiz konu, ikinci nedenlerdir.

Şu halde gözlem varsayımı doğruluyor. Bir yandan istatistik verilerin düzenli oluşu, bireylerin dışında birtakım ortak eğilimler olduğunu anlatıyor; öte yandan epeyce sayıda önemli olayda bu dışsallığı doğrudan doğruya gözlemleyebiliyoruz. Zaten bireysel ve toplumsal durumların türdeş olmadıklarını kabul etmiş herhangi bir kimse için bunun şaşılacak bir yanı yoktur. Çünkü kendi kişisel yatkınlıklarımızdan gelmediklerine göre, toplumsal durumlar bizlere, adı üstünde, ancak dışarıdan gelebilir. Bize yabancı öğelerin ürünü oldukları için[358] bizden başka bir şeyi, biz olmayan bir şeyi anlatırlar. Kuşkusuz grupla bütünleştiğimiz ve onun yaşamını yaşadığımız sürece toplumsal durumların etkisine açığızdır. Fakat işi tersinden alırsak, gruptan ayrı bir kişiliğe sahip olmamız bakımından, onun durumlarını almaya direniriz ve onlardan kaçmaya bakarız. Kimse bu çifte yaşamı aynı anda sürdüremeyeceğinden her birimiz bir çifte devinimle davranırız. Hem toplumsal yöne sürükleniriz hem kendi doğamızın yokuşunu çıkmaya bakarız. Yani toplumun geri kalanı merkezkaç eğilimlerimizi zapt etmek için üzerimize bastırır; biz de başkasınınkileri sıfırlayabilmek için onun üzerine bastırırız. İki zıt güç karşı karşıyadır. Bunlardan biri topluluktan gelip bireyi eline geçirmeye çalışmaktadır. Öteki bireyden gelir ve bir öncekini iter. Gerçi birinci, bütün özel güçlerin uyum içinde birleşmesinden doğduğu için ikinciden çok üstündür, ama aynı zamanda ne kadar özel özne varsa o kadar dirençle karşılaştığından, kendini kısmen o çoğalmış savaşımlarda yıpratır ve bizim içimize ancak görünümü bozulmuş ve zayıflamış olarak girer. Çok yeğin olduğunda, onu harekete geçiren koşullar sık sık yinelendiğinde bireysel yapıları epeyce güçlü olarak etkilemeyi sürdürür. Bireysel yapılarda bir canlılık uyandırır; bunlar bir kez düzene girdikten sonra içgüdünün kendiliği içinde işlerler. Fakat toplumsal akımların çoğu ya fazla zayıftır ya da bizimle ancak kesintili bir biçimde temastadırlar, bu yüzden de içimizde derin kök salamazlar. Etkileri yüzeyde kalır. Bundan ötürü,

358 Bkz. Yukarıdaki paragraf.

hemen tümüyle dışsaldırlar. Şu halde ortak tipten herhangi bir öğeyi hesaplamanın yolu, onun bireysel bilinçlerdeki büyüklüğünü ölçüp bütün bu ölçülerin ortalamasını çıkarmak değil, toplamı almaktır. Yine de bu değerlendirme yöntemiyle bile gerçek olanın çok altında kalınır. Çünkü o yoldan sadece toplumsal duyguyu elde edebiliriz; o da elimize bireyselleşirken yitirdiği her şey eksilmiş olarak geçer.

Yani anlayışımıza Skolastik damgası vururken, toplumsal olguların temelini yeni bir türün herhangi bir yaşam ilkesinde bulmakla suçlamak ciddi bir tutum değildir. Toplumsal olguların altında bireyin bilincinin yattığını kabullenmiyoruz, ama ona başka bir alt katman veriyoruz: Aralarında birleşen, birbirlerine bağlanan bireysel bilinçlerin meydana getirdiği bir alt katman. Bunun maddesel, varlıksal hiçbir yanı yoktur çünkü bölümlerden oluşmuş bir bütünden başka bir şey değildir. Fakat yine de kendisini meydana getiren öğelerin aynı derecede gerçek olmasını önlemiyor; çünkü onlar başka bir biçimde oluşmamıştır, bileşiktir. Gerçekten de bugün biliniyor ki *ben* bir *ben'siz* bilinçler topluluğunun sonucudur; bu basit bilinçlerin her biri ise bilinçsiz yaşam birimlerinin ürünü olup, her yaşam birimi de bir cansız parçacıklar ortaklığından doğar. Ruhbilim ve yaşambilim uzmanları inceledikleri olayları, bunlar bir alt düzeydeki öğelerin bir araya gelişinden doğduğu için, akla uygun olgular diye gördüklerine ve bunda haklı olduklarına göre, neden toplumbilimde durum başka olsun? Ancak yaşamsal bir güç ve özlü bir ruh varsayımından vazgeçmemiş olanlar, böyle bir tabanı yetersiz bulabilirler. Nitekim bir skandal gibi karşılamamız gerektiğini sandığımız şu önermeden daha olağanı yoktur:[359] Bir inanış ya da toplumda yer etmiş bir uygulama, bireysel dışavurumlarından bağımsız olarak var olabilir. Bundan ötürü, elbette toplumun bireysiz olabileceğini söylemeyi düşünüyor değiliz. Böyle bir kuşku altında kalmayı hiç istemeyiz. Bu, apaçık bir saçmalık olurdu. Şunu kastediyorduk: 1° Biraraya gelerek bireylerin oluşturduğu grubun, her bir bireyden

359 Bkz. Tarde, a.g.y., s.212.

ayrı nitelikte bir gerçeklik olduğunu; 2° Ortak düşünsel durumların, bireyi birey olarak etkilemeden ve onun içinde kendilerine salt içsel bir yaşam örgütlemeden önce, doğasından türedikleri grubun içinde var olduklarını.

Bireyin toplumla olan ilişkilerinin böyle anlaşılması, öte yandan, çağdaş hayvanbilimcilerin hem tür hem ırkla kurmaya çalıştıkları ilişkileri andırıyor. Türün zaman içinde devam eden, uzam içinde genelleşen bir bireyden başka bir şey olmadığı yolundaki o çok yalın kuram gittikçe terk edilmektedir. Çünkü yalıtılmış durumdaki bir öznede meydana gelen değişimlerin ancak pek seyrek rastlanır ve belki kuşkulu durumlarda özgünleştiği olgusuna ters düşmektedir.[360] Irkın belirleyici niteliklerinin bireyde değişmesi, ancak genel olarak ırk değişirse olabilir. Demek ki ırk ayrı bir gerçekliğe sahiptir ve bireysel birimlerinde aldığı değişik biçimler bu gerçeklikten kaynaklanırlar; yoksa bireysel birikimlerin bir genellemesi değildir. Kuşkusuz bu varsayımlara kesinlikle ispatlanmış olarak bakamayız. Fakat toplumbilimsel kavramlarımızın, her ne kadar başka bir araştırma dizisinden alınmamışlarsa da, en deneysel bilimlerde bulunan kavramlara benzediklerini göstermemize yeter.

IV

Bu düşünceleri intihara uygulayalım; o zaman bu bölümün başında verdiğimiz çözüm daha belirginleşecektir.

Toplumuna göre değişik oranlarda olmak üzere, bencilliği, özgeciliği ve bir çeşit kuralsızlığı bir araya getirmeyen ahlaksal düşünce yoktur. Çünkü toplumsal yaşam bireyin bir dereceye kadar bütün olduğunu, toplum isterse kişiliğini bırakmaya hazır bulunduğunu, az çok ilerleme düşüncelerine açık olduğunu varsayar. Bu nedenledir ki insanı üç ayrı bazen de zıt yöne çeken bu üç kanı akımının birlikte bulunmadığı topluluk yoktur. Bunların birbirlerinin

360 Bkz. Delage, *Structure du protoplasme*, her yerde; Weissmann, *L'Hérédité* (kalıtım) ve Weissmann'ınkine yaklaşan bütün kuramlar.

etkilerini karşılıklı olarak azalttıkları yerde, tinsel etmen bir denge durumundadır; bu denge durumu onu her türlü intihar düşüncesine karşı korur. Fakat birinden biri yeğinlik sınırını, öteki ikisi aleyhine ve anlattığımız nedenlerden ötürü aştı mı, bireyselleşerek *intiharyapar* hale gelir.

Elbette bu yeğinlik ne denli güçlü olursa intihar kararı verdirtecek derecede derin etkiyi daha fazla birey üzerinde yapar ya da tam tersi ne denli zayıf olursa o kadar az insan üzerinde etkili olur. Yeğinliğin kendisi şu üç çeşit nedene bağlıdır: 1° Toplumu oluşturan bireylerin doğası; 2° Bir araya gelme biçimleri yani toplumsal örgütlenmenin doğası; 3° Ortak yaşamın yapısını değiştirmeksizin işleyişini bozan ulusal kriz, ekonomik sıkıntı gibi geçici olaylar. Kişisel özelliklere gelince, sadece onlar herkeste oldukları halde bir rol oynayabilirler. Çünkü yalnızca kişisel olanlar ya da küçük azınlıklara ait bulunanlar, ötekilerin topluluğu içinde erir. Üstelik kendi aralarında da fark bulunduğundan, ortak olayı doğuran hazırlanma boyunca karşılıklı birbirlerini sıfırlarlar, birbirleri karşısında silinirler. Yani az çok bir etkisi olan sadece insanlığın genel nitelikleridir. Onlar da hemen hemen değişmez niteliklerdir; en azından, değişmeleri için bir ulusun yaşamını sürdürebileceği birkaç yüzyıl yetmez. Bundan ötürü de intihar sayısı ancak bağlı olduğu toplumsal koşullara göre değişebilir. Çünkü değişebilen sadece koşullardır. Bundan ötürü de toplum değişmedikçe intihar sayısı değişmiyor. Bu değişmezlik, intiharı meydana getiren ruh durumunun, kim bilir nasıl bir rastlantıyla belli sayıda bireyde bulunmasından ve bunların da onu [ruh durumunu] aynı sayıda öykünücüye aktarmasından ileri gelmiyor. Değişmezliği oluşturan ve sürdüren kişisel nedenler aynıdır. Çünkü toplumsal birimlerin bir araya gelme biçimini de onların uzlaşmasının doğasını da değiştiren hiçbir şey olmamıştır. Söz konusu birimlerin aralarında alıp verdikleri etki ve tepkiler birbirine denk kalmaktadır; bundan ötürü onlardan çıkan düşünce ve duygular da değişemez.

Bununla birlikte, bu akımlardan birinin toplumun her noktasında böyle bir ağırlık taşıması olanaksız değilse de, pek seyrek rastlanır bir durumdur. Her zaman, gelişmesine çok uygun olan koşullarla karşılaştığı dar çevrelerde bu güç derecesine erişir. Onu en çok dürtüp uyaran belli bir toplumsal koşul, belli bir meslek ya da bir dindir. İntiharın çifte niteliğini bu açıklar. İntihara dış görünümleri altında bakarsak, bir dizi birbirinden bağımsız olaydan başka bir şey görmeyebiliriz. Çünkü o, aralarında görünür bağ bulunmayan ayrı noktalarda meydana gelir. Yine de mademki intiharların toplumsal oranı, her toplumsal kişiliğin ayırt edici bir niteliğidir; o halde bir araya gelmiş tüm bireysel olayların toplamının da bir birliği, bir bireyselliği vardır. Çünkü intiharın öncelikle meydana geldiği bu özel çevreler birbirinden ayrıdır, ülkenin dört bucağında bilmem kaç parçaya bölünmüştür ama sıkı sıkıya da birbirlerine bağlıdırlar; çünkü aynı vücudun organlarıymış gibi aynı bütünün parçalarıdırlar. Şu halde her birinin durumu, toplumun genel durumuna bağlıdır. Herhangi bir eğilimin eriştiği güç derecesiyle toplumun bütünü içindeki yeğinliği arasında yakın bir dayanışma vardır. Ordudaki özgecilik sivil toplum içindeki durumuna göre az ya da çok güçlü olur.[361] Aydın bireyciliği ülkenin geri kalanında da belirgin olduğundan Protestan çevrelerde çok gelişmiştir, intiharlar da daha çoktur. Hepsi birbirine bağlıdır.

Fakat -delilik dışında- intihara yol açan bir etmen diye bakılan hiçbir bireysel durum yoksa da, bireyler kesinlikle dışarıdan etki almaya kapalı oldukları zaman, herhangi ortak bir duygu da onların içine işleyemez. Yani *intiharyapar* akımların geliştiği zamanda ve ortamlarda nasıl olup da karşılarında etkilerini almaya hazır yeter sayıda kişi bulduklarını açıklamadığımız sürece, bir önceki açıklamanın eksik olduğunu düşünebiliriz.

Fakat bu durumun gerçekten gerekli olduğunu ve her türlü yatkınlıktan bağımsız olarak ortak bir eğilimin kendini dayatamadığını

361 Bkz. Yukarıda, Özgeci İntihar bölüm sonu.

varsayarsak, bu uyum kendiliğinden gerçekleşir. Çünkü toplumsal akımı belirleyen nedenler aynı zamanda bireyler üzerinde etki yapar ve onları ortak eyleme açık duruma gelmeye hazırlarlar. Bu iki dizi etmen arasında aynı nedene bağlı olmalarından ve bunu dışa vurmalarından ötürü doğal bir yakınlık vardır. Bunun içindir ki karşılıklı birbirleriyle birleşirler ve birbirlerine uyarlar. Kuralsızlık eğilimini ve bencil eğilimi doğuran hiper-uygarlığın sinir sistemlerini inceltme, onları aşırı derecede uyarılır kılma gibi bir etkisi de vardır. Bu nedenle, belirli bir nesneye o kadar bağlanamazlar ve her türlü disiplin karşısında daha sabırsızdırlar; aşırı depresyona da şiddetli sinirlenmelere de daha açıktırlar. Bunun tersine, ilkellerin aşırı özgeciliğinin altında bulunan kaba ve ham kültür vazgeçmeyi kolaylaştıran bir duyarsızlık geliştirir. Kısaca bireyi büyük ölçüde toplum yaptığından, onu yine aynı ölçüde kendine benzetir. Bunun için gereksindiği maddenin yokluğunu çekmez, çünkü onu kendi elleriyle yoğurmuştur.

İntiharın meydana gelişinde bireysel etmenlerin rolünün ne olduğunu artık daha ince bir biçimde zihnimizde canlandırabiliriz. Şayet bir tinsel çevrede, örneğin aynı mezhebin ya da aynı askeri birliğin veya aynı mesleğin içinde farklı kişiler bu derde yakalanıyorsa, bunun nedeni ikincilerin doğa ve olaylar tarafından yaratıldığı biçimiyle akıl yapısının intiharyapar akıma daha az direnç göstermesidir. Fakat bu koşullar içine bu akımın girdiği kişileri belirlemeye yardım ediyor olabilirse de, akımın belirleyici nitelikleri de yeğinliği de o koşullara bağlı değildir. Bir toplumsal grupta şu kadar ruh hastası var diye yılda o kadar intihar kaydedilmez. Ruh hastalığı sadece birilerinin başka birilerine oranla daha kolay kendini intihara teslim etmesinde rol oynar. İşte klinik gözlemciyle toplumbilimcinin görüş noktalarını ayıran büyük fark buradadır. Birincisi hep özel olaylarla, birbirinden yalıtılmış durumlarla karşı karşıyadır. Çoğu zaman kurbanın ya bir sinir hastası ya da bir alkolik olduğunu gözlemler ve gerçekleşmiş edimi bu psikopat durumlarından biriyle açıklar.

Bir bakıma haklıdır, çünkü komşuları değil de bir yabancı öldürdüyse, çoğu zaman gerekçe budur. Fakat genel olarak kendini öldüren insanlar olması bu gerekçeden ötürü değildir; *hele her toplumda belirli zaman parçaları içinde belirli sayıda insanın kendini öldürmesi hiç de bu gerekçeden değildir.* Sadece bireyleri gözlemleyen kişi olayı üreten nedeni elbette kaçıracaktır; çünkü o neden bireylerin dışındadır. O nedeni keşfetmek için tek tek intiharların üzerine yükselmek ve onları birleştirenin ne olduğunu görmek gerekir. Yeterince nevrasteni hastası yoksa toplumsal nedenler olanca etkilerini gösteremezler diye bir itirazda bulunulabilir. Evet, ama sinir yıpranmasının çeşitli biçimlerinin intihara yeterinden daha çok aday vermediği toplum yoktur. Bazıları sadece -deyim yerindeyse- çağrılır. Bunlar, koşullara bağlı olarak kötümser akımların daha yakınında bulunmuş ve sonra eylemlerinin etkisini daha eksiksiz olarak almış olanlardır.

Fakat çözümleyecek son bir sorun kalıyor. Mademki her yıl eşit sayıda intihar kaydediliyor, o halde akım vurabileceklerinin *ve vurması gerekenlerin* hepsini vurmuyor demektir. Gelecek yıl erişeceği kişiler daha şimdiden vardır. Akımın onları geçici olarak esirgemesi nereden geliyor? Kuşkusuz, eyleminin tümünü yerine getirmesi için bir yıla gereksinimi olduğunu kabul ediyoruz. Çünkü toplumsal etkinliğin koşulları mevsime göre değiştiğinden, akım da yılın değişik anlarında yeğinliğini ve yönünü değiştirir. Ancak bir yıl tamamlanınca, akımın değişmesini belirleyen tüm koşul uyuşumları da gerçekleşmiş olur. Fakat varsayımsal olarak gelecek yıl bir öncekini yinelemekten ve aynı uyuşumları getirmekten başka bir şey yapmadığına göre, neden birincisi yetmemiş oluyor? Genellikle kullanılan deyimle söylenirse, toplum borcunu ancak taksitle mi ödüyor?

Bizce bu ertelemeyi, zamanın intiharı etkileyiş biçimi ile açıklayabiliriz. Yardımcı fakat önemli bir etmen var. Gerçekten de biliyoruz ki intihar eğilimi hiç kesintisiz olarak gençlikten olgunluğa

kadar artar[362] ve çoğu zaman yaşamın sonunda başlangıçtakinin on katına yükselir. Yani insanı kendini öldürmeye iten ortak güç insanın içine azar azar girer. Bütün koşulların eşitlenmesi durumunda bakarsak, insan kendini intihara iten gücün etkisinde yaşlandıkça daha çok kalıyor. Bu da herhalde insanın bencil bir yaşamın olanca boşluğunu ya da sonu gelmez tutkuların bir işe yaramadığını hissetmesi için üst üste deneyimler yaşaması gerektiği için böyle oluyor. İşte bunlardan ötürü müntehirler yazgılarını ancak birbirini izleyen yinelemelerle doldururlar.[363]

362 Yine de kaydetmemiz gerekir ki bu ilerleyiş ancak özgeci intiharların başka yerlere göre seyrek kaydedildiği Avrupa toplumlarında saptanmıştır. Belki özgeci intihar için doğru da değildir. Doruk noktasına olgunluk yaşında, insanın toplumsal yaşama en ateşli biçimde katıldığı sırada ulaştığı düşünülebilir. Bir sonraki bölümle ele alacağımız özgeci intiharla cinayet arasındaki ilişkiler bu varsayımı doğrular.

363 Burada ele alamayacağımız bir fizikötesi sorun açmak istemesek de şu noktaya dikkati çekmek istiyoruz: Bu istatistik kuramı insanı her türlü özgürlüğü reddetmeye zorlamıyor. Tersine, özgür iradeyi bireyin toplumsal olayların kaynağı kabul edilmesi durumundakinden daha çok kendi haline bırakıyor: Çünkü meydana çıkan toplumsal belirişlerin düzenliliğini yapan nedenler ne olursa olsun, bu nedenle geldikleri noktada etkilerini kesinlikle göstereceklerdir; yoksa aslında birbirine benzer olan bu etkiler hiçbir kurala bağlı olmaksızın değişimlere uğrar. Şu halde bu nedenler bireylerin içinde ise, bulunduğu kişileri zorunlu olarak bağlarlar. Bundan ötürü de bu varsayımda *en sıkı gerekircilikten kaçmanın yolunu* göremiyoruz. Fakat nüfus verilerinin bu sürekliliği bireylerin dışında bir güçten geliyorsa durum başkadır. Çünkü o dış güç şu kişileri değil de bu kişileri belirleyecek değildir. Söz konusu olan sayısı belli bazı edimlerdir, o edimlerin şundan değil de bundan gelmesi değil. Kabul edebiliriz ki bazıları bu dış güce direnir ve o da başkalarıyla kendini doyurur. Kısaca düşüncemiz fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikolojik güçlere, onlar gibi insanın üzerinde dışarıdan etkide bulunan *toplumsal güçleri eklenmesi yolundadır.* Şu halde birinciler insan özgürlüğünü saf dışı bırakmıyorsa, ötekilerin bunu yapması için bir neden bulunmamaktadır. Sorun her grup için de aynı biçimde ortaya konmaktadır. Bir hastalık salgını baş gösterdiğinde yeğinliği salgın sonunda ortaya çıkacak ölüm sayısı belirler ama kimin ölüp kimin sağ kalacağını söylemez. İntiharların, nedeni olan akımlar karşısındaki durumu da bundan başka değildir.

BÖLÜM II

İNTİHARIN BAŞKA TOPLUMSAL OLAYLARLA İLİŞKİLERİ

Mademki intihar, temel öğesiyle, toplumsal bir olaydır, onun öteki toplumsal olayların arasındaki yerini araştırmak uygun olacaktır.

Bu konuda karşımıza çıkan ilk ve en önemli soru, intiharın ahlakın izin verdiği edimler arasında mı, yoksa yasakladığı edimler arasında mı olduğu sorusudur. İntiharda, bir derecede de olsa, cinayet olgusu mu görmeliyiz? Bu sorunun öteden beri ne kadar çok tartışıla geldiği bilinir. Genellikle buna bir yanıt verebilmek için bir ahlaksal ideal taslağı çizmeye başlanır, sonra intiharın mantıksal olarak buna ters düşüp düşmediği araştırılır. Başka bir yerde[364] açıkladığımız nedenlerden ötürü, bu yöntemi benimseyemeyiz. Denetimsiz bir tümdengelim her zaman kuşkuludur. Üstelik bizim konumuzda bu tümdengelimin hareket noktası, katıksız bir bireysel duyarlık koyuttan[365] yola çıkmaktadır. Çünkü ahlaksal ideali herkes kendine göre yaratır ve bir aksiyom olarak koyar. Bu yoldan gideceğimize, önce tarihe bakacağız ve insan topluluklarının intiharı ahlak bakımından nasıl değerlendirdiklerini göreceğiz, sonra da bu değerlendirmenin nedenlerini belirlemeye çalışacağız. Bu da bitince, artık o nedenlerin bugünkü toplumlarımızın doğası içinde yer alıp almadıkları, alıyorlarsa bunun ne ölçüde olduğunun belirlenmesi kalacak.[366]

364 *Division du travail* social, Giriş bölümü.

365 Koyut: Kanıtsız olarak doğruluğu varsayılan önerme. TDK. (E.N.)

366 Bu sorunla ilgili kaynakça. Appiano Buonafede, *Histoire critique et philosophique du suicide* (intiharin eleştirel ve felsefi tarihi), 1762, fransızca çeviri - Bourquelot, *Recherches sur les opinions de la législation en matière de morts volontaires* (intihar konusundaki mevzuatla ilgili düşünceler üzerinde araştırmalar; şurada : *Bibliotheque de l'Ecole des Chartes*, 1842 ve 1843 – Guernesey, *Suicide, history of the penal laws* (İntihar, ceza yasaları tarihçesi), New York 1883,

I

Hristiyan toplumlarının kurulmasıyla intihar açıkça yasaklanmıştır. Daha 452 yılında Arles Konsili intiharın bir cinayet olduğunu ve ancak şeytanca bir öfkeden doğabileceğini ilan eder. Fakat bu yasaklamanın bir cezaya bağlanması için bir yüzyıl geçmesi gerekir; bu, 563 yılında Prag Konsili'nde olur. Söz konusu konsilde müntehirlerin hiçbir ayinde onurlandırılamayacağı, naaşları mezara konulurken ilahi okunamayacağı karara bağlanmıştır. Din dışı mevzuat da bunlardan esinlenerek dinsel cezalara maddi cezalar eklemiştir. Saint Louis Kararnameleri'nin[367] bir bölümü bu konuda özel birtakım düzenlemeler getirir. Bu çerçevede cinayet konularında yetke sahibi makamlarca müntehirin cesedi aleyhine dava açılabiliyor ve ölenin malları yasal vârislerine değil, barona kalabiliyordu. Birçok uygulamada da mala el konulmasıyla yetinilmediği, çeşitli aşağılama yolarına başvurulduğu biliniyor. Örneğin, "Bordeaux'da müntehirin cesedini ayaklarından asıyorlardı. Abbeville'de cesedi bir hasırın üzerine yatırıp sokaklarda sürüklüyorlardı. Lille'de intihar eden erkekse cesedi eski bir işkence aleti olan çatalla sürükler, sonra asarlardı; müntehir kadınsa cesedi yakılırdı.[368]" Delilik bile her zaman bir özür kabul edilmeyebilirdi. 1670 yılında XIV. Louis tarafından yayımlanan bir ceza kararnamesinde bu uygulamalar bir düzene konuyor, ama hafifletilmiyordu. Her intiharda krala saygı sunulmak üzere bir *ad perpetuam rei memoriam* duası okunur, ceset bir hasır üzerinde yüzü yere bakar biçimde sokaklardan, kavşaklardan geçirilir, sonra ya asılır ya da genel çöplüğe atılırdı. Mallara el konulurdu. Müntehir bir soyluysa unvanı iptal edilir, kendisi halktan biri düzeyine indirilirdi. Ağaçları kesilir, şatosu yıkılır, arması parçalanırdı.

ss 43-58 – Geiger, *Der Selbstmord im klassischen Altertum* (ilkçağda intihar), Augsburg, 1888.

367 XIII. yy ortasında Fransa kralı IX Louis tarafından ilan edilen birtakım dinsel ve sivil kurallar topluluğu. (Ç.N.)

368 Garrrison, a.g.y., s.77.

Buna dair, Paris Palamentosu'nun bu hükümleri yasallaştıran 31 Ocak 1749 tarihli bir kararı vardır.

1789 devrimi, sert bir tepkiyle bütün bu baskı önlemlerini kaldırdı ve intiharı yasa tarafından öngörülen cürümler listesinden çıkardı. Fakat Fransızların ait oldukları bütün dinler intiharı yasaklamaya ve cezalandırmaya devam ederler; ortak ahlak da intiharı kınar. İntihar hâlâ halk vicdanında tiksindirici bir etki yapar; bu, müntehirin kararını gerçekleştirdiği yeri, onunla yakından ilgili kişileri de kapsayan bir şeydir. Kamuoyu bu konuda eskisinden daha hoşgörülü olsa da intihar tinsel bir yüktür ve eskiden taşıdığı cürüm niteliğinden bir şeyler kalmıştır. En genel hukuk anlayışına göre, intihara yardım eden kişi insan öldürmüş gibi kovuşturmaya uğrar. İntihar ahlak bakımından kayıtsız kalınacak bir edim olarak alınsaydı, bu böyle olmazdı.

Her Hristiyan halkta bu düzenlemeleri görürüz. Hemen her yerde de Fransa'dakinden daha katı biçimde kalmıştır. İngiltere'de daha X. yüzyılda Kral Edgard yayımladığı yasalardan birinde, müntehirleri hırsıza, katile, her çeşit caniye benzetir. 1823'e kadar müntehirin cesedinin bir sopaya geçirilmiş olarak sokaklarda sürüklenmesi, sonra da yol üzerinde bir yere törensiz gömülmesi âdetti. Bugün bile gömme işi ayrı bir yerde yapılır. Müntehir hain ilan edilir ve malı mülkü krallık hazinesine kaydedilirdi. Bu hüküm 1870'te kaldırılmıştır. Ne var ki zaten ceza pek abartılı olması nedeni ile çok daha önceden uygulamadan kalkmıştı. Jüri çoğu zaman intihar etmiş kişinin bu işi bir delilik ânında yaptığı, bundan ötürü sorumlu sayılamayacağı yolunda hüküm vererek kararı kitabına uydururdu. Fakat edimin niteliği cürümdü ve her intihar düzenli bir soruşturmaya, yargılamaya konu olur, girişimi dahi genellikle cezalandırılırdı. Ferri'ye[369] göre 1889 yılında sadece İngiltere'de bu suç için 106 dava açılmış, 84 mahkûmiyet kararı verilmişti. Elbette yardım edenler için de durum aynıydı.

369 *Omicidio-suicidio* (cinayet-intihar), s.61-62.

Michelet'nin anlattıklarından öğrendiğimize göre, Zürih'te cesede korkunç şeyler yapılıyordu. Müntehir kendini bıçaklamışsa, cesedin baş yakınında bir yerine bir tahta parçası çakılıyor, bıçak o tahtaya saplanıyordu. Kendini suda boğulma yoluyla öldürenin cesedi de su düzeyinin beş kadem altına, kuma gömülüyordu.[370] Prusya'da 1871 ceza yasası kabul edilinceye kadar müntehirin gömme işlemi gösterişsiz ve hiçbir dinsel tören olmaksızın yapılırdı. Yeni Alman ceza yasası da intihara yardıma üç yıl hapis (madde 216) öngörmektedir. Avusturya'da eski dinsel yasaklar hemen tümüyle korunmuştur.

Rus hukukuysa daha serttir. Müntehir süreğen ya da geçici bir akıl hastalığının etkisi altında hareket etmiş görünmüyorsa, vasiyetnamesi ve ölüm nedeniyle herhangi birtakım kararlar almışsa, bunların hepsi iptal edilir. Ceset de Hristiyan dinince gömülmez. İntihara girişim de kilise makamlarının saptadığı bir para cezasına çarptırılır. Bir başkasını kendini öldürmeye iten ya da herhangi bir biçimde yardım eden, örneğin gerekli aletleri sağlayan kişi de taammüden cinayete yardım etmiş kişi işlemi görür.[371] İspanyol yasası da dinsel ve tinsel cezalardan başka mallara el konulmasını da öngörür ve her türlü yardımı cezalandırır.[372]

New York Eyaleti Ceza Yasası'na gelince, bu da yeni tarihli (1881) olmakla birlikte, intiharı *cinayet* diye niteler. Gerçi bu nitelemeye karşın ceza suçluyu yararlı biçimde etkilemiyor diye cezalandırmadan vazgeçilmiştir, ama girişim ya 2 yıla kadar hapisle ya da 200 dolara kadar para cezasıyla veya bunların her ikisiyle birlikte cezalandırılır. İntiharı öğütlemek ya da gerçekleşmesini kolaylaştırmak, cinayete suç ortaklığı yapmakla bir tutulur.[373]

Müslüman toplumları da intiharı en az bu şiddetle yasaklarlar. Muhammed peygamber, "İnsan, ancak Allah'ın iradesiyle ve yaşamının

370 *Origines du droit français* (Fransız hukukunun kaynakları), s.371.
371 Ferri, a.g.y., s.62
372 Garrison, a.g.y., s.144, 145.
373 Ferri, *a.g.y.*, s.63, 64.

sonunu saptayan kitaba göre ölür[374]"der. – "Vadesi geldiğinde ne bir an geciktirebilecekler, ne bir an öne alacaklardır.[375]" – "Karar verdik ki ölüm sizi sırası geldikçe vuracak ve hiç kimse önümüze geçemeyecektir.[376]" Gerçekten de Müslüman uygarlığının genel ruhuna intihar kadar ters düşen bir şey yoktur. Çünkü her şeyin üzerinde sayılan erdem Allah istencine koşulsuz boyun eğme, yumuşak başla razı olmadır. O boyun eğme "her şeye sabırla dayandırır.[377]" Durum böyleyken bir itaatsizlik ve başkaldırma edimi olan intihara, ancak temel göreve ağır bir ihanet diye bakılabilirdi.

Çağdaş toplumlardan tarihte onlardan önce gelenlere, yani Yunan-Latin toplumlarına geçersek, orada da intiharla ilgili mevzuat buluruz, fakat bu aynı ilkeye dayanmaz. İntihar ancak devlet tarafından izin verilmemişse yasa dışıydı. Nitekim Atina'da kendini öldüren adam siteye karşı bir haksızlık etmiş sayılır ve "atimia" cezası verilirdi;[378] müntehire saygıdeğer bir cenaze düzenlenmediği gibi, ceset parçalanıp ayrı gömülürdü.[379] Ufak tefek ayrıntılar bir yana bırakılırsa durum Thebai'de, Kıbrıs'ta da aynıydı.[380] Sparta'da da kural öylesine katıydı ki, Aristodemos'a[381] Platea Savaşı'nda ölümü arayıp buldu diye bu hükümler uygulanmıştı. Fakat bu cezalar sadece kişi kendini öldürmeden önce ilgili makamlardan gerekli izni istememişse

374 Kur'an, III. Sure, a.139. [" Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kişi ölmez. Vakti belirlenmiş bir yazıdır o..." , *Kur'an-ı Kerim, Âli İmrân Suresi, 145. Ayet, Yaşar Nuri Öztürk meali* (E.N.)]

375 A.g.y., XVI, a.63. ["...Süreleri geldiğinde ise ne bir saat geri kalırlar, ne de öne geçebilirler. *Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi, 61. Ayet, Yaşar Nuri Öztürk meali* (E.N.)]

376 A.g.y., LVI, a.60. [" Ölümü aranızda bir takdir ettik. Biz önüne gecilecekler değiliz. *Kur'an-ı Kerim, Vakıa Suresi, 60. Ayet, Yaşar Nuri Öztürk meali* (E.N.)]

377 A.g.y., XXXIII, a.33. ["Allah şu kişiler için bir affediş ve büyük bir ödül hazırlamıştır.. ,,sabreden kadınlar, sabreden erkekler..." *Kur'an-ı Kerim, Ahzab Suresi, 35. Ayet, Yaşar Nuri Öztürk meali* (E.N.)]

378 Aristoteles, *Eth. Nic.*, V, 7,11, 3

379 Eschine, *C. Ctesiphone*, s.244 – Platon, *Yasalar*, IX, 12, s.873.

380 Dion Chrysostome, *Or*, 4, 14 (yay. Teubner, V. 2, s.207).

381 İ.Ö. VIII. Yy. (Ç.N.)

verilirdi. Atina'da kişi kendini vurmadan Senato'ya başvurup, yaşamı kendisi için dayanılmaz kılan nedenleri açıklarsa ve haklı bulunursa, intihar yasal bir edim sayılırdı. Libanius[382] bu konuda birkaç kural-yasa tanıtıyor.[383] Her ne kadar hangi dönemde geçerli olduklarını söylemiyorsa da, gerçekten Atina'da uygulandıklarını öğreniyoruz; öte yandan yazar yasaları çok över ve olumlu sonuçlar verdiklerini söyler. Örneğin söz konusu yasalarda şu yazıyormuş: "Daha uzun yaşamak istemeyen kişi bu isteğinin nedenlerini Senato'ya sunsun ve izin aldıktan sonra yaşamdan ayrılsın. Yaşam sana çok kötü geliyorsa, öl; talih seni ezmişse, baldıran iç. Acıdan belin bükülmüşse bırak bu yaşamı. Mutsuz mutsuzluğunu anlatsın; yargıç devasını sağlasın; adamın çektikleri bitecektir." Aynı yasayı Ceos'ta[384] da buluyoruz. Daha sonra Marsilya'yı kuran Yunan yerleşmeciler yasayı oraya taşımışlardır. Yargıçlar yedekte zehir bulundururlar ve intihar için geçer saydığı nedenleri Altıyüzler Meclisi'ne sunup, izin alan kişiye gerekli miktarda verirlerdi.[385]

Roma'nın ilk yasalarındaki hükümler konusundaysa bilgimiz daha eksiktir. On İki Levha Yasası'ndan günümüze kadar gelenler intiharla ilgili bir şey öğretmiyor. Bununla birlikte bu yasa büyük ölçüde Yunanlılardan esinlenmiş olduğuna göre, onda da benzer hükümler olduğunu varsayabiliriz. Servius, Aeneis'e[386] getirdiği yorumda *Pontifekslerin*[387] kitaplarına göre, kendini asan adamın mezardan yoksun kalacağını söyler. Lanuvium sitesindeki bir dinsel topluluğun tüzüğünde de aynı ceza öngörülmekteydi.[388] Servius'un tarihçi Cassius Hermina'dan alıntıladığına göre, Tarquinus Superbus[389] bir intihar

382 IV. Yy. (Ç.N.)

383 *Melet*, yay. Reiske, Altenburg, 1797, s. 198 vd.

384 Valerius Maximus, 2, 6, 8.

385 Valerius Maximus, 2, 6, 7.

386 XII, 603.

387 Lat. Pontifex : Roma'da inanç işlerine bakan bir kurulun üyesi. (Ç.N.)

388 Bkz. Lasaulx, *Über die Bücher des Königs Numa, Etudes d'antiquite classique* adlı yapıt. Biz *Geiger, s. 63'den* alıntılıyoruz.

389 İ.Ö. VI. yaşamış Roma kralı. (Ç.N.)

salgınını bastırmak için, müntehirlerin cesedinin kurda kuşa yem olmak üzere çarmıha gerilip bırakılmasını buyurmuştu.[390] Müntehirlere cenaze töreni yapılmaması âdeti, en azından kural olarak, sürüp gitmiş ki, Digestus'da[391] bu yoldaki uygulamayı gösteren hükümler yer alır: *Non solent atem lugeri suspendios, nec qui manus sibi intulerunt, non taedio vitae, sed mala conscienta.*[392]

Fakat Quintilianus'un[393] bir metnine[394] bakılırsa, Roma'da oldukça geç bir döneme kadar daha önceki hükümleri yumuşatmayı amaçlayan, Yunanistan'da gördüğümüze benzer bir kurum varmış. Kendini öldürmek isteyen Roma yurttaşı dayandığı nedenleri Senato'ya sunar, Senato da bunların kabul edilebilir olup olmadığına karar verir, hatta ölümün biçimini saptardı. Roma'da gerçekten böyle bir uygulama olduğuna inanmamız, imparatorluk dönemine kadar orduda bundan bazı izlerin bulunduğunun bilinmesindendir. Askerden kaçmak için kendini öldürmeye çalışan askerin cezası, idamdı. Fakat bağışlanabilir bir gerekçe gösterirse ordudan atılmasıyla yetinilirdi.[395] Hareketi bir askeri yanlıştan ötürü duyduğu vicdan azabından geliyorsa, vasiyetnamesi iptal edilir, malları hazineye devredilirdi.[396] Öte yandan, şurası kesin ki intihara iten gerekçelerin tartılması Roma'da her zaman intiharın tinsel ve hukuksal değerlendirilmesinde birincil bir işlev yüklenmiştir: " Et merito si sine causa gibi manus intilit, peniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus aliis parcet."[397] Toplum vicdanı genel olarak intiharı kınasa da, bazı durumlarda uygun bulabilmekteydi. Böyle bir ilke Quintilianus'un sözünü ettiği kuruma temel oluşturan ilkeye çok yakındır. Roma'nın intihar mevzuatında öylesine asal konumdaydı ki

390 Servius, *a.g.y.* – Plinius, *Doğa tarihi*, XXXVI, 24.
391 Roma yasalarını VI. yüzyıldan sonra toplayan külliyat. (Ç.N.)
392 III, başlık. II, Kitap II, paragraf 3.
393 Marcus Fabius Quintilianus, I[nci] yy da yaşamış pedagog . (Ç.N.)
394 Inst. *Orat.*, VII, 4, 39 – Declam. 337.
395 Digestus, kitap XLIX, başlık III, yasa 6, § 7.
396 A.g.y., kitap XXVIII, başlık XVI, yasa 6, § 7.
397 A.g.y., kitap XLVIII, başlık XXI, yasa 3, § 6.

imparatorlar dönemine kadar yaşatılmıştır. Ne var ki zamanla, yasal özürlerin listesi uzadı. Sonunda tek bir *causa injusta* yani haksız neden kaldı; o da ağır bir cürümden ötürü kovuşturulmadan kurtulma durumuydu. Hatta bunu hoşgörüden yararlandırılan durumlar dışında tutan yasa maddesinin uygulanmadan kaldığı bir zaman bile oldu.[398]

Siteyi bırakıp da özgeci intiharın sık görüldüğü ilkel halklara kadar inersek, oralarda geçer mevzuat hakkında kesin bir şey söyleyemeyiz. Bununla birlikte o toplumlarda intiharın nasıl bir hoşgörüyle karşılandığına bakarak kesinlikle yasaklanmamış olduğu söylenebilir. Ancak, her intiharın kesinlikle kabullenilmediğini de düşünebiliriz. Fakat her ne olursa olsun, bu aşağı düzeyi aşmışlar arasında, kişinin kendini öldürme hakkının kayıtsız şartsız tanındığı bir toplum yoktur. Gerçi Yunan'da ve Roma'da bir dönem gelmiş eski yasaklar hemen tümüyle bir yana bırakılmıştır, ancak bu sadece sitenin kendisi çökme aşamasına girdiğinden böyle olmuştur. Yani geç gelen bu hoşgörü, öykünülmesi gereken bir örnek olarak gösterilmemelidir. Belli ki o tarihte toplumların düştüğü ağır çalkalanmalara bağlı eğilimdir. Hastalıklı bir durumun işaretidir.

Bu birkaç gerileme örneğini bir yana bırakırsak intiharı kınamadaki yaygınlık bile, tek başına, öğretici bir olgudur ve hoşgörüye fazla yatkın ahlakçıları kesin tutumlarından uzaklaştırıp, ikircikli davranmaya itmeye yetmelidir. Bir sistem adına insanlığın tinsel vicdanına karşı bu denli başkaldırmayı göze alacak kişinin, kendi mantığının gücüne aşırı bir güveni olması gerekir. Ya da geçmişte yerleşmiş bu yasağı ölçüp biçerek onu bugün hemen kaldırmak istiyorsa, daha önce ortak yaşamın temel koşullarında son zamanlarda derin bir dönüşüm olduğunu ispatlaması gerekir.

Fakat bu sunumdan daha anlamlı ve böyle bir ispatlamanın olabilirliğine pek kapı aralamayan bir sonuç çıkıyor. Çeşitli topluluklarda

398 Cumhuriyet döneminin sonlarında, İmparatorluğun başlarında böyle olmuştur. Bkz. Geiger, s.69.

kabul edilmiş olan baskıcı önlemlerdeki ayrıntı ayrımları bir yana bırakılırsa, intiharla ilgili mevzuatın başlıca iki aşamadan geçtiği görülür. Birincisinde bireyin kendi yetkesiyle kendini yok etmesi yasaklanmıştır, fakat devlet ona o yönde bir izin verebilir. Edim ancak tümüyle bireylerin işiyse ve ortak yaşamın organları bu edime emek vermemişlerse ahlak dışıdır. Belli koşullarda toplum deyim yerindeyse silahların elinden alınmasına sesini çıkarmaz ve ilke olarak kınadığı şeyi bağışlamaya razı olur. İkinci aşamaya gelince, bunda müntehir kesinlikle suçlu addedilir; hiçbir ayrıcalık öngörülmemiştir. Bir insan yaşamına egemen olma, ona istediği gibi son verebilme hakkı, bir cinayetin cezalandırılması durumu[399] bir yana bırakılırsa, sadece kişinin kendisine değil, topluma bile tanınmamıştır. Artık bu, ortaklığın isteğine de özel isteğe de kalmış bir hak değildir. İntihar olayına, ona katılanlar kim olursa olsun, başlı başına ahlak dışı bir edim diye bakılır. Çok eski zamanlardan bugüne gelen süreçte intiharı yasaklama gevşeyeceğine git gide kök salmıştır. Yani bugün toplum vicdanı bu konudaki yargılarında eskisi kadar sert davranmıyorsa, bu sarsıntı herhalde ikincil ve geçici nedenlerden ileri geliyordur. Çünkü yüzyıllar boyu aynı yönde ilerleyen ahlak evriminin bu denli geriye dönmesi başka türlü açıklanamaz.

Gerçekten de intihara bugünkü yönü veren fikirlerin hepsi güncel fikirler. Ara sıra şöyle söylenildiğini duymuşuzdur: İnsan kendini öldürmekle topluma olan görevlerinden kaçtığı için, intihar yasaklanması gereken bir edimdir. Fakat bu düşünceyle hareket etseydik, eski Yunan'da olduğu gibi toplumu kendisinden yana konulmuş bir yasağı canının istediği gibi kaldırmakta özgür bırakmamız gerekirdi. Topluma bu özgürlüğü tanımadığımıza göre, müntehire sadece borcunu ödemeyen bir mızıkçı gibi bakmıyoruz demektir. Öyle ya, bir alacaklı alacağı olan tutarın ödenmesini pekâlâ erteleyebilir. Öte yandan, intihara yöneltilen kınamanın başka bir kaynağı yoksa bu kınama bireyin devlete bağlılığının sıkılığı oranında kesin olmalıdır.

399 Bu durumda hakkın topluma verilmesi bile tartışılmaya başlamıştır.

Yani Hristiyan toplumlarında intiharın kınanması bu denli kesin ve ağır duruma gelmişse nedeni, bu halkların devlet hakkında beslediği düşüncede değil, insan konusundaki yeni anlayışlarında olsa gerek. İnsan kavramı onların gözünde, tam anlamıyla kimsenin dokunamayacağı kadar kutsal olmuştur. Kuşkusuz site devletinde de bireyin varlığı artık ilkel topluluklardaki kadar silik değildi. Daha o zamandan bireye toplumsal bir değer tanınırdı. Fakat bu değerin tümüyle devlete ait olduğu düşüncesi egemendi. Yani sitenin birey üzerinde tam kullanma hakkı vardı, ancak bu haklar bireyin kendisine tanınmıyordu. Bugün ise birey, onu hem kendinin hem toplumun üzerinde bir yere oturtan bir saygınlık kazanmıştır. Saygınlığı elden gitmedikçe, davranışıyla insan niteliğini yitirmedikçe birey, galiba, her dinin tanrılarında bulduğu ve tanrıları ölümlü olan her şey karşısında dokunulmaz kılan o *sui generis* niteliği şu ya da bu biçimde kazanıyor. İnsan insanların gözünde bir tanrı oldu. Bundan ötürüdür ki insana yapılan herhangi saldırı bizde bir günah etkisi yapıyor. İşte, intihar da bu saldırılardan biri. Vuruşun kimin elinden geldiğinin önemi yok. İçimizde bulunan ve kendimizde de başkasında da saygı duymak zorunda olduğumuz kutsal niteliğe saygısızlık ettiği için intihar bize ağır geliyor ya da arımıza dokunuyor.

Demek ki intihar tüm tinsel yanımızın dayandığı insana inanma, insanı yüceltme denen şeyden saptığı için kınanıyor. Bu açıklamayı doğrulayan şey de intihara İlkçağ topluluklarının baktığından bambaşka bir biçimde bakmakta olmamız. Çok eskiden bu edimde devlete karşı hukuk yoluyla bir haksızlık edilmiş sayılırdı. Din ise az çok ilgisiz kalıyordu.[400] Bugün, tersine, intihar temel dinsel bir olay olmuştur. Mahkûm edenler konsiller olmuştur; laik iktidarlar da ceza vermekle kilise yetkesini taklit etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Ölümsüz bir ruha, tanrısallığın bir parçacığına sahip olduğumuz için, herhalde kendimizin gözünde kutsal olmuş olacağız.

400 Bkz. Geiger, a.g.y., s. 58-59

Allah'a ait bir şey olduğumuzdan hiçbir dünyasal varlığa tümden ait olamıyoruz.

Peki, intiharı yasa dışı edimler arasına koyan neden buysa, onu mahkûm edişin artık temelsiz olduğu sonucuna varmamız gerekmez mi? Çünkü bilimsel eleştiri bu mistik anlayışlara en ufak bir değer vermediği gibi, insanda insan-üstü bir şeyler bulunduğunu da kabul edemez. *Omicidio-suicidio* adlı kitabında böyle bir düşünce işleyen Ferri, intihara getirilen her türlü yasağın geçmişin bir kalıntısı olduğunu, yitip gitmesinin de kaçınılmaz olduğunu yazar. Usçu görüş açısından bakıldığında, bireyin kendi dışında bir amacı olmasını saçma kabul edip, her an var olmaktan vazgeçerek ortak yaşamın iyiliklerinden feragat etmede özgür olduğu sonucuna varılır. Yaşama hakkı, mantıksal olarak ölme hakkını içeriyor görünür.

Fakat bu usa vurum konuyu biçimden öze, duygumuza tercüman olan sözlü anlatımdan duygunun kendisine -gereğinden öncegötürüyor. Kuşkusuz, tek başlarına ve soyut olarak ele alınırlarsa, insana duyduğumuz derin saygıyı kendimize açıklamada kullandığımız dinsel simgeler, gerçeğe uymaz ve bunu ispatlamak kolaydır; fakat böyle diye bu saygının nedensiz olduğu sonucu çıkmaz. Tersine, saygının hukukumuzda ve ahlakımızda gördüğü birincil işlev, bizi böyle bir yorum yapmaktan alıkoyar. Şu halde bu anlayışı sözcük anlamı ile değil içeriğiyle ele alıp incelemeli ve nasıl oluştuğuna bakmalıyız; o zaman göreceğiz ki onu anlatmakta her zaman kullanılan formül kaba çizgilere sahip olmakla birlikte, nesnel bir değere sahiptir.

Çünkü insana yakıştırdığımız bu aşkınlık ona özgü bir nitelik değildir. Başka yerde de bu aşkınlığa rastlarız. Bu, belli bir yeğinliğe sahip bütün toplumsal duyguların ait olduğu nesneler üzerinde bıraktığı izden başka bir şey değildir. Toplumdan doğdukları içindir ki etkinliklerimizi yönelttikleri amaçlar da olsa olsa ancak toplumsal nitelikte olabilirler. Toplumun ise bizden farklı gereksinimleri vardır. Yani bize esinlediği edimlerin yönüyle, bizim bireysel

eğilimlerimizinki aynı değildir. Bizim çıkarımızı amaçlamazlar, daha çok özveri ve feragat içerirler. Oruç tuttuğum zaman, tanrısal güce hoş görünmek için bedenime bir sıkıntı verdiğim, çoğu zaman anlamını ve kapsamını bilmediğim bir geleneğe uyarak kendimi bir sıkıntıya soktuğumda, devlet için sıkıntıya girdiğim ya da vergimi ödediğimde, kendimden bir şeylerden feragat ediyorum. Bu özveri edimlerine bencilliğimizin gösterdiği dirençten kolayca anlıyoruz ki, bunlar kendisine boyun eğmiş bulunduğumuz güç tarafından isteniyor bizden. Onun buyruklarına güler yüzle uyduğumuz zaman bile, davranışımızı belirleyenin bizden büyük bir güce duyduğumuz saygı olduğunun bilincindeyizdir. Bu özveriyi bize yaptıran iç sese ne denli doğallıkla boyun eğersek eğelim, bunun içgüdüden kaynaklanan kendi sesimizden çok buyugan bir bir dış ses olduğunu ayırdederiz. Bu nedenledir ki her ne kadar kendini vicdanlarımızın içinden duyursa da onunla bir zıtlığa düşmeksizin bizim sesimiz diye bakamayız. Duyulanımlarımız için yaptığımız gibi, kendimizi ondan ayırırız; onu dışarı atarız; bize buyurduğu için ve onun buyruklarına uyduğumuz için, dışımızda ve üzerimizde olarak algıladığımız bir varlığa yakıştırırız. Doğallıkla, aynı kaynaktan gelir görünen her şey aynı karakterdedir. Bu dünyanın üzerinde bir dünya düşlemek ve onu başka bir çeşitten gerçekliklerle doldurmak zorunda kalışımız böyle olmuştur.

Dinlerin ve ahlak kurallarının temelinde yatan bütün bu aşkınlık düşüncelerinin kaynağı budur, yoksa ahlaksal yükümlülükler başka türlü açıklanamaz. Bu düşüncelere genellikle giydirdiğimiz somut biçimin bilimsel açıdan hiçbir değeri olmadığı da kesin. Onlara temel olsun diye ister özel nitelikte bir kişisel varlık tanıyalım, ister pek açık seçik olmaksızın ahlaksal ülkü adı altında biçimlendireceğimiz soyut bir güç yükleyelim sonuç değişmeyecektir; onlar her zaman birtakım metaforik canlandırmalar olacaklar ve olguları uygun bir biçimde dışa vuramayacaklardır. Fakat simgeledikleri süreç yine de gerçektir. Hangi durumda olursa olsun bizi aşan bir yetke,

yani toplum tarafından itililiriz ve o yetkenin bizi bağladığı amaçlar tam bir tinsel egemenliği ellerinde tutarlar. Durum böyleyse, insanların hissettikleri bu üstünlüğü kafalarında tasarlayabilmek için yararlandıkları alışıla gelmiş kavramlara karşı yapabileceğimiz tüm itirazlar, olsa olsa o üstünlüğün gerçekliğini küçültebilir. Bu eleştiriler yüzeyde kalıyor ve sorunun özüne inmiyor. Şu halde insanın yüceltilmesi çağdaş toplumların güttükleri ve gütmek zorunda bulundukları amaçlardan biriyse eğer, bu ilkeden doğan tinsel kural ve düzenlerin tümü sırf o nedenle, -hangi yoldan gidilirse gidilsin- haklı ve yerinde bulunacaktır. Sıradan kişinin yetindiği nedenler belki eleştirilebilir, ama bu nedenlere olanca kapsamlarını vermek için onları başka bir anlatımla açıklamak yeter.

Bu amaç çağdaş toplumların güttükleri amaçlardan biri olmakla kalmaz; aynı zamanda halkların başka her türlü amaçtan ayırmak istedikleri bir tarih yasasıdır. Başlangıçta toplum her şeydi, birey hiçbir şey. Bu nedenle, en yeğin toplumsal duygular, bireyi topluluğa bağlayan duygulardır. Topluluk tek başına kendi kendinin amacıydı, varacağı yerdi. İnsana ancak topluluğun elleri arasında bir araç diye bakılabilirdi. İnsan tüm haklarını topluluktan almaktaydı ve ona karşı hiçbir ayrıcalığı bulunmazdı, çünkü onun yani topluluğun üzerinde hiçbir şey yoktu. Fakat zamanla işler değişti. Topluluklar genişleyip yoğunlukları da arttıkça, daha karmaşık bir nitelik edindiler. Emek bölündü; bireysel ayrımlar çoğaldı.[401] Öyle ki tek bir insan grubunun üyeleri arasında, hepsinin insan olmasından başka ortak bir nokta göremeyeceğimiz zamanın geldiği görüldü. Bu koşullarda, ortak duyarlığın tüm gücüyle elinde kalan bu tek nesneye sarılarak ona, sırf tek olduğu için, hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak bir değer yüklemesi kaçınılmazdır. Madem insan hiçbir ayrım olmaksızın tüm yürekleri etkileyen bir şeydir, madem insanın yüceltilmesi topluca güdülmesi gereken amaçtır, insanın herkesin gözünde sıradışı bir önem

401 Bkz. *Division du travail social* adlı yapıtımız, Kitap II.

kazanmaması düşünülemez. Böylece insan, tüm insani amaçlarının üzerine çıkar ve dinsel nitelik kazanır.

Demek ki insanı böylesine yüceltme daha önce sözünü ettiğimiz ve intihara götüren bencil bireycilikten apayrı bir şeydir. Bireyleri toplumdan ve kendilerini aşan her amaçtan ayırmak şöyle dursun, onları tek bir düşüncede birleştirir ve onun hizmetkârları yapar. Ortak sevgi ve saygı konusu yapılan bu insan her birimizin içinde bulunan o görgül birey değildir; o, her halkın tarihinin her ânında tasarladığı biçimiyle düşünsel insanlıktır, genel anlamıyla insandır. Hiçbirimiz ona tümden yabancı olmamakla birlikte, varlığımızla canlandıramayız. Şu halde yapılacak şey, her öznenin kendi üzerine ve kendi çıkarlarına yoğunlaşması değil, onları insan soyunun genel çıkarlarına tabi kılmasıdır. Böyle bir amaç onu kendi dışına çeker; kişisel olmayan ve kişisel çıkarlar üstü bu amaç bütün bireylerin üzerindedir. Her ülkü gibi o da ancak gerçeğin ve başat olanın üzerinde düşünülür. Hatta tüm toplumsal etkinliğin bağlı bulunduğu amaç olduğundan, toplumlara bile egemendir. Bu nedenledir ki artık toplumların bu amacı kendi istekleri doğrultusunda kullanma hakkı ellerinden çıkmıştır. Kendilerinin de varlık nedeni olduğunu kabul ettikleri için, onun bağımlılığı altına girerler; artık ona karşı bir kusur etme hakları kalmamıştır. Tek tek insanların o amaca karşı kusur etmelerine izin verme hakkına ise, artık hiç sahip değillerdir. Yani tinsel varlık saygınlığımız, sitenin malı olmaktan çıkmıştır. Fakat sitenin elinden çıktı diye, bizimde olmadı; tinsel varlığımızı istediğimizce kullanma hakkını elimize almadık. Sahi, bizim üzerimizdeki üstün varlık olarak toplum ona sahip değilse, bize nereden gelecek o hak?

Bu koşullarda intiharın ahlak dışı edimler arasında yer alması gerekir. Çünkü esasında insanlık dinini yadsıyor. Kendini öldüren insan, deniliyor, sadece kendine zarar verir, eskilerin *volenti non fit*

injuria[402] deyimi gereğince toplumun buna karışmaması gerekir. Bu, yanlış. Toplum zarar görüyor, çünkü bugün en saygın ahlak kurallarının dayandığı ve üyeleri arasında neredeyse tek bağ olan duygu saldırıya uğramıştır; bu saldırı herhangi bir kısıtlamayla engellenmezse toplum zayıflar. Ona saldırılıp da toplum vicdanı karşı koymayınca o duyguda en ufak bir güç kalır mı? İnsan ne bireyin ne topluluğun canının istediğince el atamayacağı kutsal bir nesne kabul edildiğine göre, ona yapılan her saldırı yasaklanmalıdır. Suçlu ile kurbanın aynı kişi ve aynı özne olmasının önemi yoktur: O edimden doğan toplumsal dert failin aynı zamanda acıyı çeken de olmasıyla ortadan kalkmıyor. Şayet genel olarak bir insanın yaşamını yok etme olayı, başlı başına, bizi bir günah karşısındaymışız gibi isyan ettiriyorsa, o olaya hiçbir durumda dayanamayız. Bu derecede kendini bırakan bir ortak duygu çok geçmeden güçsüz kalır.

Ne var ki bu, son yüzyıllarda intihara uygulanan yabanıl cezalara geri dönülmesi gerektiği anlamına gelmez. O cezalar, ceza sisteminin geçici koşulların etkisi altında aşırı sertlikle pekiştirildiği bir dönemde konulmuştu. Fakat şu ilkeyi sürdürmek gerekir: İnsanın kendini katletmesi kınanmalıdır. İş, bu kınamanın hangi dış işaretlerle kendini göstermesi gerektiğine kalıyor. Tinsel yaptırımlar yeter mi? Yoksa hukuksal yaptırımlara da başvurulmalı mıdır? Hangilerine? Bu, bir uygulama sorunudur ve önümüzdeki bölümde ele alınacaktır.

II

Fakat ilk önce intihardaki ahlak dışılık derecesini daha iyi belirlemek için onun öteki ahlak dışı edimlerle, en çok da cinayet ve suçlarla ilişkisine bakalım.

Lacassagne, intiharların hareketiyle mala karşı işlenen cürümlerin (hırsızlık, kundakçılık, hileli iflas vb) hareketi arasında bir ters

402 Latince. 'İsteyene bir zarar gelmez' gibi çevirebileceğimiz ve dilimizdeki 'kendi etti, kendi buldu, el n'etsin' ile karşılayabileceğimiz bir deyim. (Ç.N.)

orantı olduğunu ileri sürer. Bu sav öğrencilerinden Dr. Chassinand tarafından, *Contribution à l'étude de la statistique criminelle* (suç istatistikleri incelemesine katkı) başlıklı tezle savunulmuştur[403]. Fakat bu savı ispatlayacak hiçbir kanıt yoktur ortada. Yazara göre, iki olayın hareketlerinin birbirinin tersi yönde gittiklerini gözlemlemek için eğrileri karşılaştırmak yetiyor. Gerçekteyse bunların arasında ne doğru ne ters orantılı hiçbir ilişki görülemez. Kuşkusuz 1854'ten başlayarak mülk üzerine işlenen cürümlerde bir azalma, intiharlarda da bir artış gözlemleniyor. Fakat bu düşüş kısmen yapaydır; çünkü o tarihe doğru mahkemelerin kararlarında birtakım suçları ağır ceza çerçevesinden çıkarıp ceza mahkemeleri kapsamına koyma eğilimi görülmüştü. Bu nedenle bu suçların bir bölümü cürümler arasından çıkıp haksız fiiller arasında yer aldı. Bugün artık yerleşmiş hüküm olan bu değişiklikten en çok yararlananla, mülkiyete karşı işlenen suçlar oldu. Yani istatistiklerde eskisinden düşük bir rakamla karşı karşıya bulunmamız yazık ki bir hesap oyunundan doğuyor.

Fakat düşüş gerçek de olsa, bundan bir sonuç çıkarılamaz; çünkü 1854'ten başlayarak iki eğri ters yönlerde gitseler de, 1826'dan 1854'e mülkiyete karşı işlenen suçlar ya intiharlarla birlikte -daha yavaş da olsa- artmış ya da olduğu yerde kalmıştır. 1831'den 1835'e yılda ortalama 5.095 kişi böyle bir suçtan sanık gösteriliyordu. Bu sayı bir sonraki dönemde 5.732'ye yükselmiştir. 1841-45'te 4.918, 1846-50'deyse 4.992 olarak 1830'a oranla ancak %2'lik bir düşüş göstermişti. Zaten iki eğrinin genel görünümü her türlü yaklaştırma düşüncesini saf dışı bırakır. Mülkiyete karşı işlenen suçlarınki çok girdili çıktılıdır. Bir yıldan ötekine birden sıçramalar olduğunu görüyoruz. İlk bakışta gelişi güzel gibi görünen ilerleyişi aslında birçok rastlantısal koşula bağlıdır. İntiharların eğrisine gelince bu, tersine, tekdüze bir devinimle yükselir. Pek seyrek rastlanan birkaç örnek dışında ne birden yükseliş ne birden düşüş görülmez. Hareket sürekli olarak

403 Lyon, 1881. Öte yandan Bay Lacassagne 1887'de Roma'da toplanan Kriminoloji Kongresi'nde bu kuramı ilk düşünenin kendisi olduğunu ileri sürmüştür.

yukarı doğrudur. Gelişmeleri bu denli az karşılaştırılabilir olan iki olay arasında hiçbir bağ olamaz. Zaten Lacassagne da bu düşüncesinde galiba yalnız kalmış durumda. Fakat başka bir kuram var ki, o söz konusu olduğunda iş değişiyor. Bu, insana karşı işlenen cürümlerin, en çok da cinayetler ile intiharın ilişkili olduklarını öne süren kuramdır. Pek çok savunucusu olan bu kuram incelenmeye değer.[404]

Daha 1833 yılında Guerry insanı hedef alan cürümlerin güney illerinde kuzey illerine oranda iki kat fazla, intiharlarında bunun tersi oranda olduğun dikkati çekmişti. Daha sonra Despine yaralama ve cinayetlerin en sık görüldüğü 14 ilde bir milyon kişiye ancak 30 intihar düştüğünü hesaplamıştı. Aynı suçların çok daha seyrek kaydedildiği 14 tane başka ildeyse yine milyon kişide 80 intihar görülüyordu. Yine Despine'in saptadığına göre, Seine'de 100 davadan sadece 17'si kişiye karşı işlenmiş suçlardır ve milyonda ortalama 427 intihar kaydedilmektedir, buna karşılık Korsika'da kişiye karşı işlenmiş suçların oranı %83'dür ve intiharlar milyonda 18'dir.

Bununla birlikte, İtalyan kriminoloji ekolü işe el attığında bu saptamalar birbirine bağlı değildi, bir tüme varılmamıştı. İtalyanlar, hele Ferri ve Morselli bunları bütün bir kuramın temeli olarak kullanmışlardır.

Onlara göre intiharla cinayet arasındaki zıtlık kesinlikle genel bir yasadır. İster dünya üzerinde yayılış, ister zaman içindeki evrim bakımından ele alınsın, ikisinin birbirinin tersi geliştikleri görülür. Fakat bu zıtlık bir kez kabul edildikten sonra iki biçimde açıklanabilir. Ya cinayetle intihar iki zıt akım oluşturmaktadır ve o denli zıttırlar

404 Kaynakça. - Guerry, *Essai sur la statistique morale de la France* (Fransa tinsel istatistikleri hk deneme). - Cazauvieilh, *Du suicide, de l'aliénation mentale et des crimes contre les personnes, comparés dans leurs rapports réciproques* (İntihar, delilik, cinayet ilişkileri), 2 cilt., 1840. - Despine, *Psychologie natur.*(Doğal ruhbilim), s. 111. - Maury, *Du mouvement moral des sociétés* (Toplumlarda tinsel hareket), şurada: Revue des Deux Mondes, 1860. -Morselli, *Il suicidio* (İntihar), s. 243 vd.. - Actes du Premier Congres international d'Anthropologie criminelle (Birinci uluslararası cinai antropoloji kongresi zabıtları, Torino, 1886-87, s. 202 vd. - Tarde, *Criminalité comparée* (Karşılaştırmalı suçluluk), s. 152 vd. - Ferri, *Omicidio-suicidio* (Cinayet-intihar), Torino, 1895, s. 253 vd.

ki biri gerilemeden öteki ilerleyemez; ya da bunlar tek bir kaynaktan beslenen tek bir akımın iki koludur ve birisi gerilemeden diğerinde ilerleme olmaz. İtalyan kriminologlar bu açıklamadan ikinciyi seçtiler. İntiharda ve cinayette aynı durumun iki dışavurumunu, kâh şu biçimde kâh bu biçimde kendini anlatan, iki biçime birden aynı zamanda bürünemeyen tek bir nedenin iki sonucunu görüyorlar.

Kendilerine bu yorumu seçme kararını verdirenin, bu iki olayın bazı bakımlardan gösterdiği zıtlığın herhangi bir koşutluğu saf dışı bırakmayışı olduğunu söylüyorlar. İki olayın birbirinin zıttı değiştikleri koşullar vardır, ama başka koşullar da vardır ki ikisini de aynı biçimde etkiler. Örneğin, diyor Morselli, hava sıcaklığı her ikisi üzerinde aynı etkiyi yapıyor. Yılın aynı ânında, yaza doğru, her ikisi de en yüksek noktalarına eriyorlar. Her ikisi de kadından çok erkekte görülüyor. Feri ise, her ikisinin yaş ilerledikçe arttığını söylüyor. Demek ki bazı noktalarda birbirlerine zıt düşseler de kısmen aynı doğadalar. Birbirlerine benzedikleri zaman etkisi altında bulundukları etmenlerin hepsi bireysel öğelerdir. Gerçekten ya doğrudan doğruya yaş gibi cinsiyet gibi organik durumlardan oluşurlar ya da tinsel birey üzerinde ancak fiziksel birey aracılığıyla etki yapabilen dış koşullara bağlı bir çevredendirler. Yani intiharla cinayetin birbirleriyle karışması ancak bireysel koşulları yoluyla olur. Birine ya da ötekine yatkınlığı yaratan ruhsal yapı ikisinde de aynıdır. İki eğilim tek eğilim ederler. Hatta Lombroso'dan sonra, Ferri ve Morselli de bu ruh durumunu tanımlamaya çalışmışlardır. Söz konusu ruh durumunun özelliğini oluşturan, organizmanın çökerek kişiyi savaşımı yürütemeyeceği uygunsuz koşullara sokmasıdır. Katil de müntehir de yozlaşmış ve güçsüzdürler; toplumda yararlı bir işlev yürütemeyecek durumda olduklarından yenilmeleri kaçınılmazdır.

Ne var ki, yazarlara göre bu yatkınlık insanı şu ya da bu yana yönlendirmeye tek başına yetmediğinden, toplumsal çevrenin doğasına göre kişinin tutacağı yol cinayet ya da intihar biçimini alacaktır; böylece gerçekte zıt olmakla birlikte temelde aynı olan bu iki olay ortaya çıkacaktır. Genel olarak geleneklerin yumuşak ve barışçıl olduğu, insan kanı

dökülmesinden tiksinilen yerlerde, yenilen durumuna razı olup güçsüzlüğünü itiraf edecek, doğal ayıklamanın sonuçlarını almasını beklemeden yaşamdan çekilme yoluyla savaşımdan çekilecektir. Bunun tersine, ortalama ahlakın daha sert olduğu, insan yaşamına daha az saygı gösterilen yerlerde kişi baş kaldıracak, topluma savaş açacak, kendini öldürmek yerine başka birini öldürecektir. Kısaca, kendini katletmekle, bir başkasını katletmek iki şiddet olayıdır. Fakat bazı durumda bunları doğuran şiddet toplumsal çevrede dirence rastlamadığından özgür kalıp sınırlarını taşar, o zaman cinayet olur. Başka bazı durumlardaysa üzerindeki kamu vicdanının baskısından ötürü dışarı çıkamadığından kaynağına döner ve kurban öznenin kendisi olur.

Şu halde intihar dönüşüme uğramış ve hafiflemiş bir cinayettir. Bu kimliğiyle neredeyse iyilik yapar görünüyor. Bir iyilik değilse de en azından daha küçük bir kötülük ve bizi en kötüden koruyor. Hatta gelişmesini kısıtlayıcı önlemlerle engellememenin gerektiği söylenebilir, çünkü engelleme olursa cinayet yolu açılır. Aralık bırakılması yararlı olacak bir çeşit emniyet supabı. Kısaca, toplum herhangi bir biçimde işe karışmaksızın ve böylelikle en sade, en ekonomik yoldan olmak üzere, intiharın bizi bir miktar yararsız ve zararlı kişiden kurtarma gibi bir yararı olmuş oluyor. Toplumun bu kişileri şiddetle bağrından atmaya zorlanması yerine kendi kendilerini yumuşaklıkla tasfiye etmeleri daha iyi değil mi?

Bu akıllıca savın bir dayanağı var mıdır? Soru çift yönlü ve her bir parçası ayrı incelemeye değer. Cinayetle intiharın psikolojik koşulları birbirinin aynı mıdır? Bağlı oldukları toplumsal koşullar arasında zıtlık var mıdır?

III

İki olayın psikolojik birliğini saptamak için üç olgu öne sürülmüştür.

Önce cinsiyetin intihar ve cinayet üzerinde gösterdiği benzer etkileri olduğu söylenmektedir. Daha doğrusu, cinsiyetin bu etkisi organik nedenlerden çok daha fazla toplumsal nedenlerin bir sonucudur. Kadının daha az intihar etmesi ya da daha az cinayet işlemesi,

erkekten fizyolojik düzlemde farklı oluşundan ileri gelmiyor. Neden, ortak yaşama erkeğin katıldığı biçimde katılmamasıdır. Ayrıca şu da var: Kadın ahlak dışı bu iki olaya aynı uzaklıkta değildir. Bazı cinayetler var ki kadının tekelinde. Bunlar, bebek öldürmeler, çocuk düşürmeler ve zehirlemelerdir. Ne zaman cinayet işleyebilecek durumda olsa, kadın da erkek kadar ya da ondan daha sık olarak cinayet işler. Oettingen'in yazdığına[405] göre, ev içinde işlenen cinayetlerin yarısı için kadın suçlanabilir. Yani başkasının yaşamına, daha doğarken sahip olduğu yapıdan ötürü, kadının erkekten daha fazla saygı gösterdiğini ileri süremeyiz. Kadında eksik olan vesileler, tesadüfler, rastlantılardır. Bunun nedeni de onun yaşam savaşına erkekten daha zayıf bir biçimde katılmasıdır. Yaralama ve cinayete iten nedenler, kadına erkek üzerinde gösterdiği etkiyi yapmaz. Zaten kadının erkeğe oranla daha az kazaya uğraması da aynı nedenden ötürüdür. Kaza sonucu 100 ölümde kurbanların ancak 20'si kadındır.

Zaten taammüden işlenen cinayetlerin hepsi, kurbanla karşı karşıya gelip öldürme, tuzak kurarak öldürme, ana ya da baba katli, çocuk öldürme, zehirleme, bunların hepsi bir araya getirilse, kadının bundaki payı yine çok yüksektir. Fransa'da bu çeşit 100 cinayetten 38 ya da 39'unun faili kadındır. Hatta çocuk düşürme de hesaba katılırsa bu rakam 42'ye ulaşır. Oran Almanya'da %51, Avusturya'da %52'dir. Gerçi bu durumda istemeden meydana gelen öldürmeler bir yana bırakılmış oluyor, insan öldürme ancak isteyerek yapıldığında cinayettir. Öte yandan, kadına özgü cinayetler yani bebek öldürme, isteyerek çocuk düşürme, ev içi cinayetleri, doğaları gereği, ortaya çıkarılması zor şeylerdir. Bunların önemli bir bölümü adaletin elinden kaçar yani istatistiklerde bunları göremeyiz. Kadının erkeğe oranla daha çok beraat kararı elde ettiği hüküm aşamasında olduğu gibi, soruşturma sırasında da aynı hoşgörüden yararlanmış olabileceği düşünülürse, sonuçta cinayete yatkınlığın iki cins arasında büyük bir ayrım göstermediği anlaşılır. İntiharda ise, durum tersidir ve kadının intihara olan bağışıklığının erkeğinkine oranla ne denli büyük olduğu bilinir.

405 Moralstatistik, s.526.

Yaşın da her iki olay üzerindeki etkisi herhangi bir ayrım göstermiyor. Ferri'ye göre gerek cinayet gerek intihar oranı yaş ilerledikçe artış gösteriyor. Morselli bunun tersi bir sezgiye sahip olduğunu[406] yazarsa da, gerçek şu ki, bu ikisi arasında ne zıtlık ne örtüşme vardır. İntihara yatkınlık yaşlılığa kadar düzenli olarak artarken, cinayet işleme doruk noktasına, olgunluk dönemi başlar başlamaz, 30-35 yaş dolaylarında gelir ve daha sonra olasılık zayıflamaya başlar. Tablo XXXI intiharla yaralama ve cinayet suçları arasında nitelik birliği ya da zıtlık olduğu yolunda en ufak bir kanıt göstermiyor.

Tablo XXXI

Fransa'da çeşitli yaşlarda işlenen tasarlanmış ve tasarlanmamış cinayetler ile intiharların yaşlara göre değişimi (1887)

	Her yaştan 100.000 kişide		100.000 kişide intihar	
Yaş dilimi	Tasarlanmamış cinayet[407]	Tasarlanmış cinayet	Erkek	Kadın
16 - 21 [408]	6,2	8	14	9
21 - 25	9,7	14,9	23	9
25 _ 30	15,4	15,4	30	9
30 - 40	11	15,9	33	9
40 - 50	6,9	11	50	12
50 - 60	2	6,5	69	17
60 üzeri	2,3	2,5	91	20

406 *A.g.y.*, s.333. Bununla birlikte aynı yazar, Roma Kongresi Zabıtları s. 205'de bu zıtlığın gerçekliği konusunda kuşkular ileri sürer.

407 Yazarın bu sütuna 'meurtres', bir sonrakine 'assassinats' başlıklarını koymuştur. Dilimizdeki 'tasarlanmış' ve 'tasarlanmamış' sıfatlarının getirdiği ayrımın metnin aslındaki ayrıma tam uyduğu söylenemez. Gerçek bilgiye ancak XIXncu yy sonunda Fransa'da meutre ve assassinat sözcüklerinin karşılıklarıyla ulaşılabilir (Ç. N.).

408 Bu yaş dilimlerinin ilk ikisi, cinayet söz konusu olduğunda, çok kesin değildir. Çünkü cinayet istatistikleri birinci dilimi 16 yaşında başlatıp 21'e kadar götürür. Genel sayım ise topluca 15-20 yaş grubu rakamlarını verir. Fakat bu hafif aksaklık tablondan çıkaracağımız genel sonucu bozmaz. Bebek cinayetlerinde en yüksek noktaya daha erken 25 yaşına doğru erişilir ve düşüş çok hızlı olur. Bu da anlaması kolay bir sorun.

Şimdi sıcaklığının etkisine bakalım. İnsanı hedef alan cürümlerin tümü bir araya getirilmesiyle elde edilen eğri, İtalyan ekolünün kuramını doğrular görünüyor. İntiharların eğrisi gibi hazirana kadar yükselir ve düzenli olarak Aralık ayına kadar iner. Fakat bu sonucun basit bir nedeni var. *Şahsa karşı işlenen suçlar* toplu başlığı altında cinayetten başka, onur kırıcı suçlarla ırza tecavüzler de yer alır. Bunların doruk noktası haziranda olduğundan ve cana saldırıdan çok daha fazla sayıda olduklarından, eğriye genel görünümünü veren bunlar olmaktadır. Fakat insan öldürmeyle hiçbir bağlantıları yoktur. Şu halde gerçek cinayetin yılın değişik zamanlarında nasıl değiştiğini görmek için, onu ötekilerden ayırmak gerekir. Bu yapılırsa, hele cinayetin çeşitli biçimleri birbirinden ayrılırsa, sözü edilen koşutluktan hiçbir iz bulunmaz (bkz. Tablo XXXII).

Gerçekten de intiharın sürekli ve düzenli olarak ocak ayından haziran dolaylarına kadar artmasına, inişinin de yılın öteki yarısında olmasına karşı, insana karşı işlenen kanlı suçlar bir aydan ötekine hiç öngörülemez biçimde oynayabilir. Genel ilerleyiş değişik olmakla kalmaz, aynı zamanda doruk noktaları ve en düşük noktaları da birbirine uymaz. Tasarlanmamış cinayetlerin iki doruk noktası vardır; bunlar şubat ve ağustos aylarıdır; tasarlanmış cinayetler de iki ayda doruğa yükselirler ama kısmen değişiktir, bu durum şubat ve kasım aylarında görülür. Çocuk cinayetlerinde doruk noktası mayıs ayındadır, öldürücü vurma suçlarında ise ağustos ve eylül ayları görülür. Aylık değil de mevsimlik iniş çıkışlar da hesaplanırsa sapmalar yine aynı ölçüde fark edilir. Tasarlamasız cinayetler sonbaharda da aşağı yukarı yazın olduğu kadar işleniyor (1.974'e karşı 1.068) ve kışın bahara oranla daha çok görülüyor. Tasarlanmış cinayette ise başı 2.621 olayla kış mevsimi çekiyor. Onun arkasından 2.596 olayla sonbahar, sonra yaz (2.478) ve ilkbahar (2.287) geliyor. Çocuk öldürmede ilkbahar 2.111 olayla öteki ayların önünde yer alıyor. Onun arkasından 1.939 olayla kış geliyor. Dövme ve yaralamada yaz (2.854) ve sonbahar (2.845) aynı düzeyde; sonra 2.690 olayla ilkbaharı, ufak

bir arayla kışı (2.653) görüyoruz. Daha önce gördüğümüz gibi, intiharda durum bambaşkadır

Tablo XXXII

Şahsa karşı işlenen çeşitli cürümlerin aylık hareketi (1827 – 1870)[409]

	Tasarlanmamış cinayet	Tasarlanmış cinayet	Bebek öldürme	Ölümle sonuçlanan dövme ve yaralama
Ocak	560	829	647	830
Şubat	664	926	750	937
Mart	600	766	783	840
Nisan	574	712	662	867
Mayıs	587	809	666	983
Haziran	644	853	552	938
Temmuz	614	776	491	919
Ağustos	716	849	501	997
Eylül	665	839	495	993
Ekim	653	815	478	892
Kasım	650	942	497	960
Aralık	591	866	542	886

Öte yandan intihara yatkınlık insanın bilincinin altına ittiği bir cinayet yatkınlığından başka bir şey değilse, katillerin, tutuklandıktan ve şiddetli içgüdüleri artık kendini dışa vuramaz olduktan sonra, kendilerini kurban konuma oturtmaları gerekirdi. Yani insan öldürme eğilimi, hapsedilmenin etkisi altında, intihar eğilimine dönüşmeliydi. Oysa birçok gözlemcinin tanıklığına göre, tersine büyük caniler arasında kendini öldürene az rastlanır. Cazauvieilh, çeşitli hapishanelerimizin doktorlarından ağır ceza mahkûmlarında intihar sıklığı hakkında bilgi toplamıştır.[410] Rochefort'da otuz yıl boyunca tek bir olay gözlemlenmişti. 1818 – 34 yılları arasında nüfusun genellikle 3.000 – 4.000 arasında bulunduğu Toulon'da ise tek

409 Chaussinand'dan alınmıştır.

410 *A.g.y.*, s.310 vd.

bir olaya rastlanmamıştı. Brest'te ise sonuçların biraz değişik olduğunu görüyoruz. On yedi yıl boyunca, ortalama 3.000 dolaylarındaki nüfusta 13 intihar kaydedilmişti. Bu, 100.000'de 21'lik bir yıllık oran demektir. Bir önce verdiklerimizden yüksek de olsa, söz konusu olan nüfus öncelikle erkek ve yetişkinlerden[411] oluştuğu için bu rakamda pek sıradışı bir şey yok. Dr. Lisle'den öğrendiğimize göre, "ağır ceza infaz kurumlarında 1816-37 yıllarında kaydedilen 9.320 ölümden 6'sı intihardı.[412]" Dr. Ferrus'ün yaptığı bir araştırma da yedi yıl boyunca çeşitli hapishanelerde cezasını çeken toplam 15.111 mahpustan 30'unun intihar ettiği sonucunu vermiştir. 1838-45 arasında ağır ceza mahkûmu ortalama 7.041 kişide kaydedilen sadece 5 intihar daha da küçük bir orandır.[413] Brierre de Boismont bu son rakamı doğrular ve şunu ekler: "Cezayı çekmektense intiharı yeğleyenler arasında, katilliği meslek olarak benimseyen büyük suçlular, hafif suçlardan hüküm giymişlere oranla daha az sayıda intihara yönelmişlerdir."[414] Dr. Leroy ayrıca, "suç işlemeyi meslek edinenler, hapishaneye alışkınlar" arasında intihar edenlerin pek seyrek görüldüğüne de işaret eder.[415]

Gerçi biri Morselli[416], öteki Lombroso[417] tarafından belirtilen iki istatistikten genellikle mahpusların intihara eğiliminin önemli derecede yüksek olduğu sonucu çıkabilir. Ancak bu belgeler katilleri öteki mücrimlerden ayırmadığı için, bizi ilgilendiren konuda kesin bir sonuç çıkarılamaz. Hatta bir önceki gözlemleri doğruladıkları bile söylenebilir. Çünkü bu bilgiler hapsedilmenin güçlü bir intihar eğilimi geliştirdiğini ispatlıyor. Tutuklanır tutuklanmaz, daha hü-

411 Brest bir askeri liman kentidir.

412 A.g.y., s.67

413 *Des prisonniers, de l'emprisonnement et des prisons* (mahpuslar, hapis ve hapishaneler), Paris, 1850, s.133.

414 A.g.y., s.95.

415 *Le suicide dans le département de Seine-et-Marne* (S-et-M ilinde intihar).

416 A.g.y., s.377

417 *L'homme criminel* (mücrim insan), Fr.çevirisinde s.338.

küm giymeden intihar edenler hesaba katılmasa bile, epeyce sayıda intihar var ki sadece hapishane yaşamının kişi üzerindeki etkisinden meydana gelebileceği düşünülür.[418] Fakat o zaman, hapsedilmenin getirdiği durum ağırlaşması üzerine bir de kendisine yakıştırılan doğal yatkınlıklar biniyorsa, hapisteki katilin çok güçlü bir intihar eğilimi olması gerekiyor. Bu bakımdan, adamın ortalamanın üzerinde değil de aşağısında olması, koşullar el verir vermez, kendi doğasından ötürü harekete geçeceği varsayımına pek uygun düşmüyor. Öte yandan, tam bir bağışıklığı olduğu görüşünü de desteklemek istemiyoruz. Elimizdeki bilgiler bu sorunu kesin çözmeye yetmez. Bazı koşullarda büyük canilerin yaşamlarını epeyi ucuza satıyor ve ondan kolayca vazgeçiyor olabilirler. Fakat herhalde bu olgunun, İtalyan ekolünün savladıkları denli genellikle ve zorunlulukla olması gerekmiyor. Bize de bunu saptamak yeter.[419]

IV

Fakat ekolün ikinci önerisinin de tartışılması gerekiyor. Cinayet ve intihar aynı ruhsal durumdan ileri gelmediğine göre, bunların bağlı oldukları toplumsal koşullar arasında bir zıtlık olup olmadığını araştırmak gerekir.

418 Bu etki nedir? Bir bölümünden herhalde hücre yaşamı sorumlu olabilir. Fakat hapishanedeki ortak yaşamın da aynı sonuçları vermesi herhalde bizi pek şaşırtmaz. Bilinir ki kötü kişilerin, mahpusların topluluğu kendi içine kapalı, türdeş bir topluluktur. Birey o topluluğun içinde tümden silinmiş durumda kalır. Hapishane disiplini de aynı yönde işler. Yani orduda gözlemlediğimize benzer bir şey olabilir. Bu varsayımı doğrulayan olgu, intihar salgınının kışlalarda olduğu gibi hapishanelerde de sık yaşanmasıdır.

419 Ferri'nin *(Omicidio,* p. 373) verdiği başka bir istatistik de daha fazla yardımcı olamıyor. 1866 – 1876 yıllarında İtalyan ağır ceza mahkumlar arasında şahsa karşı cürüm işlemişler arasında 17, mala karşı cürüm işleyenler arasındaysa sadece 5 intihar kaydedilmiştir.Fakat ağır ceza mahkumları arasında birinciler daha çok olduğu için bu rakamlardan bir sonuca varılamaz. Zaten yazarın bu istatistiği hangi kaynaktan aldığını da bilmiyoruz.

Bu sorun İtalyan yazarların ve karşıtlarından birçoğunun sandığından daha karmaşıktır. Şurası kesin ki birçok olayda zıtlık yasası doğrulanmıyor. İki olayın birbirlerini itip dışlayacaklarına birbirlerine koşut olarak geliştiklerine de epeyi sık rastlanıyor. Örneğin, Fransa'da 1870 savaşının ertesinde, tasarlanmamış cinayetler artma eğilimi göstermiştir. 1861-65 arasında yıllık ortalama sadece 105 iken, 1871-76 arasında bu rakam 163'e yükselmiştir. Buna koşut olarak tasarlanmış cinayetler de 175'ten 201'e çıkmıştır. Oysa aynı zaman diliminde intiharların artışı çok daha fazladır. Aynı durum 1840-50 yıllarında da görülmüştü. Prusya'da intiharlar 1865-70 arasında 3.658'i aşmamışken 1876'da 4.459'a, 1878'de 5.042'ye varmıştı. Bu, %36'lık bir artıştır. Cinayetler de aynı çizgiyi izlemiştir. 1869'da 151 iken 1874'te 166'ya, 1875'te 221'e, 1878'de 253'e yükselirler. Artış %67'dir.[420] Saksonya'da da 1870'den önce intiharlar 600 ile 700 arasında gidip gelirdi. Bir kez, 1868'de 800 olmuştu. 1876'dan sonra 981'e, sonra 1.114'e, 1.126'ya ve sonunda, 1880'de 1.171'e çıkmıştır.[421] Buna koşut olarak cinayetler 1873'te 637, 1878'de 2.232'ye yükselmiştir.[422] İrlanda'da 1865-80 arasında intihar (%29) ve cinayet (%23) neredeyse aynı oranda artmışlardır.[423] Belçika'da cinayetler 1841-85 arasında 47'den 139'a, intiharlar 240'tan 670'e yükselmiştir. Yüzdeyle söylenirse cinayetler %195, intiharlar %178 artmış oluyor. Bu rakamlar kurala o denli az uyuyor ki, Ferri Belçika istatistiğinin doğruluğundan kuşku duymuştur. Fakat en yakın yıllar, yani en güvenilir verilerle yetinilse bile aynı sonuca varılıyor. 1874'ten 1885'e artış cinayetlerde %51 (92'den 139'a) ve intiharlarda %79 (374'ten 670'e) olmuştur.

İki olayın coğrafya üzerinde dağılımı da benzer gözlemlere yol açmıştır. En çok intihar kaydedilen Fransız illeri şunlardır: Seine, Seine-et-Marne, Seine-et-Oise ve Marne. Bunlar cinayette başı

420 Oettingen'den (*Moralstatistik, ekler, tablo 61*)alınmıştır.

421 A.g.y., tablo 109.

422 A.g.y., tablo 63.

423 Ferri'nin tablolarından alınmıştır.

çekmezler, ama epeyce yüksek bir düzey gösterirler. Seine ili tasarlanmamış cinayette 26., tasarlanmış cinayette 17. sıradadır; aynı sıralamada Seine-et-Marne 33. ve 14., Seine-et-Oise 15. ve 24., Marne 27. ve 21. sıralarda yer almaktadır. İntiharlarda 10. olan Var ili tasarlanmış cinayetlerde 5., tasarlanmamış cinayetlerde 6. sıradadır. İntiharların çok olduğu Bouches-du-Rhône'da cinayet de çok işlenmekte, bu il tasarlanmamış cinayetlerde 5., tasarlanmışlarda 6. sırayı almaktadır.[424] Ile-de-France gerek intihar gerek cinayet haritalarında Akdeniz kıyısı illeri gibi koyu renk görülmektedir. Şu farkla ki Ile-de-France'ın cinayet haritası intihar haritasından biraz daha açık renkli iken, Akdeniz illerinde durum bunun tersidir. Keza İtalya'da intiharlarda üçüncü sırada gelen Roma, ağır cezalık cinayetlerde dördüncü sıradadır. Son olarak şunu söyleyebiliriz; yaşama az saygı gösterilen aşağı toplumlarda genellikle intiharlar çoktur.

Fakat bu olgular ne denli tartışılmaz olursa olsun, aynı derecede değişmez olan zıtları da vardır ve genellikle bunların sayısı daha çoktur. Bazı durumlarda iki olay kısmen örtüşüyorlarsa da açıkça birbirlerinin zıddı oldukları görülmektedir:

1° İki eğri, yüzyılın bazı anlarında aynı yönde gitseler de, uzunca bir süre izleyebildiğimiz zaman dilimlerinde, birbirlerine ters oldukları açıkça görülmektedir. Fransa'da 1826'dan 1880'e kadar intihar gördüğümüz gibi düzenli olarak artmıştır. Hâlbuki cinayet hızı daha az olsa da düşme eğilimindedir. 1826-30 arasında yılda ortalama 279 katil sanığı varken, 1876-80'de 160'a düşmüştür. Hatta arada 1861-65 arasında 121'e, 1856-60 arası da 119'a düştüğü zamanlar da olmuştur. İki dönemde, 1845 dolaylarında ve savaşın[425] ertesinde bir artma eğilimi görülmüştür; ancak bu ikincil dalgalanmalar bir yana bırakılırsa, genel düşüş eğilimi açıktır. Nüfus da %16 arttığından, %43'lük düşüş peyce hissedilmektedir.

424 Bu il sınıflandırmasını Bournet'nin şu yayınından aldık: *De la criminalité en France et en Italie*, Paris, 1884, s. 41 ve 51.

425 1870 Fransız-Alman savaşından söz ediliyor. (Ç.N.)

Tasarlanmış cinayetlerdeyse düşüş o kadar belirgin değildir. 1826-30 arasında 258 olan sayıları, 1876-80 arasında hâlâ 230 olarak görünmektedir. Azalma ancak nüfusun arttığı göz önüne getirilirse hissedilebilir düzeyde sayılır. Tasarlanmış cinayette görülen bu farkın şaşırtıcı bir yanı yoktur. Çünkü o da tasarlanmamış cinayetle hem ortak nitelikleri olan hem de ayrıldığı noktalar bulunan karma bir cürümdür. Kısmen başka nedenlere bağlıdır. Bazı durumlarda daha düşünülmüş, daha istenmiş bir öldürmedir, bazı durumlardaysa mülke karşı işlenen cürüme eşlik eder. Bu niteliğiyle insan öldürmeden başka etmenlere bağlı bir edim olur. Onu belirleyen şey, insanı kan akıtmaya iten her çeşit eğilimlerin topluluğu değil, çalma ediminin kökünde bulunan çok değişik başka dürtülerdir. Bu iki çeşit cinayetin ayrılığını daha önce onların aylık ve mevsimlik hareketlerini veren tabloda görmüştük. Tasarlanmış cinayet, mala yapılan saldırılar gibi, doruk noktasına kışın ve özellikle kasım ayında erişiyor. Yani cinayet olaylarındaki değişimleri gözlemlemenin en iyi yolu, tasarlanmış insan öldürmelerin hareketlerine bakmak değildir; tasarlanmamış cinayetler eğrisi genel yönelimi daha açık yansıtmaktadır.

Aynı şeyi Prusya'da da görüyoruz. Ülkede 1834 yılında tasarlanmamış cinayetler ve ölümle biten yaralamalar için 368 soruşturma açılmıştı. Bu, 29.000 kişide 1 demekti. 1851 yılındaysa 257 soruşturma ya da 53.000 kişide 1 soruşturma görüyoruz. Hareket, biraz yavaşlayarak da olsa böyle sürmüştür. 1852'de 76.000 kişide 1 soruşturma açılmıştır. 1873'e gelindiğinde 109.000'de 1 görüyoruz.[426] İtalya'da 1875-90 arasında ağırlaştırıcı nedenleri bulunan ve bulunmayan cinayetler 3.280'den 2.660'a düşmüş, yani %18 oranında azalmıştır. Aynı zaman parçası içinde intiharlar %80 artmıştır.[427] Cinayet gerilemediği yerde bile hiç değilse yerinde saymaktadır. İngiltere'de

426 Starke, *Verbrechen und Verbrecher in Preußen* (Prusya'da cürüm ve caniler), Berlin, 1884, s.144 vd.

427 Ferri'nin tablolarından alınmıştır.

1860'tan 1865'e yılda 359 olay kaydedilirken, 1881-85 arasında 329'u geçmemiştir. 1866-70 arasında 528 olay kaydedilen Avusturya'da da 1881-85 arasında 510'u geçmemiştir[428] ve eğer bu değişik ülkelerde cinayet çeşitleri arasında bir ayrım yapılsaydı, azalmanın daha da büyük oranda olacağı düşünülebilir. Bu süre içinde bu ülkelerin hepsinde intihar artmaktaydı.

Yine de Tarde Fransa'daki bu cinayet azalmasının görünürde kaldığını ispatlamaya çalışmıştır.[429] İleri sürdüğüne göre, bunun basit bir nedeni vardır: Ağır ceza mahkemelerinin karara bağladıkları davalarla, savcılıklar tarafından dava açılmadan kaldırılan ya da davanın düşmesiyle sonuçlanan dosyaların toplamı alınmamıştır. Yine aynı yazara göre, bu yüzden izlenemeyen cinayet sayısı adli istatistikler içinde yer almamakta, fakat aslında rakam büyümektedir. Hakkında mahkeme hükmü verilmiş aynı türden cürümlere bunlar da eklenirse, yazarın savına göre, gerileme değil, sürekli bir artışla karşılaşılır. Ne yazık ki Tarde'ın bunu desteklemek için verdiği kanıt, kurnaz bir rakam oyununa dayanıyor. 1861-65 yılları arasında ağır cezaya gitmemiş cinayetlerin sayısını 1876-80 ve 1880-85 dilimlerindekilerle karşılaştırmak, ikinci ve ondan da fazla olarak üçüncü zaman dilimlerinin birinciden yüksek olduğunu göstermekle yetiniyor. Ne var ki 1861-65 dönemi, tüm XIX. yüzyıl içinde, hem de açık farkla, böyle hüküm alınmadan kalmış davaların en az olduğu dönemdir. Nedenini bilmiyoruz ama sayıları rastlanmadık derecede azdır. Yani hiç uygun düşmeyecek bir karşılaştırma öğesi oluşturuyordu. Zaten iki üç rakam karşılaştırarak bir kurala varılmaz. Tarde kıstas noktasını öyle saptayacağına bu olayların sayısının geçirdiği değişimleri, iniş çıkışları daha uzun bir süre gözlemleseydi bambaşka bir sonuca varırdı. İşte bu çalışmanın verdiği sonuçlar:

428 Bkz. Bosco, *Gli omicidi in alcuni Stati d'Europa* (Bazı Avrupa ülkelerinde cinayet), Roma, 1889.

429 *Philosophie pénale* (Ceza felsefesi), s.347-48.

Soruşturmaya uğramamış olaylar[430]

Cinayet	1835-38	1839-40	1846-50	1861-65	1876-80	1880-85
Tasarlanmamış	442	503	408	223	322	322
Tasarlanmış	313	320	333	217	231	252

Bu rakamlar çok düzenli olarak değişmiyor. Fakat 1835'ten 1885'e, 1876'ya doğru görülen yükselmeye karşın, hissedilir derecede azalmışlardır. Azalma tasarlanmamış cinayetlerde %37, tasarlanmış cinayetlerde %24 oranındadır. Yani bunlara bakıp cürümlerde bir artış olduğu sonucuna varılamaz.[431]

2° İntiharla cinayeti toplayan ülkeler varsa da bunlar her zaman eşit olmayan oranlardadır. Hiçbir zaman bu iki olayın eğrisi en maksimum yeğinliğe aynı noktada erişmez. *Hatta cinayetin çok fazla olduğu yerde bunun intihara bir çeşit bağışıklık getirmesi, genel bir kuraldır.*

430 Bu olayların bir bölümünün kovuşturulmamasını nedeni bunların cürüm de suç da oluşturmamalarıdır. Şu halde bunlar incelememizin dışında bırakılabilir. Bununla birlikte yazarı kendi alanında izlemek istediğimiz için bunları çıkarmadık. Zaten vardığımız kanıya göre, çıkarsaydık da bu rakamlardan çıkacak sonuç değişmeyecekti.

431 Aynı yazarın savını desteklemek için ileri sürdüğü ikinci bir düşünce de daha inandırıcı gelmiyor Bu görüşe göre, yanlışlıkla intiharlar ya da kaza sonucu ölümler arasında gösterilen cinayetleri de dikkate almak gerekiyormuş. Yüzyılın başından beri bu iki öbek ölümün de sayıları arttığından, yazar bu öbeklere sokulan cinayetlerin de arttığı sonucuna varıyor ve cinayetlerin iniş çıkışları doğru olarak değerlendirilecekse, bunun da ciddi bir artış olarak kaydedilmesini istiyor. – Fakat bu usa vurum bir karışıklık üzerine kurulmuş. Kaza ve intihar rakamlarının artması yanlışlıkla o öbeklere sokulmuş cinayetlerin de artmasını gerektirmez. Daha çok intihar, daha çok kaza var diye ille daha çok cinayet olması gerekmez. Böyle bir varsayımın akla uygun gelmesi için, idari ya da adli araştırmaların, kuşkulu olaylarda, eskisinden daha kötü yürütüldüğünün saptanması gerekir. Bu ise hiçbir dayanağı bulunmayan bir varsayım olur. Gerçi Tarde şu sırada boğularak ölümlerin çoğaldığına dikkati çekiyor ve bunların birer cinayeti gizlediği görüşünde. Fakat yıldırım çarpmasıyla ölme de artmış durumda ; iki katına çıktı. Cani kötülüğünün bunda bir etkisi yok. Gerçek şu ki, istatistikler daha doğru hazırlanıyor; boğulmalara gelince, insanlar daha çok denize giriyorlar; limanlarımızda daha çok hareket var, gemi sayısı daha çok, ırmaklarımızda da daha çok kaza oluyor.

İspanya, İrlanda ve İtalya Avrupa'nın en az intihar kaydedilen üç ülkesidir. Milyon kişi üzerinden rakamlar birincide 17, ikincide 21, üçüncüde 37'dir. *Ancak bu ülkelerde cinayet sayısı intihar sayısını aşmaktadır.* Cinayetler intiharların İspanya'da üç (1885-89 arasında ortalama 1.484 cinayete karşı sadece 514 intihar), İrlanda'da iki (225 cinayete 116 intihar) ve İtalya'da bir buçuk (2.322 cinayete 1.437 intihar) katıdır. Fransa ve Prusya ise, bunların tersine intiharların cinayetleri aştığı ülkelerdir. Milyon kişide 160 Fransız, 260 Prusyalı intihar eder. Cinayetler ise bunların onda biri oranındadır. 1882-88 arasında yıllık ortalama Fransa'da 734, Prusya'da 459 olmuştur.

Aynı ilişkiler ülkelerin kendi içinde de gözlemlenir. İtalya'da intiharlar haritasına bakınca bütün kuzeyin koyu renk, bütün güneyin kesinlikle açık renk olduğu görülür; cinayet haritasındaysa durum bunun tam tersidir. Zaten İtalyan eyaletlerini intihar oranına göre iki sınıfa ayırırsak ve her birinde cinayet oranına bakarsak, zıtlık çok belirgin biçimde görülür.

Eyaletler	Milyonda intihar	Milyonda cinayet
1nci grup	4.1 – 30	271
2nci grup	30 – 88	95.2

En çok cinayet işlenen İtalyan eyaleti, milyonda 63 ölümle Calabria'dır. Bu eyalet intiharların en az olduğu yerdir.

Fransa'da en çok cinayet işlenen iller Korsika Adası, Doğu-Pireneler, Lozère ve Ardèche'tir. İntihara bakarsak, Korsika birincilikten 85. sıraya düşer. Doğu Pireneler 63., Lozère 83. ve Ardèche 68. sıradadır.[432]

Avusturya'da intihar Aşağı Avusturya, Bohemya ve Moravya eyaletlerinde yüksek rakamları verirken, Carniola ve Dalmaçya'da az rastlanır. Tersine, cinayet milyon kişi için Dalmaçya'da 79,

432 Tasarlanmış cinayetlerde bu terslik daha belirgindir; bu da bu cürmün karma niteliği konusunda yukarıda söyleneni doğruluyor.

Carniola'da 57.4 olarak kaydedilirken, bu rakam Aşağı Avusturya'da 14, Bohemya'da 11 ve Moravya'da 15 olmuştur.

3° Saptadığımıza göre, savaşların hırsızlık, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma suçları gibi intihar üzerinde de azaltıcı etkisi oluyor. Fakat bir cürüm var ki bu kuralın dışında kalıyor; insan öldürme suçu. Fransa'da 1866-69 yıllarında yılda ortalama 119 tasarlanmamış cinayet işlenirken bu rakam 1870'te birden bire 133'e, 1871'de de 224'e fırlamıştır. Bu %88'lik bir artış demektir.[433] 1872'deyse rakamın 162'ye düştüğünü görüyoruz. Çoğunlukla cinayeti işleyenin otuzuna yaklaşmış biri olduğu ve o sırada gençlerin tümünün silahaltında bulunduğu düşünülürse, tasarlanmamış cinayetlerdeki bu artış daha fazla önem kazanır. Yani gençlerin barış zamanında işlemiş olduğu cinayetler istatistik hesabına girmemiştir. Üstelik şurası hiç kuşku götürmez ki, adli makamların içinde bulunduğu şaşkınlık yüzünden epeyce sayıda cinayetin ortaya çıkması ya da epeyce sayıda soruşturmanın sonuçlanması engellenmiştir. Bu iki azalma, daha doğrusu az görünme nedenine karşın, cinayetlerin rakamı artmışsa, artık gerçek çoğalmanın çok ciddi olduğunu düşünebiliriz.

Prusya'da da 1864'te Danimarka ile savaş çıkınca cinayetler 137'den 169'a fırlamıştı. Bu, 1854'ten beri görülmemiş bir düzeydi. 1865'te rakam 153'e düşer, ama 1866'da ordunun seferberlikte olmasına karşın yine yükselir ve 159 olur. 1870'te 1869'a oranla hafif bir azalma (185 yerine 151 olay) gözlemlenir. Bu azalma 1871'de daha belirgin (136 olay) duruma gelir. Fakat bu azalmanın oranı öteki cürümlere göre çok düşüktür. Aynı zaman dilimi içinde cürüm olarak nitelendirilen nitelikli hırsızlık yarı yarıya azalmış, 1869'da 8.676 iken, bir yıl sonra, 1870'te 4.599'a inmiştir. Üstelik bu rakamlarda tasarılı ve tasarısız cinayet birlikte görülmektedir. Hâlbuki bu iki tür adam öldürmenin aynı anlama gelmediğini ve Fransa'da sadece birinci çeşidin savaş zamanı arttığını biliyoruz. Şu halde her çeşit

433 Tasarlanmış cinayetler, tersine, 1868'da 215, 1869'da 200 iken, 1870'de 162'ye düşmüştür. Bu iki çeşit cinayetin ne denli birbirinden ayrı olduğu görülüyor.

adam öldürmenin toplam azalışı daha büyük değilse, iki çeşit adam öldürme birbirinden ayrılınca, tasarlanmamış cinayetlerin önemli ölçüde artacağı düşünülebilir. Öte yandan yukarıda sözü edilen iki nedenden ötürü çıkarılmış olan olayların tümü katılabilse, bu görünüşte azalma pek küçük bir şeye indirgenir. Son olarak şunu söyleyelim; istem dışı adam öldürmeler bu sırada çok belirgin biçimde artmış, 1869'da 268 iken, 1870'te 303'e, 1871'de 310'a yükselmiştir.[434] Bu, o sırada insan yaşamına barış dönemindekinden daha az değer verildiğinin bir kanıtı değil midir?

Politik krizler de aynı etkiyi yaparlar. Fransa'da tasarlanmamış cinayetler eğrisi 1840 ile 1846 arasında aynı kalmış, fakat 1848 devriminde birden artarak, 1849'da 240'a fırlamıştır.[435] Aynı olay, daha önce, Louis-Philippe'in saltanatının ilk yıllarında da yaşanmış, tasarlanmamış cinayetler yüzyılın tümünde kaydedilen en yüksek noktaya o sırada varmıştı. 1830'da 204 olan bu çeşit cinayetler 1831'de 264'e ulaşmış, bu rakam bir daha aşılmamıştır. 1832'de 253 tane tasarlanmamış cinayet işlenmiş, bu rakam 1833'te 257 olmuştur. 1834'te birden düşüş görülür ve bu git gide belirginleşir. 1939'de ancak 145 olay kaydedilir. Bu, %44'lük bir azalma demektir. Bunlar olurken intihar ters yönde gelişiyordu. 1833 yılında intihar düzeyi (1.973 olay) 1829 yılıyla (1.904) aynıydı. Sonra, 1834'te hızla artma başladı, 1838'de artış %30'u bulmuştu.

4° İntihar kırsaldan çok daha fazla kentsel nitelik taşır. Cinayetteyse durum bunun tersidir. Ana ya da baba öldürme, küçük yaşta çocuk öldürme de içinde olmak üzere cinayetlerin hepsi birlikte alınırsa, 1887'de, kırsal kesimde 11.1, kentlerdeyse sadece 8.6 olay kaydedilmiştir. 1880'de rakamlar aşağı yukarı aynı (11.0 ve 9.3) kalır.

5° Katolikliğin intiharı azalttığını, Protestanlığın ise artırdığını görmüştük. Cinayetler ise, Katolik ülkelerde Protestan ülkelere oranla çok daha fazladır.

434 Bkz. Starke, a.g.y., s.133.

435 Tasarlanmış cinayetler aşağı yukarı değişmeden kalır.

Katolik ülkeler	1 milyon kişide niteliksiz adam öldürme	1 milyon kişide tasarlanmış adam öldürme	Protestan ülkeler	1 milyon kişide niteliksiz adam öldürme	1 milyon kişide tasarlanmış adam öldürme
İtalya	70	23,1	Almanya	3,4	3,3
İspanya	64,9	8,2	İngiltere	3,9	1,7
Macaristan	56,2	11,9	Danimarka	4,6	3,7
Avusturya	10,2	8,7	Hollanda	3,1	2,5
İrlanda	8,1	2,3	İskoçya	4,4	0,70
Belçika	8,5	4,2			
Fransa	6,4	5,6			
Ortalamalar	32,1	9,1	Ortalamalar	3,8	2,3

Özellikle niteliksiz adam öldürme söz konusu olduğunda bu iki çeşit toplum arasındaki zıtlık çok göze çarpar.

Aynı zıtlık Almanya'nın içinde de gözlemlenir. Ortalamanın üzerine en çok çıkanlar şu Katolik bölgelerdir: Ponzan (milyon kişide 18.2 tasarlanmamış ve tasarlanmış cinayet), Donau (16.7), Bromberg (14.8), Yukarı ve Aşağı Bavyera 13.0). Bu kez de Bavyera'yı ele alırsak, Protestanı en az olan eyaletlerin en çok cinayet işlenenler olduğunu görürüz.

Sadece Yukarı Kurpfalz kuraldışı kalıyor. Zaten intiharın dağılımı ile cinayetin dağılımı arasındaki zıtlığı görmek için yukarıdaki tablo ile İkinci Kitabın II. Bölümü'ndeki tabloyu karşılaştırmak yeter.

Katolikler azınlıkta	1 milyonda cinayet	Katolikler çoğunlukta	1 milyonda cinayet	Nüfusunun %50den fazlası Katolik	1 milyonda cinayet
Kurpfalz	2,8	Aşağı Franken	9	Yukarı Kurpfalz	4,3
Merkez Franken	6,9			Yukarı Bavyera	13,0
Yukarı Franken	6,9	Svabya	9,2	Aşağı Bavyera	13,0
Ortalama	5,5	Ortalama	9,1	Ortalama	10,1

6° Aile yaşamının intihar üzerinde yatıştırıcı bir etkisi olurken, cinayeti daha çok kışkırttığı görülüyor. 1884-87 yıllarında 1 milyon evlide yılda ortalama 5.07 cinayet meydana geliyordu. 15

yaşın üzerindeki 1 milyon bekârda ise cinayet 12.7'dir. Yani evliler, bekârlara oranla 2.3 dolaylarında bir korunma katsayısından yararlanıyor görünüyor. Ne var ki iki çeşit failin aynı yaşta olmadıkları ve insanın yaşamın ayrı anlarında adam öldürmeye ayrı eğilimler gösterdiği unutulmamalıdır. Bekârların ortalama yaşı 25-30 arası; evlilerinkiyse 45'tir. Öldürme eğiliminin en yüksek noktasına insan 25 ile 30 yaş arasında varır. O yaş diliminden 1 milyon kişi yılda 15.4 cinayet işler; 45 yaşındakiler içinse bu rakam ancak 6.9'a varır. Bu sayıların birincisiyle ikincisi arasındaki oran 2.2'dir. Demek ki sadece yaşları daha ileri olduğu için, evliler bekârların yarısı kadar cinayet işleyeceklerdir. Görünümde avantajlı gelen durumları evli olmalarından değil, yaşça büyük olmalarından ileri geliyor. Aile yaşamı onlara hiçbir bağışıklık vermiyor.

Evliliğin cinayet işlemeye karşı korumaktan ziyade, cinayete ittiğini bile düşünebiliriz. Gerçekten de evli nüfusun, ilke olarak bekâr nüfusa oranla daha yüksek ahlaka sahip olduğu akla yakın geliyor. Bizce bu üstünlüğünü evliliğe değil de -evliliğin etkileri elbette yabana atılamaz- aile üyelerinin her bir üzerindeki etkisine borçlu olsa gerek. Hemen hiç kuşkusuz, kişi yalnızken, ahlakı her an aile çevresinin olumlu baskısıyla karşı karşıya bulunduğu durumdaki kadar içselleştirmez. Yani, cinayet konusunda, evlilerin bekârlardan daha iyi durumda olmamalarının nedeni, onları cinayetin tüm biçimlerinden uzak tutması gereken aileden kazandığı ahlakçı etkinin, yine aile yaşamından kaynaklanan cinayete itici etki tarafından sıfırlanmasıdır.[436]

Kısaca, intihar cinayetle birlikte vardır; bunlar bazen birbirlerini karşılıklı olarak dışlarlar, bazen aynı koşulların etkisi altında aynı biçime tepki verirler, bazen de tepkileri ters yöndedir. Çoğunlukl

436 Bu açıklamalar, zaten, sorunu çözmekten çok onu gereğince ortaya koymaya yöneliktir. Sorun, intihar için yaptığımız gibi yaş ve medeni durum etkisi bir yana bırakıldıktan sonra çözülebilecektir.

zıtlık durumları görülmektedir. Görünüşte birbirini tutmayan bu olguları nasıl açıklamalı?

Bunları bağdaştırmanın tek yolu, farklı çeşitte intiharlar olduğunu, bunların bir bölümünün cinayetle yakınlığı bulunduğunu, bir bölümünün de cinayeti uzaklaştırdığını kabul etmekten geçer. Tek yol diyoruz, çünkü bir olayın aynı koşullarda bunca değişik biçimde tepki verip alması olacak şey değildir. Cinayete koşut değişiklik gösteren intiharla, ters yönde değişiklik gösteren intihar aynı doğada olamazlar.

Gerçekten de özellikleri birbirinin aynı olmayan, çeşitli tipte intiharlar olduğunu göstermiştik. Bir önceki kitabın vardığı sonuç böylece doğrulanıyor, aynı zamanda az önce anlattığımız olguları da açıklamaya yarıyor. O olgular bile tek başlarına, intiharın içindeki çeşitliliği tahmine yeterdi. Fakat varsayım daha önce elde edilmiş sonuçlarla yan yana getirilince sadece varsayım olmaktan çıkıyor. Ayrıca da sonuçlar bu karşılaştırmayla ek bir kanıt niteliği kazanıyorlar. Hatta artık değişik intihar çeşitlerinin neler olduğunu, nelerden oluştuklarını artık gördüğümüze göre, hangilerinin cinayetle bağdaşmaz olduğunu, hangilerinin kısmen cinayetle aynı nedenlere dayandığını kolayca fark edebilir, en yaygın ilişkinin bağdaşmazlık olmasının neden ileri geldiğini anlayabiliriz.

Bugün intihar tiplerinden en yaygın olan ve yıllık rakamı en yükselten bencil intihardır. Onu belirleyen şey, abartılı bir bireyselleşme sonucu ortaya çıkmış bir çökkünlük ve uyuşukluk durumudur. Birey artık var olmaya önem vermez çünkü kendisini gerçeğe bağlayan tek aracıya, yani topluma önem vermez olmuştur. Kendisi ve kendi değeri hakkında fazlasıyla diri duygular beslediğinden kendi kendisinin amacı olmak ister ve böyle bir amaç da ona yetmediğinden artık kendisine anlamsız gelen yaşamı sıkıntı ve uyuşukluk içinde sürükler, durur. Cinayet bunların tersi koşullara bağlıdır. Şiddetli bir edimdir, coşkusuz olmaz. Oysa bireyselleşmenin öne çıkmadığı toplumlarda, ortak durumların yeğinliği yaşama duyulan çoşku

düzeyini yükseltir. Hatta ortam, özellikle cinayete yatkın tutkuların gelişmesine, başka hiçbir yerde bu denli uygun değildir. Aile yaşamı ruhunun eski gücünü koruduğu yerlerde, aileye yapılan saldırılar, hakaretler kutsal bir şeyi kirletme gibi görülür; bunların öcü ne denli acımasızca alınırsa yerindedir ve öç alma işi üçüncü kişilere bırakılamaz. Hâlâ Korsika'mızı ve bazı Akdeniz ülkelerini kana bulayan *vendetta*[437] âdeti işte bundan gelir. Dinsel inancın çok canlı olduğu yerde, bu inanç çoğu zaman cinayet işletir; politik inanç için de durum farklı değildir.

Üstelik ve özellikle, genellikle kamu vicdanı adam öldürmeyi daha az kösteklediğinden yani yaşama saldırı bağışlanabilir sayıldığından cinayet şiddetli bir süreçtir. Ortak ahlakın bireye az önem vermesi nedeniyle, cinayet de az vahim bulunduğundan, zayıf bir bireyselleşme, ya da bizim kullandığımız deyimle, aşırı bir özgecilik adam öldürmeye iter. İşte bu nedenle cinayet aşağı toplumlarda hem sayıca çoktur hem az engellenir. Cinayetlerin böyle sık olmasının ve hoşgörüye yakın bir kabul görmesinin nedeni aynıdır. Bireylerin az saygı görmesi onların şiddete hedef olmaları olasılığını artırır, bir yandan da bu şiddet hareketlerini o kadar büyük cürüm değilmiş gibi gösterir. Demek ki bencil intiharla cinayet birbirlerine ters nedenlerden ileri geliyor ve bundan ötürü de birinin rahatça geliştiği yerde öteki gelişemiyor. Toplumsal coşkuların, tutkuların canlı olduğu yerde insan kısır düşlere de epikürcü soğuk hesaplara da çok daha az eğilim gösteriyor. Özel yazgıları önemsememeye alışık olunca, kendi yazgısını da pek merak etmiyor. İnsan acılarına hafife alınca kişisel acılar da o kadar ağır gelmiyor.

Tersine ama aynı nedenlerden ötürü, özgeci intihar ve cinayet pekâlâ koşut gidebiliyorlar. Çünkü sadece dereceleri fark eden aynı koşullara bağlılar. İnsan kendi yaşamını hor görmeye alıştırılmışsa, başkasınınkine de pek değer veremez. Bu nedenledir ki bazı aşağı halklarda cinayet ve intiharın ikisi de aynı derecede her zaman görülen bir durumdur. Fakat uygar uluslarda rastladığımız koşutluk

437 Kan davası. (Ç.N.)

durumlarının da aynı kaynağa bağlanması akla uygun gelmiyor. Bazen en kültürlü çevrelerde cinayetle birlikte gördüğümüz intiharı meydana getirmiş olabilecek şey, abartılı özgecilik durumu değildir. Çünkü intihara itmesi için özgeciliğin çok yeğin olması, hatta cinayete itmesi gerekenden bile daha yeğin olması gerekir. Çünkü genel olarak bireyin varlığına ne denli az değer verirsem vereyim, yine bir birey olarak kendi gözümde kendi hayatım her zaman başkasından daha değerli olacaktır. Her şeyi eşitlersek, ortalama insan başkalarınkinden çok kendi içindeki insan kişiliğine saygı gösterme eğilimindedir. Bu nedenle, bu saygılardan ikinciyi yok etmek, birinciyi yok etmekten daha güçlü bir neden ister. İşte bugün, ordu gibi özel ve az sayıda birkaç çevre dışında, kişisel olmayıştan, özveride bulunmadan zevk duymak pek az gelişmiştir, zıt duygular çok genel ve çok güçlüdür; o derecede ki insanın kendini feda etmesi bu denli kolay olamaz. Yani intiharın başka, daha modern, aynı zamanda cinayetle de bağdaşabilecek bir biçimi daha olması gerekir.

Bu, anomik yani herhangi bir kurala bağlı olmayan intihardır. Çünkü kuralsızlık bir kızgınlık ve bıkkınlık durumu doğurur, bu da koşullara göre, ya kişinin kendisine ya başka bir insana karşı döner. Birinci durumda kişi intihar eder, ikincisinde cinayet işler. Böyle aşırı bilenmiş güçlerin izlediği yolu belirleyen nedenlere gelince, onlar da herhalde failin ahlak yapısına bağlıdır. O yapının az ya da çok dirençli olmasına göre, eğilim şu ya da bu yöne olur. Ahlak bakımından ortanın altında bir adam kendini öldürmez de başkasını öldürür. Hatta gördük ki bu iki eylem birbiri arkası sıra meydana gelebiliyor ve tek bir edimin iki yüzünü oluşturuyor; yakınlıkları da buradan geliyor. Kişinin içinde bulunduğu bıkkınlık durumu öyledir ki, kendini rahatlatmak için iki kurbana gereksinim duyar.

İşte bu nedenle bugün özellikle büyük merkezlerde, uygarlığın yeğin bulunduğu yörelerde cinayet artışlarıyla intihar artışları arasında bir koşutluk bulunmaktadır. Nedeni kuralsızlığın oralarda akut bir derecede olmasıdır. Aynı neden, intiharlar ne kadar artıyorsa cinayetlerin de o oranda azalmasını engelliyor. Bireyciliğin ilerlemeleri

cinayetin kaynaklarından birini kurutuyor, ama ekonomik gelişmeyle birlikte giden kuralsızlık başka bir kaynak açıyor. Özellikle, Fransa'da ve ondan da çok Prusya'da, intihar ve cinayetin savaştan beri artması, bu iki büyük ülkede tinsel kararsızlığın, ayrı nedenlerden ötürü, artmasından ileri geldiği söylenebilir. Nihayet zıtlığın, bu kısmi örtüşmelere karşın, en genel olgu olduğu böylece açıklanabilir. İntiharla cinayet arasındaki zıtlık yaygındır, çünkü kitle ölçeğinde kuralsız intihar ancak sanayi ve ticaret etkinliğin çok geliştiği bazı yerlerde kaydedilir. Bencil intiharsa, anlaşılabileceği gibi, en yaygın çeşittir; o da cinayeti dışlar.

O halde şu sonuca varıyoruz. İntihar ve cinayet çoğu zaman birbirlerinin tersi yolda gelişirler ama bu, tek bir olayın iki ayrı yüzü olduklarından değil, bazı bakımlardan birbirinin tersi iki toplumsal süreç oluşturmalarındandır. Gün nasıl geceyi dışlarsa onlar da birbirlerini dışlarlar. Tıpkı aşırı kuraklık hastalıklarının aşırı nem hastalıklarını dışladığı gibi. Bu genel zıtlığın yine de her türlü uyumu engellememesi, bazı intihar tiplerinin cinayetleri meydana getiren zıt nedenlere bağlanmayıp tersine aynı toplumsal durumu anlatmasından ve aynı tinsel çevrenin içinde gelişmesindedir. Öte yandan öngörülebilir ki kuralsız intiharla birlikte var olan cinayetler ve özgeci intiharla bağdaşabilenler aynı doğada değildir. Bu nedenle de intihar gibi cinayet de kriminoloji açısından tek ve bölünmez bir bütün değildir, birbirlerinden çok farklı çeşitler içerir. Fakat kriminolojinin alanına giren bu önemli önermeye şimdi eğilecek değiliz.

Şu halde intiharın dolaylı yoldan ahlaksızlığı azaltan olumlu sonuçları olduğu, bu nedenle de engellenmemesinde yarar bulunabileceği doğru değildir. İntihar insan öldürmenin bir çeşidi değildir. Gerçi bencil intiharın bağlı olduğu ahlak yapısı ile en uygar topluluklarda cinayeti gerileten ahlak yapısı ortaktır, fakat bu tipteki *müntehir, isteği yarıda kalmış* bir katil olmak şöyle dursun, bir katile benzer hiçbir yanı olmayan biridir. Üzgün ve çökkünlük içinde bir kişidir. Yani edimini yargılayabilir, kınayabiliriz, ama onu ve onun gibileri katil olarak göremeyiz. Denecektir ki intiharı kınamak,

aynı zamanda onun çıktığı ruh durumunu yani bireyle ilgili her çeşit şeye aşırı duyarlık olan durumu kınamak ve sonra da onu zayıflatmaktır. Belki bu yolla kişiliğe önem vermemeden zevk alma ve bundan türeyen cinayeti pekiştirme tehlikesi getirildiği de öne sürülecektir. Fakat bireyciliğin, cinayet eğilimini kısıtlaması için kendisini intiharlara neden olacak bir yeğinliğe ulaşması gerekmez. Kişinin insan kanı dökmekten tiksinmesi için sadece kendine bağlı olması gerekmez. Genel olarak insanı sevmesi yeter. Yani bireyselleşme eğilimi, insan öldürme eğilimi güçlendirilmeksizin gerekli sınırları içinde tutulmalıdır.

Kuralsızlığa gelince, toplumda kural olmaması hem cinayete hem intihara yol açtığından onu frenleyen her şey intiharı da cinayeti de frenleyebilir. Hatta bir kez intihar olarak ortaya çıkması engellenince daha çok sayıda cinayet olarak geri gelmesinden de korkmamalıdır. Çünkü kamu vicdanı ve yasaklamalarına duyduğu saygıyla kendini öldürmekten vazgeçecek kadar ahlaksal baskıya duyarlık gösteren insan, daha sert biçimde bastırılıp cezalandırılan bir edim olan cinayete çok daha fazla direnç gösterecektir. Zaten daha önce gördük ki böyle durumda kendini öldüren en iyiler oluyor.

Bu bölüm çoğu zaman tartışma konusu olan bir sorunu aydınlatmaya yarayabilir.

İnsanlara beslediğimiz duyguların, bencil duyguların bir uzantısı mı ya da bunlardan bağımsız duygular mı olduğunun çok uzun zamandan beri tartışıldığını hep biliriz. Hâlbuki bu varsayımların ikisinin de dayanaktan yoksun olduğunu az önce gördük. Elbette başkasına acımamızla kendimize acımamız birbirine yabancı şeyler değildir; birbirlerine koşut olarak ilerler ya da gerilerler. Fakat biri ötekinden gelmez. Aralarında bir akrabalık varsa bu ikisinin de ortak bilincin aynı durumundan türemiş olmalarındandır; kendileri o ortak bilincin iki ayrı görünümünü oluşturmaktadırlar. Dile getirdikleri şey, genellikle bireyin ahlaksal değerini kamuoyunun nasıl değerlendirdiğidir. Birey kamu indinde değerli kabul ediliyorsa, bu toplumsal yargıyı kendimize uyguladığımız gibi başkalarına

da uygularız. Onları kişiliği de kendimizinki gibi gözümüzde değer kazanır ve kendimizle ilgili şeylere nasıl duyarlığımız artıyorsa, onların her biriyle ilgili olanlara da duyarlığımız artar. Kendi acılarımıza nasıl dayanamıyorsak, onların acılarına da öyle tepki veririz. Onlar için duyduğumuz sempati kendimize duyduğumuzun bir uzantısı değildir, fakat her ikisi de aynı nedene dayanır; onları aynı tinsel durum oluşturmuştur. Kuşkusuz o tinsel durum kendimize ya da başkasına uygulanmasına göre farklıdır. Bencil içgüdülerimiz onu birincisinde pekiştirir, ikincisinde güçsüzleştirir. Fakat aynı tinsel durum her ikisinde de vardır ve etkisini gösterir. Bireyin kişisel yapısına en bağlı görünen duyguların bile onu aşan nedenlere tabi olduğunun doğruluğu görülüyor. Bencilliğimizin kendine gelince onu, büyük bölümüyle, toplum meydana getirir.

Levha VI[438]

Yas	Evliler		Dullar	
	Çocuksuz	Çocuklu	Çocuksuz	Çocuklu
Erkekler				
0 - 15 yas	1,3	0,3	0,3	
15 - 20	0,3	0,6		
20 - 25	6,6	6,6	0,6	
25 - 30	33	34	2,6	3
30 - 40	109	246	11,6	20,6
40 - 50	137	367	28	48
50 - 60	190	457	48	108
60 - 70	164	385	90	173
70 - 80	74	187	86	212
80 ve yukarısı	9	36	25	71
Kadınlar				
0 - 15 yas				
15 - 20	2,3	0,3	0,3	
20 - 25	15	15	0,6	0,3
25 - 30	23	31	2,6	2,3
30 - 40	46	84	9	12,6
40 - 50	55	98	17	19
50 - 60	57	106	26	40
60 - 70	35	67	47	65
70 - 80	15	32	30	68
80 ve yukarısı	1,3	2,6	12	19

438 Burada verilen Adalet Bakanlığı'nın yayımlanmamış belgelerinden alınmıştır. Bunları pek kullanamadık, çünkü nüfus sayımı her yaş dilimi için çocuksuz evli ve dulların sayısını vermiyor. Yine de çalışmamızın sonucunu bu eksiklik giderildiğinde yararlanılır umuduyla yayımlıyoruz.

BÖLÜM III

SOMUT SONUÇLAR

Artık intiharın ne olduğunu bildiğimize, çeşitlerini ve belli başlı yasalarının ne olduğunu öğrendiğimize göre, çağdaş toplumların intihar karşısında nasıl bir tutum izlemeleri gerektiğini araştırmalıyız.

Fakat bu soru arkasından bir başka soru getiriyor: Uygar halklarda intiharın bugünkü durumu normal mi, anormal mi kabul edilmelidir? Benimseyeceğimiz yanıta göre ya intiharı dizginlemek için birtakım reformlar gerekli ve mümkün bulunacaktır ya da intihar lanetlenmekle birlikte olduğu gibi kabul edilecektir.

I

Belki sorunun sorulabilmesine şaşacaklar bulunabilir.

Çünkü ahlak dışı olan her şeye anormal diye bakmaya alışmışızdır. Yani saptamış olduğumuz gibi intihar genel vicdanı rahatsız ediyorsa, onu toplumsal bir hastalık durumu diye görmemek herhalde olacak şey değildir. Fakat başka bir yerde[439] işaret ettiğimiz gibi, ahlaksızlığın en önde gelen biçiminin yani cinayetin bile ille hastalık işaretleri arasında sayılması gerekmez. Gerçi bunu dile getirmemiz bazı zihinleri bulandırmış ve yüzeyde kalan bir incelemeye ahlakın temellerinin sarsıyor gibi görünmüştü. Hâlbuki bu söylenenin hiç de yıkıcı bir yanı yoktur. Yıkıcı olmadığını görmek için dayandığı kanıtlara başvurmak yeter. Onlar da şöyle özetlenebilir.

Hastalık sözcüğü ya hiçbir anlam taşımıyor ya da kaçımlabilir bir şeyi gösteriyor. Elbette kaçınılabilir her şey hastalıklı ya da anormal değildir, fakat anormal olan her şeyden kaçınılabilir; hiç değilse insanların büyük çoğunluğu için böyledir. Düşünceler ve terimlerde her türlü ayrımdan vazgeçmek istemiyorsak, bir türün varlıklarının yapısında zorunlu olarak bulunan, sahip olmamaları ellerinden gelmeyen

439 Bkz. *Règles de la méthode sociologique*, bölüm III.

bir durum ya da niteliği böyle adlandırmayız. Başka bir yandan da elimizde görgül olarak belirlenebilir, başkası tarafından denetlenebilir, zorunlu olduğunu kabul edebileceğimiz tek bir nesnel işaret bulunuyor; o da evrensellik. Her zaman ve her yerde iki olgu tek bir sıradışılıktan söz edilmeksizin bağlantı durumunda bulunuyorsa, bunların ayrılabileceklerini varsaymak her türlü yönteme karşıdır. Bu, birinin her zaman ötekinin nedeni olacağı anlamına gelmez. Aradaki bağ dolaylı olabilir,[440] bir aracıdan geçebilir, fakat her ne olursa olsun vardır ve olması zorunludur.

Hiçbir toplum bilmiyoruz ki onun içinde değişik biçimlerde, az ya da çok gelişmiş bir suçluluk olmasın. Her toplumda her zaman ahlakdışı hareketler görülür. Şu halde diyebiliriz ki cinayet kaçınılmazdır, var olmaması söz konusu değildir, bilindiği biçimleriyle toplumsal örgütlenmenin temel koşulları mantıksal olarak cinayeti içlerinde taşırlar. Bundan ötürü de cinayet normaldir. Şimdi burada insan doğasının kaçınılmaz kusurlarından söz etmek, kötülüğün, önlenemese de varlığını sürdürdüğünü yinelemek boşuna olur. Bunlar bilimle uğraşanın değil, vaizin edeceği laflardır. Kaçınılmaz bir kusur, hastalık değildir. Yoksa her yerde kusur var diye hastalığı her yere serpiştirmek gerekir. Hiçbir organizma işlevi, hiçbir vücut yapısı biçimi yoktur ki kusursuz olması istenmesin. Bir gözlük camı üreticisinin, insan gözü kadar kaba saba bir alet yapsa utancından yüzünün kızaracağını söyleyenler olmuştur. Fakat kimse de çıkıp gözün yapısının anormal olduğunu ileri sürmemiştir, süremez de. Dahası var: Karşıtlarımızın tanrıbilimsel dilini kullanırsak, gerekli olan şey, herhangi bir derecede mükemmelliğe sahip bulunacaktır; tersi olanaksızdır. *Yaşamın vazgeçilemez koşulu olan bir şeyin yararlı olmaması olamaz, meğerki yaşamın kendisi yararsız olsun.* Bu böylece sürer gider. Cinayetin nasıl işe yaradığını gösterdik. Ne var ki ancak kınanması, cezalandırılması koşuluyla işe yarar. Cinayetin olağan toplumsal olaylar arasına katılmasının bağışlanması gerektiği anlamına geldiği yönünde

440 Hatta her mantıksal bağ da dolaylı değil midir? Birleştirdiği iki terim ne denli yakın olursa olsun onlar her zaman ayrıdır ve bundan ötürü, aralarında her zaman bir fark, mantıksal bir fark vardır.

bir yanlış anlaşılma olmuştur. Cinayetlerin olması olağansa, cezalandırılmaları da olağandır. Cürüm ve ceza ayrılmaz bir çiftin iki üyesidir. Yaptırımcı düzende olağandışı herhangi bir gevşemenin sonu, suçluluğu harekete geçirmek, ona olağandışı bir yeğinlik vermek olur.

Bu düşünceleri intihara uygulayalım.

Elimizdeki bilgiler intihar edilmeyen tek bir ülke yoktur dememize olanak verecek düzeyde değildir. İstatistiklerin bu konuda bizi bilgilendirdiği ülkelerin sayısı pek az. Ötekilere gelince, süreğen bir intiharın varlığı ancak mevzuatta bıraktığı izden çıkarılabilir. Hâlbuki her yerde intiharla ilgili bir düzenleme yapılıp yapılmadığını de kesin biçimde bilmiyoruz. Fakat genellikle yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bazı yerde yasaklanır, bazı yerde kınanır. Ceza bazı yerde kesinkes uygulanır, bazı yerde tanıdığı çekinceler, ayrıcalıklar vardır. Fakat eldeki bilgilerden çıkardığımıza göre, intihar hep hukukla ve ahlakla ilişkide olmuştur, yani her zaman kamu bilincinin bakışlarını üzerine çekecek bir önem taşımıştır. Herhalde Avrupa halklarının yeğinliği değişse de her dönemde *intiharyapar* süreçler yaşanmıştır. Daha XVIII. yüzyıldan başlayarak istatistik bilimi bunun kanıtlarını vermiş ve vermektedir. Daha eski dönemler için de adli kanıtlardan bilgi ediniyoruz. Yani intihar bu toplumların olağan yapısının, hatta her toplumsal yapının bir öğesidir.

Öte yandan, intiharın toplum yapısına nasıl bağlı olduğunu görmek de olanaksız değildir.

Özellikle özgeci intiharın aşağı toplumlarla ilişkisi söz konusu olduğunda açıktır. Oralarda topluluğun dayandığı ilke, bireyin topluma sıkı sıkıya bağımlılığıdır; durum böyle olduğu için, özgeci intihar adeta ortak disiplinin vazgeçilemez uygulama yollarından biridir. İnsan yaşamını değersiz saymasa, olması gerektiği şey olmayacaktır ve yaşamına az önem verdiği için de ondan kurtulmak için her şey ona bahane olacaktır. Demek ki intihar ediminin kendisiyle o toplumların tinsel örgütlenmesi arasında sıkı bir bağ var. Bugün de özverinin ve kişilik dışı olmanın geçer olduğu o özel çevrelerde durum aynıdır. Hâlâ askerlik ruhu ancak birey kendinden sıyrılırsa güçlüdür ve böyle bir sıyrılma da zorunlu olarak intihara giden yolu açar.

Tersi nedenlerden ötürü, insan değerinin yaşam akışının en yüksek amacını oluşturduğu, insanın insana tanrı olduğu ortamlarda, birey hemen Allah'ı kendi içindeki tanrı sanabiliyor, kendini kendi tapıncının nesnesi olarak yükseltiyor. Ahlak, insanın insanı yüce görmesini sağlamaya öncelik verince, bazı koşulların bir araya gelmesi, insanın kendi üzerindeki herhangi bir şeyi görmesini engellemesine yetiyor. Elbette bireycilik bencillik demek değil, ama ona yakın bir şey. Birini kamçılarsanız öteki de harekete geçer. Bencil intihar da öyle meydana gelir. İlerlemenin hızlı olduğu toplumlarda bireyleri tutan kurallar yeterince esnek ve biçimlendirilebilir olmalıdır. İlkel toplumlardaki katılıklarında kalırlarsa, kösteklenen evrim yeterince hızlı gelişemeyebilir. Fakat kuralların esnek olması durumunda da istekler ve hevesler gevşek bir baskı altında olduğundan bunların bazı noktalarda gürültülü biçimde taşması kaçınılmaz olur. İnsanlara bu kural öğretildiğine, ilerlemek onlar için bir görev olduğuna göre, o insanları boynu eğik razı kişiler yapmak daha zordur. Bu nedenle hoşnutsuzların, tedirginlerin sayısı kaçınılmaz olarak artacaktır. Şu halde her türlü ilerleme ve kusursuzlaşma ahlakı, kuralsızlığın bir derecesi olmaktan ayrılamaz. İntiharın her tipine belirli bir ahlak yapısı uyar, ondan ayrılmaz. Biri olmadan öteki olmaz; intihar sadece bu ahlak yapılarından her birinin zorunlu olarak aldığı biçimdir. Bunun da bazı özel fakat ille meydana *gelecek koşullarda alınması gerekir.*

Bu farklı akımların, ancak abartıldıklarında intihara neden oldukları ifade edilebilir ve "her yerde aynı ılımlı yeğinlikte olmaları olanak dışı mıdır?" denilebilir. Bu yaşam şartlarının her yerde aynı olmasını talep etmek demektir. Bu talep ise ne karşılanabilir ne de bu kadar değerlidir. Her toplumda, ortak olguların ancak değişime uğrayarak nüfuz edebildiği özel çevreler vardır. Bu ortak olgular, koşullara göre güçlenir ya da zayıflarlar. Görüleceği üzere, bir akımın tüm ülkede belli bir yeğinliğe ulaşması için, kimi yerlerde o yeğinliği aşması ya da ona ulaşmaması gereklidir.

Bu aşırılıklar fazlalık ya da eksiklik olarak göstersin kendini, sadece zorunluluk değildirler, bir faydaları da vardır. Çünkü genel durum, beraberinde toplum hayatının en yaygın şartlarına en uygun

olan durum ise, diğer durumlarla ilişkisi olamaz. Toplumun da bunlara uyması gerekir. Çalışma isteği ortalamanın üstünde olmayan birisi, olağanüstü bir çaba gerektiren zamanlarda varlığını koruyamaz. Bunun gibi düşünsel bireyciliğin aşırı boyutlara ulaşmadığı toplumlarda da, zorunlu olduğu durumlarda dahi geleneklere boyun eğer ve inançlarını yenileyemez. Buna karşın düşünsel bireycilik, gerekli olduğunda, kendisinin zıddı olan akımın gelişmesi için hafifleme gösteremezse, pasif bir uyumun baş görev olduğu savaş zamanlarında durum ne olur? Belirttiğimiz davranış biçimlerinin faydalı olacakları zaman ortaya çıkabilmesi için, toplumun onları hafızasında tutuması gerekir. Bundan dolayı bunların toplum hayatında bir yerleri olması yani bir tarafata ateşi sönmeyen bir eleştiri ve özgürce inceleme arzusunun korunduğu alanların, diğer tarafta, ordu gibi, eskiden beri kabul edilen otoriteye itaat anlayışın aynen sürdürüldüğü alanların olması zorunludur. Doğal olarak normal zamanlarda bu alanların etkisi çizilen sınırların ötesine geçemez, buralarda oluşan duygular özel durumlara bağlı olduğundan, genele yayılmamaları gerekir. Sınırlı kalmaları kadar, var olmaları da önemlidir. Toplumun, sadece bir dönem içinde farklı durumlara karşılaştığında tepki verebilmesi için değil, değişmediği takdirde varlığını sürdürmesi mümkün olmadığı için de bu zorunluluk açık seçik ortaya çıkar. Çağdaş toplumlar için uygun olan bireycilik ve özgecilik, bir asır sonra faydalı olmaktan çıkar. Ancak tohumları bugün ekilmezse, gelecek olanaksız olurdu. Bir toplumsal eğilimin evrimleşirken daha zayıf ya da daha güçlü olabilmesi için, bir daha değiştiremeyeceği tek bir form altında sabitleşmemesi gerekir. Mekân içinde bir değişim göstermezse, zaman içinde de göstermez.[441]

441 Bir sorunun anlaşılmasını zorlaştıran şey, sağlık ya da hastalıklı olma anlayışlarının ne kadar göreceli olduğunun yeterince belirtilmemesidir. Bugün normal kabul edilen yarın anormal olabilir, bugün anormal olan yarın normal karşılanabilir. Örneğin, ilkel insanın geniş bağırsakları o günkü koşullar içinde normal ve gerekli idi, bugünse anormal bir durumdurç. Birey için hastalıklı sayılan şey, toplum için normal olabilir. Sinir zayıflığı birey açısından bir hastalıktır, ama bu insanlar olmasaydı toplum nasıl olurdu? Bu bireylerinde toplumda oynadıkları bir rol vardır. Herhangi bir durum normal yada anaromal olarak nitelendirildiğinde, bunun neye göre yapıldığının da belirtilmesi gerekir. Yoksa ne demek istediği anlaşılmaz.

Bu üç ahlaki durumdan kaynaklanan farklı toplumsal elem akımlarının, aşırıya kaçmadıkları sürece, kendilerine özgü varlık nedenleri vardır. Gerçekten, katıksız sevinci normal duygu durumu zannetmek yanlıştır; birey eleme karşı tamamen soğuk olsaydı, yaşayamazdı. Ancak sevmek şartıyla uyabildiğimiz birçok elem vardır. Bu elemlerde bulduğumuz keyifte hüzünde vardır. Şöyle denebilir ki, hüzün bireyin yaşamında ancak aşırı olarak bulunduğunda hastalıklı bir hal almaktadır, ama hiç bulunmaması da hastalıklı bir durumdur. Mutlulukla ilerleme keyfinin zıddı bir keyifle ılımlı hale getirilmesi gerekir. Ancak bu şartlar altında ölçüsünü kaybetmez ve gerçeklerle uyum içinde olur. Bireyler kadar toplumlar içinde durum aynıdır. Çok hoşgörülü bir ahlak, gevşek bir yapıdadır. Çöküntü içinde bulunan toplumlarda görülür. Yaşam sıklıkla, hayalkırıklığına yol açan ya da boş olarak algılanır. Bundan dolayı toplumsal duyarlığın yaşamın bu yönlerini de yansıtması gereklidir. İnsanları dünyada güven içinde olduklarını hissettiren iyimser akımın yanında, daha az yeğin, daha az yaygın ama onu kısıtlayacak bir zıt akımın olması da zorunludur. Çünkü herhangi bir eğilimin kendi kendisini sınırlama özelliği yoktur, ancak zıddı bir akım tarafından kısıtlanabilir. Hatta toplum hiyerarşi basamaklarına bakılırsa, yukarılara doğru çıkıldıkça hüzün artıyor gibi görünmektedir. Daha önce bir başka yapıtta belirttiğimiz gibi,[442] en uygar sayılan toplumlarda büyük dinlerin, daha aşağı toplumlardaki basit inanç sistemlerine göre daha fazla elem içeriyor olması dikkatleri çekmesi gereken bir olgudur. Şunu belirtmeliyiz ki; Kötümserliğin iyimserliği bastırması gerektiğini söylenmemektedir, ama kötümserliğin gerilemediği ve ortadan kalkmasının da görünürde olmadığı ifade edilemektedir. Ancak var olması ve bunu sürüdürebilmesi için toplum içinde ona destek olacak özel bir organın bulunması gerekir. Toplumsal karakterin bu yönünü özellikle temsil edecek birey gruplarının bulunması gerekir. Ama bu gruplar, aynı zamanda intihar düşüncesinin kolaylıkla yuvalanacağı bir toplum kesimidir.

Ama intihara neden olan, bir yere kadar yeğin bir akımın normal toplum bilimin bir olayı sayılması, bu nitelikteki her akımın zorunlu

442 Division du travail social, s. 266.

olarak böyle olacağı anlaşılmamalıdır. Özveri kavramı, gelişme arzusu, bireyselleşme keyfi her çeşit toplumda bulunmakta ve intihara yol açmakta iseler de, bu özelliğe, toplumdan topluma değişmekle birlikte, bir ölçüye kadar sahip olmaları zorunludur. Sadece belirlenmiş sınırları aşmadığı sürece, bu özellik için var olma gerekçesi bulunabilir. Yine eleme duyulan eğilim toplum içinde baskın ve genel bir özellik sayılmadığı sürece sağlıklı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, uygar toplumlarda intiharın bugünkü durumunun normal olup olmadığı sorusu, yukarıda verdiğimiz açıklamalarla cevabını almış değildir. Bir yüzyıldan beri görülen büyük artışın hastalıklı bir kaynaktan gelip gelmediğini araştırmak gerekmektedir.

Bunun uygarlığın ödemesi gereken bir bedel olduğu söylenmektedir. Avrupa'da yaygın olduğu ve toplumların kültür düzeyi ne kadar ileri ise o ölçüde de yeğinliğinin arttığı görülmektedir. Gerçekten Prusya'da 1826'dan 1890'a %411, Fransa'da 1826'dan 1888'e %385, Alman Avusturyası'nda 1842-45 arasından 1877'ye %318, Saksonya'da 1841'den 1875'e %238, Belçika'da 1841'den 1839'a %212, İsveç'te 1841'den 1871-75'e sadece %72 ve Danimarka'da aynı dönemde % 35 oranında yükseliş olmuştur. İtalya'nın Avrupa uygarlığında etkin olduğu 1870'den bu yana intiharlar 788 vakadan 1.653'e yükselmiş yani 20 yılda %109'luk bir artış göstermiştir. Yine intiharlar en çok her ülkenin en kültürlü bölgelerinde yaygın olduğu görülmüş; aydınlanma ile intiharların arasında bir bağ olduğu, bunların birlikte ilerledikleri düşünülmüştür.[443] Bu sav, suçların artışının, ekonomik etkinliklerin artışının bir sonucu ve bedeli olduğunu İtalyan suçbilimcinin[444] savı ile örtüşmektedir. Bu görüş kabul görse bile, ileri toplumların yapısında intihara zemin sağlayan akımların olağanüstü derecede uyarıldığı bir özellik bulunduğu sonucu çıkarmak gerekecektir. Bu bakımdan, bu toplumlarda bugün gözlemlenen aşırı şiddet zorunlu olduğuna

443 Oettingen, *Über acuten und chronischen Selbstmord*, s.28-32 ve *Moralstatistik* s.761.

444 Bay Poletti; bu görüş hakkındaki bilgimiz, Bay Tarde'dan kaynaklanmaktadır. Bkz. *Criminalité comparée*, s.72

göre normal addedilecek, bu şiddet olaylarının engellenmeye çalışılması uygarlığa karşı çıkmak anlamına gelecektir.[445]

Ancak bu görüşe mesafeli olmamızı gerektiren özel bir olgu bulunmaktadır. İmparatorluğun en yüksek noktasına ulaştığı zaman Roma'da, gönüllü ölümler bir insan kırımına bürünmüştü. Bugün olduğu gibi tarihin o bölümünde de bu ölümlerin düşünsel bir gelişmenin sonucu olduğu ve uygarlaşmanın bedeli olduğu ileri sürülebilirdi. Ama tarihin ilerleyişi bu görüşün yanlış olduğunu göstermiştir; Roma kültürü uzun süre varlığını sürdürdüğü halde intihar salgını kısa bir süre sonra sönmüştür. Hristiyan toplumların, bu kültürün en iyi ürünlerini içselleştirmesi ile kalmamış, XVI. yüzyıldan itibaren, matbaanın bulunuşu, Rönesans ve Reform dönemlerinden sonra bu toplumlar, eskiçağ toplumlarının ulaştığı en yüksek uygarlık düzeyini bile misli ile aşmışlardır. Buna karşın, XVIII. yüzyıla kadar intihar çok az bir artış göstermiştir. İlerlemenin sonuçları, insanları yönlendirici etkileri sürmediği halde korunabildiğine göre, uygarlığın bu kan dökmenin nedeni olmadığı anlaşılıyor. Dolayısıyla günümüzde de, uygarlık ile intiharların artması arasında kesin bir bağ bulunmadığı ve uygarlığın *intiharyapar* bir niteliğe bürünmeden ilerleyebileceği sonucu çıkarılabilir mi? Bununla birlikte intiharların insanlık tarihinin ilk aşamalarından bu yana görüldüğü ve o zamanlar en şiddetli evrelerine ulaştığını da görüyoruz. Bu nedenle, en ilkel toplumlarda dahi bulunduğuna göre, intihar ile geleneklerin aşırı derecede zayıflaması arasında zorunlu bir bağ bulunduğunu ileri sürmek için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Kuşkusuz bu ilk çağlarda gözlenen intihar çeşitleri artık yoktur. Ancak tam da bu nedenle her yıl intihara verdiğimiz kurban sayısının azalması beklenirken, durmadan artması çok şaşırtıcıdır.

445 Gerçi bu sonuçtan kaçınmak için, intiharın, uygarlığın sadece kötü bir yönü olduğu (Schattenseite) ve ona karşı savaşmadan da zayıflatılabileceği belirtilmiştir (Oettingen). Ama bu, sözlerden avuntu bulmak demektir. Eğer intihar direkt olarak kültürel ilerlemeyi sağlayan olayların sonucu ise, bunlardan birini zayıflatmadan diğerini azalatamayız. Çünkü intiharı kesin bir biçimde denetim altına almak ancak onun nedenleri üzerinde etkili olmaklar mümkün olacaktır.

Bu ağırlaşmanın, ilerlemenin kendi özünden değil, bugün içinde geliştiği özel koşullardan kaynaklandığını ve bu koşulların normalliğine dair bir güvence bulunmadığını söyleyebiliriz. Bilim, sanat ve sanayi alanlarındaki gelişmelerin gözümüzü boyamasınada izin vermemeliyiz, bunların acı sonuçlarının her birey tarafından duyulduğu hastalıklı bir ortamda olduğu kesindir. Dolayısıyla, intiharın uygarlığın ilerlemesi ile koşut gitmekle birlikte onun zorunlu bir sonucu olmadığını, bu şartlardan doğan hastalıklı bir durumdan kaynaklanmasının olası olduğunu söylemek mümkündür.

İntiharların artışındaki hız, başka bir varsayıma yer vermemektedir. Gerçekten intiharlar elli yıl gibi bir sürede ülkesine göre üç, dört hatta beş kat artış göstermiştir. Diğer yandan, bunların toplumsal yapısındaki en kalıcı unsur ile bağı olduğunu, toplumun karakterini ifade ettiğini, bununda, bireydeki gibi organizmanın en temel önem arzeden kısmının durumunu yansıttığını biliyoruz. Yani toplumumuz öyle bir derin değişim göstermelidir ki, intiharlar da böyle bir büyük yükseliş meydana gelsin. Ancak bu yoğunlukta ve hızda bir değişimin hastalıklı olmamasına imkân yoktur, çünkü toplum aniden yapısal değişim gösteremez, ancak birçok yavaş ve farkedilemeyecek kadar küçük değişimlerin sonunda evrimleşir. Bu şekilde olanaklı olan değişmenin bile sınırları vardır. Bir toplum türü bir kez oluştuktan sonra sınırsız bir esnekliğe sahip değildir, aşılması olanaksız bir sınır hemen ortaya çıkar. Öyleyse intiharlara dair istatistiklerin düşündürdüğü değişmeler normal değildirler. Bunların neden oluştuğu kesinleşmeden bile, düzenli bir evrimin değil, halihazırdaki kurumların yerine hiçbir şey koymadan söküp atılmasından doğmuş hastalıklı bir durumdan kaynaklandığı ifade edilebilir. Çünkü yüzyılların eseri olan bir kurum yerine, birkaç yıl gibi kısa bir sürede yeni bir düzen konulamaz. Ama o zaman, neden anormal ise sonuç başka şekilde gerçekleşmiyor. Bundan dolayıdır ki, gönüllü ölümlerdeki bu yükseliş, uygarlığın artan parlaklığından değil, olumsuz sonuçlar üretmeden devam etmesi mümkün olmayan bir bunalım ve kaos durumunu göstermektedir.

Bu çeşitli nedenlere son bir neden daha eklenecektir. Ortak üzüntünün normal olarak toplumların yaşamında rol oynadığı gerçek ise de, bu toplumsal yapının yüksek noktalarını etkileyecek ölçüde yeğin ve genel değildir. Toplumsal yapının belli belirsiz hissettiği, etkilendiği ama tam olarak açıklayamadığı üstü örtülü bir durum halindedir. En azından, bu belli belirsiz eğilimler kamu vicdanına dokunduğunda bile, etkileri ancak kısmi ve kesik itmeler biçimde olmaktadır. Bu itmeler, genellikle birbiriyle bağı olmayan, mutlak görünüşlerine karşın gerçeğin yalnız bir bölümünü yansıtan yargılar ve tek tek özdeyişler biçiminde anlatıma ulaşmakta, zıddı özdeyişler tarafından da eksikleri ve yanlışları düzeltilmektedir. Bazen toplumların bilgeliğini ifade eden, ama aynı sayıda zıtları da bulunan bu hüzünlü özdeyişler, yaşama dair dillere destan nazlar hep buradan ileri gelmektedir. Görülmektedir ki, bunlar bilince şöyle bir dokunup geçmekle beraber onu tam anlamıyla meşgul etmeyen geçici izlenimleri ifade etmektedir. Bu duygular ancak istisnai bir güç kazandığında, eşgüdümlü ve sistemleşmiş bir bütünlüğe sahip yaşam kuramlarına temel teşkil ederler. Gerçekten, eski Roma ve Yunan'da, Epikür ve Zenon'un yılgınlık doğuran kuramları, toplum kendisini ağır bir tehlike ile karşı karşıya bulduğu zaman ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla büyük sistemlerin ortaya çıkması, kötümserliğin toplumsal yapıda bir bozukluk sonucu anormal bir yeğinliğe ulaşmış olduğunun işaretidir. Bu sistemler günümüzde oldukça çoğalmıştır; sayılarını ve önemlerini yeterince anlamak için, Schopenhaur, Hartmann vb. felsefeleri gibi kendi ifadeleriyle bu özellikte olanları göz önüne almak gereklidir. Başınabuyruğun, güzellik aşığının, bağnazın, devrimcinin, gelecekten umudunu kesmiş olmasa bile, kötümserle ortak tarafları, düzene karşı aynı iğrenmeyi, gerçeği yıkma ya da kaçma gereksinimi duymalarıdır. Toplumsal elem, hastalıklı bir ilerleme göstermemiş olsaydı, bilinci bu derece etkilenmiş olmazdı. Dolayısıyla, onun sonucu olarak intiharlarda görülen yükseliş de aynı niteliktedir.[446]

446 Bu görüşe karşı gelinebilir. Budizm ve Jamizmin, sistem olarak kötümser yaşam görüşüne sahip olmaları, bu inanışa sahip toplumların hastalıklı olduğu anlamına mı gelir? Bu soruya cevap bulacak ölçüde bu toplumları tanımıyoruz. Görüşümüz Avrupa halkalarına hatta bunların içinde de kentleşmiş toplumlara

Görüleceği üzere tüm kanıtlar son yüzyılda gönüllü ölümlerdeki çok büyük yükselişi, her gün daha da korkunç bir hal alan hastalıklı bir olay olarak görmeye yöneltmektedir. Peki, bu olayı engellemek için hangi yola gidilmeli?

II

Kimi yazarlar, eskiden başvurulan caydırıcı cezaların tekrar uygulanmasını önermişlerdir.[447]

İntihara karşı hoşgörü gerçektende fazladır; ahlakdışı bulunduğu daha sert ve açık biçimde gösterilmeli, edim reddedilmeli ve bu reddediş dış göstergelerle yani cezalarla ifade edilmelidir. Ceza sisteminin intihara karşı göstermiş olduğu gevşeklik kendi başına anormal bir durum olmakla birlikte, kamuoyu rıza göstermeyeceği için daha katı cezalar konulması mümkün değildir. Çünkü daha önce de gördüğümüz gibi intihar, bazı erdemlerin abartılmış hali olduğundan, kamuoyu bu konuya ilişkin farklı görüşler arasında bölünebilmektedir. İntihar, kısmen saygı gören duygulardan kaynaklandığı için, kamuoyu tarafından kınanması sınırsız ve keskin değildir. Bu nedenle intiharın ahlakdışı olup olmadığına dair tartışmalar düşünürler arasında süregelmektedir. İntihar ile ahlaki olarak onay alan edimler arasında bağ kuran ara basamakların aynı nitelikte görülmesi ve intihara da aynı hoşgörünün gösterilmesinin istenmesi şaşırtıcı değildir. Ama öldürme ile hırsızlık arasında böyle bir bağ çok nadir olarak ortaya çıkar, çünkü bu edimler arasındaki fark daha belirgindir.[448] Ayrıca müntehirin kendi canına kıymasının yarattığı büyük acıma duygusu, cezalandırmanın katı yürekli olmasında da olanak bırakmamaktadır.

---

uygulanabilir. Bu sınırlar içinde, görüşümüzün geçerliliğini savunuyoruz. Başka toplumlara özgü özveri anlayışının, herhangi bir anormallik olmadan bir sistem olarak görülmesi yine olanak dâhilindedir.

447 Örneğin, Lisle, a.g.y., s.437 vd.

448 Bu, ahlaka uygun ve aykırı edimler arasında mutlak bir ayrım olduğunu göstermez. İyilik ve kötülük arasındaki zıtlık halk arasında düşünüldüğü kadar keskin değildir. Hissedilmeyecek bir farkla birinden öbürüne geçilebilemektedir. Aradaki sınırlar belli belirsizdir. Yalnız kanıtlanmış suçlar söz konusu olduğunda aradaki fark belirginleşir. Uçlar arasındaki bağ intiharlarda olduğundan daha az belirgindir.

Bu nedenlerden dolayı sadece manevi cezalar uygulanabilmektedir; bunlar, müntehirin olağan gömülme merasimi yapılmaması, babalık gibi ailevi ya da kamu görevlerinden men gibi siyasi yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmasıdır. Kamuoyu, temel görevlerini yerine getirmemek için yaşamından vazgeçen bu kişilerin ilgili haklardan mahrum edilmesini kabul edebilir diye düşünmekteyiz. Bu önlemler ne denli meşru olurlarsa olsunlar, etkileri bu şiddette bir akımı durduracak kadar güçlü değildir, bunu düşünmek çocukluktur.

Ayrıca tek başına bu hastalığın kaynağına inemezler. Gerçekten intiharı yasayla yasaklamak yöntemini kullanmayışımız, ahlakdışı olduğuna tam kanaat getirememizdendir. Rahatça ilerlemesine göz yummamızda eskisi kadar bizi isyan ettirmemesindendir. Ancak ahlaki duyarlılığımızın yasalar yoluyla tekrar canlandırılması da olanaklı değildir. Bir olguyu ahlaki bakımdan tiksindirici bulup bulmamamız yasa koyucunun elinde değildir. Tam tersine kamuoyunun zararsız gördüğü edimleri cezalandırırsa, o yasadan tiksinti duyarız. İntihara duyduğumuz aşırı hoşgörü, ona yol açan düşünme biçimi genele yayıldığından, kendimizi cezalandırmadan onu cezalandıramayacağımızdan kaynaklanmaktadır. Bu düşünce bizi öyle sarıp sarmalamıştır ki, intiharı bir dereceye kadar bağışlarız bile. O zaman bizi intihara karşı daha katı bir tutum sergilemeye zorlayacak şey, doğrudan kötümserilik üzerinde durmak, onu olması gereken sınırlara çekerek engellemek, bilinçlerin büyük çoğunluğunu kötümserliğin etkisinden sıyırmak ve onları yeniden güçlendirmektir. Tinsel dengelerini yeniden bulunca, onlara saldıran her şeye karşı uygun olduğu şekilde karşılık vereceklerdir. Önleyici sistemi tekrar kurmaya gerek kalmayacaktır, çünkü sistem ihtiyaçların baskısı altında kendiliğinden kurulacaktır. Bu kendiliğinden gelişene kadar her etki yapay kalacak ve çok fayda görülemeyecektir.

Bu sonuca ulaşmak için en güvenli yöntem eğitimdir denilebilir mi? İnsanların karakterlerini eğitimle bilinçlendirip, bireyleri daha yürekli ve kendini kolayca salıverenlere karşı daha az hoşgörülü olarak yetiştirmek sorunu çözmeye yardım etmez mi? Morselli de böyle düşünmüştür ve intihara karşı koruyucu önlemin şu ilkeye dayalı

olduğunu ileri sürmüştür:[449] "İnsan için onun düşünce ve duygularını eğitme yeteneğini geliştirmek, özetle ahlaki karakterine güç ve direnç vermek." Çok farklı bir düşünce ekolünden gelen bir düşünür olan Bay Franck' de aynı sonucu ifade etmektedir: " İntiharların kaynağını nasıl kurutabiliriz?" diye sorar ve " Çok önem arzeden eğitim işini düzelterek yalnız düşünceleri değil, inançları da geliştirmeye çalışarak" cevabını verir. [450]

Ancak bu eğitime sahip olmadığı bir güç atfetmek demektir. Eğitim aslen toplumun görüntüsü ve yansımasından başka bir şey değildir. Eğitim hem toplumu yansıtır hem de onu tekrar üretir. Toplumlar sağlıklı ise eğitimde sağlıklı olur; tersinde de aynı durum söz konusudur, yoksa kendi kendine değişmez. Ahlaki ortam bozulduysa, eğitimcilerde aynı ortamda bulundukları için etkilerinden kaçamazlar; bu durumda eğittikleri bireylerde aynı etkiye maruz kalacaklardır. Her yeni kuşak kendinden önceki nesil tarafından eğitilir, bu bakımdan kendinden sonra geleni değiştirebilmesi için önceki neslin kendisini de değiştirmesi gereklidir. Döngüsel bir eylem ile karşılaşırız. Düşünce ve hayalleri çağdaşlarını aşan kişiler uzun zaman aralıklarıyla da olsa görülmektedir, ama bu nadir bireyler toplumların tinsel yapısını değiştirmek için yeterli değildirler. Şüphesiz, etkili bir sesin yapacağı sihirli bir konuşma ile toplumsal olguların değişebileceğine inanmak herkesin hoşuna gider, ama her alanda olduğu gibi toplumda da hiçbir şey yoktan varolmaz. En güçlü iradeler bile yoktan güçler varedemezler, deneylerde uğranılan başarısızlıklar, bu düşleri ortadan kaldırırlar. Ayrıca, bir mucize ile toplumsal düzene karşıt bir eğitim düzeni oluşturulabilseydi bile, salt bu karşıtlık nedeniyle etkisiz kalırdı. Mücadele edilen ahlaki durumu oluşturan toplumsal yapı sürdürülürse, çocuk da bu yapı ile etkileşime geçtiği andan itibaren ondan etkilenmeye başlar. Okulun yapay ortamı onu ancak kısa bir süre için ve pek zayıf bir biçimde koruyabilir. Gerçek yaşam daha çok yer kaplamaya başladıkça, eğitimcinin yaptıkları yıkılacaktır. Dolayısıyla toplum bir

449 A.g.y., s.499.

450 *Suicide* makalesi, *Diction. Philos.*

değişimden geçmedikçe eğitim de kendisini düzeltemez. Bunun için, hastalığın nedenleri ile savaşmak gerekir.

İntiharyapar ana akımların hangi kaynaklardan çıktığını gösterirken, bu nedenleri saptadık. Ancak içlerinden bir tanesinin günümüzde intiharın yayılmasında hiçbir etkisi yoktur; bu özgeciliktir. Gerçekten bugün artık özgecilik genişlemek bir yana daha da daralmaktadır; bu kavram artık aşağı toplumlarla sınırlıdır. Orduda halen bulunmakla beraber, sürekli sınırları daralmaktadır, bu sadece askerlik ruhunun korunması gerektiği ölçüde yeğindir. Geriye artışı hastalık olarak görülebilecek olan bencil intihar ve kuralsız intihar kalıyor. Bu nedenle ilgimizi bunlara yöneltmek durumundayız.

Bencil intihar, toplumun bireyleri bir arada tutacak bağı oluşturmamasından dolayısıyla bütünleşememesinden dolayı gelişir. Yani bu intihar türünün aşırılaşması, ona yol açan durumunda aşırı yaygınlaşması demektir. Huzuru kalmamış ve zayıflamış toplumun, aşırı derecede bireye, yine aşırı ölçülerde kendi etkisinin dışına çıkmasına olanak tanımasından doğar. Bu nedenle hastalığın tedavisi, topluma bireyleri daha sıkı biçimde tutması ve bireylerin de ona karşı bağlılığının sıkılaştırılması için gerekli tutarlılığın sağlanmasıdır. Birey kendisini, kendinden önce varolan ve sonrasında da varlığını sürdürecek olan, her açıdan onu aşan bir toplumsal yapı ile daha çok dayanışma içinde duyumsamalıdır. Bu gerçekleştiğinde, kendi amacının öznesi olmaktan uzaklaşacak, kendini aşan bir amacın aracı olduğunu anlayarak kendisini işe yarar hissedecektir. Yaşam yeniden doğal amacına ve yatağına kavuşacağı için, bireyin gözünde anlam taşımaya devam edecektir. Ama bireyi bu sağlıklı dayanışma hissine sürekli çağırmaya yatkın toplumsal yapılar hangileri olabilir?

Siyasal toplum olamaz. Özellikle günümüzde çağdaş büyük devletlerde, siyasal toplum bireyden o denli uzaktır ki, onu sürekli etki altında tutması mümkün değildir. Günlük uğraşlar ile kamu yaşamı arasında bağ ne türlü olursa olsun, son derece dolaylı olduğundan onları canlı ve sürekli bir biçimde duymamız olanaksızdır. Siyasi bağı ancak ciddi çıkarlar tehlike altındaysa güçlü bir biçimde duyarız. Şüphesiz toplumun tinsel seçkinlerini oluşturan bireylerde vatan düşüncesinin

tamamen yokolması çok ender rastlanan bir durumdur. Ancak normal zamanlarda bu düşünce bir gölge altında güçlükle fark edilmekte, hatta bazen kayıplara karışmaktadır. Ön plana çıkması, bilinçleri yoğun olarak meşgul etmesi ve davranışlara yön vermesi için, büyük bir siyasal ya da ulusal krizin doğması gibi olağanüstü durumlar gereklidir. Ama intihar eğilimini engelleyen, böyle zaman zaman ortaya çıkan bir akım olamaz. Birey zaman zaman değil, yaşamın her alanından ve anında, eylemlerinin bir amacı olduğu görmelidir. Yaşamın boşluğu fikrine kapılmaması için, kendisini doğrudan ilgilendiren bir amaca yaradığını sürekli hissetmelidir. Ancak bu daha sade, daha dar bir çevrenin onu yakından kavraması ve faaliyetlerine daha yakın bir hedef göstermesi ile mümkündür.

Dinsel toplum da bu önlemi almak için yeterinde uygun değildir. Şüphesiz din belli şartlar altında faydalı etkiler göstermiştir. Ama bu faydasını göstermesi için gerekli şartlar günümüz toplumlarında bulunmamaktadır. Din bireyi sıkıca kavrayacak kadar güçlü bir kurum olduğunda intiharı önleyici bir görev görebilir. Katoliklik Protestanlığa göre, mensuplarına geniş bir dogmalar ve görevler sistemi sunduğu ve onların yaşamlarının hemen her detayına girdiği için bireyleri yaşama daha güçlü bağlamaktadır. Katolik birey için üyesi olduğu dinsel toplumla bağını kaybetmesi tehlikesi çok daha azdır, bu toplumu yaşamın çeşitli durumlarına ait buyurucu ilkeler biçiminde sürekli anımsamaktadır. Katolik, her eyleminin kendisini nereye götüreceği konusunda endişelenmek zorunda değildir, her adımını Tanrı'ya bağlar, çünkü eylemleri tanrısal olarak, Tanrı'nın görülen varlığı olan kilise tarafından düzenlenmiştir. Bununla birlikte bu buyurgan ilkelerin insanüstü bir güç tarafından belirlenmiş olduğunun kabul edilmesi, bunlara insan düşüncesinin uyarlanmasına olanak yoktur. Gerçekten bunların göksel kökenli olduklarını söyleyip eleştirilmelerine izin vermek bir çelişkiye neden olurdu. Görülüyor ki, din intihar eğilimini insanın özgürce düşünmesini engellediği için bir dereceye kadar zayıflatabiliyor. Halbûki birey aklına böyle bir sınır koyma bugün güçtür ve daha da güçleşecektir. Bu durum en değerli duygularımızı zedeler. Akla sınır konulmasını ve " buradan öteye geçmeyeceksin"

denmesini artık kabul etmemekteyiz. Bu olgu yeni değildir, insanlığın düşünce tarihi aynı zamanda özgür düşüncenin gelişmesinin tarihidir. Bu nedenle önünde durulması olanaksız olduğu her açıdan görülen bir akımı durdurmayı istemek çocukluktur. Günümüz büyük toplumları geri dönüşü olanaksız biçimde dağılıp, eskinin küçük toplumsal yapılarına dönülmedikçe,[451] yani insanlık başlangıçtaki noktasına dönmedikçe, dinler artık bilinçler üzerinde derin ve yaygın bir egemenlik kuramayacaklardır. Bu yeni dinlerin kurulmayacağı anlamına gelmez. Ama sadece, özgür eleştiriye ve bireysel girişime, Protestanlığın en serbest kollarından bile daha fazla alan tanıyanlar yaşamlarına devam edeceklerdir. Bundan dolayı, mensupları üzerinde intiharı önleyecek ölçüde güçlü bir etkiye sahip olamayacaklardır.

Birçok yazarın dini bir kurtarıcı olarak görmesinin nedeni, dinin etkisinin kökenleri konusunda yanılmış olmalarından dolayıdır. Dini, sadece mantıkla bağdaşan, insanların yüreğine ve aklına yerleştirilmesi durumunda, onları kendini kaybetmekten koruyacak olan bir takım yüksek düşünce ve özdeyişten ibaret algılamışlardır. Ancak bu dinin özü kadar zaman zaman intihara bağışıklık sağlamasının nedenleri konusunda da yanılgıya düştüklerini göstermektedir. Dinin bu ayrıcalığı, insanda gizemli ve belirsiz bir öbür dünya düşü yaratmasından değil, davranış ve düşünceleri üzerinde sağladığı çok güçlü ve detaylı disiplinden ileri gelmekteydi. Artık yalnızca simgeselleşmiş bir ideal, geleneksel ama tartışmalı, günlük yaşamımıza kısmen yabancı bir felsefi düşünce durumunda olduğundan, üzerimizde büyük etkisi olması mümkün değildir. Evrene ve dünyaya dair her şeyin dışına çıkan bir tanrı, bu nedenle hedefsiz kalan faaliyetlerimize amaç teşkil etmez. Bu andan sonra onunla ilgili birçok şeyin, yaşama anlam vermesi olanaksızlaşır. Kendisine yakışmayan dünyayı bırakırken, bizi de dünya yaşamına dair her konuda kendi kendimize bırakmıştır. İnsanın kendisini öldürmesi, çevredeki gizemler

451 Düşüncemiz yanlış anlaşılmasın. Şüphesiz günümüz toplumlarınında yokolaağı bir nokta gelecektir. Daha küçük yapılara bölüneceklerdir. Yalnız, gelecek geçmişe bakılarak öngörülecekse, bu durum ancak geçici olacak, bu parça yapılarda bugünkünden de geniş toplumları oluşturacaklardır. Bugüne göre çok daha geniş çapa sahip olacakları da söylenebilir.

üzerine düşüncelere dalmakla, her şeye gücü yeten ama ölçülemeyen bir uzaklıkta bulunan ve hesap vereceğimiz zamanın belli olmadığı bir varlığa inanmakla önlememez. Özetle, bencil intihara karşı toplumsallaştığımız ölçüde bağışıklık kazanmaktayız, ama dinler bizi, örgür eleştirme hakkımızı sınırladıkları ölçüde toplumsallaştırmaktadırlar. Oysa artık bizden böyle bir özveriyi isteyebilecek derecede etkili değildirler ve görülen o ki, bundan sonrada olamayacaklar. Demek ki, intiharı engellemek konusunda dinlere güvenemeyiz. Ayrıca, dinin yeniden güçlendirilmesinin bu sorunu çözeceğini düşünenler, tutarlı olabilmek adına, ilkel dinlerin yeniden kurulmasını istemelidirler. Çünkü intiharı önlemekteki etki sıralaması; Yahudilik, Katoliklik ve Protestanlık olarak saptanmıştır. Buna rağmen, Protestanlık maddi uygulamalardan en arınmış, en idealleşmiş dindir. Yahudilik ise, tarihteki çok önemli rolüne karşın, birçok bakımdan hâlâ ilkel dinsel biçimlere sıkı sıkıya bağlıdır. Gerçektende, dogmanın ahlaki ve düşünsel üstünlüğü, Yahudiliğin intihar üzerinde yapabileceği etki içinde hiçbir öneme haiz değildir!

Geriye, koruyucu değeri kesin olan aile kalıyor. Ama intiharlardaki yükselişi engellemek için bekârların sayısını azaltmanın yeterli olacağını düşünmek, hayal görmektir. Çünkü evlilerde kendini öldürme eğilimi az ise de, bu eğilim aynı bekârlarda olduğu gibi düzenli ve aynı oranda artış göstermektedir. 1880'den 1887'ye kadar evli intiharları %35 artış göstermiştir (2.735 yerine 3.706), bekâr intiharları ise %13 oranında artmıştır (2.554 yerine 2.894). Bertillion'un hesaplarına göre; 1863-1868 arası, birincilerde oran bir milyon kişide 184 idi, bu sayı 1887'de %57'lik oranla 242 rakamına ulaşmıştır. Aynı zaman dilimi içinde bekârların oranı bundan çok daha fazla bir yükseliş göstermiyordu; 173'den 289'a çıkarak %67'lik bir oran. *Öyleyse, yüzyıl boyunca ortaya çıkan ağırlaşma, medeni durumdan bağımsızdır.*

Gerçekten de, ailenin yapısında onun eski etkilerini zayıflatan değişimler olmuştur. Eskiden aile üyelerini doğumdan ölüme kadar bir arada ve kendi etki alanında tuttuğu, tam ve bölünemez bir birlik oluşturduğu halde, bugün bunların sürekliliği yoktur, belli bir zamanla sınırlıdır. Aile kurulduktan çok da uzun olmayan bir süre

sonra dağılamaya başlar. Çocuklar büyüdükten sonra eğitim için ailenin dışına çıkmaktadırlar. Yetişkin olduklarında ise, anne babalarından uzağa yerleşmekte ve aile ocağını boş bırakmaktadırlar. Bugün aile, varoluşunun büyük bölümünde karı-kocadan ibarettir. Bunun da intihara karşı koruyucu etkisinin zayıf olduğunu biliyoruz. Yaşamda daha az yer tuttuğu için aile, yaşam için yeterli amacı oluşturmamaktadır. Bu çocuklarımızı daha az sevdiğimiz anlamına gelmez, ama çocuklar bizim yaşamımıza sürekli ve sıkı olarak karışmadıklarından, yaşama sarılmamız için başka bir nedene ihtiyaç duymaktayız. Çocuklarımız olmadan da yaşayabilmeliyiz. Onlarsız yaşabilmek içinde, düşüncelerimizi ve faaliyetlerimizi farklı hedeflere yönlendirmemiz gerekmektedir.

Ama bu düzenli dağılma toplumsal bir varlık olarak aileyi hiçe indirgemektedir. Eskiden aile sadece sevgi bağıyla bir arada olan bireylerden ibaret değildi, aynı zamanda soyut ve bireysel olmayan bütünlüğü ile başlı başına bir toplumsal yapıydı. Akıllarda kalan tüm anılar ile bir isim, aile ocağı, geleneksel konum, ün vb. idi. Tüm bunlar yokolmaktadır. Başka temeller üzerine, tamamıyla yeni koşullarda ve başka unsurlarla yeniden biçimlenmek üzere dağılmakta olan bir toplumsal yapı, bir mizaca, kendine özgü ve mensuplarının sıkıca bağlanabilecekleri bir tarihe sahip olamaz. İnsanlar, etkinliklerinin bu eski amacı yokolmaya başlayınca onun yerine yeni bir amaç koyamazlarsa, yaşamda boşluğa düşmeleri kaçınılmazdır.

Bu, sadece evlilerin değil bekârların intiharlarını da yükseltmektedir. Çünkü ailenin bu yeni durumu çocukları, kendileri daha aile kurabilecek düzeyde değilken aile ocağından ayrılmak durumunda bırakmaktadır. Tek kişilik hanelerin artmasının nedeni önemli ölçüde buna bağlıdır; bu yalnızlaşma intihar eğilimini de beraberinden getirmektedir. Ama hiçbir şey bu hareketi durduramaz. Eskiden, her yöresel çevre adetleri, gelenekleri, iletişim bağlarının zayıflığı ile başka çevrelere kısmen kapalı iken, her nesil doğduğu yerde zorunlu olarak kalmakta ya da çok uzaklaşmamaktaydı. Ama bu engeller azaldığı, farklı çevreler bir düzeye gelip birbirine karıştığı ölçüde, bireyler kendi tutkularına ve faydalarına göre, kendilerine açık olan daha

geniş alanlara dağılmaları kaçınılmaz olacaktır. Hiçbir düzenleme, arının oğul vermesi gibi olan bu olayı engelleyemez ve aileye, gücünün kaynağını oluşturan bütünlüğünü veremez.

III

Peki, bu hastalığın çaresi yok mudur? Olumlu etkilerini saptadığımız toplumlardan hiçbirisi gerçek bir çözüme götürecek gibi görülmediğinden ilk bakışta hastalık iyileşemeyecek gibi görülebilir. Dinin, ailenin, vatanın bireyleri bencil intihardan koruduğunu gösteriyorsak da, bunun nedeni, bunların her birindeki özel niteliklerden kaynaklanmamaktadır. Hepsinin koruyucu özelliği birer toplum olmalarından ileri gelmektedir, iyi bütünleştikleri takdirde ve aşırılığa kaçmadıkça bu özelliği korurlar. Öyleyse başka bir toplum da aynı özelliğe sahip olmak koşuluyla aynı etkiyi gösterebilir. Bu üç toplum dışında, şimdiye kadar üzerinde durulmamış bir toplumsal yapı daha bulunmaktadır. Aynı nitelikteki işçilerin, aynı görev alanında işbirliği içinde bulunanların, birliktelik yoluyla kurdukları bu yapı, mesleki birlik toplumudur.

Bu toplumun söz ettiğimiz görevi yerine getirmeye uygun oluşu, tanımının gereğidir. Aynı işleri yapan, çıkarları bağlantılı, hatta iç içe karışmış bireylerden oluştuğundan dolayı, toplumsal düşünce ve duyguların oluşması için bundan uygun bir alan bulunamaz. Köken, kültür ve faaliyetlerin aynılığı, mesleki çalışmalar ortak bir yaşam için her türlü kaynağı sağlamaktadır. Ayrıca meslek kurumu, geçmişte özerkliği ve mensupları üzerindeki yetkisi ile aşırı ölçüde kıskanç bir toplumsal karaktere sahip olduğunu göstermiştir, bu da mensupları için tinsel bir çevre sağlayabileceği görüşünü güçlendirmektedir. İyi yapılandırılmış bir toplumda ortak faydanın özel çıkarlar karşısında daima sahip olduğu saygınlığı ve üstünlüğü, meslek çıkarlarının da çalışanlar gözünde kazanması için bir neden yoktur. Diğer yandan mesleki birlik diğer toplumlara göre şu üç açıdan daha uygun konumdadır: Her an vardır, her yerde vardır ve yaşamı en geniş ölçüde etkilemektedir. Bireyin üzerindeki etkisi siyasi toplumdan olduğu gibi zaman zaman değildir, onunla sürekli iletişim halindedir. Çünkü

yerine getirdiği ve bireylerinde yapılmasına hep beraber katkıda bulunduğu faaliyetler süreklilik arzeder. Çalışanlar nereye giderse onlarla birliktedir, aile bunu yapamaz. Birey nerede olursa olsun mesleki işlevin onunla beraber olduğunu, görevlerini yapmak üzere onu güdülediğini ve desteklediğini hisseder. Son olarak, mesleki yaşam neredeyse yaşamın tümüne nüfuz ettiğinden, mesleki kurumun etkisi faaliyetlerimizin her detayında kendisini gösterir ve böylece faaliyetlerimiz ortak bir yöne çevrilmiş olur. Görüleceği üzere, mesleki kurumda bireyi sarıp sarmalamak, onun tinsel yalnızlık çekmesine engel olmak için gerekli olan her şey bulunmaktadır. Diğer toplumların günümüzdeki yetersizliğine karşın, bu görevi yerine getirebilecek yalnızca o gibi gözükmektedir.

Ama bu etkisinin gerçekleşebilmesi için, bugünkünden başka temeller üzerine örgütlenmesi gereklidir. Öncelikle, yasal sınırlar içinde, ama devletin görmezden geldiği bir özel grup olmaktan, kamusal yaşamın belli ve tanınan bir organı olmaya geçmesi gerekir. Demek istediğimiz; onu mensup olunması zorunlu bir kurum haline getirmek değildir, önemli nokta türlü özel faydaların birleşmelerine hizmet etmek yerine toplumsal bir işlev yerine getirebilecek şekilde kurulmalarıdır. Böylece bitmez. Bu çerçevenin boş kalmaması için, bu alanda yetişmeye uygun tüm yaşam tohumlarınında ekilmesi gerekir. Bu toplumsal oluşumun yalnızca bir isimden ibaret kalmaması için, işlevler belirlenmesi gerekir ve onun diğer yapılardan daha iyi yapabileceği birçok işlevler de bulunmaktadır.

Günümüz Avrupa toplumları, mesleki yaşam üzerinde herhangi bir düzenlemeye gitmemek ya da bu işi yapabilecek başka bir organları olmadığından, devlet eliyle düzenlemek gibi seçenekler ile yüzyüzeler. Ancak devlet bu karmaşık varoluşlardan o denli uzaktır ki, bunlara ayrı ayrı uygun düşecek özel durumu yaratamaz. Devlet sadece genel ve hafif işler için oluşturulmuş, ağır işleyen bir mekanizmadır. Daima tek biçimi olan işleyişi özel durumlardaki sayısız değişime uyum gösterecek esnekliğe sahip değildir. Bu nedenle işleyişi zorunlu olarak bastırıcı ve bir düzeye getirici niteliktedir. Öte yandan tüm yaşamı bu şekilde başıboş ve örgütsüz bir durumda bırakmanın

imkânsızlığını da çok iyi bilmekteyiz. Dolayısıyla, arda arda gelen bir dizi sallantılar eşliğinde, aşırı sertliği nedeni ile zayıflayan bir otoriter düzenleme ile başıbozukluğa yol açtığı için sürekli olması imkânsız bir 'karışmama' durumu arasında gidiş gelişlerimiz olmakta. Söz konusu olan ne olursa olsun; çalışma süresi, sağlık koşulları, ücretler, toplumsal güvenlik, toplumsal yardım önlemleri, iyi niyetli girişimler hep aynı güçlükle karşılaşmaktadır. Bazı kurallar konulmaya kalkışıldığında, esneklikleri olmadığı için, gerçek yaşama uygulanamayacakları görülüyor ya da en azından düzenlemeleri gereken alana zarar vermeden uygulanamayacakları anlaşılıyor.

Bu zıtlığı çözüme ulaştırmanın yolu, devletin etkisi altında olmakla birlikte, onun dışında, düzenleyici etkisi daha fazla ve çeşitlik içeren bir toplumsal güçler demeti oluşturmaktır. Yeniden yapılandırılacak meslek birlikleri bu koşulu karşılamakla beraber onun dışında bu görevi yerine getirebilecek başka kurum bulmak neredeyse imkânsız. Çünkü Meslek birlikleri, olgulara aralarındaki tüm küçük ayrımları görecek kadar yakındır, onlarla sürekli iletişim halindedir ve bunlara arasındaki ayrımlara yeterince saygılı olabilecek ölçüde özerk olmalıdırlar. Bundan dolayı, birçok iyi niyetli insanın gereksinim duyduğu, fakat devletin güçlü ama beceriksiz eline bırakmaktan çekindiği, güvenlik, yardımlaşma ve emeklilik kurumlarının başına bu meslek birlikleri getirilmelidir. Aynı mesleğin değişik dalları arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak, işletmeye göre adil sözleşmelerin oluşturulması ve bunlara uyulmasını sağlamak, kamu faydası için güçlülerin zayıfları sömürmesine engel olmak vb. yine mesleki kurumların yerine getirmesi gereken işlevlerdir. Genel ilkeler aynı kalmak üzere, iş bölümü arttıkça hukuk ve ahlak da, her özel iş için farklı bir biçim alır. Tüm insanlar için olan hak ve görevlerin dışında, her meslek için kendine özgü özelliklerine bağlı olan hak ve görevler de vardır. Mesleki çalışmalar gelişip çeşitlendikçe bunların sayısı ve önemi de artmaktadır. Bu özel disiplinleri uygulayıp sürdürmek için yine birer özel organ gereklidir. Bu organ, meslek grubuna ait çalışanlar dışında kimlerden kurulabilir?

Meslek birliklerinin kendilerinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmeleri için, sahip olmaları gereken yapı ana hatlarıyla belirttiğimiz gibi olmalıdır. Bugünkü durumlarına bakıldığında, bunların ahlaki güçlerin saygınlık düzeyine çıkarıtılması zor gözüküyor. Gerçekte bunlar, aralarında hiçbir bağ bulunmayan, yüzeysel ve nadir ilişki kuran, hatta işbirliğinden ziyade birbirlerine rakip ve düşman görme potansiyeli olan bireylerden oluşmaktadır. Ancak aralarında ortak paylaşımlar olduğu, kendileriyle mesleki birlikleri arasındaki ilişkiler sıkılaştığı ve sürekliliğe kavuştuğu zaman, bugüne kadar bilinmeyen dayanışma ve meslek ortamının sıcaklığı zorunlu olarak artacaktır. Bu değişmeler sanıldığı gibi, yalnızca ekonomik yaşamın görevlileri arasında kalmayacaktır. Toplumdaki her meslek böyle bir örgütlenmeyi ister ve onu oluşturmaya yeteneği de vardır. Gevşemiş olan toplumsal doku, böylece tümüyle yeniden sıkılaşacak ve güçlenecektir.

Evrensel boyutta ihtiyaç duyulan bu iyileşme, eski sistemin mesleki birliklerinin tarihte bıraktıkları kötü izden olumsuz etkilenmektedir. Oysa yakın zamanda ortadan kalkmalarını faydasızlıklarının ispatı saymak yerine, yalnız ortaçağlardan değil, eski Yunan ve Roma'dan [452]bu yana varolmalarını onların gerekliliğinin ispatı olarak saymak daha doğru olmaz mı? Bir tek yüzyıl dışında, çalışma yaşamı belli bir gelişme gösterdiğinde hep meslek birlikleri biçiminde yapılandığına göre, bu yapılanmanın zorunluluğu yüksek bir olasılık içermekte değil midir ve eski görevini yerine getiremiyor diye onu yok etmektense, canlandırıp iyileştirmek çözüm olamaz mı? Elbette meslek birlikleri en acil ve önemli gelişmelerin önüne geçmişlerdi. Sıkı ve her türlü dış etkiye kapalı eski yerel meslek birliği, tinsel ve siyasi bakımlardan bütünleşmiş bir ulus için gerekli değildir. Kendisini devlet içinde devlet yapan özerkliği süremezdi, çünkü her yere yayılan hükümet örgütlenmesi toplumun bu ikincil örgütlerini kendisine bağımlı kılıyordu. Görüleceği üzere mesleki kurumları daha geniş bir temel üzerinden yapılandırmak ve tüm ulusal yaşama bağlamak gerekiyordu. Ancak, birbirlerinden kopmaları yerine, değişik yerlerdeki benzer meslek

452 İlk zanaatkâr birlikleri Roma Krallığı'na dayanmaktadır. Bkz. Marquardt, *Privat Leben der Roemer*, II, s.4.

birlikleri tek bir sistem altında bütünleşselerdi, böylece devletin gelen etkisi altına sokulup sürekli bir dayanışma içinde tutulsalardı, gelenek baskısı ve mesleki bencillik belli sınırlar için kalabilirdi. Geniş bir alana yayılmış olan çok büyük bir birlik içinde gelenek, bir kentin sınırları içinde bulunan küçük bir topluluktaki kadar kolay süremez.[453] Bununla birlikte her özel grup kamu yaşamının düzenleyici merkezi ile düzenli bir ilişkiye girdi mi, sadece kendi çıkarlarının peşinde koşma eğilimini daha az gösterir. Hatta ortak düşünceler, ancak ve sadece bu koşulla bilinçlerde gereğince canlı tutulabilir. Çünkü o zaman her bir özel grup ile merkezi güç arasında sürekli iletişim olacağından, toplum artık kesintili ve belirsiz bir biçimde yalnızca bireylere hitap etmek zorunda kalmayacaktır. Çağrısı yaşamın her anında ve alanında duyulacaktır. Ama varolan bir şeyi yerine hiçbirşey koymaksızın yıkmakla, mesleki birlik bencilliğinin yerine bireysel bencilliği koymuş olduk. Tam da bu yüzden, zamanımızda yıkılan şeyler içinde en çok buna hayıflanmak gerekir. Bilinçleri sürekli olarak birbirine bağlamaya yarayan tek aracı, mesleki birlikleri dağıtarak, ahlak yapılanmasını yeniden sağlayacak olan yegâne şeyi kendi ellerimizle yok etmiş olduk.

Bu sadece bencil intiharla mücade etmiş olmaz, onunla yakın ilişkili kuralsızlık intiharı da engelleyebilir. Gerçekten de kuralsızlık toplumun bazı noktalarında, toplumsal yaşamı düzene sokmak için kurulmuş yapılanmaların yoğunluğundan ileri gelmektedir. Bir ölçüde, bencil intihara neden olan aynı çözülme durumundan kaynaklanmaktadır. Fakat bu ortak neden, ortaya çıkış yerine göre ve edimsel, kılgısal[454] ya da tasarımsal davranışlar üzerindeki etkisine göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Birinciler çoşturup yoğunlaştırırken, ikinciler uyumu azaltmaktadırlar. Görüldüğü üzere her iki durum için de çözüm aynıdır. Gerçekten de meslek birliklerinin temel görevinin, geçmişte olduğu gibi gelecekte de toplumsal işlevleri ve özellikle ekonomik faaliyetleri düzenlemek ve böylelikle günümüzde bulundukları

453 Nedenler için bkz. bizim *Division du travail social*, kitap II, bölüm III, özellikle s. 335 vd.

454 Kılgısal: f. Kılgılı, uygulamalı, amelî, pratik. TDK. (E.N.)

örgütsüz durumdan kurtarmak olduğunu daha önce de söylemiştik. Açgözlülükler dış itkiler sonucu sınırları ihlal etmeye başlayınca, işbirliği içinde bulunan öğelerin her birine düşecek adil payı meslek birliği belirleyecektir. Bu birlik, üyelerinin üstünde olup, onlardan özveri ve ödünler istemek ve kuralları benimsetmek için zorunlu tüm yetkiye sahip olacaktır. Güçlü olanları ölçülü güç kullanmaya zorlayarak, güçsüzlerin isteklerini sınırsız ölçülere vardırmalarını engelleyerek, her iki tarafa ortak faydayı ve görevleri hatırlatarak, bazen üretimi bir hastalık nöbetine dönüşmemesi için düzenleyerek, arzuların bir kısmını başka bir kısım ile ılımlı hale getirecek ve yatışmalarını sağlayacaktır. Böylece yeni bir ahlak disiplini kurulacaktır. Öyle bir düzen olacak ki, o olmadan bilimsel buluşlar ve bütün refah artışları, sadece ve ancak hoşnutsuz insanlar yaratacaktır.

Böyle ivedi bir gereklilik olan bu adil paylaşım kuralı, başka bir ortamda oluşamaz ve başka kurumca uygulanamaz. Zamanında bir noktaya kadar bu görevi üstlenmiş olan din, artık bu görev için uygun değildir. Çünkü ekonomik yaşama getirebileceği tek düzenlemenin temel ilkesi zenginliği küçümsemektir. Din kendisine inanları, bu dünyadaki durumlar sonsuz kurtuluş arasında bir bağ olmadığı düşüncesi aşılayarak, kendi kaderlerine razı olmaya ikna eder. Görevimizin, koşullar içinde oluşan haliyle kaderimizi uysallıkla kabullenmemiz olduğunu öğretmesi, bizi çabalarımıza uygun amaçlara bütünlükle bağlamak içindir. Genel olarak isteklerimizde mütevâzi olmamızı öğütlemesi de bu nedendendir. Ama bu pasif boyun eğme, günümüzde dünyevi çıkarların toplum yaşamındaki yeri ile örtüşmemektedir. Bu çıkarların ihtiyacı olan düzenleme, onları arka plana atmaya değil önemlerine göre örgütlemeye yönelik olmalıdır. Sorun daha karmaşık hale geldi gibi; arzuların ipini salıvermek çözüme götürmediği gibi onları kısıtlamak için baskıyı kullanmakta yeterli değildir. Eski ekonomik kuramların savunucuları, günümüzde eskisi gibi bir kurala ihtiyaç olmadığını savunurken yanılıyorsa da, din kurumunun savunucuları da eski kuralların bugün etkili olacağını düşünerek yanılıyorlar. Tam tersine, sorunun nedeni o kuralların günümüzde etkili olmamasındandır.

Bu kolaycı çözümler, durumun zorluklarını düşünmüyorlar. Şüphesiz insanlara yasa koyabilecek tek bir tinsel güç vardır. Ancak bu güç, dünyevi nesne ve kavramların gerçek değerini belirlemek için onlara gereğince nüfuz etmek zorundadır. Meslek gruplarında bu iki özellikde şöyle bulunmaktadır: Bir kurum olduğu için bireye yukarıda duruşu ile egemen olmakta ve açgözlülüğünü kısıtlamaktadır; ancak onların gereksinimlerine gereğince ilgi gösterebilecek kadar da bireyin yaşamını izlemektedir. Tabi ki devletin de, üstlenebileceği görevler bulunmaktadır; yalnız devlet, meslek birliğinin kendine dönük davranışının karşısına ortak faydayı ve doğal dengenin gerekliliklerini koyabilir. Ancak daha önce söylediğimiz gibi, devlet bu yararı sadece kendisini farklılaştıran bir dizi ikincil organ bulduğu takdirde ortaya koyabilmektedir. Görülüyor ki öncelikle onları özendirmek gereklidir.

Fakat aile kuralsızlığından doğan intihar türünü bu yöntemle engellemenin mümkün olmadığını görüyoruz. Çözüme ulaşması mümkün olmayan bir karşıtlık ile karşılaşmışız gibi görünüyor.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere bunun nedeni, boşanma ile buna neden olan ve güçlendiren düşünceler ve gelenekler bütünüdür. Öyleyse bu durumda boşanma yasaklanmalı mıdır? Sorun, burada ele alınması mümkün olamayacak kadar karmaşıktır. Ancak aile ve onun evrimi üzerine bir incelemenin sonucunda faydalı olarak ele alınabilir. Biz sadece boşanma ile intihar arasındaki ilişkiyi inceleyebiliriz. Bu konuda şunu ifade edebiliriz, aile kuralsızlığından meydana gelen intiharı azaltmanın tek yolu, aile kurumunu daha zor bozulur bir duruma getirmektir.

Sorunun çözümünü rahatsız edici hatta dramatikleştiren bir unsur vardır. Bu da evililik kurumu içindekilerden, kadının intiharını arttırmadan erkeğin intihar oranının azaltılamamasıdır. İlla ki bu ikisinden birisini feda etmek mi gerekir ve çözüm kötünün iyisini seçmekten mi ibarettir? Eşlerin evlilik kurumundan sağaladığı faydalar bunca zıtlık içerirken başka bir çözüm yolu bulmak gittikçe zorlaşıyor. Birinin özgürlüğe diğerinin disipline gereksinimi oldukça, bu kurum her ikisine de aynı derecede faydalı olamaz. Çözümü bugün için olanaksız kılan bu zıtlık, çaresiz değildir ve ortadan kalkabilir.

Gerçekten de sorun, her iki cinsin toplum yaşamına aynı ölçüde katılmamasından kaynaklanmaktadır. Erkek etkin olarak katıldığı halde, kadın seyirci konumundadır. Sonuç olarak erkek kadına göre daha fazla toplumsallaşmaktadır. Erkeğin zevkleri, dilekleri, huyu büyük oranda toplumsal kökenlidir, kadınınkiler ise doğrudan organizmadan etkilenmektedir. Bundan erkeğin ihtiyaçlarının kadından farklı olduğu sonucu çıkar. Bundan dolayı bu karşıt ihtiyaçların karşılanması gereken ortak yaşamı düzenleyen kurumun adil olması ve tüm talepleri karşılaması imkânsızdır. Biri toplumun ürünü olan diğeri doğanın yarattığı gibi kalan iki varlığa uygun olamaz. Ama bu zıtlığın sürmesinin kaçınılmazlığı kanıtlanmış da değildir. Şüphesiz ilk zamanlarda, günümüzde olduğu kadar belirgin değildi, ama bu durmaksızın ilerleyeceği demek değildir. Çünkü ilkel toplumsal olgular, sıklıkla evrimin ileri aşamalarında yeniden ama başlangıçtaki durumuna zıt biçimde ortaya çıkmaktadırlar. Kadının toplumda erkekle aynı görevleri üstlenebileceğini düşünmemizi sağlayan bir gerekçe yoktur, ama kendine özgü olmak şartıyla günümüzden daha etkin ve önemli bir görev üstlenebilir. Kadın erkeğe benzemeyecektir, hatta daha da farklılaşması olasıdır. Ama bu farklılıklar toplumda geçmiştekine oranla daha fazla kullanılacaktır. Örneğin erkek faydacı faaliyetlerde yoğunlaşarak sanattan uzaklaşırken, kadının bu alanda daha etkin olması olasıdır. Böylece farklılaşırken bir yandan da birbirlerine daha da yaklaşabilirler. Her ikisi de aynı değerde, ama farklı biçimlerde toplumsallarmış olurlar.[455] Evriminde bu yönde geliştiği görülüyor. Kadın şehirlerde daha fazla erkekten farklılaşıyor, kırsal da durum farklıdır. Yine de düşünsel ve tinsel yaşamın toplumsal yaşamla en kaynaştığı yer şehirlerdir.

Her ne olursa olsun, günümüzde intihar istatistiklerinde kendini gösteren kadınla erkek arasındaki fark yaratan ve üzüntüye neden olan tinsel zıtlığın zayıflatmanın yöntemi budur. İki eş arasındaki

455 Bu farklılaşmanın artık günümüzde olduğu gibi sadece düzenleyici nitelikte olmaması olasıdır. Kadın, kimi görevlerden uzaklaştırılıp başka faaliyetlere mahkûm edilemez. Daha özgürce seçim yapmakla birlikte, seçimi yeteneklerle sınırlanacağından, genellikel aynı meslekler üzerinde yoğunlaşacaktır. Böylece zorunlı olmasa da, önemli ölçüde tekdüze olacaktır.

ayrımlar azaldığı zaman, evliliğin birini kayırdığı düşüncesi ortadan kalkacaktır. Bugün kadın erkek için eşit haklar isteyenler, yüzyılların oluşturduğu etkinin bir anda ortadan kaldırılamayacağını hatırlamalılar. Aynı zamanda ruhsal eşitsizlik bu derecede iken, hukuksal eşitliğin meşru olamayacağını da göz ardı erdiyorlar. Öyleyse çabaları asıl bu ruhsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yöneltmeliyiz. Erkek ve kadının aynı kurum tarafından eşit olarak korunması için, öncelikle aynı özelliklere sahip varlıklar olmaları gereklidir. Ancak bu durumda evlilik bağının çözülmezliği, sadece bir tarafa fayda sağlamakla suçlanmayacaktır.

IV

Özetlersek; intihar, insanın yaşamını devam ettirirken karşısına çıkan zorluklardan kaynaklanmaz, hatta yaşamı daha kolaylaştırmak ve rahat kılmak bile onu önlemenin bir yöntemi olamaz. Günümüze insanların eskiye göre daha fazla intihar etmeleri, yaşamı sürdürmek için daha zorlayıcı çabalarda bulunmamızdan, ya da yasal ihtiyaçlarımızın yeterince karşılanmamasından dolayı değildir. Ancak yasal ihtiyaçlarımızın hangi sınırlarda durması gerektiğini bilemediğimizden ve çabamızın hedefini tam olarak bulamadığımızdan dolayıdır. Şüphesiz mücadele her gün daha da ateşli olmaktadır, artan iletişim sürekli olarak yeni rakipleri birbiriyle karşı karşıya getirmektedir. Öte yandan daha belirlenmiş iş bölümü, daha karmaşık bir işbirliği, başkalarına faydalı olmamızı sağlayacak yolları çeşitlendirerek, yaşamak için farklı amaçlar sunmakta ve bunları çok daha fazla insanın ulaşabileceği bir şekle sokmaktadır. Çok yetenekli olmayanlar bile kendisine alanlar bulabilmektedir. Bu verimli işbirliğinden doğan yeğin üretim de daha çok kaynak sağlamakta, çalışanların her birine daha çok ücret düşmekte ve insanın yaşam gücünün daha fazla yıpranması ile bunların sağlığına kavuşturulması arasındaki dengeyi korumaktadır. Gerçeten toplumsal basamaklarda, her zaman çok adaletli olmasa da, ortalama refah sürekli artış göstermiştir. Demek ki, acısını çektiğimiz huzursuzluk, nesnel nedenleri sayı ya da yeğinlik olarak

artmasından değil, yani ekonomik yoksulluğun değil tinsel yoksulluğun göstergesidir.

Ancak bu sözcüğün anlamı konusunda yanılgıya düşmemek gerekir. Bireysel ya da toplumsal bir hastalığın tinsel olduğu ifade edildiğinde, genellikle fiili müdahale olmadığı, ama sürekli itkilerle, düzenli azarlamalarla, kısacası sözel yöntemler ile iyileştirilebileceği anlatılmak istenir. Sanki bir düşünceler sistemi evrenin geri kalanı ile bağı yokmuş, bundan dolayı bu sistemi bozmak ya da değiştirmek için bir formülü belli bir yöntemle dile getirmek yeterli olacakmış gibi düşünülmektedir. Bunun, ilkel insanın fiziksel çevresindeki şeylere uyguladığı inançları ve yöntemleri düşünsel alana uygulamak anlamına geldiğini görememektedirler. Aynı ilkel insanın büyülü kelimeler kullanarak bir varlığı başka bir varlığa çevirme gücünün olduğuna inanması gibi, biz de gölgeli bir biçimde, insanların düşünce ve huylarını uygun kelimeleri kullanarak değiştirebileceğimizi düşünüyoruz – üstelik bu anlayışın üstünkörülüğünü fark etmeden-. İlkel insanın, herhangi bir kozmik olayı duygu birliği büyüsü ile yani tutkuyla istediği şekle getirebileceğine inanıyorsa, biz de herhangi bir devrimin gerçekleşmesi için arzumuzu şiddetle dile dökersek, isteğimizin gerçekleşeceğine inanıyoruz. Oysa bir toplumun düşünsel sistemini belli güç sistemleri oluşturur. Bu sistem böyle üstünkörü uyarlamalarla bozulamaz da, yeni bir düzene getirilemez de. Bu düşünsel yapı toplum öğelerinin gruplaşma ve örgütlenme şekillerine bağlıdır. Belli bir biçimde, belli bir sayıda bir araya getirilmiş halktan, belli toplumsal düşünceler ve uygulamalar toplamı elde edilir, bu toplam onu meydana getiren unsurlar değişmedikçe değişmez. Toplumsal varlığın niteliği, onu meydana getiren unsurların miktarına, yeğinliğine, düzenlenme biçimine bağlı olarak farklılaşır ve bu şekilde toplumun düşünce ve davranışları da değişim gösterir. Ama toplumun düşünce ve davranışlarını değiştirmek için söz konusu toplumsal varlığı değiştirmek gereklidir. Bu ise ancak anatomisini değiştirerek mümkün olur. Görüleceği üzere, intiharların anormal yükselişi ile kendini gösteren bir tinsel hastalık diye belirtirken, onu süslenmiş sözlerle iyileştirebilecek kolay bir hastalık seviyesine düşürmeyi düşünmüyoruz. Tam

tersine, karakterde bu şekilde ortaya çıkan değişim, toplumsal yapıdaki derin bir değişimi işaret eder. Bu nedenle birini düzeltmek istiyorsak diğerini de düzeltmemiz zorunludur.

Bu düzeltmenin bize göre neden oluşması gerektiğini ifade ettik. Bunun aciliyetinin bir kanıtı da, yalnız günümüzde intiharların bulunduğu durum değil, tümüyle tarihsel gelişimimiz dolayısıyla da zorunlu hale gelmiş olmasıdır.

Tarihsel gelişmenin en temel özelliği, tüm eski toplumsal yapılanmaları ortadan kaldırmış olmasıdır. Bu yapılar, zamanın yavaş yavaş aşındırması ya da büyük bunalımlar sonucunda bir bir kaybolmuşlar, ama yerlerini dolduracak bir şey konulmamıştır. Toplum başlangıçta üyeleri akraba olan ya da öyle nitelenen küçük bir topluluk olan aile üzerine yapılanmıştır. Bu yapılanma uzun süre varlığını devam ettirebilmiş gözükmüyor. Aile kısa zaman da siyasi bir birimden, özel yaşamın odağı olmaya geçmiştir. Aile topluluğunun yerine toprağa bağlı gruplar almıştır. Aynı toprakta yaşamakta olanlar, uzun bir zaman içinde, kan bağından bağımsız, ortak olan, ama uzak mesafedeki komşularından farklı düşünceler ve gelenekler meydana getirirler. Böylece yakın mesafede bir arada bulunma ve bundan doğan ilişkiler dışında maddi bir nedeni bulunmayan, her biri kendine özgü, köy toplumu, şehir toplumu ve ona bağlı çevre gibi küçük toplumlar oluşmuştur. Bunların büyük bir kısmı, ilkel bir yalnızlık içinde içlerine kapanmış halde değildirler. Birlikte konfederasyonlara kurarak, farklı formlarda birleşirler ve daha karmaşık ama yine de her bir yapının kişiliğini koruduğu toplumlar kurarlar. Bu yapılar bütünleşmiş toplumun ana parçaları iken, toplum da onların büyütülmüş modelidir. Ancak konfederasyon daha sıkı bağlar oluşturdukça, toprağa dayalı birlikler birbirine karışır ve eski tinsel bireyliklerini kaybederler. Aradaki ayrımlar giderek azalır.[456] Fransız Devrimi ile gerçekleşen büyük değişim bu aynılığı hiç görülmemiş bir noktaya yükseltti. Aslında Devrim'den önce başlayan ve gittikçe yeğinleşen merkezileşme süreci,

456 Şüphesiz burada bu evrimin tenel aşamalarını gösterebiliyoruz. Çağdaş toplumların şehir devletlerinden sonra geldiğini söylemek istemiyoruz. Ara basamaklar üzerinde durmuyoruz.

bu aynılığın temellerini atmıştı. Ama eski eyalet sisteminin kaldırılması, yapay yönetsel birimlerin oluşturulması, eski durumu tamamen sildi süpürdü. Bununla beraber eski mesleki yapılanmaları da yıktı, bu da toplum yaşamının ikincil organlarını da ortadan kaldırmış oldu.

Bu yıkımda yalnız bir toplumsal güç ayakta kaldı: Devlet. Böylece devlet, faaliyetlerinin bir koşulu olarak, toplumsal özellik gösteren tüm işlevleri kapsamaya başladı ve bağları olmayan bireyler yığını ile karşı karşıya kaldı. Ama bu durumda da aslında yerine getirmeye yeteneklerinin yetmediği ve fayda sağlayamadığı işlevleri de üstlenmek zorunda kaldı. Çünkü söylendiği üzere, devlet güçsüzlüğü ölçüsünde yayılmacıdır da, kendisinde bulunmayan ve karıştığı zaman da mutlaka bozduğu her türlü işleve girmek için hastalıklı bir çaba gösterir. Güçlerini hoyratça, elde ettiği sonuçlara değmeyeceği şekilde sarfettiği yolundaki eleştiriler buradan kaynaklanmaktadır. Diğer yandan tek örgütlü toplum devlet olduğundan, bireyler sadece onun etkisi altındadırlar. Toplumu ve ona karşı bağımsızlıklarını yalnız devlet üzerinden hissedebilmektedirler. Ama devlet bireylere yeterince yakın olmadığından bu etki uzaktan ve kesik kesik duyulalabilmektedir. Bu yüzden ihtiyaçları olan sürekliliğe ve güce kavuşamazlar. Yaşamlarının büyük bölümünde, onları kendi kendilerinin amacı olmaktan çıkaracak ve sınırlayacak hiçbir şey yoktur. Bu şartlar altında bencillik ya da başıbozukluğa yönelmeleri kaçınılmazdır. İnsan, kendi üzerinde bir güç görmezse, kendisini aşan bir amaca bağlanmaz ve kuralsızlaşır. Onu her türlü baskıdan kurtararak tek başına bırakmak, iç gücünü yıkmak demektir. Gerçekten de bugünkü tinsel durumumuzun iki temel özelliğini bunlar oluşturmaktadır. Devlet bireyleri sımsıkı kavramak için boş yere genişler, aşırı büyürken, bireyler de aralarındaki bağı kaybetmiş, kendilerini tutacak, bağlayacak ve örgütleyecek bir üst güç merkezine sahip olmaksızın, birer sıvı molekülü gibi serbestçe hareket eder ve birbirlerinin üstüne düşerler.

Hastalığa deva bulmak için, zaman zaman yerinden yönetim denen; yerel gruplar tanınan eski özerkliklerin bir kısmının tekrar geri verilmesini önerenler var. Ama faydayı sağlayacak olan tek yerinden yönetim, toplumsal güçlerin daha da büyük ölçüde merkezileşmesini sağlayacak olandır. Toplumun her iki kesiminin devletle olan bağlarını

gevşetmeksizin, bireylerin büyük çoğunluğu üzerinde devlette olmayan bir etkiye sahip olan tinsel güçler yaratmak gereklidir. Bugün bize artık anlamsız birer addan ibaret gibi görünen, köy, il ve eyaletin üzerimizde böyle bir etki göstermesi imkânsızdır. Şartlar değişmedikçe doğduğumuz yerde yaşamak istediğimiz halde, artık yerel vatan diye bir kavram yoktur. Tamamen bütünleşmiş olan ülkenin ortak yaşamı bu türden bir ayrılığa karşı çıkar. Geçmişte kalan şeyler için üzüntü duymamız boşunadır. Artık içi boşalmış bir özelci kavramı yapay olarak yaşatmaya çalışmak olanaksızdır. Bundan sonra bazı düzenlemeler ile yönetim mekanizmasının işleyişi hafifletibilir, ama bu toplumun tinsel dengesini değiştimeye yetmez. Bu yöntem aşırı görevle yüklü bakanlıkların sırtından yükü alabilir veya yerel yönetimlerin etki alanlarını genişletebilir ama bunun sonucu değişik bölgelerde bir o kadar tinsel çevre kurulması olmaz. Çünkü bu sonucu oluşturmaya yönetsel önlemler yetmeyeceği gibi, kendi başına böyle bir şey ne olasıdır ne de arzu edilmeye değecek değerdedir.

Ulusal birliği bozmadan, ortak yaşamın odak noktalarını arttıracak olan mesleki yerinden yönetim diyebileceğimiz güçtür. Çünkü bunlarda her biri özel ve sınırlı bir etki alanına sahip olacağından, birbirlerinden ayrılmaları zordur ve birey de bu bütünlükle birlikte kendisini bağlayacak bir üst güç bulmuş olur. Toplumsal yaşamın birliğini bozmadan parçalara ayrılması, ancak bu parçalardan her biri özel bir işlevi yüklendiği takdirde mümkün olacaktır. Meslek gruplarını siyasi yapılanmanın temeli yapmak, seçim bölgelerini toprak bütünlüğü değil de mesleki kurumlar olarak belirlemek isteyen yazar ve devlet adamlarının[457] sayıları giderek artmaktadır. Bu kurum, sadece seçim günü bir araya gelen, aralarında ortak bir şey olmayan bireyler yığınından başka bir şey olmalıdır. Kendisine atfedilen görevi, ancak görünürde bir varlık olmak yerine gelenekleri, hakları, görevleri ve birlik bütünlüğü ile belirli bir kurum, bir toplumsal kişilik olduğu takdirde hakkıyla yerine getirebilir. Asıl zorluk, kararname ile meslek grupları temsilcilerini ve sayılarını belirlemek değil, her bir meslek birliğini bir tinsel kişilik haline getirmektedir. Bu yapılmadıkça, yerine

457 Bunun için bkz. Benoist, *L'organisation du suffrage universel, Revue des Deux Mondes*'da, 1886.

daha iyi işleyen yenileri konulmak istenen ikincil organlara yapay bir başkasını daha eklemek dışında bir şey yapmış olunmaz.

Görüldüğü üzere intihar üzerine yazılan bir monografi, asıl ele aldığı özel olguyu aşan bir kapsama sahiptir. Ortaya koyduğu sorunlar, günümüzün en ağır sorunları ile yakından ilgilidir. Çağdaş toplumlarda intihardaki olağanüstü yükseliş ile ortak bunalım aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gönüllü ölümlerdeki bu istisnai yükseliş uygar toplumların içinde bulunduğu bunalımı, acısını ve bunun ne denli ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu acıları ortaya seren bir kuramcının abarttığı ve gerçeği çarpıttığı da söylenebilir. Ama bu kendini intihar istatistiklerinde açıkça göstermektedir. Bu toplumsal üzüntü akımını ortadan kaldırmanın en iyi ve tek yöntemi; sonucu ve belirtisi olan toplumsal hastalığı en azından hafifletmektir. Bu amaca ulaşmak için, ne geçerliliği kalmış eski kurumları diriltmeye çalışmak, ne de yoktan yeni kurumlar var etmek bir yol olamaz. Gerekli olan, geçmişte var olan ve hala yeni yaşam tohumları barındıran yapıları bulup, bunların gelişmesini hızlandırmaktır.

Bu tohumların gelecekte hangi özel biçimlerde yeşereceğini, ihtiyaç duyduğumuz mesleki yapılanmanın detaylarının neler olacağını belirlemek bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak meslek birlikleri düzeni ve evrimlerinin üzerine özel bir araştırma yapılırsa, yukarıda belirttiğimiz sonuçları da daha kesin ortaya koyan bir çerçeve çıkar. Bununla birlikte siyaset felsefesinin çok sevdiği bu belirli programların değerini gözümüzde büyütmemek gerekir. Bunlar pratikte işe yaramamasına neden olacak şekilde olguların karmaşıklığından uzak düş oyunlarıdır. Toplumsal gerçeklik bu ölçüde sade değildir. Günümüzde bile detayları ile öngörülebilecek ölçüde tanınmamaktadır. Bilimin gösterdikleri, ihtiyaçları olan kesinliğe ancak olgularla doğrudan ilişki kurarak ulaştırılabilirler. Hastalığın varlığı, nedenleri, bağlı olduğu unsurlar saptandıktan sonra, devasının özellikleri ve nereye nasıl uygulanması gerektiği öğrenilince, bundan sonra önemli olan öncelikle her şeyi kapsayan bir plan yapmak değil, kararlı bir biçimde işe girişmektir.

intihar

Emile Durkheim

Modern sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Emile Durkheim, sosyolojiyi özellikle bağımsız akademik bir disiplin haline getirmeye çalışmış olan bu alandaki kürsü sahibi ilk kişidir. Modern sosyolojideki temel perspektiflerden biri olan yapısal işlevselciliğin kurulmasına da katkıda bulunmuştur.

Sosyolojik bir başyapıt olan bu kitabında Durkheim, "Ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağını bilerek olumlu veya olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir" der. İşe intihar olayını açıklamak üzere, önce o zamana değin bu konuda öne sürülmüş bütün belli başlı görüşleri irdelemekle başlayan Durkheim, bunların geçersizliğini ve yetersizliğini tek tek kanıtladıktan sonra, kendi önerisini ortaya koyuyor.

Durkheim'ın sosyolog olması konulara daha toplumsal bir gözle bakmasını sağlarken, kitaptaki her eleştirisini bilimsel verilere dayandırıyor. Onun kuramına dayanarak yüzyılı aşkın süredir yüzlerce çalışma yapılmasına rağmen, Durkheim'ın bu kitabı intihar üzerine yapılmış en kapsamlı, en gerçekçi ve en başarılı kitap olmaya devam ediyor.

pozitif